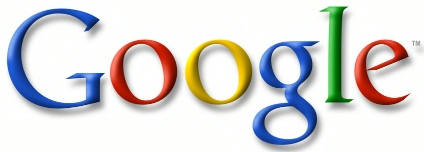
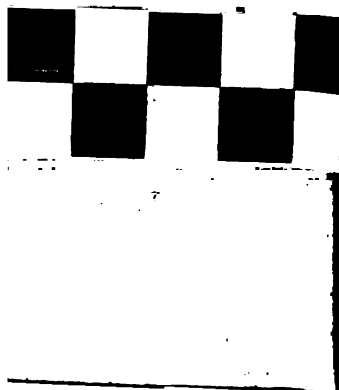
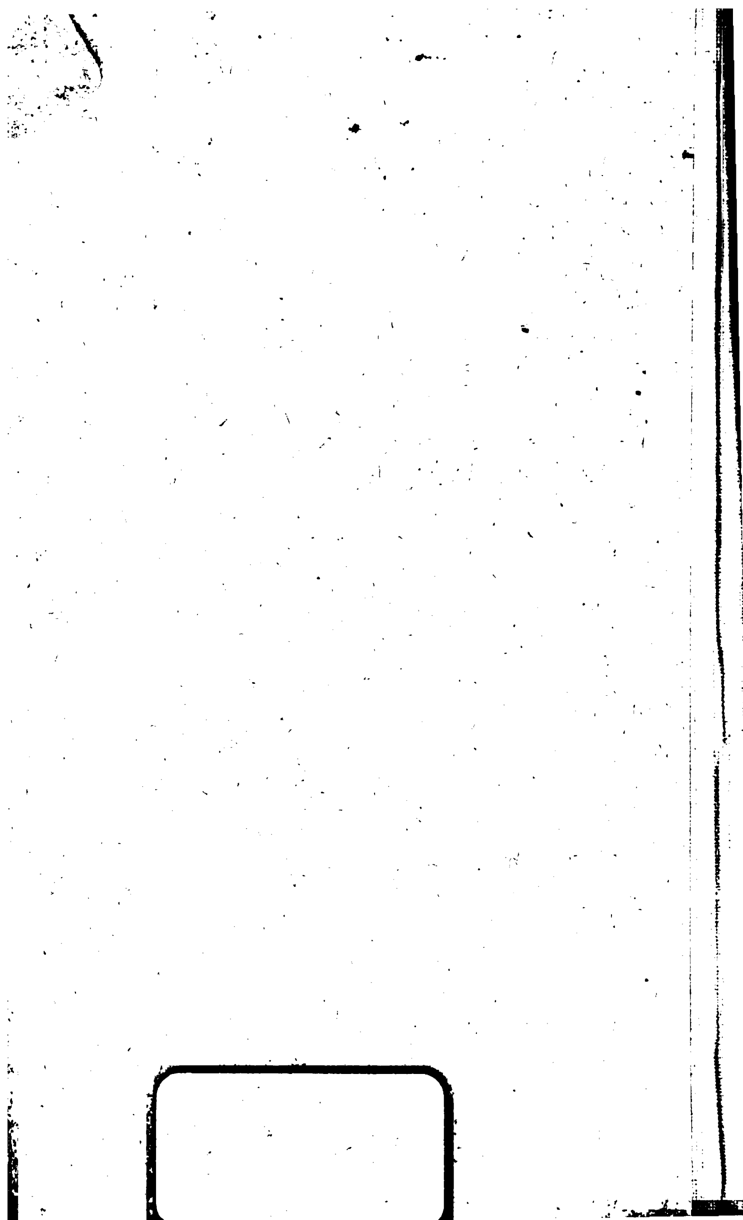

BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN

FÖRSTA DELEN.

INNEHÅLLANDE

HEDNISKA TIDEN

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

SJETTE UPPLAGAN.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS L. J. HJERTA,
1846.

FÖRETAL.

Man börjar temligen allmänt blifva ense derom, att utförliga biografier i en enkelt berättande stil äro de tjenligaste medel att hos barnet och nybegynnaren förbereda ett framtida vidlyftigare studium af historien. — Denna vetenskaps *elementer* äro händelser och karakterer, men ej årtal och namn; derföre består äfven den sanna historiska *elementar*-undervisningen i lefnadsmålningar af sådana män, hvilkas karakter mägtigt inverkat på händelsernas gång och tidehvarfvets lynne. Först, sedan ynglingen känner dem, blir det fråga om att kronologiskt ordna och filosofiskt sammanbinda dessa elementer till ett helt.

Kongl. uppfostrings-komitéen har uti sina anvisningar och råd till lärare omnämnt behofvet af en biografisk läsebok för fäderneslandets historia. Det är detta behof, som förf. genom närvarande arbete sökt att till en del uppfylla. Om han lyckats häri, ämnar han efter den hittills följda planen genomgå hela Svenska historien. Den bifogade tids- och slägttaflan är ämnad till lärjungarnas utanläsning, hvilka derigenom erhålla en kronologisk och genealogisk öfversigt af hela det förut genomgångna tidehvarfvet.

Stockholm den 31 Juli 1826.

Svenska historien indelas i tre tidehvarf:

1. Hedniska tiden till Emund Gammals död år 1061. Under denna tid regerade två konungaätter, nemligen *Ynglinga* och *Iwarska* ätten.

2. Katolska tiden från år 1061 till 1521. Under denna tid regerade *Stenkilska*, *Sverkerska*, *Erikska* och *Folkunga-ätterna*, samt några utländska konungar.

3. Lutterska tiden från 1521 till nu. Under denna tid har *Wasa-ätten* regerat.

I enlighet med Författarens yttrade önskan har Kongl. Uppfostrings-Komiteen genomläst och sorgfälligt granskat de af Collega Scholæ Magister Anders Fryxell utarbetade och från trycket nyligen utgifna Berättelser ur Svenska Historien. Första Delen; och som ifrågavarande arbete, ej mindre genom dess rediga anordning, än dess enkla och tydliga framställningssätt, funnits vara väl beräknadt för det dermed åsyftade ändamål, har Komitéen ansett detsamma, både vid den allmänna och enskilda undervisningen, blifva så mycket mera användbart, som en hittills med skäl öfverklagad brist på läroböcker i fäderneslandets historia, afpassade efter den spädare barndomens fattningsförmåga, derigenom blifvit undanröjd. Hvilket yttrande, enligt Komitéens beslut, skulle Författaren meddelas.

Stockholm den 13 September 1823.

J. ADLERBETH,
Kongl. Uppfostrings-Komitéens Sekreterare.

INLEDNING.

OM DEN ÄLDSTA GUDALÄRA I SVERGE.

FÖRSTA KAPITLET.

OM SKAPELSEN.

Alla folkslag hafva sökt att genom en Gudalära förklara för sig verldens uppkomst och bibehållande, menniskornas bestämmelse i lifvet samt tillstånd efter döden. Den tro och tanke, våra förfäder hade härom, är beskrifven i en gammal bok, benämnd Edda.

Edda förtäljer, att i tidens begynnelse fanns hvarken jord, haf eller himmel, utan ett stort svalg, som kallades Ginnungagap. På ena sidan, i Niflhem, var blott köld och frost, på den andra, i Muspelshem, der Surtur regerar, ljus och eld. Då ångorna från Niflhem mötte ljusstrålarna från Muspelshem, fingo de lif, och deraf blef en mycket stor jätte, kallad Ymer. Denne jätte var ond, och likaså alla, som härstammade från honom, och kallades de Rimtussar. Men de trenne Gudarne, Oden, Vile och Ve, dräpte Ymer, i hvars blod alla Rimtussar fördränktes utom Bergelmer, som med sin hustru räddade sig i en båt, och genom dem fortplantades Rimtussarna. Gudarna förde Ymers kropp ut i Ginnungagap och skapade deraf jorden. Af blodet blef det haf och sjöar, berg af benen, skogar af håret, gräs af skägget, stenar af tänderna. Hufvudskålen uppreste de öfver jorden och gjorde deraf himlahvalfvet. Under hvarje hörn sattes en dvärg, Öster, Vester, Norr

BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

FÖRSTA DELEN.

INNEHÅLLANDE

HEDNISKA TIDEN.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

SJETTE UPPLAGAN.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS L. J. HJERTA,
1846.

(det tillkommande). De bestämma allt, som sker i verlden, och sjelfva Gudarna måste lyda Noruornas lag.

TREDJE KAPITLET.

OM LOKE.

Loke härstammade från Rimtussarna och var elak till sinnes som de, men hade genom sin illistighet och snälla tunga innästlat sig bland *Asarna*. Han hade med en jättinna tre barn, hvilka alla voro onda, nemligen Midgårds-ormen, Fenris-ulfven och Hel. Oden kastade Midgårds ormen i hafvet, der han vuxit så, att han räcker rundt kring alla land och biter sig i stjerten. Fenris-ulfven blef bunden vid en klippa. Men Hel nedstörtades i Niflhem att der råda öfver alla, som dogo af ålder och sjukdom. Utaf henne har helfvetet sitt namn. Så skulle det vara till Ragnarök.

Gudarna plägade till tidsfördrif skjuta på Baldur och glädja sig åt att se, hur allting, pilar, spjut och stenar, undvek att såra honom, och alla tyckte, att han hade stor ära af detta. Häröfver blef Loke afundsjuk. Han hade utspanat, att Frigg försummat taga ed af en liten telning, kallad Misteltein. Loke gick derföre och uppryckte densamma och gjorde deraf ett spjut, som han gaf åt Höder den blinde, en af Asarna, bedjande honom dermed skjuta på Baldur och så bidraga till dess heder. Höder sade sig ej *kunna skjuta, ty han såg ej något.* Då riktade Loke spjutet åt Höder, och denne kastade det så, att Baldur genomborrades deraf och föll död till jorden.

Detta var den största olycka, som kunde hända Gudar och menniskor. En af Gudarna red till Hels boning för att återlösa Baldur derifrån, men Hel sade, *att hon skulle behålla honom, om ej hela verlden ville gråta hans död.* Då utsände Gudarna bud och begärde, att allting, som fanns, skulle gråta Baldurs död,

Så skedde äfven, och allting, både Gudar och menniskor, djur och vexter, stenar och jord, gret Baldurs död; men på hemvägen träffade sändebuden en jätteqvinna, benämnd Tock, som ej ville gråta Baldur. Han måste således blifva qvar hos Hel. — Asarna fingo veta, att det var Loke i Tocks skepnad, som nu hade gjort dem denna andra sorgen. De uppsökte honom derföre, bundo honom öfver tre klippor och hängde en orm öfver honom så, att giftet skulle droppa i Lokes ansigte. Hans maka Sigyn sitter hos honom och håller ett käril under giftet. Då kärilet är fullt, och medan Sigyn håller på att slå ut det, droppar ormens gift i ansigtet på Loke, hvilken dervid så ristar sig, att hela jorden darrar. Så skall Loke ligga till Ragnarök.

FJERDE KAPITLET.

OM RAGNARÖK.

Verldens yttersta tid kallas Ragnarök eller Gudarnas skymning. Då blifva beständiga krig och blodsutgjutelser. Bröder mörda bröder, barn skona ej sina föräldrar och många brott föröfvas. Derpå följer en förfärlig stark vinter, som varar i tre år utan någon sommar emellan. Midgårdsormen vältrar sig från hafsbottnen upp på landet, hvarvid allt hafvet brusande stiger öfver sina bräddar. Jorden börjar skälfva, så att allt brister, och Loke och Fenris-ulfven blifva befriade. Surtur kommer från Muspelshem och rider upp på Bifrost, hvilken dervid går i stycken. Sedan tågar han med Loke, Midgårds-ormen, Fenris-ulfven och alla Rimtussar ut på den stora slätten Wigrid.

Då Heimdal ser detta, reser han sig upp; och blåser högt i Gjallarhornet, så att all verlden återskallar deraf. Oden rider till Mimers brunn för att hemta råd, men får intet. Ygdrasil skälfver, och allt bäfvar både i himmelen och på jorden. Asarna härkläda sig och

rida med Einheriarna ut på slätten Wigrid. Främst rider Oden med sitt ypperliga spjut Gungner. Mot honom kommer Fenris-ulfven, gapande så, att den nedra käften går efter jorden och den öfra räcker upp till himlen. Vore mera rum, skulle han ock mera gapa. Fenris-ulfven uppslukar så Oden: men blir sjelf sönderslitén af Odens son, Widar den tyste. Tor strider mot Midgårds-ormen och dräper honom, men faller sjelf nio steg derifrån, qväfd af ormens gift. Loke och Heimdal döda hvarandra. Nu svartna sol och måne, och stjernorna falla ifrån himlen. Surtur kastar eld omkring, hvaraf hela jorden brinner upp och sjunker slutligen i hafvet.

Efter detta kommer en ny fullkomlig verld, och det onda är nu förbi. Ur hafvet uppskjuter en evigt grönskande jord, med fallande forsar och sjelfsådda skördar. Solen har födt en lika skön dotter, som nu vandrar sin moders bana öfver verlden. Baldur den gode återkommer samt med honom alla rättsinniga och goda, och ett nytt menniskoslägte skall bebygga verlden. Den allsmägtige, hvars namn ej får uttalas, kommer nu att styra och döma alla. De goda skola bo i den härliga borgen Gimlé, som är än skönare än solen, och täckt med guld. Men fjerran derifrån ligger borgen Narstrand med portarna vända mot norden. Salens väggar äro flätade af ormar, hvilkas hufvuden hänga inåt och utspruta etter, så att giftströmmar öfverskölja hela golfvet. Häri skola menedare, lönmördare och andra onda menniskor vada till evig tid.

FÖRSTA BERÄTTELSEN.

OM ODEN OCH HANS EFTERTRÄDARE.

FÖRSTA KAPITLET.

SVERGES ÄLDSTA TILLSTÅND.

Våra äldsta sagor hafva ej mycket att förtälja om Sverges tillstånd före Kristi födelse. Landet betäcktes af stora skogar, i hvilka innevånarne drefvo omkring, närande sig mest af jagt och fiske. Deras vapen voro klubbor, stenknifvar samt båge och pilar. Kläderna syddes af vilddjurs skinn, och folkets boningar voro små kojor, till hälften nedgräfda i jorden. Man känner ej någon ordentlig regering, eller någon konungs namn från den tiden. Såsom Gudar dyrkades Oden och Tor. Grekerna kallade landet för Thule, och Romarne för Scandinavien, beskrifvande det som ett kallt och ödsligt land.

ANDRA KAPITLET.

ODENS ANKOMST TILL SVERGE.

Vid pass 100 år före Kristi födelse bodde i trakten nordost om Svarta Hafvet ett folk, som kallades Asar; deras höfding hette Sigge Fridulfsson. Emedan nu Asarna ej fingo sitta i fred för Romarna, hvilka vid denna tiden bruto under sig alla riken rundt omkring, beslöt Sigge att vandra ut med sitt folk och söka sig ett nytt land längre upp i norr. Asarna voro slugare och förmer i alla konster, än de öfriga nordiska folken vid den tiden. I synnerhet var Sigge mycket klok och vis. Han kände att Oden var öfver alla nordländerna dyrkad

som Gud. Derföre började han sin vandring med mycken prakt och ståt, sägande sig vara Oden, och sina höfdingar de andra Gudarna. Så genomtågade han flera länder, nemligen Ryssland, Saxen, Westfalen, insättande öfverallt sina söner till konungar. I Danmark stannade han en tid på ön Fyen, och anlade der staden Odensee, som efter honom har sitt namn. Men då han fick veta, att uppe i Sverge voro stora bördiga trakter, lemnade han Danmark åt sin son Sköld, som på Seland byggde staden Lejre med ett afguda-tempel, der hans efterkommande, som kallades Sköldungar, sedan länge regerade. Sjelf seglade Oden upp till Sverge. Då var en konung benämnd Gylfe, den förste konung i Sverge, som historien nämner. Han mottog Oden med gudomlig vördnad och upplät sitt rike åt honom. Oden anlade då vid Mälaren en stad, som han efter sitt eget namn kallade *Sigtuna* *). Der bodde han sjelf och inrättade ett afgudahus; men landet omkring skiftade han åt Asarnas höfdingar, hvilka med honom skulle förestå offren och fälla domar, och kallades dessa för Diar, samt blefvo ansedda för Gudar; men af alla tycktes dock Oden förnämst. Han var en fager och högt ansenlig man, och då han satt i lag med sina vänner, hugnade sig alla af honom; men mot sina fiender var han grym och förfärlig. Så väl talade han, att alla tyckte det ensamt vara sanning, som han sade. Han införde skaldekonsten i Norden och var den förste, som här nyttjade skrifkonsten. Hans bokstäfver kallades runor och inskuros i träd, och folket trodde, att han med dem öfvade trollkonster. Det berättas, att han också kunnat ett annat slags trolleri, kalladt *Seid*, så att han med orden förmådde släcka eld, stilla sjö och vända vind. Sjelf kunde han låta sin kropp ligga som död, och emedlertid for själen som fogel, fisk eller annat djur kring alla länder i hans ärender. Han hade ock ett skepp, benämndt Skidbladner, hvilket kunde hopvikas som ett kläde och

---

*) *Sigtuna* betyder Sigges hem.

hade medvind, hvart han ville *). Men hans män foro fram i striden med mycken styrka och raseri, brukande inga skyddsvapen, hvarföre de kallades Ber-Serkar eller Brynjolösa **), och en sådan framfart kallades Berserkagång.

TREDJE KAPITLET.

ODENS LAGSTIFTNING.

Oden påböd en allmän skatt för hvar näsa eller person i riket. Den kallades nässkatten. Han förordnade ock, att hvarje död skulle med sina egodelar brännas på bål, och ju högre lågan steg, desto härligare var den döde i Walhall. Askan borde nedgräfvas och öfver storättade män hög uppkastas; men efter dem, som bedrifvit stora bragder, skulle Bautastenar resas till åminnelse. Han lärde ock, att de, som fallit i strid eller på våldsamt sätt aflidit, skulle komma till honom i Walhall och der njuta stor lycksalighet. Derföre ville han ej heller sjelf dö strådöd ***), utan, då han förstod sig vara nära sitt lifs slut, lät han märka och stinga sig med Gejrs-odd (spjuts-udd) och dog deraf, sägande sig gå för att i Walhall bereda sällhet åt sina efterföljare. Folket trodde nu, att han gått till Asgård, eller de gamla Gudars boning; och tyckte de, att han ofta uppenbarade sig för dem i sömnen, när stora krig tillstundade, gifvande då seger åt somliga, men bjudande andra till sig i Walhall, och ansågos båda lotterna vara goda. Häraf blef folket mycket tappert i strider och frimodigt att förakta döden; och de, som blefvo gamla, läto märka sig med Gejrs-odd, eller kastade sig utför branta berg

---

*) Härmed betecknas förmodligen, att han först i Norden nyttjat segel och förstått att kryssa i motvind.

**) Af *Ber*, bar, naken, och *Serk*, brynja.

***) D. v. s. i sin säng, på strå.

(ättestupor), hellre än de ville dö den föraktade strådöden.

FJERDE KAPITLET.

ODENS EFTERTRÄDARE.

Njord blef drott i Sigtuna efter Oden. I hans tid var god väderlek och årsväxt, så att han efter sin död dyrkades som vindens och vädrets Gud. Efter honom kom hans son, Yngve Frey. Dessa två voro inkomne i riket med Oden och blefvo ansedde som Gudar. Yngve flyttade hofvet från Sigtuna till Uppsala, der han byggde ett stort afgudatempel. Han anslög vissa landtegendomar öfver hela riket till drottens och offrens underhåll. Dessa kallades *Uppsalaöde* eller egendom, men nu heta de kungs-gårdar. I Yngve Freys tid säges det hafva varit frid öfver hela jorden, och man tror, att Kristi födelse då inträffat. Yngve Frey blef efter sin död satt i hög vid Uppsala, der många af de gamla konungarnas högar ännu synas. Hans bild uppsattes jemnte Odens och Tors i Uppsala tempel. Hit samlades folket tre gånger om året till offer och rådplägning; den största samlingen var vid midvintern, och kallades *Allshärjarting* (hela härens ting) eller *Ting allra Svia* (alla Svears ting), då konungen, stående på en af högarna, rådgjorde med det församlade folket, afhörde dess klagomål, och föredrog för detsamma hvad han ville göra, hvarvid folket gaf sitt missnöje eller bifall tillkänna med rop, slående på sköldarna, och vapenbrak.

Denne Yngve Freys afkomlingar kallas efter honom Ynglingar och förestodo länge offren i Uppsala samt styrde Svea välde.

FEMTE KAPITLET.

AGNE SKEPPSBO.

Ynglingarna, som regerade i Uppsala, kallades i början drottar, men Dyggve, den tionde i ordningen, an-

tog först namn af konung. Hans sonson hette Agne. Han var en mycket stor krigshjelte, och hade många skepp, med hvilka han ständigt låg ute i vikingatåg. Derföre fick han ock tillnamnet *Skjafrboandi*, d. ä. *Skeppsbo*. En sommar drog han med sin här till Finnland och härjade der. Finnarnas höfdinge, Froste, samlade folk och gick emot Agne. Der blef då en hård strid, men slutligen föll Froste och en stor del af hans folk. Agne for då kring landet och lade det under sig. Sedan seglade han hem, hafvande med sig som fångar Frostes dotter, Skjalf, och sonen Loge. När han nu kom tillbaka till Sverge, lade han flottan vid Stocksund; så kallades då Mälarens utlopp i hafvet, der Stockholm nu är beläget. Der var på den tiden mycken och stor skog. Konung Agne höll der bröllop med Skjalf, och på hennes begäran lät han på samma gång dricka grafföl efter hennes fader. Konung Agne bar omkring sin hals en dyrbar guldkedja. Denna guldkedja hade en af Agnes förfäder lofvat som hemgift åt sin gemål, men försköt henne sedan och förvägrade henne den utlofvade hemgiften; hvarpå en trollqvinna till straff förelade, att denna kedja skulle blifva dödsorsak för den yppersta bland Ynglingarna. Agne hade druckit mycket på Frostes grafföl; och när han lade sig att sofva i sitt tält, bad Skjalf honom akta sin kedja, hvarpå han fastspände den tätt kring halsen.

Då han väl insomnat, fästade Skjalf ett starkt tåg i kedjan och drog det upp öfver grenarna i ett träd, som stod öfver tältet. Derpå hissade hon med sina mäns tillhjelp Agne upp i luften, att han der hängdes och dog. Men hon sjelf med Loge och de andra Finnarna smögo sig hemligt till skeppen och seglade åter till Finnland. Detta lär hafva skett på samma ställe, der nu staden Stockholm står, och platsen blef länge kallad Agnes fit eller Agnes strand till konungens minne. Agnes tvenne söner Alrik och Erik togo riket efter honom, och började nu Svea välde att gå i brödraskifte, då det förut alltid haft blott en konung.

ANDRA BERÄTTELSEN.

OM HJALMAR OCH INGEBORG.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG ANE DEN GAMLE.

Den sextonde konungen af Ynglingaätten hette Ane. Han fruktade för krig, och satt derföre hemma i sitt land, varande mycket begifven på offer. Han blef tvenne gånger af främmande konungar besegrad och fördrifven, men öfverlefde dem båda och kom så åter till Uppsala välde. Sista gången var han 100 år gammal. Det säges, att han då hvart tionde år offrat en af sina söner åt Oden för att lefva längre, och att han fått 10 års lifstid för hvardera sonen. Så offrade han 9 söner och blef alltså 190 år gammal, och var han då så svag, att han beständigt låg till sängs och diade ur ett horn såsom ett spädt barn. Han ville dock lefva längre, och befällte derföre, att hans tionde son också skulle offras. Men Svearne tilläto det ej, och alltså dog Ane af ålder, utan sjukdom och plåga, hvarföre en sådan död efter honom kallades Anasot, och ansågs den af våra förfäder föga berömlig. Ane sjelf fick tillnamnet *den gamle.*

ANDRA KAPITLET.

OM HJALMAR DEN HUGFULLE OCH ÖRVAR-ODD.

På denna tiden lefde i Norrge en stor stridskämpe, som nyss börjat draga ut i härnad, och utmärkte sig för tapperhet. Hans namn var Odd, han kallades äfven *Örvar-Odd,* d. ä. *Pil-Odd;* ty han hade förtrollade pi-

lar, hvilka träffade allt, hvarpå han måttade, och dock sedan kommo tillbaka till honom. Hans första krigsfärd var till Bjarmaland *). Han var der uti stora farligheter, men befriade sig genom tapperhet och mod, vinnande tillika stora rikedomar; så a't han för denna resa blef mycket beryktad öfver hela Norden. Han öfvervann sedan ganska många vikingar. En vår, då han skulle fara ut i härnad, frågade han sin far, hvarest han kunde finna de tappraste män och det skarpaste motstånd, ty han tyckte sig nu vara fullväxt till de svåraste mannarön. Fadren sade då: *«Du skall uppsöka «Hjalmar den hugfulle och dess fosterbroder Tord «Stafngalm, hvilka vistas i Uppsala i konung Anes «hof, och äro hans landtvärnsmän, samt de styfvaste «männer, jag vet.»* Odd tackade för dessa ord och seglade derpå till Sverge. En afton lade han sina skepp vid ett näs och gick upp derpå. Då ser han, hvarest på andra sidan lågo 15 skepp, som tillhörde Hjalmar och Tord; men folket var uppe på land och anställde der lekar. Odd ville nu pröfva, om desse män verkligen voro så modiga, som det berättades, skiftade derföre sitt folk i två delar, och gaf befallning åt sin bror Gudmund, hvad göras skulle. Gudmund går med sin hop ut på näset, men Odd med sin upp uti skogen bakom Hjalmars folk. Nu uppgaf Gudmund och hans män ett stort härskri, straxt derpå gjorde Odd med sina män likaledes. Men det är berättadt, att Hjalmar och hans folk ej aktade något på det första ropet, och då de hörde det andra bakom sig, stannade de väl, medan det stod på, men fortsatte straxt leken igen, likasom ingenting varit å färde. Odd och Gudmund draga sig nu tillbaka och mötas. Odd sade: *«Här lärer «darfvas mer än att skria och ropa, och dessa män «månde ej frukta för strid.»* *«Hvad skall man då fö«retaga nu?»* frågade Gudmund. Odd svarar, *«att på «slika män borde man ej stjäla sig utan vänta tills*

---

*) *Bjarmaland* ligger i Ryssland söder om Hvita Hafvet.

»morgonen.» Så skedde ock andra dagen: så snart det var stridsljust, klärklåder sig Odd med sitt manskap och seglar mot Hjalmar. Hjalmar frågade: *»Hvem råder för detta folk?»* *»Han heter Odd»,* svarade Odd sjelf. *»Är du den Odd, som for till Bjarmaland?»* frågade Hjalmar vidare. *»Det är jag,»* svarade Odd, *»och vill »jag nu röna, hvilken af oss är den käckaste karlen.»* *»Det må vi göra,»* genmälte Hjalmar, *»men huru många skepp hafven i?»* *»Fem skepp,»* säger Odd, *»hur många har du sjelf?»* *»Jag har femton,»* svarar Hjalmar, *»men icke bör mantalet mellan oss vara olika. »Jag vill derföre bortlägga 10 skepp och gå emot dig »med lika styrka.»* *»Manligen är det taladt»,* sade Odd. Derpå rusta de sig och börja den häftigaste strid, som varade allt till qvällen. Då läto höfdingarna hålla upp frisköld *), och Hjalmar frågade: *huru Odd tyckte det hade gått om dagen?* Odd lät väl deröfver. Hjalmar frågade: *om han långre ville hafva denna lek?* *»Det vill jag,»* svarar Odd, *»ty än aldrig fann jag »tapprare och handfastare kämpar.»* Nu foro de till sina härbodar och läto folket laga om sig och förbinda sina sår. Andra dagen fortsätta de åter striden; och om qvällen, då frisköld hölls upp, frågade Odd, *hvad Hjalmar tyckte om leken?* *»Väl,»* svarade Hjalmar, *»vill du leka långre?»* *»Det vill jag,»* svarade Odd, *»och nu skola vi som bäst pröfva våra svärd.»* Då frågade Tord Stafngalm: *»är det mycken rikedom att »få på era skepp?»* Odd nekade härtill, sägande sig denna sommar ej ännu hafva funnit några egodelar. *»Här hafva då,»* sade Tord, *»de oförståndigaste män »funnits, som strida endast af öfvermod och täflan. »Det tyckes mig bättre, att vi gjorde bolag tillsam»mans.»* *»Väl likar detta mig,»* svarar Odd, *»men icke »vet jag, hvad Hjalmar säger dertill.»* Hjalmar utläter sig dermed vara nöjd, blott Odd ville för sig och

*) *Friskòld* kallades en hvit sköld, som upphöjdes till fridstecken.

sitt folk gå in på Hjalmars vikingalag. «*Den vill jag «höra,*» svarade Odd, »*innan jag samtycker dertill.*» Hjalmar sade då vilkoren, nemligen: 1) Att aldrig äta rått kött eller dricka blod, hvilket tycktes vara vargamat, ej mannamat. 2) Att aldrig plundra krämareskutor eller bönder, utan vid strandhugg *) betala allting. 3) Att aldrig våldföra qvinnor. Den som bryter härtemot skall mista lifvet, hvem han ock är. Odd underkastade sig dessa vilkor, och de ingingo alltså foster-brödralag. Detta tillgick enligt bruket på följande sätt: De lösskuro en ganska bred torfremsa, så att ändarna sutto fasta i jorden, och upplyftade remsan på spjut. Derpå trädde de båda männerna derunder, sårade sig och läto sitt blod flyta tillsammans i mullen. Sedan knäböjde de och svuro, »*att ett och samma skulle öf«ver dem gånga; samt att hämnas hvarandras död, «såsom bröder.*» Alla Gudar kallades till vittne öfver denna ed, hvilken slutligen bekräftades med ett handslag. — Härpå drogo fosterbröderna ut i härnad och vunno stora egodelar under sommaren. Om hösten bjuder Hjalmar Odd att fara med sig till Uppsala och öfvervintra der. Odd jakar härtill, och så skedde. Konung Ane emottog dem väl, och gaf Odd efter någon tid fyra gårdar.

Ane hade en dotter, som hette Ingeborg, och var hon den fagraste och visaste jungfru. En gång, då Odd och Hjalmar talades vid, sade Odd: «*Hvarföre be«gär du icke konungadottern; ty jag ser, att eder håg faller väl tillsammans?*» Hjalmar svarade: «*Nog har jag begärt Ingeborg; men konungen vill ej gifta henne med någon, som icke har konunganamn.*» «*Då «skola vi,*» säger Odd, «*till sommaren samla vårt folk «och förelägga konungen tvenne vilkor: antingen att «slåss med oss eller gifva dig Ingeborg.*» Hjalmar svarade: «*Icke må jag det göra, ty Ane är min ko-*

---

*) *Strandhugg* kallades, när sjöfolket gick upp på land och tog sig, hvad som behöfdes.

«nung, och jag har lofvat honom tro, såsom landt-«värnsman» *). De suto der alltså vintern öfver. Om våren foro de ut i härnad och vunno stora rikedomar, ty ingen kunde stå emot dem, men om hösten kommo de åter att vintra öfver i Uppsala. På ett af dessa härnadståg fick Odd af en prinsessa på Irland en silkesskjorta, som var så gjord och tilltrollad, att intet jern bet på den, och så länge Odd bar henne, skulle ingenting, hvarken jern, eld eller vatten, skada honom, så framt han ej flydde; ty då kunde hon ej längre skydda honom. Odd tyckte sig häri hafva fått en kostelig ting, och lade aldrig af sig denna skjorta.

TREDJE KAPITLET.

ANDGRIMS SÖNER.

På Bolmsö **) lefde denna tiden en kämpe, benämnd Andgrim, och hans hustru Eyvor. De hade tillsammans tolf söner. Den äldste het Angantyr och var hufvudet högre än de andra, samt tapprare och förmer än andra män. Han hade af sin fader fått det goda svärdet Tirfing, hvilket smiddes af dvergar åt Odens sonson Svafurlane, och hade den egenskap, att det bet på allt och gaf ständig seger åt den, som förde det. De öfriga elfva bröderna voro äfven stora kämpar, och ofta kom beserkagång öfver dem, så att de dråpo sina egna män, och gingo upp på land samt nedbröto träd och stenar. Derföre foro de ensamma omkring; dock fingo de ej någonsin motstånd, ty folket fruktade dem mycket och onda sägner gingo om dem kring länderna.

---

*) *Landtvärnsman* kallas den, som åtagit sig att värna och försvara ett land mot fiendtligt anfall. Landtvärnsmannen skulle alltid vara en stor och ansedd kämpe.

**) Bornholm.

En julafton sutto dessa bröder hemma hos sin fader, och gjorde då löften om tillkommande bragder, såsom brukligt var. En af dem vid namn Hjorvard utlofvade då, att han skulle äga Ingeborg, konung Anes dotter i Sverge. Våren derpå reste alltså bröderna till Uppsala och trädde fram för Ane, då Hjorvard frambar sitt ärende, begärande straxt svar derpå. Ane började tveka, besinnande af huru stor ätt samt huru starka kämpar dessa bröder voro. Men då Hjalmar hörde Hjorvards begäran, steg han fram för konung Ane, sägande: «*Kommer ihåg, herre, huru mycken vördnad «och tjenst, jag har er bevisat, samt huru jag nu i «många år beskyddat edert rike! Ty beder jag, att i «viljen gifva mig eder dotter, den jag länge hafver «älskat. Och är det tillbörligare, att i låten denna «heder vederfaras mig, än dessa främmande berserkar, «hvilka blott bedrifvit illgerningar både i edert och «andras riken.*» Ane kom nu i svårt val: slutligen sade han «*sig ej kunna föredraga någon af dessa för«nämliga män framför den andra, utan ville låta In«geborg sjelf välja.*» Ingeborg utlät sig då, «*att hon «ville hafva den till man, som vore henne väl känd «af många goda egenskaper*», tagande alltså Hjalmar. Hjorvard utmanade då denne på holmgång *) på Samsö, kallande Hjalmar hvars mans niding, om han undvek detta envig, men Hjalmar sade sig nog skola komma. Derpå foro Andgrims söner hem. Då de berättade fadren sin färd och det tillämnade enviget, sade han, «*att «de behöfde goda svärd och vapen, ty de skulle nu «träffa hårdtagna och starka vikingar*».

*) *Holmgång* betyder envig, ty det hölls vanligtvis på holmar i sjön, eller på de små utstakade platser på landet, hvilka då också kallades holmar.

FJERDE KAPITLET.

STRIDEN PÅ SAMSÖ.

På utsatt dag kommo Hjalmar och Odd till Samsö, hafvande med sig tvenne väl beväpnade skepp. Fosterbröderna gingo upp på landet för att efterse, om Andgrims söner voro komna. Hjalmar var fullväpnad; men Odd hade blott en yxa i handen, att dermed hugga ämnesträd till ett block, som gått sönder på skeppet. Under det desse voro borta, kommo Andgrims söner till deras skepp, och föll då berserkagången på dem, så att de beto i sina sköldar, skriade högt, och gingo sex in på hvardera skeppet, huggande ned allt, som förekom; men der voro så frimodiga svenner inombords, att ingen flydde, utan hvar och en försvarade sig och föll på sin plats. Då alla voro slagna, ropade berserkerna: »*Ljugit har vår fader Andgrim, då han sagt dessa »vara starka och hårdtagna män, och borde vi väl »fara hem och dräpa den usla gubben till lön för »hans lögn.*» Derpå lade de hvar och en af besättningen på dess plats vid årorna, och funno de då, att båda styrmännen feltes, hvaraf de förstodo, att Hjalmar och Odd ej voro bland de slagne. Då föll berserkagången af dem, och blefvo de efter vanan svaga och matta som sjuklingar.

Hjalmar och Odd återvände nu och fingo se berserkerna samt hvad de gjort. Då qvad Hjalmar:

De skarpa karlar
Från skeppen stiga,
Tolf bröder tillsammans,
Att bryta våra brynjor.
Vi skola i afton
Oden gästa,
Två tappre män;
De tolf måntde lefva.

Detta

Detta var den enda gång man hört missröstande ord af Hjalmar. Men Odd svarade härpå:

Det skall jag svara
På sådant ord.
De skola i afton
Oden gästa,
Tolf berserkar.
Vi två skola lefva.

«*Eller kanske du vill fly till skogs?*» sade Odd. Men Hjalmar svarade:

Aldrig vi fly
För fiender några;
Skulle de också
Synas oss skarpa.

Då skyndade Odd till skogen och högg sig en klubba, hvarefter fosterbröderna gingo ned mot stranden, der de mötte Andgrims söner. En af dem var hufvud högre än de andra och hade ett svärd, som lyste likt solstrimmor. Det var Angantyr med svärdet Tirfing. Då sade Hjalmar: »*Vill du, fosterbroder, slåss mot Angantyr ensam, eller mot de andra elfva?*» Odd svarade: «*Jag vill slåss mot Angantyr, ty jag litar mera «på min skjorta än på din brynja*». Hjalmar svarade: «*Tycker du det vara svårare att slåss mot Angantyr, «så vill jag göra det. Eller hvar foro vi någonsin «fram, der du gick före mig, då det gällde?*» «*Illa «gör du nu*», sade Odd. Men Hjalmar ville ej annorlunda. Derpå kommo de öfverens med Angantyr, att den, som fölle, skulle ej af de efterlefvande plundras, utan sättas i hög med sina vapen och dyrbarheter. Sedan gingo Hjalmar och Angantyr mot hvarandra med stora hugg, så att ingen någonsin sett hårdare anfall; men Odd ropade på de andra elfva, sägande:

En skall mot en
Stånda i striden:
Om männer i ären,
Och modet ej fattas.

De jakade härtill, och Odd och Hjorvard gingo emot hvarandra. Silkesskjortan hjelpte dock så väl, att intet bet på Odd, men han utdelade så tunga slag med klubban, att han fällde Hjorvard först och sedan de andra elfva bröderna, hvar efter annan, och hade ändå ej fått något sår. Då gick han dit, der Hjalmar och Angantyr hade kämpat. Angantyr var då fallen, men Hjalmar satt lutad mot en tufva på marken. Odd gick till honom och qvad:

Hur är dig, Hjalmar?
Har färgen du skiftat?
Svårt du besväras af
Såren, de stora.
Skuren är hjelmen:
Sliten är brynjan.
Ditt lif jag ser nu
På sista resan.

Hjalmar svarade:

Sår har jag sexton
Och sliten brynja.
Mörkt är mig för ögon.
Jag mägtar ej gå.
Angantyrs svärd
Skar mig i hjertat
Med hvassa udden,
Härdad i etter.

«Nu har jag fått den största skada, jag kan lida «i lifvet,» sade Odd, *«och hafva dina råd illa lyckats; «annars skulle vi här hafva fått en herrlig seger».* Hjal-

mar svarade: *»Hvar menniska skall dock en gång dö. »Men nu skall du föra denna min afskedssång hem till Sverge.»* Började så qväda:

På fjället jag hade
Fem fullgoda gårdar;
Dock leddes jag alltid
Att lefva på landet.
Nu utan lifshopp
Ligga jag måste,
Sårad af svärd,
På Samsö strand.

Men tärnor ej skola
Spörja på landet,
Att nånsin jag hafver
Hejdat för huggen.
Månde det fägna
De fagra tärnor,
Att de ej höra
Huggrädd mig vara.

Kongsdottren fagra
Följde mig på väg,
Ytterst i skären
Vid Agnefit.
Sannas lär sagan,
Som hon mig sade,
Att hon ej mera
Månde mig se.

Svårt var att skiljas
Från sången, den fagra,
Som tärnorna sjöngo
I Sota-skär *).
Men skeppet det framsköt

*) Utanför Sotholms härad i Södermanland.

Snällt uti farten.
Och fjerran jag for
Med fasta vänner.

Bär nu till kongssal
Brynjan och hjelmen.
Dem du för alla
Der skall visa.
Hjertat lär hvälfvas
Hos konungadottren,
När brynjan hon ser
För bröstet huggen.

Drag nu af handen
Gullringen röda;
Gif den min unga
Ingeborg.
Han skall hos henne
Hugfästa sorgen,
Att hon ej mera
Månde mig se.

Nu lemnade Hjalmar ringen åt Odd. Sedan begärde han att blifva förd till Uppsala och ej höglagd bland dessa onda och trollslika berserkar. Derpå helsade han till alla sina stallbröder, och qvad slutligen:

Dricka med kungen
De kämpar många
Ölet med lust
Uti Uppsala stad.
Mången man mödes
Af mjödet, det myckna;
Men mig stinga såren
Här på stranden qvar.

Korpen nu sunnan
Kommer från heden.

Flygande örnen
Följer honom efter.
Han skall suga
Skummande blodet.
Jag örnastek skurit
Nu sista gången.

Derpå dog Hjalmar. Odd drog då alla berserkerna tillsammans, låtande hvar och en behålla sina vapen, och lade Tirfing under Angantyrs hufvud. Derpå uppkastade han stora högar öfver dem. Likaledes gjorde han med sina egna män. Sedan bar han Hjalmar ned på skeppen. Det är berättadt om Odd, att han trodde hvarken på Oden, Thor eller några andra gudomligheter, utan blott på sin egen styrka och lycka, som säges hafva varit så stor, att blott han hissade segel, fick han medvind, hvart han ville. På detta sätt skall han nu hafva seglat till Sverge. Han drog skeppet i land, tog den döda Hjalmar på sina skuldror, och gick så till Uppsala. Der lade han Hjalmar utanför salsdörren, och trädde sedan in, hafvande dess hjelm och brynja i handen. Dessa lade han ned framför Ane och berättade Hjalmars fall. Sedan gick han till Ingeborg, der hon satt på sin stol, och höll på att sömma en mantel åt Hjalmar. Odd träder fram för henne och säger: »*Hjalmar helsade och skickade dig denna ring i sin dödsstund.*» Ingeborg tager emot ringen, ser på honom, svarar intet, utan dignar död neder. Då tog Odd och bar ut henne och lade henne i Hjalmars armar, sägande: »*Nu skola de döda njuta den sällhet, som ödet nekade de lefvande.*» Odd sade sedan, att arföl skulle drickas efter Hjalmar, och han och Ingeborg begrafvas i samma hög. Konung Ane lät göra som Odd ville, och blef alltså öfver dem en dråplig hög uppkastad. Men Odd for sedan vida verlden omkring, och ingen kunde någonsin besegra honom. Han kom ock till Jerusalem och blef kristen, och det finnes ganska många berättelser

om hans bragder. Men de stora högarna öfver kämparna på Samsö syntes i många hundrade år, och en saga gick ibland folket, att om natten brunno stora eldar derur och starkt buller och dån hördes öfver hela ön ifrån de högsatta berserkarna.

TREDJE BERÄTTELSEN.

OM ROLF KRAKE OCH KONUNG ADIL.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG ADIL I UPPSALA.

Den tjugonde konungen af Ynglingaätten hette Adil. Han var en ganska rik och mäglig konung, men derbos girig, grym, svekfull och afundsam. Mycket begifven var han också på afgudatjenst och offer, så att folket trodde, att han kunde trolla. Sjelf var han ingen stor krigsman; derföre höll han tolf berserkar vid sitt hof, hvilka skulle värja hans rike mot främmande öfverväld.

Helge het den konung af Sköldungaätten, som vid denna tiden regerade uti Dannemark. Han var en ganska förnämlig man, tapper och oförskräckt mot fiender, mild och vänlig mot vänner, och derföre älskad och aktad af alla. Han tog till drottning Yrsa, en obekant qvinna från Saxen, hvilken var både fager, vis och mild; men, då det sedan blef upptäckt, att Yrsa var Helges dotter, reste hon tillbaka till sin moder, ehuru hon mycket älskade Helge, och ehuru gerna han ville qvarhålla henne. Då friade konung Adil till henne, och hon måste, ehuru nödigt, gifva sitt jaord, samt följa honom till Uppsala: dock var deras sammanlefnad aldrig mycket vänlig.

Konung Helge lefde emedlertid uti beständig sorg och vantrefnad, allt sedan Yrsa reste bort. Slutligen fick han en stor längtan att besöka henne i Uppsala, och utrustade dertill en stark här, ty han ämnade tillika straffa Adil, emedan denne vågat taga Yrsa till maka, utan att begära Helges, hennes faders, tillstånd. Då denna resa förspordes till Uppsala, beslöt konung Adil med Yrsas inrådande att väl emottaga Helge, ty hon

ämnade fördlika begge konungarna. När derföre Helge lade till stranden, kommo sändemän bjudande honom till gästnings hos konungen. Helge emottog bjudningen och red så med en del af sitt folk dit upp, lemnande största hopen qvar på skeppen. Der var då ett mycket härligt gästabud tillagadt mot honom; men då Helge fick se sin dotter Yrsa, blef han så glad, att han glömde välfägnaden och allt, och ville endast tala med henne. Härvid upptändes konung Adil af harm och svartsjuka. Han utsatte i hemlighet sina berserkar och mycket annat krigsfolk i försåt för konung Helge, och, då denne skulle rida tillbaka till sina skepp, blef han oförsedt anfallen och af den stora myckenheten öfvermannad, så att han slutligen föll efter ett manligt och starkt motstånd. Konung Adil rosade sig mycket af sin seger öfver en så mägtig konung; men Yrsa sade: *«att slik «svekfull seger ej vore att förhäfva sig öfver. Och, «emedan Helge så blifvit mördad, ville hon hädanefter, ehvar hon kunde, söka konung Adils och hans «berserkars skada.»*

ANDRA KAPITLET.

OM SVIPDAGER.

En rik bonde i Sverge, benämnd Svipur, hade trenne söner, Svipdager, Bejgader och Hvitserk, och alla tre voro starka och modiga. När Svipdager var aderton år gammal, gick han till sin fader, sägande: *«Led blifver vår lifstid, om vi ständigt skola sitta här «uppe i fjällen, utan att se andra menniskor; derföre «ämnar jag fara till konung Adil, om han vill taga «emot mig.»* Gubben afrådde honom härifrån, förtäljande huru girig och svekfull Adil vore; men Svipdager mente, *»att man måste väl något försöka, om man «skall vinna heder och beröm i verlden».* Svipdager fick alltså träffeliga vapen och en god häst, hvarefter

han gaf sig på vägen. När han kom fram, såg han, huru hoffolket hade allehanda lekar för sig utanför slottet; men konung Adil satt på en guldstol och såg på, samt alla hans berserkar kring honom. Svipdager red oförskräckt fram, helsade konungen, sade sitt namn, och satte sig sedan ned för att åskåda leken. Berserkarne sågo surt på honom, och sade till konungen, «att de *väl hade lust försöka, om denne mannen vore så stark och karlavulen, som han ställde sig*». Konungen jakade härtill, men, som det nu qvällades, gick allt folket in uti hofsalen. Då gingo berserkarne till Svipdager och frågade honom: «*om han vore en kämpe?*» Han svarade «*sig åtminstone ej vara sämre än någon af dem*». Då gränjade de grymmeligen och frågade, «*om han dristade sig att kämpa med dem, och att han då skulle behöfva mer än spotska ord och storskryteri*». Svipdager sade, «*att han väl vore färdig fäkta med dem en och en i sender*»; men konungen befallte dem vänta till morgondagen. Drottning Yrsa mottog emedlertid Svipdager med all välfägnad och heder, hvilket då berserkarne sågo, sade de till henne, «*att de väl visste, att hon önskade deras död för konung Helges skull; likväl skulle de väl veta stilla hennes högmod; ty de fruktade ingalunda den nykomna mannen*», och efter detta skiljdes de åt den qvällen.

Morgonen derpå höllo de sin strid midt uppå borggården, och var der ganska mycket folk församladt för att åskåda den. Man fick då se många och stora hugg utdelas, men alla kunde klart skönja, att Svipdager var mycket raskare; ty den ena berserken efter den andra måste falla för honom. När han så hade dräpit fyra af dem, reste konungen sig upp, sägande: «*Stor skada har du nu gjort mig, och skall du med ditt lif umgälla det.*» Han befallte derföre sina män att alla angripa Svipdager; men drottning Yrsa med mycket folk kom från andra sidan för att hjelpa denne, och blef derföre fred stiftad den gången. Om qvällen, då konungen en gång såg Svipdager gå ut allena, uppmanade han

berserkarna att skynda efter och hämnas deras medbröders fall. De gingo så; men fastän alla åtta på en gång angrepo, kunde de dock icke fälla honom, utan, då hoffolket fick höra stridsbullret, kommo de ut, och konungen nödgades befalla dem sluta striden, hvarefter han gjorde berserkarna landsflyktiga, emedan de ej förmått fälla en enda man. I deras ställe tog han, på drottning Yrsas inrådan, till sin landtvärnsman Svipdager, såsom den der ensam var lika god som alla tolf berserkarna.

Nu började dessa fördrifna slagskämpar att härja på konung Adils rike; men Svipdager for med hären dem till mötes, fällde den ena och jagade de andra på flykten, kommande åter med seger och beröm till Uppsala. Litet derefter samlade de en större krigshär, begynnande ånyo sitt härjande. Då blef så öfverenskommet, att Svipdager med en tredjedel af svenska hären skulle möta dem; men Adil med sina hofkämpar och den öfriga hären skulle midt under striden falla dem i ryggen. När slaget började, hade berserkarna dubbelt så mycket folk; hvarföre Svipdagers män snart började falla. Fåfängt väntade han hjelp af konung Adil. Denne stod stilla med sin krigshär uti en skog bakom berserkarna och ville icke gå fram förr än striden slutats, då han ämnade hålla med den, som seger hade vunnit. Svipdager var derföre i stor vånda; han värjde sig väl manneligen, men hade dock redan mistat ena ögat och dertill fått många och stora sår, så att han trodde sig visserligen skola hos Oden gästa. Men just i detsamma kommo hans tvenne bröder, Bejgader och Hvitserk, skickade från gubben Svipur, honom till hjelp. De gingo oförskräckt fram i striden, funno snart berserkarne, hvilka måste för dem bita i gräset den ena efter den andra. Härvid uppmuntrades Svipdagers folk, så att samfälldet började vända sig på berserkarnas sida, och de öfverblefne slutligen gåfvo sig i brödernas våld. Nu kom Adil fram utur skogen, rosade deras seger, hvarefter alla följdes åt hem till Uppsala, och måste Svipda-

ger till en tid jäggas till sängs för sina sårs skull, under hvilken tid drottning Yrsa skötte och vårdade honom. Knappt var han likväl fullkomligt frisk, förr än han med sina bröder gick inför konung Adil, sägande «*sig vilja fara till en annan konung, som visade dem «mera heder och belönade dem bättre, än han*». Adil bad dem stanna qvar, *lofvande att hedra dem framför andra;* dock kunde de ej bevekas, ty Svipdager var högeligen uppretad öfver Adils falskhet uti striden. De gingo alltså inför drottning Yrsa, tackande henne för den myckna heder och mildhet, hon dem bevisat, hvarefter de stego på sina hästar och redo hem till sin fader igen. Honom sporde de då, hvad han rådde dem, och till hvilken konung de skulle vända sig. Då sade Svipur, «*att ingen höfding uti Nordlanden kunde jemnfö«ras med konung Rolf i Dannemark, Helges och drott«ning Yrsas son. Han var mild och saktmodig mot «arma och förtryckta; sträng och förskräckelig mot «sina fiender; men mot sina vänner trofast och så gif«mild, att han för dem sparade hvarken guld eller «andra dyrbarheter: hvarföre äfven hos honom fun«nos församlade de förnämsta kämpar öfver hela Nor«den, och alla kringboende konungar voro honom un«derdåniga*». Bröderna tyckte detta vara goda vilkor och foro till konung Rolf, bland hvilkens hofmän de blefvo upptagne och sutto sommaren till ända.

Om hösten hemkommo konung Rolfs berserkar, hvilka efter sin vana gingo fram för hvarje man i hela salen, spörjande, om någon ansåge sig jemngod med dem; men alla erkände berserkarna för sina öfvermän. När de nu kommo till Svipdager och hans bröder, ville dessa ingalunda ödmjuka sig för berserkarna, utan höll deraf på att uppkomma mycket oväsende i salen; men konung Rolf sprang dit och skiljde dem åt, och gjorde mellan dem en fast förlikning, så att de sedan följdes åt uti hans vikingafärder; och hade han jemnt seger ehvar han framfor.

TREDJE KAPITLET.

OM BODVAR BJARKE.

Högt uppe uti Norrges dalar lefde vid denna tiden en fylkes-konung benämnd Ring. Han hade blifvit enkling och sedan på sin ålderdom omgift med en qvinna från Finnmarkerna, benämnd Hvita, hvilken väl var skön, men derhos full utaf allsköns ondska och arghet; och hade hon isynnerhet fattat ett stort hat till sin stjufson, kongssonen Björn. På den tiden, då denna saga först är skrifven, trodde menniskorna ännu på trolleri och ansågs folket uti Finnmarken deruti särdeles öfvadt. Det berättas derföre, att drottning Hvita genom sitt trolleri förvandlat kongssonen till en björn. Om dagen gick han ut i markerna och tog sig mat af konungens boskap; men hvar natt blef han åter en menniska och gret och sörjde öfver sitt olyckliga tillstånd. Drottningen påyrkade, att detta skadliga odjuret skulle dräpas. En stor jagt anställdes, och slutligen blef björnen dödad.

Björn kongsson hade en frilla benämnd Berg, hvilken litet derefter födde trenne söner, nemligen Elgfrode, Töre och Bodvar. Dessa skötо hastigt upp som gräs, blifvande mycket större och starkare än andra män, så att de ej voro goda att leka och nappas med, och hände det ofta, att då de skulle leka tillsammans med konungens svenner, togo de så hårdt uti dem, att dessa blefvo lemmalytta och ofta till döden skadade deraf. I synnerhet gjorde Elgfrode så, ty han var både starkast och vildsinntast. Han tog derföre snart afsked af sin moder, sägande: *»sig ej längre vilja vara tillsammans med slika klena och ynkliga män»;* hvarefter han begaf sig öster ut på Edaskogen, der vägen går emellan Norrge och Sverge. Här tillagade han åt sig en röfvarekula och bodde der, anfallande, plundrande och dräpande dem, som reste der förbi, blifvande sålunda en den grymmaste stigman.

Litet derefter tog också Tore afsked af sin moder och for öster ut. Då han kom på fjällen, råkade han Elgfrode, hvilken tillböd honom hälften af alla sina vunna egodelar, om han ville der stanna; men Tore afslog det och reste vidare till Götaland, der han för sitt konungsliga anseendes och stora tapperhets skull blef vald till konung och styrde sitt rike med magt och ära.

Bodvar var både skönare till utseendet och mildare till sinnet än hans bröder, hvarföre också modren älskade honom mest. En dag tillsporde han henne om sitt fäderne, och berättade hon då allting om Hvitas trolleri och ondska, samt hans faders död. Då blef Bodvar högeligen förtörnad och gick upp till sin farfar, gamle konung Ring, förtäljande för honom, huru med hans son Björn tillgånget var. Konungen erböd sig väl betala stora böter för drottningen; men Bodvar ville ej taga penningar för sin faders lif, utan angrep Hvita. Hon måste undergå den hårdaste och nesligaste död, och ingen hvarken ville eller tordes taga hennes försvar. Litet derefter dog Ring, och blef Bodvar tagen till konung öfver riket efter honom; men han trifdes der endast en liten tid. Han sammanstämde snart folket på ett ting, och förkunnade, *att han ville fara utur landet; men lemnade emedlertid riket åt sin moder, hvilken han gifte med Ulfsteiter jarl.* Först bevistade han detta bröllop och red sedan hemifrån allt österut.

På denna resa kom han till Elgfrodes kula, och blef der ej liten glädje af då bröderna igenkände hvarandra. Elgfrode ville, att Bodvar skulle stanna qvar, erbjudande honom hälften af sina skatter; men Bodvar sade *«sig icke tycka godt vara att dräpa folk för «egodelars skull»;* utan lagade sig till att fara dädan. Då Elgfrode ej fick behålla honom, rådde han honom att resa till konung Rolf Krake i Dannemark, och följde honom på vägen, berättande emedlertid, *«huru han «skänkt mången värnlös man lifvet».* Häråt gladdes Bodvar och *«bad honom äfven låta de andra i fred».* Då de slutligen skulle skiljas, fattade Elgfrode uti Bod-

var, skakade på honom, och sade: *«Ännu är du ej så «stark, broder, som dig behöfdes»*, skar derföre ett hål i benet och gaf Bodvar af sitt blod att dricka. Sedan fattade han åter i honom, och stod nu Bodvar så fast, att Elgfrode ej förmådde röra honom ur stället. Då sade Elgfrode: *«Nu hafver du krafter nog, och tror «jag, att du lärer komma att öfverträffa alla andra «män uti raskhet och mandom.»* Derpå satte Elgfrode sin ena fot i berget så hårdt, att ett djupt spår derefter syntes, sägande: *«Hvarje morgon skall jag besöka det»ta spår. Är det fullt med jord, så är du sotdöd; «med vatten, så är du drunknad; men, är der blod «uti, så är du med vapen dödad, och skall jag då sö«ka hämnas din död; ty dig älskar jag mest af alla «mina fränder.»* Härpå skiljdes bröderna. Elgfrode gick åter upp på fjället, men Bodvar fortsatte sin led söderut.

På denna väg kom han också till Götaland, hvarest hans broder, Tore, var konung, och vistades Bodvar der någon tid uti mycken heder och välfägnad. Tore ville dela med honom sin egendom, om Bodvar stannade qvar, eller gifva honom utrustadt manskap med sig på resan; men Bodvar afslog båda delarna, viljande endast lita på sig sjelf. Sedan han derföre tagit afsked af sin broder, fortsatte han sin resa än ytterligare söderut.

När Bodvar slutligen kommit ned i Dannemark ej långt ifrån Lejre, hände sig, att han ej hittade något hus om aftonen, utan måste rida ute i regn och mörker, och blef hans häst tillika alldeles upptröttnad. Slutligen stötte denne emot något högt, så att han ej kunde gå längre. Bodvar stiger af för att undersöka, hvad det vore, och finner, att det var ett litet hus. Han klappar på och blifver väl och vänligt emottagen af en gammal gubbe, som med sin gumma bodde uti kojan. Som nu Bodvar förtäljde sitt uppsåt att fara till konung Rolf, började han och gubben tala om kämparna derstädes och deras lekar. Gubben berättade då,

att vid ingången till konungens gård låg en stor sten, den alla skulle kunna lyfta, som skulle få tjenst hos konungen. Sedan vore der två stora hundar, starka, den ena som sex och den andra som tio man, och den, som icke kunde möta den mindre hunden, blef ej heller emottagen bland de stolta kämparna. Vid Bodvar och gubben så samtalades, begynte gumman på att gråta öfverljudt. «*Hvad gråter du öfver, gumma?*» sade Bodvar. «*Ack!*» sade hon, «*vi egde en son, benämnd Hottur, «som en gång gick till konungens gård för att för-«lusta sig; men kämparna gjorde spe af honom, och «satte honom i en benhop i ena salshörnet; och är «det nu deras tidsfördrif under måltiden att kasta alla «de afätna benen på honom, och får han deraf un-«derstundom stor skada. Aldrig får jag honom mer «tillbaka, ej heller vet jag, antingen han är lefvande «eller död. Nu vill jag intet annat begära af dig för «detta ditt härberge, än att du ej kastar de stora, utan «endast de små benen på vår son, ty dina händer sy-«nas så starka och tunga, att han näppeligen kan bä-«ra ett slag af dem.*» Bodvar lofvade detta och utlät sig, «*att han ej tyckte mycket manligt vara att slå en «menniska med ben, eller att leka hårdt med barn och «klent folk*».

FJERDE KAPITLET.

KONUNG ROLFS HOF.

Följande dagen hann Bodvar fram till Lejre. Han ledde sjelf sin häst in i konungens stall, utan att säga någon till derom; sedan gick han upp till gården. Båda hundarna kommo hastigt rusande emot honom, men han fattade straxt den stora stenen och slog dermed den ena hunden till döds; hvarpå han med den hunden ihjelslog den andra. Sedan gick han in i salen. Här förebrådde honom konung Rolf hundadråpet; men Bodvar sva-

rade: *«att hvarje friboren man egde försvara sitt lif «så länge han kunde.»* Konungen berömde hans tapperhet, gaf honom tillnamnet Bjarke, och anviste honom en af de förnämligaste platserna vid bordet. När nu kämparna begynte blifva något druckne, företogo de sig efter vanan att kasta de afätna benen på hvarandra, hvaraf stort gny uppkom kring hela salen. Nu ser Bodvar, hvar en stor benhop låg uti ena hörnet. Han gick dit och fick se, hvar Hottur satt, trasig, oren och skälfvande, inom en hög mur, som han konstigt upprest af de ditkastade benen, för att dymedelst skydda sig mot de andras slängar. Bodvar stötte ned muren, tog Hottur vid armen och lyfte upp honom utur benhopen; hvarvid denne ropade och skriade högt, troende, att Bodvar ville slå ihjel honom. Men Bodvar tog honom med sig till sin plats och ställde honom der bakom sig. Så snart hofmännen fingo se Hottur, började de kasta ben åt honom, så att de ofta träffade Bodvar; men denne brydde sig ej derom, utan höll endast qvar Hottur, hvilken darrade och skälfde af fruktan, och nödvändigt ville springa bort och gömma sig i sin benhop igen. Slutligen fick han se, huru en af kämparna slängde med allo magt ett stort höftbeben mot Bodvar, och skrek derföre till högt och ångestfullt; men Bodvar tog mot benet med handen och kastade det tillbaka till kämpen med så mycken kraft, att denne föll död neder deraf. Dervid sprungo de andra hofmännen upp och ville döda Bodvar för att hämnas sin stallbroder; men konungen förböd det, sägande: *«att Bodvar endast försvarat sig sjelf; och «vore dessutom detta benkastande på oskyldigt, värn«löst folk en elak vana hos hofmännen, hvaraf ko«nungen hade stor skam och sidvördnad, och hvilken «väl nu kunde upphöra.»* Bodvar kom sedan uti allt större nåd och ynnest hos konungen, så att han tycktes vara den förnämligaste bland alla hofmännen. Likväl glömde han aldrig Hottur, utan, sedan han tvättat honom ren och gifvit honom andra kläder, förde han ho-

som städse med sig, beskyddande honom för alla de andras spe och gäckeriet.

FEMTE KAPITLET.

OM BODVAR BJARKES TAPPERHET.

När det led mot julaftonen, började alla hofmännen blifva tysta och nedslagna. Bodvar frågade efter orsaken härtill och fick veta, att hvarje julafton plägade ett stort vilddjur, som snarare vore ett troll, komma till Lejre och göra mycken skada på konungens boskap, och eho, som hittills hade fördristat sig att gå emot detsamma, hade fallit. Bodvar tyckte detta vara stor nesa för konungens kämpar; men om qvällen, julafton, talade konung Rolf till alla sina män, befallande dem: «*att ingen skulle gå ut emot vilddjuret, utan tvärtom hålla sig inne och vara tysta och stilla denna natt; ty han ville heldre, att vilddjuret finge förstöra all hans boskap, än att han skulle ytterligare förlora någon af sina män*». Då natten varat en stund och alla somnat, steg Bodvar lönligen upp, väpnade sig, gick ut och tog Hottur med sig, ehuru denne ingalunda ville följa med. När de kommo ett stycke från slottet, fingo de se, hvar vilddjuret kom farande emot dem. Hottur började då att skrika högt, «*att vilddjuret månde uppsvälja honom*». Bodvar böd honom tiga och kastade honom ifrån sig ned i mossan, der Hottur blef liggande, varande så betagen af fruktan, att han ej en gång tordes stå upp och springa hem. Bodvar gick emot djuret; och är det korteligen berättadt, att han med sin stora styrka och sitt skarpa svärd snart fällde detsamma dödt ned till jorden. Då bar Bodvar dit den skälfvande Hottur och tvingade honom, fast med möda, att taga två stora drickar af djurets blod samt äta en del af dess hjerta. Derefter fattade Bodvar i honom, ruskade på honom och sade: «*Nu lär du vara fullstark,*

«och ej frukta mer för konungens hofmän.» *«Hvar-«ken för dem eller för dig sjelf en gång!»* svarade Hottur, och var nu helt manhaftig. Derpå gingo de till slottet. Morgonen derefter ville Bodvar intala konungen, att det var Hottur, som fällt djuret; men alla trodde ändå, att det var Bodvar; likväl fingo de snart förnimma, att Hottur var blifven en helt annan man, med hvilken det ej var godt att gäckas, ty han befanns nu den starkaste vid hofvet näst Bodvar; dock vedergällde han ingen bland hofmännen allt det begabberi, de förut mot honom utöfvat. Konungen tyckte derföre mycket om honom, gaf honom namnet *Hjalte den skicklige* och till namnfäste ett ganska kosteligt svärd; och var nu Hjalte allt hädanefter i stort anseende bland hofmännen, och dertill Bodvar Bjarkes förtroligaste vän, och led så hela det året om.

Julen derefter kommo konungens berserkar hem från sina långa vikingafärder och gingo, fullväpnade uti stål från hufvudet till hälen, kring hela salen, frågande om någon djerfdes *«säga sig jemngod med dem»*. Alla lutade sig ödmjuka, undvikande svar, och gick det så bänkarna utefter, allt tills de kommo till Bodvar. Han svarade *«sig ej allenast vara jemngod, utan ock myc-«ket bättre»;* rusade så upp, fattade den förnämsta berserken och slog honom med alla hans vapen så hårdt mot golfvet, att benen nästan brötos sönder. På samma sätt lekte Hjalte med en annan berserk, och blef då mycket buller och gny uti salen. Konung Rolf sprang ur högsätet dit, bedjande dem vara stilla. *«Först,»* svarade Badvar, *»skall berserken vidgå att jag är bättre «kämpe än han»*. *«Det lär nog vara ögonskenligt för «alla,»* svarade konungen. Då lät Bodvar berserken stå upp igen, och bad nu konungen dem *«bevisa deras «manndom mot hans fiender, men ej mot hvarandra»*. Berserkarna förehöll han *«deras stora öfvermod, och «att intet vore så mägtigt, att det ej kunde träffa nå-«gon mägtigare»*. Sedan blefvo de fullkomligt förlikta, och fingo sina rum sålunda: att närmast konungen till

höger satt Bodvar och bredvid honom Hjalte, men på venstra sidan satt Svipdager näst konungen, sedan hans två bröder, och slutligen berserkarna och det öfriga hoffolket på båda sidorna, och sutto de så vintren öfver.

Under denna tid hände sig, att det kom en mägta stor och stark berserk från Blåland *), benämnd Sot, hvilken hade med sig många skepp och en utvald skara af kämpar. Han gick med sina män in uti kongssalen, och begärde konungens syster Drifva till hustru; eljest utmanade han konung Rolf till envig. Då nu denne nekade härtill, steg jätten upp på högsätes-trapporna och ville hugga till honom: men Bodvar satte sitt goda svärd mot hugget, hvarvid resens svärd brast i stycken. Straxt klöf Bodvar hans hufvud, och flydde då alla blåmännen förskräckta ur salen; men Bodvar, Hjalte och de andra skyndade efter, nedhöggo alla och afröjde slutligen skeppen och fingo mycket guld och egodelar. Efter detta manliga bistånd fick Bodvar af konung Rolf bemälte hans syster Drifva till äkta, och hade de alltid förut unnat hvarandra godt, så att deras sammanlefnad alltsedan blef den bästa.

Men, då konung Rolf med dessa sina starka kämpar drog ut i vikingafärd, träffade han aldrig så hårdt motstånd, att han icke straxt segrade. Alla veko undan för honom. De nästgränsande konungarne blefvo honom underdåniga; de fruktade hans vrede, men ej hans öfvervälde; ty han var likaså mild och frikostig mot sina vänner, som grym och hård mot sina fiender, och gick så ett stort rykte om honom öfver alla Nordlanden.

SJETTE KAPITLET.

OM RESAN TILL UPPSALA.

Det hände sig en gång, att konung Rolf och Bodvar talades vid, och frågade då Rolf, »om *Bodvar visste*

*) Afrika kallades denna tiden *Blåland* och Negrerna *Blåmän*.

«någon konung som kunde jemföras med honom». Bodvar nekade härtill, men sade: *«att ett felades uti «Rolfs ära; att han nemligen icke hemtade sitt fäder-»nearf, hvilket konung Adil med orätt qvarhöll».* Konung Rolf svarade: *«att detta blefve honom drygt att «göra, emedan Adil vore både mägtig och full af troll-«dom».* *»Likväl,»* svarade Bodvar, *«höfves det icke eder, «att ej drista utkräfva hvad eder tillkommer».* *«Rätt »talar du härutinnan,»* svarade konungen, *«och åligger «oss dessutom hämnden efter vår fader, konung Helge, «och månde vi densamma nu utkräfva».*

Konung Rolf rustar sig derföre till med sina tolf kämpar och dessutom **100** de utvaldaste och bästa män bland allt sitt hoffolk, och begifver sig på resan uppåt Sverge. En afton kommo de till en liten gård, der allenast en bonde bodde, hvilken kom ut och böd dem fryntligt till gästnings hos sig. Konung Rolf svarade: *«att «bonden ej månde äga rum och mat åt dem alla»;* men bonden svarade leende, *«att han stundom sett myc-«ket mera folk komma till sin by och skulle dem ej «något felas».* Bonden kallade sig Hrane och var så vis, att han kunde svara på allt, hvad de tillsporde honom om; dertill undfägnade han dem så väl, att de tyckte sig aldrig hafva slikt erfarit. Men om natten vaknade alla vid så skarp köld, att tänderna skallrade dem uti munnen, och kunde ingen utom konung Rolf och de tolf kämparna stå ut dermed, utan alla de andra gingo och sökte efter mera kläder att hölja öfver sig. Om morgonen frågade bonden, *«huru han söfvit»,* och konungen samt Bodvar utläto sig väl deröfver. *»Det »vet jag,»* sade då Hrane, *«att ditt folk funnit det nå-«got svalt i min stufva i natt; men större svårighet »väntar dem hos konung Adil, och vore det bättre, att «du sände hem halfparten af dessa vackare män; ty »icke lär du genom myckenheten segra öfver konung «Adil.»* Konungen tyckte bonden hafva visligen talat, hemsände derföre hälften af sitt folk, och fortsatte sedan resan. När de ridit hela dagen, kommo de om

qvällen åter till, som det syntes, samma gård och samma bonde mottog dem på samma sätt som förra gången. De tyckte väl detta bära underligt före, stannade likväl qvar hos honom öfver natten. Denna natten blefvo de plågade af stor törst, och som konungen på bondens begäran stannade qvar der ännu en dag för att hvila hästarna, blefvo de om qvällen försökte med mycket starka stockeldar i rummet, så att der blef odrägligt hett och varmt. Emedan nu ej heller någon mer än konungen och de tolf kämparna kunde utstå dessa prof, rådde Hrane bonde, att skicka hem till Dannemark igen allt det öfriga folket, och endast taga kämparna med på resan till Uppsala. Konungen följde äfven denna gången det gifna rådet, och tog blidt afsked af bonden, ridande sedan med kämparna allt norr ut uppåt Svea rike.

SJUNDE KAPITLET.

KONUNG ADILS SVEK.

När de nu kommo inemot Adils slott, gingo alla borgarna derstädes upp i tornen för att åskåda de stolta riddarnes tåg. Dessa redo i början mycket sakta; men då de kommo mot borgen, läto de hästarna känna sporrarna och satte så af ändå mot salen uti fyrsprång, så att allt flög undan för dem. De blefvo väl emottagne; men Bodvar ropade högt till dem, som togo emot hästarna, «*att väl ansa dem och noga akta, att deras* «*svansar och manar ej blefve smulsade eller komme i* «*olag*». Då detta berättades för Adil, sade han: «*Mycket högfärdiga och storlåtiga äro dessa män. Tagen* «*derföre och afhuggen svansarna och bortskären panntofsen med skinnet på alla deras hästar, ingen undantagen, och tillpynten dem på det försmädligaste*». Detta blef noga utfördt.

Emedlertid kommo kämparna till salsdörren. Då sade Svipdager: «*Stor misstanka har jag, att här är*

trogen och varnade dem mycket för konung Adils svek. Härefter lade de sig alla till att sofva.

Men då de hade hvilat en stund, märkte de oråd; ty Adil med en stor här hade omhvärft huset, hvilket dessutom började brinna på alla sidor, och tycktes då goda råd dyra, om de ej skulle brinna inne. Bodvar gaf det förslag, att alla kämparna gingo till ena hörnet af salen och trängde der med allo magt mot väggbjelkarna; och voro de så styfva män, att bjelkarna brusto sönder för deras kraft och de kommo så ut ur huset. Der funno de för sig alla gator och gränder fulla med brynjade män, hvilka sökte angripa dem, men det var fåfängt att stå emot kämparnas goda vapen och stora hugg. De nedhöggo folket framför sig som rätt ris, och alla veko undan för dem eller begärde förskoning.

Nu kom drottning Yrsa emot Rolf, helsade honom vänligt, sägande: *«att han ej blifvit så undfägnad, som «hon önskat».* Hon bad honom ej längre dröja i Uppsala; emedan konung Adil samlade en stor här öfver hela Svea rike Innan han afreste, lemnade hon honom likväl i stället för arf efter sin fader ett stort silfverhorn, uti hvilket alla konung Adils dyrbara ringar och kostbarheter voro församlade; i synnerhet märktes der ringen Sviagris, den största dyrbarhet, konung Adil egde. Derpå lät hon leda fram tolf röda hästar åt kämparna och en hvit åt konung Rolf. Dessa voro de bästa, som funnos på Adils stall, och fingo de dem i stället för sina egna, som blifvit så illa handterade. Derpå tog konung Rolf afsked af sin moder, begåfvade Woggur rikeligen för hans trogna tjenst och steg derpå till häst, ridande med sina kämpar ut ifrån staden.

ÅTTONDE KAPITLET.

KONUNG ROLFS HEMRESA.

Utanför Uppsala utsträcker sig den stora slätten Fyrisvall, så benämnd utaf Fyris å, som rinner derigenom

nom. Utåt denna slätt red nu konung Rolf med sitt sällskap; men hade ej hunnit långt, förr än de hörde ljudet af lurar bakom sig. Då de vände sig om, fingo de se en otalig skara krigsfolk rusa ut ur staden och rida efter sig, så mycket hästarne förmådde. När de började komma närmare, tog konung Rolf fram silfverhornet, som han fått af Yrsa, samt begynte utströ guldet, der de framforo, så att hela vägen lyste deraf. När nu de främsta af konung Adils folk fingo se allt detta guld, sprungo de skyndsamt af sina hästar, och började plocka hvar och en åt sig, så mycket han förmådde, glömmande sålunda att förfölja konung Rolf. Men, när Adil fick se detta, harmades han högeligen öfver sitt folk, befallte dem låta guldet ligga, och förfölja de flyende. Sjelf red han nu främst för sin här, varande mycket vreder, och hann på det sättet snart upp konung Rolf. Då denne såg Adil bredvid sig, kastade han ut den dyrbara ringen Sviagris på vägen, hvilken när Adil såg, sade han: *«Huldare hafver den varit konung Rolf än mig som gifvit honom den ringen»;* böjde sig så ned och utsträckte spjutskaftet mot marken för att på detsamma upphemta ringen. Då sade konung Rolf: *«Nu böjde jag ryggen på den rikaste bland Svenskar»;* och med detsamma högg han till konung Adil, medan denne var så nedåt lutad, och gaf honom ett stort sår baktill på ett nesligt ställe, sägande: *«Behåll nu detta «skamsår till en tid, och må du lära känna konung «Rolf, som du så mycket efterströfvat».* Blodet började förrinna Adil så, att han måste föras tillbaka af sina vänner; men konung Rolf tog upp Sviagriser-ringen sjelf igen; hvarpå han och hans kämpar vände sig om och nedhöggo dem, som voro närgångnast af Svenskarna, så att de veko tillbaka med konung Adil till staden; men konung Rolf och hans kämpar fingo ostörda fortsätta sin väg allt framåt.

De kommo nu åter till Hrane bonde, som mottog dem väl såsom förut, och tyckte, att hans spådom om

deras resa blifvit sannad, hvartill de äfven måste jaka. Hrane tog fram några kosteliga vapen, svärd, sköld och brynja, förärande dem åt konungen; men denne ville ingalunda taga emot dem, tyckande sig icke böra tigga vapen af en bonde. Häröfver harmades Hrane storliga, sägande: *«icke är du alltid så vis och försigtig som «dig synes»*, och var bonden nu så vreder, att det den gången ej blef något härberge utaf, utan de måste rida derifrån, ehuru natten redan var mörk. Då de farit ett litet stycke, stannade Bodvar och sade: *«Dårar finna «godt råd efteråt. Mig tyckes, att vi ovisligen hafva «nekat till det, som varit oss gagneligt till vidare se- «ger och lycka, och lärer denna bonde hafva varit «Oden den gamle, ty han var också enögd.»* De vände alltså hastigt om sina hästar; men kunde icke finna hvarken bonde eller gård mera, utan måste fara derifrån och fortsätta sin väg till Dannemark igen. Men Bodvar rådde konung Rolf, *«att hädanefter sitta stilla i sitt «rike och undvika strid; ty likligt vore, att Oden ej «mera unnade honom seger, ej heller vore det till vän- «tandes, att någon skulle våga anfalla konung Rolf «och hans kämpar»*. Så skedde också. Konungen satte sig neder i rolighet och frid, och ingen vågade störa honom; ty efter resan till Uppsala blef hans tapperhet ännu mera ryktbar och prisad kring alla länder; och hans och hans kämpars lof hördes från hvars mans tunga.

NIONDE KAPITLET.

KONUNG ROLFS FALL.

Konung Rolf hade en halfsyster, benämnd Skuld; hvilken på sitt möderne troddes vara utaf elfvaslägtet; också var hon full både af trolleri och ondska. Hennes man, Hjorvard, var en af Rolfs underkonungar, men Skuld uppäggade honom beständigt, att afskudda sig

detta ok; dock vågade Hjorvard icke sådant företaga. Skuld skickade då till sin broder, konung Rolf, och begärde, *»att han ej skulle utkräfva skatten af dem på tre år; sedan skulle de på en gång allt betala».* Konung Rolf, som var mycket mild, gaf härtill sitt bifall; och just med dessa hans penningar utrustade Skuld en stor krigshär, samlade ihop de raskaste och oförvägnaste män, samt dertill många af sina slägtingar, troll och elfvor. Detta skedde genom hennes tillställning så hemligt, att konung Rolf och hans kämpar ej derom hade den minsta spaning, när hon den tredje julaftonen kom till Lejre under förevändning att betala all skatten, men hafvande med sig hela denna här fördold.

Konung Rolf hade tillagat ett det härligaste gästabud emot sin syster och misstänkte ej minsta svek; hvarföre det också blef lustigt omdrucket uti kongssalen den qvällen, innan de skiljdes åt. Men, när det led en stund på natten, märkte Hjalte, att förräderi var å bane, samt att hela borgen var omringad af Skulds krigsmän. Han gick derföre in i salen och ropade högt: *«Vaka nu upp, herre konung! här göres mera behof af att strida än smeka qvinnor. Ej lär Skuld vilja mer öka dina skatter, utan snarare taga riket af dig; ty hon har härutanför en otalig här, samlad emot oss».* Till kämparna talade han: *«Nu skolom vi, stallbröder, fullgöra våra löften, att manliga försvara den berömligaste konung, som finnes uti Nordlanden; och skall det på hvart löfblad skrifvas och i all land förspörjas, huru vi nu löna all den frikostighet, mildhet och ynnest, som vi af honom åtnjutit. Icke talar jag af misströstan, ej heller af räddhåga, dock torde väl hända, att konung Rolf och hans kämpar nu dricka tillsammans för sista gången. Upp derföre, i kämpar alla, och rusten eder redo!»* Då sprungo de alla hasteliga upp, fattade sina vapen och iklädde sig dem. Men konung Rolf sade: *«Tagen fram den bästa dryck, som finnes; ty först skola vi dricka och göra oss glada, och sedan utvisa, hvilka män Rolfs käm-*

honom dogo de nu alla, lemnande efter sig det största loford och beröm både för trohet och tapperhet.

Nu hade drottning Skuld vunnit den seger, hon åstundat; men hennes man, konung Hjorvard, hade fallit, och få stodo uppe utaf hela hennes här. Hon tog sin broders riken under sig; men styrde dem både illa och en liten tid. Elgfrode vitjade nemligen spåren i berget hvarje morgon, och då han en gång fann det fullt af blod, hastade han sin resa söderut till konung Tore i Götaland. De utrustade en här till att hämna sin broders fall; och fingo dertill äfven folk ifrån drottning Yrsa uti Uppsala, och är det sagdt, att förbemälte Woggur var anförare för denna hjelpsändning, och höll han sålunda sitt löfte mot konung Rolf, ehuru det blifvit föraktadt. De tågade sedan tillsammans åstad emot Skuld, och kommo henne oförvarandes uppå, likasom hon hade gjort med konung Rolf. Hon blef alltså snart fången och pinad till döds med de värsta plågor, och blef detta lönen för hennes ondska och brodermord. Adil lefde någon tid uti Uppsala, hatad utaf drottning Yrsa och föraktad af sitt folk för sitt svek och den nesa, han lidit af konung Rolf. Slutligen dog han på det sätt, att, då han en gång vid ett stort offer red omkring Disarsalen i Uppsala, snafvade hans häst så, att Adil föll ned och krossade sitt hufvud mot en sten; och tycktes både hans död och hans minne vara föga hederliga. Men sagan om konung Rolf Krake och hans kämpar har gått mun ifrån mun öfver hela Norden. De väna möerna drucko sina unga kämpar till med Rolf Krakes skål, uppmuntrande dem derigenom till mod och tapperhet. En stor hög uppkastades till hans minne; och hans goda svärd Skofnung förvarades i långliga tider, som en stor dyrbarhet, uppe i det höga Island hos de stolta slägter, som der bodde. Slutligen blef också det förkommet eller förstördt, och varade sålunda icke dess hårda stål så länge som konung Rolfs minne; utan har det gått, som det står uti det gamla Havamal:

Bort dör din hjord;
Bort dö dina fränder;
Och sjelf dör du äfven.
Men ryktet aldrig
Skall dö för den,
Som sig ett godt förvärfvat.

FJERDE BERÄTTELSEN.

OM KONUNG ROLF GÖTRIKSSON.

FÖRSTA KAPITLET.

Göte var en konung benämnd, som i fordomtima regerade öfver Westergötland, och sades härstamma från Oden sjelf. Detta hände i de gamla tider, då landet ännu var föga bebyggdt, utan mångenstädes förekommo vidsträckta skogar, hvilka ingen någonsin hann tränga igenom. Det hände då ofta, att männer, som för någon missgernings skull voro dömda biltoga, d. v. s. fogelfria, eller som af någon annan orsak ej hade trefnad bland folket, flyttade med all sin egendom djupt in uti sådana vildmarker, afröjde skogen, och upptogo sig små gårdar, hvarest de och deras efterkommande lefde ofta många år bortåt utan att se några andra menniskor.

Konung Göte plägade ganska ofta förlusta sig med jagt, och var det hans käraste tidsfördrif. Hände sig en gång, att han kom att förfölja en mycket vacker hjort, och var deruti så ifrig, att han skyndade långt framför sitt hoffolk. Hjorten lopp undan inåt ödemarkerna; men konungen följde efter, och så gick det hela dagen. Mot qvällen var han så långt inkommen i skogen, att han ej förmådde hitta till de sina igen; tillika voro hans fötter sönderristade af törnen och stengrus, emedan han kastat af sig mycket kläder för att kunna så mycket bättre förfölja hjorten. Konungen stannar nu och lyssnar något litet; han tycker sig då höra en hund skälla, och vänder ditåt sin väg, väntande att finna folk, får också straxt se ett litet hus, och der utanför en träl med en vedyxa i handen. Som denne såg konungen vända sig till gården, sprang han till och dräpte hunden, sägande: *«Ej skall du flera gånger visa*

»främmande vägen hit, och lär denne store man äta »upp all den mat husbonden eger». Häraf tyckte konungen sig kunna förstå, att han ej hade mycken gästfrihet att vänta. Trälen ville förhindra konungen att gå in; men denne lät honom känna sin styrka, ryckte honom ur dörren och steg in. Der sutto då för honom husbonden sjelf, som för sin nidskhet var benämnd Skapnartunger, dess hustru, samt tre söner och tre döttrar. Ingen bad konungen vara välkommen eller ens helsade på honom; han gick dock sjelf fram och satte sig neder, men ingen talade med annan. Då maten blifvit inburen, bad ingen konungen äta; likväl trädde han dristigt fram till bordet och började stilla sin stora hunger. Då bonden märkte, huru mycket konung Göte förtärde, upphörde han sjelf att äta och tryckte sin hatt djupt ned öfver ögonen, ty han gittade ej se den stora matförlust, som konungen gjorde honom. Konungen hvilade der öfver natten; men om morgonen, då han skulle gå hem, begärde han af bonden ett par skor, hvilket Skapnartunger väl gaf honom, men dock nödigt, dragande först ur skoremmarna för att ej gifva bort för mycket. Sedan gick konungen derifrån, sökande sig hemåt, och kom så till sitt folk igen.

Men Skapnartunger tyckte, att det ej var värdt till att lefva efter den stora skada, konung Göte honom tillfogat; utan beslöt att med sin hustru och trälen gå upp på deras ättestupa och så fara till Oden. Det var neml. vid gården ett ganska högt och tvärbrant berg, så att den, som gåfve sig derutföre, vore säker om att ej komma lefvande ned. Här hade alltid Skapnartungers förfäder låtit sitt lif, så snart de blefvo mycket gamla; ty derigenom sluppo deras barn att föda dem, och de sjelfva kommo till Oden, och blefvo fria från den värk och veda, som följer ålderdomen och strådöd åt. Skapnartunger gick derföre med sin slägt upp på denna ättestupa, och sedan han förmanat sina barn till sparsamhet och tagit afsked af dem, kastade han och hans hustru och trälen sig utföre ättestupan och foro så glade

och lustige till Oden. Deras barn blefvo dem lika. Så snart de ledo den minsta förlust, blefvo de modlöse och ledsne vid detta lifvet och gåfvo sig utföre ättestupan. Så dogo alla utom en af dem, benämnd Snotra. Hon var både fagrare och höfviskare än de andra. När de andra störtat sig utför ättestupan, vandrade hon bort ur denna ödemark och sökte sig till konung Göte, förblifvande sedan allt stadigt hos honom, och hade med honom en son, benämnd Götrik, hvilken hasteligen växte upp och blef både stor och stark.

ANDRA KAPITLET.

OM KONUNG GÖTRIK.

Det är ej mer att förtälja om konung Göte i denna saga, utan då han dog, blef hans son Götrik enhälligt tagen till konung öfver Westergötland efter sin fader, och som han var både mild och tapper, blef han en ganska vänsäll och berömlig höfding. Han hade en drottning, den han mycket älskade; men hon fick en svår sjukdom, hvaraf hon slutligen lades neder och dog, och lemnade inga söner. Efter henne fick konung Götrik så stor sorg och saknad, att han vårdade sig om ingenting, utan satt beständigt på hennes grafhög; och varade det sålunda i flera år bortåt. Som nu riket saknade konungens styrsel, så började der mycket gå orätt och förvändt till; derföre trädde konungens vänner till honom och *bådo honom gifta sig om igen, i synnerhet som de efter hans död helst ville hafva söner af hans ätt till konungar öfver sig.* Götrik lyssnade härtill och beslöt ändtligen att följa deras råd. Han utrustar sig derföre med 80 väl beväpnade män och rider vesterut till Tore herse*) uti Norrge, hvilken, efter hvad han försport, egde en dotter vid namn Ingeborg, som var

---

*) *Hersar* voro mägtiga höfdingar öfver mindre landskap.

både fager och vis, så att man måste leta vida efter hennes like. När konung Götrik kom dit, blef han väl emottagen; men der var redan före honom en annan friare, neml. konung Olof, hvilken var både ung, fager och uti allt höfvisk; konung Götrik åter började redan blifva till åren. Han framförde likafullt sitt ärende till Tore, hvilken sköt saken och valet till Ingeborgs eget afgörande. De samlades derefter alla och skulle då jungfrun afsäga sin dom. Hon talade sålunda: »*Jag liknar dessa två konungar vid tvenne äppelträd. Det ena ungt, men likligt till att det skall bära mycken och god frukt, när det kommer till ålder och mognad. Detta träd är konung Olof. Det andra trädet åter står redan stort och härligt med lummiga grenar och allsköns frukt; detta träd bemärker konung Götrik och hans riken, magt, stora ära och beröm. Skulle han ock för sin ålders skull ej lefva länge, så väntar jag, han lemnar slika söner efter sig, på hvilka man kan fulleligen förtrösta sig; och utväljer jag derföre helst konung Götriks ynnest och kärlek.*» Vid dessa jungfruns ord blifver Götrik mycket glad, spritter upp såsom en yngling, tager henne vid handen och fäster henne med en ring i konung Olofs närvaro. Denne åter vredgades högeliga, utbrast i hotelser mot konung Götrik, hvilken dem föga ansade, och skyndade derpå bort ifrån denna gård, der han fått en så snöplig affärd.

Efter några dagar började konung Götrik resa hemåt med sin fästmö, ty han ville, att deras bröllop skulle hållas uti Westergötland. Då han på denna färd red fram öfver en skog, mötte honom förbemälte konung Olof med sitt manskap, och uppstod der en ganska hård strid. Olof ropade till Götrik, «*att lemna från sig jungfrun och hela hennes hemgift och dermed lösa lifvet, ty det tjente till intet, att en så gammal gubbe skulle hafva så ung och vän mö*». Götrik svarade: «*Änskönt du hafver så mycket mera folk än jag, skall du dock förnimma, att den gamle gubben icke är rädd*»: hvarpå han gick fram med så häftigt mod och stora

hugg, att konung Olofs män började falla, hvar öfver annan, och måste konung Olof sjelf slutligen, för hans svärd, segna död till jorden. Konung Götrik fortsatte sedan sin resa hem, höll der ett härligt och stort bröllop, och blef mycket beryktad för sin tapperhet på denna färd.

TREDJE KAPITLET.

OM ROLF GÖTRIKSSON.

Konung Götrik och Ingeborg förliktes väl till hop och var deras sammanvaro den kärligaste. De hade tvenne söner, hvarandra mycket olika. Den äldsta, Kettil, var ganska liten, men vig och stark, dertill ock så oförvägen, framfus och stortalig. Den yngre, Rolf, var deremot stor och stark samt däjelig till anseendet, för öfrigt tystlåtig och eftertänksam i allt sitt förehafvande, men ordhållig och ihärdig; och var han mycket älskad af både sina föräldrar och af alla.

Vid denna tid regerade i Danmark en konung vid namn Ring, hvilken från ungdomen hade varit tillsammans med konung Götrik, och var emellan dem som fosterbröder den fastaste vänskap. Rolf Götriksson uppfostrades hos denne konung Ring tillsammans med hans son Ingjald, och ingingo båda piltarna med hvarandra fosterbrödralag; likväl var Rolf förmer uti allting, och blef mycket både större och starkare än någon annan man uti hela Norden på den tiden. Kettil växte upp hemma uti Götaland hos sin fader, hvilken likväl icke mycket älskade honom, ej heller var han af andra afhållen för sitt högmods och sin envishets skull.

Då konung Götrik var till ålders kommen, blef han en gång sjuk och tyckte sig förstå, att det skulle blifva hans död. Han kallar sålunda till sig Ingeborg, Kettil och sina förnämsta män, tackade dem först kärligt för *det bistånd och trohet, de alltid bevisat honom. Der-*

näst rådde han dem, *att fastän Kettil såsom äldst hade största rätten till riket, skulle de dock dertill taga Rolf, såsom den der vore uti allting mera passande och dugelig till höfding.* Detta behagade alla väl, och jakade de dertill, äfven Kettil. Litet derefter dog konung Götrik, och blef då Rolf efterskickad från Dannemark, samt till konung tagen öfver hela riket, och styrde det med både förstånd och mandom.

FJERDE KAPITLET.

OM TORBORG.

Uti Uppsala regerade vid den tiden en konung benämnd Erik. Somliga säga, att han var underkonung vid Yngvar Härras tid, andra, att det var den konung Erik, som var son till Agne Skeppsbo och broder och samkonung med Alrik. Bemälde konung Erik hade ingen son, utan allenast en dotter, vid namn Torborg. Hon var däjeligare och visare, än de flesta andra qvinnor. Skicklig var hon uti alla qvinnoslöjder, som henne höfdes; men ännu mera uti det, som en riddare anstod, nemligen att rida häst, fäkta med svärd och sköld, och flera slika idrotter, hvilka voro hennes förnämsta nöje och gamman. Konung Erik likade det illa, att hans dotter hade sådana karlaforor för sig, och han bad henne ofta sitta stilla i jungfrukammaren som andra kongadöttrar plägade. Men hon sade *sig väl behöfva dessa idrotter; ty, då hon skulle ärfva riket efter sin fader, tarfvades de väl vid, om hon skulle kunna försvara detsamma mot främmande våldsmän.* Bad nu sin fader, *att han straxt ville gifva henne något land att styra, på det hon, ännu medan fadren lefde, måtte få vänja sig vid att råda för land och folk.* Konung Erik gaf henne alltså en tredjedel af sitt rike samt kongsgården Ulleråker i Uppland, dertill äfven många styfva och starka män till hofkämpar. Torborg for då till

Ulleråker och höll derstädes sitt hof med mycken kraft och vishet; men aldrig gittade hon höra, att hon var qvinna, utan klädde sig i karlkläder, och befallte sina män kalla sig konung Torborg. De, som vågade komma dit och fria till henne, blefvo fördrifna med spott och spe, eller om det ej hjelpte, med svärd och spjut.

FEMTE KAPITLET.

OM ROLF GÖTRIKSSONS FRIERI.

Rolf Götriksson regerade imedlertid sitt rike med mycket beröm; om somrarne var han ute i härnad tillsammans med sin fosterbroder Ingjald, vinnande egodelar och ryktbarhet; men om vintern satt han hemma i sitt rike.

En gång då konung Rolf och hans broder Kettil kommo till tals med hvarandra, sade Kettil, *att det ännu mycket felades uti Rolfs ära och anseende, så länge han ej hade en höfvisk och god drottning.* Konung Rolf frågade, *hvad förslag Kettil kunde härutinnan gifva honom.* Kettil bad honom då fria till Torborg, och sade, *att det vore det förnämsta giftet i hela Norden att få Uppsalakonungens dotter.* Men konung Rolf ansåg sig der endast kunna vänta *nej* och speord dertill, tyckte sig ej heller hafva nog styrka, att med magt främja sitt uppsåt. Han fortsätter sålunda sitt fordna lefnadssätt några år bortåt, förökande ännu mera sina rikedomar och sin ära.

Efter några vintrar kommo Kettil och Rolf ännu en gång till samtals om detta ärendet; men konung Rolf tvekade alltjemnt, emedan han under tiden hade hört, huru Torborg hade gjort med sina andra friare, nemligen på somliga stuckit ut ögonen, på andra afhuggit händer och fötter eller på annat sätt lemlästat, och alla hade fått fara dädan med hädelig ord och sidvyrdning. »*Många hafva litet mod i stor kropp*», sade Kettil,

och är det skam, att du, som är en karl, ej läter tala med qvinnfolk». Härvid harmades konung Rolf och beslöt att resa; sände derföre bud efter sin fosterbroder Ingjald uti Dannemark. Denne kom strax, och begaf sig nu konung Rolf tillika med Ingjald och sextio välutrustade män på resan till Uppsala, ämnande med fredlighet börja sitt värf. Kettil måste under tiden sitta hemma och styra riket, och gjorde han det ganska nödigt, viljande gerna deltaga i detta äfventyret.

En natt vaknar Ingerd, konung Eriks drottning, och förtäljer för sin man hvilken underlig dröm hon hade haft. *Hon tyckte,* nemligen, *att hon såg en hop vargar komma rännande från Götarike hit upp åt Sverge, och framför dem var ett stort lejon och en liten björn, men allesammans voro släthåriga, spaka och tama. Hvad tror du sådant betyda, drottning?* sade kungen. *Lejonet,* sade hon, *månde vara en konungs vålnad eller fylgja, men den hvita björnen utmärker någon kongsson, och vargarna deras följeslagare; och gissar jag, att det är konung Rolf Götrikeson samt hans fosterbroder, Ingjald af Dannemark, och lär deras ärende vara fredligt, emedan de tycktes så spaka; och månde konung Rolf vilja fria till vår dotter Torborg.* Men konung Erik ville ingalunda höra talas om, att en konung öfver så litet rike skulle våga fria till hans dotter. Några dagar derefter förspörjer Erik om konung Rolfs ankomst, och låter bjuda honom till gästabud till sig; men då Rolf kom, anviste Erik icke någon synnerligt hederlig plats åt honom, hvadan han också satt mycket tyst och olustig i gästabudet. Erik sporde honom slutligen, *för hvad sak han hade farit ifrån Götaland hit upp.* Konung Rolf svarade härtill och framber sitt ärende höfveliga: men konung Erik sade: *«Jag känner Göternas skämtsamma sed, huru de ofta säga det, de hafva ingen mening med. Dock gissar jag edert ärende. Det vet jag, att Götalandet är litet och edra skatter små; men i hafven mycket folk hos eder, gifvande dem efter eder gifmildhet så länge det räcker. Nu är dyr*

till i Götaland, och det brister eder mat; derföre hafven i farit på gästning hit upp till oss, för att få behålla edert goda hull och slippa lida hunger. Och var det väl betänkt af eder att söka hjelp hos oss; ty vilja vi tillåta eder, att med edra män fara på gästning omkring uti vårt rike under en hel månad; och vet jag, att i då kommen osvultna hem.» Konung Rolf svarade väl intet stort härpå, men hver och en kunde skönja, huru vred han blef; och skiljdes dermed konungarna den qvällen. Om natten berättade konung Erik detta sitt samtal för drottning Ingerd, hvilken tyckte dermed vara ganska illa beställdt, emedan hvad som felades uti Rolfs rike, det ersatte han genom sin tapperhet, och vore derföre en lika mägtig konung, som den der ett stort välde hade. Erik sannade hennes tal och blef så beslutadt, att Erik andra dagen skulle taga sina ord tillbaka, skylla dem på ölet samt söka förlikning med konung Rolf. Så skedde också, och gaf nu Erik sitt jaord till Rolfs frieri, så framt han nemligen kunde vinna Torborgs bifall, och skulle Erik uti striden dem emellan ingendera hjelpa.

Konung Rolf for nu med sitt sällskap till Ullersåker och kom dit, då allt hoffolket satt inne i salen. Han utvalde tolf de raskaste bland sina män, hvilka med Rolf främst och Ingjald dernäst skulle träda in i salen fullväpnade och med dragna svärd; men, om de blefve anfallna, skulle den gå först ut, som gick sist in, och så vidare i ordning, ej heller skulle de låta skrämma sig, utan försvara sig som karlar. De öfriga männerna skulle emedlertid hålla hästarna derutanför. När nu konung Rolf trädde in i salen, förundrade sig alla storligen öfver hans resliga växt och höga anseende. Rolf såg hvarest uti högsätet satt en stor man uti konungsliga kläder, varande tillika fager och väl skapad; fördenskull träder Rolf framför densamma, aftager sin hjelm, buger sig och börjar framföra sitt ärende, väl begripande, att detta var Torborg. Knappt kunde likväl denna förmodt, hvartill Rolfs tal syftade, förr än hon afbröt honom,

sägande, *att det vore visserligen af skämtan taladt; ty deras sanna ärende vore att få sig mat, hvilket hon ej ville neka dem, utan visade dem till köksmästaren.* Men, då konung Rolf likafullt fortsatte sitt frieri, och omtalade, huru hon var en qvinna, och om deras äktenskap, blef Torborg så ond och rasande, att hon näppeligen visste, hvad hon gjorde. Hon rusade upp, fattade sina vapen och befallte sina män, *att taga fast och binda den galningen, som så försmädade konung Torborg;* och blef nu mycket rop och buller i salen. Konung Rolf spände på sin hjelm och bad sina män gå ut, och gjorde de så, oaktadt hofmännens hårda anfall. Konung Rolf gick baklänges genom hela salen och sist ut; med sin sköld i ena handen afvärjde han alla hugg och skott, och med den andra svängde han svärdet så kraftigt, att tolf hofmän föllo för honom, innan han kom ut ur salen. Som han likväl såg, att han hade för stor öfvermagt emot sig, befallte han sina män att rida undan med det snaraste, och kom så ifrån de förföljande, hvilka då icke hade sina hästar till hands.

När de kommo hem till Westergötland, och Kettil fick höra deras färd, sade han: «*Det är skam att lida sådant af ett qvinfolk och blifva utjagad som hästar ur hage: och månde vi nu straxt hämnas en sådan smälek.*» Rolf sade sig ej ännu vilja göra det, ehuru mycket Kettil än dertill äggade honom.

Men då Torborg förnam, att det varit konung Rolf af Westergötland, som friat till henne, förstod hon grannliga, att han ej ämnade sluta med detta, utan att hon måste vara beredd på vida svårare anfall af honom. Hon lät derföre sammankalla en stor hop folk och uppföra omkring Ulleråker en mur eller vall, hvars like i styrka och konst ej fanns; ty han var ganska hög och så fast, att murbräckor ej förmådde något mot honom, och dertill voro vattentrummor öfverallt inmurade, hvilka släckte elden, om någon försökte antända vallen. Sedan Torborg på detta sätt befästat sig i Ulleråker, satte hon sig neder och gjorde sig lustig och glad med

sitt hoffolk, tyckande sig nu mera ej behöfva frukta någon friare i hela verlden.

SJETTE KAPITLET.

OM ROLF GÖTRIKSSONS GIFTERMÅL.

Sommaren härefter var Rolf Götriksson ute i härnad i Vesterhafvet och kom der i strid med Asmund, kongsson från Skottland. Fäktandet blef ifrigt, ty Asmund var en fullgod kämpe; men till slutet ingingo de förlikning och fosterbrödralag, och följdes åt den sommaren, hafvande alltjemt seger; men om vintern följde Asmund med Rolf till Westergötland. Våren derpå utrustade konung Rolf sex goda skepp med det utvaldaste manskap, och hade han denna gången både Kettil, Asmund och Ingjald hos sig; derpå håller han sin kosa upp åt Sverge, icke stannande förr, än han kom till Uppsala.

Vid denna tiden hade drottning Ingerd åter en dröm, alldeles lik den förra, med blott den åtskillnad, att det var två hvita björnar denna gången, och dertill en galt, som väl icke var stor till växten, men likväl mycket arg och ilsken, så att han tycktes vilja bita allt, hvad som förekom, och hvart enda borst på hans rygg vände sig framåt; och voro alla djuren denna gången grymma och uppretade. Drottningen trodde, att synen betecknade konung Rolf Götriksson, hvilken torde komma att hämnas den skymf, han förut lidit; men den arga galten trodde hon vara Kettils fylgia, ty det passade bäst in på det, hon hade hört berättas om hans sinnelag. Litet derefter kom också Rolf med allt sitt folk dit, och blef väl emottagen af konung Erik, och det fordna aftalet dem emellan förnyades, att nemligen fred och vänskap skulle vara mellan båda konungarne och deras folk, änskönt frieriet ginge något våldsamt till

vägn. Härefter drog konung Rolf till Ulleråker, och begärde få tala med Torborg, och hon trädde fram på borgmuren tillika med sitt folk. Konung Rolf förelade henne nu det vilkor, *att antingen jaka till hans frieri, eller skulle han bränna upp staden och nedhugga hvart mans barn derinne funnes. «Förr skall du «blifva en getaherde i Westergötland», sade Torborg, «än du får någon magt öfver oss».* Härvid skakade hon och allt hennes folk på sköldarna, och ville hon ej höra mera.

Rolf måste derföre söka med våld vinna staden, men fick der röna det raskaste motstånd; ty vid allt, hvad Göterna företogo sig, blefvo de af Svearna återdrifne. Dessa hällde sjudande vatten och beck öfver dem, kastade stenar och stockar på deras hufvuden, och gjorde dem sålunda stor skada; och var alltid tillgång på friskt manskap inom borgen. När det så hade lidit fjorton dagar framåt, utan att Göterna hade vunnit någonting, började de knota, och ville somliga hellre fara hem igen än här lida begabberi, ty stadsfolket gick upp på murarna och visade dem allehanda kostbarheter, bedjande dem komma och taga dem; och hade många andra smädeord och gäckerier för sig mot Göterna.

Detta allt gick konung Rolf mycket till sinnes, och begynte han eftersöka råd mot slik olycka. Slutligen befallte han sina män att hugga och sammanbinda stora flakar af risknippor och träd. Under dessa satte han fasta och starka stolpar, och förde så alltsammans till muren, hvarpå han lät sitt folk hasteligen gräfva sig tvärtigenom vallen. Svearna nedkastade väl stenar, bjelkar och kokhett vatten öfver dem; men de goda stormtaken togo emot, så att intet skadade dem. När nu Göterna kommo in uti borgen, funno de ingen menniska derstädes; men alla rummen voro fullsatta med kostligt tillagad mat samt allehanda dyrbarheter. Kettil ville stanna qvar, skifta rof och göra sig goda dagar, men Rolf förböd detta och sade, att de först skulle efter

söka, hvar Torborg hade dolt sig. Vid de nu ransakade alla rum, funno de slutligen en långgång under jorden, uti hvilken de gingo ned; först konung Rolf och sedan de andre, hvar efter annan. Slutligen kommo de upp i en skog och funno der före sig Torborg med hela hennes här, och kom det straxt till ett skarpt slag dem emellan. Torborg stridde som den raskaste kämpe, och hennes män värjde sig också manneligen, likväl började slaget snart luta till hennes undergång, emedan ingen förmådde göra konung Rolf och hans fosterbröder motstånd. Rolf ropade nu på Kettil och bad honom *taga Torborg till fånga, men likväl icke såra henne, emedan det vore skamligt bära vapen på qvinnor.* Kettil var henne ock så nära kommen, att han gaf henne ett slag med flatsidan af svärdet utefter låret, fällande dervid några nesliga och föraktliga ord; men Torborg gaf honom med sin stridsyxa ett så hårdt slag vid örat, att Kettil dervid vände benen i vädret, och ropade hon åt honom: *Så tukta vi våra hundar, när de skälla för hårdt.* Kettil sprang hastigt upp på fötterna igen, viljande hämnas; men i detsamma kom Rolf dit, grep Torborg öfver armarna, och måste hon då gifva sig i hans våld; men Rolf fordrade endast, att hon skulle taga sin fader till domare i denna sak. Hon for derföre hem till Uppsala, nedlade sina vapen för konung Eriks fötter, hvilken högeligen fröjdade sig åt denna förändring. Litet derefter blef hennes bröllop med konung Rolf drucket, och tillagades det på det härrligaste, så att hvar man var ditbuden, och högtiden varade i fjorton dagar; hvarefter alla skiljdes åt och foro hvar till sitt. Konung Rolf och drottning Torborg lefde länge och lyckliga tillsammans. Det finnes äfven mycket berättadt om de resor och krig, som dessa fosterbröder sedan hafva haft tillhopa; men dessa äro alldeles uppfyllda med berättelser om trollerier och osannfärdigheter, likasom de flesta historier från den

tiden; och, emedan de således till största delen lära vara dikt och osanning, och vi annorstädes i denna bok hafva framställt många exempel af sådana sägner, så akta vi onödigt nu upprepa flera: utan lykta härmed sagan om Rolf Götriksson.

FEMTE BERÄTTELSEN.

OM INGJALD ILLRÅDA.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG BRÖT-ANUND.

Den 23:dje konungen af Ynglingaätten hette *Anund*. Han var mycket afhållen och vänsäll, och under hans styrelse var frid och god årsväxt öfver hela landet. I Sverge voro på den tiden många obebyggda marker, flera dagsleder vidsträckta. Men konung Anund lade sig mycket vinn om, att upprödja de tjenliga trakter, som funnos uti skogarna. Sedan lät han det öfverflödiga landsfolket flytta dit och på detta sätt blefvo stora sträckor bebyggda. Han lät också upptaga gårdar åt sig sjelf uti hvarje stort härad i Sverge, och förökade derigenom Uppsala-öde. Dessutom lät han mångenstädes både öfver fjellar och moraser anlägga vägar, på hvilka han drog omkring uti riket. Emedan han på detta sätt odlade och uppbröt landet, blef han kallad *Bröt-Anund*, d. v. s. den upprödjande Anund.

ANDRA KAPITLET.

OM INGJALD ILLRÅDAS BEGYNNELSE.

Svearna voro en gång talrikt tillhopa i Uppsala för att fira det stora midvinters-offret. Ingjald, konung Bröt-Anunds son, var också der samt dessutom Alf, son af en fylkiskonung, och båda gossarna voro omkring sex år gamla. De började på en gång en lek, att hvar och en af dem skulle råda öfver sitt manskap och se-

dem kämpa mot hvarandra. Men uti leken sägs, att Alf var starkare än Ingjald, hvilken blef så förtretad deröfver, att han började gråta. Då Ingjalds fosterfader fick veta detta, sade han: *det var en stor skam för Ingjald.* Andra dagen derefter stekte han hjertat af en varg och lät Ingjald äta upp det, och det berättas, att han sedan blef mera argsinnt och elak än andra menniskor.

Då konung Bröt-Anund en gång reste mellan sina gårdar, kom han till Himmelshed i Nerike *). Der är en trång och djup dal, men på båda sidor branta och ganska höga fjäll, på hvilka det låg mycket snö. — Nu föll ett häftigt regn, och derigenom lossnade ett fjällskred, som med mycket snö, ler och stenar rasade ned, så att konung Anund och många af hans hoffolk deraf fingo sin bane.

TREDJE KAPITLET.

INGJALDS SVEK.

Ingjald blef nu Uppsala konung. Den tid var plägsed i landet, att vid graföl efter konungar och jarlar skulle efterträdaren sitta på pallen framför högsätet. Sedan inbars Bragebägaren, och då skulle arfvingen stå upp, göra ett löfte om någon stor bragd, och derpå dricka bägaren i botten, hvarefter han först leddes i högsätet och var lagligen förklarad konung. Då Svea rike efter Agne Skeppsbos död började gå i brödraskifte, uppkommo många konungaslägter, hvilka herrskade uti fylkena och landskapen. Desse fylkiskonungar erkände väl Uppsalakonungens öfverherrskap, men förminskade dock mycket hans skatter och magt.

Ingjald byggde i Uppsala, till sin faders graföl, en stor sal med sju högsäten. Sedan böd han dit alla

*) Somliga säga i Westmanland.

fylkiskonungar och jarlar från hela riket, och de, som kommo, ledsagades in i den nya salen. Om aftonen bars in ett stort djurs-horn, som Bragebägare. Ingjald stod då upp och gjorde det löfte, *»att han skulle till hälften föröka sitt rike åt alla sidor, eller också tillsätta lifvet».* Sedan drack han hornet i botten. Men om qvällen, då gästerna voro druckna, befallte Ingjald sitt folk, som var i den gamla kongssalen, att väpna sig och kringränna den nya salen, på hvilken han lät sätta eld. Då salen började brinna, sökte de, som derinne voro, att komma ut, men blefvo straxt af Ingjalds män ihjelslagne. Der innebrändes på detta sätt sex fylkiskonungar med deras folk. Ingjald lade sedan deras riken under sig och tog skatt af dem; men för detta svekfulla och illsinnta råd blef han hatad af folket, och kallad Ingjald Illråda.

FJERDE KAPITLET.

INGJALD ILLRÅDA OCH KONUNG GRANMAR.

Granmar, fylkiskonung i Södermanland, hade ej varit med på grafölet i Uppsala, men han förstod, att honom var ämnadt samma öde, som de andra fylkiskonungarna. Konung Ingjald församlade också en stor krigshär från alla sina riken för att dermed samma höst angripa konung Granmar. Men denne rustade sig deremot, och fick hjelp af Högne, fylkiskonung i Östergötland. Det kom då till ett stort slag, och hade Konung Ingjald mycket mera folk. Men, då striden varat en stund, flydde de höfdingar och det krigsfolk, som var från de med list eröfrade landskapen, så att Ingjald blef lemnad i sticket och hårdt ansatt. Der föllo då hans fosterfader och tvenne fosterbröder, och sjelf måste han, illa sårad, fly undan på sina skepp. Han såg då, att han ej kunde mycket förlita sig på folkets trohet;

utan stor frid och förlikning med konung Granmar, och detta blef bekräftadt med många eder, så att Granmar också var på det stora sommaroffret för frid i Uppsala — Hösten derefter var konung Granmar på en af sina gårdar på Selön i Mälaren. Men om en natt kom Ingjald lönligen dit med sin krigshär, omhvärfde huset, och tände eld derpå. Der uppbrändes då konung Granmar och hans mäg samt mycket deras folk. Konung Ingjald underlade sig nu också Södermanland. Det säges, att Ingjald på försåtligt sätt ombragt tolf konungar, och på detta vis blef han envåldig öfver hela Sverge, utom Östergötland, der konung Högne beständigt försvarade sig.

På denna tiden hade hvarje landskap sin egen lag, men konung Ingjald ville hafva en allmännelig lag för hela riket. Han utsände derföre lagmannen för Tiunda härad i Uppland, *Wiger Spa* eller den vise, hvilken hopsamlade alla lagarna, för att deraf utarbeta en allmän lag. Dessa hans samlingar kallas *Wigers flockar*, emedan de voro inskurna på tunna träskifvor, hvaraf en flock svarade emot en bok.

FEMTE KAPITLET.

OM IVAR VIDFAMNES UPPKOMST.

Konung Ingjalds dotter, Åsa, var gift med konung Gudröd. Han hade en broder, Haldan, som för sin tapperhet blef kallad *Haldan den snälle*, d. v. s. den raske, hvilka bröder voro samkonungar i Skåne, och härstammade från Sköldungaättem. Haldans son hette Ivar, och var i sin barndom ansedd som dum och oduglig; men, då en kämpe en gång gaf Ivar en örfil, slog denne honom straxt ihjel med en käpp, som han hade i handen, och blef sedan en stor stridsman. På den tiden var en prinsessa vid namn Gyrita på Jutland, berömd både för sin skönhet och rikedom. Hon var en-

som qvar af den konungsliga slägten der i landet, och trodde sig ej någonsin kunna få en jemnbördig man; derföre höll hon tolf kämpar, hvilka skulle bevaka hennes loft och fördrifva alla friare. Dessa tolf voro bröder till den, som Ivar i sin ungdom dödat. Ivar for dit och kom till loftet, då kämparna voro borta. Han friade till prinsessan, men hon nekade samt förekastade honom hans lägre börd och hans af sår vanställda ansigte. Då svarade Ivar, att han med krigsära skulle utplåna dessa tvenne brister, och utbad sig af Gyrita, att hon ej skulle gifta sig, förrän han återkommit eller dött, På bortvägen fick Ivar snart höra bullret af Gyritas kämpar, hvilka sedan hemkommit, och nu redo efter Ivar för att hämnas sin brors död. Ivar bad sina följeslagare gömma sig, och då de ej ville det, utan att han också skulle göra detsamma, tvang han dem dertill, sägande: »att *Gyrita aldrig skulle få höra, att han någonsin af fruktan undvikit en strid*». Sedan afhögg han en tjock ekegren och gjorde deraf en klubba, med hvilken han utdelade så tunga slag åt de framkomna kämparna, att han slutligen fällde alla tolf neder till marken. Till belöning för denna tappra gerning fick han af sin moder det goda svärdet *Ljusinge*, hvilket hon hade gömt i jorden alltsedan hennes faders död.

Sedan for Ivar bort för att bistå Ryssarna uti ett krig mot konung Ingjald i Sverge. Uti svenska krigshären var då en stor stridskämpe, benämnd Hildiger, som hade utmanat och slagit flera af Ryssarnas tappraste kämpar. Ivar utmanade straxt Hildiger till envig, men denne nekade, sägande, att Ivar vore en alltför oförsökt och obetydlig man för att kunna få strida mot Hildiger, utan bad honom i dess ställe försöka sig mot mindre tappra. Då utmanade Ivar en annan, som han straxt nedgjorde; följande dagen två på en gång, sedan tre, och så vidare, till dess han slutligen på en gång slog elfva. Nu blef han mycket beryktad och Svenskarna sjelfva erkände hans tapperhet, sägande, att Hildiger af räddhåga ej tordes gå i envig mot Ivar.

Detta kunde Hildiger ej lida, utan antog nu Ivars utmaning. Folket sade, att Hildiger kunde med sånger och trolleri döfva sina motståndares svärd; derföre band Ivar ett stycke kläde om sitt svärd Ljusinge, och troende sig således hafva upphäft trolleriet, gick han emot Hildiger. Det dröjde ej länge, förrän Hildiger kände sig dödligt sårad. Han bortkastade då vapnen och berättade «*sig vara Ivars halfbroder, och att han derföre* «*ej velat strida mot honom. Han hade all sin tid* «*svärmat omkring på krigståg och lemnade nu åt* «*Ivar sin sköld, på hvilken alla Hildigers bragder* «*voro tecknade. Bland andra stod äfven midt på* «*skölden, huru han mördat sin egen son. Men*», sade Hildiger, «*ingen kan hindra ödets beslut, ehvad det* «*är gladt eller sorgligt*». Derpå dog han.

Men i Dannemark utkom det ryktet, att Ivar fallit i striden mot Hildiger. Då friade Sivard, en förnäm man från Saxen, till Gyrita, och som hennes rådgifvare voro mutade, öfvertalade de henne att gifta sig med Sivard. Detta fick Ivar genom sina män veta i Ryssland; seglade derföre hastigt tillbaka till Dannemark och kom dit första bröllopsdagen. Han befallte sina män gömma sig utom salen och ej komma fram förr, än de hörde vapenbuller. Sjelf trädde han förklädd in för bruden, och förebrådde henne i mörka ordalag och verser hennes otrohet. Hon förstod, hvem han var, och svarade på lika sätt, «*att* «*hon trott honom vara död, samt att hon ej mägtat* «*motstå alla sina rådgifvares uppmaningar, men att* «*hon alltid mest älskat Ivar*». Då Ivar hörde detta, genomborrade han Sivard med svärdet, och nedhögg sedan med sina männers tillhjelp alla Saxarna. Härpå gifte han sig med Gyrita, och styrde hennes riken.

SJETTE KAPITLET.

OM KONUNG INGJALD ILLRÅDAS DÖD.

(600 år eft. Kr.)

Åsa, konung Gudröds drottning, var lik sin fader till skaplynne. Hon öfvertalade först Gudröd att mörda sin broder, Halfdan Snälle, och sedan lät hon afdagataga Gudröd sjelf, för att ensam få regera. Men af fruktan för hämnd måste hon snart fly derifrån till sin fader tillbaka, och blef hon för dessa illgerningars skull kallad *Åsa Illråda*. När nu Ivar fick höra sin faders död, samlade han en stor krigshär, och drog med den från Skåne upp genom Sverge för att kräfva hämnd på Åsa och Ingjald. Dessa voro på kungsgården Ränninge på Fogdön i Mälaren, då de fingo underrättelse om Ivars tåg. Ingjald såg då, att han hade ingen magt att slåss mot Ivar, ty folket var honom otroget; ej heller fann han en tillflyktsort, der ej någon af hans många ovänner skulle öfverfalla honom. Han och hans dotter togo derföre i förtviflan det beslutet, att de dricko allt hoffolket rusigt, hvarpå de om natten itände salen, och uppbrände både dem och sig sjelfva. Detta skedde vid pass 600 år efter Kristi födelse. Sådant slut fick konung Ingjald Illråda, och var han den sista konung af Ynglingaslägten i Sverge. Hans son, Olof, flydde undan till Wermeland, uppröjde dess skogar, och blef derföre kallad *Trätälja*. Hans efterkommande blefvo konungar i Norrge, och från honom härstamma många stora ätter och många namnkunniga män.

SJETTE BERÄTTELSEN.

OM IVAR VIDFAMNE OCH HANS ÄTT.

FÖRSTA KAPITLET.

KONUNG IVARS MAGT.

Ivar blef nu konung i Uppsala och stamfader för en ny konungaätt, kallad den Ivarske. I början gaf väl Gyrita honom inga barn, men då reste han till Uppsala och fick af Gudarna det svar, att när han försonat sin mördade broders vålnad, skulle hans önskan gå i fullbordan. Så skedde, och Gyrita födde en dotter, som kallades Öda, d. v. s. *den rika*. Konung Ivar regerade strängt, och underkufvade fullkomligt de fylkeskonungar, som undsluppit Ingjald. Alltså herrskade han enväldigt öfver hela Sverge; med sin drottning hade han fått Jutland; och sjelf intog han med krigsmagt en del af Saxen, hela Preusiska kusten och en femtedel af England. Af detta vidsträckta rike och sina många härtåg kallades han Ivar Vidfamne och var mycket fruktad.

ANDRA KAPITLET.

OM ÖDA.

Vid denna tiden regerade tillsammans i Lejre på Seland trenne bröder, som voro af Sköldungaätten. Den äldste hette Helge. Han låg alltid om sommaren ute i härnad, och förvärfvade sig derigenom mycken rikedom och ära, och för sin stora tapperhet skull blef han kallad *Helge den hvasse*, d. v. s. *den raske*. Den andre brodren hette *Rörek*, med tillnamnet *Slungering:*

han satt mest hemma och styrde landet, och ansågs han i allting vara mindre man för sig, än brodren. Dessas land ville Ivar gerna bemägtiga sig, emedan det låg så passande midt emellan alla hans andra riken. När nu Ivars dotter, Öda, var fullväxt, blef hon mycket beryktad för skönhet och stort förstånd; emedan hon dertill var Ivars enda barn, och skulle en gång ärfva alla hans länder, så ansågs hon mycket rik och kallades derföre *Öda den djup-öda*, d. v. s. *den mycket rika.* — Helge Hvasse for att fria till Öda, och behagade han henne ganska väl. Ivar visade sig äfven vänlig mot honom; men uti ett enskildt samtal med sin dotter förböd han henne att äkta Helge. Sedan sade han för denne, att Öda af högmod förkastat hans hand, tvärtemot Ivars enträgna böner. Härpå for Helge hem.

En tid derefter bådo Röreks män sin konung förse sig med ett godt giftermål, och föreslogo dertill Öda. Rörek tvekade vid detta, men hans män uppmuntrade honom. Han talade då med Helge härom, och bad honom fara åstad och fria för sig. Helge svarade, «*att* «*förslaget vore godt, samt den lycklig, som finge äga* «*Öda. Dock fruktade han samma utgång nu, som* «*sist. Likväl ville han göra sin broder till viljes*». Reste alltså åstad, och frambar ärendet för Ivar, af hvilken han väl undfägnades. Men Ivar sade, «*att då* «*Öda försmått Helge, var det oförsigtigt af Rörek att* «*begära henne, då han i allt var sämre, än Helge*». Helge deremot påstod «*Rörek uti allt vara sig jemn*«*god, fast han ej var så mycket beryktad i vikinga*«*tåg*». — Ivar låtsade vara obenägen, dock gick han att tala vid Öda. Hon svarade: «*att derest hon sjelf finge* «*råda, skulle Rörek aldrig få hennes hand; dock såge* «*hon väl, att hennes vilja nu, som förut, intet betydde,* «*då konungen sjelf annorlunda hade beslutat. Illa!*» svarade konung Ivar, «*likar mig ditt stolta svar, och* «*ser jag, att du ej längre vill stå under vår lydnad.* «*Men konung Rörek skall likväl blifva din man, än*«*dock du det icke vill*». Härpå gick konungen bort till

Helge och sade: «*Mycket har jag bedragit mig, då jag «härtilldags ansett min dotter som den förståndigaste «qvinna; nu må jag bekänna att hon är mycket fåvis; «ty eljest skulle hon ej utvälja den sämste brodren «framför dig, som är en så förträffelig konung*». Alltså blef nu beslutadt, att Öda skulle hafva Rörek, och Helge förde henne ned till Dannemark till sin broder. Men, då de på vägen kommo att talas vid om detta giftermål, uppenbarades Ivars svek, och de förstodo, huru han bedragit dem båda. Vid framkomsten till Dannemark blef ett stort gästabud hållet, der konung Rörek äktade Öda. Den vintern dvaldes Helge hemma i Dannemark, sedan for han ut i härnad, som hans vana var. Rörek fick af Öda en son, som hette Harald. Han vardt stor och stark till växten och skön till utseendet, dock voro hans framtänder mycket utstående, glänsande och färgade som guld, hvaraf han blef kallad Harald *Hildetand*, d. v. s. med den glänsande tanden.

TREDJE KAPITLET.

KONUNG IVARS SVEK.

En sommar lade Ivar med sina skepp till vid Seland, och begärde, att Rörek måtte komma till samtals med honom på flottan. Öda bad Rörek dröja dermed till andra dagen, samt framsatte midt i rummet åt honom en ensam säng, bäddad med nya kläder, och bad honom ej glömma, hvad han deri under natten drömde. Rörek gjorde, som Öda ville, och följande morgonen berättade han sin dröm sålunda: «*att han såg en hjort «beta på en fager slättvall. Derpå framsprang ur «skogen en leopard, hvars hår var skinande som guld; «men hjorten rände sina horn genom leoparden under «bogarna, så att han nedföll död. Derpå kom en «stor drake flygande, och spände sina klor i hjorten, «och ref honom alldeles sönder och till döds. Sedan*

«såg han en björninna, följd af sin unge, och draken «förföljde dem båda, men björnen förswarade dem». Dermed hade Röreks dröm slutat. Då sade Öda: *«En märkvärdig dröm är detta, emedan du har sett högdjurshamnar, och de betyda stora konungar. Kanske bebådas ock härmed ett stort krig; dock ville jag, att du ej så mycket må jaga den hjorten. Likligt syns mig också, att du sjelf dermed betecknas. Det vill jag ock råda, att du aktar dig för min fader, konung Ivar, att han ej sviker dig»*. Derpå for Rörek ned till stranden, och steg ombord framför kajutan, helsande på konung Ivar, men denne låddes hvarken se eller höra, och gaf intet svar. Rörek sökte då blidka sin svärfader, och sade sig hafva tillredt ett stort gästabud, till hvilket han på sina och Ödas vägnar nu ämnat bjuda Ivar. Denne svarar *«sig i en olycklig stund hafva giftat Öda åt Rörek, och vore intet under, det hon ej är trogen mot honom»*. Rörek sade, *«att han komme väl öfverens med Öda, samt hoppades, att Ivar ej skulle behöfva ångra sitt jaord»*. Då svarade Ivar vredeliga: *«Du lärer litet veta, huru Helge och Öda umgås med hvarandra; men det är i hvars mans mun, att Harald är Helges son, den han ock mycket liknar. Och vill jag heldre, att du afstår henne åt Helge, än af klenmodighet lemnar detta längre ohämnadt»*. Rörek sade *«sig ej detta hört hafva; bad nu derföre Ivar om goda råd. Dock ville han ej mista Oda»*. Ivar sade då, *«att han antingen skulle dräpa Helge; ty förr blefve aldrig rätt väl mellan makarna, eller också afstå Ödu»*. Rörek sade *«sig ej vilja mista Oda, men heldre hämnas»*. Derpå red han bort med sina män, och Ivar seglade också straxt derifrån.

FJERDE KAPITLET.

HELGES DÖD.

Om hösten, när Helge kom hem från härnaden, var Rörek mycket olustig och tyst utaf sig. Öda lät tillreda ett stort gästabud mot Helge, då många lekar anställdes. Det likade Helge illa, att Rörek var så ledsen; han uppmanade honom derföre att deltaga i leken, men Rörek sade sig ej vilja leka den gången. Helge uppmuntrade honom ändå, och bad honom rida ett tornerspel med sig, såsom de voro vane. Rörek sprang då upp stillatigande, går till sina män, och låter väpna sig med hjelm, brynja, svärd och spjut, samt rider så ut på tummelplatsen. Helge återkom obeväpnad emot honom, hafvande allenast en tornerstång i handen. Rörek lägger då sitt spjut emot honom, och ränner det tvärtigenom honom, så att han föll död ned af hästen. Männerna redo bestörte till, och frågade, «*hvarföre han gjort denna onda gerning?*» Rörek sade «*sig dertill hafva full orsak, ty han hade försport, att Helge hade förledt hans hustru*«. Då sade alla: «*att det vore en stor osanning, och Rörek illa bedragen*». Men då Öda hörde detta, tyckte hon sig förstå, att det var hennes faders råd, samt att han ej ämnade sluta härmed. Hon tog derföre sin son till sig, och red bort med ett stort sällskap; men Rörek reste kring landet, som hans sed var.

Kort derefter fick Rörek veta, att Ivar återkommit, red derföre honom till mötes. Men då Ivar försport Helges fall, sade han «*det vara ett stort nidingsverk, och beder sina män väpnas, för att hämnas hans vän Helges död*». Derpå gömde han en del af folket i en skog ett stycke från stranden, der han trodde Rörek skulle rida förbi. När nu Rörek kom till stranden, fann han Ivar med sitt folk i slagordning för sig, och då bakhållet i skogen hörde Ivar's krigslurar, rusade de fram,

och angrepo Rörek och hans folk i ryggen, och blef striden ej lång, ty snart föll Rörek och allt hans folk. — Då påböd Ivar, att hela riket skulle lemnas i hans våld; men om några dagar kom Öda med en församlad krigshär ned af landet emot honom, och som han ej ansåg sig manstark nog, reste han åter till Sverge för den gången. Men samma vinter samlade Öda alla sina dyrbarheter, och våren derpå flydde hon och många förnämliga män med henne till konung Radbjart i Gardarike eller Ryssland, och erhöll hans skydd för sig och sin son mot Ivars stora magt. Men konung Ivar lade då under sig hela det rike, som bröderna Helge och Rörek egt, och hade nu underkufvat ganska många länder.

FEMTE KAPITLET.

KONUNG IVARS DÖD.

Någon tid derefter begärde konung Radbjart Öda sig till äkta, och som han var en rik konung, af hvilken både hon och hennes son kunde hafva tröst och försvar, gifte hon sig med honom; dervid rådfrågande endast sin son, men ej sin fader. När Ivar hörde detta, tyckte han konung Radbjart vara mycket förmäten, som hade äktat Öda, utan att begära Ivars lof. Han samlar derföre ur alla sina länder en krigshär så stor, att ingen kunde räkna hans skepp, och styr dermed österut, ämnande härja och bränna konung Radbjarts hela rike. Konung Ivar var nu mycket gammal och åldrad. När han kom öster i Kyrialabotten *), der Radbjarts rike vidtog, ämnade han landstiga och börja härjandet. Då drömde han en natt, att öster öfver hafvet flög en stor drake, hvars färg var som guld, och gnistor flögo af honom, som ur en smedjeugn, så att det lyste på himme-

*) D. ä. Carelska viken, som nu kallas Finska viken.

len och alla länder deromkring. Alla foglar, som i Nordlanden voro, följde efter draken. Men på landet uppstod ett tjockt moln med hvasst väder, ljungeld, slagregn och isbark, och så snart draken flög upp på landet, öfverhöljdes både han och foglarna af ovädret, och vardt ett så tjockt mörker, att de ej mer kunde ses; och i detsamma hördes ett stort dån och gny, som gick vester ut öfver alla de riken, Ivar egde. Härvid vaknade Ivar. Han lät kalla till sig sin fosterfader, Horder, och bad honom uttyda drömmen. Horder svarade sig vara så gammal, att han ej mer kunde tyda drömmar. Horder stod på en bergklint vid stranden, men Ivar låg på höfdingsskeppet i sitt tält och hade dragit täckelset undan, medan de taltes vid. Konungen var ängslig och sade: «*Kom hit Horder och uttyd drömmen*». «*Ej går jag dit*», svarade Horder, «*ej heller behöfs, att jag utlägger din dröm; ty du lär sjelf nogsamt veta, hvad han betyder. Du tänkte att bryta under dig alla riken och besinnade ej, att du en gång måste dö. Nu skall du snart komma till Hels* *) *gårdar, och ingen af de dina får riket efter dig*». «*Kom hit*», ropade Ivar, «*och säg dina onda spådomar*». «*Nej*», svarade Horder, «*här vill jag stå och svara dig*». Då frågade Ivar: «*Huru var min fader, Haldan Snälle, ansedd bland Asarna i Valhall?*» Horder sade: «*Han var som Baldur, hvars död alla Gudar greto, och är han dig mycket olik*». «*Väl talar du*», sade Ivar, «*kom hit och gör din berättelse*». »*Här vill jag stå och tala*», svarade Horder. Vidare frågade Ivar: «*Huru var Rörek bland Asarna?*» Horder svarade: «*Han var som Hener, den räddaste bland Asarna, men mot dig mycket hämndgirig*». — «*Huru var Helge Hvasse?*» Frågade Ivar vidare. «*Han var*», svarade Horder, «*som Heimdaller, den oförståndigaste bland Asarna, men mot dig mägta vred*». «*Hur är jag då sjelf ansedd bland Asarna?*» frågade ändtligen Ivar. «*Du är dem mest förhatlig*»,

---

*) **Hel.** De dödas Gudinna.

svarade Horder, *«och kallas du Midgårdsormen»*. Då sade konungen med vredt mod: *«Om du bådar min död, så bådar jag dig din egen död tillbaka. Jag känner dig nog, lede jätte! Kom nu och kämpa med Midgårdsormen»*. Härvid blef konungen så förifrad och vred, att han sprang ur tältet öfver relingen i hafvet. Horder störtade sig äfven från berget dit, och ingendera kom någonsin upp igen.

Efter detta läto höfdingarna blåsa till tings, och då folket var församladt på landet, förkunnades konung Ivars död, och rådgjordes, hvad man skulle göra med denna stora hären. Som de nu ingen sak hade mot konung Radbjart, så beslöts att gifva hären hemlof. Och så snart de fingo god vind, seglade hvar och en hem i sitt land igen.

SJETTE KAPITLET.

KONUNG HARALD HILDETAND.

När Radbjart hörde dessa tidender, gaf han skepp och manskap åt sin stjufson, Harald, som med dem seglade till Seland. Der blef han straxt antagen till konung, och sedan bemägtigade han sig alla de riken, hans morfader Ivar hade egt i Sverge och Dannemark. Harald var blott femton år, då han först blef konung. För denna hans ungdoms skull trodde många slägter, att de skulle kunna återtaga de riken, som Ingjald Illråda och Ivar Vidfamne hade ryckt åt sig. Derföre voro många krig och uppror i början af hans regering. Men han besegrade alla, och hade sådan lycka, att han nyttjade hvarken sköld eller harnesk i strid; hvarföre äfven folket trodde, att hans vänner, af fruktan för de många upproren i hans ungdom, hade gjort ett stort blodoffer och trolleri, hvarigenom intet jern skulle bita på Harald. Dessutom berättades också, att Oden sjelf hade lärt Harald att på ett fördelaktigt sätt ordna sin krigshär, nem-

ligen att dela den i tre hopar, hvilka hvardera voro framtill spetsiga, men bakåt bredare, så att i främsta ledet gick blott en man, i det andra två, i det tredje tre, o. s. v. En sådan slagordning kallades *Svinfylking*, emedan hvardera hopen var spetsad framåt såsom ett svintryne. Af tacksamhet för denna lärdom säges Harald hafva lofvat åt Oden alla dem, som föllo i hans strider. För allt detta blef Harald slutligen så fruktad, att ingen tordes föra krig mot honom, och han satt 50 år med frid i sitt rike. På det icke hans kämpar skulle förvekligas, höll han beständiga vapenöfningar, och den som blinkade för ett yxhugg, hvilket gick ända förbi ögonbrynen, blef straxt bortkörd från hofvet i Lejre och mistade sin sold, såsom rädd och feghjertad. Konung Harald var dock ganska mild, och återlemnade många fylken åt de småkonungar, som Ingjald och Ivar fördrifvit.

SJUNDE KAPITLET.

HARALD HILDETANDS ÅLDERDOM.

Öda hade med Radbjart en son, som hette Randver. Honom satte Harald till sin underkonung i Uppsala öfver Svearike och Westergötland; men sjelf bodde han i Lejre. Randver dog på ett krigståg till England, hvarefter hans son, Sigurd Ring, blef underkonung i hans ställe.

När konung Harald blifvit 150 år gammal, låg han af ålderdomssvaghet beständigt i sängen, och orkade litet gå. Då var ingen, som försvarade hans rike för de många vikingar, som på alla sidor började anfalla och härja det. Detta likade hans vänner illa, och många andra tyckte också konungen hafva lefvat länge nog. Några mägtiga män togo derföre det råd, att då konungen en gång var i karbad, lade de träd och stenar deröfver, ämnande så förqväfva honom. Men då Harald

märkte deras afsigt, bad han dem släppa sig upp, sägande: «*Jag vet nogsamt, att för eder tyckes jag vara lastgammal, och det kan ock så vara. Dock vill jag ej dö i ett badkar, utan heldre såsom en konung*». Då stego hans vänner till och hjelpte honom upp. Derpå skickade Harald sändemän till Sigurd Ring i Uppsala med de bud: «*att Danskarna tyckte Harald vara för gammal, derföre ville han falla, som en konung anstod, uti strid. Han bad alltså, att Ring skulle samla så stor krigshär, han förmådde; och dermed möta Harald vid Bråviken i Östergötland. De skulle då der försöka, hvem som vore mägtigast*». De började således rusta sig, och somliga säga, att de i sju år beredde sig härtill. Det finnes dock andra berättelser, som förtälja, att Haralds krigsöfverste, Brune, hade med sin list uppretat konungarna mot hvarandra till detta krig. Ring hade sitt folk från Svearike, Westergötland, Norrge och Helsingland. Der voro också många utmärkta kämpar, i synnerhet Ragvald den rådkloke och Starkotter, som ansågs för den störste kämpe på den tiden. Haralds här var från hela Dannemark, Östergötland och norra Tyskland. Hären samlades i Öresund, och var så stor, att man kunde gå på flottan såsom på en bro öfver hafvet från Seland till Skanör. Uti konung Haralds här var Ubbe från Friesland den namnkunnigaste. Der voro ock trenne sköldmör, Ursina, som bar Haralds banér, Heide och Veborg, och dessutom många andra stora kämpar. Derpå möttes härarna på Bråvallahed i Östergötland. Harald utsände sin fältöfverste Brune för att efterse, huru Ring uppställt sin här. Då han återkom och berättade, att Rings här stod i svinfylking, sade konung Harald: «*Hvem hafver lärt konung Ring det? Trodde jag dock, att ingen kunde det, utom Oden och jag. Eller vill Oden nu göra mig segerlös, det jag aldrig förr varit? Vill jag då heldre, att han låter mig falla med hela min här i striden*». Derpå lät han Brune uppställa folket, och emedan han sjelf ej förmådde gå, lät han sätta sig i en vagn.

ÅTTONDE KAPITLET.

BRÅVALLA SLAG.

(Omkring 740 år efter Kr.)

När allt således var färdigt, läto höfdingarne blåsa i krigslurarna, hvarpå härarna uppgåfvo ett stort härskri, och gingo så emot hvarandra. Det blef nu ett skarpt och träffeligt slag, och de gamla sagor förtälja, att ingenstädes i Nordlanden har så mycket och utvaldt folk stridt tillsammans. När slaget varat en stund, gick Ubbe den Frisiske fram ur konung Haralds krigshär mot fienden. Främst i spetsen af konung Rings fylking gick kämpen Ragvald den rådkloke, och mot honom vände sig Ubbe. Då såg man emellan dessa storhuggande män ett hårdt och märkeligt envig, der många och förfärliga hugg utdelades och uppburos. Dock lyktades det så, att Ragvald måste segna död ned till jorden. Derpå nedhögg Ubbe också kämpen Tryggve, som stod näst Ragvald. När Adils söner från Uppsala sågo detta, vände de sig begge emot honom, men så märkelig kämpe var han, att han fällde dem båda, och den tredje, Yngve, dertill. När konung Ring såg detta, ropade han högt: «*att det vore skam låta en man så förhäfva sig öfver en hel här; och hvar är nu Starkotter, som tillförene aldrig fruktade stiga fram i striden?*» Starkotter svarade: «*Denne Ubbe är ett hårdt mannaprof, och svårt är det nu att vinna, herre! dock vill jag ej undandraga mig*». Derpå gick han mot Ubbe, och skiftade de många och väldiga hugg sinsemellan. Slutligen gaf Starkotter Ubbe ett ganska svårt sår, men hade sjelf förut fått sex stora sår, så att Starkotter tyckte sig aldrig tillförene hafva varit i sådan vånda. Nu trängde krigshoparna fram på båda sidor emellan dem och åtskilde begge kämparna. Ubbe nedhögg då kämpen Agnar, derpå fattade han svärdet med begge händerna, och

röjde sig en bred väg tvärtigenom kung Rings krigshär, varande nu blodig allt upp till axlarna. Bakom Rings krigshär voro Telemarksboarna från Norrge uppställda. Deras förnämsta idrott var att skjuta med båge, så att den öfriga hären tyckte sig hafva liten hjelp af dem, derföre hade de fått den bakersta platsen. När de nu sågo Ubbe komma midt igenom hären mot sig, sade de sinsemellan: «*Nu skall det rönas, att vi äfven äro tappre män, och icke så ringa, som de andra akta oss före; och vi låta denne vara skottmål en stund för våra pilar*». Hadder, Horde och Hroallder ibland dem voro så goda skyttar, att de sköto igenom Ubbe med tjugofyra pilar. Dock felades honom ej frimodighet, utan försvarade han sig tappert, allt tills han föll död ner. Han hade då förut nedlagt sex kämpar och sexton andra män, samt dessutom illa sårat elfva andra kämpar.

Sköldmön Veborg gick nu fram mot Svenskarna och fällde kämpen Sote. Derpå mötte hon Starkotter, och slogos de; men hon var så vig och skicklig att föra vapen, att hon gaf Starkotter ett hugg, hvarmed hon lösskar köttet på kindbenet och hakan. I detsamma kom Torkil djerfve dertill, och nedhögg henne; men Starkotter stoppade skägget i munnen och bet deri, qvarhållande sålunda det lösa köttet, och var han nu blefven mägta vred. Han bröt häftigt in i danska krigshären, och nedhögg kämparna Hake, Ella, Borgar och Hjorter efter hvarandra. Derpå rusar han mot sköldmön Ursina, som bar konung Haralds banér. Hon sade då: «*Visst är det dödsraseriet, som kommit på dig, och lärer nu din dödsdom vara för handen*». «*Först skall du fälla konungens banér*», sade Starkotter, och dermed högg han venstra handen af henne. I detsamma angrep kämpen Brae honom, men Starkotter fällde både honom och kämparna Grepe den gamle och Håte, men han fick också sjelf många och stora sår. När nu Harald såg det myckna manfallet bland sitt folk, ställde han sig på knä i vagnen, emedan han ej förmådde stå

på annat sätt, och tog ett kort svärd i hvardera handen. Derpå lät han köra vagnen midt ibland fienderna, huggande och stickande på båda sidor om sig, och fällde på detta sätt många män, och tycktes han vara mycket manlig, samt göra stora bragder efter sin höga ålder. Slutligen slog hans egen fältöfverste, Brune, honom med en klubba på hjelmen så, att hufvudet remnade och konungen störtade död utur vagnen. När konung Ring såg vagnen tom, förstod han, att Harald vore slagen. Han lät derföre blåsa till stillestånd, och erböd danska krigshären frid och skonsmål, som den ock antog. Andra morgonen lät konung Ring noga ransaka på valplatsen efter Haralds lik. Först mot middagen fanns det under en stor hög af döda. Ring lät upptaga, tvätta och hederligen sköta det efter gammal sed och lägga det i konung Haralds vagn. Derpå uppkastades en ganska stor hög. Sedan spändes den häst, som dragit Harald under striden, för vagnen, och drogs så konungaliket in i högen. Der slagtades hästen och konung Ring lät bära dit in sin egen sadel, och gaf den åt sin fräude konung Harald, bedjande honom med den rida och gästa Oden i Valhall. Derpå lät han göra ett stort gästabud och grafcould. Innan det slutades, bad han alla kämpar och förnämliga män, som der voro, att med gåfvor och prydnader hedra konung Harald. Då inkastades dit många dyrbara ting, stora armringar och goda vapen. Derpå blef högen noggrannt tillsluten och förvarad. Men konung Ring blef nu ensam rådande öfver hela både Svea- och Danavälde.

NIONDE KAPITLET.

SLAGET VID JARNAMODIR.

Konung Sigurd Ring egde till drottning Alfhild, dotter af konung Gandalf i Alfhem *). Hon var ganska

*) Alfhem var Bohusläns gamla namn.

skön till utseendet, såsom hela hennes slägt. Med henne hade han en son, som kallades Ragnar, hvilken blef mycket stor och stark, liksom hans stamfader Ivar Vidfamne, men dertill bråddes på sitt möderne, emedan han blef den skönaste man.

På denna tiden voro tvenne mycket ryktbara kungar i Tyskland, Gunnar och Hogne. De voro konung Gjukes söner och kallades derföre Gjukungar. Men som Sigurd Ring var en ganska mägtig konung, så trodde han, att ingen tordes stå honom emot. Han skickade derföre sändebud till Gjukungarna, att de antingen skulle betala skatt eller strida emot honom. Gjukungarna valde det sista, och sändebuden utstakade med hasselstänger den blifvande stridsplatsen vid Jarnamodir i Holstein. Sommaren derpå möttes krigshärarna der, och Gjukungarne hade med sig sin svåger Sigurd, som kallades *Fafnisbane*, emedan han ihjelslagit ormen Fafner. Denne Sigurd var den störste och förnämste kämpe, som omtalas i de gamla sagorna, och hans like säges aldrig hafva funnits. Sigurd Ring var sjelf i krigståg mot Kurerna, derföre anfördes nordiska hären af hans båda svågrar, Alf och Alfarin. Der blef nu ett häftigt fäktande, ty desse bröder gingo manliga fram i striden. Det var ock med dem en stor man, likare en jätte än en karl. Han bröt in i Gjukungarnas här och dräpte hästar och folk omkring sig, så att ingen kunde stå honom emot. Konung Gunnar, den äldste af Gjukungarna, sade detta ej länge duga, utan bad Sigurd gå emot denna mandråparen. Sigurd Fafnisbane gjorde så, och frågade «*hvem han vore*». «*Jag är Starkotter, Storverks son från Norrge*», sade den store mannen. «*Nog hafver jag hört dig omtalas*», svarade Sigurd, «*men oftast till det värsta, och bör du derföre ej sparas*». «*Hvem är du*», genmälte Starkotter, «*som är så stor i orden mot mig?*» «*Jag heter Sigurd*», sade den andre. »*Är det du, som kallas Fafnisbane?*» frågade Starkotter åter. «*Så är det*», svarade Sigurd. Då blef Starkotter rädd och skyndade sig undan, men Sigurd

slängde sitt goda svärd Gram efter Starkotter, så att fästet träffade denne på käkbenet, och tvenne oxeltänder flögo ut dervid, och ansågs detta vara ett ganska neslig hugg för Starkotter. Men han flydde ur striden, och med honom hela den nordiska krigshären. Gjukungarna foro hem i sitt land igen och sutto der i fred. Men det var en sägen, att dessa Starkotters oxeltänder voro så stora, att en af dem sedan nyttjades till klockkläpp i ett kyrktorn i Dannemark.

TIONDE KAPITLET.

SIGURD RINGS DÖD.

Konung Ring var nedfaren till Viken *), för att bilägga några tvistigheter mellan underkonungarna, och var han nu ganska gammal. Det hölls då ett stort offer, dit mycket folk kom, och ibland andra konung Alfs dotter från Wendsyssel **), som för sin skönhets skull kallades Alfsol. Oaktadt sin ålderdom blef konung Ring förälskad i henne och begärde henne sig till äkta; fastän Gudarna sådant vid ett offer hade afstyrkt. Men Alfsols bröder, Alf och Inge, nekade *»att gifva en så skön mö åt så gammal och skrynklig gubbe»*. Ring harmades högeligen, att hans egna undersåtare vågade gifva honom sådant svar; och förkunnade dem derföre krig efter offrets slut. Nu voro väl Alf och Inge tappra män, likväl fruktade de konung Rings öfvermagt; och gåfvo derföre Alfsol förgift, på det hon ej skulle falla i Rings händer. Sedan gingo de mot konungen; men manfallet vände sig snart på brödernas sida. Alf blef nedhuggen af Ragnar, som nu var med sin fader, och häraf fick namnet Alfsbane. Inge föll också, och deras

*) *Viken* kallades norrska och bohuslänska kusterna vid Kattegat.

**) *Wendsyssel* var ett härad på Jutland.

här flydde. Sigurd, som sjelf hade blifvit mycket sårad i striden, befallde uppsöka Alfsol, och då han blott fick hennes lik, ville han ej längre lefva. Han lät derföre bära alla de döda kropparna på ett skepp. Sjelf satte han sig vid styret i bakstammen, och lade Alfsol bredvid sig der. Sedan lät han med svafvel och beck itända skeppet, hissade upp alla segel, och styrde med en stark vind ut till hafs, sägande »*sig vilja komma med prakt och som en berömlig konung till Oden*». Då han kom utom skären, stack han svärdet igenom sig sjelf och föll så död öfver sin älskade Alfsol. Skeppet dref ut till hafs och förgicks der; men Ragnar lät sina män på strandbrädden uppkasta en stor hög.

SJUNDE BERÄTTELSEN.

OM RAGNAR LODBROK OCH HANS SÖNER.

FÖRSTA KAPITLET.

OM TORA BORGARHJORT.

På denna tid var uti Östergötland en rik och mägtig jarl, benämnd Herröd. Han härstammade från Asarne genom Odens son, Göte, och var sjelf mycket berygtad för sin tapperhet. Han hade en dotter, kallad Tora, och alla sade, att hon var den skönaste och förståndigaste jungfru, och en sådan, som bättre är att ega än umbära. Hon fick det tillnamnet *Borgarhjort*, emedan hon satt i ett loft, omstängd med en skidgård, som en *borg*, och derföre, att hon i skönhet så öfverträffade andra qvinnor, som *hjorten* andra djur. Jarlen ville på allt sätt fröjda henne; derföre gaf han henne en liten och mycket fager lindorm, som han fått i ett trollägg uti Bjarmaland. Ormen var i början ringlagd i en liten ask, men begynte snart att växa så, att han ej mera fick rum i asken. Slutligen växte han så mycket, att han ej rymdes i kammaren, utan låg utanför rundtomkring skidgården, varandes så stor, att hufvud och stjert nådde tillsammans. Han blef tillika så argsint och ond att vidfås, att ingen tordes gå till jungfrun, mer än den, som gaf ormen mat, och förtärde han en hel oxe i målet. Jarlen tyckte sig hafva mycket men af allt detta, och gjorde slutligen det löfte, att han skulle gifva sin dotter med stor hemgift åt den man, eho det vore, som dräpte ormen. Detta löfte spordes vida omkring; men så stor var allas fruktan för ormen, att ingen vågade försöka vinna den höga lönen.

ANDRA KAPITLET.

RAGNAR FÅR TORA BORGARHJORT.

Ragnar, Sigurd Rings son, var vid denna tiden fullväxt, och for omkring med godt manskap på sina härskepp, och ansågs redan vara en makalös kämpe. Han hörde Herröd jarls löfte omtalas, men låtsade, som han ej gåfve någon akt derpå. Emedlertid lät han göra sig en underlig klädnad af ludna skinn, samt en likadan kappa. Dessa lät han koka i beck, sedan draga i sand och sist tillhärdna. Sommaren derpå höll han med sina skepp till Östergötland och lade dem der i en lönvik. Tidigt i ljusningen nästa morgon påtog Ragnar sin underliga klädnad, gick ensam upp på landet, begifvande sig till jungfruburen. Han såg då, hvar ormen låg, stötte till honom med spjutet, och innan ormen hann försvara sig, gaf Ragnar honom den andra stöten, tryckande så väldeligen till, att spjutet gick tvärt igenom ormen, hvarvid ormen tog sig så hårdt, att han ristade spjutskaftet tvärt utaf. Ormen sprutade väl mycket etter öfver Ragnar, men den hårda klädningen afhöll det. Ormen hade äfven fått sitt banesår, och så stort gny vardt i hans dödskamp, att hela jungfruburen darrade deraf. Härvid vaknade qvinnorna i loftet, och Tora tittade ut genom vindögat *) för att efterse, hvad det vore. Hon såg då der utanför en storväxt man; men, som det ännu var blott i grådagningen, kunde hon ej klart skönja hans anletsdrag. Hon frågade derföre, »*hvem det vore och hvad han ville?*» Ragnar svarade då med detta qväde:

För väna qvinnan och visa
Ville jag lifvet våga.
Fjällfisken (ormen) fick dödssår
Af femtonårig yngling.

---

*) *Vindöga*, öppning på väggen i stället för fönster; stängdes med trädluckor.

Mera sade han ej, utan gick straxt bort, hafvande med sig det afbrutna skaftet, men sjelfva spjutet stod qvar i såret på ormen. Tora förstod, att han omtalat sitt ärende och sin ålder, och undrade hon, om det varit en menniska eller ett troll, emedan hans växt var jättelik, hälst för hans år. Om morgonen blef allt detta berättadt för jarlen, som borttog spjutet, och befanns det så tungt, att få förmådde föra det. Han lät då pålysa ett allmänt ting öfver hela sitt välde, tänkande, att den, som dräpt ormen, skulle till bevis derpå medföra det afbrutna spjutskaftet.

Ragnar försporde också till sina skepp, att ting var stämdt i grannskapet. Han gick derföre dit med hela sin här, och stannade med den ett stycke från den öfriga folkhopen. Jarlen stod nu upp och begärde ljud. Han *«tackade först de församlade männerna, att de hade efterkommit hans kallelse»*. Sedan berättade han hela händelsen med ormens död; bedjande tillika, *«att den, som egde det passande spjutskaftet, skall framvisa det*, *sägande sig vilja hålla sitt löfte mot hvem det vore, hög eller låg»*. Nu blef spjutet kringburet för alla, men ingen kunde uppvisa skaftet. Slutligen bars det också för Ragnar. Han sade då spjutet vara sitt, och uppviste skaftet, som dermed noga inpassade. Då förstodo alla, att det var han, som slagit ormen. Jarlen lät derföre göra ett stort gästabud åt honom och hans män. Då Ragnar der fick se Tora, tycktes hon honom vara öfvermåttan skön, och han begärde henne derföre sig till drottning. Detta blef honom jakadt, och vardt alltså gästabudet till ett stort och präktigt bröllop förvandladt. Efter detta förde Ragnar sin drottning hem i sitt rike, och blef han mycket beröimd för denna färden. Tillika fick han för sin underliga klädnads skull tillnamnet *Lodbrok*, d. v. s. luden byxa.

TREDJE KAPITLET.

TORA BORGARHJORTS DÖD.

Efter detta satte Ragnar sig att styra sin faders rike. Sjelf bodde han i Lejre, men hade Harald Hildetands son, Eisten-Beli, att såsom underkonung regera i Uppsala öfver Svea välde. Ragnar älskade Tora ganska mycket, och satt för hennes skull ofta hemma i sitt rike, dragande ej så mycket ut på vikingatåg som tillförene. Tora gaf honom tvenne söner, Erik och Agnar, hvilka blefvo både fagrare och starkare än andra menniskor, och fingo dertill lära allsköns idrotter och öfningar. Det hände en gång, att Tora blef sjuk, och tilltog det så, att hon slutligen dog deraf. Detta tycktes Ragnar en stor sorg, och sade sig icke mer vilja ega någon qvinna. Han trifdes nu ej mera hemma, utan satte sina män och söner att styra sina riken, farande sjelf ut i härnad för att skingra sin sorg.

FJERDE KAPITLET.

OM ASLÖG.

Sigurd Fafnisbane i Tyskland var, som förbemäldt är, den störste hjelte bland alla de folk, som tala det nordiska språket. Han hade med sköldmön Brynhilda en dotter, som kallades Aslög och uppföddes hos Heimer, Brynhildas fosterfader. Sigurd Fafnisbane blef sviken af sina svågrar och dödad, tillika med hela sin ätt, och Brynhilda afhände sig sjelf lifvet af kärlek till Sigurd. Men Heimer sörjde så mycket sin fosterdotters död, att han ej mer trifdes hemma, eller kunde sköta sina egodelar. Som nu Aslög var den enda öfverlefvande af Sigurd Fafnisbanes ätt, så förstod Heimer, att Si-

Sigurds fiender skulle leta efter att förgöra henne. Han lät alltså förfärdiga sig en ganska stor harpa, uti hvilken han gömde flickbarnet jemte mycket guld och dyrbarheter. Derpå började han vandra upp åt Nordlanden undan Sigurds fiender, bärande alltjemnt harpan med sig. Då han kom till strömmar i ensliga skogslundar, lät han jungfrun någon gång stiga upp ur harpan och två sig; men annars var hon beständigt der innelyckt, och då hon gret ibland, tyckande sig vara ensam och öfvergifven, så slog Heimer på harpan så konsteliga, att jungfrun tystnade och lyddes derpå. Men sjelf trifdes Heimer ingenstädes, och all verlden tycktes honom öde och tom, sedan Sigurd och Brynhilda voro borta.

Efter långa vandringar kom han en qväll till ett torp, som hette Spangarhed, i Norrge. Der bodde blott Åke, en gubbe, med sin käring, Grima. Hon var ensam hemma och frågade «*hvem han vore*». Han sade «*sig vara en stafkarl* (tiggare) *samt begära härberge öfver natten*». Men då han värmde sig vid spisen, såg Grima vid eldskenet en gyllene armring skimra fram undan Heimers slitna kläder, samt något dyrbart broderadt kläde sticka ut ur harpan. Grima jakade då till hans begäran, men sade, «*att han svårligen kunde få någon ro i stugan, för hennes och hennes gubbes munkäbbel. Hon bad honom derföre lägga sig ute i en lada*», och Heimer gjorde så. — När gubben litet derefter kom hem, berättade Grima hela denna händelse, samt råder gubben «*att mörda Heimer i sömnen, de skulle då få rikedomar nog att lefva af utan bekymmer och arbete*». Gubben svarade, «*att det syntes honom illa gjordt svika sin gäst*». Men Grima säger: «*Litet är du man för dig och ganska rädd. Dock skall du antingen dräpa honom, eller också tager jag honom till man och vi dräpa dig. Och må du det veta, att han ville locka och tubba mig i qväll före din hemkomst*». Häröfver blef gubben Åke mägta uppretad, och gick det alltså, som käringen ville. De smögo till ladan, och gub-

ten högg med yxan den sofvande Heimer banesår. Derpå buro de harpan in i stugan och s'ogo der upp eld. De ville nu öppna henne, men hon var så konstigt sammanfogad, att de ej kunde utleta det, utan måste sönderbryta henne. De funno då der mycken rikedom, sammen derjemte flickebarnet. Då sade gubben: *«Nu sannas ordspråket, att olycka följer den som svikit godtrogen gäst».* Grima frågade Aslög *«hvad hon hette»?* Men Aslög svarade intet, utan låtsade vara stum. *«Illa går det med vårt företag»,* sade gubben, *«och efter min spådom: eller hvad skola vi nu göra med detta barnet?»* Grima sade: *«Vi skola utgifva det för vårt eget barn, och skall hon kallas Kraka efter min moder».* *«Det lär ingen tro»,* svarade gubben, *«att vi, som äro så fula och vanskapliga hjon, kunna hafva en så fager dotter».* *«Icke lär du hitta något godt råd»,* genmälde käringen; *«men jag skall nog sörja derför. Hon skall hafva tjära öfver hufvudet, så tror jag, att håret ej skall växa så mycket. Dertill skall hon vara trasigt klädd och förrätta de hårdaste sysslor».* Så skedde, och Aslög växte der upp i stor fattigdom, och talade aldrig, utan ansågs vara stum.

FEMTE KAPITLET.

RAGNAR FINNER ASLÖG.

Vid denna tiden for Ragnar Lodbrok omkring på vikingatåg för att fördrifva sorgen öfver Toras död. En sommar höll han till Norrge och lade en qväll sina skepp i en vik. Om morgonen sändes matsvennerna i land för att baka bröd. De sågo ett hus der bredvid, dit de gingo för att kunna baka med mera beqvämlighet; detta var Spangarhed. Kraka hade tidigt om morgonen gått ut för att valla kreaturen; men då hon fick se, att så många skepp voro ditkomna, började hon tvätta och kamma sig, ehuru Grima sådant förbjudit.

Hon var nu den skönaste qvinna, och hennes hår så långt, att det räckte öfver henne på alla sidor till marken. Hon gick sedan hem, och hade matsvennerna då redan börjat elda bakugnen. De frågade Grima, *«om Kraka vore hennes dotter»*. Grima jakade härtill. *«Olika ären j då»*, sade matsvennerna; *«ty hon är den skönaste jungfru, men du mycket ful och troll-lik»*. Grima svarade: *«Jag hafver också varit hållen för ganska dägelig den tid, jag var i min faders by; fast ingen nu mera kan se det, emedan jag mycket förändrats»*. De begärde nu, att Kraka skulle knåda degen åt dem, men de sjelfva skulle baka och steka brödet. Kraka gjorde så; men matsvennerna kastade alltjemnt ögonen efter henne, försummande så sitt göra, att allt brödet blef illa brändt. När de kommo åter till skeppen, sade folket, att de borde straffas för deras vårdslöshet, ty aldrig hade bröd varit så jemnilla bakadt. Ragnar efterfrågade orsaken härtill, och matsvennerna bekände allt, sägande sig aldrig hafva sett vänare jungfru. *«Hon är dock icke jemnskön med Tora»*, sade Ragnar; men de påstodo henne i. ingen del vara sämre. Detta tycktes Ragnar mycket sagdt, och förordnade han derföre några män, som skulle efterse, om så vore, annars skulle matsvennerna lida stort straff, emedan de skymfat Toras minne. Det stormade mycket den dagen, så att sändemännen ej kunde fara. Då de dagen derpå lagade sig tillreds, tillade Ragnar: *«att om Kraka vore lika skön, som Tora, skulle hon komma ned till Ragnar, hvarken klädd eller oklädd, hvarken mätt eller fastande, hvarken ensam, ej heller med sällskap»*. Sändemännerna foro åstad, och funno ej för mycket vara sagdt om Krakas skönhet. De framförde derföre sin konungs helsning och bud. När Grima det hörde, sade hon: *«den konungen lär ej vara rätt klok»*. Men Kraka sade: *«att hon skulle efterkomma hans begäran, dock ej förr än följande dagen»*. Dermed foro sändebuden till skepps. Morgonen derpå kom Kraka till stranden. Hon hade då sitt hår utslaget rundt omkring sig samt

omvefvadt med ett nät. Hon hade förut ätit en hvitlök, samt hade gubbens vallhund med sig, och trodde hon sig så hafva uppfyllt Ragnars begäran. Hon gick ej om bord förr, än hon fått löfte om frid och säkerhet för sig; hvarefter Ragnar ledde henne in på kungsskeppet i tältet, och tyckte sig aldrig hafva funnit vänare mö. De talades vid en stund; slutligen qvad han:

Väldige verldsfador!
Väl du nu gjorde,
Om mön, den milda,
Mig månde nu famna.

Kraka svarade:

Har frid Herren lofvat,
Hålle han den också!
Kraka har kommit.
Konungen låte henne fara!

Ragnar bad nu sin skattgömmare framtaga den guldsömmade silfkjortel, som Tora hade egt, och böd den åt Kraka med dessa orden:

Förstår du väl sådant?
Vill silfkjorteln du hafva,
Som Tora-Hjort prydde?
Dig passar den väl.
Lekt hafva de hvita
Hennes händer på denna.
Fager och vänlig
Hon var mig till döden.

Kraka svarade:

Ej törs jag taga
Tyget, det silfmärkta,
Som Tora-Hjort prydde;
Det passar ej mig.
Kraka jag kallas.

I kolsvart vadmal
Jag på stenar vid stranden
Ständigt getter drifvit.

«*Och vill jag nu fara hem*», sade Kraka; «*men om konungens hug ej skiftas, må han framdeles sända efter mig*». Härpå går hon till Spangarhed.

SJETTE KAPITLET.

RAGNAR FÅR KRAKA.

Ragnar for dit han hade ämnat sig; men det dröjde ej länge, förrän han kom tillbaka till Spangarhed och sände män efter Kraka. Hon gick då för Åke och Grima och sade «*sin vilja bortfara. Och vet jag väl*», sade hon, «*att I dräpten min fosterfader, och har ingen gjort mig större men än I. Dock vill jag ej göra eder något ondt; men det önskar jag, att hvar dag må blifva eder allt värre och den sista allravärst*». Härmed gick hon till skeppen, och blef der väl emottagen. Om qvällen ville Ragnar, att de skulle hvila tillsammans, men Kraka afslog det, sägande det vara hederligare både för dem och deras arfvingar, om de väntade, tills rigtigt bröllop vore hållet henne i hans rike; och Ragnar lät henne råda deri. Då de kommit hem, tillställdes der ett dyrbart gästabud; hvarunder Ragnars bröllop blef druckct. Ragnar fick många söner med Kraka. Den äldste hette Ivar. Han hade öfverallt i kroppen brusk i stället för ben, och kunde derföre icke gå; utan måste låta bära sig på bår. Han var mycket storväxt och stark, och dertill ganska vis och förståndig. Den andra hette Björn. Han fick sedan det tillnamnet *Jernsida*, emedan han aldrig bar något harnesk i striden, utan gick med bar kropp, så att folket trodde att han genom trolleri ej kunde såras. Den tredje hette Hvitserk och den fjerde Rognvald. De växte

upp och blefvo stora och starka män, och lärde sig allsköns konster och idrotter.

SJUNDE KAPITLET.

RAGNARS SÖNER INTAGA HVITABY.

De äldre bröderna, Erik och Agnar, voro emedlertid ute i härnad, och förvärfvade sig mycket egodelar och beröm. De yngre bröderna tyckte sig ej heller böra längre sitta hemma, utan häldre fara bort och vinna ära och loford. De fingo alltså af Ragnar härskepp, med hvilka de höllo ur landet, hafvande många strider men alltjemt seger, så att deras rikedom och manskap förökades. Ivar sade nu, *»att de borde företaga något swårare, så att man riktigt kunde få röna deras raskhet; och ville han, att de skulle angripa staden Hvitaby* *); *ty dit hade många tappra konungar, äfven deras fader, Ragnar, kommit, men alla hade måst fara derifrån med oseger, för stadsfolkets tapperhet och det myckna trolleri, der öfvades»*. Bröderna jakade härtill och seglade alltså till Hvitaby. De förordnade sin broder Rognvald med något folk att stanna qvar vid stranden, dels för att vakta skeppen, och dels emedan han syntes dem för ung till en så svår strid, som de nu väntade. Derpå gingo de upp mot borgen. Men de gamla sagor berätta, att der funnos tvenne qvigor, som voro så förtrollade, att ingen mägtade stå dem emot, eller höra deras råmande. Borgfolken ställde sig upp emot brödernas folk, och släppte qvigorna lösa, hvilka lupp fram med råmande och ett elakt läte, så att hären förskräcktes dervid. Detta ser Ivar, der han bars på sköldar. Han tager alltså sin båge, och skjuter dermed qvigorna till döds, hvarefter striden började vända sig. Emedlertid säger Rognvald vid stranden till sina män:

*) En stad i England.

»Sälla äro mina bröder och deras folk, som hafva slik skämtan och tidsfördrif. Oss hafva de här qvarlemnat, emedan de allena vilja hafva äran; ty skolom vi af eget råd gå dit upp». De gjorde så, och Rognvald gick så häftigt fram i striden, att han snart föll; men de andra bröderna fördrefvo slutligen borgfolket, borttogo all lös egendom, nedbröto hela borgen och foro derpå hem.

ÅTTONDE KAPITLET.

KRAKA GIFVER SIG TILLKÄNNA.

Östen med tillnamnet Beli, Ragnars underkonung i Uppsala, var mägtig och slug, dock illrådig. Han var en stor offerman, och det förtäljes, att han hade en förtrollad ko, kallad *Se-belja* *), åt hvilken han offrade: och då fiender kommo i landet, släpptes *Se-belja* ut mot dem, hvilka då af hennes råmande och trolleri skulle blifva så förvirrade, att de började slåss sins emellan. För detta allt var konung Östen mycket fruktad och satt i god fred.

En sommar kom Ragnar dit, och Östen lät göra ett stort gästabud emot honom. Östen hade en dotter, benämnd Ingeborg, hvilken var mycket frid och skön, och befallte han henne skänka i för sig och Ragnar på gästabudet. Då uppkom det talet bland Ragnars män, att det vore hederligare, om Ragnar hade sådan konungadotter som Ingeborg, än en torparedotter som Kraka, till drottning. Dessa ord kommo slutligen till Ragnars öron, och tyckte han männerna ej hafva illa talat. Han trolofvade sig derföre med Ingeborg, men bröllopet uppsköts till nästa sommar. Derpå for Ragnar hem, men förbjöd sina män att omtala för någon denna trolofning. Kraka gör ett stort gästabud emot honom, och om qvällen, då de hvila tillsammans, frågade hon honom

*) D. ä. ständigt råmande.

efter tidender. Han sade sig inga veta. «*Om dig ej lyster att berätta tidender*», säger Kraka, «*så må jag göra det; och är det sällsamt, att en konung trolofvar sig en qvinna, och har dock en annan förut. Men jag vill nu uppenbara för dig, att jag ingalunda är en torpare dotter, utan en kungsdotter af mycket högre börd än Ingeborg, både på fäderne och möderne*». «*Hvem var då din fader?*» frågar Ragnar. Hon svarar: «*Det var Sigurd Fafnisbane, och min moder var sköldmön Brynhilda, konung Budles dotter*». «*Olikligt synes mig*», sade Ragnar, «*att deras dotter skulle heta Kraka, och uppfödas på Spangarhed*». Men hon berättade nu sitt rätta namn vara Aslög, samt allt hvad henne händt, och tillade hon, «*att till tecken på sannfärdigheten häraf, skulle den son, med hvilken hon nu gick, hafva liksom en orm uti sitt öga*». Någon tid derefter födde Aslög en son, som också hade bemälte tecken, hvarföre han äfven vardt kallad *Sigurd Orm i öga*. När Ragnar försporde detta, gladde han sig högeligen deråt, tänkte ej mera på Ingeborg, utan älskade Aslög nu ej mindre än i början.

NIONDE KAPITLET.

AGNARS OCH ERIKS DÖD.

Konung Östen tyckte sig och sin dotter vara stor sidvördnad bevisad, då konung Ragnar ej ville hålla sin trolofning. Alltså uppstod fiendskap mellan båda konungarna. När Agnar och Erik hörde detta, rustade de sig att härja på Sverge. Då de sköto ut fartygen, kom en man att stå i vägen för Agnars skepp, så att han deraf fick sin bane. Detta tyckte folket vara ett ondt förebud, men bröderna aktade ej derpå, utan höllo ändå till Sverge. Der framforo de brännande och härjande allt ända till Uppsala, der Östen genom pilbud och budkaflar samlat en stor här emot dem. Han dolde två

tredjedelar af hären jemte kon Se-belja uti en skog der bredvid, och den öfriga tredjedelen uppslog sina härbodar på fältet. Då bröderna framkommo och sågo Östens här, tyckte de sig dermed vara jemnstarka, och angrepo den med stor frimodighet. Men, då de voro invecklade i striden, framkom den öfriga delen af konungens krigshär, och blef det så svårt för bröderna att stå emot öfvermagten. Dertill berättas, att deras män blefvo så förvirrade af Se-beljas bölande, att de började strida sins emellan. Agnar och Erik värjde sig ändå manligt, och bröto flere gånger tvärt igenom Östens troppar. Slutligen måste dock Agnar falla, hvilket då Erik såg, stridde han förtvifladt, ej aktande, om han det fölle eller ej. Slutligen blef han dock i denna vefvan öfvermannad och fasttagen. Sedan gick Östen till Erik och böd honom fred och försoning, läggande dertill, att han ville gifva Erik sin dotter Ingeborg som bot för Agnars död. Men Erik qvad deremot:

Jag ej vill för broder min
Jungfrufamntag köpa.
Icke höra, huru Östen
Helsad varder: Agnars-bane.
Eljest grete mig ej moder;
Män ej drucke då mitt minne.
Låten derför spjutens spetsar
Stinga mig igenom lifvet!

Han begärde derpå, »*att hans män skulle få fara med frid hem igen, men att spjut skulle sättas ned i vallen med uddarna uppåt, och han sedan kastas på dem*». Östen sade »*detta skola ske, änskönt Erik utvalde det, som vore illa för dem begge*». Då spjuten voro nedsatte, drog Erik en ring af sin hand, och lemnade den till sina män att frambäras till Aslög, qvädande sålunda:

Fort skolen i orden föra:
Fallne äro Eriks kämpar.
Svårt lär Aslög sörja,

Så snart min död hon spörjer.
Skall ock den stjufmodren
Sina söner det säga.

Derpå blef han kastad på spjuten; då såg han en korp flyga öfver sig, och qvad då:

Här klankar nu korpen
Högt öfver hufvudet.
Godt gästabud vill han sig
Göra af mig.
Illa lönar han de många stekar,
Jag i strider honom skurit.

Derpå lät han sitt lif med stor frimodighet, men hans män foro åter till Lejre. De funno Aslög ensam hemma, ty Ragnar var ute i härnad, och hans söner likaså. Männerna trädde fram för henne, och sade sig vara Agnars och Eriks likmän. Då frågade hon med stor ångest, «*hvad tidender de förde? Om Svearne voro i landet, eller om konungasöner fallit?*» Härpå förtäljde männerna, huru allt tillgått, och när de kommo till Eriks qväde, då han skickade henne ringen, märkte folket, att hon fällde tårar, hvilka voro som blod till utseendet och hårda som hagelkorn, hafvande ingen menniska sett henne gråta förr eller sedan. Hon sade «*sig nu vara ensam och ej något förmå, dock skulle hon framdeles nog väcka hämnd efter Agnar och Erik, som om de varit hennes egna söner*».

TIONDE KAPITLET.

ASLÖG OCH HENNES SÖNER.

Straxt härefter kommo hennes egna söner hem från Hvitaby. De berättade henne då Rognvalds död, men hon sörjde honom dock icke mycket, utan sade, «*att hon förutsett, det han ej skulle länge lefva till någon ära. Men det vill jag förtälja eder*», tillade hon, «*att*

Agnar och Erik, de modigaste hjeltar, äro fallne; och blir det eder skamligt, om j ej hjelpen mig att hämnas det». Ivar Benlös svarade: *«Aldrig kommer jag till Sverge att strida mot konung Östen och hans myckna trolleri».* Häruti instämde ock hans bröder. Då sade Aslög: *«Det vet jag, att änskönt Agnar och Erik voro mina stjufsöner, skulle de icke hafva låtit eder ligga ett år ohämnade».* Men Ivar svarade: *«Ej gagnar det, att du qväder den ena uppäggelsen efter den andra åt oss; ty vi veta bättre än du, hvad fara der förestår».* Aslög sade, *«dem ej vara dugliga män, som sådant fruktade»,* och ämnade hon nu gå bort, då hon ej kunde beveka sönerna; men Sigurd Orm i öga, som var tre vintrar gammal, hörde detta samtal. Han sade då: *«Om du så längtar, moder, skall jag tre dagar härefter fara mot kung Östen; och skall han ej längre råda i Uppsala, om mina Disor**) *duga». «Du, min goda son»,* sade då Aslög, *«skickar dig ärliga; men litet lära vi två förmå».* Vid detta blygdes de äldre bröderna och lofvade ändtligen också sin hjelp. Alltså utrustades en stor krigshär mot Sverge. En del deraf skulle gå landvägen och anföras af Aslög, men sönerna foro sjövägen med flottan. Sedan möttes båda krigshärarna på bestämdt ställe, och började härja och bränna i Sverge, och ihjelslå allt, det lefvande var.

ELFTE KAPITLET.

KUNG ÖSTENS FALL.

Landfolket flydde undan för denna fejd till konung Östen. Han förstod nog, hvilka de vikingar voro, som kommit, utfärdade derföre budkaflar och kallade till sig alla, som kunde vapen bära öfver allt Svearike. Han får således en stor krigshär tillhopa, med hvilken han

---

*) *Disa* kallades hvar enskild menniskas ödes-gudinna.

tågar mot Ragnars söner, och uppkom då en ganska hård och häftig strid. Det är gamla mäns sägen, att kon Se-belja nu också var med i Östens här, och med sitt bölande så förvillade och förskräckte fiendernas folk, att de alla, utom Ragnars söner, stridde sinsemellan. Men Ivar hade emedlertid låtit göra sig en båge så stor, att ingen annan kunde sköta den. Derpå lät han bära sig fram i hären. Då sågo männerna, huru han spände bågen lika lätt, som den vekaste telning. Straxt derpå hörde de strängen smälla så högt, att de ej desslikes hört, och då sköt Ivar ut Se-beljas båda ögon. Hon föll dervid ned, men rusade åter upp framåt, låtande nu värre än förut. Ivar befallte då bäresmännerna kasta honom på Se-belja, och dervid gjorde han sig för dem så lätt som ett barn; men då han föll ned på Se-beljas rygg, blef han så tung som ett berg, så att han alldeles krossade henne till döds. Derpå uppmuntrade bröderna sin här, och Björn och Hvitserk gingo modigt fram genom Östens troppar, så att största delen nedgjordes och de öfriga togo till flykten. Slutligen föll också konung Östen. Då läto bröderna striden upphöra och de efterlefvande få frid, och reste sedan hem igen.

TOLFTE KAPITLET.

RAGNARS SÖNER INTAGA WIFILSBORG.

Ragnars söner voro jemnt ute i härnad, och Sigurd Orm i öga växte snart upp så, att han följde med dem. De kommo en gång till en mycket stark borg, som hette Wifilsborg, den de företogo sig att bestorma; men oaktadt deras raskhet, kunde de dock ej vinna borgen. Då började de belägra den, men efter en half månads fåfäng strid och många använda krigslister, gåfvo de hoppet förloradt och ernade fara dädan. Men borgfolket gick ut på vallarna, och utbredde dyrbara kläden och tapeter, uppvisade mycket guld och silfver och sade

gäckande, *att de trott Ragnars söner vara tapprare än andra män; men nu hade de erfarit, att så icke voren*. Derefter slog borgfolket på sköldarna och uppmuntrade sig inbördes med höga härrop. Då Ivar hörde detta, gick det honom så till sinnes, att han sjuknade och lades till sängs. Han låg hela dagen utan att kunna säga ett ord; men mot qvällen bad han att få tala med Björn, Hvitserk, Sigurd och deras förståndigaste män. Han yppade då för dem att han uttänkt en krigslist, som de också utförde. De gingo nemligen om natten hemligt ur sina härbodar till nästgränsande skog, och höggo sig stora vedbördor, som de buro tätt till borgväggen. Så fortforo de, tills Ivar tyckte nog ved vara framme. Då antände de bålet, och blef en så stark låga och hetta deraf, att borgmuren sprack sönder och lossnade. Nu angrepo de den med valslungor, och lyckades det dem att bryta sig in på flera ställen. De dräpte då hvart menniskobarn, der inne fanns, bortröfvade alla egodelar och uppbrände hela fästet. Sedan foro de vida omkring, och härjade öfver allt i södra Europa, ämnande sig ej stanna förr, än de intagit Rom. De mötte då en dag en gammal och gråhårig stafkarl, som sade sig hafva vandrat kring många länder. Honom frågade de, huru långt det vore till Rom. Då visade han dem två par utslitna jernskor, sägande, att han hade utnött dem på vägen från Rom. Detta tyckte de vara alltför lång väg för sig; de vände derföre om och fortsatte sina härjningar, så att ingen enda borg undgick dem. De blefvo alltså mycket namnkunniga och fruktade, så att intet barn fanns, som ej med förskräckelse visste att tala om Ragnars söner.

TRETTONDE KAPITLET.

RAGNARS FÄRD TILL ENGLAND.

Ragnar satt emedlertid hemma med Aslög i sitt rike, ej noga vetande, hvarest sönerna voro; dock hörde

de dem mycket berömligt omtalas, med de ord: «*att ingen kunde jemnföras med Ragnars söner*». Då får Ragnar åter stor lust att draga i härnad, på det hans gamla krigsära ej skulle rosta, tyckande sig böra vara lika god med sina söner. Han eftertänker derföre hvart han skall vända sig. Uti sin ungdom hade han underkufvat en konung, som hette Hama i England; men nu hade dennes son Ella *) gjort uppror igen. Denne beslöt Ragnar åter kufva och lät derföre bygga tvenne ovanligt stora skepp samt utrusta en väldig krigshär. Vid ryktet härom började alla konungar deromkring frukta för sig och hålla noga vård om sina länder. Men då Aslög frågade «*hvart han ernade sig*», svarade han henne: «*till England*». Hon sade: «*att han dertill borde hafva flera skepp*». Men Ragnar svarade: «*Ej är svårt att med många skepp intaga England; men att göra det med blott två, det vore ett mannaprof utan efterdöme*». Aslög invände åter, «*att de stora skeppen ej kunde löpa in i de engelska hamnarna, utan skulle lida skeppsbrott i skären*». Men Ragnar hade satt sig detta i sinnet och kunde ej derifrån vikas; utan så snart god vind blåste upp, lät han manskapet gå ombord. Aslög följde Ragnar ned till skeppen och sade då: «*att hon nu ville löna honom för Toras silfskjortel, som han fordom hade gifvit henne*».

Dig unnar jag skjortan sida;
Sömmad är hon icke,
Men af hvitgrå hären
Hel är hon väfven.
Ej blöda dig benen,
Ej biter dig svärdsegg
I skjortan, signad
Åt store Gudar.

Ragnar mottog gåfvan, och sade sig vilja följa hennes råd. Derpå reste han; men vid affärden kunde hvar

*) *Ella* kallas *Etelred* af Engelsmännen.

och en noga skönja, att denna skilsmessa gick Aslög mycket till sinnes.

FJORTONDE KAPITLET.

RAGNAR LODBROKS DÖD.

Ragnar seglade nu till England, men en storm kastade hans skepp mot stranden, så att de sönderslogos. Dock kom allt manskap lyckligt undan med sina vapen, och Ragnar började straxt att härja och underkufva landet. Men konung Ella, som genom sina kunskapare fått veta Ragnars resa förut, hade en mägta stor krigshär församlad af hvarje man, som kunde föra vapen och rida häst i hela England. Ella utgaf den befallning i sin här, *«att ingen skulle bära uddvapen mot Ragnar; ty»*, sade Ella, *«Ragnar har söner, som aldrig skola lemna oss i fred, om han faller här»*. Men Ragnar iklädde sig en hjelm och den silkesskjorta, som Aslög förärat honom; andra skyddsvapen hade han icke. Derpå började slaget; och emedan Ragnar hade mycket mindre folk, så föll snart största delen deraf. Men han sjelf gick hela dagen fram och tillbaka genom Ellas troppar med mördande och så stora hugg, att ingen mägtade stå deremot. Slutligen föll allt hans folk, och han sjelf innestängdes mellan sköldar och blef sålunda fasttagen. De frågade nu, *«hvem han vore?»* men han svarade ej. Då sade Ella: *«Han skall nog komma i värre mannarön, om han ej vill säga oss sitt namn»*. Derpå lät han kasta Ragnar i en ormgrop, med befallning att straxt upptaga honom, om han erkände sig vara Ragnar. Ragnar blef nu förd till ormgropen och ditkastad, dock rörde ormarna honom ej. Då afklädde männerna honom silkesskjortan, och nu hängde sig ormar på alla sidor vid honom. Då talade Ragnar och sade: *«Grymta månde grisarna, om de visste galtens nöd, och hvad den gamle lider»*. Männerna förstodo

ändå icke, att det var Ragnar, utan läto honom sitta qvar. Han började då besjunga sina fordna bedrifter och sina 50 strider, och kallas den sången Bjarkamal. Så lyda några verser deraf:

Vi huggit med svärd.
Har jag ej dröjt länge,
Då jag till Götaland gick
Och gaf Lindormen bane.
Då fick jag Tora.
Folket sedan mig kallat
Lodbrok, att ned jag lade
Lindormen i striden.

Vi huggit med svärd.
Heldre har dock ung jag varit,
När vi öster i Öresund
Öste blod åt fräcka vargar,
Och förskaffade föda
Åt fotgula foglar.
Gällt svärden gnisslade
I goda hjelmar.
Korpen vadade i valblodet,
Och vidt var hafvet blodfärgadt.

Vi huggit med svärd.
Hårfager möjadräng flydde,
Arla om morgonen,
Och enkans talvän.
Sköldar såg jag spillras,
Stridsmäns lif spilldes.
Det var mig, som ung enka
I högsätet kyssa.

Vi huggit med svärd.
Hvad är härligare för hjeltar,
Än främst i spjutstormen
Falla i sin sår?

Ofta sörjer den svårast,
Som i stridsnöd ej varit.
Tungt är för den tappre
Den tröge till mod att väcka.

Vi huggit med svärd.
Håller jag det för jemnt,
Att i svärds samqväm
En strider mot en.
Att en ej flyr för annan,
Fordom var kämpars adel.
Möars vän må alltid
Modig vara i svärdsdån.

Vi huggit med svärd.
Har jag dock alltid försport,
Att Nornors lag vi lyda,
Och ledas af Ödet.
Ej trodde jag, att Elle
Ända skulle mitt lif,
Då till hans stränder jag styrde,
Och förströdde hans män,
Och kring Skottlands stränder
Skiftade stekar åt vargar.

Vi huggit med svärd.
Högliga det jemt mig hugnar,
Att Baldurs faders *) bänkar
Jag bonade vet i salen —
Snart öl vi dricka
Ur drifna hornen.
Ej gråter god dräng för döden
Vid dörren till Valhall.
Ej qvidande kommer
Konungen till Odens salar.

---

*) Odens.

Vi huggit med svärd.
Här skulle hårdliga
Aslögs söner med svärden
Skarpa striden väcka;
Om väl de visste
Vår vilda medfart,
Hur svårt mig ormarna
Slita all sönder.
Möderne gaf jag mina söner,
Att mod deras må duga.

Vi huggit med svärd.
Hardt lider här till arföl;
Stor skada sker mig af ormen,
Som sitter i hjertats sal.
Spår jag likväl att spjutet
Skall stånda i Ellas blod.
Ej skola skarpa svenner
Stilla sittande blifva.

Vi huggit med svärd.
Haft har jag femtio gånger
Stora strider
Med svärden skarpa.
Tidigt började jag kämpa;
Och tror jag att ingen konung
Skall finnas bland folken
Mer frejdad, än jag.
Nu Gudar mig kalla;
Jag klagar ej döden.
Hastom oss hädan!
Hem bjuda Valkyrior,
Som Oden oss sänder
Från sköldbonad sal.
Glad skall jag öl med Asar
I högsätet dricka.
Lifs-stunder äro lidna,
Leende skall jag dö.

Ragnar dog nu med frimodighet och godt beröm och blef derpå förd ur ormgropen.

FEMTONDE KAPITLET.

ELLAS SÄNDEBUD.

När männerna berättade för Ella Ragnars ord, förstod han grannt, att det varit Ragnar, och kom derföre i stor fruktan och ångest för hans söner. Sist fattar han det råd, att skicka sändebud till dem och begära få lägga bot för deras fader. Dertill bad han sändebuden noga gifva akt på hvars och ens åtbörder vid underrättelsen om Ragnars död. När sändebuden kommo för bröderna, sutto Sigurd och Hvitserk och spelte tafl *), men Björn stod på salsgolfvet och skäftade sitt spjut. Sändebuden trädde fram och helsade Ivar vördeliga, sägande sig vara Ellas sändemän, att förkunna Ragnars död. Då läto Sigurd och Hvitserk taflet falla; men Ivar bad sändemännen noga berätta, hur detta tillgått. De gjorde så, och när de kommit dit, då Ragnar sade: «*grymta månde grisarna*», m. m., då fattade Björn så hårdt om spjutskaftet, att märke efter handen syntes deri; och när berättelsen var slut, ristade han det så häftigt, att det splittrades sönder. Men Hvitserk krystade den bricka, han höll i handen, så hårdt, att blodet sprang ut under hvar nagel. Sigurd satt och skafde sin nagel med en knif, och hörde så noga på berättelsen, att han ej märkte på knifven, förr än han skafvit allt till benet; men han brydde sig dock ej derom. Ivar frågade noga efter allting, och var hans ansigtsfärg än blå, än blek, än röd. Hvitserk ville straxt nedhugga buden, men Ivar gaf dem fred, och de reste hem. Då nu Ella hade hört alla brödernas åtbörder, sade han: «*Mest hafva vi att frukta af Ivars sinne, ehuru ej*

*) Brädspel.

något godt lär hafva rifvit de andra invärtes». Han lät nu hålla noga vård om sitt rike, så att ingen här kunde komma honom oförvarande uppå.

SEXTONDE KAPITLET.

RAGNARS SÖNERS HÄRFÄRD TILL ENGLAND.

Bröderna rustade sig nu till hämnd, men Ivar sade *«sig ej vilja hafva någon del deri och strida mot Ella, som var saklös, ty Ragnar var sjelf orsaken till sin ofärd».* Bröderna vredgades häröfver och sade, *«att de ej skulle lägga händerna i knäet och lida så stor skam, fastän Ivar så ville; och hade de förut slagit så mången saklös man, att det ej var värdt draga sig undan för detta».* Derpå började de samla en krigshär; likväl kom det ej rätt mycket folk, sedan det förspordes, att Ivar, på hvars vishet alla litade, ej ville deltaga i kriget. Bröderna fara dock åstad, men de finna Ella beredd mot sig med en oräknelig här, så att de blefvo alldeles öfvermannade och måste fly till sina skepp igen. Ivar var med bröderna, fast han ej deltog i striden. Han sade *«sig nu vilja heldre gå öfver till konung Ella och taga böter för sin fader, än göra slika ofärder som nu».* Hvitserk svarade *«sig aldrig taga böter för sin fader; och att de ej ville hafva någon del häri med Ivar»,* hvarpå de seglade hem; men Ivar gick till konung Ella, och begärde böter för sin faders död. Ella ville ej tro på Ivar, förrän denne måste svärja, att aldrig bära vapen mot Ella. Nu begärde Ivar i böter för sin far ett så stort stycke land, som han kunde betäcka med en oxhud. Detta tyckte Ella ej vara stora böter, och jakade härtill. Ivar skaffade sig nu en ganska stor oxhud och lät blöta och utvärja den många gånger, samt ytterligare skära den i de finaste remmar, hvilka han sammanknöt till ett mycket långt band. Härmed omgaf han en stor plats på en

vall och anlade der en borg, som kallades Lunduna borg *). Dit flyttade myeket folk, ty Ivar blef snart vänsäll för sin gifmildhet och sina goda råd, hvarmed han till och med ofta styrkte konung Ella. När han så fortfarit flera år, skickade han och begärde af bröderna sin arfvedel uti Ragnars lösöre, och fick då många och stora dyrbarheter, med hvilka han skaffade sig alla engelska höfdingars vänskap och löfte att sitta stilla, om något krig utbruste. Sedan sände han sina bröder bud, att samla en krigshär från alla deras riken och dermed draga till England mot Ella. De förstodo nu Ivars list, och gjorde, som han ville. Så snart Ella hörde deras ankomst, böd han sitt folk samlas, men fick dock ganska litet. Ivar for till Ella och sade *«sig skola hålla sin ed mot konungen, men ej vilja strida mot sina bröder, utan heldre söka förlika dem»*. Derpå gick han öfver till bröderna och uppmanade dem: *«att straxt angripa Ella medan hans här vore så svag»*. Sedan återvände han till Ella, förebärande, *«att bröderna ej ville antaga hans bemedling»*. I detsamma angrepo bröderna Ellas här och gingo så ifrigt fram, att de snart förödde allt hans folk och togo honom sjelf fången. Ivar hade ej stridt mot Ella för sin ed skull; men nu kom han fram och sade, *«att man borde komma ihåg, hvad dödssätt Ella gifvit deras fader»*. Efter Ivars befallning blef alltså en örn ristad på Ellas rygg, hvilket så tillgick, att köttet bortskars från ryggen, och salt ströddes i såren, hvarpå refbenen skuros från ryggraden och böjdes ut, som vingarna på en örn. Derpå utdrogs lungan genom detta sår. Ella blef således illa sargad och plågad innan han dog, och nu tyckte bröderna sig hafva hämnat sin faders Ragnars död fulleligen.

---

*) Lincoln i England.

SJUTTONDE KAPITLET.

RIKENAS DELNING.

Ivar behöll för sig det rike i England, som Ella hade haft, lemnande det öfriga Ragnars välde åt sina bröder. Björn Jernsida fick Svea och Göta rike, och från honom härstammade många svenska konungar. Sigurd Orm i öga fick danska öarna, Halland, Skåne, Blekingen, Bohuslän och södra delen af Norrge. Från hans dotter, Áslög, härstammade Harald Hårfager, den första konung öfver hela Norrge. Hvitserk fick Jutland samt södra kusterna kring Östersjön. Då han en gång var i härnad mot Ryssland, blef han af en stor krigshär öfvermannad och fasttagen, och valde sig då det dödssätt, att brännas på ett bål af mannahufvuden. Dessa bröder hafva utfört många och stora krigståg, som dock ej här stå beskrifna. Men, då de voro döda, foro deras männer vida omkring, att söka sig nya herrar; och kommo så till många rika furstar och väldiga konungar, men tyckte sig dock aldrig mera finna sådana höfdingar och män, som Ragnar och hans söner.

ÅTTONDE BERÄTTELSEN.

OM ANSGARIUS OCH HURU KRISTNA LÄRAN FÖRST BLEF PREDIKAD I SVERGE.

(829 år efter Kr. föd.)

FÖRSTA KAPITLET.

ANSGARII UNGDOM.

Ansgarius föddes i Tyskland, der den kristna läran då redan var införd. Han förlorade sin mor tidigt, och sattes af sin far uti en skola att lära läsa; men han var i början mera begifven på fåfänglighet och lekar än på sin undervisning och förbättring. Då berättas det, att han en gång drömde, «*att han stod på ett ställe, fullt af dy och orenlighet. Der bredvid sågs en fager och grön väg, på hvilken det framgick en härlig fru, klädd i hvita skinande kläder, och Ansgarius tyckte sig förstå, att det var jungfru Maria. Med henne följde många qvinnor, som också voro hvita och lysande, bland hvilka äfven Ansgarii moder var. När han såg henne, började han arbeta att komma till henne, men kunde ej slippa lös ur dyen. Då gick jungfru Maria till honom,* sägande: «*Son, du vill gerna till din moder. Men vill du komma i vårt sällskap, så skall du fly all fåfänglighet, och deremot öfva dig i goda och rena seder; ty vi afsky högeligen allt, som är fåfängt och odugligt, och den som af sådant förlustas, kan ej vara bland oss*». Efter denna dröm förändrade Ansgarius sig mycket, och sysselsatte sig blott med allvarliga och nyttiga ting. Då han sedan växt upp, vardt han munk uti Nya Corbej kloster och dertill pre-

dikare uti dess kyrka, och blef mycket beryktad för sin renlefnads och gudaktighets skull; så att munkarna berättade, det han ofta i sömnen hade uppenbarelser af Gud, och folket trodde att han genom händernas påläggande kunde bota sjukdomar. Han blef skickad af frankiska kejsaren, Ludvig den fromme, till att predika kristendomen uti Jutland. Detta gjorde han med stor framgång, och oaktadt många faror omhvärfde honom, stannade han dock bland hedningarne en lång tid.

ANDRA KAPITLET.

ANSGARIUS PREDIKAR FÖR HEDNINGARNE I SVERGE.

På denna tiden svärmade svenska, norrska och danska vikingar kring hela södra Europa och förorsakade med sitt plundrande och mördande allmän förskräckelse. Då blef föreslaget på flera kyrkomöten att omvända dessa nordiska folk till kristendomen, på detta sätt förmildra deras seder och tänkesätt, samt göra slut på deras plundringståg och härjningar. Vid samma tid kommo sändebud från konung Emund i Uppsala till kejsar Ludvig. Då desse förrättat sina hufvudsakliga ämnen, berättade de, att många i Sverge ville emottaga kristendomen, samt att konung Emund skulle väl emottaga de prester, som komme dit. Då beslöts att ditsända några andliga män; likväl vågade ingen företaga den vådeliga resan förutan Ansgarius samt en af hans medbröder. Han mottog af kejsaren flere skänker till konung Emund, samt begaf sig på resan med de svenska sändebuden. Men deras skepp blef öfverfallet af vikingar, som borttogo alla deras dyrbarheter, så att de blott kunde rädda några af sina böcker, hvarefter den andra presten ville vända om igen; men Ansgarius sade: «*Jag gifver mig med kropp och själ i Guds våld, och vänder ej om förr, än jag predikat kristendomen i detta land.*

landa. De fortsatte alltså resan och kommo efter stora besvärligheter öfver sjöar, floder, skogar och moras till Björkö *), der konungarna i Sverge ofta bodde på den tiden. Konung Emund hade en medkonung, som hette Björn, och kallades Björn på Håga, emedan han vanligtvis bodde på Håga kungsgård vid Uppsala. Denne Björn emottog Ansgarius väl och tillät honom att predika kristendomen i staden. Han omvände många ifrån afgudatjensten och bland andra äfven Hergeir, konungens högste rådgifvare och höfdinge öfver Björkö. Denne Hergeir lät till och med på sin egendom uppbygga en kyrka; den första, som fanns i Sverge. Efter halftannat år återvände Ansgarius till Tyskland. Då lät kejsar Ludvig anlägga ett ärkebiskopssäte i Hamburg, för att ytterligare derifrån utsprida kristendomen i Norden. Ansgarius, ehuru blott 30 år gammal, blef den första ärkebiskop der. Han vigde då en munk, som hette Gautbert, men ock kallas Simon, til biskop i Björkö, förmanande honom, *«att fara varliga med folket, och icke begära deras egodelar, utan heldre, såsom Ansgarius sjelf, med eget arbete förtjena sitt lifs uppehälle, och äfven föregå folket med rent och heligt lefverne.* Dessutom gaf Ansgarius af egna medel allt, det Simon kunde behöfva på sin resa och vid framkomsten; men denne biskop Simon blef snart så hatad, att hedningarna öfverföllo honom, slogo hans medhjelpare ihjel, och drefvo honom sjelf utur riket. Då blef Sverge utan någon predikant, under hvilken tid kristendomen försummades. Likväl stod Hergeir fast i sin tro, hvarföre han ock mycket begabbades af hedningarna. Han skall, efter munkarnas berättelse, då hafva gjort många underverk. Ibland annat var han en dag på ett ting, der hedningarna mycket bespottade hans troslära. Då sade Hergeir: «*Vi skola pröfva, hvilken Gud som är mäg-*

*) En stad vid Mälaren, hvars läge nu mera ej med visshet kan bestämmas.

tigast. I sen, att här kommer straxt ett starkt regn. Åkallen i edra Gudar, så vill jag ock bedja till min Gud, som har skapat himmel och jord, att intet regn må falla på mig. Den, hvars böner blifva hörda, har den mägtigaste Guden». De gjorde så, och det säges, att ingen droppe föll på Hergeir, men hedningarne blefvo alldeles genomvåta, ehuru de sutto bredvid honom.

TREDJE KAPITLET.

ANSGARIUS RESER ANDRA GÅNGEN TILL SVERGE.

När nu riket i lång tid varit utan någon kristen predikant, och ingen annan vågade sig att resa dit, beslöt ändtligen Ansgarius sjelf för andra gången fara till Björkö. Litet förr än han kom fram, hade derstädes varit ett stort ting. Der hade en man stigit fram och sagt, att *han träffat alla de gamla Gudarna. De hade då genom honom skickat denna helsning till konungen och folket: «Vi hafva länge af kärlek till eder och för eder dyrkans och offers skull gifvit fred och många goda år. Nu minskas edert nit i vår dyrkan och i tjenen en främmande Gud mera än oss. Detta skolen i bortlägga, så framt i viljen återfå vår ynnest. Viljen i nödvändigt hafva flera Gudar, så skola vi upptaga eder förra konung, Erik, i vårt sällskap, att han må blifva eder en ny Gud».* Häraf uppäggades hedningarne mycket, och ett nytt afgudahus byggdes åt konung Erik. Straxt härefter kom Ansgarius. Hans vänner rådde honom att genast resa tillbaka igen och så undvika hedningarnes förföljelser; men Ansgarius ville ingalunda fly, utan sade, *att han var färdig lida plågor och döden för Kristi skull.* Han blef väl emottagen af konungen, som hette Olof; dock tordes ej denne af eget beväg tillåta Ansgarius att predika i Björkö, utan skulle derom först rådfråga folket på allmänt ting. Der blef då mycket buller och ropande på tinget af hednin-

garna och mot den nya läran; men då första ifvern något afstannat, uppstod en gammal man och talade sålunda: »*Hören mig alle, både konungar och allmoge. Här äro många ibland oss, som ofta hafva rönt både i sjönöd och andra faror, huru mägtig denna nya Guden är att hjelpa dem, som honom åkalla. Derföre hafva ock några farit till Dorstad* *), *enkom för att der låta döpa och kristna sig; och hafva på sådana resor utstått förtret och anfall af vikingar samt många andra farligheter. Hvarföre skulle vi då ej välvilligt här hemma mottaga det, som vi med så mycken våda hafva sökt i främmande land? När ej våra egna Gudar mer kunna hjelpa oss, så är ju nyttigt att hafva denna mägtigare Gudens ynnest*». Af dessa orden bevektes folket, och blef det derföre tillåtet för Ansgarius att predika kristna läran i Sverge. Han omvände då ganska många, byggde en kyrka i Björkö, försörjde fattiga och faderlösa, samt friköpte fångar. Efter någon tid återvände han till Tyskland, och sedan blef kristendomen mycket eftersatt i Sverge, ty ingen predikant vågade sig dit. Ansgarius var efter tidens sätt en ganska gudfruktig man. Han var så lätträrd, att han gret vid allt, och bar beständigt en penningepung vid sidan, att derur gifva allmosor åt nödlidande. Ofta fastade han och tvådde fötterna på fattiga efter Frälsarens bruk. För att späka sin lekamen, bar han alltid en hårduk näst kroppen och förtärde blott bröd och vatten och det efter ett visst mått. Han var mycket nitisk för de nordiska folkens omvändelse och sparade dervid hvarken sig sjelf eller sin egendom. Han blef efter sin död af påfven kanoniserad, d. v. s. förklarad för helgon, dyrkades som Nordens patron eller skyddshelgon, och hans ben kringspriddes och förvarades såsom heliga lemningar.

*) En stad i Holland.

NIONDE BERÄTTELSEN.

OM KONUNG ERIK SEGERSÄLL.

FÖRSTA KAPITLET.

OM ERIK SEGERSÄLL OCH STYRBJÖRN STARKE.

Olof och Erik hette tvenne bröder af Ivarska konungaätten, hvilka regerade tillsammans i Uppsala. Olof dog snart, lemnande efter sig en son, som hette Styrbjörn. Emedan denne vid fadrens frånfälle var ganska ung, så blef Erik ensam konung. Han var mycket vänsäll och älskad af sitt folk, dertill ganska tapper, så att han lade Finnland, Estland och Liffland under Sverges krona. Hans brorson, Styrbjörn, växte emellertid upp hemma i Uppsala, blifvande mycket våldsam till sinnes. Han lekte en gång med en hofman, som hette Åke, kastande en mantel öfver Åkes hufvud. När nu denne ej kunde se, råkade han stöta ett dryckeshorn mot Styrbjörns näsa, hvarföre denne så vredgades, att han slog Åke ihjel. Han ville sedan af högmod ej erlägga mansboten till Åkes slägtingar, utan endast till konungen sjelf, sägande, *»att konungen sedan finge förnöja Åkes fränder bäst han förmådde»*. När Styrbjörn blef tolf år, begynte han begära del i regeringen efter sin fader. Han gick ej mera till konungens bord i Uppsala, utan satte sig ofta på sin faders grafvård för att dermed beveka folkets sinnen. Konung Erik bad honom vänta, tills han blef sexton år, ty förr kunde han ej företaga ett så svårt verk, som att styra ett helt rike; men detta ville Styrbjörn ingalunda göra. På nästa Disarting i Uppsala framträdde han derföre, åtföljd af sin morbror Ulf Jarl, och fordrade af folket sin arfsrätt i riket; och ehuru menigheten afslog detta, i anseende till hans ungdom, så

fortfor han dock att med häftighet och trots pocka derpå. Häröfver blef folket så uppretadt, att det med stenar och hugg dref både Styrbjörn och Ulf från tinget. Dessutom utvalde det också en annan medregent åt Erik, så att Styrbjörn ej mera skulle hafva något hopp. Han gick då till Erik, och begärde att blifva utrustad till vikingatåg, såsom en konungason anstod. Erik jakade härtill och gaf Styrbjörn sextio väl utrustade skepp. Med dessa seglade han ut, och hans första bragd var att uppsöka och ihjelslå den af folket på Disar-tinget tillsatta medregenten. Derpå seglade han från Sverge, görande dock förut det löfte, »*att han antingen skulle en gång regera öfver hela detta rike, eller ock dervid tillsätta sitt lif*». Och var nu Styrbjörn fjorton år gammal.

ANDRA KAPITLET.

STYRBJÖRNS KRIGSTÅG.

Styrbjörn for sedan omkring, härjade och underkufvade länderna vid Finska viken. Han var mycket oförskräckt och modig i striden, dertill också starkare än andra män, så att han fick det tillnamnet *Starke*. På den tiden var en mycket beryktad borg i Pommern, som kallades Jomsborg. Den var anlaggd af en förnäm dansk man, vid namn Palna-Toke, och var ganska stark samt nästan ointaglig. Dessutom låg också sjelfva hamnen inom fästningen, så att skeppen der voro i godt förvar. Männerna i borgen kallades Jomsvikingar, och hade dem lag sins emellan: 1) att ingen fick upptagas bland dem, utan allas samtycke. 2) Ingen, som var under aderton eller öfver sextio år. 3) Ingen, som var gift, ty qvinna fick aldrig komma inom borgen. 4) Ingen, som afslagit en utmaning till envig; och många andra stränga vilkor. — Dessa Jomsvikingar ansågos för det tappraste folk, och voro mycket fruktade på den tiden; likväl lyckades det för Styrbjörn att öfverrumpla

och intaga borgen under Palna-Tokes frånvaro, och härigenom blef han mycket mägtig och beryktad. På denna tiden regerade uti Dannemark en konung, benämnd Harald Blåtand, som blef efter många stridigheter fördrifven ur riket af sin egen son, Sven Tväskägg. Han flydde då till Styrbjörn, och blef med hans tillhjelp åter insatt i Dannemark. Till belöning för detta fick Styrbjörn Haralds dotter, den sköna Tyri, till hustru och Harald måste lofva att bistå Styrbjörn med hundra skepp mot konung Erik Segersäll i Uppsala. Härpå rustade Styrbjörn sig väldigt till och sammanbringade ett tusen skepp uti Jomsborg. Han väntade då först en tid på de hundra skepp, Harald Blåtand lofvat honom; men när han såg sig besviken häruti, for han i vredesmod med hela sin flotta till Dannemark, och tvang Harald att i stället för etthundra utrusta tvåhundra skepp till hans hjelp, och dessutom sjelf följa med på tåget. Derpå seglade de till Uppsala. Men Danskarna diktade nidvisor om Harald, kallande honom Styrbjörns träl, och tyckte de mycket illa vara, att deras konung skulle tåla sådant tvång af en främmande yngling.

TREDJE KAPITLET.

SLAGET PÅ FYRISVALL.

(983 efter Kr.)

Erik Segersäll regerade emellertid uti Uppsala och var en förnämlig och stor konung. Skoglar Toste, en rik odalbonde och beryktad viking uti Westergötland, hade en dotter vid namn Sigrid, hvilken var mycket beryktad för sin skönhet, men hon var derföre ganska storsint och högmodig. Henne tog konung Erik till sin drottning och fick derigenom mycket anhang i landet af hennes slägtingar; särdeles af Torgny den vise, lagman i Uppland. När konung Erik fick underrättelse, att Styr-

björn med sin stora flotta kommit in i Mälaren, skickade han ut pilbud öfver hela riket, att allt vapenfört folk skulle samlas till Uppsala. Han lät derpå försänka inloppet till Flötsund, så att Styrbjörn ej skulle kunna segla ur Mälaren ända till Uppsala. Då Styrbjörn kom dit, lät han sitt folk gå i land, och uppbrände derpå alla sina skepp, på det att folket skulle strida så mycket tapprare, då det ej hade hopp om räddning genom flykten. Knappt var detta gjordt, förrän Harald Blåtand smög med sitt folk om bord på sina skepp, lade dem ut i sjön, och seglade så hem till Dannemark, lemnande Styrbjörn i sticket. Denne måste nu med sin här stå på stranden och se Haralds bedrägeri, och kunde dock icke hindra det. Han förlorade likväl ej modet, utan lät hugga upp genom skogen en bred väg åt sin krigshär till den stora slätten Fyrisvall utanför Uppsala. På denna slätt uppställde han sin krigshär, hafvande deruti många tappra och förnämliga män, bland andra sin morbror, Ulf Jarl, och Björn Bredviking, en Isländare. Erik Segersäll skipade sitt folk på andra sidan, och Torgny lagman var hans förnämsta man så i råd som dåd. Slaget blef ganska häftigt och långvarigt. Torgny hade låtit göra vagnar med spjut framför och liar och skäror på sidorna, hvilka af dömda missdådare drefvos in i fiendernas leder och anställde der stor förödelse; men Styrbjörn var så mycket öfverlägsen i manskap, att han ändå förmådde göra starkt motstånd; och stridde de så hela dagen, utan att kunna besegra hvarandra. Under natten kom mycket folk från landet alltomkring till Erik, så att hans krigshär ej var mindre nu än första dagen. Dock voro Jomsvikingarna så tappra män, att de uppehöllo striden hela andra dagen, och vid dess slut kunde ännu ingen se hvilkendera skulle segra. Höfdingarna offrade nu under natten för seger. Styrbjörn offrade åt Tor; och det säges, att en rödskäggig man, hvilket folket trodde vara Tor, skall hafva visat sig för Styrbjörn och förkunnat hans nederlag. Erik deremot gick upp i Uppsala tempel och offrade der åt Oden, lofvande sig

sjelf åt Guden efter tio år, om han blott denna gången finge seger. Då berättas, att en enögd man i vid blå kappa med en sid hatt på hufvudet har visat sig för Erik, och gifvit honom ett spjut, som han skulle kasta mot Styrbjörns folk, sägande: »*I hören nu alla Oden till!*» och denna man troddes hafva varit Oden sjelf. Tredje dagen började ett mycket häftigare slag, och hade emellertid denna natt återigen mycket folk samlats till konung Erik från landskapen. Men snart kom en allmän bäfvan öfver Styrbjörns män. De tyckte, att uppe i luften allestädes öfver dem sväfvade lätta pilar, hvilka förblindade och förvillade dem, och troddes vara sända från Oden. Dessutom nedrasade ett närbeläget sandberg, och åstadkom mycken förvirring bland dem. När Styrbjörn nu omsider såg, att allt lutade till hans fall och undergång, stötte han med ångest och förtviflan sitt banér fast i jorden och ropade med förfärligt ljud till sitt öfverblefna folk, »*att de skulle heldre dö med ära, än fly med skam!*» Derpå kastade han sig med raseri midt ibland sina fiender och föll så, genomborrad af deras vapen. De fleste af hans män följde honom, och få voro de, som flydde undan eller gåfvo sig till fånga. När slaget var slut, uppträdde konung Erik på en af högarna, och utlofvade en stor belöning åt den, som kunde qväda en Drapa *) öfver detta slag. Då steg Isländaren Torvald Hjalteson fram, och qvad för konungen och hären en härlig segersång, och erhöll derföre till belöning tvenne dyrbara guldkedjor, och har denne Torvald hvarken förr eller sednare befattat sig med skaldekonst. Efter detta blef Eriks son, Olof, som då var blott två år gammal, framburen för hären och af densamma hyllad och utropad till sin faders efterträdare och konung öfver hela Sverges rike. — Emedan han för sin barndoms skull vid detta tillfälle bars vid skötet, blef han kallad *Olof Skötkonung*. Styrbjörn hade en son, benämnd Torkil Sprakalägg, hvars son hette

*) Äresång.

Ulf, som var fader till Sven Ulfson, från hvilken en hel dansk konungaätt härstammar.

FJERDE KAPITLET.

ERIK SEGERSÄLLS DÖD.

Sigrid var så högfärdig och storsinnt, att Erik ej kunde trifvas med henne, utan de skildes åt, och hon for ned på sina gårdar i Westergötland, erhållande der af Erik ett stort [illegible]. Han gifte sig sedan med Öda, Håkan jarls dotter från Norrge. Före Eriks tid hade konungarne vanligtvis medregenter, men Erik afskaffade dem, och antog i deras ställe till hjelp i regeringen en ämbetsman, som kallades Sverges jarl till skilnad från de andra obetydliga jarlarne. Erik fördref konung Sven Tväskägg från Dannemark, och dog sedan, jemnt tio år efter slaget på Fyrisvall.

TIONDE BERÄTTELSEN.

OM OLOF SKÖTKONUNG.

FÖRSTA KAPITLET.

OM SIGRID STORRÅDA.

Olof Skötkonung tog nu Svea välde efter sin fader. Hans moder, Sigrid Storråda, lefde på sina gårdar och var mycket beryktad för sin fägring, klokhet och rikedom. En gång kom fylkeskonungen Harald Grenske från Norrge dit och friade till Sigrid, men hon afslog hans begäran och for straxt derpå till en annan af sina gårdar. Harald reste efter henne, oaktadt sina mäns afrådande, och när han kom fram, var en annan konung, från Ryssland, vid namn Wisavald, der förut, hvilken också kommit i friareärende. De blefvo båda förda i samma sal, och Sigrid lät iskänka rikligt med mjöd och öl, så att alla blefvo druckna och somnade. Derpå lät hon tillstänga dörrarna och itände salen, så att de, som derinne voro, antingen uppbrändes eller ihjelslogos af Sigrids folk. Då sade Sigrid, »*att hon så skulle lära småkonungarna att komma och fria till henne*». Af detta sitt stormodiga uppförande blef hon kallad Sigrid Storråda.

På den tiden regerade i Norrge en konung, benämnd Olof Tryggvason, som var vida berömd för sin tapperhet och sitt förstånd. Han hade i sin ungdom farit vida omkring. Uti England hade han antagit den kristna läran och var mycket nitisk för dess utbredande. Han kom slutligen till Norrge, hvarest Håkan jarl regerade. Håkan blef då ihjelslagen, och Olof antagen till öfverkonung i hela riket, der han dels öfvertalade och dels tvang folket, att antaga den kristna tron. Han skic-

kade en gång sändebud till Sigrid Storråda uti friare-ärender, och fingo de goda svar af Sigrid. Sommaren derpå möttes de båda, Sigrid och Olof, och blef då öfverenskommet om giftermål dem emellan. Då sade Olof, *«att Sigrid skulle först antaga dopet och den kristna tron»*. Men hon svarade: *«Icke lär jag gå ifrån den tro, som jag förr har haft och fränder före mig. Också må du för mig gerna tro på hvilken Gud, du vill»*. Då blef Olof mycket vred, steg upp och sade hastigt: *«Hvarföre skulle jag vilja ega dig, hedna hund?»* och dervid slog han henne i ansigtet med sin handske. Då stod Sigrid upp och sade: *«Detta slag skall en gång blifva din bane!»* Derpå åtskiljdes de. Men Sigrid gifte sig sedan med konung Sven Tväskägg, som då för hennes skull återfick sitt rike i Dannemark, och upphörde hon aldrig att reta honom och sin son, Olof Skötkonung, mot Olof Tryggvason.

ANDRA KAPITLET.

DROTTNING TYRI.

Det hade uppkommit oenighet mellan konung Sven i Dannemark och konung Burislaf i Windland *), hvilken tvist blef förlikt genom Sigvald jarl af Jomsborg på det vilkor, att Burislaf skulle få Tyri, konung Svens syster, till gemål. Detta var den samma Tyri, som tillförene varit gift med Styrbjörn Starke. Men Tyri sade tvärt nej härtill, emedan Burislaf var hedning, men hon kristen, och alltså blef giftermålet icke af. Häröfver klagade Burislaf, så att Sigvald jarl slutligen for till konung Sven och med sin list öfvertalade honom att lemna Tyri i Sigvalds händer. Hon fördes då mot sin vilja till konung Burislaf, som lät tillreda ett stort bröl-

*) *Windland,* sedan kalladt *Wenden,* utmärker södra kusten af Östersjön, der Wenderna bodde.

lop, tagande henne der till drottning. Men hon hvarken åt eller drack så länge hon var der bland hedningarne, och efter sju dygn flydde hon med sin fosterfader hemligt om en natt derifrån, döljande sig uti skogar och vandrade jemnt på öde stigar. Så färdades de genom Dannemark och Sverge, och tordes ej stanna förr än i Norrge. Der uppenbarade Tyri sig och förtäljde händelsen för konung Olof Tryggvason. Han gaf henne frid och beskydd i sitt rike, och emedan han tyckte henne vara en däjelig qvinna, och dertill tala förståndigt och väl, så begärde han henne sig till äkta. Hon jakade dertill, tyckande det vara ett hederligt gifte, att få en sådan berömlig konung till försvar och målsman. Deras bröllop blef alltså drucket, men intet bud derom skickades till konung Sven, ej heller blef hans bifall begärdt. När drottning Tyri hade varit i Norrge någon tid, begynte hon ofta med fagra ord tala med konung Olof, att han skulle fara till Windland och der utkräfva hennes hemgift, som bestod i många och dyrbara egodelar. Men alla Olofs väpner afrådde honom från denna resan; ty de befarade, att drottning Sigrid skulle öfvertala Sven Tväskägg att angripa Olof på vägen genom Dannemark.

En vårdag hade konungen fått en ros, som för årstiden var ovanligt mycket utslagen. Han gick dermed till drottningens härberge; men då han kom in, satt hon i stugan och gret. Olof gaf henne då den rara rosen, men Tyri slog deremot med handen, sägande: »*Större skänker gaf mig min fader Harald Blåtand, som med svärdsudd intog hela Norrge med skatter och egodelar; men du törs ej draga genom Dannemark för konung Sven min broder*». Då sprang konungen upp vredeligen, sägande: »*Icke rädes jag att resa för din broder, Sven Tväskägg, och han lär förlora dervid om vi träffas*». Derpå lät konungen blåsa tillsammans ting, och förkunnade der, att han ämnade denna sommar företaga Windlandsresan, begärande skepp och manskap dertill öfver hela riket. Sålunda fick han tillsammans sextio väl ut-

rustade skepp, med hvilka han styrde söder ut till Windland, hafvande drottning Tyri med sig på denna resan.

TREDJE KAPITLET.

FÖRSÅT EMOT OLOF TRYGGVASON.

Erik jarl hade alltsedan sin faders, Håkan jarls, död varit landsflyktig ur Norrge för Olof Tryggvason. Om somrarna var han ute på vikingatåg och förvärfvade sig mycken rikedom samt stort rykte för tapperhet; men om vintrarna var han dels hos konung Swen i Dannemark, dels hos Olof Sköikonung i Sverge, och sökte att emellan dessa furstar stifta förbund mot Olof Tryggvason, ämnande på detta sätt återvinna sitt fädernerike, Norrge.

När det blef bekant i Dannemark, att Olof Tryggvason hade rest till Windland, giek Sigrid Storråda till sin man, konung Sven, och började åter uppägga honom, sägande, *»att Olof Tryggvason hade utan Svens lof tagit dess syster, Tyri, hvilket ingen af Svens berömliga förfäder skulle hafva tålt»*. Slutligen uppretade hon Sven så, att han sände bud till konung Olof i Sverge och till Erik jarl, bedjande dem komma till Dannemark med sina flottor och krigshärar, så skulle de sedan gemensamt anfalla Olof Tryggvason. Emedlertid sände han Sigvald jarl af Jomsborg, som spejare till Olof Tryggvason. Denne hade under tiden kommit väl öfverens med konung Burislaf och fått ut Tyris hela hemgift. Men när Sigvald jarl kom dit, visste han med sin slughet och rådighet så innästla sig hos Olof Tryggvason, att han blef dess bästa vän och rådgifvare. Han uppbittade allehanda förevändningar, genom hvilka han fördröjde konung Olofs afresa från Windland. Det kom väl ett rykte dit, att konung Sven i Dannemark rustade till krig; men Sigvald påstod detta vara endast osanning, sägande till Olof: *»Icke lär Sven Tveskägg våga strida*

mot dig och din stora krigshär. Dessutom skall jag med mitt krigsfolk följa dig till hjelp, om du det vill». Så blef också öfverenskommet. Litet derefter får Sigvald jarl ett hemligt bud, att konung Olof i Sverge, Sven i Dannemark och Erik jarl voro färdiga, och lågo med sina flottor bakom ön Svolder *), väntande på Olof Tryggvason. Då påskyndade Sigvald denne sednares afresa, som också skedde. Konung Olof Tryggvason hade uti sin flotta många stora och präktiga skepp, men i synnerhet utmärkte sig trenne, som kallades Tranan, Ormen korta och Ormen långa. Alla tre voro drakeskepp **) och större än de andra. Ormen långa var dock störst, och dess like i skönhet, styrka och storlek hade aldrig funnits i Nordlanden. Konung Olof Tryggvason styrde sjelf på Ormen långa, och var der ett utvaldt manskap af mycket käcka och starka män. Ulf den röde, som bar konungens fana, och Kolbjörn Stallare ***) voro stamboar †) derstädes. Ibland manskapet var också Enar Tambaskelfver, en ganska god bågskytt, och då blott aderton år gammal. De smärre skeppen voro mera snällseglande och foro något förut, men Sigvald jarl sade, *«att emedan han väl kände dessa farvatten, så skulle han segla förut och visa vägen för de stora skeppen, att de ej skulle stöta på grund mellan öarna och skären».* Konung Olof Tryggvason trodde på Sigvald jarl och följde honom, men denne styrde då vägen innanför ön Svolder.

---

*) *Svolder*, en ö vid pommerska kusten.

**) *Drakeskepp* voro mycket stora och hade ett uthugget drakehufvud i förstammen, men öfver bakstammen uppstod likasom en slingrande drakestjert.

***) *Stallare* betyder marskalk.

†) *Stambo* kallades den som skulle försvara framstammen på ett skepp, och dertill utvaldes alltid de tappraste.

FJERDE KAPITLET.

HÖFDINGARNAS SAMTAL.

Det var mycket vackert väder och klart solsken den dagen, så att konungarna Sven och Olof samt Erik jarl jemte mycket folk hade bestigit en kulle der på ön för att se sig omkring, och deras flotta låg ned vid stranden bakom ön. De hade förut gjort det förbund, att om de kunde ihjelslå Olof Tryggvason, skulle de dela Norrge sig emellan; men af konung Olof Tryggvasons skepp skulle hvar och en få behålla det han kunde taga. De fingo nu se många skepp segla ute på hafvet, bland hvilka var ett ganska stort. Då sade begge konungarna, att det månde vara Ormen långa; men Erik jarl nekade dertill. Litet derefter kom ett mycket större skepp, dock var det ej drakeskepp. Då sade konung Sven: «*Nu är visst Olof Tryggvason rädd, när han ej törs uppsätta drakehufvudet på sitt skepp*». Erik jarl svarade: «*Icke är detta Ormen långa, utan ser jag på de randiga seglen, att det är Erling Skialgssons skepp, och är det bättre att låta det skeppet segla förbi, än hafva det emot oss i striden*». Åter kommo der tre skepp, hvaribland ett var mägta stort. Då ropade Sven: «*Låtom oss nu kasta till våra skepp, ty der far visserligen Ormen långa*». Men Erik jarl sade: «*Nog finnas flera stora och vackra skepp i Norrge än Ormen långa, och ännu må vi töfva något*». Då sade männerna sins emellan: «*Erik jarl törs nu ej slåss och hämnas sin faders död*». Men jarlen aktade ej derpå. Om en stund kommo några skepp, bland hvilka var ett stort förgyldt drakeskepp. Då stod konung Sven upp och sade: «*Högt månde Ormen långa bära mig i qväll, ty honom skall jag styra*» Erik jarl sade då så högt, att många hörde det: «*Om också konung Olof ej hade flera och större skepp än de, som nu synas, så lär dock aldrig Sven Tväskägg med*

sin magt vinna dem». Men detta skeppet var Ormen korta. I detsamma kommo tre stora skepp seglande fram om näset, och efter dem följde det fjerde, ett öfvermåttan stort och härligt drakeskepp, hvars like i prakt och storlek de aldrig förr hade sett. Det var öfverallt måladt och förgyldt, och så långt, att det var femtioåtta åror på hvar sida, dertill ock så högt, att dess skeppsbord stodo högt öfver alla andra. Då blef ingen tvist mer, ty alla sågo, att detta var Ormen långa. Och det är berättadt, att många, som förut talat stora ord, tystnade vid denna syn, och glömde att vidare uppägga Erik jarl till anfall. Men han befallte nu sitt folk hasta till flottan, och alla skyndade dit, rustande sig till striden.

FEMTE KAPITLET.

OLOF TRYGGVASONS TILLRUSTNING.

Sigvald jarl, som skulle visa Norrska konungen vägen, lät sina segel falla, när han kom fram, och rodde in under ön Svolder. De andra stora skeppen fällde då äfven sina segel för att vänta på Olof Tryggvason, ty de fingo veta, att här var fiendtlighet å färde. Men i detsamma som Ormen långa seglade in under holmen, rodde hela den förenade flottan fram mot honom. Då sade några af hans folk, att han borde segla sin väg och icke strida mot en sådan öfvermagt; men konungen steg upp i bakstammen och ropade högt: *«Låten straxt seglen falla! Jag har aldrig flytt. Och Gud må råda för mitt lif; men aldrig skall jag fly».* Derpå ropade han, att de skulle sammanbinda skeppen. Så skedde, och de hopbundo framstammarna af Tranan och Ormen långa. När konungen såg det, ropade han, *«att detta icke dugde, utan att framstammen på Ormen långa skulle ligga så mycket framom de andra skeppen, som Ormen långa var längre».* När stambon Ulf röde hörde-

detta, sade han: «*På det sättet lär snart framstammen på Ormen långa blifva öfvermannad*». Då sade konungen: «*Jag visste ej att jag hade en stambo, som var både röd och rädd*». Ulf svarade: «*Försvara du blott bakstammen i dag, så som jag skall värja framstammen*». Då lade konungen en pil i sin båge och sigtade dermed på Ulf. Men denne sade: «*Skjut heller på andra, konung, ty det behöfves nu! Jag skall göra allt efter min förmåga*». Derpå sammanbundos alla skeppen och Ormen långas framstam lades framom de andra så, som konungen befallt.

Olof Tryggvason stod högt i bakstammen på Ormen långa och sågs öfver alla andra. Han hade en förgylld hjelm och sköld samt en kort röd rock öfver brynjan, och var härigenom okänd från alla andra, utom Kolbjörn Stallare, som var mycket lika klädd. De förenade flottorna hade nu delat sig. Olof Tryggvason frågade då: «*Hvem är höfding för denna krigsflottan, som ligger midt emot mig?*» Då sade folket, «*att det var Sven Tveskägg med danska hären*». Konungen sade: «*Icke frukta vi för det blödiga folket, ty de danska hafva intet mod i sig. Men hvem är, som kommer fram der till höger?*» Då svarades: «*att det var Olof Sköt-konung med svenska hären*». Konungen sade: «*Bättre vore för de svenska, att sitta hemma och slicka sina offerskålar, än bestiga Ormen långa mot våra vapen. Men hvilka äro de stora skeppen till venster?*» Folket sade: «*Det är Erik jarl med hans män*». Då sade konungen: «*Han har rättmätig stridsorsak mot oss, och blifr med dem ett skarpt fäktande, ty de äro Norrmän som vi*». Men om Erik jarls skepp är berättadt, att det var ganska stort, och kallades *Jernbarden*, emedan hela framstammen var rundt omkring beslagen med jern och hvassa taggar.

SJETTE KAPITLET.

SLAGET VID SVOLDER.

(År 1000.)

Nu lagade konungarna sig till. Konung Sven lade mot Olof Tryggvason; Olof Skötkonung angrep de yttersta skeppen till höger, och Erik jarl till venster; men Sigvald jarl höll undan med sina och deltog icke i slaget. Der blef då en ganska skarp strid. Stamboarna på Tranan, Ormen långa och korta, kastade ankare uti konung Svens skepp och höllo dem så fast. Som nu det norrska folket stod ganska högt på sina skepp mot Danskarna, så kunde dessa sednare blott föga värja sig mot de förras hugg, och snart blefvo de främsta skeppen alldeles afröjda. Sven Tväskägg och de öfriga, som undsluppo med lifvet, sprungo på andra skepp, och rodde dermed bort undan de norrskes hugg, tyckande denna leken hafva gått dem illa i hand. Då lade Olof Skötkonung med sina skepp mot Ormen långa; men det är i korthet sagdt, att det gick honom sammalunda som Sven, och han måste lägga bort undan Norrmännen. Erik jarl hade emedlertid afröjt flere af de yttersta skeppen, och, så snart något var afröjdt, löshögg han det från norrska flottan. Så fortfor han, beständigt fäktande med huggvärjor på nära håll; men svenska och danska flottan låg rundt omkring, stridande med skott och pilar mot Norrmännen; och så snart folket var fallet på Erik jarls skepp, kom nytt, friskt manskap från de andra i stället. Slutligen började Norrmännen springa af de smärre in på de större fartygen; men jarlen fortfor, tills han slutligen borttagit alla skeppen förutan Ormen långa, dit alla öfverblefne Norrmän hade flyktat. Då lade Erik jarl Jernbarden om bord med Ormen långa, och uppstod der det allra häftigaste slag. Norrmännen blefvo så uppretade, att många uti ifvern att hug-

ga sina fiender, ej kommo ihåg, det de voro på hafvet, utan sprungo öfver bord och föllo så i sjön. Konung Olof stod hela dagen i bakstammen, fäktande ifrigt, mest med spjutkastning, ty han var så öfvad, att han kunde kasta med båda händerna på en gång. Han såg, huru Norrmännen höggo tätt och ifrigt, dock föllo få fiender deraf. Då ropade han och frågade: «*Hvad orsaken vore härtill? eller om hans män höggo falskt?*» Männerna svarade då: «*att deras svärd blifvit slöa af det täta huggandet och beto ej mycket*». Konungen tog då upp ur sin vapenkista och gaf folket nya och hvassa svärd, och började då striden åter att skärpas. Men då konungen lutade sig efter svärden i vapenkistan, sågo männerna, att blod rann ut undan harnesket på armen, hvaraf de förstodo, att han var sårad. Enar Tambaskelfver brukade sin båge hela dagen och fällde dermed mången man. Han märkte, hvar Erik jarl stod på Jernbarden, och sköt derföre efter honom; men pilen gick straxt bredvid jarlens hufvud tvärtigenom roderknappen och de omlindade tågen. Jarlen såg sig om, frågande: «*om någon visste, hvem som sköt så hårdt?*» I detsamma kom den andra pilen och gick mellan armen och sidan samt tvärt igenom ett tjockt bräde. Då märkte jarlen, hvarifrån skottet kom, och sade derföre till en snäll finsk bågskytt: «*Skjut du den långa mannen, som står der vid masten på Ormen långa*». Som Enar spände bågen tredje gången, kom Finnens pil och skar af Enars bågsträng, att den sprang sönder med gäll klang. «*Hvad var det, som small så högt?*» ropade Olof Tryggvason. «*Norrge ur dina händer, konung!*» svarade Enar. «*Gud råder för land och rike, och ej din båge*», svarade Olof. «*Tag min båge och skjut med den!*» och kastade så sin båge till Enar. Enar tog bågen, spände och böjde den upp och ned, sägande: «*Allt för vek, allt för vek, är konungens båge!*» slängde den så åter till Olof, och tog sköld och svärd, stridande dermed, så länge han förmådde.

Utaf det myckna spjut- och pilskjutandet från den förenade flottan började slutligen manskapet falla på Ormen långa, så att skeppet blef tomt här och der på sidorna. Då sprang Erik jarl jemte femton män ombord derpå; men, då stamboarna Ulf den röde och Hyrning se detta, skyndade de dit med några kämpar från framstammen och mottogo jarlen så, att de flesta af hans män föllo, andra sårades, och han sjelf måste baklänges hoppå ned igen på Jernbarden. Derpå fortsattes den förra striden med pilar och spjut, hvaraf återigen mycket folk föll på Ormen långa och slutligen äfven stamboarna Ulf röde och Hyrning, sedan de länge och väl värjt framstammen. Manskapet började nu blifva mycket glest på Ormen, hvarföre Erik jarl återigen sprang dit upp med många af sina män. Det qvarstående folket kunde då ej längre göra dem motstånd, utan drog sig undan till bakstammen. Der stod konung Olof högst upp, så att han syntes öfver alla sina män, och var mycket okänd, så att otaliga spjut och pilar rigtades åt honom; men han afhöll dem med sin sköld, som dock deraf blef alldeles uppristad. Sjelf fällde han många bland fienderna med spjutkastande, och alla säga, att aldrig har någon konung så frimodigt utställt sig för fienders skott som Olof Tryggvason. Emedlertid var ett stort antal af Eriks män uppkommet på Ormen långa och sökte ifrigt till bakstammen mot konungen. Ehuru nu Olofs öfverblefne män voro käcka och starka kämpar, så hade de dock att göra med allt för stor öfvermagt, så att de snart blefvo slagna, och konungen hade blott åtta män qvar omkring sig. Då sköt han sin sköld öfver sig, och störtade så hufvudstupa i hafvet. Så gjorde äfven de öfriga hans män; bland hvilka voro Kolbjörn Stallare, Enar Tambaskelfver, och konungens broder, Torkel Nefia, den siste, som sprang öfver bord. De ämnade rädda sig genom simmande, men blefvo uppdragne af Erik jarls vaktskutor. De, som togo Kolbjörn, gladdes mycket, troende sig hafva fått konungen, emedan Kolbjörn var honom lik till växt och kläder; men då han fördes till Erik

jarl, såg denne misstaget, dock gaf han både Kolbjörn och de andra frid. — Efter konung Olof Tryggvason letades fåfängt; han fanns icke mer. Somlige trodde, att han, utmattad af sår och trötthet, drunknat. Andra återigen säga, att då Astrid, Sigvald jarls hustru, fick veta sin mans förräderi mot Olof Tryggvason, utrustade hon ett litet skepp till dennes hjelp. Detta låg straxt bredvid under slaget. Då konungen sprang i hafvet, säga de, att han under vattnet afklädt sin rustning, och sedan simmat till Astrids fartyg, som upptog honom och rodde straxt bort. Han skall sedan aldrig hafva velat återvända till Norrge, utan vandrat söder ut till Rom och slutligen till Jorsala *), der han en lång tid lefvat uti ett kloster. Ingen vet till fullo sanningen häri; men det är visst, att han aldrig mera sågs uti Norden. Drottning Tyri tog sig så stor sorg öfver hans död, att hon hvarken åt eller drack, utan dog på nionde dagen; och de af konung Olofs flotta, som seglat förut, fingo stor ånger och harm deröfver, att de så öfvergifvit sin höfding; och var det en allmän sägen, att slik konung månde aldrig mera komma öfver Norrges rike.

SJUNDE KAPITLET.

OLOF SKÖTKONUNGS DÖPELSE.

Norrge blef nu deladt i tre delar. Sven Tveskägg fick en, Erik jarl den andra och Olof Skötkonung den tredje. Erik jarls broder hette Sven jarl. Han var gift med Holmfrid, Olof Skötkonungs dotter, och blef nu af sin svärfader tillsatt att styra dess andel i Norrge.

Allt efter Ansgarii död hade kristendomen blifvit illa vårdad i Sverge, tills slutligen vid denna tiden Sigfrid, en prest från York i England, kom hit och ned-

*) Jerusalem.

satte sig vid Wexiö i Småland, började der att predika. Af honom blef Olof Skötkonung döpt vid Husaby källa i Westergötland år 1001, och är han sålunda den förste kristne konung i Sverge. Då han nu ej mera kunde förestå de stora afgudaoffren i Uppsala, bortlade han den hittills vanliga titeln af *Uppsala-konung*, och lät i dess ställe kalla sig *Svea konung*. Han höll ett präktigt och lysande hof, och var sjelf af ett stolt, egenkärt och högmodigt sinne, såsom hans moder Sigrid Storråda. På krig var han dock ej begifven, och lät utan motstånd fienderna borttaga alla de länder kring Finska viken, som hans fader, Erik Segersäll, hade vunnit under Sverge.

ÅTTONDE KAPITLET.

OLOF HARALDSSON.

Småkonungen Harald Grenske i Norrge, som blifvit innebränd af Sigrid Storråda, lemnade efter sig en son, benämnd Olof. Denne döptes i sin barndom, och uppfostrades sedan i Norrge. Han blef en mycket tapper och förståndig man, samt utmärkt framför alla andra. Han var ej särdeles lång, men ganska tjock och starkt växt, hvarföre han äfven vid äldre år fick tillnamnet *Olof Digre* eller *Tjocke*. Han började ganska tidigt fara i härnad, och hans första tåg skedde mot Sverge, emedan hans fader der blifvit innebränd. Han öfvervann först en viking, benämnd Sote, vid Sotaskär, utanför Södermanland; sedan seglade han genom Norrströmen in uti Mälaren. Men Olof Skötkonung spärrade Mälarens utlopp på det sätt, att han lät spänna starka jernkedjor tvärtöfver strömmen mellan Riddarholmen *) och Norrmalm, och med stockar och stenar uppfylla densamma så, att den ej skulle vara segelbar. Dertill ditskickade han krigsfolk att bevaka detta, äm-

*) Häraf kallades Riddarholmen *Kedjeskär*.

nande så innestänga Olof Haraldsson, ty på den tiden hade Mälaren ej mer än ett utlopp. Då nu denne om hösten ville återvända, fann han utloppet tillstängdt för sig. Dessutom hörde han också, att Olof Skötkonung hade samlat en stor krigshär, för att dermed anfalla honom; och tycktes nu goda råd vara dyra. Vattnet var ganska högt uti Mälaren, och öktes ännu mera genom ett ständigt regnväder, som i de veckorna inträffade. Då föll Olof Haraldsson på det rådet, att han lät sitt folk en natt hemligt genomgräfva ett smalt näs mellan Mälaren och hafvet söder om Stockholm *). Om morgonen lät han taga alla styren undan sina skepp, och innan de svenska kunde märka och hindra det, seglade han med strykande vind genom grafven och öfver grunden och kom så lyckligt ut i hafvet, fortsatte der sina härjningar, och uttvang skatt af Gottlänningarna. Olof Skötkonung vredgades mycket öfver sitt folks försumlighet, kunde dock nu mera ej hjelpa det; men ifrån denna tiden började han bära stort hat till Olof Haraldsson, kallande honom alltjemnt Olof *Tjocke*.

NIONDE KAPITLET.

OM OLOF HARALDSSONS FRIERI.

Sedan Olof Haraldsson ytterligare vunnit mycken krigsära och magt, seglade han till Norrge, för att der återtaga sina fäders rike. Erik jarl var då redan död på ett tåg till England, så att landets förnämsta försvar var borta. Dertill voro många män i Norrge missnöjda med, att riket skulle vara så deladt emellan utländska konungar. Härigenom blef det ej svårt för Olof Haraldsson att skaffa sig stort anhang, och han fördref lätt de tillsatta landshöfdingarna. Sven jarl, som styrde sin svågers, Olof Skötkonungs, del i Norrge, måste fly till

*) Denna graf tro somliga hafva varit, der slussarne nu äro.

Sverge tillika med Enar Tambaskelfver och många andra män. När Olof Skötkonung af dem fick veta detta, vredgades han mycket mot Olof Haraldsson, hotande att vedergälla honom detta. «*Dock*», tillade han, «*lär ej Olof Tjocke fördrista sig att intaga de länder, som mig tillhöra*». Härtill jakade också hans hofmän; men detta oaktadt, underlade Olof Haraldsson sig hela Norrge, och Olof Skötkonungs hotelser om straff gingo likväl ej i fullbordan. Han sände blott några män till Norrge, att derstädes utkräfva skatt, men då dessa ej med godo ville fara derifrån, blefvo de af Olof Haraldsson tagne och upphängde. Häröfver blef Olof Skötkonung än mera förbittrad, och nu tordes ingen vid svenska hofvet omtala Olof Haraldsson under annat namn än *Olof Tjocke*. Så fortfor länge ovänskapen mellan båda konungarna med småkrig och plundringar på gränsen, hvaraf båda rikena ledo mycket men. Folket bad slutligen konungarna göra frid sins emellan. Olof Skötkonung ville ej höra talas härom; men Olof Haraldsson slöt en förlikning med Ragvald jarl i Götaland, så att frid blef mellan Norrge och Götarike. Derpå skickade Olof Haraldsson åter ett bud till Olof Skötkonung att sluta fred och fria till hans dotter, prinsessan Ingegerd; men ehuru prinsessan sjelf var böjd för detta, så ville dock hennes fader ej höra talas om någotdera. Då lofvade Ragvald jarl, att han skulle resa med Kolbjörn Stallare, Olof Haraldssons sändebud, till Uppsala, och på Allshärjartinget söka befrämja denna sak. Före tinget reste de dock till Torgny, lagman öfver Tiundland i Uppland, en mycket ansedd och vördad man, och densamme som hade hjelpt Erik Segersäll i slaget på Fyrisvall. Han var nu mycket gammal och hans skägg så sidt, att det betäckte hela hans kropp och räckte ända ned till knäna, då han satt i sitt högsäte. Björn Stallare och hans följeslagare tyckte sig aldrig hafva sett så karlavulen och storväxt man. Ragvald jarl berättade för Torgny, huru allt åtburit, samt Olof Skötkonungs högmod och oförson-

sonlighet, begärande nu Torgnys hjelp uti sitt förehafvande på tinget. Torgny teg en stund härvid; slutligen sade han: «*Underligt är, att i åstunden bära så högt ärenamn, och kunnen dock ej finna råd, om någon svårighet påkommer. Hvarföre lofvade du att åtaga dig denna sak, utan att besinna, det du ej hafver magt nog att våga tala mot konung Olof? Mig tyckes då bättre att räknas bland bönder, och dock vara fri i ordom och tala, hvad man vill, änskönt konungen sjelf vore närvarande. Nu vill jag dock komma till Uppsala ting och göra dig det bistånd, att du oförskräckt må framställa för konungen, hvad dig lyster*». Jarlen tackade honom för detta löfte, hvarefter de utrustade sig och redo tillsammans till tinget.

TIONDE KAPITLET.

OM UPPSALA TING.

Mycket folk från hela riket var nu församladt i Uppsala. På ena sidan satt Olof Skötkonung på sin tron, och allt hans hoffolk stod omkring honom. På andra sidan sutto Ragvald jarl och Torgny lagman och framför dem jarlens hoffolk och Torgnys huskarlar. Men bakom dem och allt rundt omkring stod allmogen på högarna och fälten för att höra, hur allt tillgick. När först enligt bruket konungens ärenden voro afgjorda, reste sig Björn Stallare upp, der han satt bredvid jarlen, och började framföra Olof Haraldssons helsning, samt tala om frid och landadelning mellan båda rikena. Han talade så högt, att ej allenast konungen, utan äfven allt folket förnam hans ord. Men så snart Olof Skötkonung hörde, hvarom talet var, stod han hastigt upp, ropande, «*att detta vore ett fåfängt tal, och att denna mannen skulle tiga*». Björn måste då tystna och sätta sig neder igen. Då stod Ragvald jarl upp och talade om Olof Haraldssons fredsanbud och frieri till

prinsessan Ingegerd. Han berättade äfven, huru alla Westgötar önskade frid, dels emedan Norrmännen på sjön borttogo deras lifsförnödenheter, som fördes till dem, och dels emedan de voro i beständig oro och osäkerhet för de Norrskes infall och härjningar. Då jarlen talat ut, stod konungen åter upp. Han förebrådde jarlen, «*att denne slutat stillestånd med den tjocke mannen, konungen oåtspord, för hvilket förräderi det ej vore obilligt, om jarlen blefve drifven ur landet*». Konungen talte både länge och hårdt, vändande slutligen talet med många smädelser mot Olof Tjocke. Derpå satte han sig och det blef en allmän tystnad.

Då reste sig Torgny lagman upp och med honom hela allmogen, och uppstod då mycket buller och dån af folket, som trängde sig fram för att höra, hvad Torgny härom skulle säga. Då det åter blef tyst, började Torgny sitt tal sålunda:

«*Annorlunda äro Svea rikes konungar nu till sinnes, än de tillförene varit hafva. Min farfader Torgny kunde väl minnas konung Erik Emundsson, och visste berätta om honom, att den tid, han var i sin lättaste ålder, for han ut i härnad hvar sommar kring åtskilliga länder och lade under sig Finnland, Kyrialand, Estland och Kurland och många andra riken i Österländerna, och kan man ännu se de jordborgar och andra storverk han der gjorde. Dock var han icke så högdragen till sinnes, att han ej ville tåla deras ord som hade något angeläget att framställa för honom. Min fader Torgny var en lång tid med konung Björn och kände väl hans seder. Konung Björns rike stod också, så länge han lefde, med stor magt och styrka, utan någon brist; ty han var vänlig mot alla sina män. Jag hafver ock konung Erik Segersäll i godt minne, och har varit med honom uti många härfärder. Han förökade Svea rike och försvarade det väldeligen, och dock var oss godt rådgöra och tala med honom. Men denne konung, som nu är, låter ingen tala med sig om annat, än det han sjelf*

vill höra och med all ifver framdrifva. Sina skattländer låter han af ovårdighet och vanmagt gå bort. Likväl vill han hålla Norrges rike under sig, det ingen konung i Svea rike förut åstundat; hvarföre äfven mången man måste sitta i oro. Nu är det derföre vår, böndernas, vilja, att du, konung Olof, gör fred med Olof Tjocke, Norrges konung, och att du gifver honom din dotter Ingegerd till äkta. Och vill du återvinna under dig de riken i Österlanden, som dina fränder och förfäder egt hafva, så viljom vi dertill alla följa dig. Men vill du ej beqväma dig efter det, vi nu tala, så skola vi anfalla och dräpa dig, och ingalunda af dig längre tåla olag och ofrid. Så hafva ock våra förfäder gjort, som på Mulating i en brunn nedstörtade fem konungar, hvilka voro uppblåste af stollhet och högmod, såsom du nu är. Säg nu straxt, hvilketdera du vill antaga!» Folket gjorde härvid mycket gny och vapenbrak; men konungen steg upp och sade: *«att han ville samtycka till böndernas vilja, såsom alla Sveakonungar före honom gjort hade».* Då afstannade allmogens sorl, och höfdingarna gingo tillsammans och slöto fred med norrska sändebuden på de vilkor, Olof Haraldsson föreslagit, så att prinsessan Ingegerd också blef lofvad åt honom.[1]

ELFTE KAPITLET.

OLOF SKÖTKONUNGS FALSKHET.

Olof Skötkonung hade först med sin frilla från Windland en son, benämnd Emund, och en dotter, Astrid. Sedan hade han med sin drottning en dotter Ingegerd, och en son, hvilken blef döpt till *Jakob,* emedan han var född på *Jakobsdagen.* Drottningen kunde ej lida sina stjufbarn, hvarföre de också uppfostrades borta, Emund i Windland, och Astrid hos Ragvald jarl.

Våren efter förlikningen på Uppsala ting for Olof Haraldsson med stort följe till gränsen, för att der, enligt öfverenskommelse, möta sin brud. Men, då han hade väntat förgäfves långt fram på sommaren, sände han bud till Ragvald jarl, efterfrågande orsaken till dröjsmålet. Jarlen hade då fått höra från Uppsala, att Olof Skötkonung ämnade bryta sitt gifna löfte och gifta prinsessan Ingegerd med konung Jarislav i Gardarike. Jarlen sände derföre på eget bevåg bud till Olof Haraldsson att berätta detta, och tillika erbjuda honom Astrid i stället för Ingegerd. Emedan nu Astrid var vida berömd både för skönhet, mildhet och stort förstånd, så jakade Olof Haraldsson härtill, och mötte jarlen vid gränsen, hållande der bröllop med Astrid, hennes fader oåtspord. Denne vredgades mycket häröfver; men, då prinsessan Ingegerd for till konung Jarislav i Gardarike, tog hon Ragvald jarl med sig dit, och undslapp han så konungens hämnd.

Men genom allt detta blef folket så uppretadt mot Olof Skötkonung, att ett svårt uppror utbrast, som af konungens vänner blott på det sättet kunde stillas, att Jakob blef tagen till fadrens medregent. Som de ej tyckte om det kristna namnet Jakob, blef han nu kallad Anund, hvilket namn han sedan behöll. Men Olof Skötkonung blef tvungen att resa Olof Haraldsson till mötes och afsluta freden med honom, och var då Olof Skötkonung fromsinnt och mild i talet mot hvar man.

TOLFTE KAPITLET.

UPPRÖRET MOT OLOF HARALDSSON.

Då Olof Haraldsson hade regerat flera år bortåt i Norrge, började bönderna blifva missnöjda med honom, emedan han var mycket sträng och sjelfrådig uti sin styrsel, och pålade hårda böter och straff med lemstympande och aflifvande, serdeles på dem, som ej ville an-

taga kristna läran. Derföre drogo många af de mägtigaste bönderna bort till konung Knut den rike, som vid denna tiden regerade öfver Dannemark och England. Han mottog dem väl och sände dessutom bud till Norrge med penningar och dyrbarheter, hvarmed de förnämsta Norrmän mutades, så att, då Knut följande sommaren kom dit med en krigshär, föll hela landet honom till, och Olof Haraldsson måste fly bort ur Norrge. Han reste då öfver Sverge till Ryssland till konung Jarislav och drottning Ingegerd, och Knut den rike satte Håkan jarl till länshöfding öfver Norrge. Men efter ett år drunknade denne. Då skyndade några af Olof Haraldssons vänner till Ryssland och rådde honom att återvända och intaga sitt fordna rike, medan det var höfdingelöst. Han följde deras råd och for först öfver till Sverge. Der var nu redan Olof Skötkonung död och Anund Jakob således ensam konung. Han gaf Olof fyrahundrade af sina hofmän samt dessutom tillåtelse att värfva så många svenskar, som han kunde få med sig. Olof drog sedan öfver Dalarna in i Norrge mot Trondhem och hade då församlat en krigshär af 3000 man. Men bönderna i Norrge hade också församlat sig mot honom, och voro en vida större hop. Deras förnämsta anförare var Kalf Arnason, hvilken tillförene varit Olof Haraldssons hofman. Dessutom var Torer Hund en märkelig höfding bland bönderna. I stället för harnesk bar han renskinnsmuddar på kroppen, hvilka af folket troddes vara så förtrollade, att intet hugg kunde bita på dem. Denne Torer Hund förde med sig många raska huskarlar, och hade utlofvat att ej strida mot någon förr än han fick skifta hugg med sjelfva konungen. Till Torer sällade sig också Torsten Skeppssmed för att få strida mot konung Olof, och dymedelst hämnas de stora böter, som konungen honom förut ålagt.

TRETTONDE KAPITLET.

SLAGET VID STICKLARSTAD.

(År 1030.)

Natten före slaget låg konungen med den församlade krigshären ute på marken. Det är berättadt, att han den natten sof litet, utan vakade mest i böner till Gud för sig och sitt folk. Mot morgonen föll en liten slummer öfver honom, men just som det dagades, vaknade han. Och efter det tycktes för bittida att uppkalla hären, frågade konungen, *hvar Tormoder Kolbrunar Skald vore.* Tormoder var der straxt bredvid och frågade, *hvad konungen ville.* Olof begärde, *att han skulle qväda en sång för krigshären.* Tormoder reste sig då upp och började qväda så högt, att det hördes öfver hela hären, och qvad han sålunda:

Dagen upprinner,
Hanen gal.
Det är tid, det är tid,
Vårt arbete göra!
Vaker upp! vaker upp!
Vänsälle kung!
Alla i ädle
Konunga-tjenare!
Har den hårdhändte!
Rolf, skytten!
Ättgode män,
Som aldrig fly!
Jag väcker er, ej till vin,
Ej till qvinnoglam.
Upp, jag väcker eder
Till hårda vapenlekar.

Vid denna sång uppvaknade krigshären; och så snart Tormoder slutat, tackade männerna honom för qvädet,

berömmande det. Konungen tackade honom också, och gaf honom en guldring, som vägde en half mark.

Derpå lät konungen hela sin här draga ned till Sticklarstad. Der kom till honom en man, som var hufvudet högre än alla andra, och dertill mycket däjelig samt klädd uti dyra och förträffeliga vapen. Han erbjöd konungen sin tjenst, sägande sig vara från Helsingeland, och kallad Arnliot Gellina. Konungen frågade: *om Arnliot vore kristen?* Arnliot svarade: «*Jag hafver hittills trott blott på min egen kraft och förmåga, och hafver denna tro hjelpt mig. Dock ämnar jag nu heldre tro på dig, konung.* Konungen svarade: «*Tror du på mig, så skall du ock tro det jag lär dig: att Jesus Kristus har skapat himmel och jord och alla menniskor, och att till honom komma alla de fromma och rättrogna*». Arnliot sade: «*Väl hafver jag hört talas om hvita Krist: men ingenting är mig kunnigt om hans styrka och magt. Nu vill jag dock tro hvad du säger, och låta dig härom råda*». Derpå döptes Arnliot och ställdes sedan främst i konungens här.

Konungen fick vänta en stund med sitt folk, ty bönderna voro ej ännu framkomne. Han satte sig emedlertid och lutade hufvudet i Finn Arnasons knä, och föll då en god sömn öfver honom. Men när bondehären nalkades, väckte Finn upp konungen. Han blef misslynt häröfver, sägande, att Finn hade för honom stört en god dröm. Han hade nemligen drömt, «*att han klef uppföre genom luften på en stege, som gick upp i sjelfva himlen, men just som han var på öfversta steget väcktes han af Finn*». Finn svarade: «*Icke är denna dröm så god, som dig tyckes, utan lär den snarare bebåda din död; om det eljest är något annat än en sömnvilla*».

Nu rustade konungen sig till och skipade folket i ordning. Han var sjelf klädd i en pansarskjorta, hade förgylld hjelm på hufvudet, en hällebard i ena handen och i den andra en hvit sköld med ett inlagdt guldkors

uppå. Torder hette den man, som bar konungens banér; och rundt omkring det uppställdes en sköldborg af de tappraste män. I denna sköldborg hade han äfven ställt skalderna med befallning, att gifva noga akt på, hvad som skedde i striden, för att sedan kunna besjunga den. Derpå uppmuntrade han sitt folk att straxt i början gå hårdt på bönderna och således skrämma dem på flykten; «*ty*», sade konungen, «*om de få tid på sig, så lära de med sin stora öfvermagt besegra oss*».

Nu kom hela bondehären fram, och Torer Hund med sitt folk gick framför den. Han gaf då lösen åt hären, ropande: «*Fram, fram, bondemän!*» hvilket härskri bönderna högt upprepade, afskjutande dermed sina pilar och kastande sina spjut. Konungens män svarade härpå med det härskri, som konungen hade gifvit, nemligen: «*Fram, fram, kristmän, korsmän, konungsmän!*» och gingo derunder ifrigt mot bönderna. Men när bönderna ytterst på flyglarna hörde korsmännernas härrop, trodde de, att det var deras eget, och började derföre också skria och ropa: »*Fram, fram, kristmän, korsmän, konungsmän!*» När de andra bönderna detta hörde, angrepo de dem, troende dem vara konungens folk. Alltså blef en temligen skarp strid mellan bönderna sjelfva, och många föllo innan misstaget rättades.

Konung Olof hade uppställt sitt folk på en höjd, hvarifrån hans män med sådan häftighet angrepo bondehären, att den började bågna, och konungens sköldborg dref midten af böndernas här baklänges. Då voro redan många af dem färdiga till flykt, men länshöfdingarna uppmuntrade och förmanade dem till frimodighet och tapperhet, och fingo således bondehären att stanna och åter göra motstånd, så att de, som främst voro, nyttjade sina svärd och huggvapen; de, som stodo näst bakom, stucko fram med sina spjut; och de som ytterst följde, kastade pilar, handspjut och stenar.

Det är berättadt i gamla sagor, att denna dagen var i början mycket ljus och klar; men, då drabbningen begyntes, slog sig en rodnad och ett töcken öfver solen

och himmelen, att det slutligen blef mörkt som nattetid, hvilket mörker varade allt till konungens död.

Konung Olof gick sjelf fram ur sin sköldborg och slogs ifrigt, fällande många af bönderna; men dessa trängde sig häftigt emot, så att det blef mycket skarpt fäktande. En bonde, Torger af Qvistestad, gick emot konungen, men han gaf Torger ett så hårdt hugg, att det klöf hjelmen och hufvudet i tu. I detsamma stötte Torger konungens banérstång ned i marken så hårdt, att hon stod fast deri; ty Torger hade nu fått sitt banesår, och föll död ned vid baneret. Der föllo äfven många andra konungsmän, så manskapet började blifva glest kring Olof. Nu kom Torer Hund fram mot honom, och de började vexla hugg sins emellan; men konungens svärd ville ej bita på Torer, derföre ropade han på Björn Stallare: «*Slå du hunden, efter jern ej biter på honom*». Björn gaf då med sin hammare Torer ett så hårdt slag på axeln, att Torer raglade dervid: men han hemtade sig snart och sköt sitt spjut så, att det gick tvertigenom medjan på Björn, sägande: «*Så beto vi björnarna*». Björn Stallare föll död ned af detta sår; men konungen hade emedlertid fällt en af böndernas män. I detsamma kom Torsten Skeppssmed och högg till konungen med sin yxa så, att hugget gick djupt in i venstra låret. Finn Arnason högg straxt Torsten Skeppssmed ihjel: men konungen gaf sig mycket vid sitt sår, lutade sig mot en sten, kastade bort svärdet och bad Gud hjelpa sig. Torer Hund kom då och genomborrade honom med sitt spjut, så att konungen föll neder och dog deraf. Då voro också de fleste, som hade framgått med honom, fallne deromkring. En del af hans krigshär, som kommit försent fram, angrep nu bönderna, och blef då en häftigare strid än förut. Men då folket försporde konungens fall, ville de ej längre strida; utan flydde öfver till Sverge, eller sökte beskydd hos fränder och vänner uti Norrge.

FJORTONDE KAPITLET.

TORMODER KOLBRUNAR-SKALDS DÖD.

Tormoder hade varit med i striden bland skalderna under konung Olofs banér. Då bönderna gjorde sitt skarpa anfall, blef han så illa sårad, att han ej mägtade föra vapen. Dock ville han ej gå derifrån, utan stod qvar i striden. Då kom en pil och gick djupt in i hans venstra sida. Tormoder afbröt pilskaftet i såret, och gick sedan till ett stort hus, der de sårade voro. Der mötte honom en man, som hette Kimbe. Kimbe sade: «*Här är mycket ynkeligt skri, och är det stor skam, att raska karlar ej bättre kunna bära sina sår*». Kimbe fick se på Tormoders arm den ring, som konungen hade gifvit honom om morgonen. Då sade Kimbe: «*Visst är du en konungsman! Men gif mig din ring, så skall jag dölja dig undan för bönderna*». Tormoder svarade: «*Tag ringen om du kan; ty mer har jag nu mistat, än den är värd!*» Tormoder bar sitt blotta svärd i handen; men i detsamma Kimbe räckte ut sin hand efter ringen, viftade Tormoder till med svärdet och högg af hans hand: och är det berättadt, att Kimbe lät lika ynkeligt öfver sitt sår, som de andra, hvilka han tillförne hade begabbat. Tormoder gick in i en stuga, der en qvinna höll på att läka de sårade. Hon bad Tormoder bära in ved och lägga på elden. Han gjorde så. Men när han gick fram för eldskenet, sade qvinnan: «*Denne mannen är mycket blek. Hvaraf kommer det?*» Tormoder svarade:

Det undrar dig, qvinna,
Att du ser mig blek.
Få varda fagra af såren.
För flygande pilar jag råkat.
Den smala malmen
Mig midt igenom gick.
Och jernet skarpa
Mig skar i hjertat.

Läkerskan sade: «*Låt mig se dina sår, så skall jag förbinda dem*». Tormoder satte sig neder och kastade af kläderna, och läkerskan undersökte såret. Hon räckte åt Tormoder att dricka saft, som var sammankokad af lök och andra örter; men Tormoder sade: «*Tag bort det igen, icke har jag grötsjukan!*» Läkerskan försökte att med en tång utdraga jernet, men förmådde det ej. Dessutom kunde hon ej komma åt att få rätt tag deri, ty såret omkring var mycket svullet. Tormoder sade: «*Skär först upp köttet kring jernet, att man kan komma väl åt det med tången, och låt sedan mig rycka ut det!*» Hon gjorde så. Men Tormoder drog af sig ringen och gaf den åt läkerskan, sägande: «*Gör dermed hvad du vill! men visst har en god man egt den; ty konung Olof gaf mig den i morgons*». Derpå fattade Tormoder i tången och utryckte pilen. Men på jernet voro krokar och hullingar, med hvilka det följde ut stycken af hans hjerta, somliga röda, somliga hvita. Tormoder såg på dem och sade: «*Väl hafver konungen födt oss; feta äro mina hjertrötter*». Föll så baklänges ned till jorden och var död.

FEMTONDE KAPITLET.

IVARSKA ÄTTENS UTGÅNG.

(1061.)

Olof Haraldsson blef sedan dyrkad som ett helgon, och munkarna hafva berättat många underverk, som han skall hafva gjort. Men efter Anund Jakob regerade hans äldre broder, Emund gammal, hvilken dog utan söner, och således var den siste konung i Sverge af Ivar Vidfamnes ätt.

Tid- och Slägt-Tafla.

Olof Tryggvason.

Knut den rike.

ld Grenske.

Haraldsson, slagen vid Sticklarstad.

N.

/4 2.

BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

ANDRA DELEN,

INNEHÅLLANDE

KATOLSKA TIDEN.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

SJETTE UPPLAGAN.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS L. J. HJERTA,
1846.

INNEHÅLL.

Första Berättelsen.

Om Stenkilska konunga-ätten.

Andra Berättelsen.

Om Sverkerska och Erikska konunga-slägterna.

Tredje Berättelsen.

Om Birger jarl.

Fjerde Berättelsen.

Om Birger jarls söner.

Femte Berättelsen.

Om konung Birger och hans broder.

Sjette Berättelsen.

Om Folkunga-ättens slut.

Sjunde Berättelsen.

Om den heliga Birgitta.

Åttonde Berättelsen.

Om konung Albrekt och drottning Margareta

Nionde Berättelsen.

Om Engelbrekt och konung Erik.

Tionde Berättelsen.

Om Karl Knutsson.

Elfte Berättelsen.

Om Sten Sture den äldre.

Tolfte Berättelsen.

Om Sten Sture den yngre.

FÖRSTA BERÄTTELSEN.

OM STENKILSKA KONUNGA-ÄTTEN.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG STENKIL.

Sedan Ivarska ätten genom Emund Gammals död (1061) hade utslocknat, blef Stenkil Jarl hans efterträdare och stamfader för en ny konunga-ätt. Denne Stenkil var af hög slägt, ty han var son till jarlen Ragvald Ulfson och sonesonsson åt Skoglar Toste. Hans moder härstammade från Ynglingaätten, och blef efter Ragvald jarls död gift med Emund Gammal, så att Stenkil blef denna konungs stjufson. Sjelf var Stenkil en ansenligt stor och mycket stark man. Ingen uti hela hans rike kunde så väl skjuta med båge som han. Han var uti strider ganska oförfärad och modig, men tillika af ett mildt, försigtigt och fredligt sinnelag; dertill hade han mycket beröm för sin rättrådighet i domar. Likväl säges han hafva gynnat Westgötarna framför sina andra undersåtare, emedan hans fäderneslägt var derifrån kommen.

ANDRA KAPITLET.

KRISTENDOMENS PREDIKANDE.

Konung Stenkil hade sjelf antagit kristendomen och gynnade densamma mycket. Vid hans tid blef denna lära predikad vida omkring uti Sveriges rike. St. David i Munktorp predikade för Westmanlänningarna. St. Adalvard den äldre var biskop i Skara och omvände Wermlänningarna. St. Stefan for uppåt Norrland, predikade

der och omvände Helsingarna. Men, då han härvid gick våldsamt till väga samt nedbröt och sönderslog afgudarnas beläten, blef han slutligen af hedningarna sjelf ihjelslagen vid Mordbäcken på Tynnebro-skog emellan Gestrikeland och Helsingeland. Han blef begrafven i Norrala kyrka, och sjunger allmogen derstädes ännu många visor om honom under namn af Staffan Stalldräng eller Hillebror Staffan. Adalvard den yngre blef af erkebiskopen i Bremen insatt till biskop i Sigtuna, der han i början vann så mycket bifall, att han vid en messa fick sjuttio mark silfver i kollekten. Men ryktbarast bland alla var biskop Egino. Uti Skåne inrättades nemligen vid denna tiden två biskopsstift, ett i Dalby och ett i Lund. Egino blef den första biskop i Dalby och Henrik i Lund. Denne Henrik hade förut varit danska konungens hof-predikant och samlat mycket egodelar, och lefde sedan som biskop uti kräselighet och lättja. Slutligen dog han af sitt myckna drickande, då efter honom Egino blef biskop både i Lund och Dalby. Han var en nitisk och gudfruktig man, och omvände hedningarna i Blekingen och på Bornholm, predikande för dem så, att de under gråt öfver sina förra villfarelser sjelfve sönderslogo sina afgudabeläten, och framburo allt sitt guld och silfver åt Egino. Men han emottog det icke, utan bad dem använda det till kyrkors uppbyggande, de fattigas försörjning och utlösande af de fångar, som blifvit tagna på vikingsfärder. För att ändteligen göra alldeles slut på den hedniska afgudatjensten, ingick han i förbund med biskop Adalvard den yngre i Sigtuna, att de skulle uppbränna det gamla afgudatemplet i Uppsala. Detta sitt förslag meddelade de konung Stenkil, hvilken likväl afstyrde det, sägande, att hedningarna, uppretade häraf, skulle döda alla kristna lärare, fördrifva honom sjelf, samt tvinga dem, som redan antagit kristendomen, att åter dyrka afgudar. Härigenom blef väl mordbranden förekommen; men hedningarna, som hade fått veta biskoparnes förehafvande, harmades deröfver mycket, och efter Stenkils död an-

ställde de ett uppror, uti hvilket de kristna öfver hela Svea rike blefvo mycket förföljda och Adalvard måste fly till Westergötland, hvarifrån han sedan for ut till Bremen. Men Egino fortsatte sina predikningar oförskräckt, och for understundom in uti Westergötland, uppmuntrande de kristna derstädes. Dessa hade ej någon lärare, emedan de af påfven tillsatta biskoparna Acilius och Tadicus häldre lefde uti öfverflöd och vällust i sina kloster i Tyskland, än de ville underkasta sig det besvär och den fara, som bland hedningarna väntade de kristna lärarne. Men Egino fruktade sig icke, utan sönderslog till och med Friggas bild på ett ställe uti Westergötland, och predikade allestädes frimodigt, fortfarande dermed allt till sin död.

På detta sätt blef kristna läran småningom bekant uti hela riket, och många underverk berättades om de kristna lärarne. St. David sades en gång i Munktorp hafva upphängt sina handskar på en solstråle, hvilken han tyckte vara en spik, emedan hans ögon voro försvagade af ålder och gråt. Då hans tjenare sedan skulle hämta handskarna, fann han dem ännu hängande på solstrålen. Adalvard den äldre sades kunna af Gud erhålla regn och solsken när han bad derom, hvadan Westgöta-bönderna voro honom mycket undergifne.

St. Botvid var född af hedniska föräldrar uti Hammarby vid Stockholm, men på en handelsresa till England blef han omvänd till kristendomen, hvilken han sedan predikade i sin hemort. Han ville en gång draga not vid sin granne Boves strand, men Bove förböd det, om han ej skulle få en fjerdedel af fångsten. Botvid flyttade sig då till sin egen strand, der han säges efter ifrig bön hafva fått hela noten full med fisk, hvaraf han ock utdelade mycket åt dem, som emellertid hade fåfängt dragit not vid andra stranden. Icke heller vredgades han öfver Boves nidskhet, utan unnade honom allt godt, hvarigenom han blef mycket älskad och kunde omvända många. Han hade friköpt och omvändt en rysk slaf, hvilken han ämnade sända hem till dess fädernesland.

Men, då de under vägen hvilade sig på Råg-ön i Mälaren, och St. Botvid insomnat under ett träd, mördades han utaf den befriade trälen. Då St. Botvids slägtingar saknade honom, började de segla omkring och söka honom öfverallt. Det berättades då, att en hvit fogel har satt sig på framstammen af deras skepp, och liksom visat dem vägen. Denna fogel följde de, och kommo så till det ställe, der den mördade Botvid låg. De förde honom hem med sig och begrofvo honom. Han blef sedan ansedd som helig, och öfver hans graf upprestes till hans ära en kyrka, hvilken kallades Botvids-kyrka eller Bot-kyrka.

Det berättas också, att biskop Adalvard omvändt en vallherde vid namn Torsten, som tjenade hos en bonde i Westergötland. När Torsten sedan vallade bondens boskap i skogen, sysselsatte han sig ofta hela dagen igenom med gudeliga betraktelser och böner framför en stor sten i stället för altare, låtande emedlertid boskapen ströfva ovaktad omkring uti skogen. Likväl samlade de sig sjelfmant hvarje qväll och aldrig saknades något kreatur. Men bonden, som var hedning, hatade Torsten för dess kristendom, och då han ej kunde få något annat skäl mot honom, smög han sig hemligt till skogen och band der en af oxarna vid ett träd. Som nu denne saknades om qvällen, anklagade bonden Torsten derför och lät, till straff för detta pådiktade brott, slagta och offra honom på samma sten, der Torsten hållit sin enslliga gudstjenst. Men ifrån den tiden hade bondens kreatur ingen trefnad mer, utan magrade och dogo, och trodde många, att detta var ett straff för den oskyldige Torstens dråp. En gång, då bonden höll på att slagta, och redan hade dödat och dragit huden af en oxe, började hustrun att åter klaga öfver Torstens död, sägande *honom vara ett helgon, som nu lefde i himmelen.* Härvid skrattade bonden högt och sade: *Icke tror jag, att Torsten lefver mera än denne oxe, som jag nu skall hugga sönder.* Men se, vid dessa ord reste sig den slagtade och flådda oxen hastigt upp på sina fyra

ben, och bevittnade dymedelst, till de närvarandes förvåning, sin fordna väktares helighet. På detta ställe blef sedan ett litet kapell upprättadt till Torstens ära, der sedermera många underverk sägas blifvit förrättade i synnerhet med botande af Westgöta-böndernas boskap.

Dessa och otaligt många dylika berättelser, hvilka det råa folket trodde, bidrogo i sin mån att skaffa kristendomen allt mer och mer anseende och att uttränga de ännu orimligare sagorna om de gamla Gudarna.

TREDJE KAPITLET.

KRIGET MED NORRIGE.

På denna tiden lefde uti Norrige en ryktbar höfding, benämnd Håkan. Han ansågs vara den tappraste och skickligaste man, hvadan han hade blifvit satt öfver en del af vestra Norrige, samt fått en af konungens slägtingar till äkta. Sedan föll han uti sin konungs, Harald Hårdrådes, onåd, så att han måste fly riket. Han undfick då förläning i Sverige, somliga säga Halland, andra Wermeland. Härifrån for han ofta in uti Norrige och uppbar skatt af sin förra förläning, och ville bönderna hällre gifva den åt Håkan, som var älskad, än åt Harald Hårdråde. Häröfver vredgades Harald och for med sin här på lätta skepp elfven *) uppföre, låtande folket bära skeppen landvägen förbi de stora strömfallen vid Trollhättan, Edet och Rånum, och kom på det sätt upp uti Wenern. Här ämnade han falla in uti Westergötland, men Håkan jarl var honom till möte med sitt folk och dessutom många Westgötar för att hindra Harald från härjande. Båda krigshärarna stodo på hvar sin höjd och ett moras var emellan dem, hvarföre ingendera ville först angripa den andra. Lagmannen Torvid, som anförde Westgötarna, satt fram för dem på en häst,

*) Så kallades Göta-elf den tiden.

som var bunden vid en i marken nedslagen påle. Under afvaktan på stridens början uppmuntrade han Westgötarna med detta tal: »*Det vet Gud, att vi hafva* »*här mycket krigsfolk tillhopa och de mest raska män.* »*Låtom derföre konung Stenkil få spörja, att vi göra* »*denna jarlen godt bistånd. Men blifver någon bland* »*ungmanskapet rädd och ej törs bida, så fly vi ej* »*längre än dit till den der bäcken. Om flera af ung-*»*domen, det jag dock ej tror, skulle rädas, så skola* »*vi ej fly längre än dit bort till högen.*» Nu upphäfde norrska krigsfolket ett härskri samt slog på sina sköldar; hvilket besvarades af det svenska på samma sätt. Häraf skrämdes lagmannens häst, så att han kastade sig våldsamt och ryckte upp pålen med sådan fart, att den slog lagmannen i hufvudet. Han, troende det vara ett norrskt skott, *förbannade deras skjutande,* samt red skyndsamt undan öfver både bäcken och högen. Göterne voro i hast uppbådade och således illa klädda, så att de fröso mycket, ty höstkölden hade redan begynt och det snögade något. Derföre ville de ej vänta längre, utan rusade öfver dalen upp mot den andra höjden, anfallande Norrmännen. Men desse drefvo dem utföre igen på flykten; och fastän de icke vågade förfölja dem långt, nedhöggo de likväl många Göter och bekommo Håkan jarls banér.

Då Norrmännen om qvällen återvände till sina skepp, gingo de en så smal väg genom skogen, att blott en och en i sender kunde komma fram. Konungen talade just med sina hofkämpar om, huruvida Håkan jarl hade fallit i striden, eller ej. Då berättades för honom, att en man hastigt hade framkommit ur skogen, nedstuckit den, som bar Håkans banér, och straxt flytt undan med detsamma. Då sade Harald: »*Än lefver Håkan jarl.*» Härefter hade Harald ingen framgång uti Westergötland, ty, så snart några af hans folk skiljde sig från krigshären, blefvo de straxt genom Håkans anstalter omringade och nedhuggne. Ja, det berättas, att Håkan sjelf, förklädd till en gammal tiggare, har gått

in i Haralds krigshär, och lofvat visa väg till Håkan jarls gömställe. Då nu många följde honom, förde han dem in i en stor och tjock skog, der de slutligen blefvo af ett bakhåll öfverfallna och nedgjorda. Slutligen började vattnet på Wenern att frysa till. Dessutom berättades, att konung Stenkil med en stor krigshär skulle komma ned från Svealand till Håkans hjelp. Harald förfogade sig derföre Göta elf utföre hem till Norrige igen, och fingo Westgötarna sedan vara i fred för hans anfall.

FJERDE KAPITLET.

OM KONUNG INGE DEN ÄLDRE.

Konung Stenkil lemnade efter sig vid sin död (**1066**) tvenne söner, Inge och Halstan, men, som de voro mycket unga, togs Håkan Röde till konung. Om honom är ej stort att förtälja, men efter hans död (**1079**) blef Inge konung. Han var en stark och storväxt man såsom hans fader, konung Stenkil. Hans drottning, som hette Mö, var af hög inländsk slägt, och hennes broder, Sven, stod uti ganska stor gunst hos konungen.

Denne Inge var en mycket ifrig och nitisk kristen. Likasom de förra kristna konungarna ville han ej bo vid Uppsala för de många afgudaoffrens skull, utan uppehöll sig uti Sigtuna eller Björkö. De förra konungarna hade likväl måst vara tillstädes vid de årliga stora offren i Uppsala, men detta ville konung Inge ej heller göra. Tvärt deremot lät han afskaffa afgudatjensten, hvar han kunde, och befallte, att folket skulle antaga kristna läran. Hedningarna blefvo mycket uppretade häröfver och stämde ting med konungen, då de förelade honom tvenne vilkor, nemligen: *att han skulle antingen blifva vid landsens lag och gammal sed, såsom hans fader konung Stenkil, eller också lemna ifrån sig konungamagten.* Men konung Inge svarade frimodigt: *det han ingalunda ville förkasta den tro och lära, som han*

ansåg rättast. Härvid vredgades hedningarna och började att under skrik och rop kasta stenar mot konungen, drifvande honom sålunda från tinget.

FEMTE KAPITLET.

OM BLOT-SVEN.

När konung Inge måste fly ifrån Uppsala, stannade likväl hans svåger, Sven, qvar derstädes. Han steg nu fram för de uppretade bönderna och lofvade, att han skulle uppehålla afgudaoffren åt dem, om de ville taga honom till konung. Härtill jakade alla, och blef så Sven konung öfver allt Svea rike, men Inge måste fly till Westergötland. Sven lät straxt framleda en häst, som till offer sönderhöggs och delades ut mellan folket, men med blodet beströkos afgudabilderna, såsom hedningarnas sedvänja var.

Litet derefter voro hedningarna församlade vid Strengnäs, hvarest då för tiden var ett allmänt offerställe. De skulle hylla den nya konungen, Sven, som dervid anställde ett stort offer. Då bodde uti Södermanland vid Fors, der nu Eskilstuna är belägen, en kristen lärare från England, vid namn Eskil, som var ganska nitisk och ifrig att utöda hedendomen. Då han fick underrättelse om det stora afgudaoffret i Strengnäs, skyndade han dit. Hedningarne höllo på att offra åt afgudarna och en stor måltid var anrättad åt folket, just på det ställe, der nu Strengnäs domkyrka är belägen. När Eskil såg detta, började han att ifrigt förebrå hedningarna, *att de glömde den enda sanna Guden, och offrade åt djeflarna.* Men, som hedningarna icke brydde sig något om detta och mycket annat, han sade, så upplyftade han sina ögon och händer mot himlen och bad, *att Gud skulle genom något underverk bevisa sin magt för de otrogna.* Då berättades det, att ett starkt åskslag straxt har följt jemnte mycket hagel, snö och

regn, som nedslog hedningarnas altaren och bortförde deras offer, men på Eskil skall ej en enda droppe hafva fallit. Häraf blefvo hedningarne mera uppretade än skrämda, och en af afguda-presterna kastade en sten mot Eskils hufvud och en annan sårade honom med en yxa. Derpå fördes han till konung Sven, hvilken dömde honom till döden, såsom den *der med trolleri hade uppväckt ovädret till Gudarnas och konungens försmädelse.* Han utfördes utom staden och dödades på ett berg, der sedan Dominikaner-klostret till hans ära uppfördes. Munkarna berätta vidare, att ett brinnande ljus nedkom från himmelen öfver hans kropp, och att fläckarne efter hans blod aldrig kunde utplånas från den sten, på hvilken han stod, då han först sårades. Men några kristna togo S:t Eskil och skulle bära honom till Fors, der han förut hade bott. Innan de hunno alldeles fram, blefvo de likväl omgifna af en så tät dimma, att de ej sågo att gå längre; tillika blef S:t Eskils kropp så tung, att de ej förmådde lyfta den. De trodde sig då förstå helgonets mening och begrofvo honom på samma ställe. Der blef sedan en kyrka till hans ära anlagd, och slutligen en stad, som efter honom ännu kallas Eskilstuna, d. v. s. Eskils hem.

Under denna tiden blef kristendomen mångenstädes utrotad uti Svealand och afguda-offren firades åter i deras fordna prakt. Detta skedde isynnerhet vid det stora templet i Uppsala. Det var uppmuradt af grof gråsten, men inuti alldeles öfverdraget med förgyllda plåtar. Der inne sutto Odens, Tors och Freys bilder bredvid hvarandra och åt dem offrade folket tuppar, hökar, hundar, hästar, i svårare landsplågor äfven menniskor, men allt endast af mankönet. Offren skedde under det presterna sjöngo dystra sånger, och de döda kroppar, som ej vid offermåltiden förtärdes, upphängdes i träden uti den stora lund, som omgaf templet. Denna lunden ansågs mycket helig af hedningarna, och såg man der ibland mer än femtio döda kroppar hängande, isynnerhet vid det stora offret, som skedde hvart nionde år,

då de offrade nio hanar af alla slags djur. Att anställa slika offer åt afgudarna, kallades i fornspråket att *blota*, derföre blef äfven konung Sven kallad *Blot-Sven*, emedan han åter upprättade denna afgudatjenst.

SJETTE KAPITLET.

OM BLOT-SVENS DÖD.

Trenne år regerade Blot-Sven uti Svealand och under hela denna tid uppehöll sig konung Inge i Westergötland, der kristendomen var mera allmänt antagen. Slutligen församlade han i tysthet en liten krigshär, med hvilken han red genom dag och natt hemligen uppåt från Westergötland till Svealand. Han kom tidigt en morgon till en gård, der konung Blot-Sven var, medan denne jemnte all dess hoffolk ännu sof. Inge lät då sina män omringa huset, tillstängde dess dörrar och tände sedan eld derpå. Konung Blot-Sven trängde sig väl ut ur den brinnande byggningen, men blef straxt af Inges folk nedhuggen; och hans hofmän blefvo antingen innebrända eller ihjelslagna.

Härefter blef Inge åter konung öfver Svearike. Somliga säga, att han då, för att fullkomligt utrota hedendomen, lät uppbränna Uppsala afgudatempel och nedhugga den heliga lunden deromkring Säkert är, att templet blifvit så förstördt, att blott murarna stodo qvar, hvilka sedan af Sverker den gamle lagades och utvidgades och slutligen af Erik den helige fulländades till den kristna kyrka, som nu kallas Gamla Uppsala. Än i dag kan man i sidorna af densamma tydligen urskilja lemningarna af de gamla grofva murar, som fordom tillhört afgudatemplet.

Inge lät nu påbjuda kristendomen öfver allt Svealand, och blef den införd dels med våld, dels med godo. Hedningarna drogo sig undan till Östergötland och Småland, hvarest de valde sig en särskild konung,

neml. Erik Blot-Svens son, hvilken der bibehöll afgudaoffren. I detta land bodde också vid samma tid Kettil, som kallades *Okristen* derföre, att han ej ville antaga kristna läran. Han hade varit Håkan Rödes jarl och var nu mycket gammal. Han såg med harm och leda kristendomens framsteg, lät derföre uppkasta åt sig en stor ättehög, uti hvilken han steg in och lefde der i tre år ända till sin död. Denna hög ses ännu vid Ketelstads kyrka, hvilken af honom har sitt namn.

Ifrån Blot-Sven leda stora slägter sitt upphof. Hans son, Erik, var stamfader för Sverkerska konunga-ätten. Hans dotter Cecilia blef gift med Jedvard Bonde och moder till Erik den helige, från hvilken Erikska konungaätten härstammade.

SJUNDE KAPITLET.

KRIGET MED NORRIGE.

Uti Norrige regerade vid denna tid konung Magnus med tillnamnet *Barfot*, emedan han införde det bruket från de södra länderna, att gå med korta kappor och bara ben. Han var en stor stridsman och mycket begifven på krig. Han fordrade, att alla länder, som ligga vester om Göta elf och Wettern, skulle tillhöra Norrige. På den tiden kallades Bohuslän *Wiken*, och dess inbyggare *Wikvärjar* eller *Elfvagrimar*, ty de bodde vid Göta elf, och ansågos för ett ganska styft och hårdtaget folk. Dessa hade alltid lydt under norrska konungen, men *Markamännerna* eller Dalboerna (ty Dalsland kallades då *Markerna*) hade alltid gifvit skatt till svenska konungen och ville dermed fortfara. Magnus Barfot red derföre med sin krigshär upp ifrån Bohuslän genom Dal, härjande och brännande öfver allt, och tvang så folket gå sig tillhanda Men när han kommit upp till Wenern, led det redan långt fram på hösten. Han lät derföre på *Qvaldins-ö*, eller som hon nu kal-

las, *Kållands-ö*, bygga en borg af torf och träd och föra dit mat och allt, som behöfdes, samt gräfde en djup och bred graf deromkring. I denna borg lemnade han qvar trehundrade män och satte Sigurd Ullsträng till anförare öfver dem, dragande sjelf tillbaka med sin krigshär inåt Norrige.

När konung Inge förnam detta, började han att samla sig en krigshär, hvilket dock gick ganska långsamt. Slutligen när isen hade laggt sig, kom Inge med tretusen man ned ifrån Sverige. Han sände bud till Sigurd Ullsträng, bedjande honom fara *hem till Norrige igen med folk och vapen och allt det rof, de hade tagit.* Härpå svarade Sigurd öfvermodigt, *att konung Inge skulle få annat att göra än visa dem bort, som hjord ur hage.* Konung Inge drager derföre med sitt folk in på ön och sänder då det andra budet, tillbjudande Norrmännen *att nu draga dädan med vapen och hästar, likväl skulle de lemna tillbaka, det de röfvat;* men de nekade äfven härtill. Konung Inge med sitt folk började alltså bestorma borgen. De fyllde grafven med stenar och träd, samt stötte och arbetade med stora stockar mot väggen, att den slutligen begynte gå sönder. Tillika kastade Svenskarna lågande eldbränder, itändande dermed borgen. Då begärde de norrske lif och frid, och änskönt konung Inge hade kunnat låta nedhugga dem allesamman, lät han dem dock behålla lifvet, men sina hästar och vapen och allt, det de tagit, måste de lemna qvar; och då de så vapenlöse gingo ut ur fästningen, fick hvar och en ett slag af ris öfver länderna, hvarmed de gingo hem till Norrige igen, tyckande sig hafva haft en neslig färd; men Markamännerna föllo åter konung Inge till och blefvo honom underdåniga.

ÅTTONDE KAPITLET.

SLAGEN VID FOXERNA.

När konung Magnus fick höra sina männers olycka på Qvaldins-ö, harmades han deröfver högeligen och beslöt att hämnas denna nesa. Han drog alltså tidigt nästa vår med sina skepp elfven uppföre, härjande allestädes, in uti Westergötland, ända till Foxerna kyrka, der hans män stego alla af skeppen för att tåga upp åt landet. Men der var straxt för dem en stor krigshär af Göter församlad, mot hvilken de började ett skarpt och hårdt slag. Slutligen måste Norrmännen taga till flykten och Göterna förföljde dem utöfver en stor slätt, hållande isynnerhet hårdt och tätt efter konung Magnus, hvilken var ökänd genom sin stora växt samt en röd jacka, som han hade öfver harnesket. En norrsk man, benämnd Ögmund Skofteson, som också var ganska storväxt, red biedvid konungen. Som han förstod Göternas afsigt och konungens fara, så begärde han *som en nåd, att få den röda tröjan*; och, då de voro framom några klippor och träd, så att Göterna ej kunde se dem, tog Ögmund tröjan på sig. Då de åter kommo fram på slätten, vände Ögmund tvärt af vägen åt ena sidan från konungen. Göterna stormade allesammans efter Ögmund med den röda jackan, troende konung Magnus vara under densamma. Denne kom alltså sjelf lätteligen undan, men Ögmund måste utstå många farligheter, innan han kom ifrån Göterna tillbaka ned till skeppen. Men konung Magnus for elfven utföre tillbaka i sitt rike, föresättande sig likväl att betala Göterna de hugg, han och hans folk af dem uppburit.

Han samlade mera folk och drog dermed ånyo elfven uppföre och tvang många Westgötar att gå sig tillhanda. Men konung Inge kom emot honom med en stor krigshär och lägrade sig vid Foxerna. Här öfverföll konung Magnus honom oförvarandes nattetid och

slog mycket af hans folk ihjel, så att konung Inge måste slutligen sjelf taga till flykten. Sedan for konung Magnus också straxt hem i sitt rike igen.

NIONDE KAPITLET.

KONUNGARNES FÖRLIKNING.

Sommaren derefter stämdes ett möte uti Kongahäll, eller, som staden nu heter, Kongelf, mellan konungarne Inge och Magnus samt konung Erik Ejegod i Danmark, och skulle de der bilägga sina stridigheter. Då tinget var samladt, gingo de tre konungarna ut på fältet afsides från det öfriga folket, talande med hvarandra. Om en liten stund kommo de tillbaka och var då friden mellan dem sluten på det sätt, *att rikenas gränsor skulle förblifva såsom fordom, samt konungarna hvar och en vedergälla sina undersåtare det de lidit af de andras härjningar.* För att ytterligare befästa denna frid, skulle konung Magnus få konung Inges dotter Margareta till drottning, och blef hon derföre kallad *Margareta Fridkulla.* — Men folket tyckte sig aldrig hafva sett så ansenliga män till konungar förut. Inge syntes vara den störste och manligaste, konung Magnus den raskaste och vigaste, men konung Erik den vackraste.

Konung Inge hade sedan frid, så länge han lefde. Han hade någon tid sin broder Halstan till medregent, men denne dog snart och efterlemnade sönerne Filip och Inge. När Inge den äldre dog (**1112**), lemnade han inga söner, utan dessa båda bröder blefvo hans efterträdare och samkonungar.

TIONDE KAPITLET.

OM KONUNG INGE DEN YNGRE.

Filip dog efter en kort tid (1118) och sedan blef Inge ensam konung. Han var kristna läran ganska tillgifven och mycket mild och fromsinnad, fastade och läste mässor samt böner på vissa tider, men kunde ej tillräckligt skydda sitt rike mot främmande anfall. Uti Norrige regerade nemligen vid denna tiden två bröder, Östen och Sigurd. Denne Sigurd for med en utvald tropp och besökte Jerusalem samt badade i floden Jordan. Han utförde många tappra bedrifter på denna resa och fick det tillnamnet *Jorsalafarare*, ty Jerusalem kallades då *Jorsala* af de nordiska folken. Under det Sigurd reste så omkring, satt Östen hemma, styrande riket med mycken vishet, så att det kom i stor välmagt, och Östen blef älskad af alla. Han sände då många föräringar till Jemtlands-boarna, vinnande på detta sätt deras tillgifvenhet. Slutligen stämde han dem tillhopa och föreställde dem, *huru mycket bättre det vore för dem att tillhöra Norrige än Sverige. De hade lättare att få sina handelsförnödenheter från Norrige; ej heller var det så stort besvär för dem att resa öfver till Trondhem, som ned till Uppsala, då de behöfde anlita sin konung om något.* Jemtlänningarne tyckte Östens tal vara sannt, kände honom tillika som en förståndig och gagnelig konung. De gåfvo sig derföre under honom och betalade till Norrige sin skatt, och konung Inge förmådde ej att hindra det, om han också vårdade sig något derom.

När konung Sigurd Jorsalafarare efter Östens död blef ensam konung i Norrige, beslöt han att utrota hedendomen i Småland och Östergötland. Han for derföre med en stor krigsmagt ned genom Öresund och landsteg vid Kalmar, började att härja och bränna öfver allt, och upphörde ej förr dermed, än Smålännin-

garna gåfvo honom 1500 nötkreatur, samt antogo kristna läran, hvarefter han återreste till Norrige. Det finnes ingenstädes nämndt, att konung Inge sökt förekomma eller straffa detta öfvervåld

Konung Inges magt inom riket var också ganska ringa. Blot-Svens son, Kol, regerade öfver hedningarna i Östergötland. Under denne Kols tid var alltid god årsväxt, hvarföre hans undersåtare gåfvo honom namnet Erik Årsäll, samt trodde ännu mer på de hedniska Gudarnas magt; men detta oaktadt antog Kol sjelf med hela sin slägt kristendomen före sin död, och dermed förlorade hedendomen sitt sista stöd, och kristna läran blef allmän öfver hela riket.

Konung Inge den yngre dog af förgift (1129) och efterlemnade inga barn.

ELFTE KAPITLET.

STRIDEN OM SVENSKA RIKET.

Från de äldsta tiderna hade alltid Uppsvearna haft rättighet att välja konung öfver hela riket; men den, de valt, skulle sedan hålla sin Eriksgata *), och då vid hvart och ett landskaps gräns lemna gisslan för sig åt folket och sedan på landskapstinget besvärja dess lag. De andra landskapen afundades Uppsvearna deras företräde, i synnerhet hade detta länge förtrutit Westgötarna. Som nu konungarna af Stenkilska ätten alla voro från Westergötland, så tyckte sig Westgötarna också hafva någon rättighet att bestämma konungavalet. De gingo derföre tillsammans och valde danska prinsen Magnus Nilsson, son af Margareta Fridkulla och konung Nils, med hvilken hon efter Magnus Barfots död blifvit förmäld.

*) *Eriksgata* eller *Ä-riksgata* betyder *hela rikets genomresande.*

Uppsvearne, harmsne öfver Göternas tilltagsenhet, ville ej låta taga ifrån sig sina fordna rättigheter, utan utvalde på sin sida en annan konung. Denne hette Ragvald, och säga somliga, att han var af Stenkilska ätten. Han var mycket stor och stark och dertill ganska häftig och våldsam till sinnes, hvarföre man tror, att han fått tillnamnet *Knaphöfde*, d. v. s. *kort om hufvudet.*

Ragvald Knaphöfde började straxt sin eriksgata, men, när han kom till gränsen af Westergötland, brydde han sig ej om gisslan, utan reste derin, Westgötarna oåtsporda. De samlade sig derföre emot honom vid Karlebylånga ej långt från Falköping, och slogo honom ihjel (1131), och skall hans grafhög der ännu synas.

Magnus Nilsson begick emedlertid ett stort nidingsverk uti Danmark, då han under lismeri och vänskap lockade till sig sitt syskonebarn, hertig Knut Lavard, och sedan bedrägligt lönnmördade honom, för att vara säker om danska kronan efter sin far, konung Nils. Han blef dessutom allt mer och mer känd som en ond och hård furste. Svearne togo sig derföre till konung Erik Årsälls son, Sverker, som efter sin fader regerade i Östergötland, och hade antagit kristendomen; Westgötarna höllo sig likväl ännu till Magnus. Men, som Knut Lavard hade varit älskad uti hela Danmark, utbrast ett svårt uppror emot konung Nils och hans son, Magnus Nilsson. Knut Lavards broder, Erik Emund, hade med dem åtskilliga strider med skiftande framgång. Slutligen beslöt Magnus Nilsson att alldeles förkrossa Eriks magt. Han församlade derföre i tysthet 20,000 man från Jutland och öarna, med hvilka han drog mot Erik, som blott hade Halland och Skåne. På det att Erik ej skulle få någon underrättelse härom, lät han noga bevaka alla Selands stränder mot Skåne, men Magnus Saxeson, en af Eriks män, nedhissade sig en natt med ett tåg från Stevens klint i en båt, hvarmed han rodde öfver sundet och underrättade Erik om den förestående faran. Någon tid derefter kom hela danska

krigsflottan och lade till vid Foteviken eller Fotevig, ej långt från Skanör, och lät Magnus straxt sitt krigsfolk stiga i land, uppställande dem utan någon synnerlig ordning, ty han föraktade Eriks magt. Med prins Magnus följde fem biskopar samt många prester, och som det just var annandag pingst, så rådde biskoparna prinsen, att ej genom en strid begå sabbatsbrott. Men Magnus brydde sig icke härom, utan, då hans folk syntes försagdt, uppmuntrade han dem, sägande: »*hvarföre* »*frukten j, mine tappre män? Vi äro ju* 20,000 *be*»*väpnade karlar, med hvilka vi kunna taga in sjelfva* »*Rom.*» Likväl var hans folk beständigt nedslaget.

Men med konung Erik var erkebiskop Asker af Lund. Han uppmuntrade Eriks folk, föreställande dem, *att fega och modlösa män ej voro Gudi behagliga, och att alla skulle ändå en gång dö; men den, som nu strider manliga, kan vara säker om sina synders fullkomliga förlåtelse.* Ja, erkebiskopen befallte sina prester att gå omkring i krigshären och gifva männerna aflösning. Erik sjelf talade också till dem, erinrande dem *huru nedrigt konung Nils och prins Magnus hade mördat hans broder, Knut Lavard, samt konungarnas öfriga illbragder, hvilket allt nu borde hämnas.* Hela hären ropade, att de ville lefva och dö med Erik, och tågade så frimodigt ned mot Magnus, hafvande sitt rytteri framför sig. Danska hären stod vid byn Hammar ofvanför Foteviken. Så snart den nu såg dammet och hörde dånet af skånska rytteriet, började den att af räddhåga fly tillbaka till skeppen. Då Eriks rytteri hann Danskarna, voro de redan i fullkomlig oordning och blefvo lätteligen slagne. Konung Nils blef litet sårad, men fick af en bonde en häst, med hvilken han kom undan till skeppen. Men prins Magnus, som var iklädd en stark pansarskjorta, ville ingalunda vika och uppmuntrade folket omkring sig till motstånd, så att der uppstod en hårdnackad strid. Sigurd starke het den, som bar baneret åt Magnus. Han var hans fosterbroder och en mägta stor stridskämpe. Han och prins Magnus

samt biskop Peder af Roskild uppehöllo striden länge; men då Sigurd såg, att de skulle blifva öfvermannade, bortkastade han fanan, och då prins Magnus ej ville sjelfmant fly, lyfte han honom i sina armar, och började så hasta till skeppen. Men Eriks folk afskuro dem återvägen, så att de båda slutligen blefvo nedhuggne (1134). De flyende Danskarna kastade sig så många på några skepp, att de sjönko, hvilket då folket på de andra skeppen såg, ville de ej emottaga flera. En stor hop Danskar kommo då, jagade af Skåningarna, sprungo ut i vattnet, och fattade i sina landsmäns skeppskanter, viljande komma upp till dem, men dessa afhöggo deras händer och armar så, att de hjelplösa sjönko tillbaka i hafvet. På detta sätt omkommo ganska många, utom den stora mängd, som Skåningarna i striden hade nedgjort. Fem biskopar och mer än 50 prester, som åtföljde prins Magnus, föllo i detta slag. Konung Nils flydde tillbaka till Danmark, och blef straxt derefter mördad i Slesvig af borgrarna, som hatade honom, emedan han ej straffat Knut Lavards död. Erik blef efter honom konung i Danmark; och sedan Magnus nu var fallen, blef Sverker erkänd konung öfver hela Sverike, begynnande der en ny konungaslägt, som efter honom kallades den Sverkerska.

ANDRA BERÄTTELSEN.

OM SVERKERSKA OCH ERIKSKA KONUNGA-SLÄGTERNA.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG SVERKER DEN GAMLE.

Konung Sverker var af ett ganska mildt och fromt sinnelag, och kristna läran mycket tillgifven. Han anlade många af de äldsta kloster, som hafva funnits uti Sverige, neml. Nydala i Småland, Warnhem *) vid Billingen i Westergötland, Alvastra **) vid Åmberget i Östergötland m. fl., och uppbyggde dessutom många kyrkor öfver hela landet.

Uti hans tid kom kardinalen Nicolaus Albanensis och höll i Linköping det första kyrkomöte här i Sverge (1153). På detta möte åtogo sig Svenskarna den första skatt till påfven under namn af Sankt Peters penning; tillika blef nu förbjudet för någon att bära vapen, förutan konungens *fylgdarmän*, d. v. s. lifvakt. Kardinalen skulle också inrätta ett erkebiskopssäte uti riket, hvilket dock ej gick i fullbordan för den inbördes oenighetens skull. Svearne ville nemligen hafva erkebiskopen i Uppsala, men Göterna i Linköping.

Ifrån denna tiden kan man anse kristendomen stadfästad i Sverige. Tillika med afgudaoffren uti Uppsala upphörde Allshärjar-tingen derstädes, så att bönder ej mera fingo tillfälle att deltaga uti riksstyrelsen. Här-

*) D. v. s. *Bernhardshem*, ty Bernhardiner-munkar bodde der.

**) D. v. s. *Alfhilds-stad*, ty klostret anlades på ett gods, tillhörigt Sverkers drottning, Alfhild.

igenom samt medelst förbudet mot vapens bärande förlorade de så småningom sitt förra anseende, och biskoparna samt de mägtiga herrarna afgjorde på de så kallade Herredagarna rikets alla angelägenheter.

ANDRA KAPITLET.

KRIGET MED DANMARK.

Konung Sven Grate i Danmark hade satt till höfding öfver Halland en man, benämnd Karl. Denne Karl hade en hustru och en svägerska, som voro mycket beryktade för deras skönhet. Till dessa fattar prins Johan, konung Sverkers son, en oloflig lusta och bortröfvar dem under Karls frånvaro till sin borg i Sverige, behandlande dem der på det gröfsta och skamligaste sätt. Men då både hans fader och folket gåfvo högljudt tillkänna sin afsky för detta, återsände han dem väl, men blef dock så förhatad, att bönderna slutligen, då han höll ting för att begära hjelp af dem mot Danskarna, öfverföllo och dödade honom.

Men konung Sven Grate ansåg detta såsom en skymf, vederfaren hela danska folket, och hvilken nödvändigt borde hårdeligen hämnas. Han började derföre att tillrusta krig mot Sverige, och kunde ej derifrån afstyras, hvarken af konung Sverkers flera sändebud om fred och förlikning, ej heller af kardinalen Nicolai föreställningar om de ringa fördelar, men stora svårigheter, hvilka väntade honom i ett så fattigt och oländigt rike som Sverige. Sven Grate förlitade sig på sin hittills hafda lycka för mycket för att lyssna på kardinalens varningar. Sverkers budskickningar ansåg han som bevis på fruktan och svaghet, blifvande derigenom så mycket mera ifrig uti sitt förehafvande. Ja! han började till och med att mellan sina hofmän utdela de jarle- och höfdingedömen, som han i Sverige skulle eröfra. Det fanns på den tiden en svensk jungfru, som var vida beryktad öfver

hela Norden för sin fägring. Om henne uppstod en häftig tvist mellan tvenne hofmän; konungen afgjorde dock slutligen saken sålunda, att hon skulle tillhöra den, som uti det blifvande kriget uppförde sig tapprast. Under dessa rustningar afvaktade han vintren, då det skulle vara lättast att öfver de tillfrusna sjöarna och floderna intränga i Sverige.

Konung Sverker var nu af ålder och tröghet så förslappad, att han ej vidtog några försvarsmått mot denna fejd, utan då vintren kom (1154), inbröt konung Sven obehindradt med danska krigshären utur Skåne i Småland. Först genomtågade han Finnveden *), der innevånarne öfverallt hyllade honom och förde till honom allehanda lifsmedel. Sedan kom han in uti Wärends härad **), der han brände och förstörde allt, emedan folket hade flytt undan till skogarna. Emedlertid blef vintren allt skarpare, så att Danskarna ledo mycket deraf, och den hopade snön försvårade deras krigståg. En dag, då konungen satt till bords uti sitt tält, blef honom berättadt, att bönderna hade med en förhuggning alldeles tillstängt vägen. Konungen, vredgad häröfver, springer upp, och rider dit, befallande sina män att strax storma förhuggningen. Der bakom stodo bönderna och bådo med höga rop konungen om frid och säkerhet; men han kunde ej bevekas. Bönderna måste derföre försvara sig och lyckades det dem att ända till qvällen afslå Danskarnas anfall; men under natten veko de undan och lemnade konung Sven vägen öppen. Dennes krigshär hade emedlertid lidit mycken afbräck af den hårda årstiden; isynnerhet hade hästarna blifvit förstörda, och dessutom började också Danskarna ledsna vid kriget och hoptals smyga sig hem till deras land igen, så att krigshären mycket försvagades. Sven drog

*) Finnveden utgjordes då af Östbo, Westbo och Sunnerbo härader i Småland.

**) Wärend innehöll Konga, Kinnevalds, Albo, Uppvidinge och Norrvidinge härader.

sig derföre hastigt med en del af sitt folk på genvägar tillbaka till Skåne. Den andra delen skulle under Karls anförande gå till Halland. Dessa blefvo väl mottagne med mat och dryck af Smålänningarna, och sedan Karl på detta sätt en afton blifvit trakterad, fördes han och hans följeslagare rusiga till en tom lada, der de skulle hvila öfver natten. Så snart Danskarna somnat, tillstängde Smålänningarna dörren och satte derefter eld på ladan i alla fyra hörnen. Då elden började komma närmare, vaknade Karl och hans följeslagare, och det lyckades dem slutligen att uppbryta dörren; men rusiga och obeväpnade, som de voro, blefvo de lätteligen nedhuggne af Smålänningarna, och några, som blifvit fångna, nedstoppades utan all miskundsamhet under isen på Nissa å, finnande der sin död.

På detta och flera andra sätt hafva Danskarna blifvit fördrifna af Wärendsboerna, och lära qvinnorna häruti hafva gjort sina männer ett tappert och kraftigt bistånd. Det berättas att wärendsboarna till belöning för sin tapperhet härvid hafva erhållit åtskilliga företräden, samt qvinnorna rättighet att ärfva lika med männerna, samt att hafva trumslagare före sig på sina brudfärder.

Litet derefter hände sig, att då konung Sverker skulle fara från Alebäck till Tollstads kyrka julottan (1155), blef han på vägen vid Alebäcks bro ihjelslagen af sin stallsven. Till åminnelse af mordet upprestes der en sten, som ej längesedan blifvit borttagen. Detta mord troddes tillställdt af danska prinsen Magnus Henriksson, hvilken, såsom sondotters son af konung Inge den äldre, trodde sig hafva arfsrättighet till svenska kronan. Konung Sverker blef begrafven uti Alvastra kloster.

TREDJE KAPITLET.

OM KONUNG ERIK DEN HELIGE.

Efter konung Sverkers död uppkom åter oenighet emellan Svearna och Göterna, hvilkendera skulle välja

konung. Ingendera ville hafva Magnus Henriksson; utan Göterna togo Karl, konung Sverkers son: Uppsvearna deremot utvalde en svensk man, Erik, son af Jedvard Tordson Bonde till Engsö och Cecilia, Blot-Svens dotter. Denne Erik var mycket godsinnt, gudfruktig, frikostig, ödmjuk, klok och tapper och blef derföre ganska mycket älskad af sina undersåtare, samt firad af presterna. För att späka sin lekamen fastade han ofta, badade sig uti iskallt vatten, samt bar en hårduk närmast kroppen. Han uppbyggde många af de små gråstens-kyrkorna öfver Svealand, och i synnerhet tror man, att den såkallade bondekyrkan uti Uppsala af honom blifvit uppförd. Han brukade också att ofta resa omkring uti sitt rike och bilägga alla tvister och oenigheter mellan folket; men då det ej lyckades, dömde han dem emellan, och tycktes alltid hans dom vara den rätta, ty han gjorde aldrig någon mannamån. Fastmer beskyddade han de ringare mot de mägtigares förtryck. Då några bland hans undersåtare af tacksamhet erbödo honom förökade skatter, nekade han dertill, sägande: *Jag har nog af mitt. Behållen edert; kanhända skolen J framdeles behöfva det.*

FJERDE KAPITLET.

KRIGET I FINNLAND.

Svenskarna började vid denna tiden blifva till sina seder förmildrade af kristendomen. De i krig tagne slafvar blefvo ej mera så hårdt behandlade, emedan äfven de voro kristne. Läse- och skrifkonsten, sådana de den tiden voro, infördes af munkarna; handeln begynte uppkomma vid de fridlysta kyrkoplatserna; och åkerbruket började äfven mera nitiskt att drifvas, sedan de fordna vikings-färderna med deras plundringar helt och hållet afstannat. Men på andra sidan om Östersjön bodde Finnarna och Esterna, hvilka ännu voro hedningar och

med sina härjningar beständigt oroade svenska kusterna. Desse beslöt Erik att underkufva och omvända, så väl för att få vara i fred för dem, som derföre, att påfven vid denna tiden så högeligen hade anbefallt korståg till hedningarnas omvändelse, såsom en Gudi mycket behaglig gerning. Biskop Henrik i Uppsala, som var en mycket nitisk och modig man, uppmuntrade äfven konungen härtill. Denne samlade derföre tillsammans mycket folk, hafvande med sig i synnerhet en stor mängd Helsingar, under Fale Bure den äldres anförande. Sedan Erik med sändebud förut tillsagt Finnarna att antaga kristendomen och underkasta sig, seglade han öfver, och landsteg vid Åbo, der han skall hafva anlagt det gamla slottet vid Aura-åns utlopp. Här mötte han en församlad här af Finnar, och kom det straxt till en drabbning dem emellan, uti hvilken Finnarna efter mycken förlust blefvo drifna på flykten. Häröfver blef ganska stor glädje bland Svenskarna, men konungen började gråta, då han betraktade alla de fallna Finnarna. Då hans män frågade honom om orsaken härtill, svarade han: *att han väl gladde sig åt kristendomens seger, men likväl sörjde tungt, att så många själar i dag blifvit fördömda. Om de förut velat antaga kristendomen, skulle de en gång hafva åtnjutit den eviga saligheten.*

Efter denna strid vågade Finnarna ej mera göra något motstånd, utan Erik underlade sig södra Finnland och Nyland. På detta sednare ställe nedsatte sig mycket Helsingar, hvarföre der ännu mångenstädes svenska språket talas; och namnen Helsingfors, Helsinge socken och Helsingby bära vittnen om denna inflyttning. Ja, sjelfva Helsingarnas skyddspatron, Hille Bror Staffan, har blifvit uppkallad uti Staffansby. — Alla Finnar, som konung Erik kunde få i sitt våld, tvang han att antaga dop och kristendom, och sedan han härigenom, samt medelst uppbyggandet af många kyrkor, hade arbetat på hedendomens utrotande, for han hem till sitt rike igen.

FEMTE KAPITLET.

OM SANKT HENRIK.

Biskop Henrik i Uppsala hade följt med konung Erik på denna krigsfärd, såväl för att omvända och döpa hedningarna, som också, då det behöfdes, för att strida mot dem, ty han var en mycket tapper och oförskräckt man. När nu konungen for hem, ville ej Henrik återvända till sitt biskopsstift, utan aktade nödigare och bättre att genom predikande arbeta på kristendomens förkofran uti Finnland. Han satte sig neder vid Räntämäki bredvid Åbo och lät der bygga en kyrka, som nu kallas S:t Marie kyrka. Uti den straxt utom staden liggande Kuppis källa döpte han de hedningar, som kommo till honom, men dessemellan var han ofta ute på resor inåt landet, för att ytterligare utbreda kristna läran.

Vid denna tiden bodde på Saris i Wirmo socken en rik bonde, benämnd Lalli, som hade antagit kristendomen. Denne Lalli hade för ett begånget mord blifvit af biskop Henrik dömd till en ganska sträng kyrkoplikt, hvaröfver Lalli mycket vredgades. Nu hände det, att biskopen på en af sina resor kom till Saris, under det Lalli var borta, och begärde han då af Lallis hustru att få, det han och hans följeslagare behöfde. På denna tid, då så få resande färdades, funnos nemligen hvarken goda vägar eller några gästgifvaregårdar, utan ansågs det vara hvars och ens pligt att med gästfrihet mottaga den vägfarande. Skedde det annorlunda, så uppbröto ofta de resande med våld bondens lada och visthus och togo, hvad de behöfde. Detta kallades våldgästning. Då nu Lallis hustru nekade mat, lät biskopen med våld taga hvad nödvändigt var, men gjorde för öfrigt ingen skada, fortsättande sedan sin resa till norra Finnland. Straxt derpå kom Lalli hem, hvilken då han förnam, hvad biskopen gjort, beväpnade sina karlar och

reste i vredesmod efter och hann honom just då han färdades isen öfver Kjulo-träsk. Han angrep biskopen straxt, och slog honom utan möda ihjel. Derpå tog han biskopsmössan och satte den på sitt hufvud, for så hem i triumf, och steg med denna hufvudbonad in i sin stuga, sägande åt hustrun: *Nu har jag dräpt björnen* Men munkarna berätta, att härvid det underverket tilldragit sig, att då Lalli skulle lyfta mössan af hufvudet, satt hon der så fast, att hon ej kunde borttagas med mindre, än att hår och hufvudsvål följde med. De kristna upptogo biskopens söndersargade kropp och förde den till Nousis, der hans graf ännu synes. Likväl saknade de hans afhuggna tumme, hvilken de ej förmådde leta rätt på i den mycka snön. Men äfven denna igenfanns efter berättelsen på följande sätt. Våren efter S:t Henriks död hände sig, att en bonde, som rodde öfver Kjulo träsk, såg en korp, som med höga rop flaksade öfver ett ställe i sjön. Bonden rodde dit och fann den saknade tummen ligga på en liten isbit. Tummen upptogs då och förvarades tillika med den öfriga lekamen, och ansågs detta vara ett ganska stort underverk. Åbo konsistorium har ännu i dag denna afhuggna tumme i sitt sigill. Denne biskop Henrik blef sedan ansedd såsom helig, och dyrkades i synnerhet som Finnlands patron. Många underverk berättas hafva skett genom åkallandet af hans namn; och till hans ära firades öfver hela Sverige på den 19 Januari en högtid, som efter honom kallades Hindersmessan.

SJETTE KAPITLET.

KONUNG ERIKS DÖD.

Densamme Magnus Henriksson, som varit orsaken till Sverker den gamles död, ämnade nu också genom Eriks undanrödjande bana sig väg till svenska kronan Han samlade en här och seglade dermed hemligen Mä-

laren uppföre till Uppsala, dit han kom under det konungen var i kyrkan. En af Eriks tjenare skyndade in, för att berätta konungen fiendernas ankomst, men Erik svarade: *Låt mig höra messan till slut. Det öfriga af Gudstjensten hoppas jag att få fira annorstädes.* Efter messans slut gick konungen med sina få män ut, men då var redan prins Magnus med Danskarna så nära der utanför kommen, att konungen ej kunde slippa undan. Der uppstod en skarp, men kort strid. Konungen försvarade sig en stund manligt mot **10** Danskar, men blef dock slutligen tillfångatagen, och lät Magnus Henriksson oförtöfvadt halshugga honom (**1160**). Det berättas då, att, der hans blod utströmmade, upprann straxt en ganska klar källa, som ännu kallas Sankt Eriks källa. Hans kropp begrafdes först uti gamla Uppsala, men blef sedan flyttad till Uppsala domkyrka, der hans ben ännu förvaras uti en förgylld silfverkista. Utaf alla svenska helgon har ingen blifvit så dyrkad som denne. Han ansågs som hela rikets skyddspatron, och alla, ända från konunga-försäkringarna allt intill bondens ed, svuro vid S:t Eriks namn, nyttjande dessa ord: *så sant mig Gud hjelpe och S:t Erik konung!* Hans bild sattes uti rikets samt i Uppsala domkapitels sigill. Hans hufvud blef Stockholms stads vapen. Vid kröningar i Uppsala uppställdes silfverskrinet på altaret och högkoret bekläddes med S:t Eriks tapet, på hvilken alla hans bedrifter voro virkade. Dessa voro äfven målade på väggarna i Gamla Uppsala kyrka. Öfver hans graf hängde S:t Eriks banér, der hans bild, hållande en sköld, med tre kronor på, var målad. Detta banér ansågs heligt, och fick derföre endast vid stora faror nyttjas mot fienderna; men troddes då medföra en säker seger. Ja, sådana eftergjorda banér funnos uti flera kyrkor, och brukade folket att på Eriksmesso-dagen bära dem uti högtidligt tåg omkring åkrarna, förväntande sig deraf bättre årsväxt. För sjukdomar brukade äfven folket att i den sjukes kläder inveckla en liten afbild af den heliga konungen, troende sig deraf förspörja lindring. Ganska

många underverk berättas af munkarna hafva skett genom denna konungs åkallande.

Han var gift med Kristina, konung Inge den äldres dotterdotter, och hade med henne fyra barn. Hans bror Ivar Jedvarson fortplantade den adliga Bondeslägten, som förde en båt uti vapnet.

SJUNDE KAPITLET.

OM MAGNUS HENRIKSSONS FALL.

Efter konung Eriks död lät Magnus Henriksson af det förskräckta folket straxt utropa sig för konung. Men han fick ej länge vara i fred. En allmän harm öfver den älskade konungens död utbredde sig kring hela riket. Helsingarna församlade sig först, som man tror under anförande af Fale Bure den äldre, och drogo nedåt, tagande med sig Uppsvearna. Konungen i Göta rike, Karl Sverkersson, hvilken misstänktes hafva bidragit till konung Eriks död, kom äfven med en församlad hop Östgötar. Dessa båda förenade krigshärar angrepo Magnus Henriksson icke långt ifrån Uppsala, då både han och de honom åtföljande Danskarna blefvo nedgjorda. På det stället, der slaget stått, uppbygdes sedan en kyrka, som till minne af Danskarnas nederlag kallades Dannemark.

ÅTTONDE KAPITLET.

OM KONUNGASLÄGTERNAS STRIDER.

Konung Erik efterlemnade en son vid namn Knut, hvilken ville efterträda sin fader. Men efter fyra års olycklig strid mot Karl måste han slutligen fly undan

till Norrige, så att Karl blef ensam konung öfver hela riket, hvarföre han också kallade sig: *Svea och Göta konung*, och var den förste som nyttjade denna tittel. Under hans tid erhöll Sverige sin första erbebiskop, hvilken hette Stefan och fick sitt säte uti Uppsala. Efter fyra år kom Knut hemligen tillbaka från Norrige, öfverföll Karl oförvarande och mördade honom på Wisingsö (1168). Hans gemål, Kristina, flydde med möda undan, förande med sig sin lilla son Sverker, och erhöllo de, efter en ömkelig färd, slutligen beskydd hos hennes mägtiga slägtingar i Danmark.

Knut Eriksson fick strax inbördes krig med bröderna Kol och Burislaf, tvenne prinsar af Sverkerska slägten, hvilka dock efter ett svårt krig måste fly undan. — På vestra sidan var mycken oro uti Wermeland, Dal och Westergötland; emedan under de stora oroligheterna i Norrige de öfvervunna ofta flyktade in uti Sverige, erhållande der bistånd, eller åtminstone beskydd af den mägtige jarlen Birger Brosa Folkunge i Westergötland och Folkvider, lagman i Wermeland. Från östra sidan kommo Esterna med en flotta, härjade kusterna grymmeligen, och foro omsider in uti Mälaren, der de öfverrumplade erkebiskop Johan på Almare Stäk, mördade honom och sköflade gården. Derifrån foro de till Sigtuna, som på den tiden var en mycket rik och beryktad stad. Ehuru den var väl befästad, blef den dock straxt intagen, helt och hållet förstörd och förvandlad till en stenhop. Esterna foro derifrån, hafvande med sig mycket rof, isynnerhet ett par dörrar af rent silfver, hvilka setat i S:t Peters kyrka i Sigtuna, men nu förvaras i Ryssland. Efter denna förstöring har Sigtuna aldrig mer kunnat komma sig före. De flesta af dess förra, men flyktade invånare satte sig ned i Stockholm, som nu började bebyggas, emedan dess belägenhet var mera gynnande för handeln. Genom dessa Esternas infall blef man uppmärksam på nödvändigheten att befästa Stockholm och derigenom utstänga dy-

lika obudna gäster från Mälaren. För att vara trygg för Sverkerska slägtens afund, upptog konung Knut den till Danmark flyktade prins Sverker Karlsson och gaf honom del uti riket, hvarefter konung Knut dog 1199 uti lugn på Eriksberg i Westergötland, och blef begrafven i Warnhem.

Sverker Karlsson, gemenligen kallad Sverker Unge, lefde i början uti ganska godt förstånd med den aflidne konung Knuts söner, men slutligen började han misstänka dem och lät oförsedt öfverfalla dem 1205 på Elgarås i Westergötland, der tre af dem blefvo dödade; men Erik, den äldste, undkom till Norrige. Nu var väl konung Sverker en mycket skön, vältalig och stridbar man, och hade sökt att trygga sitt välde så väl genom giftermål med de mägtiga Folkungarna, som derigenom, att han beviljade de andeliga frihet både från verldslig domstol och alla skatter till kronan *). Men hans trolöshet uppväckte likväl så mycken harm, att, då prins Erik tre år derefter kom tillbaka från Norrige, fick han ett ganska stort anhang i riket. Sverker erhöll väl mycken hjelp från Danmark; men blef likväl slagen vid Lena i Westergötland, så att han undkom med blott några få man. En svensk munk har besjungit denna Svenskarnas seger uti följande verser:

Contigit in Lenom, duo Danske lupo för enom.
Af Svenskom Svenum togo dorsum verbere plenum.

Två år derefter återkom Sverker ånyo med en dansk krigshär och blef ånyo slagen vid Gestilren och föll sjelf denna gång uti striden, ihjelslagen af sin egen måg, Folkungen Sunne Folkeson.

Erik Knutsson regerade endast 6 år, och är om honom intet annat att märka, än att han var den förste

---

*) Detta var det såkallade *Andeliga Frälset.*

konung i Sverige, som kröntes. Han blef sotdöd 1216 på Wisingsö.

Johan Sverkerson blef nu konung, ehuru Eriks enka begärde riket åt sin son. Johan, likasom alla konungar den tiden, gynnade presterna mycket, och utvidgade det andliga frälset. På påfvens uppmaning företog han ett krigståg till Esternas omvändelse och hade deri någon framgång. Men, sedan konungen med största delen af krigshären rest tillbaka, blefvo de qvarlemnade med deras anförare, Karl jarl den döfve och biskop Karl af Linköping, allesammans nedgjorda af Esterna. Vid denna tid kom äfven en estisk krigshär in uti Mälaren till Askanäs på Ekerölandet, dit herr Johan Folkunge aftonen förut kommit hem från ett krigståg till Estland. Han blef der af Esterna ihjelslagen; men hans fru flydde undan till Hundhammar i Botkyrko socken, samlade der i hast en hop folk, hvarmed hon anföll Esterna vid Estaskär utanför Kongshatt och nederlade dem allesammans. Konung Johan dog på Wisingsö 1222 och med honom utslocknade Sverkerska slägten.

Erik XI Eriksson blef nu konung. Han var både läsp och halt; men för öfrigt vis och förståndig. Under hans barndom förde Folkungarna regeringen. Men då han blef myndig och gifte sig, gjorde de uppror emot honom, slogo honom vid Olusström 1229 och satte en af sina slägtingar, Knut Johansson den långe, till konung. Denne Knut kom dock aldrig till rolig besittning af riket, utan beständiga uppror och oroligheter fortforo till 1234, då konung Erik återkom med dansk hjelp och vann vid Sparsätra en seger öfver Knut, som sjelf stupade. Likväl blef ej lugnet återställdt, förrän Knut den långes son, Holmgeir, blef fången och insatt i Skokloster. Under denna konungs tid hölls Skenninge kyrkomöte 1248, då presternas giftermål blef afskaffadt och påfven förbehöll sig rättigheten att tillsätta biskopar. Konung Erik var för öfrigt mild och from-

sint och styrdes först af jarlen Ulf Fasi och efter dennes död af Birger Jarl till Bjelbo. Konung Erik dog, som man tror af förgift, 1250, och med honom utslocknade Erikska ätten på manslinien; men ifrån hans syster Märta härstamma slägterna Sparre och Oxenstjerna.

TREDJE BERÄTTELSEN.

OM BIRGER JARL.

FÖRSTA KAPITLET.

FOLKUNGARNES UPPHOF.

Under den hedniska tiden lefde en mycket ansedd man, benämnd Folke Filbyter, och ifrån honom härstammade en mägtig och talrik slägt, som kallades Folkungar. Hans sonson, Folke den tjocke, blef jarl åt konung Inge den äldre, och var den mägtigaste man uti riket på sin tid. Han var så ansedd uti hela norden, att både han sjelf blef förmäld med en dansk prinsessa, och hans barn blefvo genom mångfaldiga giftermål förenade med alla de konungsliga slägterna, och vunno derigenom ännu mera anseende och rikedomar. Det tycktes nästan, som jarl-embetet och lagmans- och biskopsysslorna vore allenast deras tillhörighet. Ännu mera förökades detta anseende genom Folke den tjockes sonson, Birger Brosa, som var jarl hos Knut Eriksson och Sverker den unge. Sjelf gift med en norsk prinsessa, besöktes han af både norska och danska prinsar, åt hvilka han lemnade beskydd eller understöd, och uti Sverige gick nästan allting efter hans vilja. Birger Brosa och Folke den tjocke hade båda varit visa och förståndiga höfdingar, men efter denna tiden började Folkungarna att mycket högmodas öfver sitt stora anseende och lycka, och att de voro de förnämsta uti hela riket; men sins emellan blefvo de afundsjuka på hvarandra. Derföre, då Knut den långe

af dem upphöjdes till konung mot Erik läspe, så blefvo många snart oense med honom, och hjelpte sedan konung Erik åter in i landet.

ANDRA KAPITLET.

OM BIRGER MÅNSSON TILL BJELBO.

Birger Brosas broder, Magnus Måneskõld, bodde på Bjelbo i Östergötland, och var gift med Ingrid Ylfva, hvilken var en mycket väldig och beryktad husfru. De hade många barn tillsammans, men den äldste och ryktbaraste bland dem hette Birger. Under kriget mellan Erik den läspe och Knut den långe höll Birger med konung Erik och blef straxt derefter gift med hans syster, prinsessan Ingeborg; likväl kom han ej straxt till stor magt, ty enligt förlikningen med Knut den långes parti måste konung Erik upptaga Knuts jarl, Ulf Fasi, till sin jarl, och denne var en så sträng och sjelfrådande man, att alla måste böja sig efter honom.

Under denna tiden hade staden Lybeck uti Tyskland varit uti mycken nöd, ty danska konungen belägrade den till lands, och tillspärrade den äfven till sjös sålunda, att han lät spänna starka jernkedjor tvärtöfver Travefloden, på hvilken man seglar in till staden, ämnande på detta sätt uthungra den. Men då berättas, att Birger hade låtit med jernstänger beslå framstammarna på några starka fartyg, lastat dem med matvaror, och sedan farit ned mot Lybeck. När nu vinden blef stark och gynnande, hissade Birger alla sina segel upp och kommande så i full fart, styrde han rakt på jernkedjorna, hvilka af den väldiga stöten sprungo af, så att skeppen kommo in till Lybeck och folket derstädes fick förfriskning. När danska konungen förnam detta, öfvergaf han belägringen och drog med sin här hem

igen. Men ifrån denna tiden beviljade Lybeckarna, af tacksamhet för hjelpen, många handelsfriheter åt Svenskarna.

TREDJE KAPITLET.

BIRGER BLIFVER JARL.

Som Erik den läspe icke egde några barn, så hade den mägtiga Ulf Fasi troligen ämnat, att hans slägt skulle efterträda på tronen. Men redan år 1248 dog Ulf Fasi, och ehuru hans son, junker Karl, var en mycket ansedd man och således allmänt ansågs böra blifva fadrens efterträdare, så var likväl Ulf Fasi så litet älskad af konung Erik, att junker Karl blef förbigången och Birger Månsson i dess ställe utnämnd till jarl. Häröfver uppstod väl ingen oroligbet, men afundsjuka och misstroende herrskade beständigt mellan jarlen och bemälte junker.

Birger började straxt att styra riket med kraft och sjelfrådighet och under Skenninge kyrkomöte ansågs han af den påfliga legaten såsom den der hade mest att säga i riket. — På denna tid var någon ovänskap uppkommen mellan konung Erik i Sverige och konung Håkan i Norrige, ty Wermlänningarna hade flera gånger hjelpt några af konung Håkans upproriska undersåtare, hvarföre konung Håkan hade hämnats med ett infall uti Wermeland. Konung Håkan sände nu bud till Birger och begärde dess dotter Rikissa åt sin äldste son, prins Håkan; dessutom begärde han, att båda konungarna skulle nästa sommar mötas vid Lödöse *), för att bilägga alla tvistigheter. Det första ärendet upptog Birger väl och lofvade äfven tala med konung Erik om det andra. Sommaren derpå (1249) reste

*) Detta var *Gamla Lödöse*, som var beläget vid Götaelf, 4 mil från hafvet. Det är nu blott en bondby.

också konung Erik med Birger Jarl till mötesplatsen och litet derefter fingo de höra, att konung Håkan hade kommit med en stor krigsflotta. Som nu en sådan utrustning mera liknade sig till våldsamhet än fredliga öfverläggningar, så for konung Erik straxt undan in åt landet och Birger jarl drog sig äfven slutligen in åt Westergötland, då konung Håkan kom närmare. Birger sände dock till Håkan ett bud, som kort och godt förkunnade orsaken till Birgers och konung Eriks aftåg; hvarefter sändebudet straxt gick bort igen. Häröfver blef Håkan mycket misslynt, men, som han behöfde fred med Sverige, så sände han sin slägtinge Gunnar till Birger jarl, likväl med uttrycklig befallning, att tala lika kort till jarlen, som jarlens sändebud hade talat till Håkan. Gunnar uppsökte jarlen i Westergötland och ville öfvertala honom till ett nytt möte; men Birger ursäktade sig, förklarande, *att konungen redan vore i Östergötland och man ej kunde begära, att han skulle fara så lång väg tillbaka.* Gunnar gjorde nu tvärtemot Håkans befallning, och började ytterligare bedja jarlen, invändande, *att Birger vore uti Sverige både konung och jarl.* Birger lät då öfvertala sig, och reste konung Håkan till mötes vid Lödöse. Der blef dock först giftermålet med Rikissa och den unge konung Håkan afgjordt och sedan slutades fred mellan båda rikena, och förblef derefter stadig enighet och vänskap mellan konung Håkan och Birger jarl, så länge de lefde.

FJERDE KAPITLET.

TÅGET MOT TAVASTERNA.

Uti Åbo var vid denna tiden en engelsman biskop, vid namn Tomas. Han var en ganska nitisk, men ofta häftig och oförståndig man. Genom ett påfveligt bref hade han erhållit rättigheter att under sitt biskopssäte lägga alla de länder och offergårdar, som omvända hed-

ningar skänkte till honom; och biskop Tomas lät i följe deraf våldsamt slå under sig många sådana. Slutligen utverkade han en befallning af påfven, att de kristna ej skulle få hafva något umgänge med hedningarna i Finnland, ej heller sälja några lifsförnödenheter till dem. Häröfver blefvo hedningarna högeligen uppretade. Ifrån Tavastland införllo de med mord och brand uti Nyland och södra Finnland, der de kristna bodde. Små barn blefvo utan miskund mördade, så snart de voro döpte. På äldre personer utskuros, medan de ännu lefde, inelfvorna och offrades åt afgudarna. Andra jagades kring träd, tills de nedföllo utmattade. På presterna utskuro de ögonen, och afhöggo händer och fötter, sedan invecklade de dem uti halm och tände eld derpå. Så injagade de en allmän förskräckelse öfver hela landet, och biskop Tomas flydde med fasa till Wisby på Gottland, der han snart dog.

Vid underrättelsen härom skref påfven ett bref till konung Erik och uppmanade honom att företaga ett korståg till dessa vildsinta hedningars omvändande och de kristnas beskydd; tillika utlofvade påfven åt alla, som häri deltogo, samma fördelar och syndernas förlåtelse, som åt dem, hvilka företagit korståg till det förlofvade landet. Konung Erik och Birger jarl voro ej obenägne dertill, ty dels voro de mycket uppretade öfver dessa hedningars grymheter, dels fruktade de deras härjningar utefter svenska kusterna och uti Mälaren. Påfvens bref blef derföre genom biskoparna kungjordt öfver hela riket, och derjemnte följde konungens och jarlens allmänna uppbådande till ett härtåg. Nu uppvaknade den fordna krigsandan hos Svenskarna, och folket intogs af en allmän lust att deltaga i detta krig. Då nedlyftades månget gammalt fädernesvärd från väggen, der det hängt i lång tid. Hjelmar och pansaren uppfejades; snäckor *) och skutor drogos ut i hafvet; och många tillknutna penningepungar upplöstes. Der

*) Ett slags fartyg.

kysstes mången röd mun, som sedan aldrig af hjertats lust kysstes, och vid afskedet sågos många vridna händer och stark gråt af de qvarlemnade qvinnorna; dock tröstade det dem, att det var för Guds äras skull, som allt detta skedde.

På detta sätt blef straxt en stor krigsflotta församlad, hvilken under Birger jarls anförande seglade uppför Bottniska viken och lade i land ej långt från Wasa. Der Birger landsteg lät han uppresa ett stort trädkors till tecken, att han kommit dit endast för att utbreda kristna läran, och blef detta ställe deraf kalladt *Krytsberg* eller *Korsholm*. Hedningarna hade väl varit underrättade om hans ankomst och församlat sig i stora hopar mot honom; men de blefvo öfverallt slagne, ty Birger jarl dref på sitt verk med kraft och förstånd. Som han nu också stiftade den lagen, att alla, hvilka antogo kristna läran, skonades både till lif och egendom, så hade han inom tvenne år, åtminstone till skenet, infört kristna läran uti Tavastland och Österbotten. För att försäkra sig om landets undergifvenhet befästade han Korsholm och anlade Tavastehus borg, samt öfverflyttade dessutom en mängd Svenskar till Österbotten, hvilka der utgjorde ett nybygge. Sjelf dröjde han också ganska länge qvar uti landet för att efterse, att allt riktigt utfördes, och derigenom bekräfta sin nya eröfring.

FEMTE KAPITLET.

WALDEMAR BIRGERSSON BLIR KONUNG.

Under det Birger jarl var sysselsatt med dessa åtgärder, dog konung Erik den läspe (1250 ; och, som han ej lemnade någon arfvinge efter sig, så voro många, hvilka eftersträfvade kronan. Likväl kunde inga andra än Folkungar komma i fråga, ty så öfvermägtiga hade de blifvit; men äfven de voro mycket oense sins emellan. Somliga arbetade för Birger jarl; andra för

Knut den langes son, Filip; andra för Birger Brosas sonson, Magnus Brok; andra åter för junker Karl; och väntade derföre många, att stora oroligheter nu skulle utbrista.

På samma tid var en mycket mägtig och aktad man, benämnd Ivar Blå, hvilken bodde på Gröneborg vid Enköping. Sjelfva hans borg låg i Hagaviken på Borgön, hvilken bönderna derföre kallade Knapholmen och Ivar kallade de Blåknapen. — För att förekomma alla oroligheter af Folkungarnas stämplingar, lät Ivar Blå straxt sammankalla en riksdag, der, i synnerhet genom hans bedrifvande, Birger Jarls son, Waldemar, blef utvald till konung, och skedde detta så hastigt, att allt redan var afgjordt inom 14 dagar efter Eriks död.

När Birger jarl i Finnland fick underrättelse om allt detta, skyndade han hem med största delen af krigshären, högeligen förtretad öfver, att han ej sjelf blifvit konung. Han tillhopakallade derföre dem, som gjort förra valet, och då de voro samlade, uppstod han midt ibland dem, frågande: *hvilken hade varit så dristig och anställt konungaval under jarlens frånvaro, och hvarföre de tagit ett barn till konung.* Då reste sig straxt upp Ivar Blå, svarande: *att han hade föranledt konungavalet, och*», tillade han, «*anse vi dig visser-»ligen för mest värdig att bära kronan, men du är »redan till åren kommen och kan ej lefva så länge »som din son.*» Då likväl Birger ej var nöjd härmed, sade Ivar: »*Om detta misshagar dig, så gör af din »din son, hvad dig lyster! Vi skola väl veta få oss »en annan konung.*» Härvid teg jarlen en stund; sedan frågade han: »*Hvem skolen j då taga till ko-»nung?*» Ivar svarade oförskräckt: »*Jag kan väl också »skaka fram en konung under denna min kappa.*» Då besinnade jarlen sig, och fruktande att på detta sätt förspilla kronan både för sig och för sin son, förklarade han *sig nöjd med det, som var skedt.* För att försäkra denna värdighet åt sin son, lät han med mycken prakt kröna honom uti Linköpings domkyrka (1251),

ty Uppsala kyrka var nyss nedbränd. Snart härefter lät han äfven med stor prakt och rik hemgift öfverföra Rikissa till norrska gränsen, der hon möttes af båda norrska konungarna Håkan, fader och son, och hennes bröllop med den sednare blef firadt med all ståt och högtidlighet.

Vid denna tid dödde Birger jarls moder, Ingrid Ylfva (1252). Det var en allmän spådom, att så länge hennes hufvud stod uppe, skulle hennes ättlingar förblifva mägtiga. Derföre lät Birger jarl begrafva henne i Bjelbo kyrka på det sättet, att hon inmurades i en pelare, stående upprätt, så att hennes hufvud aldrig någonsin skulle kunna nedfalla.

SJETTE KAPITLET.

FOLKUNGARNES UPPROR.

De andra Folkungarna buro ej liten afund till Birger jarl och Waldemar för denna upphöjelses skull och beslöto, att mot dem anställa ett krig, ehuru de knappt voro ense om, hvilken bland dem sjelfva skulle blifva konung. Först foro de öfver fjellet till Norrige och begärde hjelp af konung Håkan; men denne ville ingalunda så förråda sina egna slägtingar, utan var sitt förbund med Birger trogen. Derifrån foro de ut åt Tyskland och Danmark, och samlade tillhopa en stor krigshär, med hvilken de föllo in uti riket, dragande till sig många sina anhängare. Birger jarl hade äfven å sin sida samlat mycket folk, och mötte dem vid Herrevadsbro uti Westmanland, och voro Folkungarna på ena, men jarlen på andra sidan strömmen. Som nu Folkungarna hade med sig ganska mycket folk, dertill sjelfva voro tappra och öfverdådiga män, så började Birger tveka, hurudan utgång striden dem emellan skulle få. Derföre sände han sin kansler, biskop Kol af Strengnäs, öfver till Folkungarna för att begära ett samman-

träde med dem, om de möjligtvis skulle kunna förlikas. Denne försäkrade med många och dyra eder och löften Folkungarna om frid och säkerhet, och förmådde på detta sätt deras hufvudmän att obeväpnade följa med sig öfver bron. Men knappt voro de öfverkomna, förr än Birger jarl, utan att bry sig om biskopens löften, lät gripa och ofördröjligen halshugga dem (1252). Der omkommo således både Knut den långes son, Filip, och Magnus Broks son, Knut, och flere andra, och då nu anförarna voro döda, lät Birger straxt angripa deras här, som snart skingrades. Svenskarna blefvo skonade, men alla Tyskar, som kunde öfverkommas, lät Birger utan barmhertighet nedhugga, och tyckte han sig nu hafva mycket betryggat sina ättlingars magt och rättighet till svenska kronan. Men för att försona sitt menedsbrott undergick Birger jarl den bot och penitens, som honom af erkebiskop Lars Lilje pålades.

Men biskop Kol fick stor ånger och sorg deröfver, att han, fast oskyldig, hade bidragit till detta förräderi, och ville han aldrig mera läsa messan och välsignelsen öfver Herrans lekamen, med samma mun, som hade bedragit så många. Han uppbyggde Kolbäcks kyrka bredvid Herrevadsbro för att försona sitt brott, men fann dock aldrig lugn och trefnad mera. Slutligen nedlade han sitt biskops-embete, öfvergaf sitt fädernesland och började att vandra till Kristi graf, för att der åtminstone kunna finna frid. Han fann den ock, men blott genom döden.

SJUNDE KAPITLET.

OM JUNKER KARL.

Junker Karl hade väl deltagit uti de andra Folkungarnas uppror, men var dock ej tillstädes vid Herrevadsbro, hvarigenom han undslapp den faran. Birgers och junker Karls vänner gingo nu dem emellan och

stiftade slutligen en förlikning, som dock ej var mycket pålitlig. Väl skulle de utvärtes synas vänner, och jarlen visade junker Karl mycken heder och förtroende; likväl hyste de beständigt en så stor ömsesidig afund och misstroende, att de till och med sägas hafva hemligen stämplat efter att döda hvarandra.

Slutligen tyckte junker Karl detta vara ett tungt och besvärligt lif. Han beslöt derföre öfvergifva fäderneslandet, medan jarlen lefde, och utrikes afvakta den tid, då lyckan blefve honom mera gynnsam. Han bortgaf derföre sin egendom Sko till Skokloster, för det att munkarna derstädes skulle läsa messor för hans själs salighet. Sina öfriga gods och gårdar bortsålde han, utrustade dermed sig sjelf och sina svenner, och drog så ut till Preussen, förenande sig med de der boende svärdsriddarne. Denna riddare-orden hade erhållit till skänks en del af Preussen med det vilkor, att de skulle till dopet omvända eller också från ströfverier afhålla de hedniska Esterna och Littauerna. De voro också nu inbegripna i ett häftigt krig med dessa sednare. Något efter Karls anländande kom det till en ganska stor strid emellan svärdsriddarna och hedningarna, och voro de sednare långt talrikare. Före stridens början frågade en af riddarne junker Karl, *om han ville gå med uti striden, eller bida hemma.* Men junker Karl svarade *sig vilja med uti striden, och kunde han der väl göra någon hedning omak. Vore det honom ock bestämdt att der falla, så finge han himmelriket och hade ej derpå något förlorat.* Slaget började och blef ganska häftigt, så att blodet stod öfver fötterna på de stridande. Junker Karl kämpade manligt och tappert liksom svärdsriddarna; men, emedan hedningarna voro mycket öfverlägsna, så började slutligen manfallet att vända sig på de kristnas sida. Då ropade en af riddarne till junker Karl, *att han skulle fly ur striden, emedan det var intet hopp om seger mera.* Junker Karl såg sig omkring, och svarade: *»Icke ser jag någon af eder fly; »hvarföre gifven j mig då ett så skymfeligt råd?»*

Men riddaren sade: »*Det skolen i förstå, junker! att* »*vi ordensbröder hafva svurit den ed, att ej frukta* »*döden eller fly för hedningar, om vi också blott vore* »*tre mot hundrade. Och veta vi för visso af Skrif-* »*tens heliga ord, att den kittel, som kokar i helfvetet,* »*är hedningarnas del; men vi höra Herran till, och* »*ej förr hinner vårt blod kallna på jorden, än vår* »*själ kommer in i himmelrikets glädje.*» Då svarade junker Karl: »*Den samma förhoppning har också jag;* »*och hafven i svurit en sådan tapperhet, så är den* »*ock mig i blodet buren. Derföre må ingen af eder* »*fly! Det skolen i veta, att jag ej heller ämnar mig* »*dertill!*» Härefter började han åter strida med mycken frimodighet, och blefvo der sedan sammandragna och brända stora högar af hedningar, som fallit för hans hand. Men slutligen blef han dock öfvermannad och föll der tillika med alla de riddare, som hade varit i striden.

Då detta berättades för Birger jarl, sade han till sin hustru: »*Gud hafve hans själ i himmelrik! men väl* »*var, att vi blefvo skilda åt.*» Derpå lät han fira junker Karls hädanfärd med klockringningar, själamessor och så stor högtidlighet, han förmådde.

ÅTTONDE KAPITLET.

OM BIRGER JARLS MAGT.

Birger jarls första gemål, prinsessan Ingeborg, afled (**1254**), och efter några år gifte han sig ånyo (**1261**) med danska enkedrottningen, Mechthild. Åt sin son Waldemar, som nu var **20** år gammal och mycket fager och välskapad, utsåg han också en brud, neml. danska prinsessan Sophia, hvilken var vida beryktad för sin skönhet och liflighet. Hon fördes här in uti riket af sin morfar hertig Albrekt af Braunschweig, jemnte några fruar och riddare. Uti Jönköping firades bröllopet

och uppbyggdes en stor högtidssal dertill. De svenska hofmännen prålade uti nyskurna kläder af baldakin och sindal. Der felades icke god kost, dans, lekar och fagra ord, samt torner- och fäktarespel till slutet, och tillgick allting med tukt och höfviskhet, såsom adelig sed var på den tiden.

Nu tycktes Birger jarl vara den mägtigaste man uti hela norden. Hans dotter var gift med konungen i Norrige; hans son var konung i Sverige och gift med en dansk prinsessa; han sjelf, enrådande i Sverige, var först gift med en svensk prinsessa, nu med en dansk enkedrottning; för att ännu mer öka sitt anseende, antog han den i Sverige förut obrukliga titeln *hertig* *). Men många bland bönderna, som ej förstodo sig derpå, kallade honom *konung*, såsom den der styrde hela riket och dessutom hade en *drottning* till gemål.

Genom denna Birgers stora magt och anseende fick riket njuta beständig frid och ro, ty ingen vågade angripa honom. Tvärtom togo hans stridande grannar honom ofta till skiljesman. Så bilade han tvisten emellan konungarna i Norrige och Danmark; och då under de invertes oroligheterna i Danmark, konung Kristoffer och erkebiskopen i Lund blefvo oense, satt Birger ordentligen till doms öfver dem i Fjellhem i Halland, låtande den ena efter den andra andraga sina skäl och motskäl. Vid dylika tillfällen kom han alltid beledsagad af många högborna nordiska höfdingar; ja, till och med ryska prinsar följde honom, sökande i hans hof hjelp och beskydd.

---

*) Efter Birgers död afskaffades det förut brukliga jarlembetet, hvars stora magt ofta var vådlig för kungen. De två högsta embetsmännen hädanefter blefvo *riksdrotset*, som skulle hafva rikets inre styrelse, och *riksmarsken*, som hade öfverinseendet öfver alla krigssaker. Härtill kom så småningom *rikskansleren*, som i början blott var konungens handsekreterare, och vanligtvis var en biskop eller annan prest, emedan inga andra ägde tillräcklig förfarenhet uti att skrifva.

Sjelf undvek Birger alla strider och krig, och ehuru drottning Mechthild, af hat till danska drottningen, *Margareta Spränghäst*, sökte förmå honom att lägga sig i de danska oroligheterna, så lyckades det ej, utan riket fick under honom åtnjuta god fred och säkerhet.

NIONDE KAPITLET.

OM BENGT LAGMAN OCH SIGRID DEN FAGRA.

Birger jarls alla bröder voro berömliga män. Hans ena bror, Eskil, var lagman i Westergötland, och gift med en mycket förnämlig qvinna från Norrige. Hans andra bror, Karl, var biskop i Linköping; hans syster, Magnhild, var gift med Härved Ulf eller Trolle, en ganska rik och mägtig man *). Den tredje brodren het Bengt, och var lagman uti Östergötland. Han fattade mycket häftig kärlek till en adelig jungfru benämnd Sigrid, hvilken väl hvarken var af rik eller förnäm slägt, men så skön, att hon allmänt kallades *Sigrid den fagra*. Birger jarl ville ej höra talas härom, ty han tyckte jungfrun vara alldeles för ringa för sin slägt, fastän hon var adelboren; men Bengt lagman aktade ej sin broders vilja härutinnan, utan gifte sig med Sigrid, honom oåtspord. När jarlen förnam detta, sände han till Bengt

*) Det berättas, att, då Härved Ulf skulle hemföra denna sin brud, framkommo ur skogen några kämpar för att våldsamt bortföra Magnhild, och hade deras anförare förklädt sig till ett troll, för att kunna så mycket lättare skrämma hennes väktare. Men Härved lät sig ej förfäras deraf, utan tilldelade trollet ett hugg på halsen så hårdt, att hufvudet flög af, hvarefter de andra förskräckta lupo till skogs igen, och Härved fick i ro hemföra sin Magnhild. Ifrån denna dag förändrade Härved sitt sköldemärke, som förut varit en springande ulf, och lät ditsätta ett hufvudlöst troll, kallade sig *Trolle* i st. f. Ulf, och härstammar från honom den sedan så beryktade *Trolle-slägten*.

en kappa, hvars ena hälft var gjord af kostbart gyldene tyg, men den andra af groft och ringa vadmal. Härmed åsyftade han den olikhet, som var mellan Bengts och Sigrids slägt, ämnande på detta sätt också skrämma Bengt att skilja Sigrid ifrån sig. Men denne lät i dess ställe besätta vadmalet med gull, perlor och ädla stenar, så att vadmalshälften blef lika, om ej mera dyrbar, än den andra, sändande sedan kappan så förändrad tillbaka till jarlen, i stället för annat svar. Häröfver uppretades jarlen än mera och helsade tillbaka med budet, *att han ville mundteligen tala med sin bror om detta ärendet*, tilläggande i sin ifver några svåra hotelser, som sändebudet äfven berättade för Bengt.

Litet härefter låter jarlen sadla sina hästar och rider med stort sällskap till Ulfåsa, der Bengt bodde, ämnande göra slut på denna saken. Så snart Bengt såg på afstånd jarlens färd, flydde han undan till skogs och lemnade Sigrid ensam hemma att taga mot den uppretade svågern, sedan han likväl gifvit henne goda råd, huru hon borde dervid bete sig. Hon prydde sig alltså med sina kostligaste kläder och dyrbaraste smycken, och tyckes hennes skönhet derigenom ännu större. Som jarlen red in på gården, steg Sigrid den fagra ut, neg för honom vördsamt och mottog honom med all ära och höfviskhet. Men jarlen blef så rörd af hennes skönhet, att han glömde sin vrede, sprang hastigt ned af hästen, och tog Sigrid i famn, sägande: »*Hade min broder detta ogjordt, så skulle jag sjelf göra det*»; hvarpå han lät sig föras in i huset och undfägnas. Men Bengt hemtades straxt tillbaka från skogen, och blef då mellan bröderna fröjd och förlikning i stället för den fordna fiendskapen.

Men Bengt lagman och Sigrid den fagra lefde sedan förnöjda lång tid tillsammans på Ulfåsa och lemnade efter sig många både söner och döttrar.

TIONDE KAPITLET.

BIRGER JARLS LAGSTIFTNING.

Under sin regering förbättrade Birger jarl mycket de gamla och bristfälliga lagarna; isynnerhet Upplands- och Östgöta-lagen; och införde dessutom många nya, hvarvid i synnerhet märkes hans stadslag, som var sammansatt af de förut brukliga *birke*, eller *handelsrätterna.*

Det var förut vanligt uti norden att sjelf utkräfva hämnd och straff af sina fiender; ja sådan sjelfhämnd var ej en gång förbjuden i lagarna, utan fastmera tycktes det hederligare att sjelf taga hämnd, än att derom anlita lagarna; i synnerhet ansågs det vara den efterlefvande närmaste slägtingens skyldighet, att med mördarens blod försona sin mördade slägtinges död. Sådan sjelfhämnd kallades *Frändvig.* Häraf uppkommo mellan slägterna långvariga och blodiga tvister, genom hvilka hela rikets fred beständigt stördes.

För att förekomma allt detta, förböd Birger jarl all sjelfhämnd, befallande, att hvar och en skulle vid laglig domstol söka upprättelse för den oförrätt, han lidit. Ytterligare befästade han tryggheten i landet genom sina fyra fridslagar, nemligen: *kyrkofrid*, *qvinnofrid*, *hemfrid* och *tingsfrid.*

Han påbjöd nemligen: att ingen skulle få våldsamt anfalla den andra hvarken i kyrkan, på kyrkogården, eller ens på vägen till och ifrån kyrkan. Den, som bröte häremot, skulle förklaras fogelfri, och, om han i gerningen blef af den förorättade ihjelslagen, skulle han ligga ogild, d. v. s. ohämnad. — Detta kallades *kyrkofrid* *). Vid denna tid kom det äfven i bruk att aflägga

*) Som i dessa oroliga tider de handlande på intet annat ställe ägde trygghet för öfvervåld, så uppslogo de vanli-

sina vapen, innan man gick in i kyrkan. Under gudstjensten förvarades de i ett förhus, som dertill var uppbyggdt, och som ännu i dag derföre kallas *vapenhus*.

Det var också ett allmänt bruk uti norden, att vid sina frierier icke fråga efter brudens, ja, ofta icke en gång hennes föräldrars bifall. Utrustad med svärd och hjelm, samt understödd af sina tappra stallbröder, kom ofta friaren, och då han ej med godo fick den han önskade, bortröfvade han henne våldsamt, hvarvid ofta hennes fader och hennes bröder blefvo ihjelslagne. Tvungen således att äkta den man, som hon afskydde, som mördat hennes närmaste fränder och på det skändligaste våldfört henne sjelf, hände det ej sällan, att hon hämnade sig då tillfälle gafs, om det också dröjde många år. Stundom mördade hon sin man, stundom till och med deras gemensamma barn, för att göra fadrens smärta och egen hämnd desto större. Sådana qvinno-röfverier skedde i synnerhet, när brudparet reste till kyrka eller prest för att sammanvigas. Då lade sig ofta den friaren, som fått afslag, i bakhåll med sina vänner vid vägen, anföll brudfärden, ihjelslog brudgummen och bortförde bruden. Derföre voro också alltid tillsatta några raska ynglingar, hvilka skulle på denna färd försvara bruden, och derföre fingo namn af *brudsvenner* eller *brudtjenare*. Nu lät Birger Jarl utfärda ett påbud, att ingen skulle på sådant sätt få ofreda eller våldföra någon qvinna, vid samma straff, som förut var stadgadt för brott mot kyrkofrid. Detta kallades *qvinnofrid*.

För att befästa hvars och ens trygghet i allmänhet förböd han också vid ofvannämnda höga straff att våldsamt öfverfalla någon man, dess hustru, barn eller tjenstefolk inom dess hus eller gårdsgrind. Detta kallades *hemfrid* eller *husfrid*.

---

gen sina salubodar vid kyrkorna, hvarest således de första handels- och marknadsplatserna uppkommo.

Slutligen förböd han också vid samma straff all våldsamhet mot dem, som voro stadde på tingsväg eller vid sjelfva tinget. Detta kallades *tingsfrid*.

Birger jarl förbättrade äfven mycket sjelfva bevisningssättet vid domstolarna. Förut skedde detta på mångahanda sätt. Understundom befallde domaren, att en vig skulle hållas emellan båda de tvistande, i den tro, att Gud skulle hjelpa den oskyldiga; men der infunno sig vid domstolarna legokämpar, hvilka för betalning åtogo sig sådana strider, och den, som kunde betala den starkaste kämpen, var säker om att vinna sin rättegång. En annan gång påböd domaren i tvifvelaktiga fall *jernbörden*. Den anklagade skulle nemligen, antingen med blotta fötterna gå öfver nio glödande plogbilar, eller bära ett glödande jern på sina blottade armar. Kunde han göra detta oskadd, så ansågs hans oskuld af Gud bekräftad. Dessa bevisningssätt voro väl redan förut förbudna, men likväl ännu i bruk. Birger jarl afskaffade dem alldeles.

Under de äldsta tider hade fäderna ofta ej annat att efterlemna åt barnen än sina vapen. Dessa bestodo förnämligast i pilar, hvilka på gammal Svenska kallades *arf*, hvarföre också all qvarlåtenskap ännu i dag kallas *arf*. Som nu döttrarna ej behöfde dessa vapen, så uppkom det bruket, att de ej fingo ärfva något; utan det gick, som Westgötalagen säger om arf: «*gånge hatt till och hufva från*.» Qvinnorna ägde dessutom ej rättighet till något i sina männers hus, utan ansågos vara tillfullo betalta genom det så kallade *hindradagsgäfvet* eller morgongåfvan, hvarföre de också sedan handterades af mannen efter hans godtycke. Birger jarl påböd, att dotter skulle ärfva hälften så mycket som son, och dessutom, att gift äkta hustru skulle äga laglig rätt till en tredjedel uti boet. Det var äfven brukligt den tiden, att fattiga personer bortgåfvo sig till trälar och lifegne hos de rikare, mot det vilkor, att af dem blifva till sin död försörjda. Sådana kallades *Gåfvoträlar*. Men Birger jarl förböd äfven detta, tyckande det vara ingalunda rätt, att den ena menniskan skulle vara den andras träl. Äf-

ven hade det varit vanligt, att, då något skepp förliste, blef det af strandbyggarna plundradt, hvarpå de räddade gjordes till slafvar, emedan strandboarna trodde eller låtsade tro skeppet vara ett vikingaskepp. Skärgårdsfolket ville på sådant sätt handtera alla skeppsbrutna, fastän vid denna tiden folken vid alla stränder kring Östersjön blifvit kristnade, och vikingarnas plundringståg upphört. Detta omenskliga bruk sökte Birger att afskaffa och understöddes häri kraftigt af de andelige. Ja erkebiskopen gaf 100 dagars aflat åt dem, som hjelpte de skeppsbrutna. Den åter, som plundrade dem, skulle jemnte alla sina sockneboar bannlysas, och om plundraren doge under bannlysningen, skulle hans kropp kastas i hafvet. Genom dessa och flera dylika författningar befordrade jarlen mildare seder och rättrådigare tänkesätt ibland folket, och äfven den yttre samhällslefnaden hade så småningom antagit ett finare skick. Eldstäderna voro förut på en stor häll midt på golfvet, och röken utsläpptes genom en lucka i taket. Nu började spisar med ordentlig rökgång att uppföras uti salshörnen. I stället för dryckeshorn begynte man att nyttja bägare eller *remmare*, som de kallades, och utländska finare kläder komme småningom i bruk.

ELFTE KAPITLET.

BIRGER JARL ANLÄGGER STOCKHOLM.

Många gamla sägner finnas om Stockholms anläggande. Allmogen förtäljer uti en gammal visa, att en fiskare hos biskopen i Strengnäs fick en gång en så stor och vacker lax, att han tyckte den vara biskopen alltför god, utan sade, som det står i visan:

Lax lax Lerbak!
Ej kommer du på bispens fat.

Dertill sade bispen:

> Det svär jag vid min bispehatt:
> Du skall sofva i tornet i natt.

Men fiskaren sade:

> Mitt vadmalssegel och ekebåt,
> Det skiljer mig och bispen åt.

Hvarpå fiskaren flydde från Tynnelsö, som då var biskopsslott, och skall hafva varit den förste, som satte sig neder på Stockholmen.

Andra återigen förtälja, att då Sigtuna blef förstördt af Esterna, hafva Sigtunaboarna inneslutit mycket guld och silfver uti en stock, och kastat den uti Mälaren, i den akt och mening, att sätta sig neder och anlägga en ny stad, der denna stock dref till strands. Stocken säges då hafva flutit i land vid Riddarholmen, der han ännu skulle förvaras uti det gamla gråa tornet på nordvestra sidan. Härutaf skulle ön först hafva erhållit sitt namn, *Stockholmen*, och de flyktande Sigtunaboarna skulle hafva varit dess första bebyggare. Staden var den tiden ganska liten och uppbyggd endast på en holme, der nu den egentliga staden är belägen. Ja, han var så liten, att den ej sträckte sig längre än emellan Öster- och Westerlånggatorna. Vattnet gick ända upp till dessa gator, och först sedermera hafva stränderna nedanför blifvit uppgrundade så, att Skeppsbron och Nygatorna kunnat der bebyggas. Af denna orsak händer det ännu stundom, att man vid gräfningar under dessa gator finner lemningar af skeppsvrak och båtar. Norr- och Södermalm, Riddarholmen och Kungsholmen voro obebyggda och med skog beväxta.

Härstädes lät nu Birger jarl uppbygga tvenne stora torn, det ena vid Jerntorget, och det andra, der slottet nu är, hvilket sednare torn kallades *Tre kronor*. Mellan desse begge torn uppförde han tvenne murar längs efter båda Långgatorna; hvarföre också alla de gamla gatorna böja sig efter dem. Denna befästa plats skulle nu ute-

stänga alla vikingar ur Mälaren, och här inom uppbyggdes staden efter dåtidens sed med smala gator, och höga hus med gaflarna åt gatan. Birger lät sjelf uppbygga den första kyrkan, hvilken är den nu så kallade Storkyrkan. Stadens för handel gynnande belägenhet gjorde, att den snart och mycket tillväxte och dymedelst bevisade sin anläggares stora urskilning.

TOLFTE KAPITLET.

OM BIRGER JARLS ARFSKIFTE OCH DÖD.

För att göra alla sina söner rikare och mägtigare än andra och derigenom försäkra dem om konungatronen, hade Birger låtit dela riket (1254) dem emellan på det sätt, att Waldemar blef konung, Magnus hertig öfver Södermanland, Bengt, som i början skulle blifva biskop, hertig i Finnland, samt Erik, hertig uti Småland.

Slutligen dog jarlen på Hjelmbolund år 1266, och blef begrafven uti Warnhems kloster bredvid sin första gemål prinsessan Ingeborg.

FJERDE BERÄTTELSEN.

OM BIRGER JARLS SÖNER.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG WALDEMAR OCH HERTIG MAGNUS.

Efter jarlens död skiftades riket så, som han hade föreskrifvit, och blef således konungens magt mycket förminskad genom hans bröder. Som nu dertill konung Waldemar var mycket begifven på vällefnad och beqvämlighet, men Magnus deremot var driftig och rask, så sönk konungens anseende mycket under det, att hertigens tilltog. Denne höll uti Nyköping ett praktfullt och ståteligt hof, och lät sina riddare och hofmän ofta anställa tornerspel och riddarlekar, hvarigenom de blefvo mycket raska och vanda vid krigsöfningar, och alla tappra och hurtiga män ville hälst till hertigen. Häröfver uppkom mycken afund och hat hos konung Waldemar. Hans drottning, Sofia, ökade denna ovänskap ännu mer. Hennes man, konung Waldemar, var fager, och i allt väl skapad. Stolt häröfver kallade hon hertig Magnus med spenamnet *kittelbotaren* (d. v. s. *kopparslagaren*), emedan han var mycket mager och mörk till hyen. Sin andra svåger, hertig Erik, som var from och oförargelig, kallade hon *Erik ingenting*. Dessa hennes begabberier blefvo snart framförda till hertigarna, och Magnus lofvade, *att han nog en gång skulle bota drottning Sofias kittlar.*

ANDRA KAPITLET.

OM PRINSESSAN JUTA.

Drottning Sofia hade en gång företagit sig en resa till Danmark, för att besöka sina slägtingar. Sedan hon hade rest tillbaka, fick hennes syster, prinsessan Juta, ganska stor åtrå efter henne. Hon hade förut varit nunna och priorinna uti Roskilds kloster, men, som hon tyckte systrarna vara alltför stränga, öfvergaf hon klostret och återtog med våld sina gods, som hon skänkt till detsamma. Hennes förmyndare ville, att hon skulle taga någon af sina förnäma friare, men hon sade sig vilja alltid förblifva en jungfru, begärande intet annat än att få resa till sin syster i Sverige. Hon blef derföre med anständigt sällskap utrustad och beledsagad till detta land, der hon mottogs med all ära och såsom himmelens ängel. I synnerhet fann hon mycket behag för Waldemars ögon, emedan hon var både dejelig och ung. Som hon ocksä var mycket lättsinnig, lät hon sig så intagas af Waldemar, att hela hofvet kände deras olofliga kärlek, och Juta slutligen födde en son till verlden 1273 *). Vid underrättelsen härom sörjde Sofia så, att hon förlorade både färg och skönhet, och hennes fordna glädtighet försvann. Hela landet uppfylldes af fasa och afsky för konungens stora missgerning, ty Juta var ej allenast hans svägerska, utan äfven invigd nunna, och Waldemar måste sjelf företaga en resa till påfven i Rom, för att hos honom söka och undfå förlåtelse för sitt brott.

---

*) Ifrån denna prins's sondotter härstammar den adliga slägten Lejonhufvud, som till minne af sin danska konungabörd förde, först danska vapnet tre leoparder, men sedan blott tre lejonhufvuden i skölden.

TREDJE KAPITLET.

BRÖDRA-KRIGET.

Efter sin återkomst från Rom lät Waldemar till Strengnäs sammankalla en herredag, på hvilken en stor osämja och misshällighet utbrast mellan Waldemar, Magnus och Erik. Fåfängt bemödade sig biskoparna och de höga herrarna att förlika dem; ja, deras bror, Bengt, erböd sig att dela sitt furstendöme Finnland mellan dem, om de ville förlikas. Men fåfängt. Waldemar for till Stockholm och Magnus till Danmark, der han af konung Erik fick låna penningar och folk. Så utrustad, återvände han och inföll i Westergötland, och fick straxt mycket medhåll i synnerhet af hertig Erik, som ej tyckte om, att drottning Sofia kallade honom *Ingenting*. Waldemar åter samlade en stor här från Svea-rike och tågade dermed genom Nerike, låtande sedan hela bondehären draga förut öfver Tiveden in i Westergötland. Sjelf stannade han med sin drottning och sina bästa män vid Ramundeboda. Knappt hade nu hären kommit fram till Hofva, förrän hertig Magnus lät anfalla dem. Bönderna, utan anförare och ej vana vid sådana harneskklädda ryttare, som Magnus hade, kommo i oordning, samt blefvo alla slagne, så att de flydde undan och gömde sig i skogar och kärr. — Under detta låg konung Waldemar och sof middag i Ramundeboda och drottning Sofia spelte schack, talande emellanåt föraktliga ord om *Magnus kittelbotaren*. Men då kom helt oförtänkt en ryttare sprängande från striden med blodig brynja och svettdrypande häst, och berättade hertigens seger. Tillika rådde han Waldemar att *för ögonblicket fly undan litet, men sedan söka samla sin förskingrade här*. Men denne blef så skrämd, att han ej tänkte på något annat än sin räddning, och flydde hasteliga genom Wermeland åt Norrige, der han lemnade sin son i förvar hos en förnäm norrsk man.

Magnus begagnade sina fördelar. Waldemars folk, som hade flytt åt Nerike, blef alldeles skingradt, och Magnus kom utan vidare motstånd till Uppsala, der han straxt lät kröna sig af presterskapet, hvilkas fri- och rättigheter han bekräftade. Han hade förut från Hofva afsändt några ryttare, som skulle förfölja den flyende Waldemar. Dessa öfverraskade honom slutligen, då han satt till bords, i en by i Wermeland, och förde honom till Magnus. Då sade Waldemar ödmjukeligen: »*Jag är »nu kommen till eder på nåde; görer med mig efter »eder egen dygd och ej efter onda menniskors lögn »Gifver mig mitt fädernearf, och låtom oss sedan vara »såta och förlikta.*» Magnus lofvade honom nåd, *och sade sig skola så handla med sin broder, att alla skulle tycka det vara skäligt.* Derpå lät han sammankalla en herredag (1275), der han lemnade hela Göta rike åt Waldemar, men sjelf behöll han hela Svearike och förblef konung derstädes.

Waldemar var dock icke länge nöjd med denna delning. Han for öfver till konungen i Norrige, sökande dess hjelp. Ett möte blef då beramadt emellan konungarne. Waldemar ville hafva hela riket tillbaka, och norrska konungen understödde denna hans begäran. Men då Magnus ingalunda ville afstå ifrån det han redan innehade, skildes mötet. Norrska konungen ville ej börja krig med Sverige för Waldemars skull.

Denne reste derföre till konung Erik i Danmark, hvilken krigade med Magnus Ladulås derföre, att han ej fått betaldt det lån, Magnus, såsom hertig, i Danmark hade erhållit. Erik mottog derföre Waldemar vänligt, hvaraf denne hämtade godt mod och lät förljuda, *att såsom Magnus hade fördrifvit honom med dansk hjelp, så skulle han tillika också fördrifva Magnus med samma hjelp.* Men sedan Svenskarna härjat i Skåne och Danskarna i Westergötland, förlikte sig konungarne. Magnus lofvade betala sin skuld; och Waldemar blef lemnad utan all hjelp. Han måste derföre formligen afträda hela riket åt sin broder, hvarefter han for till

Danmark. Som han likväl sedan företog sig stämplingar mot konung Magnus, blef han slutligen fången och hölls uti ständigt och strängt förvar på Nyköpings slott. Emedlertid hade Waldemar efter Sofias död lefvat med en qvinna, benämnd Kristina, sedan med Katarina, och sist med Lucrardis, tröstande sig sålunda med qvinnogunst öfver förlusten af sin krona.

FJERDE KAPITLET.

FOLKUNGARNES UPPROR (1278).

Straxt efter sitt uppstigande på tronen friade konung Magnus till en skön och mycket dygdig prinsessa, benämnd Hedvig af Holstein, och firade straxt sin förmälning med henne. Genom denna slägtskap, samt genom Magnus's tillgifvenhet för prakt och främmande seder, inkommo många utlänningar i riket, och erhöllo konungens gunst i hög grad. Så hade hertigen, Petter Porze af Halland, mycket anseende på denna tiden, och var så mägtig, att han en gång böd konungen till sin gäst på Axevalla slott, och höll honom der fången, tills han gjorde anstalt om att betala sin skuld till danska konungen; men detta oaktadt förblef Porzen sedermera i lika stor nåd hos konungen.

I ännu större anseende steg en annan dansk man, benämnd Ingemar, hvilken gick ända derhän, att han fick en af konungens slägtingar till gemål, och dertill ganska stora förläningar i riket. Som nu denne Ingemar också uti artighet och alla ridderliga öfningar öfverträffade de svenska ädlingarna, så fattade många af dem stort hat och mycken afund till honom, i synnerhet, som han uppförde sig ganska öfvermodigt mot dem. De som mest harmades häröfver voro Folkungarna, hvilka ännu voro mycket mägtiga i landet. De klagade hos konungen öfver hans förkärlek för utlänningar; och till herr Ingemar sade de rent ut, *att de gerna ville veta*,

hvarföre konungen drog honom så öfver deras hufvud? Och skulle herr Ingemar det förstå, att de voro jemndogande med honom; ty ämnade de icke längre detta lida. Men herr Ingemar svarade oförfäradt, *att han tackade konungen och ej dem för sin lycka; och måtte de varda vreda, så mycket de förmådde; han hoppades, det skulle föga båta dem;* och härmed åtskiljdes de, icke mycket glada åt detta samtal.

Litet derefter kom drottning Hedvig med sin fader, hertigen af Holstein, till Skara och var äfven herr Ingemar med i deras sällskap. Då lade de uppretade Folkungarna råd om, huru de skulle straffa herr Ingemar. De beväpnade sina vänner och tjenare, och öfverföllo det förnäma sällskapet uti Skara. Drottningen flydde förskräckt undan, och gömde sig i ett kloster, men herr Ingemar blef straxt nedhuggen; hertigen deremot satte de i fängsligt förvar på Ymseborg vid sjön Ymsen i Westergötland, bibehöllo ytterligare sitt folk tillhopa och intogo Jönköping, ämnande der försvara sig mot konungen. Det berättas äfven, att den afsatte konung Waldemar, vid ryktet härom, kommit till Jönköping i det hopp, att nu kunna återfå sin krona, ehuru han förut flere gånger hade högtidligt afsagt sig all rättighet dertill.

Magnus kom uti stor ångest och fruktan, så väl för sin drottnings och svärfaders skull, som för Folkungarnas stora magt, hvilken kunde ökas genom dem, som höllo Waldemars parti. Han skref dem derföre vänliga och kärliga bref till, *berömmande deras gerning, och att de voro så nitiske om fäderneslandets heder, och visste så väl att fördrifva utbördingar och främmande lycksökare.* På detta sätt fick han först sin svärfader och sin drottning fria, sedan böd han Folkungarnas höfvidsmän till sig i Skara, på det han måtte få rådgöra med dem om rikets fromma. Dessa kommo dit utan misstankar, men blefvo straxt utaf konungens folk öfverfallna och fängslade i samma borg, der de öfverraskat herr Ingemar. Härifrån affördes de straxt till Stock-

holm, der två af dem blefvo halshuggne och den tredje måste med nästan hela sin egendom köpa sig fri från lifsstraffet.

FEMTE KAPITLET.

OM KONUNG MAGNUS LADULÅS'S LAGSTIFTNING.

Konung Magnus var en mycket sträng och allvarsam herre uti allt, som angick lagarna och lydnaden mot dem. Han vidmagthöll och skärpte de af hans fader Birger jarl stiftade fyra fridslagarna; och Folke Algotson, hvilken borträöfvade en svensk jungfru, benämnd Ingrid, som var förlofvad med danska riksdrotset, måste, emedan han sålunda brutit *qvinnofriden*, ej allenast sjelf rymma riket, utan äfven flere af hans anhöriga, hvilka dessutom fingo erlägga stora böter, ehuru de voro mycket mägtiga och rika.

År 1280 höll konungen en herredag i Skenninge, der flera vigtiga beslut togos. 1. Fjorton dagar före och fjorton dagar efter konungens närvaro på hvarje ställe borde derstädes frid hållas. Detta kallades *konungsfrid* 2. Alla oqvädinsord och förolämpningar emot konungens hirdmän eller dem, som voro i konungens hof, voro strängeligen förbudna. 3. Den, som blifvit förolämpad, skulle ej sjelf hämna sig, utan lagligen söka sin vederpart. 4. Enkor och faderlösa barn ansågos ställda under konungens synnerliga beskydd, och den, som dem förolämpade, belades med högre straff. 5. För att för riket minska folkets kostnader vid herredagar och de förnämas resor, stadgades huru stort sällskap hvar och en fick föra med sig, neml.: en hertig 40 hästar, en biskop 30 hästar, konungens rådsherre 12 hästar, en riddare och en kanik 4 hästar o. s. v.

En annan herredag lät konungen sammankalla till Alsö 1285. Här utgaf han en mycket sträng förordning

mot våldgästning. Uti hvar by tillsattes en gästgifvare, som egde att bestämma, hvilken bonde skulle herbergera hvar resande, och den, som undandroge sig denna sin pligt, skulle böta tre mark; men den resande, som ej betalde sin förtäring, eller ännu mera den, som med våld fråntog bonden dess egendom, var förfallen till strängt straff. Som konung Magnus handhade denna stadga ganska allvarsamt, så befrämjades derigenom betydligen frid och säkerhet uti landet. Bönderna tyckte, att han härigenom likasom satt ett säkert lås för deras lada, och kallade honom derföre *Magnus Ladulås*, hvilket tillnamn han alltsedan fått behålla.

Uti de fordna tider var hvarje svensk man skyldig att vid konungens bud inställa sig till *Ledung*, d. v. s. krigståg, fullkomligt utrustad, det vill efter den tidens sed säga, med hjelm, sköld, svärd, båge och tre tolfter pilar, samt föda för en längre tid. Men vid denna tiden började en annan krigskonst införas uti södra Europa. Ryttarna klädde sig uti jern från topp till tå, och sjelfva deras hästar voro harneskklädda, och som vapen buro de svärd, och ett långt och ganska starkt spjut, kalladt lans. I en så stark rustning fruktade de föga eller intet fotfolkets hugg och pilar; men då deremot en tätt sluten tropp af sådane ryttare, hållande sina långa lansar framför sig, sprängde mot fordna fotfolket, var det omöjligt för detsamma att göra motstånd. Lansarna genomborrade dem, innan de ännu kunde på något sätt nå sin motståndare; då föllo de främsta, lederna brötos, och de öfrigblifna nedtrampades af de tunga hästarna. I kriget med Danmark insåg Magnus nyttan af sådana ryttare, och ville införa dem; men de fattigare kunde ej hålla sig en sådan rustning. Han påböd derföre, att eho, som ville till konungens tjenst utrusta en harneskklädd ryttare med häst och vapen, skulle derför åtnjuta fullkomlig frihet från alla andra skatter för sin egendom. En sådan egendom kallades då *Frälse* och dess innehafvare *Frälseman*, och härifrån

uppkom sedan *Adeliga frälset* eller *Adelsståndet* och *Säterierna*s frihet. Sådana frälsemän brukade då också att alltid hafva någon bild målad på sina sköldar, för att derpå igenkänna hvarandra, då ansigtet doldes af hjelmen. Sådana bilder gingo ofta i arf från far till son, och häraf uppkommo sedan de adeliga vapnen.

SJETTE KAPITLET.

PRAKTEN HOS KONUNG MAGNUS.

Det funnos ganska många uti riket, som hatade konung Magnus för hans förräderi, så väl mot hans egen broder Waldemar, som mot de upproriska Folkungarna, och var han för den skull i beständig ångest och fruktan, att ej något uppror skulle utbrista mot honom. För att derföre vinna sig allt flera vänner, öfverhopade han de andeliga med välgerningar. S:t Klara nunnekloster *) och Fransikanerklostret på Riddarholmen **) utom många andra öfver hela riket, anlades af honom, och det andeliga frälset utvidgades betydligt. Af denna orsak var också presterskapet honom mycket tillgifvet, och påfven förklarade genom en särskild bulla honom stå under sitt synnerliga beskydd, och bannlyste alla dem, som satte sig upp mot konungen. Genom sin prakt och sina ridderliga öfningar drog han också många af adeln till sig i synnerhet derigenom, att han instiftade riddarevärdigheten. Vid inrättandet af S:t Klara

*) Detta blef sedan förvandladt till den nu varande Klara kyrka.

**) Fransikanermunkarne buro en grå drägt, hvaraf de kallades *Gråbröder;* de gingo med nakna fötter, och lefde af andras allmosor, hvarföre de kallades *Barfotamunkar* och *Tiggaremunkar.* Klostret förvandlades sedan till den nu varande Riddarholmskyrkan.

kloster omtalas för första gången riddareslag uti Sverige, och man tror, att Serafimerorden vid detta tillfälle af honom stiftades. Denna värdighet eftersträfvades mycket, emedan den gaf högre anseende, än det, som en sven af vapen, hade och endast en riddares hustru fick heta fru. Äfven hade Magnus mycket medhåll af bönderna, emedan han beskyddade dem mot de mägtigares öfverväld. Af denna orsak blef han äfven af Gottlänningarna antagen till konung, och denna ö, som förut varit fri, förenades hädanefter med svenska kronan.

Genom de många gods, som konungarna så småningom bortskänkt till kloster och kyrkor, och genom både det andeliga och adeliga frälset hade kronans inkomster blifvit så förminskade, att de ej räckte till hofvets underhåll, i synnerhet för en så praktälskande konung, som Magnus. Nya skatter vågade han ej pålägga. Han sammankallade derföre en herredag till Stockholm 1282, der först en noggrann refning och derpå grundad beskattning på hvart hemman blef bestämd. Dessutom beslöts, att alla stora vattendrag, alla bergverk, så väl nu som i framtiden, och slutligen alla stora skogar skulle anses som kronans egendom, och de, som begagnade sådane lägenheter, skulle derföre erlägga ränta till konungen. Detta beslut blef taget på den så kallade Helgeandsholmen *), hvarföre det kallas *Helgeandsholmsbeslutet.*

Före sin död lät Magnus Ladulås kröna sin äldsta son, Birger, till konung, och utnämnde riksmarsken Torkel Knutsson att under Birgers barndom styra riket. Sina andra söner gjorde han till hertigar öfver åtskilliga landskap i riket, på det de skulle vara förmer än alla andra, och tyckte sig således konung Magnus hafva åt sina efterkommande försäkrat den magt och höghet, som han tillröfvat sig genom uppror mot sin broder, och befästat genom sina slägtingars trolösa mord.

*) Der nu det kongl. stallet är beläget vid Norrbro.

Konung Magnus dog år 1290 på Wisingsö. Bönderna, som genom honom åtnjutit trygghet och frid, buro hans lik under tårar till Stockholm. Ridderskapet beledsagade liket, och det blef, enligt Magnus's önskan, begrafvet framför altaret i Fransiskanerklostret under många messor och stora högtidligheter, hvarmed presterskapet hedrade sin välgörares minne.

FEMTE BERÄTTELSEN.

OM KONUNG BIRGER OCH HANS BRODER.

FÖRSTA KAPITLET.

OM TORKEL KNUTSSON.

Magnus Ladulås lemnade efter sig trenne prinsar, nemligen Birger, som redan var utvald till konung, och hertigarne Erik och Waldemar; men emedan de alla voro mycket unga, så förvaltade marsken Torkel Knutsson riksstyrelsen. Denne Torkel var en mycket vis och förståndig man, och tillika dristig och oförfärad, när så påfordrades, hvarföre äfven riket stod väl och utan brist, så länge han styrde det. Den gamla konung Waldemar, som förut setat hårdt inspärrad på Nyköpings slott af sin broder Magnus Ladulås, fick nu af marsken mera frihet att under uppsigt gå omkring, samt erhöll flera rum, eget stekarehus*), egna småsvenner och kämnärer**), samt allt, hvad han behöfde. Men Waldemars son, junker Erik, insattes på Stockholms slott ända till fadrens död, för att förekomma alla oroligheter; dock lät marsken honom rikeligen bekomma allt, som gjordes honom behof.

Torkel Knutsson var ganska nitisk om allt det, som lände till stadfästande och förökande af konungens magt. Han beslöt derföre att inskränka presterskapets stora friheter, genom hvilka konungens inkomster så betydligt förminskades. Han påböd till den ändan, att de andeliga

*) Kök kallades fordom stekarehus.
**) Småsvenner och kämnärer svara mot pager och kammarherrar.

skulle deltaga uti krigsgerder eller den så kallade *Ledungslama*, samt uti böter för edsörebrott. Presterna blefvo väl missnöjda öfver denna inskränkning uti det *andeliga frälset;* men de vågade ej sätta sig deremot, ehuru påfven uti en straffande bulla ogillade marskens förehafvande och förebrådde biskoparne deras feghet. Men marsken lät sig icke häraf förfäras, utan indrog ytterligare (1299) fattigtionde ifrån presterskapet. Nu ville biskoparne göra motstånd, men det var fåfängt. Biskop Petrus från Westerås, som var djerfvast, måste fly till Norrige, och de andre vågade ej mera sätta sig emot marsken.

FJERDE KAPITLET.

KRIGET MOT KARELERNA.

Konung Erik den helige hade omvändt och underkufvat södra Finnland, Birger Jarl Tavastland, men den östra delen var ännu hednisk. Denna del kallades *Kyrialand* eller *Karelen;* och dess innevånare, *Karelerna*, voro ett vildt och obändigt folk, som i sina stora och ödsliga skogar lefde ett okändt och vildt lif, och dyrkade sina afgudar. *Jumal* kallade de den gode och *Perkel* den onde Guden, hvilka ofta sades strida, och kasta öfver hvarandra stora berg. Dessa och andra mindre Gudars bilder hade Karelerna uthuggne af träd, hemma hos sig. Men i skogarna hade de vida öppna offerplatser med en stor sten midt uti. När Karelaren kom på ett visst afstånd från denna sten, blottade han sitt hufvud, lade sig ner och började så under den största tystnad att sakta krypa fram till stenen, der han då som offer uppsatte hornen och benen af elgar och renar. Om de voro i någon nöd, offrade de getter, kattor och tuppar och beströko med blodet sina gudar. Men emot de kristna voro de mycket hätska, och kommo ofta fram utur sina tjocka skogar och föröfvade då ett ryslígt öf-

vervåld der rundt omkring. De flådde de kristna, drogo inelfvorna ur dem och marterade dem på det grymmaste.

Dessa alla grufligheter beslöt marsken att hämma, samlade derföre tillhopa en krigshär och seglade med den (1293) till Karelen. Det var då ingen vån för hedningarna att göra motstånd, utan de blefvo snart underkufvade. För att hålla dem i ordning uppbyggde marsken slottet Wiborg, inläggande der en stor hop krigsfolk, hvarförutan biskop Petrus från Westerås, som åtföljt tåget, arbetade ifrigt på folkets omvändelse. Men, som Ryssarne hade gjort Karelerna bistånd uti denna striden, så angrep marsken dem och intog deras fästning Kexholm, der han satte Sigge Lake till slottsherre, hvarefter marsken reste hem igen; och är detta första gången, som svenska och ryska magterna varit i strid emot hvarandra.

Vid hemkomsten blefvo många och stora högtidligheter, emedan först konungen af Danmark, Erik Menved, firade sitt bröllop (1296) uti Helsingborg med konung Birgers syster Ingeborg, och sedan stod uti Stockholm (1298) konung Birgers bröllop med prinsessan Märta, danska konungens syster. Det var då mycken prakt och ståt att skåda, som de gamla krönikorna beskrifva det. Brudefolket och hofvet voro klädde uti baldakin *) och blyant *), hästarna betäckte med sindal *) och der fanns icke allenast mjöd, öl och kirsedrank rikeligen, utan äfven vin, både rödt och hvitt. Det hördes ock mycket ljud af pipare och bombare **) och trompare, så väl vid dansen, som vid tornerspelet. Konungen satt under en tronhimmel, åskådande striden, och såg man der så tappra och höfviske riddare, att Gavion och Percival ***) skulle ej hafva skickat sig bättre. Men förnämst ibland

---

*) Dyrbara tyger på den tiden.

**) Pukslagare.

***) Två mycket omtalade hjeltar i Fransyska riddareromanerna.

alla var dock hertig Erik, ty han tycktes ej allenast den vänaste och raskaste, utan äfven så höfvisk och mild som en himmelrikets engel; och alla, som honom der sågo, bådo väl för honom.

TREDJE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSARNA.

Emellertid började besättningen på Kexholm att lida brist på mat, hvarföre några begärde att alldeles få öfvergifva borgen. Sigge Lake ville likväl ingalunda svika sin herre, utan stannade der qvar med de tappraste, under det de andra drogo hem igen under förevändning att skaffa mera manskap och munförråd, men intetdera kom. Ryssarna, som emellertid fått spaning om fästningens tillstånd, samlade sig deromkring, och började att natt och dag bestorma den. Sigge Lake gjorde väl ett tappert motstånd, men slutligen började kosten tryta. Han försvarade sig icke destomindre ihärdigt, men då folket slutligen hade varit utan mat i flera dagar, beslöto de att försöka slå sig ut genom fienden. Sigge Lake satte sig i spetsen för hela besättningen, öppnade portarna och rusade ut mot de belägrande. Der blef då ett stort blodbad och i början bröto sig Svenskarna fram öfverallt; men, som de utaf den långsamma hungern voro utmattade och Ryssarna mycket flera till antalet, så blefvo de öfvermannade. Sigge Lake stupade sjelf och allt hans folk med honom, utom tvenne som förmådde lyckligen slå sig igenom och kommo hem till Sverige, berättande der denna olycka.

Då utrustade marsken å nyo en krigshär, seglande med den österut mot Ryssarna, och for uppför Nevaströmmen. Då han här ej mötte några fiender, så började han att på en ö i floden anlägga en stark fästning, som han kallade Landskrona, och samlade allehanda förråd till spisning för dess besättning. Som nu Ryssarna tyckte

denna borg blifva sig ganska menlig, emedan den tillspärrade all sjöfart på Nevaströmmen, så församlade de sig till en stor här af trettiotusen man emot Svenskarna. Först byggde de stora bål af torrt träd, höga som hus, tände eld på dem och läto dem flyta strömmen utför, ämnande sig sålunda uppbränna hela den svenska flottan. Men marsken lät sätta upp fasta bolverk, och draga tjocka jernlinor tvärtöfver strömmen, och qvarhöll således de brinnande timmerhögarna, till de blifvit förtärda, och räddade derigenom sina skepp. När nu denna Ryssarnas krigslist blifvit om intet, så företogo de sig att storma fästningen med sådan häftighet, att de ej aktade, huru många af dem som föllo. Men fästningen var försedd med så goda murar och Helsingarna sköto, höggo och stucko så ihärdigt derifrån, att Ryssarna kunde ingenting vinna. Slutligen gjorde Matts Kettilmundsson, en ung och tapper riddare, ett utfall med Uppläningarna och fördref fienderna alldeles, och hade då Ryssarna förlorat ganska mycket folk uti den stormningen. En del af ryska rytteriet, ja väl tusende man, stannade likväl ett stycke ifrån fästningen under en skog, der lysande harnesk och granna rustningar glänste emot solskenet. Som Svenskarna från fästningsvallen sågo häruppå, framstod Matts Kettilmundsson och sade, att *om marsken så tillät, skulle han väl vilja bestå uti en dust mot den tappraste bland fienderna.* Då nu marsken gaf honom lof härtill, påtog han sina vapen och lät sadla och leda fram sin häst, och sprang upp derpå. Alla Svenskarna stego upp på vallarna för att se striden, men, då riddaren kommit öfver grafven, vände han sig om, helsade dem *och bad dem lefva sälla. Det stode nu hos Gud i himmelriket, om han skulle komma tillbaka med någon öfvervunnen fiende, eller om det skulle gå honom annorlunda.* Derpå red han oförfärad fram mot fienden och sände en tolk dit med den utmaning, *att den svenske riddaren vore färdig, att strida med den tappraste bland Ryssarna om lif, gods och frihet.* Ryssakongen sammankallade vid detta bud sina käm-

par, men ingen enda hade lust att våga sig emot herr Mattias. Alltså satt denne der hela dagen framför Ryssarna och väntade fåfängt. Mot qvällen red han tillbaka in uti borgen och blef emottagen med mycken glädje och stora loford för sin dristighet. Men under natten hade Ryssarna dragit sig tillbaka, och tågat hem till sitt land igen.

Den svenska krigshären började också att längta hemåt, hvarföre marsken försåg Landskrona med alla förnödenheter, inlade der trehundrade man till besättning under riddare Stens anförande, och förde derpå sin krigshär om bord för att segla till Sverige. Men som flottan blef uppehållen genom en ihärdig motvind, lät Matts Kettilmundsson föra återigen i land mycket af sitt folk och deras hästar, och företog sig ströftåg inåt landet, härjande så hela Ingermanland. Härefter steg han, rik på byte, åter om bord och åtföljde marsken på dess resa hemåt.

Med seger och glädje kom krigshären hem till riket, och glädje fann den före sig här hemma, ty konung Birgers äldsta son, Magnus, var då nyss född på Stockholms slott, och hela riket firade med många högtidligheter sin tillkommande herres och konungs födelse.

Emedlertid hade alla lifsförnödenheter på Landskrona börjat att skämmas, då det led fram på sommaren, emedan murarna voro nya och slogo fukt ifrån sig. Häraf uppkom skörbjugg och mycken annan sjukdom bland besättningen, så att borgen blef nästan öde. Somliga ville då sända hem och begära hjelp, men andra afrådde det, *ty de ville icke bedröfva marsken, utan väntade sig annan hjelp af Gud.* Snart samlade sig Ryssarna kring fästningen och började bestorma den, och fanns då ej mer än tjugo vapenföra män derinne. Som nu Ryssarna stormade ihärdigt mot dem och nytt folk beständigt kom i de slagnas ställe, så blefvo murarna omsider bestigna. Svenskarna drogo sig fäktande tillbaka, men Ryssarna tände eld på husen, hvarföre herr Sten och några andra kastade värjorna ifrån sig, viljande

gifva sig, men blefvo straxt nedstuckna. Då de öfriga det sågo, drogo de sig tillbaka ned uti en stenkällare. Här försvarade de sig ihärdigt och var det omöjligt för Ryssarna att få magt öfver dem, förrän de slutligen måste med eder lofva dem lifvet, hvarpå Svenskarna gåfvo sig till fånga och blefvo bortförda inåt Ryssland; men fästningen Landskrona blef alldeles förstörd (1300) och dermed slutades detta kriget.

FJERDE KAPITLET.

BRÖDERNAS FIENDSKAP.

Litet härefter blef konung Birger krönt uti Söderköping (1302) med mycken högtidlighet, och på samma gång blef äfven hertig Waldemar förmäld med marskens yngsta dotter, Kristina; och var marskens anseende vid den tiden på sitt högsta. Kort derpå ingick han ett nytt giftermål med en tysk grefvinna och voro alla, både konungen och hertigarna, budna på bröllopet. Sista dagen trädde marsken tillsammans med bröderna, och afsade han sig då sitt förmynderskap, bedjande dem, *att de skulle taga sig en annan yngre och raskare tjenare än han.* Men bröderna sade sig *ej bättre man kunna få, än Torkel Knutsson. Men, som konungen hade mycket att sköta, så skulle Torkel stanna hos honom: men Ambjörn Sixtensson Sparre skulle blifva hertigarnes drots, och förestå det dem tillhörde.*

Ifrån denna tiden började misstroende att uppkomma bröderna emellan, och äro några, som säga, att hertig Erik tänkte uppå, huru han skulle göra på samma sätt med sin bror, Birger, som hans far Magnus hade gjort med sin bror Waldemar. Detta misstroende yppade sig först vid ett gästabud på Aranäs (1304) hos marsken, då konung Birger tvingade sina bröder att gifva sig ett skriftligt löfte på att aldrig företaga något mot honom eller mot hans vilja. Härefter reste de hvar

och en åt sitt håll; men så snart konungen kommit till Wisingsö, sände han återigen bud till sina bröder, att de skulle komma till honom. Hertigarnes vänner afrådde dem derifrån och ville icke lemna sig konungen i våld. Men Erik tog mod till sig och reste åstad. Konungen mottog honom ovänligt och bad en biskop uppläsa alla klagopunkter mot hertigarna. Biskopen sade detta ej tillkomma sig, utan en riddare gjorde det. Konungen klagade då först deröfver: *att hertigarna fört så mycken mat ur landet mot konungens bud; 2. att de redo med hans fiender genom landet, och att de begått edsörebrott; 3. att hertigarnes tjenare hade gifvit konungens portenär en örfil; 4. att de förde så mycken prakt och så öfvade sig, att uti tornerspel hertigarnas folk alltid vunno på konungens, och vore herr Matts Kettilmundsson härtill orsak, och allt gjordt till konungens försmädelse.* Härvid stod konung Birger upp, mägta vred, och sade: »*Hade jag ej gifvit eder lejd »hit, så skullen j annat erfara. Till solgången sko»len j hafva frid; men veten, att der jag sedan får »eder i handom, så går det eder illa.*» Hertig Erik frågade då saktmodeliga, *om han hade frihet och säkerhet att rida derifrån.* Härtill jakade konungen och hertigen förfogade sig utan dröjsmål undan.

FEMTE KAPITLET.

FÖRSTA KRIGET OCH FÖRSTA FÖRLIKNINGEN.

Hertigarna och deras trognaste tjenare flydde först undan till Danmark; men då konung Erik höll med sin svåger konung Birger, så foro de till norrska konungen Håkan, med hvars enda dotter, Ingeborg, hertig Erik redan förut var förlofvad. Här blefvo de vänligt mottagna, och Erik erhöll Konghälla*) med tilliggande hä-

*) *Kongelf* kallades fordom *Konghälla.*

rader i förläning. Härifrån företogo de sig beständiga ströfverier och plundringståg inåt landet, och anlade fästningen Dalaborg på Dalsland, samt brände Lödöse *), ehuru konung Birger anlaggt Gullbergs **) fäste straxt bredvid till ortens beskydd mot hertigarna. Konungen sände väl åtta riddare med en krigshär, att befria Westergötland från dessa härjningar; men riddarne stannade vid Gullspångself mellan sjöarne Skagern och Wenern, och nedrefvo bron, troende sig sålunda säkra. Matts Kettilmundsson smög sig likväl dit med sina ryttare och midt i en mörk natt, dels summo de med sina hästar, dels vadade de öfver strömmen, och föllo så oförsedt öfver konungens folk och togo dem till fånga med allt det, de med sig förde. Då tog konungen till att frukta sina bröder, och bådade en stor krigshär af 20,000 man till Gullspång, tågade dermed genom Wermeland ned åt Dal, börjande der att belägga Dalaborg, ty besättningen derstädes hade öfvat mycken våldsamhet mot de kringboende bönderna. Hertig Erik hade emedlertid fått en stor norrsk krigshär af konung Håkan, och gick nu dermed emot konung Birger. Men då de kommit på en half mil nära hvarandra, så mjuknade de å ömse sidor och läto beveka sig till fred (1305) uti Kålsäter. Hertigarna skulle få det, dem tillkom efter deras fader, och all deras fordna fiendskap vara förlåten och förgäten; och deremot hyllade och erkände de som konung, Magnus, Birgers son, hvilken under tiden blifvit utkorad till sin faders efterträdare på svenska tronen.

Ifrån denna tiden tycktes hertigarne och konungen blifva mycket förtroliga vänner, och sade hertigarna alltid, att det var Torkel Knutsson, som förut stiftat så mycket ondt dem emellan. Det var väl några som märkte detta och varnade marsken, *att konungen vore honom oblid, och att hertig Erik vore det orsak till.* Men marsken svarade, *att han ej gjort något, som ej*

*) Så kallades *Göteborg* fordom.
**) Denna fästning kallas nu *Götalejon.*

varit konungens bud, och önskade han, att han så hade tjent Gud, som sin konung. Litet derefter (1305) kom konungen med sina bröder och många riddare och svenner oförvarande till Lena, der marsken bodde, och fängslade honom. När då marsken fick se konungen, sade han: *Det hafven i, konung, blygd utaf, så länge i lefven, att i förråden mig så snödeliga.* Derpå vardt han utledd och satt på en häst med fötterna sammanbundna under hästmagen, och redo de så hasteliga med den gamle mannen öfver Tiveden åt Stockholm, ty de fruktade sig för hans slägtingar och vänner. Han anklagades nu att hafva stiftat oenighet mellan de kungliga barnen, och att hafva förstört rikets välmåga med sin stora prakt och sitt stolta lefverne, i synnerhet efter sitt sista giftermål. Många bönföllo väl om hans förskoning, men konungen och hertigarna voro obevekliga. Hertig Waldemar skilde sig från marskens dotter under den förevändning, att de voro slägt enligt Gudsifvolag *). Slutligen kom herr Folke Johansson och förkunnade *marsken, att konungen befallt hans död;* och bad han *marsken förlåta sig detta budskap, han vore sjelf deröfver mycket sorgsen.* Derpå leddes marsken ut ur staden dit, der nu Södermalms torg är. Der uppgräfdes först hans graf uti ovigd jord och sedan blef honom hans hufvud med svärd afslaget. Öfver grafven upprestes ett tjell med altare och kors, der messor lästes för hans själs räddning, och alla, som foro der förbi antingen ifrån eller till staden, stannade och bådo väl för hans själ. Våren derefter fingo likväl hans slägtingar konungens tillstånd att upptaga liket och nedsätta det uti barfotamunkarnas kyrka **), hvilket skedde med

*) *Gudsifvolag* var införd utaf katolska presterskapet, och innehöll, att de, som egt samma faddrar, kallades *dopsyskon,* och fingo ej utan påfvens tillåtelse träda i äktenskap med hvarandra.

**) *Fransiskaner-munkarnas* kyrka, som nu är *Riddarholmskyrkan.*

mycken högtidlighet. Men konung Birger ansåg sig nu genom marskens död förlikt med sina bröder för evärdeliga tider.

SJETTE KAPITLET.

ANDRA KRIGET OCH ANDRA FÖRLIKNINGEN.

Samma år 1306 gjorde hertigarna ett stort bröllop på Bjelbo i Östergötland åt fem af sina tjenare, kallande och bjudande dit mycket folk från nejden rundt omkring. Midt under bröllopsglädjen skickade de hemligen bort flere hopar af sina män, dels till Hundhammar i Botkyrka socken, dels till andra sina gårdar i Uppland, stämmande dem dock alla sig till mötes på en viss tid. Derefter redo de sjelfva hastigt och hemligt upp öfver Kolmorden till Hundhammar, togo derstädes alla de farkoster, de kunde få, gingo om bord derå med sina män, och foro så oförtöfvadt till Håtuna, der konung Birger då vistades. Birger, som ej anade deras uppsåt, tog väl emot dem och lät införa alla deras män uti ett stort herberge. Här väpnade sig dessa hemligen och om qvällen rusade de på hertigens befallning fram och togo konungen och drottningen och nästan hela deras hof till fånga. Denna deras svekfulla gerning kallas *Håtunaleken*. Hertigarna förde sedan sina fångar till Stockholm, men borgerskapet blef sin konung troget och släppte dem ej derin, utan hertigarna måste fara till Nyköping, der de insatte konungen och drottningen på slottet; hvarefter hertig Erik började att oförtrutet resa omkring, intaga borgarna och underlägga sig hela landet.

Under det första bullret och oredan vid konungens fängslande på Håtuna, hade en af hofsvennerna, benämnd Arvid Smålänning, ryckt i hemlighet undan prins Magnus, Birgers son, bärande honom på ryggen. Arvid Smålänning fortsatte sedan sin väg i hemlighet ända till

en uppriktig förening skulle vara mellan bröderna; och var detta den tredje förlikningen.

ÅTTONDE KAPITLET.

OM FJERDE KRIGET.

Efter denna tiden lefde konung Birger utan mycket anseende uti sitt rike, och hände det understundom, att hans undersåtare ej ville utgöra full skatt till honom. En gång for han till Gottland med en liten här, för att af de rika Gottlänningarne tvinga sig till större skatter än förut, men det hände sig så olyckligt, att han sjelf blef slagen af dem och tillfångatagen. De släppte honom väl strax hem igen, men gåfvo honom ej större skatter än förut, och tyckte alla, att konungen den gången hade gjort en snöplig färd. Hertigarna deremot voro i mycket anseende genom den stora prakt, de förde, särdeles hertig Erik, som också derföre lånade penningar af alla. De firade sina bröllop 1312 uti Norrige, då Waldemar blef förmäld med Ingeborg, norrska konungen Håkans brorsdotter, men hertig Erik med samma konungs enda barn och arfvinge, prinsessan Ingeborg, med hvilken han förut varit trolofvad, men under någon tid skild från för sin trolöshet mot konung Håkan. De höllo sedan hvar och en sitt särskilda hof med mycken prakt och ståt, och lade derföre nya och ganska stora skatter på folket. Dessa voro redan förut utarmade, såväl genom hertigarnas främmande krigsfolk, som igenom kriget och de många plundringstågen både af vänner och fiender. Sveriges innevånare hafva nästan aldrig varit hårdare tryckta än då. Till och med presterskapet, som annars alltid på denna tiden varit fritaget, måste vidkännas många ovanliga omkostningar. Men hertigarnas tjenare och anhängare riktade sig, ty vid de många präktiga högtidligheter, som då höllos, begåfvades

de rikligen med dyrbara klädningar i flera omgångar, hästar, rustningar och många dyrbarheter.

När detta hade varit så några år, hände det sig (1317), att hertig Waldemar skulle resa upp till Stockholm, som hörde till hans tredjedel. Han for då under vägen upp på Nyköpings-hus för att tala med konungen, sin broder, som han ej på lång tid hade sett. Konung Birger gick ut emot honom, helsade honom välkommen, och emottog honom med allsköns blidhet och vänlighet. Sammalunda också drottning Märta. Hertigen gladde sig mycket öfver denna vänskap och stannade qvar öfver natten. Om qvällen beklagade sig drottning Märta för honom deröfver, *att hertig Erik undvek så sin broder Birger, hvilket gjorde henne synnerligen ondt; ty Gud skulle veta, att hon hade honom så kär som sin köttsliga broder.* Morgonen derpå red Waldemar glad och mycket förnöjd derifrån med sina tjenare, hvilka äfven blifvit mycket väl undfägnade hos konungen. Ifrån Stockholm for han genast med sin broder, hertig Erik, som bodde på Dåfön i Westmanland. Erik berättade, att konungen nyss hade bedt honom komma till sig, och frågade han Waldemar, *om han trodde att de med säkerhet kunde resa dit.* Härtill jakade Waldemar frimodeligen, berättande, huru han sjelf hade blifvit mottagen; och fastän Erik länge sökt draga sig undan, förebärande att han fruktade drottningen och drotset Brunke, så blef det likväl omsider fulleligen beslutadt, att de skulle antaga konungens bjudning. De begåfvo sig alltså åstad; men då de kommo till Svärta, en mil från Nyköping, mötte dem en riddare, som varnade dem, sägande, *att det skulle lända både dem sjelfve och deras vänner till mycken sorg, om båda hertigarna på en gång komme till konungen.* Härtill svarade hertig Waldemar vredeliga: *att de voro allt för många, som ville stifta oenighet mellan bröderna.* Vid detta svar teg riddaren och red sin väg; men hertigarna foro upp till Svärta, der de ämnat ligga öfver natten. Då de kommo dit, funno de allt förråd borttaget, och en riddare dem till

Någon tid derefter skulle konungen resa ut för att underlägga sig riket, och lemnade emellertid sina bröder i vård åt en liffländsk riddare, herr Kristian Skärbäck. Denne satte dem uti det innersta fängelset, samt slog en stock om deras ben. Med tjocka halsjern fästades de vid muren, och grofva bojor, sju lispund tunga, lades om deras händer, och fästades sedan i stocken. Då hertig Eriks stock slogs tillsammans, skedde det med sådant våld och häftighet, att ett stycke sprang sönder och slog honom så hårdt vid ögat, att blodet rann neder på hans kind och barm. Sjelfva deras fängelse var beläget nederst i tornet på bara klippan, och en vattenpöl var emellan dem. Dåliga voro de kläder de fingo, och dålig deras mat, så att man på allting kunde se, att deras broder ej var mycket angelägen om, att de skulle komma dädan med lifvet.

NIONDE KAPITLET.

BRODERTVISTENS SLUT.

Efter detta lät konungen utgå sina bud öfver riket, att alla hädanefter endast skulle hörsamma honom; och tillika red han sjelf till Stockholm för att bemägtiga sig dess slott. Men redan hade ryktet öfver allt utspridt hans stora svek och missgerning, och deraf uppväcktes en allmän afsky. Då han kom till Stockholms port, tillslöto borgrarna den; ja, de beväpnade sig och gjorde ett utfall öfver bron samt jagade honom undan öfver hela Norrmalm så, att Birger med nesa måste fly tillbaka till Nyköping. Så gick det i Stockholm; det öfriga landet uppreste sig helt och hållet mot den grymme och förrädiske konungen. Birger Persson till Finnsta satte sig i spetsen för Upplänningarna, herr Karl för Smålänningarna och herr Matts Kettilmundson för Westgötarna och alla tågade emot Nyköping, för att befria de fångna hertigarna och straffa konungen; och tyckte Birger nu,

att han ej hade så stor gamman af sin illgerning. Han läste då fast igen portarna till det torn, der hertigarna sutto, och slungade med förtvifladt mod nycklarna uti djupa strömmen, så att de icke mera kunde finnas, hvarpå han red från borgen; men hertigarne kommo aldrig ut med lifvet, och det är en allmän tro, att de hafva svultit ihjel uti sitt fängelse. Hertig Erik, som var sjuk och sårad, dog på tredje dagen, men Waldemar uthärdade elfva dagar, innan han fick slut på sina plågor.

Konung Birgers son, prins Magnus, hade emedlertid varit i Danmark och ej deltagit i sin faders förräderi, men skyndade nu till hans hjelp med sexhundrade väl utrustade ryttare, som konung Erik i Danmark lemnat honom. Med dessa kom junker Magnus helt fredligt farande genom landet, sökande endast sina fiender. Då konung Birger fått folket till sig, for han omkring uti Götaland och brandskattade bönderna hårdeligen; men, ehvar han mötte hertigarnas folk, vek han undan. Vid Karlebylånga kom emot honom en så stor här af Westgötar, att konungen af räddhåga ingick tre dagars stillestånd med dem. Men, då en stor del af bönderna voro hemgångne för att hämta sig foder och kost, anföll konungen de qvarblifna förrädeligen midt under stilleståndet, så att en stor myckenhet bönder blefvo nedhuggne, och om qvällen lät han sätta eld i byn, för att så mycket längre se att förfölja dem. Efter denna bragd trodde han sig hafva triumferat öfver sina fiender, drog sig tillbaka till Östergötland och förlade sina danska knektar der i städerna. Innan kort kom likväl Knut Porze af Halland med hertigarnas män, öfverföll en del af knektarna och lade dem alldeles ned; hvilket när de öfriga Danskarna hörde, flydde de hastigt tillbaka i sitt land igen, öfverlemnande konungen åt sig sjelf. Denne visste nu ej annan utväg, än att han med Brunke och drottningen begaf sig öfver till Gottland, sedan han förut insatt sin son, junker Magnus, på Stegeborg med en god besättning.

Nu föll hela riket ifrån konungen, utom de båda slotten Nyköping och Stegeborg, hvilka likväl hårdeligen belades. Slutligen togo de belägrade i Nyköping båda hertigarnas döda kroppar, buro dem under en baldakin ut af borgen och lemnade dem åt de belägrande, sägande: *att det nu ej mera tjenade till något, att de belägrade huset, sedan hertigarna, deras herrar, voro döda, och konungen efter dem ärft hela riket.* Men dessa svarade: *att ingen må dräpa sig till arf, och att de nu tjenade junker Magnus, hertig Eriks son.* Hertigarnas lik blefvo då förda till Stockholm och der ståteligen nedsatte; men så stora skulder hade hertig Erik åsamkat sig, att erkebiskopen förklarade sig ej kunna neka att efter tidens bruk utlemna hans kropp åt fordringsegarne, om de så begärde. Nyköping blef emedlertid allt hårdare antastadt, så att slutligen besättningen måste gifva sig fången; hvarefter borgen af det förbittrade folket nedrefs ända i grund. På detta fäste hade Magnus Ladulås inspärrat sin äldre bror och konung, Waldemar; der blef också hans egen äldsta son, konung Birger, insatt af sina bröder, och slutligen blefvo också de i sin ordning der af den sistnämnde lika förrädiskt fängslade och till döds plågade.

Stegeborg höll sig längre mot de stormande fienderna. Konungen skickade från Gottland dit en hop skepp med undsättning så väl af kost som manskap; men så snart dessa skepp kommo i Götaskären, blefvo de af hertigens folk anfallna och eröfrade, och allt, hvad på dem fanns, utskiftades mellan fienderna; men junker Magnus förblef i lika nöd som förut. Då detta berättades för konungen, blef drottningen än blek, än röd, och ropade: »*Hvad skolom vi nu taga till råda, då Gud har gifvit oss slikan olycka?*» Men Johan Brunke svarade: *att han sjelf ville fara dit och ej spara hertigens folk mer, än de hade sparat konungens.* Derpå tog han de första fartyg der kunde fås, beslog dem med plankor högt och rundt omkring, lastade dem med mat och alla konungens öfriga stridsmän, och seglade så mot

Stegeborg. Men, då han kom i skären, blef han hastigt anfallen af hertigarnas män med stenar och allehanda skottvapen; likväl värjde Brunke sig manligen bakom de höga vidfästade plankborden. Slutligen gjorde hertigarnas män stora och höga flottor af torr ved, hvilka de itände och drefvo mot skeppen. Länge höllo konungens folk elden ifrån sig med stänger och båtshakar; men slutligen blefvo både de sjelfva uttröttade och all deras redskap förbränd, och elden fattade i trenne af de största skeppen, tärde allt mer omkring sig och kunde ej släckas. Då sprang herr Brunke och alla hans män med honom uti vattnet, ämnande rädda sig genom simmande, men hertigarnas folk fasttogo dem, och Brunke Wallram Skytte, Ulf Svalebeck och Lyder Foss sändes till Stockholm, der de insattes i tornet. Emedlertid fortgick belägringen mot Stegeborg med all ifver, så att slutligen muren blef illa skadad genom blidorna *). Kosten började också tryta, så att besättningen ändteligen måste gifva upp borgen, hvilket likväl skedde med det vilkor, att junker Magnus skulle njuta allsköns säkerhet och frid för sitt lif. Stegeborg blef af hertigens folk alldeles förstördt. Men junker Magnus fördes till Stockholm och insattes nu på samma slott, der han för 19 år sedan föddes, som det då tycktes, till så stor magt, ära och sällhet.

Emedlertid hade herr Matts Kettilmundsson på en herredag i Skara (1318) blifvit utvald till riksföreståndare och dref ifrigt på hertigarnas sak, så att genom hans försorg en dansk krigshär, som konung Erik utrustat till Birgers hjelp, blef slagen och ej allenast det, utan också hela Skåne härjadt af Svenskarna. Derpå reste han till Stockholm och blef då kort rättegång mot Johan Brunke och hans tre kamrater, hvilka dömdes att halshuggas. Detta skedde också straxt derefter på en stor hög sandås, som den tiden sträckte sig längs efter Norrmalm, men nu blifvit till största delen undangräfven. Den har allt sedan den tiden bibehållit namnet *Brunkeberg*.

*) Blidor voro ett slags stenkastnings-machiner, som nyttjades den tiden.

Litet derefter blef äfven junker Magnus Birgersson nedledd från slottet till Helgeandsholmen och tillsagd att göra sitt skriftermål, ty han skulle gälda sin faders brott och dö. Fåfängt åberopade han sin oskuld i fadrens förräderi. Herrarna frågade ej derefter; ej heller aktade de den ed om säkerhet till lif och lemmar, som de honom svurit vid Stegeborg; ej heller, att de fordom i konung Birgers tid svurit honom trohet, som den der efter fadren skulle blifva rikets konung. Han måste luta sitt oskyldiga hufvud under bödelssvärdet.

Riksföreståndaren lät nu utrusta en flotta för att gripa konung Birger på Gottland, ämnande låta honom undergå samma hårda död, som hans bröder. Denne hade likväl med sin drottning redan förut flytt till Danmark; men då de kommo dit, var deras fordna hjelp och beskyddare, konung Erik, död; hans broder, konung Kristoffer, emottog dem ej mycket vänligt. Slutligen gaf han dem dock för svågerlagets skull Spikaborgs slott i förläning. Der uppehöllo de sig någon tid, men då underrättelse snart kom om deras enda sons, junker Magnus's, halshuggning, tog konung Birger så stor sorg deraf, att han snart lades på sin sotsäng. Drottning Märta lefde länge, men blott för att begråta sina brott och sina olyckor. Nu fanns af Magnus Ladulås' ätt blott en öfrig, nemligen hertig Eriks son, Magnus, ett barn om fyra år.

SJETTE BERÄTTELSEN.

OM FOLKUNGA-ÄTTENS SLUT.

FÖRSTA KAPITLET.

OM MAGNUS SMEK.

Matts Kettilmundsson och hertigarnas anhängare sammankallade en riksdag till Uppsala 1319, på hvilken den unga prins Magnus blef vid Mora stenar utvald och hyllad till konung utaf hela den församlade menigheten. Denna riksdag är märkvärdig derföre att det var den första, till hvilken både adel, prester, borgare och bönder voro kallade. På samma tid dog konung Håkan i Norrige, och som Magnus var hans dotterson och enda arfvinge, blef han hans efterträdare, och var således redan i sin barndom herre öfver de båda nordiska rikena; ett välde, som ingen sedan Sigurd Ring egt.

Under konungens barndom styrdes riket af åtskilliga höga herrar, hvilka i Skara (1322) ingått en förening till inbördes styrka och biträde, i synnerhet mot hertig Knut Porze i Halland. Dennes magt tycktes dem alltför vådlig, i synnerhet genom den stora gunst, han hade hos konungens moder, med hvilken han slutligen blef gift (1327) oaktadt rådsherrarnas motstånd. Likväl lyckades det dem att återhålla hans äregiriga försök, och var, med undantag af denna fejd, frid och trygghet i landet under hela tiden.

Under de sista åren af denna förmyndare-regering var Danmark försänkt uti ganska stora oroligheter. Konung Kristoffer förmådde på intet sätt att göra sina många fiender motstånd, utan måste dels som pant för lånade summor, dels i förlikningar afstå flera af Dan-

marks landskap. På detta sätt hade Skåne blifvit lemnadt åt hertig Johan af Holstein, Halland åt Knut Porze, o. s. v. Som nu de främmande Holsteinarne hushållade illa med Skåningarna och icke frågade efter deras lagar, så gjorde dessa uppror, och kom det slutligen till uppenbar fejd mellan dem och Holsteinarne, så att en gång blefvo trehundra Tyskar nedhuggna i sjelfva Lunds domkyrka. Då likväl Skåningarna icke sågo sig kunna vänta någon hjelp af danska kungen, så vände de sig till konung Magnus i Sverige, med hvilken de höllo ett möte i Kalmar 1332. Der underkastade de sig svenska kronan på det vilkor, att Magnus skulle bibehålla alla vid deras privilegier, och skydda dem mot främmande öfvervåld. Dessutom måste svenska kronan betala ut till hertigen af Holstein och andra pantinnehafvare deras försträckta penningesummor, hvilka tillsammans utgjorde 70,000 mark lödig; och blefvo på detta sätt Skåne samt en del af Halland och Blekingen förenade med Sverige; så att, då Magnus följande året (1333) blef myndig, var han herre öfver hela nordiska halfön.

Året derefter (1334) dog Matts Kettilmundsson, hvilken varit den, som förnämligast hållit riket tillsammans. Ännu några år tycktes dock Magnus regera med något anseende. En ny allmän lagbok, hvilken varit länge under arbete, blef (1347) färdig; men denna så kallade *Medellag* blef aldrig antagen, emedan de andeliga satte sig emot honom, såsom stridande mot kanoniska lagen och deras rättigheter.

Konung Magnus gifte sig (1335) med hertiginnan Blanka af Namur, och fick med henne två söner, Erik och Håkan. Hans syster, Eufemia, blef gift (1336) med hertig Albrekt af Mecklenburg. Konung Waldemar Atterdag, som nu regerade i Danmark, afsade sig tvenne gånger formeligen alla anspråk på Halland, Skåne och Blekingen, och gingo många af hans förnämsta undersåtare i borgen för, att han skulle hålla sitt löfte. Emedan nämligen konungarna på den tiden så samvetslöst plägade bryta sina heligaste löften och eder, så brukade

man sådana borgesmän, hvilka till och med skulle förbinda sig att tvinga sin herre till ordhållighet.

Oaktadt detta sken af välstånd, började likväl ett allmänt missnöje mot Magnus uppstå och tillväxa. Han kom ofta i tvist med de mägtiga rådsherrarna, och egde hvarken förstånd att undvika det, eller nog kraft att kufva dem. Deras afund väcktes också genom den myckna ynnest, som både konung och drottning visade mot Bengt Algotsson, en till sin börd ringa, men mycket hårdsinnad och öfvermodig man. Magnus föll äfven i stort förakt derföre, att han lät sig så mycket styras af sin elaka och hersklystna drottning, Blanka; men det, som mest bidrog att förnedra honom, var det lättsinniga, ja liderliga lefnadssätt, som han förde i sitt hof, och tro somliga, att det är derföre, som han fått tillnamnet *Smek*. Slutligen hölls ett möte i Skenninge 1342, der den äldsta prinsen Erik utsågs och hyllades till sin faders efterträdare och medregent i Sverige, och den yngsta Håkan, sammalunda i Norrige, och blef derigenom detta tillfälle till båda rikenas förening omintetgjordt.

Som likväl Erik var endast ett barn, så regerade Magnus ensam ännu. Emedan mycken oro och inbördes fejd var på denna tid uti Estland och Liffland, så beslöt Magnus att försöka sin krigslycka derstädes, och legde mycket främmande soldater, allt tvärtemot S:t Britas åtvarning. Hon rådde honom *att först uppsöka och bota all orättvisa och allt obestånd inom sitt eget rike, innan han tänkte på främmande landvinningar. Och om han ändtligen ville visa sitt nit mot estiska hedningar, så skulle han ej medtaga legoknektar, utan endast infödda Svenskar och sådana, som af kärlek till kristendomen sjelfvilligt följde med, annars skulle tåget gå olyckligt.* Penningar till detta företag fick han låna af de andeliga. Han kom 1348 till Ryssland, intog Nöteborg och fick der femhundra fångar. Dessa lät han raka och döpa, och släppte dem sedan fria mot löfte om en ansenlig lösen. Men om någon tid kommo de tillbaka med en ganska stor här af Ryssar, och

lyckades att så instänga Svenskarna, att konungen måste gräfva sig ut och kunde knappast undkomma med en del af flottan. De qvarblifvande tillika med hela svenska besättningen på Nöteborg blefvo samt- och synnerligen nedhuggna; och slutades härmed detta kriget.

ANDRA KAPITLET.

OM DIGERDÖDEN.

Vid denna tiden började en svår och förhärjande pest utbreda sig öfver den kända verlden. Den kallades här i Sverige *diger-döden*, d. v. s. *den stora döden*. Den kom ifrån Indien, och härjade 1348 uti södra Europa så, att nästan blott en tredjedel af folkmängden återstod. Ett beständigt sunnanväder medförde tjocka och fuktiga dimmor; luften rensades aldrig genom stormar och regnskurar; men täta jordbäfningar och lysande lufttecken bebådade en stor oordning i naturen. Menniskor och kreatur anföllos lika af denna pest; men de unga dogo dock mest. Bölder slogo upp under armhålorna, hvarpå blodspottning följde, och slutligen efter tre dagar en oundviklig död. År 1349 kom ett fartyg drifvande till Bergen i Norrige, utan att något lefvande fanns derpå; ty sådant hände ofta under denna pesttiden. Borgrarne lossade obetänksamt alla varorna derifrån, och som fartyget var anstucket af pesten, så utbredde sig denna förfärliga smitta hastigt och med en förfärande våldsamhet och härjade både Sverige och Norrige under året 1350. Ingen slägt och intet stånd undslapp. Hela kyrkosocknar blefvo öde; i Westergötland dogo 466 prester och äfven konungens tvenne halfbröder blefvo offer derför. Uti hela Wermelands bergslag voro endast en dräng och tvenne flickor vid lif, och vanligtvis fick man flere mil till sin närmaste granne. Efter denna ödeläggelse hemföllo några hemman till kronan i brist på arfvingar, och andra, ja, hela trakter

kommo i ödesmål och blefvo öfverväxta med skog, så att man upptäcker understundom ännu midt uti djupa skogar lemningar af åkrar och hus, hvilka legat öde och förgätna sedan den tiden. Så hände sig en lång tid efter digerdöden, att en bonde i Ekshärad gick at tidigt en vårmorgon på tjäderjagt i en tjock skog. Som han sköt miste på tjädern, så gick han att upphämta pilen, hvilken fallit, som han tyckte, på en hög mossbeväxt klippa. Men, då bonden kom dit, fann han, att det var en kyrka, och hade hon då stått öfvergifven och förglömd, och blifvit kringvuxen af timmerskog Slutligen upphörde denna landsplåga, men efterlemnade stor fattigdom i landet och mycket missnöje med konungen; emedan folket trodde, att pesten var ett straff öfver riket för konungens synder.

TREDJE KAPITLET.

OM MAGNUS SMEKS SLUT.

Emedlertid blef fiendskapen emellan konung Magnus och rådsherrarna allt större, och höllo dessa sednare sig mycket till konung Erik, som ofta ogillade fadrens förehafvanden, ja till och med dref Bengt Algotsson med väpnad hand utur riket (1356), utan att bry sig om fader eller moder, hvilka deröfver blefvo högeligen förtörnade; ja, man säger, att drottning Blanka rest till Danmark och ingått förbund med Waldemar på det vilkor, att han skulle få Skåne tillbaka, om han hjelpte hennes gunstling, Bengt Algotsson, åter in i riket. Detta gick dock ej i fullbordan, ty året derpå (1357) slöts en förening i Jönköping mellan fadren, konung Magnus, och sonen, konung Erik, då riket dem emellan delades. Magnus blef snart åter missnöjd och reste med Blanka till Waldemar i Danmark, sökande hans hjelp, hvaremot de lofvade honom Skåne. Tillika blef den unge konung Håkan i Norrige förlofvad med Margareta,

konung Waldemars dotter. Waldemar föll med en krigshär in i Skåne; men landet blef snart återtaget af konung Erik och några i hast med klubbor beväpnade Svenskar, hvilka derföre kallades *klubbehären*. Härpå vann Magnus intet annat, än att hans undersåtare blefvo plundrade och han sjelf af dem ännu mera hatad; och blef han tvungen att sluta en ny fred med Erik i Söderköping 1359. Drottning Blanka blef nu häftigt upptänd af hämnd och förtviflan öfver alla de hinder, som hennes son, konung Erik, lade i vägen för hennes planer. Hon böd derföre Erik med dess unga drottning, Beatrix, till sig till julen, och förgaf dem båda midt under högtidens glädje och en hycklad moderlig ömhet. Beatrix dog snart med det barn, hon bar under sitt hjerta, men Erik uthärdade sina plågor i tjugo dagar, och yttrade på sitt sista: »*Den, som gifvit mig lifvet, har också tagit det ifrån mig.*»

En allmän harm och afsky för denna gerning utbredde sig öfver hela riket, och snart fingo Svenskarne röna ytterligare följder af Eriks död. Waldemar bemägtigade sig Skåne och Blekingen, och Magnus återgaf honom för intet dessa landskap, hvilka svenska folket förut med så dryga skatter hade inköpt. Han försökte ej att hindra de rysliga härjningar, hvarmed Waldemar hemsökte Öland och Gottland; ja, man säger, att härjningståget till Gottland skedde på anstiftan af Magnus, hvilken dymedelst ville straffa Gottlänningarna för deras stolthet. Waldemar gjorde också på dem ett gruflígt nederlag, och Wisby blef af honom alldeles utplundradt. Han tvang invånarna att åt sig fylla tre de största ölkar i staden med guld och silfver; men det skepp, på hvilket det mesta rofvet befanns, förgicks på hemvägen till Danmark, och allt röfvaregodset förlorades. Som Magnus begått våldsamheter äfven mot de andeliga, och icke heller betalat sin skuld till påfven, så blef han slutligen också bannlyst. Han aktade det likväl ej, utan gick med våld in uti de kyrkor, der gudstjenst hölls, men detta väckte så mycket mera harm och fasa hos

folket. Det gamla missnöjet ökades, och den för sin girighet och öfverdåd förhatade hertig Bengt, hvilken återkommit straxt efter Eriks död, blef öfverfallen och dödad i Skåne. Slutligen (1362) valde rådsherrarna Håkan i Norrige till konung. Denne, för att göra dem till viljes, uppsade sin förlofning med Margareta Waldemarsdotter, och skulle taga en holsteinsk hertiginna Elisabet till äkta. Många förnäma svenska herrar sändes ut emot henne, och hon blef ordentligen förmäld med Håkan. Tillika fängslade denne sin far uti Kalmare domkyrka: men straxt derefter försonade han sig både med Magnus och Waldemar. Elisabet, som skulle segla till Sverige, blef väderdrifven till Danmark och hölls der af Waldemar fången tillika med alla de svenska herrarna. Emedlertid reste Magnus och Håkan till Danmark, hvarest den sednare förmäldes med Margareta. Elisabet och hennes medfångar kunde endast med våld befrias af hertigen i Mecklenburg; men Elisabet fick så mycken afsky för verlden för detta bedrägeriets skull, att hon ej ville fara åter till de sina, utan instängde sig i Wadstena kloster, öfverlemnande derstädes sin tid åt andaktsöfningar och sin egendom åt klostret. Men då de svenska herrarna kommo hem, voro de högeligen upptände af harm öfver konung Håkans trolöshet, samt att äfven han lät bedraga sig af konung Waldemar att lemna bort Skåne. De ingingo derföre i ett förbund mot Håkan. Hertig Henrik i Holstein, förtörnad öfver den förolämpning, hans syster lidit, befästade Kalmar, som han hade i förläning, och uppmanade de svenske herrar, som varit borgesmän för konung Håkan vid förmälningen, att de skulle stå vid sina löften. Desse utvalde då till konung lagmannen i Uppland, Israel Birgersson, Sankt Britas broder, en man, som var lika aktad för sin höga slägt och rikedom, som för sin rättrådighet och mildhet. Men denne afslog deras begäran och eftersträfvade icke en så vanskelig ära. De höga herrarna blefvo nu förklarade landsflyktiga af Magnus och Håkan, och skyndade till hertigen i Holstein, erbjudande honom svenska

kronan (1363); men han ursäktade sig med sin höga ålder, och gaf dem förslag på någon af Mecklenburgska hertigens söner, hvilka genom sin mor, Eufemia, voro dottersöner af den ihjelhungrade hertig Erik. Detta råd följde herrarna, och hertigen af Mecklenburg emottog deras anbud, så att hans äldsta son, Albrekt, blef af dem utkorad till konung i Sverige. Hertigen utrustade en flotta, på hvilken Albrekt och de landsflyktige seglade till Sverige. Stockholms slott gick straxt öfver, en riksdag sammankallades der (1363), och Albrekt valdes till konung, och hyllades följande året (1364) vid Mora stenar; men Magnus och Håkan bibehöllo sig ännu i Göta rike. På detta sätt hade riket uti tvenne år tre konungar på en gång. Slutligen samlade Magnus och Håkan en krigshär, med hvilken de tågade mot Stockholm. Men deras förtroppar blefvo af Albrekts folk anfallna på Gata skog, vester om Enköping uti Tillinge. Största delen af Håkans folk låg qvar i Westerås, läto vinet smaka sig väl, sjöngo och höllo sig lustiga. Medlertid blef striden vid Tillinge ganska hård; slutligen sårades Håkan, och hans folk blef drifvet på flykten åt Nyqvarn. För att trygga sitt återtåg, lät han då nedrifva Nyqvarns bro; men härigenom råkade hans far, konung Magnus, och flera troppar, som ännu voro qvar på östra sidan, i fångenskap. Håkan flydde till Norrige, men Magnus insattes uti ett ganska hårdt fängelse i Stockholm; och fick han här uti sex år sitta fången på samma slott, der han förut uti 36 år bott, såsom konung öfver hela norden. Konung Håkan i Norrige bemödade sig mycket att förskaffa sin far friheten och lyckades deri slutligen; men emot en hög lösen. Magnus for då med Håkan till Norrige, der han var mera älskad än i Sverige; och lefde i lugn och ro några år. Men då han en gång företog sig en sjöresa i norrska skärgården vid Bergen, uppkom en så stark storm, att fartyget förliste, och alla, som voro derpå, drunknade (1374). Så slutade Folkungaätten i Sverige, sedan den i 124 år uppfyllt riket med brott och krig; ty ingen

bland denna stammens konungar finnes, som ej begått våld och förräderi, ja till och med mot sina närmaste anhöriga, såsom fader, bröder och barn. Den utrotade sig sjelf genom inbördes förföljelser så, att icke ens någon adelig gren qvarblef efter en så stor slägt; endast i Skärkinds socken i Östergötland skall en lemning af denna mägtiga stam hafva bibehållit sig som bönder, hvilka ännu igenkännas af sina förfäders stolthet, oenighet och hårdhet.

SJUNDE BERÄTTELSEN.

OM DEN HELIGA BIRGITTA.

FÖRSTA KAPITLET.

OM SANKT BRITAS SLÄGT.

Upplands lagman var städse uti stort anseende inom riket. Under konung Birgers regering innehades denna syssla af Birger Persson till Finnstad, en på den tiden ganska rik och mägtig man, och dertill af hög börd och känd rättskaffenhet, hvarföre han också blef mycket brukad i den tidens angelägenheter. Uti andra giftet hade han Ingeborg, en dotter af Bengt, lagman i Östergötland, och Sigrid den fagra, och var han derigenom nära beslägtad med sjelfva konungahuset. Denne Birger Persson förde i sitt vapen tvenne örnevingar och anses vara stamfader för den adeliga slägten *Brahe.* Såsom ett prof på den tidens bruk och Birgers rikedom må anföras, att på hans begrafning åtgått 1½ mark saffran, 12 skålp. kummin, 6 skålp. peppar, 90 skålp. mandel, 105 skålp. risgryn, 4 skålp. socker, 7 tunnor sill, 3 ankare vin, o. s. v.

Med sin sednare gemål hade Birger flera barn, bland hvilka synnerligast märkes Birgitta, som sedan blef så ryktbar och förklarad för helgon. Vi vilje här berätta hennes lefnad, såsom munkarna hafva beskrifvit den. Redan från Birgittas första tillvarelse bebådades hennes blifvande storhet genom många underverk. I tre år förblef hon stum, men då började hon på en gång att tala med en klarhet och ett förstånd, som förvånade alla. Hennes föräldrar voro mycket gudaktige efter den tidens

sed, biktade ofta, fastade, späkte och gisslade sig. byggde kyrkor och gåfvo allmosor, och föregingo sina barn uti en ganska ifrig och nitisk gudsfruktan. Detta verkade isynnerhet på Birgitta. Då hon efter sin moders död vistades hos sin moster fru Ingrid på Aspenäs, och ej var mera än sju år gammal, tyckte hon sig en natt se ett altare framför sin säng. Öfver altaret stod jungfru Maria uti lysande kläder och höll en dyrbar krona uti sin hand sägande: *Birgitta, kom!* Hon kom, och jungfru Maria sade: *Vill du hafva denna krona?* Hvartill då Birgitta nickade bifall, satte jungfru Maria kronan på hennes hufvud. Då Birgitta återvände till sängen, försvann synen för hennes ögon; men uti sitt minne bibehöll hon alltid den saliga känsla, som genomströmmade henne, då kronan vidrörde hufvudet. Ifrån denna tiden började hon blifva mera flitig och ifrig i sina böner. Hennes moster, fru Ingrid, som inkom en natt oförsedt i rummet och fann henne knäböjd och gråtande för ett crucifix, visste ej hvad hon skulle tänka härom, utan lyfte straffande mot Birgitta riset; men detta söndersprang i små bitar. Då sade fru Ingrid förvånad: *Hvad förehafver du Birgitta?* Denna berättade sina syner och sin andakt, och fick hennes moster från denna stunden ännu mera vördnad för henne. Ja, det säges ofta hafva händt, då tärnorna sutto tillsammans och broderade, att Birgitta föll uti så djupa och gudeliga tankar, att hon satt tyst för sig sjelf, alldeles förgätande sitt arbete; men de andra sågo då en främmande qvinna hastigt uppenbara sig och arbeta för henne; och när de sedan skärskådade sömmen, syntes den finare och bättre, än den af menniskohand skulle kunna göras; men då de härom tillsporde Birgitta, sade hon sig ej hafva sett någon.

ANDRA KAPITLET.

OM SANKT BIRGITTAS GIFTERMÅL.

Så uppväxte denna heliga jungfrun, blomstrande och ren såsom en lilja, och var lika mycket beundrad för sin skönhet, som för sin stora gudaktighet. Vid tretton års ålder blef hon enligt sin faders enträgna påyrkande gift med Ulf Gudmarsson till Ulfåsa, som då ej var mera än 18 år gammal. Oaktadt denna ungdom utmärktes dock deras sammanlefnad af mycken gudaktighet och frivilligt späkande af kroppen, ty Ulf var sjelf en ganska from herre. Birgitta lät en lärd man öfversätta hela bibeln åt sig på svenska, på det hon skulle kunna läsa den, och var det sedan hennes dagliga förnöjelse; dessemellan besökte hon kyrkor och kloster, samt tog en synnerlig vård om alla fattiga, åt hvilka hon uppbyggde stora rymliga hus på sina gårdar. Slutligen beslöto hon och hennes man att för sina själars salighet företaga en pelegrimsfärd till Sankt Jago di Compostella i Spanien, der munkarna säga att apostelen Jakob är begrafven. Denna resa fullbordade de också med stor kostnad samt mycken möda och fara. Ulf Gudmarsson föll uti Frankrike i en svår sjukdom; men då han i högsta nöden gjorde det löfte, att blifva renlefnadsman, (d. v. s. munk), så tillfrisknade han snart, och båda makarna kommo hem i sitt land igen. Då afsade sig Ulf Gudmarsson sin verldsliga befattning (han hade varit lagman öfver Nerike), och gick in i Alvastra kloster, der han under botöfningar och andakt lefde till sin död, som några år derefter (1344) inträffade; och hade han med Sankt Birgitta haft 8 barn, fyra söner och fyra döttrar.

Efter denna tid började Birgitta ett ännu strängare lefnadssätt, och blef hon derigenom allt mer och mer upplifvad, så att hon esomoftast trodde sig se andar och tala med dem. Och som hon var andäktigare, gif-

mildare och rättrådigare än andra, så syntes det henne ej vara underligt, att hon åtnjöt en så stor nåd. En gång, då hon var sålunda hänryckt, tyckte hon sig se en lysande sky, hvarur hon hörde denna röst: *Jag är Herren, din Gud, som vill tala med dig, och du skall varda mitt sändebud.* Härvid blef hon mycket förfärad; men rösten tillade ytterligare: *Frukta dig icke. Jag är all tings Skapare och ingen bedragare. Ej heller talar jag endast för din skull, utan för mångas välfärd. Hör derföre till hvad jag säger, och berätta det för magister Mattias, hvilken af min nåd och egen erfarenhet har lärt åtskilja sanningens ande från lögnens.* Härefter började hon att ganska ofta tycka sig hafva uppenbarelser och samtal med Kristus och jungfru Maria, hvilka samtal hon sedan berättade för magister Mattias, som upptecknade dem, och hafva de på det sättet kommit till efterverlden. Någon tid skulle Birgitta vistas vid hofvet och vara hofmästarinna hos drottning Blanka. Hon kunde ej fördraga all den dårskap och alla de laster, som utöfvades, utan höll derom skarpa straffpredikningar för konungen och hoffolket, och förtäljde sina uppenbarelser om de straff, som skulle träffa de lastfulla. Men Magnus gjorde åtlöje af hennes tal och frågade ofta på spe, *hvad hans fränka hade drömt om honom i natt.* Då hon således ej kunde uträtta något, drog hon sig från hofvet och lefde på sina egendomar uti de strängaste botöfningar. Allt ifrån sin mans död bar hon ej linne, utan en hvass tagelskjorta näst kroppen. Framför hennes säng var en tunn matta utbredd med en pall till hufvudgärd, på hvilken hon ofta brukade lägga sig; och då man frågade henne, *huru hon så förmådde uthärda den skarpa kölden,* svarade hon: *Jag känner så mycken värma inom mig, att jag föga aktar den yttre kölden.* Hvar fredag lät hon till minne af Kristi lidande drypa heta vaxdroppar på sin blottade arm, och om såren för snart läktes, så uppref hon dem med sina egna naglar. Så ofta hon hade talat något obetänksamt ord, höll hon en bitter ört uti munnen

till sin tungas straff. Hvar dag uppassade hon sjelf tolf fattiga vid deras måltid, och hvar torsdag tvättade hon deras fötter.

Då nu många af hennes slägtingar förebrådde henne allt detta och började anse henne som vansinnig, svarade hon dem: *Hvarken har jag börjat, ej heller ämnar jag sluta detta för eder skull. Jag har beslutat i min själ att ej akta på menniskors tal. Men i, bedjen för mig, att jag må kunna framhärda deri.*

TREDJE KAPITLET.

OM SANKT BIRGITTAS RESOR OCH DÖD.

Tvenne år efter herr Ulf Gudmarssons död fick Birgitta en uppenbarelse, då Kristus tilltalade henne, sägande: *Begif dig till Rom, ty der äro gatorna belaggda med evärdeligt guld, neml. helgonens och martyrernas blod. Der kan man genom helgonens förtjenster och påfvens aflat komma den genaste vägen till himmelen. Uti Rom skall du förblifva, tills du sett både påfven och kejsaren.* På denna uppmaning, rustade sig Birgitta straxt till färden (1346) och anlände till Rom, men kom aldrig mera åter till sitt fädernesland. Hon lefde i Rom många år, reste omkring och besökte alla heliga ställen i landet, utmärkande sig öfverallt för gifmildhet, gudaktighet och återhållsamhet; så att ryktet om henne började allt mer och mer utbreda sig bland folket. Hon kallades en gång till samtal med påfven, då Birgitta allvarligen uppmanade honom att flytta påfvesätet tillbaka från Avignon till Rom. Ja, hon lät genom sin biktfader tillsäga honom, att jungfru Maria uppenbarat för Birgitta, det påfven genast skulle dö, om han fore till Avignon. Detta aktade han dock icke, utan flyttade dit, men dog verkligen straxt derefter. Häraf ökades Birgittas anseende ej litet, så att folket trodde, att allt, hvad hon gjorde, var henne föreskrifvet af Gud.

Tvenne af Birgittas söner, herr Karl och herr Birger, kommo 1370 att besöka sin moder i Rom. Det blef henne då tillåtet att framställa dessa båda sina söner för den heliga fadren. Birger, som var mera allvarsam, hade klädt sig i en fotsid mantel, med vanligt bälte, både höfviskt och allvarsamt; men herr Karl, hvilken var en mycket stolt och liflig junker, hade utstyrt sig på det präktigaste sätt, som den tiden brukades. På sitt bröst bar han halsband och ordenskedja, och ett silfverbälte kring lifvet; men manteln bestod af hela hermeliner, hvilka voro uppstoppade och hade hvar och en kring halsen en förgylld klocka och i munnen en guldring, så att, då herr Karl gick, klingade bjellrorna, och de uppstoppade hermelinerna foro upp och ned, så att det såg ut, som om djuren varit lefvande. Då påfven betraktade bröderna, sade han till herr Birger: *Du är din moders barn. Men,* sade han till Karl: *Du är ett verldens barn.* Då föll Sankt Birgitta på knä för honom och bad om syndernas förlåtelse för sina söner. Men påfven lyfte på herr Karls bälte och klädnad, sägande: *Att bära denna tunga drägt är redan nog plåga och syndabot.* Då ropade Sankt Birgitta: *O helige fader, skilj honom från synden! Jag vill nog skilja honom från bältet.*

Någon tid härefter berättade Birgitta, att Kristus befallt henne resa till den heliga grafven. Hon hade urskuldat sig med sjuklighet och ålderdom; men Kristus svarade: *Hvem är väl naturens skapare? Jag skall gifva dig krafter: jag skall föra dig dit och tillbaka, och vara din väktare.* Då beslöt Birgitta att företaga denna resa, som också skedde 1372, och hade hon i sitt sällskap sina två söner, Karl och Birger, sin dotter Katarina samt några sina närmaste. De stannade någon tid uti Neapel, der Birgitta blef vördnadsfullt emottagen af drottning Johanna, som då styrde landet. Birgitta hade väl undervisat sina söner, huru de skulle träda fram för drottningen, helsa henne vördeliga, sedan falla på knä och kyssa hennes fötter, som då sedvänja var,

och Birger gjorde så äfven. Men när herr Karl hade helsat drottningen, steg han dristeliga fram och kyste henne på munnen i stället för på foten, till hofmännens och sin fromma moders stora förskräckelse. Men drottning Johanna, i stället att vredgas öfver hans djerfhet, fattade så mycket behag till honom, att hon ingalunda ville låta honom resa från sig; utan till och med förklarade, att hon ville taga honom till sin make. Sankt Birgitta invände väl, *att detta ingalunda kunde ske, emedan herr Karl vore gift och hade sin hustru hemma i Sverige.* Men drottningen sade sig *ej sköta derom, utan det skulle gå som hon ville.* Då fick Sankt Birgitta stor sorg och ängslan, hvilken var så mycket bittrare, som herr Karl sjelf tycktes hafva lust till detta dubbla giftermål. Hon tog då sin tillflygt till Gud, bedjande honom, *att befria hennes son från ett så stort brott.* Och hon blef bönhörd; ty herr Karl sjuknade straxt och dog. Drottningen sörjde honom mycket, och lät på sin bekostnad begrafva honom så, som hade han varit hennes herre och man; men Birgitta tackade Gud för sin sons räddning från brottet och den eviga döden.

Derpå fortsatte hon sin väg med sina andra följeslagare till Jerusalem, der hon på det noggrannaste besökte alla heliga orter, oaktadt hennes helsa började blifva bräcklig. Likväl förmådde hon att hinna tillbaka till Rom; men straxt efter hennes återkomst tilltog sjukdomen. Esomoftast tyckte hon sig hafva uppenbarelser, och höra Frälsaren tala och trösta sig under plågorna; ändtligen dog hon 1373, sjuttio år gammal.

FJERDE KAPITLET.

OM SANKT BIRGITTAS HELIGHET.

Vid Sankt Birgittas död var redan ryktet om hennes helighet så kringspridt, att folket, för att få se och vidröra hennes af fastor och vakor alldeles utmärglade

kropp, strömmade till S:t Lars kloster, der hon dödt, i så stor myckenhet, att liket ej på två dagar kunde jordfästas. Slutligen skedde det, hvarefter klostrets nunnor behöllo venstra armen, såsom en stor skatt och helgedom; det öfriga fördes hem till Sverige af hennes barn, Birger och Katarina, samt priorn i Alvastra, hvilken varit med till Jerusalem. När fartyget landade vid Söderköping, var der mycket folk församladt för att se och vidröra dessa heliga aflefvor. Hvar tåget stannade, samlades folket rundtomkring, och priorn talade till det om hennes helighet. Då liket nalkades Linköping, kom biskop Nils jemte presterskapet i högtidsskrudar samt alla stadens innevånare tåget till möte. Det ringdes i alla klockor och spelades på alla orgelverk i staden, och en högtidlig messa hölls uti domkyrkan. Härefter fördes liket till Wadstena nunnekloster, hvilket Sankt Birgitta redan före sin utresa hade stiftat.

Men flere af Birgittas slägtingar och vänner tyckte detta ej vara nog stor heder för hennes gudsfruktan, utan ville, att hon skulle af påfven kanoniseras, d. v. s. förklaras för helgon. Många här i Sverige önskade det också, på det att riket skulle ega den hedern att hafva frambragt ett helgon. Katarina reste derföre ut med flera bref till påfven om denna saken; men för den tvist, som var om påfveväldet, kunde hon ej vinna sin ansökan. Några år sednare sändes åter bud i samma ärende, och blef då af påfven nedsatt en domstol af tre kardinaler, hvilka skulle granska målet. Då blef mycket taladt om hennes uppenbarelser, hennes spådomar, huru hon straxt kunde igenkänna syndare på en svafvellukt, som gick från dem; huru hon hade ofta utdrifvit onda andar, o. s. v. Slutligen förklarade sig kardinalerna öfvertygade, och påfven utsatte kanonisationen till den 7 Oktober *) 1391. Hela dagen förut liksom sjelfva högtidsdagen ringdes med alla klockor i hela staden. Om

*) På denna dag firades sedan Britmessan till Birgittas ära.

morgonen gick påfven, åtföljd af patriarker, biskopar och andra prelater, till stora kapellet, som var upplyst med ljus och facklor, behängdt med dyrbara tyger och beströdt med välluktande blommor. Påfven höll ett tal, böner lästes, och Veni Sancte Spiritus afsjöngs, hvarefter påfven förklarade Birgitta för ett helgon, och Te Deum uppstämdes. Dagen derpå läste påfven sjelf messan uti S:t Petri kyrka, som var upplyst af 30,000 lampor, utom ljus och facklor. Tredje dagen utgick påfven för menigheten och höll uti handen en förgylld bok, hvari han sjelf inskref Sankt Birgittas namn bland englarnas och de öfriga helgonens. All denna prakt kostade 5000 dukater. Hennes ben, som varit återförda till Rom, kommo nu tillbaka till Sverige och blefvo högtidligen skrinlaggda 1393. Erkebiskopen från Upsala, biskopar, prester, riddare, frälsemän, fruar och jungfrur från alla de tre nordiska rikena voro då församlade i Wadstena. De heliga aflefvorna voro laggda i ett silfverskrin, hvilket bars af fyra biskopar in i kyrkan och nedsattes på högaltaret, under böner, messor, sång och mycken högtidlighet, ty här hade aldrig varit något af påfven kanoniseradt helgon i norden tillförene.

Det af Birgitta i Wadstena inrättade klostret fick allt mer anseende. En allmän skatt af en penning för hvar person i hela riket anslogs till klostret af konung Albrekt, och det blef af sten uppbygdt samt 1394 högtidligen invigdt åt jungfru Maria och Sankt Birgitta, hvilka derföre borde såsom goda vänner åtaga sig riket uti all nöd. Klosterfolket, hvilket kallades *Birgittiner* eller *S:t Salvators-orden*, utgjorde 85 personer, nemligen 25 munkar och 60 nunnor. Deras reglor sades vara af Kristus sjelf förestafvade för Sankt Birgitta. De innehöllo först, såsom i alla andra kloster, *kyskhet, lydnad och en frivillig fattigdom*. Dessutom var föreskrifvet, att klosterfolket skulle ligga på halm utan lakan, med blott ett ylletäcke. Intet linne fingo de bära närmast kroppen, utan endast en ylleskjorta, samt deröfver

en mantel af grått vadmal med så långa ärmar att hela handen deraf gömdes. Pannan och kindbenet betäcktes af en mössa, öfver hvilken ett hvitt lärftsdok var fästadt. Största delen af dagen skulle tillbringas med böner och sånger, samt under en fullkomlig tystnad. Den öfriga tiden användes att läsa, skrifva och sy; ty all sysslolöshet var strängeligen förbuden. Till de största helgedagarna skulle de bereda sig med fasta på vatten och bröd; en stor del af året skulle de lefva vid fastemat; och på den frigifna tiden fingo de endast fyra middagar i veckan förtära kött, annars skulle de lefva af grönsaker, fisk och mjölk. Men för att påminna sig sin dödlighet, hade de alltid en likbår stående vid kyrkodörren och en graf uppkastad i kyrkan.

Utaf alla kloster i riket kom intet till så mycket anseende som detta. Hit skedde årligen vallfärder på S:t Britas dag, och många adeliga och furstliga qvinnor, hvilka varit förföljda af olyckan, inneslöto sig här undan verlden, sökande i klostrets stillhet och i andakts- och botöfningar förlåtelse för sina brott, glömska af sina olyckor och den frid och sällhet, de ej kunnat finna i verlden.

Dessa och flera andäktiga personer testamenterade esomoftast betydliga delar af sin förmögenhet till Wadstena kloster, hvilket dessutom genom kongliga förordningar och pelegrimers gåfvor samlade en stor rikedom. Det kom slutligen uti så stor ryktbarhet, att öfver hela norden inrättades för Birgittiner-orden mångfalldiga andra kloster, hvilka alla vördade Wadstena som sitt moderkloster. Men genom denna stora rikedom blef ofta klosterfolket lockadt att öfvergifva det föreskrifna stränga lefnadssättet. Sålunda finner man, att under klostrets rikaste tider förtärdes der årligen 120 tunnor råg, 24 tunnor hvete, 288 tunnor malt, 48 tunnor korn, 20 tunnor smör, 120 oxar, 300 får, 9 skepp. fläsk, 100 lisp. ost, 2 tunnor honung, ganska mycket fisk och allt annat derefter; hvarföre det synes som deras fasta ej varit serdeles sträng. Det är också ganska säkert, att

deras öfriga ordenslöften vid vissa tider ej blefvo bättre iakttagna. De kräfde större försakelse och kraft än menniskor vanligtvis ega, och pålade ofta tomma och onödiga öfningar, hvarföre de också stundom föraktades och här, som de i öfriga klostren, dolde sig oftast mångfalldiga laster under skrymteri och skenhelighet.

ÅTTONDE BERÄTTELSEN.

OM KONUNG ALBREKT OCH DROTTNING MARGARETA.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG ALBREKT.

Fastän Albrekt uti slaget vid Tillinge hade fått Magnus Smek till fånga, så var likväl icke hans magt stadfästad öfver hela riket, ty i det södra och vestra Sverige innehade Magnus's anhängare många slott och landskaper; och derigenom uppkommo beständiga oroligheter och småkrig med Konung Håkan i Norrige, som ville hjelpa sin far. Albrekt började också att snart ådraga sig både folkets och herrarnas ovilja genom slöseri och nya skatter, men i synnerhet genom det företräde, han visade Tyskarna. Ej heller hade han förmått att återtaga Skåne, Halland och Blekingen, utan tvärtom afstått dem och andra landskap till Waldemar, så att allas väntan på honom blef bedragen och ett allmänt missnöje uppkom. För att begagna sig af detta, bröt konung Håkan med en stark norrsk krigshär in i landet, och som han mångenstädes fann anhängare, men ingenstädes kraftigt motstånd, så framträngde han ända till Stockholm, som han började belägra. Sitt läger hade han tagit på höjden vid Kongsbacken, hvilken ännu deraf har sitt namn. Då började Albrekt frukta för sin krona och sökte hjelp hos de förnäma herrarna, med hvilken han förut legat i tvist. Föreningen skedde uti Fransiskaner-kyrkan, der konung Albrekt i ett öppet bref erkände, *att hans tjenstemän utöfvat allehanda öfvervåld mot rikets innevånare, hvaraf stort misstroende*

mellan dem och konungen uppkommit. Detta hade väl skett mot hans vilja, likväl erkände han sig hafva felat deri, att han ej nog hade aktat på sina undersåtares klagomål, ej heller nog strängeligen tillhållit sina tjenstemän, hvilket fel han nu lofvade att fulleligen förbättra. Till yttermera förtroende lemnade han alla slotten uti rådets händer, från hvars beslut han ingalunda skulle ega magt att vika. Om någon af rådet doge, så egde ej han, utan de sjelfva, rätt att välja dess efterträdare. De, som fingo denna stora magt, voro biskoparna och tolf herrar af rådet, bland hvilka märkas Karl Ulfsson Sparre af Tofta, riksmarsken Erik Kettilsson Wase samt Bo Jonsson Grip, som var den mägtigaste af alla.

Sedan detta var med bref och signeter bekräftadt, rustade sig alla herrarna väldeliga till Albrekts hjelp, så att Håkan förlorade allt hopp om vidare framgång, utan slöt fred på det villkor, *att hans fader, konung Magnus, skulle blifva fri och erhålla lifstidsunderhåll; hvaremot både Magnus och Håkan lemnade åt konung Albrekt alla sina anspråk på Sverige och Skåne, samt dessutom betalade 12,000 mark silfver lödig, för hvilken summa sextio norrska herrar gingo i borgen.* På detta sätt befriades Magnus Smek, och de svenska slotten blefvo öfverlemnade åt rådet.

ANDRA KAPITLET.

OM DROTTNING MARGARETA.

Konung Waldemar Otterdag i Danmark, densamme, som narrat Skåne, Halland och Blekingen från Magnus Smek, hade trenne barn, Kristofer, Margareta och Ingeborg. Margareta var ingalunda skön, utan mörklagd i ansigtet samt karlavulen och stark så väl till själ som kropp; hvadan hennes fader plägade säga, *att naturen misstagit sig, då den bildade henne till qvinna.* Som

förut berättadt är, blef hon ännu i sina späda år trolofvad med konung Håkan, Magnus Smeks son. Detta gick också, oaktadt alla hinder, i fullbordan, och deras bröllop firades 1365, så att Margareta bar Sveriges och Norriges kronor på sitt hufvud redan vid 11 års ålder. Under bröllopshögtiden dog hennes broder Kristofer, hvarigenom hon med sin syster äfven blef ensam arfvinge till Danmark. Hon sändes nu med sin man till Norrige; men som hon var mycket ung och barnslig ännu, sattes en hofmästarinna öfver henne, och det var fru Märta, dotter till S:t Birgitta. Hos henne växte drottning Margareta upp tillsammans med fru Märtas dotter Ingegerd, och som bemälta fru var mycket sträng, så fingo drottningen och jungfrun ofta smaka utaf samma ris, och förblef dem emellan allt sedan en stadigvarande vänskap och tillgifvenhet.

Då konung Waldemar dog (1375), blef prins Olof, Margaretas enda son med Håkan, utvald till konung, men, emedan han än var ett barn, skulle Margareta förestå regeringen. Fem år derefter (1380) dog konung Håkan i Norrige, så att Margareta äfven der blef sin sons förmyndare. Slutligen dog denne Olof sjelf (1387); och således ärfde Margareta efter honom både Norriges och Danmarks riken; och fastän andra prinsar äfven eftersträfvade dessa länder, så visste likväl Margareta att utestänga dem; så att hon bibehöll med kraft och förstånd, hvad hon erhållit af födsel och lycka.

TREDJE KAPITLET.

OM ALBREKTS REGERING.

Konung Albrekt älskade ej mycket de höga herrarna för de tvångslagars skull, som de föreskrifvit honom. Han anförtrodde sig derföre åt sina landsmän, Tyskarna, drog många sådana in i riket, och gynnade dem så mycket han förmådde. Häröfver klaga våra

gamla krönikor mycket, sägande: *att eko, som kom från Tyskland och kunde dansa och sjunga, straxt skulle han hafva 100 mark lödig och kappor med förgyllda klockor. Ändock Tyskarna voro af ringa härkomst, så kallade konungen dem för morbror eller frände, för att derigenom gifva dem mera anseende, och skaffa dem alla rika giften i landet.* Men de inhemska herrarna vederfors sällan någon nåd. Äfven led allmogen mycket, ty det tyska krigsfolket, som inkom i landet, begick strafflöst de största våldsamheter, såsom en gammal sång förmäler om den tyska knektens huserande:

Fick han kogerbössa med pilar uti,
Då skulle ju bonden till skoga fly.
Spänne i bältet och krusadt hår,
Rostadt svärd, stålhandske vid lår,
Rider i gård och går i stuga,
Vill den fattiga bonden truga.
»Hustru, hvar är din unga höna?
»Den skall du ej längre för mig löna *)!
»Ligger hon gömd under bänk eller pall,
»Bär henne fram med äggen all!
»Har du ej mer än en enda gås,
»Den skola vi hafva i qväll till kräs!»
Han låter upptända väl femton ljus,
Och dricker och skrålar i fullan dus.
Det mände de ädla bönder sörja,
Att legodrängar slik lek uppbörja.

Häraf uppkom ett allmänt hat mot Tyskarna, hvilka af folket fingo bära öknamnet *Garpar.*

Konungen ökade detta missnöje ännu mera derigenom, att han förde ett så praktfullt och lysande hof, att hans inkomster dertill icke voro tillräckliga. Derföre nödgades han ofta pålägga folket nya skatter, hvilka voro dem ingalunda behagliga; och då detta ej för-

*) Löna, d. v. s. dölja.

slog, lånade han penningar än af den ena än af den andra.

Bo Jonsson Grip var under denna tiden blifven en mägta rik och väldig herre. Han var likasom en hufvudman och anförare för rådet, och innehade nästan alla slott i riket. Ja, han var så mägtig, att Albrekt ej vågade göra honom emot, men Bo Jonsson deremot utskref och höll herredagar utan konungens både vilja och vetskap. De andra höga herrarna aktade ej heller konungens eller någons bud, utan började befästa hvar och en sina gårdar, och lefde der sedan efter eget godtycke. På detta sätt uppkom ett fullkomligt sjelfsvåld, och hvar och en, som egde magt dertill, föröfvade ostraffadt de största brott. Matts Gustafsson mördade biskop Gottskalk (1372) vid Linderås kyrka, och oaktadt presterskapets välde och bannlysningar led denne intet hårdare straff, än att han, sju år derefter, gaf några egendomar och penningar till Linköpings kyrka. Bo Jonsson Grip sjelf, upptänd af rasande svartsjuka, mördade riddaren Karl Niklasson Ferla inför högaltaret uti Fransiskanerkyrkan i Stockholm, och det berättas ej, att någon vågat derför tilltala eller pliktfälla honom.

Så fortfor riket att gå vind för våg till sitt förderf, men mest ledo bönderna häraf. Dessa voro antingen presterskapets eller adelns landtbönder, eller kronoskattebönder. De förstnämnde voro minst lidande, emedan kyrkorna och klostren behandlade dem med mera mildhet, än herrarna, som stundom handterade sina underhafvande som slafvar. Mest och värst ledo kronobönderna; ty de blefvo ofta oförrättade och plundrade, så väl af konungens fogdar, som andra; men de hade ingen annan att försvara sig, än lagen och konung Albrekt, af hvilka ingendera något förmådde. Då de kommo till Albrekt, bedjande: *Söte herr konung, skaffen oss rätt*, svarade han: *Ich kan nicht bettern, min leue**) *knekt*, med hvilket svar bönderna fingo gå bort under hofmännens åtlöje och begabberi.

*) *Jag kan ej hjelpa, min kära dräng.*

FJERDE KAPITLET.

OM ALBREKTS OCH MARGARETAS STRID.

Det mägtiga riksdrotset Bo Jonsson dog 1386, och lemnade efter sig den största förmögenhet, som någon enskild svensk man har egt. Uti förläning eller förpantning innehade han följande slott: Stockholm, Nyköping, Kalmar, Wiborg, Raseborg, Tavastehus, Korsholm, Öresten, Oppensten och Rumlaborg, jemnte alla till nämnda slott hörande län och landskap. Ytterligare egde han stora egendomar öfverallt uti hela riket, dels som arfve-, dels som aflingegods, och kan man göra sig ett begrepp om hans rikedom på lösören, då man hör, att han testamenterade bort 115,000 lod silfver, utom de reda penningarna. Till förvaltande af all denna sin egendom satte han tio de förnämsta herrar uti riket, bland hvilka märkas tvenne biskopar, riksmarsken Erik Kjellson Wase, Algot Månsson Sture och Tord Bonde, hvilka straxt togo hans slott och egendomar i förvar.

När nu Bo Jonsson var död, tyckte sig Albrekt vara befriad från en stark motståndare och ett stort hinder i sina förehafvanden. Han påböd derföre, att hvart tredje hemman af så väl det andeliga som det verldsliga frälset skulle indragas till kronan, och började straxt att med våld utföra sitt uppsåt; men häraf uppretades äfven mot honom högeligen adeln och presterskapet, hvilka förut ej så synnerligen lidit. Somliga foro ur landet; andra, i synnerhet de, som förvaltade Bo Jonssons qvarlåtenskap, försvarade sig med våld på sina befästade gårdar mot konungens tillgrepp, och en så stor osäkerhet uppkom, att nästan ingen vågade gå utom dörren. Slutligen började de att se sig om efter utländsk hjelp och föllo med sitt val på Margareta, som nu redan var herrskarinna både öfver Norrige och Danmark. Algot Månsson öfverlemnade först åt henne Öresten och Oppensten i Westergötland. Straxt derefter

blef hon af alla Bo Jonssons testamentarier vald till drottning, hvaremot hon gaf sin konunga-försäkran, som innehöll, *att styra riket efter dess lag, att låta alla behålla deras privilegier; att hjelpa herrarna mot Albrekt*, samt dessutom några gynnande artiklar för testamentarierna. Som detta krig hotade blifva farligt, så samlade Albrekt tillsammans från Tyskland en stor krigshär, hvilken lyste af prakt, grannlåt och många prinsar, hertigar och grefvar. Tyskarna skrötto och lofvade, att hvar och en skulle slå tre Svenskar, ehvar han kunde träffa dem. Albrekt sjelf trodde sig vara alldeles säker om segern. Han utfäste sig att ej nyttja sin mössa eller *hätta*, som det då kallades, innan han fördrifvit Margareta. Han sände henne ett flere alnar långt bryne, att derpå hvässa sina saxar och nålar i stället för att regera, och talade beständigt föraktligt om henne, kallande henne än för konung *Bracklös* *) än för *Munkedejan*, emedan hon beskylldes för att hafva abboten i Sorö till älskare. Margareta, försigtigare, visade intet öfvermod, utan drog sig sjelf undan, men satte Erik Wase till anförare för sin här, i hvilken äfven många Danskar funnos. Denne Erik var högeligen uppretad mot Albrekt. Erik hade nemligen en dotter vid namn Elisif **), som var nunna i Risberga kloster. En tysk, Bernhard den långe, hade derifrån bortröfvat henne och skyddades af Albrekt mot fadren. Krigshärarna mötte hvarandra på Nyckelängen bredvid Falköping, och Erik Wase uppställde sitt folk så, att de hade ett moras framför sig och Mösseberg på ena sidan. Några bland de äldre afrådde Albrekt från att anfalla Svenskarne i denna ställning; men Gerdt Snakenborg jemnte de yngre öfvertalade konungen, att ingenting skulle kunna stå honom emot. Albrekt trodde dem, dubbade Gerdt Snakenborg till riddare, gaf tecken till anfall, och tågade derpå ned åt dalen, för att gå öfver moraset mot Svenskarna.

*) D. v. s. *Byxlös*.
**) D. v. s. Elisabet.

Men de fleste af Tyskarna blefvo qvarsittande med sina hästar uti det gyttjiga träsket och blott få kommo öfver, hvilka efter en häftig, men kort strid blefvo öfverväldigade af Svenskarna. Dessa skyndade sedan att angripa de öfriga Tyskarna, hvilka redan voro komne i full oordning. Den nyslagne riddaren, Gerdt Snakenborg, hade flytt ibland de första; och då nu Albrekt, springande ångestfull hit och dit, träffade en af de gamle, som afrådt honom ifrån striden, utbrast han med ånger: *O grauer, grauer! hätte ich dir gefolget!* (Gubbe, gubbe, om jag *lydt dina råd* ändå!) Men han såg sitt oförstånd för sent; ty Erik Wase hade redan vunnit en fullkomlig seger; konung Albrekt sjelf, hans son, prins Erik, och många både svenska och tyska herrar blefvo tillfångatagne.

Albrekt och de öfriga fångarna fördes till Lödöse, der drottning Margareta var dem till mötes. Nu tyckte hon sig vara den mägtigaste, och dref derföre i sin ordning hvarjehanda begabberier med den fångslade, försvarslösa konungen. Bland mycket annat lät hon sätta en *hätta* med nitton alnars långt släp på Albrekts hufvud till hämnd för hans skrytfulla löfte; och, emedan han förut hade begärt henne till gemål, så lät hon nu lägga honom i sin säng, men bunden både till händer och fötter. Slutligen fördes han och hans son till Lindholms slott i Skåne, der de höllos inneslutna i säkert fängelse.

FEMTE KAPITLET.

OM HÄTTEBRÖDERNE OCH KÄPPLINGEMORDEN.

I Tyskland, likasom i Sverige, lefde de adeliga herrarna på sina befästade borgar; de lydde och fruktade ingen, hvarken lag eller konung. När de behöfde penningar eller andra förnödenheter, redo många utaf dem ut med sina beväpnade underhafvande, och aktade ej, hvilken de öfverföllo, allenast de kunde vinna något

byte. Derföre brukade de i synnerhet att lägga sig i bakhåll för köpmännen och deras foror, samt dels med våld, dels under orättvisa förevändningar bemägtiga sig dessas både varor och penningar; och hade detta röfveri vida mer inrotat sig i Tyskland än annorstädes. Af denna orsak gjorde några bland de dervarande handelsstäderna ett förbund sins emellan, att med gemensam magt skydda den gemensamma handeln. Detta kallades *Hanseförbundet*, och ingicks i början endast af Hamburg och Lübeck, men småningom upptogos flera deruti, så att slutligen nästan alla handelsstäder kring Östersjön hörde dit. Hansestäderna hade sina faktorier och nederlagsplatser öfverallt; och bemägtigade sig dymedelst all handel, hvarigenom de kommo till så stor rikedom, att de ofta förde hårda och långvariga krig med de nordiska furstarna.

Genom dessa Hansestäders handel hade en mängd Tyskar kommit att bosätta sig i de svenska handelsstäderna, t. ex. Stockholm, Söderköping och Kalmar. Genom den ynnest, som Albrekt visade Tyskarna, inlockades ännu flera, så att de utgjorde en betydlig del af städernas innevånare; och uppkom derigenom ofta hat och afund mellan båda folkslagen, i synnerhet under kriget mellan Margareta och Albrekt; ty Svenskarna höllo Margaretas, men Tyskarne Albrekts parti. I Stockholm, der en tysk besättning innehade slottet, fingo Tyskarna öfverhanden, och bibehöllo staden åt konung Albrekt, fastän han var fången. De kallades af drottning Margareta med spenamnet *Hättebröder*. Dessa fruktade, att de svenska borgrarna skulle öfverlemna staden åt rådet och drottningen; hvadan Hättebröderna gingo beständigt i sina harnesk, och ehvar de mötte någon svensk, kallade de honom förrädare och gåfvo honom andra oqvädins-ord. Då häraf ett allmänt uppror höll på att utbryta, blef menigheten sammankallad till S:t Gertruds Gillestuga *), der borgmästare och råd stiftade den för-

*) Låg i hörnet mellan Kindstugu- och Svartmangatorna.

ening, att ingen skulle få tala illa om furstar, riddare, fruar, jungfrur, städer eller någon; och Svenskar och Tyskar svuro hvarandra en beständig vänskap och broderskap och att hålla tillsammans, ehvad dem öfverginge.

Men det dröjde ej länge, förrän Hättebröderna hemligen öfverföllo och fängslade två svenska borgare, Petter Ålänning och Albrekt Karlsson. Då borgmästaren Bertil Brun såg det, klagade han, *att stadens borgare skulle lida sådant öfvervåld, och han ej ega magt att hindra det.* Men en af de tyska knektarna, som hörde det, stötte borgmästaren omkull, slog honom både blå och blodig, ledde honom till slottet, der han blef kastad i tornet till de öfriga; och var det Alf Grenerot, en bland Hättebröderna, som förnämligast uppkommit med allt detta förräderi

Då Svenskarne fingo höra dessa tilltag, väpnade de sig alla och gingo upp på Stortorget; sammalunda Tyskarna. Men, som Svenskarne voro vida manstarkare, sökte Tyskarne att med en falsk-förlikning skingra dem, men de läto ej den gången bedraga sig, utan gingo upp på rådstugan *), och frågade: *hvarföre man ej förfarit efter stadens lag med borgrarna, utan låtit kasta dem uti fängelse ohörda och odömda.* Men rådsherrarna svarade, att de ej visste något ondt med de fängslade, och skulle släppa dem lösa. Derpå sammanträdde om lördagen 30 svenska och 30 tyska män på rådstufvan, och ingingo der ånyo ett förbund om enighet och frid, hvilket förbund bekräftades å ömse sidor med dyra eder vid Gud och Jungfru Maria; och vardt derefter lugnt i staden hela lördagen och söndagen.

Under denna tiden öfverlade Alf Grenerot och Hättebröderna, huru de skulle kunna förgöra Svenskarna. Om qvällen, sedan aftonsången var hållen och stadsportarna stängde, samlade sig Tyskarne hemligt, men beväpnade, i gillestugan, och deras borgmästare gingo fram

*) Rådstugan var den tiden belägen, der börsen nu är.

och tillbaka mellan gillestugan och slottet, och lade råd om det förräderi, som sedan utfördes. I dagsljusningen om måndagsmorgonen hände sig, att en gammal man, som gick mellan storkyrkan och rådstugan, hörde någon tala derinne. Förundrad går han in och finner några tyska herrar der, hvilka befallde honom att tillsäga hela rådet att komma skyndsamt upp på rådhuset, innan ännu folket börjat gå ut på gatorna, ty det vore ett angeläget ärende förekommet, som tarfvade deras öfverläggning. Mannen gjorde så, men knappt voro några af det svenska rådet komna, förr än han såg 60 beväpnade tyska knektar uttåga från slottet till torget. Gubben sprang då in och varnade dem, *att de skulle taga sig till vara för förräderi, ty knektarna kommo beväpnade från slottet.* Men Alf Grenerot sade, *att den gamle mannen tedde sig högst oförståndigt,* hvarpå han sände hemligt ett bud till knektarna, att de ännu skulle gömma sig på slottet. Men, då om en stund alla rådsherrarna voro församlade, sände han bud både till slottet och gillestugan. Då kommo från slottet 60 knektar och från gillestugan väl 1000 tyska borgare, alla väl beväpnade, upp på torget. Då svenska herrarne sågo de beväpnade, förstodo de, att det gälde deras lif, och sade, *att de väl förr hade hört sådant, men hade dock ej velat tro det.* Alf Grenerot svarade, *att eho, som mente väl med konungen, skulle finna detta rätt.* Tillika befallte han, *att uppläsa listan på de anklagade.* Då uppräknades der personer, som redan för fyra år sedan voro döde, ty så gammal var listan, och Tyskarna hade redan då velat mörda Svenskarna; men konung Albrekt tillät det ej.

Sedan de voro uppräknade, fattade knektarna dem i bältet och släpade dem till slottet, dit också flera andra från staden fördes och marterades och plågades med trädsågar, att de skulle bekänna på sig sjelfva något förräderi mot konung Albrekt; men de påstodo sig alla vara oskyldiga. Dagen derpå, tisdagen, blefvo tre bland de svenska fångarna brända. Sedan gick Alf Grenerot

om natten hemligen upp på slottet, och lofvade höfvidsmannen derstädes hälften af de fångnas egendom, om han ville genast låta bränna dem. Då blefvo alla de fångna herrarna, väl 60 tillsammans, utledde och kastade i båtar samt öfverförde till Käpplingeholmen*). Der instängdes de hårdt bundna, uti ett gammalt trädhus; en prest skriftade dem, och han bedyrade heligt, att de voro oskyldiga till det brott, för hvilket de voro fängslade. Hättebröderna aktade det likväl ej, utan tände eld på huset, och blefvo så de olycklige fjettrade männerna lefvande innebrände. Detta skedde natten mellan den 11 och 12 Juni 1389. Dagen derefter kom ett så starkt tordön och störtande hällregn öfver Stockholm, att alla trodde, det både folk och stad skulle förgås, och ingen vågade gå utur husen. Folket tyckte sig häruti se ett tecken till himmelens misshag och vrede öfver den föröfvade illgerningen.

SJETTE KAPITLET.

OM FETALIEBRÖDERNE.

Konung Albrekts slägtingar och medhållare i Tyskland utrustade nu en hop kapare, hvilka borttogo alla svenska, norrska och danska handelsskepp, och plundrade strandbryggorna. De kallades Fetaliebröder, emedan deras egentliga göromål skulle vara att förse Stockholm med lifsmedel och viktualier, eller, som det då benämndes, fetalier. De voro i förbund med Hättebröderna och seglade alltså upp genom Norrström i Mälaren, der de öfverallt härjade och plundrade stränderna. Enköping och Westerås brändes och då bönderna sam-

*) Blasiiholmen kallades den tiden Käpplingeholmen, och var alldeles kringfluten, ty ett vattendrag gick från Packartorgsviken utefter lilla trädgårdsgatan ut i Norrström, hvilket sedan blifvit småningom igenfylldt.

lade sig vid Tillinge kyrka, blefvo de af Fetaliebröderna ynkeligen nedhuggne vid Bondeberg eller Skadeberg, som än har sitt namn deraf. Äfven Linköping, Malmö, Helsingborg och slutligen Bergen blefvo af dessa fribytare uppbrände, och brydde de sig om ingen ting, hvarken konungens magt eller biskopars bannlysningar. Margareta utrustade väl en krigshär, som under anförande af Abraham Brodersson Tjurhufvud och Algot Månsson Sture, skulle belägra Stockholm 1393, men hertig Johan af Mecklenburg kom med en flotta och undsatte staden, så att belägringen måste upphäfvas. Året derpå 1394 skulle Fetaliebrödernas anförare, mäster Hugo, med åtta skepp undsätta Stockholm, som åter led hungersnöd; men, då han af stormar blef uppehållen till sent på hösten, så hände det sig, att hans flotta frös fast i skärgården. Han förstod, att han ej der skulle få vara i fred för Svenskarna, drog derföre alla fartygen tillhopa, högg timmer på öarna bredvid, och uppförde deraf en vägg rundt omkring skeppen. Denna vägg lät han stundeligen öfverösa med vatten, som straxt tillfrös, så att väggen blef som ett tjockt isberg. Så snart Svenskarna förnummo, att Fetaliebröderna frusit fast, skyndade de dit för att förgöra dem. Men, som de icke kunde komma öfver isvallen, så upptimrade de i största hast en så kallad *katt*, d. v. s. ett torn, som på rullar kunde skjutas framåt. Då mäster Hugo märkte att katten var färdig till anfall, lät han natten förut hemligen såga sönder isen utanför sin vall; och hade han häri så stor lycka, att efter sågningen frös det litet och snö föll mot morgonen, så att intet spår syntes efter hans nattliga förehafvande. Svenskarna stego nu upp i sin katt och började skjuta den framåt, men Fetaliebröderna stodo på sin isvall åskådande leken. När nu katten kom in emot skeppen, brast den sågade isen undan, och katten med allt folket sjönk ned uti sjön, och förgicks, men Fetaliebröderna fröjdade sig, ropade och skreko *kass*, *kass*, *kass*, åt den sjunkande katten.

Efter denna olycka förlorade Svenskarna allt mod att vidare angripa mäster Hugo, utan då islossningen var förbi, kom han lyckligt med sin undsättning till Stockholm.

SJUNDE KAPITLET.

OM KALMARE UNION.

På detta sätt ledo alla tre rikena ganska mycket. Margareta förmådde ej kufva Hansestäderna, och dessa kunde ej befria konung Albrekt. Efter många försök till förlikning, slöts ändtligen fred 1395 mellan Margareta och Albrekt, på det vilkor, *att Albrekt med sin son Erik skulle slippa utur fängelset; men deremot skulle de inom tre år antingen betala till Drottningen 60,000 mark lödig eller också lemna till henne Stockholm och afsäga sig Sverige. Åtta bland Hansestäderna gingo i borgen för uppfyllandet häraf och mottogo fördenskull Stockholms slott i sin vård under tiden.* På dessa vilkor blefvo slutligen Albrekt och hans son befriade från sin fångenskap. Albrekt for till Mecklenburg, men hans son till Gottland.

Sedan drottning Margareta således fått mera lugn, lät hon 1396 till sin efterträdare uti alla tre rikena utvälja och hylla hertig Erik af Pommern, som var hennes systerdotters son. Han hette förut Henrik, men på det han skulle blifva mera älskad, lät Margareta förbyta detta namn till Erik, hvilket var mera kändt uti norden. Han afgaf deremot sin konunga-försäkran. 1. *Att bibehålla en hvar vid dess privilegier;* 2. *Att ej utan laga dom någon skada.* 3. *Taga Svenskar till rådsherrar i Sverige och öfverlemna slott och län åt dem.* 4. *Icke minska kronans inkomster; ej heller pålägga nya skatter annat än i händelse af krig.* Deremot blef också sedan beslutadt, att många af de under Albrekts tid förlorade egendomarna skulle återställas till kronan; adelns

befästade slott skulle rifvas, och mera dylikt, hvarigenom drottningens magt ökades.

Året derpå (1397) sammankallade hon i Kalmar en herredag från alla tre rikena, och blef Eriks kröning der firad den 10 Juli. Den 20 derpåföljande, eller Margaretas dag, blef den så mycket beryktade *Kalmare-Unionen* afslutad och besvuren. Den innehöll: 1. *Att alla tre rikena skulle evärdeligen vara förenade och hafva en konung tillsammans.* 2. *Ny konung skulle väljas af alla tre rikenas förenade råd gemensamt och endrägtigt, men ej af något rike särskildt.* 3. *Hvarje rike skulle styras efter egna lagar och plägseder,* och flere dylika artiklar. Detta förbund besvors och undertecknades, och tvenne afskrifter på pergament förvarades i hvartdera riket.

Samma år dog prins Erik Albrektsson på Gottland; och då nu lösningstiden för konung Albrekt 1398 gick till ända, föll det sig tungt för honom att utbetala den stora penningesumman, i synnerhet som hans son och arfvinge nu var död. Han gaf derföre åt Hansestäderna ett bref med, som han sade, befallning till slottsherren i Stockholm, att upplåta borgen åt Margareta. Men då brefvet uppbröts, var dess innehåll tvärt deremot. Slottsherren aktade dock ej detta trolösa bud, utan öfverlemnade enligt löfte Stockholm, och Sten Sture, Albrekts trogne medhållare, uppgaf också hela Norrland åt Margareta, som härigenom kom i full besittning af alla tre rikena.

ÅTTONDE KAPITLET.

OM DROTTNING MARGARETAS REGERING.

Margareta förde sitt regemente med både förstånd och kraft, så att norden under hennes tid fick njuta någon hvila efter sina många och långa oroligheter. Den

mägtiga adeln, som förut anställt så mycken oreda, sökte hon att på ett listigt sätt försvaga, dels derigenom, att hon så småningom köpte deras stora gods ifrån dem; dels också, att hon gifte dem med mindre ansedda slägter. Så hände det sig, att en förnäm jungfru, Kristina Tott, var förlofvad med Holger Munk, som också härstammade från gammal dansk adel. Men jungfru Kristina blef af drottningen tvingad att taga en annan man af vida ringare börd. Då gaf hon denne sin nya fästman en guldring, i hvilken var inlaggd en kopparbit med denna öfverskrift: *Arte dig, Kaabernagle! du ligger i guld.*

För att ega bestånd mot adeln, smickrade drottningen de andeliga så mycket hon kunde, utan att likväl gifva dem för stort välde. I synnerhet visade hon särdeles välvilja mot Wadstena kloster, der hennes fostersyster Ingegerd nu var abbedissa. Hon lät inskrifva sig bland nunnornas antal, och vid afresan kysste hon alla dessa på handen med mycken ödmjukhet. Likväl var hon ej så helig i sjelfva verket, och det var ett allmänt rykte, att hon på ett förtroligt sätt umgåtts både med abboten i Sorö och med Abraham Brodersson, samt haft arfvingar med båda. Hennes girighet lockade henne också ibland att glömma sin försigtighet. Då t. ex. erkebiskop Henrik i Uppsala dog, testamenterade han alla sina penningar och dyrbarheter till domkyrkan. Alltsammans inpackades uti en stor kista, som lades på en kärra, och domprosten Andreas satte sig sjelf på lasset, att det så mycket säkrare skulle komma riktigt till kyrkan. Men på vägen kom drottningens fogde med en hop knektar och anföll tåget. Domprosten kastades af lasset och kistan bortroffades och blef ej någonsin lemnad tillbaka.

Af Danskarna var Margareta mycket älskad och berömd, men icke så af Svenskarna. Dessa påstodo, att hon gynnade Danmark på Sveriges bekostnad, emedan hon hatade Svenskarna för allt det onda, de tillfogat hennes man, konung Håkan, samt hans far, Mag-

nus Smek. Hon berättas också hafva gifvit Erik det rådet, att *föda sig af Sverige, kläda sig af Norrige, men försvara sig med Danmark.* Då Svenskarna beklagade sig öfver, att hon lemnat deras slott och fästen åt utlänningar tvärtemot hennes löften och bref, säges hon hafva svarat, gäckande: *Bevaren i mina bref, jag skall nog bevara edra slott!* Men dessa hennes främmande fogdar, eller, som de nu kallas, landshöfdingar, hushållade på ett ganska grymt och obarmhertigt sätt med Svenskarna och uppväckte dymedelst mycket missnöje. Detta ökades äfven genom de nya skatter, drottningen pålade. I synnerhet harmades bönderna öfver en afgift, som hon lade på hvart och ett kreatur; och emedan denna räknades efter djurens svansar, så kallades den af bönderna med speordet *drottning Margaretas rumpeskatt.* Men utaf alla skatter var *femtonmarkshjelpen* den drygaste. Den pålades för att igenlösa Gottland, som var pantsatt af Albrekt åt härmästaren i Lifland; och fastän denna lösen endast utgick af Sverige, så blef likväl Gottland sedermera förenadt med Danmark.

NIONDE KAPITLET.

MARGARETAS DÖD.

Ju äldre konung Erik blef, desto mera började han att vilja sjelf regera, och gjorde mycket emot drottningens vilja. När erkebiskop Henrik i Upsala var död, hade domkapitlet utvalt domprosten Andreas till hans efterträdare, och sökt påfvens stadfästelse derå; men konung Erik ville, att de skulle taga hans kansler, Johannes Jerichini, till erkebiskop, emedan denne gick in på att göra allt, hvad konungen och drottningen önskade. Domherrarna ville ej emottaga honom, ty han var dansk till sin börd och känd såsom en ganska elak och lastfull man. Slutligen öfvertalade likväl Margareta bemälte Andreas att afstå från erkebiskopsstolen och i dess

ställe åtnöja sig med Strengnäs biskopsstift. Men derföre fick han spenamnet *Andreas Smek*, och domherrarna i Strengnäs ville ej taga emot honom. Så uppkom mycken split och missnöje för denna sak, och då Johannes blef erkebiskop, gjorde han sin konung ännu mera skam och vanheder genom sitt usla uppförande, så att denne slutligen nödgades sjelf afsätta honom.

Drottning Margareta hade börjat ett krig med hertigarna i Holstein, hvilka hon trodde sig kunna lätt besegra, men hvilka genom sin tapperhet gjorde henne ett envist motstånd. Under detta krig lät konung Erik, utan Margaretas vetskap, fängsla och i största hast halshugga Abraham Brodersson. Som orsak dertill uppgafs hans utsväfvande lefnad; men rätta grunden lär hafva varit, att Erik var afundsjuk på den stora magt och myckna gunst, som han hade hos drottning Margareta. Hon sörjde ganska mycket öfver denna sin älsklings död, och lät till hans minne uppsätta ett altare uti Lunds domkyrka, der ständiga själamessor för honom skulle läsas.

Emedlertid gick det Hoslteinska kriget olyckligt, ty nordiska krigshären blef helt och hållet slagen vid Soldorp 1410; och började nu detta kriget blifva kostsamt för de tre rikena. Slutligen for drottning Margareta ned till Flensburg för att söka medla fred; men allt hennes bemödande var fåfängt. När hon stigit om bord på ett skepp, för att segla derifrån, blef hon anstucken af pesten och dog straxt 1412 på skeppet. Samma år afled också Albrekt af Mecklenburg, och följdes så dessa tvenne ovänner åt utur lifvet.

NIONDE BERÄTTELSEN.

OM ENGELBREKT OCH KONUNG ERIK.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG ERIKS REGERING.

Konung Erik *) började sitt regemente med åtskilliga goda och gagneliga värf. Några bland drottning Margaretas fogdar i Sverige voro ganska hårda och tyranniska mot folket. Dessa blefvo af konungen afsatta straxt efter hennes död och förvärfvade han sig derigenom ej ringa tillgifvenhet. Han utgaf äfven en förordning om *Räfste-tings* hållande i riket och rättvisans skipande. Tillika förordnade han vissa ställen till gästgifvaregårdar, eller, som de då kallades, *krogar;* och i afseende på böndernas hushållning vidtog han flera nyttiga författningar.

Men allt det goda han härigenom åstadkom, omintetgjordes genom det olyckliga Holsteinska kriget. Konungen envisades nemligen att kufva dessa småfurstar, hvilka likväl genom sin tapperhet och klokhet gjorde honom kraftigt motstånd. Om vårarna kom alltid konungen med en stor krigshär från alla sina tre riken och vann genom denna stora öfvermagt åtskilliga fördelar. Han intog en gång Slesvig; en annan gång bemägtigade han sig efter en blodig strid ön Femern, der han lät utan barmhertighet mörda alla män och bortföra alla qvinnor och barn. Men genom hertigarnas ihärdiga

*) Han kallas vanligen *Erik den Trettonde* eller *Erik af Pommern.*

motstånd led han alltid stora förluster; han och hans krigshär uttröttades, och drogo sig om böstarna tillbaka, hvarpå hertigarna under vintern återtogo, hvad de om våren förlorat. Och på sådant vis fortsattes detta krig i trettio år.

Härigenom utmattades alla tre rikena, i synnerhet Sverige och Norrige, från hvilka så mycket penningar utgick utan att komma tillbaka. Nya odrägliga skatter lades på bönderna och borgrarna för krigets skull, och äfven presterna måste esomoftast betala ut betydliga bidrag dertill, ehuru de mycket stretade mot och åberopade sig det andeliga frälset. Men mest betungande var detta för den fattigare adeln, som måste ånyo så ofta till fullo utrusta sina ryttare, och underhålla dem så länge i främmande land, och slutligen ofta betala en stor penningelösen för sina anhöriga om de blifvit fångna; ty allt sådant aktade ej konungen om, fastän han hade bordt göra det. På detta sätt blefvo månge frälsemän tvungna att för sina skulder gå ifrån både gård och grund.

Konung Erik hade också stor olycka uti allt, hvad han företog sig. Pesten härjade hela norden under hans första regeringsår. Stockholms stad blef af ljungeld antänd (1419) och som den var ganska tätt bebyggd och för det mesta bestod af trädhus, så nedbrann den med förvånande hastighet ifrån kl. 10 till 12 på förmiddagen. Många hundrade personer, som i trängseln ej hunno undankomma, blefvo begrafna under de brinnande husen. Andra trängde sig hastigt till hamnarna, sökande på båtarna räddning undan elden; men i ångsten kastade sig allt för många på de små farkosterna så att dessa kantrade och sjönko, och ännu flera omkommo i vattnet än af elden. Sjelf blef konung Erik alltid på sina sjöresor förföljd af häftiga stormar och led ofta skeppsbrott; och, då han en gång, förklädd till handlande, företog en pilgrimsfärd till Jerusalem, måste han med en ansenlig penningesumma lösa sig från Turkarna, hvilka igenkänt honom genom ett porträtt, som en af hans fiender hade gjort och dit nedsändt.

ANDRA KAPITLET.

OM DROTTNING FILIPPA.

Konung Eriks gemål, drottning Filippa från England, var en ganska mild och ömsinnad fru, och derhos begåfvad med mycket förstånd och ett oförskräckt sinne, när deraf gjordes behof; hvarföre också konungen hade mycken hjelp af henne uti regeringsärenderna. Så snart några kommo till hofvet och klagade öfver liden orättvisa, funno de alltid beskydd hos Filippa, hvilken sökte på allt sätt skaffa dem rätt. Under sina resor uti rikena bilade hon folkets tvistigheter och stillade många missnöjen. Då konung Erik var på sin vallfart till Jerusalem, hade han under tiden anförtrott regeringen åt drottning Filippa, och både hon och alla rikena hade deraf mycken fördel. Ty ibland annat hade Erik förut i sin penningenöd låtit tvinga folket att emottaga dåligt och underhaltigt mynt, hvarigenom i synnerhet handeln blef mycket lidande; men Filippa afskaffade under hans frånvaro det falska myntet och lät gifva folket godt och fullhaltigt i stället.

Det hände sig under den Holsteinska fejden, att Hansestäderna också förklarade krig mot Erik. De hade väl någon förlust i början, men 1428 om våren kommo de med en flotta af 260 skepp med 12,000 mans besättning till Köpenhamn och ämnade att bränna staden och alldeles försänka hamnen. Alla fruktade och bäfvade för en på den tiden så ovanligt stor utrustning, och konung Erik sjelf, sedan han besatt staden och skeppen med krigsfolk, for till Sorö kloster, hvarest han höll sig undan, till dess faran var förbi. Filippa stannade qvar i Köpenhamn hos det ångestfulla folket. Hon uppmuntrade krigsmännen och sammankallade dessutom alla unga män i staden, samt uppmanade dem att med oförskräckt mod hjelpa till att försvara sig mot fienden. Alla lydde

med glädje den älskade drottningens bud; antalet af krigare blef fördubbladt och likaså deras mod. Fienderna hade nedsänkt ett stort brokar midt för hamnen, och der uppsatt sitt artilleri, eller, som det då hette, *Skytt*, hvarmed de började beskjuta staden och de danska skeppen. Men Danskarna gjorde långa och breda flottbroar af tjockt timmer, sammanbundo dem framför sin flotta, utförde sitt artilleri på flottbron, sköto och afhöllo sålunda fienderna från både flottan och staden. Som Danskarna hört, att Hanseaterna hade medfört mycket salt på sina skepp, för att dermed insalta köttet af alla de kreatur, som de ämnade röfva i Danmark; så togo nu några ynglingar en ko, ledde den ut på flottbron och bådo med många speord *Hanseaterna komma dit och plocka ett enda hår af kons svans, om de förmådde det.* Då Hanseaterna sågo, att de ej kunde göra staden eller flottan någon skada, ville de förderfva hamnen, och beslöto, att hvar stad skulle för detta ändamål nedsänka ett af sina skepp; men vid sjunkandet kommo flera af dem att stå på tvären i stället för på längden, och hamnen var så bred, att det fordrades alldeles för många för att stänga honom. Hanseaterna måste derföre slutligen draga dädan och hade ej vunnit något med sin stora flotta och dryga kostnad. Men drottningen lät bjuda dem, som frivilligt hade hjelpt till vid stadens försvar, upp på slottet, hvarest hon undfägnade dem på bästa sätt, *tackade dem för deras bevista mandom och trohet, samt lofvade att med all ynnest och nåde tala till deras bästa hos sin herre, konung Erik.*

Uppmuntrad af denna framgång ville drottning Filippa försöka, om hon ej skulle hafva bättre lycka mot landets fiender, än konungen haft. Hon låter derföre under hans bortvaro och honom ovetande utrusta en flotta af 75 skutor med 1400 man, hvilken skulle på Stralsund hämna det onda, Hansestäderna tillfogat Danmark. Med hopp och ängslan såg Filippa sin lilla flotta afsegla, och med samma känslor afbidade hon tåligt dess återkomst. Men hoppet försvann snart, ty endast några

få skutor kommo tillbaka för att berätta de öfrigas olycka. Danskarna hade väl i början tillfogat staden någon skada, samt uppbränt flera skepp; men som Hansestäderna fått underrättelse om företaget, var staden så väl försvarad, att Danskarna måste draga sig tillbaka. Nu uppmuntrade en af borgmästarna folket i Stralsund, och bemannade så i hast några stora skepp, hvarmed de oförsedt öfverföllo och nästan helt och hållet förstörde de danska småskeppen, så att blott några få kunde rädda sig undan till Danmark. Stor blef Filippas sorg, ej allenast derföre, att hennes företag misslyckats, utan emedan hennes milda hjerta förebrådde sig svårt, att hon genom detta företag varit orsaken till så många menniskors olycka och död. Detta var dock ej nog för den arma drottningen. Konung Erik kom hem och fick veta hela förloppet. Redan förut var han afundsjuk öfver Filippas vunna ära och anseende, och hade dessutom längesedan förgätit sin ömhet mot drottningen uti dess kammarjungfrus, Cecilias, armar. Nu tog han detta tillfälle i akt att låta all sin harm mot henne utbryta. Han besinnade ej hennes goda afsigt, icke hennes fullkomliga oskuld i den olyckliga utgången; han besinnade ej hennes förra stora förtjenster, ej att hon var en späd och svag qvinna; icke slutligen, att hon, hans maka, var i det tillstånd, då qvinnan fordrar den mesta ömhet och skonsamhet. Han utbröt mot henne i onda ord och förebråelser, ja till och med han slog och handterade henne så illa, att en förtidig barnsbörd blef följden deraf. Den djupt kränkta drottningen beslöt att draga sig undan den verld, der hon för alla sina bemödanden, all sin godhet endast skördat olyckor och otack till lön. Men ännu en gång, innan hon för alltid försvann för verlden, fick hon tillfälle att visa sitt menniskoälskande och ömma sinne, och ökade derigenom sina undersåtares saknad och förklarade sitt minne hos efterverlden. Konung Erik hade nemligen detta år (1426) fört med sig från Sverige en stor flotta, som var väl utrustad både med spisning och manskap. Flottan fick ligga hela

sommaren overksam i Sundet. När nu maten var förtärd, begärde folket af konungen antingen hemlof eller ny spisning. Ingendera erhölls. Då reste somliga hem utan lof, men de trognare hörsammade konungens bud och stannade qvar; dock blefvo de slutligen tvungna att sälja både kläder och harnesk för att derföre köpa sig mat. Vid Mikaeli-tiden fingo de ändtligen hemlof af konungen; men knappt voro de samlade till afresan, förrän de öfverföllos af en ryslig storm. Masterna afhöggos, skeppen krossades och förgingos till största delen. Några vräktes till Barsebeck på skånska kusten; andra kastades till den lilla ön Saltholmen i Sundet. Der låg nu det stackars folket utan skydd, utan mat, och utan utväg att komma derifrån. Att vänta hjelp af konungen var fåfängt; men så snart drottning Filippa fick veta deras nöd, sände hon dem föda och kläder, samt lät föra öfver till Skåne dem, som drifvit till Saltholmen. Derifrån sökte hvar och en hem till sitt igen, så godt han förmådde. Och hvar de kommo och berättade sina olyckor och sin räddning, slutade de med tacksamma välsignelser öfver den milda drottningen; och så utbredde sig kärleken och vördnaden för henne från dal till dal, från by till by, öfver hela det vidsträckta riket.

Men Filippa drog sig undan verlden och inneslöt sig i Wadstena kloster, mottagen der af klosterfolkets vördnad, och ditföljd af allas kärlek och saknad. Hon fick dock icke länge njuta det lugn, hon sökte. Sorg öfver hennes olyckor och den sjukdom, Erik genom sin våldsamdet förorsakat, lade henne om några månader i grafven. Erik insåg nu, men för sent, hvad han förlorat, och för att godtgöra sitt brott och hedra Filippas minne, gjorde han stora och dyra stiftelser uti kloster och kyrkor till hennes ära. Men, lättsinnig som han var, blef ej denna sorg långvarig. Uti kammarjungfrun Cecilias armar glömde han snart sin trogna gemål; men hans egna misstag och ökade olyckor, samt undersåtarnas hat visade honom snart, att med drottning Filippa hade lyckan för alltid vikit bort ifrån hans sida.

TREDJE KAPITLET.

OM ENGELBREKT ENGELBREKTSSON.

Drottning Margareta var den, som, så länge hon lefde, uppehöll konung Eriks regemente. Efter hennes död var det drottning Filippa; likväl började han att försakta hennes råd under de sista åren och följde i dess ställe några sina gunstlingars, isynnerhet Henrik Königsmarks, ingifvelser, och begynte man då allt mer och mer sakna både mildhet och förstånd uti hans företag. Han, likasom Magnus Smek, Albrekt, Margareta och nästan alla konungar under denna tiden uti Europa, bemödade sig att kufva de öfvermägtiga adelsmännerna och presterna, hvilka föraktade konungen och förtryckte bönderna; men Eriks motstånd saknade både rättvisa, klokhet och kraft. Med bedrägeri och våld ville han kufva de mägtiga; men det, icke för att lindra de förtrycktes lidande, utan för att sjelf blifva enrådande öfver alla. Med oförsigtighet och lamhet började och fortsatte han sina tvister emot dem, så att slutet vanligen blef, att hans magt än mera förminskades. Äfven voro presterna förtörnade på honom, emedan han mot deras privilegier ville med våld och mot deras val tillsätta biskopar; men som han dertill alltid utsåg lastfulla och föraktade män, så tappade han sin sak hos påfven, och hans biskopar blefvo afsatte. Adeln knotade öfver, att slotten anförtroddes åt utlänningar och icke åt dem. Men böndernas missnöje var både störst och billigast. De dryga pålagor, som de förut erlaggt i matvaror, dagsverken o. s. v., skulle de nu betala i penningar efter det värde, konungen derå satt. Som detta värde var högt, och penningarne redan bortförda, så blefvo många utfattiga och deras hemman kommo i ödesmål. På det skatterna likväl ej härigenom skulle förminskas för konungen, påböds att hvarje härad skulle alltid tillsammanlaggdt betala lika mycket nu som

förut, innan folkminskningen började. Genom dessa Hinrik Königsmarks påfund blef landet alldeles utarmadt och det, som ännu mera ökade och förbittrade eländet och missnöjet, var det våldsamma och orättmätiga sätt, hvarpå dessa skatter indrefvos. Fogdarna, till största delen utlänningar, voro redan derigenom mindre älskade: men den hårdhet, orättvisa och grymhet, hvarmed de handterade allmogen, ådrog dem allmänt hat. Drifne af girighet, lade de ofta tunga skatter, hvilka ej voro lagliga, på bönderna, och då dessa ej kunde betala, togo fogdarna deras egendom och utmätte det för en mark, som var värdt tre. På kyrkoväg och tingsväg, ja till och med hemma i deras hus, grepo de bönderna, tvärtemot Birger jarls fridslagar, trugade och plågade dem jemmerliga, tagande från dem allt, hvad fogden lyste, till och med hustrur och döttrar. Den, som häröfver klagade, var säker om ännu hårdare behandling. Det arma plågade folket vände sig väl med sin nöd till konungen, bedjande: *att han ville för Guds skull råda så, att de fingo åtnjuta bättre rätt;* men Erik, som städse behöfde penningar, och derföre ej kunde umbära fogdarnas pressningar, lyssnade ej till de förtrycktas klagan; de gingo från honom, ofta ohörda, alltid ohulpna.

Ingen bland dessa fogdar har likväl varit grymmare än Jösse Eriksson. Han bodde på Westerås slott och ägde att befalla öfver en del af Westmanland samt Dalarna. Med oerhörda, orättvisa pålagor beröfvade han bönderna deras egendom; och när således hästar och oxar voro bortpantade, spände han dem sjelfva för plogen och deras hustrur, till och med de hafvande, för hölassen. Värnlösa qvinnor bortröfvades och tvingades att tillfredsställa hans skändeliga lustar; och många ärliga men förmögna män lät han falskeligen anklaga och dömma, för att sedan lägga under sig deras egendomar. Då bönderna kommo till honom och klagade, lät han skära öronen af dem eller piska dem eller upphänga dem i rök, tills de deraf förqväfdes.

Dalarna var ett i äldsta tider föga besökt land, omgifvet och uppfylldt af höga bergssträckningar, och längsefter genomskuret af den stora och strida Dalelfven. Här lefde Dalkarlarna afskilda från da andra landskapen. De voro kraftfulla och manliga, emedan striden med en njugg och oböjlig natur härdat dem; arbetsamma och tarfliga, såsom deras fattiga land kräfde; enkla och oförderfvade till sina seder, ty främmande menniskor och främmande bruk trängde sällan till deras aflägsna landsort. Djupt hatade de all orättvisa och allt tyranni, och det så mycket mera af främmande, som de, till största delen sjelfsutna bönder, aldrig hade lidit något af inhemska herrar. Vana vid trohet och lydnad mot sin öfverhet, fördrogo de likväl länge Jösse Erikssons grymheter; de sökte rättvisa hos konungen; men Jösse skref till sina gynnare vid hofvet, hvilka intalade Erik, att böndernas klagomål var oskäligt och upproriskt. De bortvistes derföre och återkommo utan någon hjelp; tvärtom blef Jösse dem så mycket hätskare efter slika resor. Då började ett allmänt och häftigt knot förspörjas i landet. Bönderna gingo tillhopa i sina dalar, och samtalade om sin egen nöd, om fogdens grymhet och konungens orättvisa. Med vrede betraktade de fogdens utskickade tjenare; det harmade dem, att de sjelfva, ett så talrikt och starkt folk, så skulle lida öfvervåld och hån af blott några få legoknektar. Allt var redan färdigt till uppror, de saknade blott en anförare.

På denna tiden bodde vid Falu kopparberg Engelbrekt Engelbrektsson. Han härstammade af en icke mycket hög, men likväl adelig ätt. Fastän liten till växten, hade han dock ett oförskräckt mod i bröstet; och var derhos både vältalig, tapper och öfvad i den tidens konster och vetenskaper, emedan han i sin ungdom ofta vistats i de höga herrars hof. Han ömkade sig öfver den nöd, som Dalkarlarna ledo, och lofvade, att resa till konungen och söka skaffa dem rätt, samt befria dem från Jösse. Engelbrekt reste alltså straxt derpå till Köpenhamn. Konungen ville i början ej sätta tro till hans

klagomål, ämnande bortvisa honom såsom de andra; men Engelbrekt erböd sig att med sitt lif ansvara för sanningen af sin utsago. Han *bad konungen behålla sig qvar i fängelse, och nedkalla Jösse och vittnen från Dalarna; om då Engelbrekt ej kunde bevisa sina klagomål, vore han färdig taga repet om sin hals.* »*Mycket vågar du på din sak*», sade konungen: »*Rikssens råd må undersöka eder tvist, det är vår vilje.*» Engelbrekt red alltså skyndsamt uppåt Sverige, förande med sig konungens bref till rådsherrarna om denna sak. De redo till Dalarna och höllo en ransakning härom, och befanns då, att allt, hvad Engelbrekt sagt, var sannt, och eländet ännu större. Om allt detta uppsatte rådet ett bref till konungen, med hvilket Engelbrekt återigen red ned till Köpenhamn; men då han dermed kom fram för Erik, vredgades denne, och sade häftigt: »*Du klagar alltid! Gack din väg och kom aldrig mer för mina ögon.*» Då vände sig Engelbrekt från konungen, och gick ut, sägande halfhögt för sig sjelf: »*Ännu en gång skall jag komma igen.*»

FJERDE KAPITLET.

DALKARLARNAS UPPROR.

När Engelbrekt kom med detta svar till bönderna hem igen, församlade de sig man ur huse, och beslöto att hällre lida döden än längre uthärda ett sådant förtryck. De valde sig Engelbrekt till höfvidsman och tågade till Westerås 1433 om hösten, för att bortjaga Jösse; men der mötte dem rådet, som lofvade att söka skaffa rätt hos konungen, och derigenom förmådde dem att vända om upp till Dalarna igen. Likväl lofvade och svuro Dalkarlarna förut, *att aldrig mer betala skatt till Jösse Eriksson.* Konungen ville likväl ej följa herrarnas råd, utan Jösse fick stanna qvar i Westerås, och sände återigen sina knektar upp till Dalarna att upp-

bära skatt af bönderna. Då samlade sig dessa ånyo 1434 om våren och tågade under Engelbrekts anförande till Westerås. Der mötte dem också ånyo rådsherrarna, hvilka afsatte och bortskickade Jösse Eriksson och härigenom förmådde bönderna att ännu en gång vända hem igen; men Jösse flydde undan till Danmark. Dalkarlarna fingo snart höra, att konungen ej utkräfde något straff på Jösse för hans stora grymhet emot dem, och dessutom utbredde sig det ryktet, att konungen, uppretad af Jösse, ämnade sända dem en ännu grymmare fogde på halsen. Länge och ofta förut oförrättade, voro de nu lätt uppretade. De samlade sig återigen under Engelbrekt och tågade ut, ej mera för att bortjaga Jösse Eriksson, utan för att fördrifva alla främmande fogdar, förstöra deras borgar och befria hela riket från utländskt öfverväld. Inom Dalarna fanns blott ett sådant fogdenäste, Borganäs, uppfördt på en hälfö uti Dalelfven ej långt från Gråde färja. Fogden, Johan Wale, flydde förskräckt undan till Köpingshus, och Borganäs intogs och nedbrändes straxt. Derpå drog hären till Köping. Johan Wale flydde återigen undan till Stegeborg, och äfven Köpings slott förstördes. Sedan stämde Engelbrekt Westmanlänningarna sig till mötes och åtsporde dem, om de ville bistå honom uti att befria riket. Härtill jakade alla, hvarpå de drogo till Westerås, der slottet snart öfverlemnades åt Engelbrekt. Han hade förut med öppna bref uppmanat äfven de adeliga herrarna, *att bistå honom, samt i annat fall hotat dem med förlust af lif och egendom.* I Westerås kommo äfven många sådana till honom, ibland andra riksrådet Nils Gustafsson Puke, åt hvilken Engelbrekt anförtrodde Westerås slott. Derpå tågade han till Uppsala, hvarest de ditkallade Uppländningarna lofvade att följa Engelbrekt, och der han med de närvarande herrarnas samtycke förminskade skatterna med en tredjedel, af hvad de förut varit. Till Finnland, dit Engelbrekt ej sjelf kunde komma, skref han till herr Erik Puke, den nyssnämnde herr Nils Gustafssons son, hvilken innehade Korsholms slott, bedjande honom bi-

draga till rikets räddande. Då började upproret äfven der. Kastelholm på Åland, samt Styresholm och Faxeholm i Norrland blefvo intagna och förstörda af Erik Pukes höfdingar. Då folket i Rekarne förnummo Dalkarlarnas framgång, drogo de mot Gripsholm, der deras fogde, Hartvig Flög, bodde. Han tordes ej bida de uppretade bönderna, utan lastade sin egendom på några skutor, tände eld på slottet, och seglade sjelf undan till Stockholm. Dit hade Engelbrekt emedlertid kommit för att belägga slottet. Den dervarande danska fogden, Hans Kröpelin, var en både förståndig, rättvis och mild herre, så att han var mycket älskad af folket. Med honom gjorde Engelbrekt stillestånd till hösten, emedan han ej sag sig kunna intaga det väl befästade slottet, och Hans Kröpelin ingalunda ville utan nödtvång lemna bort sin konungs borg. Derpå for Engelbrekt till Örebro, der slottsfogden dagtingade på sex veckor. På samma sätt gjorde slottsfogden på det nybyggda Nyköpings slott. Derefter kom ordningen till Ringstaholm utanför Norrköping. Fogden Henrik Styke tyckte slottet genom dess belägenhet på en ö vara ointagligt, och trotsade derföre Engelbrekt, som började dess belägring. Men medan den påstod, fick Engelbrekt höra, att biskoparna och rådsherrarna voro församlade i Wadstena. Han rider derföre hastigt dit med 1,000 utvalda män, uppträdde och föreställde dem *huru alla rikets konungar allt efter Magnus Ladulås's död hade föga frågat efter rikets och folkets bästa, utan blott sitt eget. De hade varit herrar sig till godo, men ej landet, hvilket de med orättvisa skatter och pålagor utarmat och med utländningar uppfyllt, synnerligen konung Erik; ty hade nu Engelbrekt föresatt sig att göra riket denna plåga qvitt, och bad herrarna vara honom deri behjelpliga.* Desse svarade, *att de ingalunda kunde bryta den trohetsed, de gifvit konungen, och att de således ej kunde biträda Engelbrekt.* Han invände åter, *att deras ed och trohet berodde på konungens, hvilken åter hade i så margfaldig måtto brutit deremot, att de med godt samvete*

kunde öfvergifva honom. Men rådet nekade ändå. När således Engelbrekt efter flera förnyade försök att i godo vinna dem, fann dem obevekliga, slog han på en annan sträng. Han bedyrade det allvarligen, *att de skulle antingen uppsäga konungen all tro och huldhet, eller skulle det kosta dem deras lif och gods*. Derpå fattade han biskopen i Linköping, Knut Bosson Natt och Dag, i kragen för att utlemna honom åt sina krigsmän, ämnande göra likaledes äfven med de andra; men då började de bedja Engelbrekt om förskoning, ty de fruktade böndernas raseri. Engelbrekt uppsatte då ett bref, hvaruti herrarna uppsade konung Erik all tro och lydnad: 1. *Emedan han satt olärde drafvelsmän till biskopar, och hvarken aktat Gud, påfve eller kyrka;* 2. *Emedan han upphöjt och framdragit onda och elaka män, samt aldrig straffat sina tjenare och fogdar, ehuru tyranniske de varit;* 3. *Emedan han velat betaga riket dess valfrihet och truga dit sin slägtinge, hertig Bugislaf.* Detta bref underskrefs af alla, och Engelbrekt sände det med en sin tjenare till konungen. Derpå hastade han åter ned till sitt värf. Ringstaholm föll, och Johan Wale blef utkörd från Stegeborg likasom förut från Borganäs och Köping. Uti Söderköping gingo alla Östgötarne öfver till Engelbrekt; och som hans krigshär hade växt till ett stort antal, så delade han dem i skilda hopar, hvilka under hvar sin anförare skulle angripa slotten. Det lyckades så väl, att vid slutet af Oktober var hela riket, med undantag af några få slott, rensadt från fiender. Engelbrekt, som med sina bönder hade vid denna tiden framträngt ända till Skåne, fann der mot sig en hel krigshär af skåningar, med hvilken han slöt ett långt stillestånd. Derpå hemförlofvade han folket; och är det ej ringa ära för Engelbrekt, att han höll så god krigstukt uti sin här, att fastän den bestod af öfver 100,000 uppretade, vid ordning ovana bönder, så kunde ingen klaga öfver, att de begått någonstädes det minsta öfvervåld, utom att de tagit några matvaror från ett par herrar, hvilka ausågos danskt sinnade; ty mot danskar

voro de högeligen hätska. För att skilja dem från Svenskarna, befallte de dem att uttala de orden: *Hvit häst i korngulf,* hvilka ord Danskarna aldrig kunde riktigt efter det svenska sättet utsäga, ehuru språken för öfrigt voro ännu den tiden ganska lika.

FEMTE KAPITLET.

KONUNG ERIKS TROLÖSHET.

Konung Erik beredde sig emedlertid att komma till Stockholm innan stilleståndets slut mellan Engelbrekt och Hans Kröpelin. Han afseglade derföre med en stor flotta och väldig krigshär af både danskar och tyskar från Köpenhamn, aktande sig dermed tukta Svenskarna; men vid Bornholm förlorade han flera skepp med deras besättningar, hvarefter han sökte land och mera proviant uti Kalmaresund. Det berättas, att han då med våld borttagit och låtit föra om bord på sitt eget skepp en mängd matvaror, som tillhörde S:t Britas kloster i Wadstena; hvadan också folket trodde det vara ett straff af S:t Brita, att samma skepp straxt derefter med allt det bortröfvade godset förgicks vid Skägganäs udde. Konungen, som med möda kom undan, steg om bord på ett annat fartyg och kom så efter alla dessa vedervärdigheter ändtligen till Stockholm.

Så snart Engelbrekt fick veta Eriks ankomst, uppbådade han återigen allmogen och inneslöt dermed staden. Södermanlänningarna besatte Södermalm, Upplänningarna Norrmalm, och Nerkesboarna samt Westmanlänningarna Långholmen. Fogdarne på Almarestäk och Östhammar brände af fruktan sina slott och seglade med egodelar och folk till konungen i Stockholm, hvilken befästade sig i staden och på Helgeands- och Gråmunkeholmarna; så att der såg föga fredligt och vänligt ut emellan konungen och hans undersåtare. Likväl kom det ej till någon fiendtlighet. Erik fruktade Svenskarnas öf-

vermakt, och många af adeln, som nu funnos uti Engelbrekts här, voro afundsjuka öfver hans anseende, och fruktade böndernas öfvervälde. Derföre slöts der ett stillestånd på nära ett år, efter hvilken tid ett nytt möte skulle hållas i Stockholm, då deras tvist borde slitas af en nämnd, bestående af fyra herrar från hvartdera riket; emedlertid skulle konungens fogdar ligga stilla på sina slott och ej uppbära någon skatt af landet. Härefter for konungen tillbaka till Danmark, men Svenskarna utvalde straxt uti Arboga Engelbrekt till riksföreståndare under denna tiden. Det beramade mötet skedde slutligen i Stockholm d. 8 Sept., der det uppräknades för konungen en lång lista med svåra klagomål öfver all den orättvisa, folket lidit, så förnämare, som ringare, under konungens styrelse. Erik kunde likväl icke förmå sig att låta straffa sina orättrådiga tjenare, utan sökte beständigt undanflykter; ty han ville nedkufva alla tre rikenas frihet och sedan öfverlemna dem såsom ett envåldsrike och stort jordagods åt sin slägt till arf och egendom, sökande icke folkets bästa utan sina anhörigas vinning. Alltså blef den förlikning, här skedde, ganska löslig och vacklande uti allt; och många bland klagopunkterna uppsköts till ett nytt möte. Det förnämsta som afgjordes var: *att konungen blott egde tillsätta fogdar på Stockholm, Nyköping och Kalmar efter eget val. De andra skulle vara Svenskar och med rådets samtycke valda. All den förra ovänskapen skulle vara förlåten och förgäten, och Engelbrekt förordnades till fogde på Örebro slott. Vidare skulle riksdrots och riksmarsk tillsättas att styra riket under konungens frånvaro och hade dessa embeten allt sedan drottning Margaretas tid varit obesatta.* Krister Nilsson Wase blef riksdrots och Karl Knutsson Bonde riksmarsk; men hvarken fingo de veta, hvad som ålåg deras embeten att göra, eller hvad biträde de dertill skulle ega; och då Karl Knutsson härom frågade konungen, svarade denne hasteliga: »*Vakta dig blott, att du ej utsträcker dina fötter längre, än skinnfällen räcker till;*» och vidare besked fick han

ej. Så snart nu konungen enligt förlikningen hade erhållit alla slotten tillbaka af svenskarna, började han straxt att tvärt emot sitt löfte och utan rådets samtycke ditsända främmande fogdar. Svenska rådsherrarna bådo då de danske göra konungen föreställningar härom, men det hjelpte icke. De gingo då sjelfve att frambära sina klagomål, men han svarade dem hårdeliga, *att han ingalunda ville vara deras jaherre,* tilläggande, *att derest ej herrarna hjelpte till, så hade aldrig Engelbrekt kunnat göra honom så mycken skada*, och började han således att åter uppröra den fordna fiendskapen, hvilken enligt förlikningen skulle hafva varit förgäten. Härpå tog han bort från Stockholms slott herr Hans Kröpelin, hvilken var älskad och aktad af alla, och förordnade i dess ställe till fogde en dansk herre, Erik Nilsson Rönnow, med ganska stark besättning. Derpå seglade han hem till Danmark; men under vägen tillsatte han åtskilliga fogdar. På Stegeholm nemligen sin portvaktare Olof Finne, och på Stegeborg herr Johan Flemming, hvilken var sjöröfvare, tjuf och ärelös, och om hvilken berättas att han plundrade kyrkor och våldtog qvinnor, hvilka han sedan upphängde i rök och sålunda förqväfde. Medan konungen åt sådana män öfverlemnade borgarna, lät han sitt folk under hela resan plundra och plåga de bönder, som bodde i skärgården längs efter svenska kusten. Slutligen kommo konung Eriks vanliga följeslagare, några häftiga stormar, och förstörde en del af hans flotta, hvarefter han med möda kom hem till Danmark igen. På sådant sätt skildes konung Erik från Sverige denna gången.

SJETTE KAPITLET.

DET ANDRA UPPRORET.

De plundrade bönderna sökte hoptals till Engelbrekt uti Örebro, berättade för honom konungens fram-

fart och deras egen nöd, ty af honom ensam väntade de hjelp och skydd. Då sammankallades straxt den 20 Jan. 1436 en herredag uti Arboga, der de skrefvo till konungen och klagade öfver, *att han brutit sin ed medelst slottens bortgifvande, och lemnat dem häldre åt drafvelsmän än goda riddare, och att han ville påtruga dem hertig Bugislaf, åt hvilken han befallt fogdarna hålla slotten tillhanda. Derföre bådo de konungen för Guds helga, hårda döds skull, att han ville innan Fastan möta dem i Stockholm och göra rätt för sig, så skulle de ännu hålla honom för sin konung. Men gjorde han ej detta, så skulle han ej heller någonsin mera vänta tro och lydnad af dem.* Under detta möte kom hemligt bud till Engelbrekt från borgrarna i Stockholm, hvilka begärde hans hjelp, emedan de nu fruktade samma öfverväld och mord af Danskarna, som de lidit under konung Albrekt af Tyskarna. På Engelbrekts föreställning redo derföre de församlade samtligen straxt till Stockholm; men, då Danskarna på långt håll fingo se deras stora antal, stängde de portarna och uppdrogo vindbryggan, så att de icke kunde komma in. Då redo Engelbrekt och Karl Knutsson jemnte tvenne andra herrar till porten, hållande upp en hatt på en lång stång såsom fridstecken. Tvenne tyska borgmästare kommo ut, hvilka Karl Knutsson tillsporde, *hvarföre portarne stängdes för dem, då det tillåts andra fara ut och in.* Nu började dessa borgmästare underhandla mellan de svenska herrarna och slottsfogden, och gingo så två gånger in på slottet och ut till herrarna igen, under hvilken tid dessa fingo sitta derutanför uti stark frost och snöyra. Men när borgmästarne tredje gången kommo ut, helsande från slottsfogden, *att det var konungens befallning, det de ej skulle släppas in*, då nedslogs hatten af stången, och Karl Knutsson grep den ena borgmästaren vid halsen och Engelbrekt den andra. Då Danskarna sågo detta, tillstängde de porten ytterligare och skyndade upp i tornet ofvanför, började derifrån att skjuta på Svenskarna. Men då stadens borgare för-

summo detta, fruktade de att blifva afstängda från all hjelp och lemnade i fiendernas våld; derföre stormade de häftigt till porten utan att akta Danskarnas skott, och började bryta sönder den, för att hjelpa in Svenskarna utanför. Dessa åter, som hörde striden innanför, trängde äfven på porten utifrån, brytande, huggande och kastande stora stenar, så att den slutligen sprang upp och Svenskarna trängde in. Då skyndade Danskarne från tornet upp på slottet och röfvade med sig allt, hvad de i hast kunde öfverkomma, af boskap och matvaror. De svenska herrarna bemägtigade sig skyndsamt stadsmurarna med alla tornen derpå, hvarunder Karl Knutsson hastade att uppställa sitt banér på Korntorget, d. v. s. Kornhamn, låtande dervid utropa, *att eho, som ville hålla med riket, skulle hasta dit, och att ingen skulle våga att plundra eller skada borgrarna* Derpå steg Karl Knutsson upp på *Burspråket* *) och tillsporde borgerskapet, *om de ville troliga hålla med riket och Svenskarna;* hvartill alla jakade och företogo de sig sedan att belägra Danskarna på slottet; men herr Hans Kröpelin, oaktadt dansk till sin börd, var för sin mildhet och rättvisa så älskad af Svenskarna, att de skickade honom ett bud, *att han ej för dem behöfde frukta något; de ville ingalunda hans skada;* han hade nemligen under första upploppet dragit sig undan till Gråmunkeklostret på Riddarholmen.

Emedan de på slottet instängde Danskarna försökte att tända eld uti staden och i denna afsigt också nedbrände Kröpelins gård, så blef slottet inneslutet på det sättet, att Karl Knutsson med sitt folk skulle bevaka vestra sidan från Mälaren till Storkyrkan, och Erik Puke med borgrarna från Storkyrkan ned till Skeppsbron; men Engelbrekt skulle resa ut kring riket och intaga alla

*) På den sidan af gamla rådstufvan, som vette åt Stortorget, var en altan utbyggd, från hvilken borgmästarne och andra vanligtvis talade vid det nedanom stående borgerskapet. Denna altan kallades *Burspråket.*

borgarne. Natten sedan detta blifvit förordnadt, lät Karl Knutsson krigsmännerna på sin sida mot slottet gräfva en graf och der bredevid uppkasta en vall, bakom hvilken de kunde stå säkra för slottsfolkets skott. Dessa gjorde väl ett utfall mot marsken, men blefvo så hårdt emottagna af hans folk, att de måste fly tillbaka på slottet och vågade ej mera angripa honom. Härvid hade marsken synnerligt bistånd af de tjenare, hvilka den mot konungen uppretade erkebiskopen hade ditsändt, och som voro styfva och modiga bussar. Erik Puke skulle väl också på sin sida låta göra en sådan vall, som Karl Knutsson; men borgrarne voro mycket senfärdiga dermed. Det hände sig derföre, att, då Svenskarna kyndelsmessoaftoo sutto i sina högtidskläder till bords och undfägnade sig som bäst, passade Danskarna på och föllo oförsedt ut ur fästningen, och sprungo öfver Erik Pukes dåliga vallar; somliga skyndade in i husen och mördade Svenskarna och andra tände eld på köttmånglare-bodarna *), hvarefter Danskarne drogo sig tillbaka på slottet igen. De hade valt sin tid under en ganska stark storm, då vinden låg åt staden, så att stor fara var, att elden skulle fatta i de andra husen och således förtära hela Stockholm, isynnerhet, som Danskarne med skjutande och på allt sätt sökte hindra Svenskarna från släckning. Till stadens lycka kastade sig likväl vinden hastigt om, hvarigenom fiendens afsigt blef tillintetgjord; men denna fara uppskrämde folket så, att Erik Pukes vallar blefvo efter den stunden både fastare gjorda och bättre bevakade.

Vid underrättelsen om denna olycka hastade Engelbrekt tillbaka från Nyköping till Stockholm, och blef der då fråga om att välja en riksföreståndare, på det de skulle hafva någon anförare under denna oroligbet, som nu uppkommit. Der bestämdes då trettio valherrar, bestående af biskopar och adeliga män, hvilkas röster utföllo så, att Karl Knutsson fick 25, Engelbrekt 3 och

*) D. v. s. Slagtarehusen, hvilka då lågo vid slottsbacken.

Erik Puke 2; och uppenbarade herrarne härigenom den afund och räddhåga, de buro mot Engelbrekt och folket; ty ehuru Karl Knutsson var både en rik, storättad, qvick, vältalig, tapper och skön man, så var han dock endast 28 år, och kunde på intet sätt jemföras med Engelbrekt uti förtjenster mot riket. Erik Puke vredgades också högeligen öfver detta val; sjelfva Engelbrekt dolde ej sitt missnöje deröfver, och båda lofvade i vredesmod, *att der skulle annorlunda tillgå;* och bönder och borgare lofvade dem deri troget bistånd. Då började herrarna frukta, och en förlikning gjordes på de vilkor, att Karl Knutsson skulle hafva högsta magten uti Stockholm, men Engelbrekt deremot vid krigshären.

Derpå företog sig Engelbrekt att intaga slotten, och gick det dervid nu, likasom förra gången, ganska hastigt; ty inom tre månader voro af alla borgar, de flesta intagna, de få öfriga inspärrade. Engelbrekt utförde nemligen kriget liksom förut med mycken ordning och krigstukt, men också med skyndsamhet och kraft; och, der han ej såg sig snart kunna vinna något med magt, höll han icke på myntet, utan betalade slottsherren för att få borgen, besparande derigenom både folk och tid. Han hade äfven stor lycka uti sina företag. Sålunda fick han in Grimshus genom öfverraskning. När han kom till Halmstad begärde han ett samtal med stadens borgmästare, Tyke Hjort, en dansk man. Engelbrekt fordrade, att *fästningen skulle uppgifvas;* men denne svarade oförskräckt, *att så länge han stode på sina ben, skulle det icke ske.* Derefter skildes de åt, men Tyke Hjort hade knappt tagit några steg, förrän han föll omkull och bröt benet af sig, och blef buren af sina knektar upp på slottet, *kunnande numera icke stå på sina ben.* Detta ansåg Tyke som ett bevis, *att Gud ville hjelpa Svenskarna, och uppmanade borgrarna att gifva sig.* Tre dagar derefter dog Tyke af denna benskada, och blef stadsfolket så försagdt öfver hans olycka, att det straxt öfverlemnade sig åt Engelbrekt, hvilken på detta sätt blef mästare öfver den starkaste af alla fästningarna.

Konung Erik förmådde ej göra Engelbrekt något motstånd. Tänkande alltjemnt på sin slägts upphöjelse, försökte han på allt sätt, att på ett möte förmå Danskarna att antaga hertig Bogislaf till hans efterträdare eller medkonung; men båda delarna afslogos. Erik, förtretad och uttröttad af sin oroliga regering, rymde derföre i all sköns tysthet både från riken och krig och reste till Pommern. Men några danska rådsherrar fore efter honom, intalande honom mod och fingo honom så med sig tillbaka igen.

SJUNDE KAPITLET.

ENGELBREKTS DÖD.

Axevalla slott i Westergötland var det sista, hvars belägring Engelbrekt företog under sitt krigståg rundt kring det södra riket. Vid Axevalla sjuknade han så, att han med möda kunde färdas derifrån upp till Örebro, på hvars slott han sjelf bodde. Herr Bengt Stensson Natt och Dag på Göksholm, som hade haft en tvist med Engelbrekt, sände nu till honom, begärande säkerhet att få komma till Örebro, för att der bilägga deras oenighet. Engelbrekt jakade härtill, och blef det alltså dem emellan öfverenskommet, *att nästkommande Pingst skulle deras tvist af riksens råd slitas, och lofvade hvar och en, att emedlertid hvarken han sjelf, hans barn eller någon i hans bröd skullè tillfoga den andra något ondt.* Härefter förde Engelbrekt herr Bengt såsom sin gäst upp på slottet, undfägnade honom på det bästa, och skildes de slutligen åt som fullkomligt förlikta.

Engelbrekt hade fått bud att infinna sig hos riksens råd i Stockholm, emedan de hade en angelägen öfverläggning med honom. Som han ännu var ganska svag af sin sjukdom, så kunde han ej rida landvägen; men viljande hörsamma kallelsen, beslöt han att resa sjövägen; och var han så matt, att han måste lyftas af

och på hästen, då han fördes ned från Örebro slott till stranden af Hjelmaren. Här hade han tvenne båtar i beredskap, uti hvilka han steg med sin hustru och barn samt några få tjenare, och började så resa till Stockholm.

Hjelmaren är de första milen från Örebro, ännu en smal och obetydlig insjö, bestående af tvenne små fjerdar, af hvilka den sista slutas med Björksundet. Detta sund uppkommer genom en stor halfö, på hvilken Göksholm ligger, och bakom detta sund vidgar sig Hjelmaren till en ganska stor och ansenlig sjö, kallad Storfjerden. Det led redan på aftonen den 3 Maj 1436, då Engelbrekt kom till Björksundet, och alldenstund han icke ville gifva sig ut på Storfjerden under mörkret, beslöt han att taga nattläger på en liten holme straxt till höger utanför sundet. Hans folk varnade honom väl för hans fordna ovän, Bengt Stensson på Göksholm der bredvid; men han förlitade sig fulleligen på den frid och förlikning, han nyligen med denne herre i Örebro hade ingått. De stego alltså i land, uppslogo tälten och tände en liten eld för att värma sig vid. Snart fingo de se en fullrustad båt komma från Göksholm och Herr Måns, förbemälte Bengt Stenssons son, var deruppå. Då sade Engelbrekt: »*Nu skolen i se, att herr Bengt är mig vänlig och vill bjuda mig till sig på Göksholm; dock kan jag ej komma för min stora krankhets skull.*» Derpå sände han en af sina tjenare till att vissa ett godt landstigningsställe för båten. Men så snart den lade till stranden, sprang Måns Bengtsson med en yxa i handen upp, skyndade dit, der Engelbrekt stod, lutande vid sin krycka, och frågade honom med vredt och hastigt mod: *kan jag få frid för dig i Sverige?* Engelbrekt, sjuk och matt, svarade med möda: *din fader och jag hafva tillsagt hvarandra frid och säkerhet. Jag hoppas, att han berättat det för dig.* Men Måns Bengtsson ville ej höra något, utan högg till Engelbrekt med yxan. Denne höll upp sin krycka till värn deremot, och hugget kom på sjelfva handen, afskärande der trenne fingrar. Då vände Engelbrekt om för att gå

undan, men Måns Bengtsson gaf honom då det andra hugget i halsen och det tredje djupt in i hufvudet, så att Engelbrekt störtade död till jorden. Ej nöjd härmed, lät Måns Bengtsson genomskjuta den döda kroppen med många pilar, och först sedan han sålunda mättat sitt blodiga sinne, återvände han till Göksholm, förande med sig Engelbrekts hustru, barn och tjenare som fångar.

För att draga så mycket mera nytta af detta nidingsmord, ämnade Måns Bengtsson bemägtiga sig Örebro slott på följande sätt. Han tog en af Engelbrekts tjenare, Albrekt Peccatel, samt en hop beväpnade män med sig, och red så hastigt till Örebro, dit han ankom, medan ännu nattens mörker varade. De gingo då till slottet, och Albrekt Peccatel tvingades att ropa och *begära komma straxt derin, ty han hade ett ganska angeläget ärende från Engelbrekt.* Men slottsfogden svarade upp ifrån borgen, *att Albrekt finge bida der nere tills dager, ty slottsporten öppnades ej denna natt.* Då slottsfogden ingalunda kunde häruti bevekas, lät Måns Bengtsson bortröfva allt, hvad Engelbrekt och hans tjenare egde nere i staden, hvarpå han reste tillbaka till Göksholm. Som de likväl fruktade för allmogens hämnd, så flydde Måns Bengtsson och hans fader undan till Ringstaholm, sedan de förut släppt Engelbrekts enka och barn lösa igen.

Snart utbredde sig rundt omkring uti nejden underrättelsen om det föröfvade mordet. Bönderna strömmade i raseri till Göksholm, för att hämnas på mördaren; men han hade redan flytt bort, och hans tjenare försvarade det höga fast murade slottet, så att bönderna ej förmådde deremot uträtta något; men utanför slottet uppbrände och förstörde de allt. Emedlertid låg Engelbrekts lik qvar på holmen. Bönderna skyndade dit, och under strida tårar upptogo de den älskade höfdingens söndersargade kropp, förde honom till Mellösa kyrka och begrofvo der under klagan och sorg honom, som var deras enda skydd och hjelp, då de alla förtrycktes.

Sedan, sökande ett ansenligare hviloställe åt sin höfding, förde de hans lik till Örebro, hvarest det blef nedsatt uti stadskyrkan; och så fast var tron på hans oskuld och redlighet, att munkarna påstodo, det underverk skedde vid hans graf, liksom vid ett helgons.

Karl Knutsson blef genom Engelbrekts död fri från en farlig medtäflare om högsta magten, och tyckte derföre ej illa om Måns Bengtssons gerning. Ja, han utgaf straxt ett påbud kring hela riket, att ingen skulle antasta eller ens förklena Måns Bengtsson för denna sakens skull. Men denne blef dock icke ostraffad. Snart kände han den bittraste ånger öfver sin illgerning; ja han ville i förtviflan deröfver mörda sig sjelf, om han ej hade blifvit hindrad. Emedan han af Danskar blifvit härtill förledd, hatade han och hans son allt, hvad danskt var, så att de aldrig kunde utan harm höra dem omtalas. Men all hans ånger förmådde ej utplåna det begångna brottet. Folket betraktade Måns Bengtsson alltid med en hemsk afsky, och tyckte sig i de missöden och olyckor, som sedan förföljde hans ätt, igenkänna himmelens straff öfver det oskyldiga blodet. Det berättas ännu, att vålnaden af Måns Bengtssons mor, som af girighet äfven skulle hafva uppeggat sin son till mordet, under nätterna stundom höres klaga och jemra sig uti ett igenmuradt hvalf under Göksholms gamla murar. Holmen kallas Engelbrektsholmen än i dag, och de gamle visa det på den skarpa sanden af solhettan förbrända gräset, sägande, att intet gräs mer kan trifvas på den förbannade jord, der Engelbrekt Engelbrektssons oskyldiga blod flutit.

TIONDE BERÄTTELSEN.

OM KARL KNUTSSON.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KARL KNUTSSON.

Efter Engelbrekts död var nu Karl Knutsson den mägtigaste man uti hela Svea rike. Han var född af de mest ansedda slägter, emedan hans far, riksdrotset Knut Bonde, och hans moder, Margareta Sparre, dotter åt den mägtiga Karl Ulfsson till Tofta, båda härstammade ifrån den gamle Jedvard Bonde. Utaf dessa sina föräldrar fick han icke allenast en hög börd och ganska stora rikedomar uti arf, utan äfven en, efter den tidens skick, mycket sorgfällig uppfostran, så att han var mera kunnig och lärd än andra herrar; ja han kunde till och med tala latin, hvilket endast biskopar och några få prester kunde. Sjelf hade han en stark och reslig växt samt ett manligt och skönt utseende. Han var glad och vänlig till sinnes, mild och intagande till sitt väsende, och kunde äfven ganska väl ställa sina ord, då han talade till folket, hvartill kom, att hans röst var så stark, att den hördes öfver sorlet af många hundrade män. På detta sätt gynnad af naturen och lyckan, fick han straxt ovanlig framgång och var ej mer än 27 år, då han 1435 blef riksmarsk, och året derpå riksföreståndare.

Men till dessa sina stora företräden hade Karl det felet, att han för mycket älskade nöjen och prakt och sträfvade förnämligast efter att sätta kronan på sitt hufvud. För att vinna detta, åsidosatte han understundom landets väl och rättvisans fordringar. Han dels behöll

för sig sjelf, dels gaf åt sina anhöriga de förnämsta länen. Uti Stockholm höll han ett stort och lysande hus, och eho, som ville, var välkommen till hans bord; och emedan han både ville och genom sina stora förläningar kunde löna sina tjenare bättre än andra, så skyndade den stora hopen, som söker mat och penningar, till honom, och han fick en väldig skara af sådana vänner och anhängare. De andra herrarna afundades i tysthet hans magt, likväl vågade de icke stort låta förmärka sig, ty de betraktade honom såsom ett försvar mot Engelbrekts parti och bönderna, hvilkas tilltagsenhet de fruktade.

ANDRA KAPITLET.

OM KARL KNUTSSON OCH ERIK PUKE.

Alltifrån riksföreståndare-valet i Stockholm (1436), hade Erik Puke hyst ett stort agg till Karl, och efter Engelbrekts död kunde han ännu mindre fördraga honom, ty Puke sjelf ville blifva den förnämste. Redan före Engelbrekts död, hade Erik Puke och åtta af hans svenner gått en dyr ed derpå, att vid tillfälle mörda marsken, och försökte de det flera gånger, men Karl kom alltid lyckligt undan. En gång voro rikets råd tillsammans uti Svartbrödraklostret i Stockholm och Erik Puke kom också dit med sina sammansvurna och ämnade utföra mordet. Han tilltalade derföre marsken hårdeligen, sägande: »*Karl Knutsson, kalla hem dina stöfvare, eljest slår jag dem öfver näsan. De locka bort från mig mina tjenare.*» Härmed menade han, att Karls tjenare med löften om högre lön bortlockade Pukens. Marsken svarade saktmodigt: *att om Puken egde att beklaga sig öfver någon af marskens tjenare, så skulle densamma stå till rätta för rådet, och, der han befunnes skyldig, aldrig mer äta marskens bröd.* Men Erik svarade med vredt mod: »*Vi skiljas aldrig åt med godo; utan skola vi och våra svenner mötas*

åt i marken, och den som då får öfverhanden, skall råda öfver den andra.» Karl Knutsson svarade: *»att de ingalunda må deruti lita på sina tjenare, utan kunde det sjelfva sig emellan byta; och vore Karl dertill färdig, sedan detta ärendet* *) *väl vore slut, men förr gjorde han det ej, om icke tvungen.»* Då sprang Puken upp och skyndade ut med sina tjenare; men i dörren ryckte en af dessa honom i rocken, sägande: *»Tänker uppå, herr Erik, hvarföre vi gingo hit!»* Erik svarade: *»Mig tyckes det ännu ej är tid.»* Då sade tjenaren: *»Som i viljen! men medan i hytten, hugger han till.»* Sedan blefvo de väl förlikta, dock var försoningen ej uppriktigare, än att, då Karl utsände Erik uti några rikets ärender kring landet, uppretade denne öfverallt bönderna mot Karl, utmålade honom såsom den grymmaste bondeplågare och tyrann.

En tid derefter hände sig, att Karl skulle fara till Nyköping från Stockholm. Emedan Erik Puke innehade Södertelje, så ämnade han att på vägen dit öfverfalla och mörda Karl Knutsson, och ville derföre öfvertala honom att fara landvägen genom Telje. Då Karl ursäktade sig med, att alla hans hästar voro ute på bete, så erböd Puken honom både sina hästar och tjenare; men Karl undanbad sig detta sällskap, och for med några få tjenare på ett par båtar öfver Mälaren till Telje, hvarest båtarna drogos öfver uti Saltsjön, och Karl fortsatte sin resa till Nyköping; och detta allt skedde så hastigt, att Erik Puke ej hann ställa sina försåt i ordning, utan Karl undkom lyckligt.

Men vid Karls hemresa ämnade Erik att så mycket säkrare fånga honom och lät derföre försänka Härstäket **), så att Karl ej skulle kunna ro der fram, utan nödgas taga vägen genom Telje. Marsken fick genom sina vänner veta Pukens försåt, och for derföre ej till

---

*) Nemligen Stockholms slotts belägring.

**) Det smala sundet mellan Wermdön och fasta landet kallades *Härstäket* för att skiljas från *Almarestäk.*

Telje; och då han kom till Härstäket, var försänkningen derstädes ej bättre gjord, än att Karl snart uppröjde icke allenast väg för sina båtar, utan en stor och öppen segelled, hvarefter han i all trygghet rodde glad och förnöjd in till Stockholm.

Då detta misslyckades för Puken, reste han efter till Stockholm, der han och Karl Knutsson bödo hvarandra till gästning och visade fagra anleten och mycken vänskap. Slutligen hände sig en gång, att Karl Knutsson, på ett stort gästabud hos Puken, frågade denne: *hvarföre han hade låtit försänka Härstäket.* Puken var då allaredan drucken och svarade derföre dristeliga: »*Ej finnes här emellan och Kalmar någon gädda, för hvilken så många krokar äro utsatta, som jag hafver utsatt för dig, fast det icke hafver mig lyckats.*» Karl Knutsson låtsade ej akta derpå, utan slog bort det med annat tal, och tycktes det, som han ej fruktade Puken mycket.

Emedlertid hölls ett möte uti Kalmar, der den gamla unionen förnyades, och det beslöts, att konung Erik skulle komma till ett möte i Söderköping, der alla klagomål skulle afhjelpas och slotten lemnas åt svenska män. Erik afreste också med en flotta från Gottland; men knappt var han kommen midt på hafvet, förrän en stark storm uppväxte, och som det var midt i natten, så stötte fartygen mot och seglade öfver hvarandra. En stor del af dem förgingos, de andra kastades somliga till Söderköpingsskären, somliga till Öland och Kalmaresund; men konungen sjelf till Gottland, der han knappt hann landstiga vid Karls öar, förrän det skepp, hvarpå han varit, förgicks framför hans ögon.

Under tiden väntade de svenska herrarna uti Söderköping på honom; men då ett allmänt rykte utbredde sig, att han hade förgåtts uti stormen; så uppmanade marsken de främmande fogdarna att, enligt Kalmare beslut, uppgifva slotten. Som dessa ej hade magt till motstånd, så öfverlemnade de sina borgar åt marsken, hvilken nu behöll de flesta för sig och sina slägtingar.

Han skaffade äfven Erik Puke några förläningar, ehuru de öfriga rådsherrarna det ej ville, och ämnade han att sålunda vinna Pukes vänskap.

Några utaf herrarna voro mycket missnöjda med, att de ej fått några förläningar, i synnerhet Broder Svensson, som varit en stor sjöhjelte, och sedan en af Engelbrekts ifrigaste anhängare. Han samlade sina vänner och tjenare utanför staden och höll till dem ett häftigt tal om marskens orättvisa och girighet. Sedan red han in till Söderköping, der han i mångas närvaro öfverföll marsken med svåra förebråelser och hotande ord; men denne lät på stunden gripa och följande dagen afrätta Broder Svensson, och gjorde så ett hastigt slut på denna oro.

Erik Puke fortfor med sina stämplingar mot marsken, oaktadt han hade fått så mycken hjelp af honom vid Söderköpings herredag. Han begärde en gång, att han och Karl Knutsson med endast några få män skulle komma till samtals; men marsken undvek detta, emedan han fått veta, att Erik hade laggt 100 man i försåt på hans väg. Detta oaktadt trodde Karl sig ännu kunna vinna Eriks vänskap och gaf honom ytterligare hela Helsingland uti förläning; likväl var Erik honom lika hätsk och på en resa i Westmanland fann Karl alla bönderna fiendtliga och af Puken uppretade mot sig. Slutligen, då han anländt till Köping och hade redan gått till sängs, kom hans köksmästare in och berättade, att Erik Puke hade gjort folket i Rekarne upproriska, och vore nu med sin här blott två mil från Köping, der han ämnade öfverraska Karl i natt. Men Karl tycktes hafva säkrare underrättelser, ty han fruktade Puken ingalunda, utan lade sig roligt att sofva. Dagen derpå, då Karl var på vägen till Arboga, mötte han två härolder, som öfverlemnade honom Pukens öppna fejdebref, hvilket lydde sålunda: »*Vet det Karl, att vill du mig något eller hvad danneman vill mig något, då finner han mig i Arboga och förbarme sig der Gud öfver, att jag må ej blifva i mak på min gård; ty jag aldrig*

vet, när jag varder stekter, styfder eller liflös. Då skall du veta, att till den dag, det varder bättre oss emellan, än det nu är, då vet det, att hvar jag dig finner eller någon, der dig tillhörer, då vill jag göra det så som mig bör göra mot min rätta fiende. Det vet Guds helga blod väl, att jag hade otänkt görat; och skall du veta, att den dag, som sagder var mellan Bengt Stensson och mig, honom säger jag upp, ty jag vill icke hålla mina fiender så lätta, som jag hafver förr gjordt. Scriptum Arbogæ, sub meo sigillo.» Då marsken hade läst detta bref, steg han af sin häst, föll på knä och bad *Gud vara domare emellan sig och Puken, samt hämnas på Puken, det han så illa lönade marskens välgerningar.* Derpå höll han råd med sina vänner, hvarefter några sändes till Örebro för att bespisa slottet. Sjelf red han till Westerås, sammankallade borgrarna och begärde af dem mat att dermed förse slottet. Dessa nekade alldeles, sägande, *att då skulle Puken och bönderne uppbränna deras stad.* »*Det skolen i ej frukta för*,» sade marsken, »*jag sjelf skall göra det;*» hvarpå han straxt befallte sina tjenare att taga harnesk på, gå ned i staden och tända eld uti alla gårdar. Då föllo borgrarna till föga, slottet blef väl försedt med spisning, och Karl red samma natt till Stockholm, der han rustade sig mot detta uppror. Han talade från burspråket till borgrarna och erhöll deras löfte om bistånd; tillika fick han många raska svenner från erkebiskopen och andra herrar, så att han, efter åtta dagar, kunde åter draga fullrustad emot Puken.

Då denne emedlertid fått höra, att Karl hade ridit undan vid Köping, tog han stort mod till sig, och stämde bönderna tillsamman på Arboga å, som var tillfrusen. Der inbillade han det enfalldiga folket allehanda osanningar om Karl, sägande, *att denne brukade, då bönderna kommo till honom, att binda, slå och hudflänga dem, uppskära deras mun till öronen, binda dem vid gärdesgårdar och låta dem frysa ihjel,* och slutligen uppmanade han dem, *att med honom gå till*

Mora stenar och der välja sig en bondeson till konung, och kröna honom, men sjelf ville Puken ingalunda blifva konung, sade han. Bönderna trodde honom och lofvade lydnad. För Nerkesbönderna höll han samma tal, utfästande sig tillika, *att af slottet göra ett kloster till Engelbrekts ära.* Desse följde villigt sin förra älskade höfdings vän och lofvade Erik trohet. Han lät dem då plundra Karls ladugård, som låg nere i staden, och gjorde sig der bönderna goda dagar, slagtande, stekande och ätande så mycket de förmådde. Men, då Erik uppfordrade slottet, ville Karls tjenare ingalunda gifva sig; och Erik fick dessutom veta, att slottsfolket nyss hade fått förstärkning och var med allting väl försedt, fastän motsatsen blifvit honom berättad. Han sade då till bönderna, *att han måste resa till Westerås och skydda landet för marskens plundrande och brännande, men skulle lemna en af sina svenner qvar till böndernas anförare.* Desse klagade och bådo honom ej öfvergifva dem, men han skyndade bort till Westerås. Straxt efter hans afresa gjorde marskens tjenare ett utfall från Örebro slott, och öfverföllo och nedhöggo jemmerligen bönderna i staden, så att de glömde både matsäckar och vapen och flydde undan, gömmande sig i skog och kärr, och tyckte att välfägnaden på marskens ladugård hade blifvit dem alltför dyrköpt.

Puken hade emedlertid församlat och lockat till sig Westmanläuningarna, med hvilka han började belägra Westerås slott. Han uppfordrade det till dagtingan, men slottsfogden, Bengt Gunnarsson, svarade, *att med den förrädaren Erik Puke ville de hvarken dagtinga eller hafva fred, utan ämnade de dela matsäckarna med bönderna.* Om qvällen företog Bengt också ett anfall och jagade bönderna från qvällsborden, gjorde stort nederlag på dem och förorsakade så stor förskräckelse, att Erik Puke med all sin skara måste sedan hålla vakt, utanför slottet hela natten igenom och lida mycket af den starka frosten, ty det var nu redan vinter. Dagen

derpå den 16 Dec., efter messans slut, gjorde borgfolket åter ett utfall mot de oberedda bönderna. Då blef villervallan värre än förut. Marskens tjenare drefvo stora flockar af fångna bönder in i slottstornen, och förde dessutom dit flera lass af böndernas matsäckar, under det dessa utan ordning lupo omkring. Så huserade svennerna väl en timma i staden, förrän Erik Puke fick sina tjenare samlade, till hvilka också bönderna sällade sig. När borgfolket detta sågo, drogo de sig i god ordning tillbaka på slottet, men Erik Puke, som förstod, att han här ej kunde vinna något, reste straxt upp till Dalarna, och öfvergaf bönderna, hvilka skyndade sig undan hvar och en hem till sitt, klagande och jemrande sig öfver, att de så hade blifvit bedragne och lockade till detta företag.

Nu kom marsken med sin krigsmagt från Stockholm och drog under julen omkring uti Westmanland, Rekarne och Nerke, stämde till sig bönderna, hvilka föllo till föga och blefvo mot penningeböter benådade, utom fyra bland hufvudmännen, som aflifvades. Men, som marsken fick bref från Dalkarlarna, *hvilka sade sig vilja hjelpa Puken*, så stämde han ytterligare Uppläningar och Östgötar sig till mötes tjugondedagen i Westerås; men ett stycke norr ut hade Puken och Dalkarlarna lägrat sig på Hälleskogen samt der huggit en bråta omkring sig. Det kom då till ett möte mellan Karl och Erik, *der den sednare lofvade blifva marsken trogen och föra honom alla Dalkarlarna till förlikning nästa dag vid Harakers kyrka.* Dagen derpå red alltså marsken och med honom erkebiskopen och flere till Haraker, der de fingo sitta i frost och snöyra hela dagen, och inga bönder syntes ändå. Om qvällen kom Puken, och sade, *att han ej hade magt med bönderna*, dock lofvade han, *att med dem nästa dag* möta marsken på Hofdista äng atanför Westerås. Men marsken fick också der vänta förgäfves, och på detta sätt blef han narrad ännu en gång. Då vredgedes han högeligen och som han dertill fick höra, att det var endast svek

af Puken och Dalkarlarna, ty de inväntade förstärkning af Helsingar och Gestrikboar, så red han straxt med hela sin här upp till dem vid Skultuna kyrka. Han påminde Dalkarlarna, *huru de förut hade lofvat honom tro och hyllest, och frågade, om de nu ville strida mot honom.* De ropade alla *nej!* föllo till föga för marsken och *lofvade att ej mera låta Puken förleda sig.* Marsken gaf dem då tillgift och befallte dem resa hem, men sjelf red han till Westerås, dit han äfven bad Puken komma, erbjudande honom säker lejd. Pukens vänner varnade honom; men han sade, *att på så höga herrars ord kunde man fulleligen förlita sig*, och for dit; men då Erik vid sammankomsten talade hårdt och oförsigtigt samt yttrade sin vrede och bitterhet oförtäckt, så lät marsken hastigt och tvärtemot gifven lejd fängsla och straxt afsända honom till drotset Krister Nilsson Wase i Stockholm, hvilken utan dröjsmål lät halshugga honom som en upprorsstiftare. Sådant slut fick hela hans företag; och hafva de fleste undrat på, att Karl Knutsson ej heldre gjort detta långt förut, då han hade dertill fulla skäl, än att nu för denna saken bryta ett gifvet löfte.

TREDJE KAPITLET.

JÖSSE ERIKSSONS DÖD.

Jösse Eriksson hade af marsken fått ett lejdebref, att ingen skulle våga antasta honom för hans förra uppförande, hvarefter han satte sig ned i Wadstena. Bönderna deromkring, som trodde, att de under marskens krig med Puken kunde göra, hvad de ville, bröto sig in i klosterstugan, uppsökte sin gamle fiende, Jösse, och drogo honom vid benen trapporna utföre, så att hans hufvud slog mot alla trappstegen, sedan bundo de honom på en släda och foro af till Motala ting. Der slöto de kring honom en ring, och dömde honom för

all den grymhet han i Dalarne utöfvat, till döden; hvarpå han straxt blef halshuggen. Karl Knutsson harmades mycket öfver, att bönderna hade vågat bryta hans lejdebref, och fällde dem derföre till höga penningeböter.

FJERDE KAPITLET.

OM KARL KNUTSSON OCH KRISTER NILSSON.

Krister Nilsson Wase till Björnö, som var riksdrots, hyste hemlig afund öfver marskens stora magt och anseende; likväl vågade han ej uppenbarligen visa det. Med Danskarna och med konung Eriks fullmägtige hölls nu det ena mötet efter det andra, dels om Unionens förnyande, dels om konung Eriks återkomst. Ehuru Erik ofta bröt sina löften vid dessa möten och uppförde sig oförståndigt och illa, så ville dock Krister Nilsson hafva honom in uti landet igen för att derigenom nedsätta Karls anseende. Karl ville åter hafva Erik afsatt för att sjelf blifva konung. Så sökte båda sin egen fördel, men ingen landets. Utvärtes antogo de dock sken af den innersta vänskap; drotset, som var gammal, kallade Karl för sin *son;* Karl kallade honom *fader* tillbaka, och låtsade med vördnad höra på hans faderliga råd, ehuru Karl visste, att de voro falska. Så rådde han, då Wermlänningar och Dalkarlar hade gjort uppror mot marsken, *att dagtinga med dem och ej resa sjelf dit, ty de skulle aldrig mer lida Karl.* Detta gjorde Krister för att stärka upproret, som han sjelf hemligt understödde, ämnande sålunda få Dalarna och Westerås till förläning åt sig och sin son. Men marsken sände hastigt sin höfvitsman, Arvid Svan, med 120 svenner till Wermland, der denne i Jössehärad nedhögg uti en strid en stor mängd af bönderna, hvarefter den landsorten återvände till ordning. Dalkarlarna åter stämde Karl till mötes mot sig och rikets råd i Enköping. Drotset varnade *sin käre son* beständigt för

att gå ut till bönderna; men Karl Knutsson gick ändå modigt till deras samling, och då hade ingen af dem något klagomål öfver Karl och hans tjenare att framföra, utan erkände sitt brott, lofvande böter derför och lydnad i framtiden.

En gång hade Karl lemnat åt Krister sitt insegel att sätta under några utländska bref. Krister förseglade dermed ett bref, att han skulle få Helsingeland uti förläning, och skedde detta marsken ovetande. Han förband sig ock med flere biskopar och rådsherrar att skilja Karl från regeringen; men denne hade så stort anseende, att det misslyckades, och Karl i dess ställe blef vald till riksföreståndare, Krister Nilson till stor förtret, hvilken nu måste hylla honom såsom sin öfverherre. Han företog sig derföre åter hemliga stämplingar att hjelpa konung Erik in i riket; hvarföre Karl omsider beslutade sig att göra ända på denna oro. Hans tjenare, Klas Lang, fick välja sig fyratio bland marskens raskaste svenner, med hvilka han red till Krister Nilssons gård, Räfvelstad, och utförde Klas Lang sitt ärende så väl, att mer än hundrade af Kristers tjenare blefvo öfverrumplade och fångne i ölstufvan om qvällen, och Krister sjelf rycktes utur sin säng, kastades halfklädd uti en släda och fördes till Westerås; och måste han nu lemna alla sina förläningar i Sverige och åtnöja sig med Wiborgs slott i Finnland. Så kufvade Karl Knutsson äfven denna fiende; bedrägeri blef straffadt med bedrägeri, och om någon gjorde sig samvete öfver dessa brott, så kunde de rika med stora omkostnader derföre få påfvens förlåtelse, och lefde sedan, som de ville.

FEMTE KAPITLET.

OM KARL KNUTSSON OCH NILS STENSSON.

Nils Stensson Natt och Dag, farbroder till Engelbrekts mördare, Måns Bengtsson, var gift med Karls

syster; men kunde oaktadt denna nära slägtskap icke se Karls stora magt utan bitter afund. Han hade redan med sina bröder, Bo och Bengt, deltagit i Krister Nilssons stämplingar, men hade blifvit förlikt och aflaggt trohetsed. Knappt var likväl marsken ur Östergötland, förrän Nils lät sina tjenare rida öfver hela landet och slå Karls svenner, hvar de kunde finnas, samt plundra och röfva bönder, prester och kyrkor. Karl kom då och instängde Nils på Stegeborg, och lemnade belägringen åt Erengisle, varnande honom att icke tro Nils. Detta oaktadt lyckades det Nils, då han kom i nöd, att erhålla ett stillestånd af Erengisle, under förevändning, att han ville söka förlikning med Karl. Nils lofvade med dyra eder, och åtta af hans svenner gingo i borgen derföre att han under stilleståndet ej skulle fly från det belägrade slottet. Knappt voro likväl de belägrande borta, förr än Nils red med tjugeen man ut från Stegeborg ned genom Småland, tills han fann ett skepp, hvilket han våldsamt bemägtigade sig, och for dermed öfver till konung Erik på Gottland; men Karl harmades högeligen, att hans tjenare så hade låtit narra sig.

Konung Erik mottog Nils Stensson väl, tänkande att genom honom återvinna riket. Han gaf honom tvåhundrade hofmän *), mycket penningar och spisning, utnämnde honom till sin marsk, och utfärdade bref öfver hela riket med befallning, att alla skulle lyda herr Nils Stensson. Så utrustad, kom denne tillbaka till Östergötland, lät sina tjenare draga öfver allt landet med plundrande och härjning, och dessutom buro de till Svenskarnas stora harm den danska fanan, Dannebrog, framför sig allestädes. Men snart kom Karl med sina hofmän till Östergötland; då rymde Nils Stensson haste-

*) *Hofmän* kallades på denna tiden de tjenare, som följde med någon mägtig herre. De skulle vara ganska väl beväpnade ryttare, mycket öfvade i strid och fäktning, och sin herre alldeles tillgifna och lydiga.

liga undan till Gottland och hans plundrande tjenare skyndade att gömma sig undan på Stegeborgs slott, hvilket Karl straxt lät innestänga på alla sidor. Han bodde sjelf under denna belägring på en holme, hvilken ännu efter honom kallas Karlsholme. Slottsfolket såg, att Karl ofta gick emellan sina läger utefter ett berg, och var då inom skotthåll för fästningen. Deras byssemästare Rodenborg lofvade då *vid lif och ära, att fälla Karl, derest han mera ginge den vägen*, och lät så vända fjorton kärrebyssor *) mot berget och voro de laddade med stenar i stället för kulor, som det brukades den tiden. Snart sågo de, hvar Karl kom, ty de kunde lätt igenkänna honom på den resliga växten och stolta gången, och Rodenborg tände på den första kanonen; men den hoppade af vagnen och stenen gick tjuge famnar öfver Karl. Han afsköt den andra, men krutkammaren sprang och stenen gick ej tjuge famnar långt. Han afsköt den tredje, men äfven denne hoppade af vagnen och stenen träffade icke. Nu ville Rodenborg ej skjuta mer, ty han kände sig hastigt sjuk, och sade, *att det var Guds straff för Rodenborgs onda uppsåt emot Karl.* Så kom Karl lyckligt undan äfven från denna fara. Belägringen fortsattes emedlertid med allt allvar, så att borgfolket slutligen måste dagtinga. Alla bröderna Natt och Dag blefvo återigen förlikta med Karl och lofvade honom tro och huldhet. Men snart fick han höra, att Nils Stensson var ånyo kommen från Gottland och red omkring med 60 tjenare uti Östergötland, föröfvande allehanda slags öfvervåld och plundring. Karl skickade åter ned sina hofmän, hvilka uppsökte Nils Stenssons röfvareband på en äng mellan Norr- och Söderköping, slogo dem alldeles ur fältet och fingo herr Nils sjelf till fånga. Han fördes till Söderköping, der han straxt dog af en smittosam sjukdom; men Karl lät hålla sträng räfst med hans tjenare och nio bland dem blefvo afrättade och steglade.

*) Så kallades kanoner, hvilka först vid denna tiden blefvo införde i Sverige,

Slottsfogden på Borkholm på Öland, herr Måns Gren, gjorde straxt härefter äfven uppror för att hjelpa konung Erik mot Karl. Men denne kom genast ned till Öland med sina svenner, och måste då Måns Gren uppgifva slottet och svära tro och lydnad åt Karl Knutsson.

SJETTE KAPITLET.

OM KONUNG ERIKS AFSÄTTNING.

Så misslyckades alla försök att hjelpa Erik återigen till Sveriges krona, och de mångfalldiga underhandlingar, som för samma ändamål höllos, fingo, genom Eriks oförstånd och trolöshet, en lika olycklig utgång, ehuru mycket också den trogne och ärlige Hans Kröpelin arbetade för honom. Uti Danmark hade han äfven längesedan förlorat allt anseende. Det hände sig en gång, att den mägtige och förnäme Olof Tott mötte konungens frilla, jungfru Cecilia. Som hon for uti en grann och präktig vagn, eller *karm* som det då kallades, och herr Olof ej kände henne, så tog han af sin hatt och helsade vördnadsfullt såsom på en hederlig fru. Hans tjenare började le häråt; och då herr Olof af dem fick veta, hvem hon var, stötte han i vredesmod hennes vagn öfverända, drog fram jungfru Cecilia derur och gaf henne med sitt svärd tre slag på baken och bad henne hälsa konung Erik, *att denna skökan skulle skilja honom från Danmark.* Osedligheten gick så långt, att Dorotea, en annan konungens frilla, förde offentligt i sitt sigill de orden: *Dorotea, konung Eriks Concubina.* När slutligen Erik alldeles uppretat Danskarna genom sin envishet att mot deras vilja lemna riket åt Bugislaf af Pommern, for han bort till Gottland, hafvande med sig alla rikets klenoder och sin kära Cecilia. Som orsak förebar han, att han skulle dagtinga med Svenskarna, men han kom aldrig tillbaka. Snart skickade Danskarna och uppsade honom trohet och lydnad, samt

utvalde hans systers son, hertig Kristofer af Bäjern, till sin konung. Då Erik ej heller ville gå in på de vilkor, som Svenskarna föreskrefvo, så uppsade äfven de honom all tro och lydnad (1439). Erik gjorde inga synnerliga bemödanden att återfå sina riken, utan lefde en tid bortåt sorglöst med sin Cecilia på Gottland och närde sig hufvudsakeligast genom att bortkapa och plundra svenska och danska skepp i Östersjön.

Hertig Kristofer af Bäjern skref väl redan 1438 till svenska rådet om att blifva deras konung, men ännu förmådde Karl bindra det. Han tycktes både sig sjelf och andra ej oförtjent att bära kronan. Med sin raskhet hade han så väl stillat alla de inrikes upproren, som befriat riket från allt utländskt öfverväld. Många underbara sagor utspriddes om honom; den gamle byssemästaren Rodenborg kunde ej dö, sade man, under sin beständiga och svåra sjukdom, förr än han fått Karls förlåtelse. En liten flicka tyckte sig en gång under predikan se en gullkrona på Karl hufvud och visade den åt flera; och en gammal åttatioårig nunna förutsade honom, *att han visserligen en gång skulle blifva konung.*

Men på andra sidan voro många, ja långt flera, emot honom. Bönderna hatade honom såsom misstänkt för att hafva gynnat Engelbrekts mord. Presterna, som nödvändigt ville förnya Kalmare-unionen, sågo i Karl enda hindret deremot; och adeln afundades hans magt och kunde ej lida, att han skulle blifva deras herre och konung. Dessutom afskydde många det våldsamma och ofta trolösa sätt, hvarpå han gjorde slut på sina fiender; utom ofvannämnde berättades äfven, att han låtit i mandelmjölk förgifva erkebiskop Olof, hvilken städse arbetade för konung Erik. Många älskade äfven Unionen, ty de trodde, att ju större ett rike var, desto lyckligare blefve äfven dess folk; och herrarna önskade den tillbaka, för att under konungens fråvaro få såsom de förnämsta styra riket.

Mot dessa skäl strandade alla Karls försök. Två år lyckades det väl honom att utestänga Kristofer och såsom riksföreståndare sjelf få styra riket; men slutligen måste han gifva vika för herrarnas envisa begäran och Kristofers list, som både sjelf och genom sina sändebud lofvade Svenskarna och isynnerhet Karl Knutsson allt möjligt godt. Kristofer smickrade honom på allt upptänkligt sätt, kallade honom sin *trofader* och biföll straxt och gerna Karls begäran att få Finnland och Öland i förläning, samt befrias från allt ytterligare redogörande för den tid han styrt riket. På dessa vilkor och sedan han afgifvit sin konunga-försäkran, blef Kristofer tagen till konung i Sverige 1441.

SJUNDE KAPITLET.

OM KONUNG KRISTOFER.

Kristofer kom nu till Stockholm, hvarest han höll ett ganska praktfullt intåg, gående bredvid Karl Knutsson. Nu var väl Kristofer fager och dejelig till anletet, men hans växt var kort och oansenlig, samt vanställd af förmycken fetma. Folket, som betraktade dem, sade ock sins emellan, *att marsken vore skönare än konungen och mera värdig att bära en krona;* hvilket då Kristofer sedan förnam, bad han, skämtande, *Karl icke gå sig så nära, ty folket sade då, att Karl borde vara konung och Kristofer hans tjenare.* Likafullt visade Kristofer alla utvärtes tecken till den största vänskap för Karl, och stod till och med fadder för en af hans döttrar. Men som marsken nogsamt såg, att konungen i sjelfva verket ej ville honom väl, så reste han skyndsamt öfver till sin nya förläning, Åbo. Konungen for nu sin Eriksgata, och upptog allestädes med synbart välbehag alla klagomål mot Karl Knutsson. Han stämde honom också till Stockholm, att stå till ansvar för dessa tillvitelser; och bröt Kristofer sålunda det löfte, han vid

sitt val gifvit Karl. Denne inställde sig, men endast på konungens högtidliga lejd, och till yttermera bekräftelse derpå medförde han sjelf femhundrade raska och välbeväpnade svenner. Likväl visste Kristofer med sin slughet så bringa marsken i svårighet, att denne måste lemna från sig Åbo och nöja sig med Wiborg. Karl skyndade hastigt tillbaka, fruktande ännu något ytterligare svek af konungen; men nu fick han sitta några år bortåt uti tysthet och ett slags landsflykt på samma Wiborgs slott, dit han sjelf under sina mägtiga dagar hade förvisat sin medtäflare den gamle Krister Nilsson Wase.

Nu tyckte sig Kristofer hafva temligen förminskat Karl Knutssons magt, hvars stora anseende han dock alltid mycket fruktade; men att sjelf vinna sina undersåtares kärlek, det förmådde han icke; ty med all sin gladlynthet och qvickhet, var han icke en klok och rättvis, utan en slug och illfundig, herre. För att vinna penningar och utså oenighet mellan de svenska herrarna, plägade han sälja bort ett län åt flera på en gång, utan att de visste af hvarandra; men följden var, att han fick allas ovänskap. Han ville äfven i början framdraga sina Bäjrare, men då Danskar och Svenskar gjorde deremot allvarsamma påminnelser, blefvo de åter utskickade. Det väckte också stor harm, att, då folket klagade hos Kristofer öfver Eriks sjöröfverier på Gottland, svarade konungen lättsinnigt, *att hans morbror väl behöfver något till sin bergning, när han sitter på ett skär, som Gottland.* Då slutligen roffandet blef alltför olideligt, så for Kristofer dit med krigsfolk; men sedan konungarna i enrum talat med hvarandra och slutat fred, seglade Kristofer derifrån; och Erik fortsatte sitt sjöröfveri som förut.

Det, som likväl mest gjorde Kristofers regering förhatlig, var den svåra tid, som då inträffade. Under Karl Knutsson hade det alltid varit goda år; men under Kristofer blef det missvext, det ena året efter det andra, så att folket måste äta barkbröd, och dertill kom pesten in i riket. Oaktadt en sådan nöd for konungen

likväl med så stort sällskap genom landet, att folket måste för hvarje natt sammanskjuta fem läster korn åt hans hästar; fastän de sjelfva åto bark. Folket kallade honom derföre *Kristofer barkekonung*, och tillskref efter vanligheten denna missväxt konungens syndiga uppförande, ty han lefde mycket illa så väl med dobbel och drickande, som skörlefnad, ehuru hans unga femtonåriga gemål var den skönaste i norden.

Konung Kristofer var för öfrigt af ett både godt och gladt lynne, och visade i sin regering mycket förstånd, ehuru det ofta förblandades med slughet och trolöshet. Hans förnämsta bemödande under sin regering gick ut på att afskudda det handelsok, som Hansestäderna lagt på norden och kufva dessas magt; men midt under dessa tillrustningar dog han hastigt uti Helsingborg den 6 Januari 1448 och lemnade inga arfvingar efter sig.

Det märkes för öfrigt, att under Kristofers tid (1442) blef den så kallade *Medellagen*, som i Magnus Smeks tid utarbetades, ändtligen antagen till allmän lag öfver hela riket.

ÅTTONDE KAPITLET.

KARL KNUTSSON, KONUNG.

Då Kristofer dött, togos båda bröderna Bengt och Nils Oxenstjerna till riksföreståndare, och denna slägt blef nu ganska mägtig, emedan Bengts son, herr Jöns Oxenstjerna, blef erkebiskop efter Nicolaus, som dog af sorg öfver Kristofers död, och öfver de oredor han nu såg förestå fäderneslandet.. Likväl hade Oxenstjernorna ej nog magt att göra någon af sig till konung, utan ville i dess ställe upprätthålla Kalmare-unionen, hvaruti de understöddes af Wasarna. Deremot höllo både Bonde- och Bjelke-slägterna med Karl Knutsson, som nu skyndade hem från Finnland, med åttahundrade riddare.

Redan förut gingo öfver hela riket många rykten om flerfalldiga spådomar och uppenbarelser, att Karl skulle blifva konung. Hela denna vår hade varit en hård torka och allt landet fruktade en förfärlig missväxt, men samma dag, den 23 Maj, som Karl kom till Stockholm, föll ett rikligt och uppfriskande regn på den förtorkade jorden; och menigheten, som häruti igenkände Karls fordna lycka, och trodde sig se Guds synnerliga välbehag, blef honom så mycket mer tillgifven. Fåfängt var derföre allt Oxenstjernornas och Wasarnas bemödande att få någon af de sina till konung, fåfängt deras försök att uppskjuta valet och förnya Kalmare-unionen. Fåfängt var det slutligen, att Jöns Bengtsson reste bort, troende, att man ej skulle våga företaga konungaval utan erkebiskopen. Sjuttio valherrar gingo tillsammans; Karl Knutsson och båda Oxenstjernorna sattes på förslaget; men när röstningen för sig gått, hade dessa tillsammans fått åtta, men Karl ensam sextiotvå röster. Folket ropade då högt, att det ej ville hafva någon annan konung, och gingo så alla in i storkyrkan och sjöngo *Te deum laudamus*. Erkebiskopen kom och försonade sig med Karl, hvilken nu jemnte sin drottning blef krönt uti Uppsala med mycken prakt och ståt, och det allt på sin egen bekostnad, utan att derföre betunga bönderna med någon ny skatt *).

Så snart Karl blifvit konung, var hans första omsorg att göra slut på Eriks sjöröfverier. Han utsände derföre en flotta till Gottland; och gick det så lyckligt, att inom en kort tid voro både hela ön och staden

*) Denna konung kallas Karl den åttonde, ehuru han rätteligen borde heta Karl den andre; ty den sanna historien känner blott en Karl före honom, neml. Karl Sverkersson. Men för flera hundra år sedan hade man uppgjort en falsk konungalängd, enligt hvilken han skulle blifva Karl den åttonde; och då origtigheten häraf upptäcktes, bibehöll man likväl de gamla namnen Karl 8, 9 m. m., vid hvilka man var van.

Wisby i Svenskarnes händer; och konung Erik befann sig innestängd uti stor nöd på Wisborg. Karl hade äfven sändebud inne i Norrige för att skilja detta riket från Danmark, och lyckades det så väl, att han blef krönt 1449 i Trondhem till konung öfver Norrige; och tycktes sålunda lyckan vara Karl Knutsson ganska gynnsam i början af hans regering.

NIONDE KAPITLET.

KARL KNUTSSONS OLYCKOR.

Men denna framgång var ej långvarig. Adelns afund, presternas magt, folkets oförstånd och Danskarnas stämplingar, allt bidrog att åter störta riket uti elände. Måns Gren lät svenska krigshären ligga overksam på Gottland, tills konung Erik fick förstärkning af Danskarna, hvilka under tiden hade utvalt hertig Kristian af Oldenburg till konung. Då måste Svenskarna lemna ön nästan utan motstånd, och den förrädiske Måns Gren svor i hemlighet konung Kristian trohet och lofvade hjelpa honom in i riket. Men i denna vefvan öfvergaf konung Erik Gottland, sedan han bott der i 10 år, nemligen från 1439, och for öfver till Pommern, der han ännu lefde uti 10 år med föga heder och anseende.

Ett möte skulle hållas med de danska uti Halmstad den 5 Februari 1450, och voro dertill utsedda 12 svenska herrar, bland hvilka voro Nils Jönsson Oxenstjerna och Måns Gren, hvars trolöshet konungen ännu icke förfarit. De beslöto nu med Danskarna, *att Kalmare-unionen skulle äga bestånd, och den af konungarna, som öfverlefde den andra, skulle styra båda rikena. Tvisten om Gottland skulle afgöras på ett nytt möte och Karl afsäga sig Norriges krona, och om han ej ville antaga dessa vilkor, skulle alla tolf gå i fängelse hos Danskarna.* Detta var tvärt emot Karls befallning, hvilken uttryckligen bjudit dem att i afseende på Gott-

land och Norrige ej eftergifva något. Som de derföre fruktade hans vrede, och dertill ville föröka sin egen magt, så ingingo de fleste af dem ett hemligt förbund, *att tvinga Karl afsäga sig rättigheten att af- och tillsätta länen, och derest han det ej ville, skulle de på sådant vilkor erbjuda Kristian kronan*; och voro erkebiskop Jöns Bengtsson och biskop Sigge i Strengnäs mycket delaktiga i detta förräderi; men den gamle 93-årige biskop Magnus i Åbo kom i stor vånda, om han skulle bryta sin trohetsed mot Karl, eller sin tysthetsed mot de sammansvurne. Slutligen gick dock den gamle mannen till Karl och yppade för honom alla de förehafda ränkorna. Karl måste likväl gå in på att afsäga sig Norrige, ehuru hårdt det var; ty han vågade ej bryta Halmstads dagtingan, emedan då alla de herrarna, som lofvat gå i fängelse, samt deras mägtiga vänner och slägtingar öfver hela riket ofelbart hade gjort uppror. Men länsrättigheten gaf han ej bort, utan tvärtom tog han länen från erkebiskopen, biskop Sigge, Måns Gren och Nils Jönsson, till straff för deras trolöshet. Måns Gren lade sig då på sjöröfverier i Östersjön, men blef tagen af Lybeckarna, hvilka halshöggo hans tjenare; men han sjelf utlöstes af konung Kristian, som gjorde honom till sin härhöfvidsman.

Till andra olyckor kom äfven pesten in uti landet, och härjade så häftigt, att den endast i Stockholm bortryckte 9000 menniskor. Deribland äfven drottning Katarina, och var detta en svår sorg för Karl; ty hon var icke allenast mycket fager och skön, utan äfven af ett ganska mildt och lifligt sinnelag, så att hon ofta med sin glädje skingrade de mörka sorger, hvilka omgåfvo konungen; och hade deras sammanlefnad alltid varit den käraste, så att ingen kunde minnas sig hafva sett det minsta missnöje dem emellan. Hon lemnade nio barn; de fleste af dem dogo i sin ungdom och ingen har sedan blifvit mycket ryktbar.

Som Kristian denna gången ej kunde vinna något genom stämplingar, så började han att låta sitt folk göra infall och härja i Sverige. Då sammandrog Karl en stor krigshär, tågade med densamma in uti Skåne om vintern 1452, härjade och förstörde hela landet. Om våren drog han derifrån, delade sin här, af hvilken den ena hälften under konungens svåger Gustaf Karlsson gick till Blekingen och underkufvade det landet; den andra hälften under Ture Turesson Bjelke och Eggert Kromedik till Halland, der de likväl läto hären vara alldeles overksam, ty de höllo i hemlighet med Kristian. Ture hade nemligen både en dansk mor och hustru och Eggert var sjelf af dansk stam och dessutom slägt med Karl Knutssons fiender, Wasarna.

Konungen utrustade nästa vår en stor flotta, ämnande dermed anfalla Danmark; men just som han skulle afsegla, fick han veta, att konung Kristian infallit med en väldig krigshär, uti hvilken var ett stort antal tyska legoknektar, samt dessutom flera främmande furstar. Denna här utbredde sig öfver hela Småland och Westergötland och började belägra slotten. Då rustade sig Karl och drog ned med sin magt emot Danskarna. Men nu är till märkandes, att slottsherren på Örebro, herr Erengisle Nilsson, en af Karls trognaste vänner, hade till hustru fru Brita Tott, som var af dansk slägt. Hon underrättade med hemliga bud sina landsmän om alla Karls företag, så att han allestädes fann dem väl beredde mot sig. Sålunda hade Kristian vid Karls ankomst till Westergötland dragit sig inom det befästade Lödöse, så att Karl kunde der ingenting uträtta. Han fick höra, att danska flottan under Måns Gren hade anfallit Stockholm. Den blef väl med stor förlust derifrån drifven; men då Karl skyndade dit för att göra nederlaget fullkomligt, underrättade fru Brita sina landsmän derom, så att danska flottan i tid lagade sig undan. Karl kallade då till sig rådet, men erkebiskopen och biskop Sigge, hvilka året förut hade af Karl igenfått sina slott mot förnyad trohetsed, bröto den nu. De sade, *att de*

aldrig skulle komma till honom; utan befästade sig ytterligare på sina borgar, och skrefvo till Kristian, bedjande honom komma till Uppland, så skulle de understödja honom. Sådan trohet blef Karl af dem bevisad; tillika fick han nu underrättelse om, att Westgötarna hade med sin biskop hyllat Kristian, hvilket skedde på hemlig anstiftan af Ture Bjelke, som dock ej ville uppenbart bryta med Karl. Denne såg sig sålunda på alla sidor omgifven af förräderi och visste snart ej mera, hvilken han skulle tro. Likväl hjelpte honom lyckan ännu en gång. Kristian skulle från Jönköping draga öfver Holveden in åt Östergötland; men herr Erik Niperts hade huggit en bråte på skogen, der han gömde sig med en stor hop Östgötar. De öfverföllo de framtågande Danskarna, slogo tvåhundrade af dem, togo flere af konungens råd till fånga, och drefvo de öfriga, sårade och förskräckta, tillbaka ur skogen. Munkarna hafva på sitt vis beskrifvit detta slag uti efterföljande latinska vers:

Complures ad Holaved de Dacis föllo döde ned.
Dat finem rixæ Dacis den svenske pålyxe.

Nu började både Tyskar och Danskar att klaga öfver det besvärliga krigståget. Rödsot och pest härjade bland dem, så att Kristian slutligen blef tvungen draga sig tillbaka till Danmark, och Tyskarna svuro på sitt brutna tungomål: *in Sweden kame wy nimmer meer* *), och så blef Karl befriad från denna fara.

TIONDE KAPITLET.

OM TORD BONDE.

Men ännu innehades Lödöse af Danskarna och hela Westergötland var vacklande i sin trohet mot Karl.

*) D. v. s. Aldrig mer komma vi till Sverige.

Denne satte då till höfvidsman öfver sina tjenare herr Tord Bonde, som var hans syskonebarn, och fastän ung, beviste sig som en både dristig, klok och förfaren krigshjelte. Han red med Karls svenner hastigt mot Lödöse. Det var en mörk, regnig och stormig natt, så att Danskarna ej väntade något anfall; men herr Tord aktade litet regn och blåst, utan kom tidigt före morgonen till Lödöse, öfverrumplade staden och tog alla Danskar, der voro, till fånga; hvarefter han lät sina tjenare hålla sig väl med fiendens vin och mat, och så taga sin skada igen för den ruskiga natten. Här fann herr Tord en väska med bref, bland hvilka flera voro från Brita Tott och herr Ture Bjelke, angående deras, erkebiskopens och biskop Sigges förräderi mot konung Karl. Herr Tord skickade dessa brefven straxt upp till konungen; men beslutade också att söka öfverraska Ture Bjelke. Han red derföre straxt med 30 man till Axevalla slott, som herr Ture innehade. Emedan denne ej trodde, att hans förräderi var upptäckt, så släppte han in herr Tord jemnte dess tjenare på slottet; likväl hade Tord af försigtighet befallt, att hans män skulle komma dit endast fyra eller fem i sender, för att ej med för mycket folk på en gång skrämma Ture. Om qvällen, då de sutto till bords och just som kålen inbars, reste sig herr Tord, fattade Ture vid halsen och höll honom fast. Tures svenner lupo till för att hjelpa sin herre; men Tords svenner hindrade dem med hugg och slag, och lyktades leken så, att både herr Ture och alla hans tjenare blefvo fångna och herr Tord fick slottet i sitt våld. Herr Ture måste då lofva att blifva stilla uti Warnhems kloster och hans tjenare i Skara, och så afvakta, hvad konungen om dem beslöte.

Denne, som emedlertid fått brefven från herr Tord, sammankallade rådet i Stockholm och framlade för dem alla dessa handlingar. Så stor var likväl herrarnas magt och gemensamma afund mot Karl, att han måste förlika sig med dessa förrädare och ej tordes straffa dem, ehuru han hade så fullgoda bevis på deras onda uppsåt och

gerningar. Han for nu ned till Westergötland; men vid ryktet om hans ankomst rymde herr Ture med sina tjenare, tvärtemot ed, till Eggert Kromedik på Rumlaborg, hvarifrån båda dessa förrädare flydde till Danmark.

Tord Bonde fortfor emedlertid att manligen försvara riket. Konung Kristian försökte att med en här bryta in i landet, och gjorde det flera gånger; men herr Tord, som nu var höfding öfver Westergötland, emottog honom allestädes så, att Kristian slutligen måste med oförrättade ärender och stor förlust draga sig tillbaka ur Sverige. Under detta återtåg, byggde han likväl i Småland ett fäste, som han kallade Danaborg, och inlade der en dansk besättning. Men Tord Bonde kom straxt efter med sina tjenare och beväpnade bönder, och blef då fästningen med storm intagen, och Danskarna derstädes ledo ett sådant nederlag, att bönderna allsedan den tiden kallade slottet Danasorg i stället för Danaborg.

En annan gång kom konung Kristians härförare, herr Kolbjörn Gast, dragande med tretusen man för att fördrifva herr Tord utur Norrige, der denne anlaggt flere fästningar. Herr Tord hade då ej mer än fyrahundrade man hos sig, likväl beslöt han våga en dust mot herr Kolbjörn. Han dolde derföre ett hundra af sina svenner uti en skogsdunge, men sjelf angrep han med de öfrige trehundrade den norrska hären, hvilken förskansat sig inom en vagnborg. Då herr Tord ej kunde inbryta dit, vände han om med de sina och låtsade fly. Norrmännen öfvergåfvo vagnborgen och började förfölja honom; men när han så lockat dem ett stycke från deras borg, vände han sig om igen, och gjorde ett så hårdt anfall emot dem, att de näppeligen kunde stå deremot; och blef der då ett skarpt fäktande. Herr Tord stack och sköt omkring sig och två gånger blef hästen under honom dödad. I detsamma kommo de hundrade svennerna fram ur sitt bakhåll. De voro väl så illa utrustade, att de ej hade jern på sina lansar; men de redo icke desto mindre med hurtigt mod på fienderna, och läto dertill högljudt blåsa uti trenne basuner, som

de hade med sig. Vid detta blefvo Norrmännen helt förvirrade, och skrämde. De ropade, *att all Sveriges magt komme dragande emot dem*, och började springa åt alla sidor. Sjelfva herr Kolbjörn Gast flydde med sina tjenare undan till ett berg; men herr Tord följde der manligen efter och grep alla, både anföraren och hans svenner. Sådana krigsknep förehade herr Tord esomoftast, och genom sin vaksamhet, klokhet och tapperhet afvärjde han alla Danskarnas anfall och gjorde dem ganska stort afbräck. Icke eller tordes Karl Knutssons inhemska fiender och afundsmän något företaga, så länge han hade en sådan försvarare; och var herr Tord sålunda sin konungs förnämsta stöd och hjelp.

Men den tappre och trofaste hjelten föll sluteligen för en förrädares hand, då hans fiender ej förmådde i strid skada honom. En ibland hans tjenare, nemligen Jösse Bosson, hade helt och hållet vunnit herr Tords förtroende, ehuru Jösse var dansk till födseln. Det var ingen, som herr Tord förlitade sig så mycket uppå bland alla sina hofmän, och hade han gjort Jösse till slottsfogde på Karlborg, ett fäste uti Bohuslän. Det hände sig en gång under dessa norrska oroligheter, att herr Tord kom till Karlborg, och skulle dröja der öfver natten. Jösse bad då herr Tord taga sig nödig hvila och lofvade under tiden sjelf bevaka slottet. Likaså sade han till herr Tords tjenare, och, emedan de alla voro trötta, tackade de derför, och begåfvo sig till sängs. Nu lät Jösse i hast reda till sina skepp och bära ned på dem alla sina dyrbarheter. Sedan innestängde han i tysthet Tords tjenare, gömde undan deras svärd och skar af deras bågsträngar; så mycken försigtighet trodde han vara sig af nöden, innan han vågade angripa den hjeltemodige herr Tord. Nu gick han in till honom, hafvande en yxa i handen. Herr Tord reste sig litet i sängen och frågade, hvad Jösse ville; men denne gaf honom i stället för svar ett så hårdt hugg med yxan, att han klöf hela hufvudet ända ned till axlarna, hvar-

efter Jösse flydde undan till Danskarna, på hvilkas anstiftan man trodde, att han företagit denna illbragd.

ELFTE KAPITLET.

KONUNG KARLS AFSÄTTNING.

Emedlertid började Karl att blifva allt mindre och mindre älskad uti riket. För att uttrötta Svenskarna brukade Kristian det knepet, att han vid gränsen ofta samlade tillhopa mycket folk, låtsande vilja göra ett infall. Då blefvo också Svenskarna sammankallade och fingo tåga från alla rikets kanter, men, när de kommo fram, var ingen fara å färde, utan de fingo vända om igen. Häröfver harmades och uttröttades både det uppbådade folket och bönderna, som på tågen skulle underhålla dem, och tyckte de Karls regering vara svår och elak. Presterna voro Karl ej heller bevågna, emedan han 1453 börjat anställa en räfst med deras många och stora egendomar, samt återdraga under kronan de gods, som mot Sveriges lag hade blifvit slagna under kyrkor och kloster. Denna räfst måste väl snart afstanna för presterskapets motstånd, men Karl hade dock derigenom visat sitt sinnelag mot dem, och ådragit sig deras hat tillbaka. Adeln var honom gramse, emedan han bibehöll för sig och sina anhöriga nästan alla län, och drog deraf inkomsterna. Tillika retade han deras afund genom en alldeles ovanlig prakt och rikedom. Han visade t. ex. på ett gästabud 1400 silfverfat, utom otaligt många andra klenoder af guld och silfver. Så voro många undersåtares hjertan vända ifrån konung Karl; och hans gamle ovän, erkebiskopen Jöns Bengtsson med sina slägtingar passade blott på tillfälle att låta deras inrotade hat bryta ut mot honom. Men Karl förlitade sig på sina stora rikedomar, på sina hofmän, af hvilka han hade ett då för tiden ovanligt stort antal, nemligen 2000, och derpå, att han innehade alla slot-

ten. Likväl fick han snart erfara, huru svag den regering är, som ej stödes på undersåtares trohet och tillgifvenhet.

Då Danskarna nu ej mer behöfde frukta den förfärlige Tord Bonde, inbröto de under Måns Gren, intogo hela Öland, Borkholm och belägrade Kalmar. Karl skyndade ned mot dem och gaf erkebiskopen det uppdrag att samla mera krigsfolk uti Uppland och nedsända till konungen. Nu tyckte Jöns Bengtsson, att rätta tiden vore inne, att störta den af honom så hatade Karl Knutsson, och hade han redan fyra gånger förut affallit från Karl, men alltid blifvit med honom förlikt igen efter stora och dyra eder om framtida trohet. Han sammankallade alla sina anhängare och tjenare, anslog på Uppsala domkyrkas dörr ett bref, hvari han uppsade konungen all tro och lydnad, gick så sjelf upp uti domkyrkan, klädde af sig erkebiskopsdrägten framför S:t Eriks skrin och lofvade, *att ej påtaga denna skrud förr, än lag och rätt åter blefve gällande.* Derpå iklädde han sig ett harnesk, satte hjelm på hufvudet, band svärd vid sidan och tågade så ut med sin här, tog Karls fogdar till fånga samt plundrade hans gårdar. Sedan drog han till Westerås, dit han stämde Dalkarlarna sig till mötes. Då Karl fick veta denna ofrid, skyndade han sig med en liten här uppåt landet, ämnande öfverraska erkebiskopen uti Westerås; men denne passade bättre på sin tid och Karl blef sjelf öfverrumplad vid Strengnäs. Hans folk, anfallna, medan de voro ännu halfvakna och ej hunnit komma i ordning, blefvo snart slagna och skingrade, och Karl, sjelf sårad, kom med möda undan på en gammal dålig häst, åtföljd af endast en tjenare till Stockholm. Han lät straxt afbränna båda malmarna, för att så mycket bättre kunna uthärda en belägring. Erkebiskopen kom också snart efter och beställade staden; men, som Karl tyckte sig ej hafva nog magt att stå emot erkebiskopen, ej heller såg sig kunna lita på Stockholms borgare, så beslöt han att fly ur landet. Han lät alltså i hemlighet gömma en del af

sina kostbarheter och penningar i Svartbrödraklostret; det öfriga fördes om bord på ett skepp, som skulle segla till Danzig. Då Karl skulle slutligen sjelf stiga om bord, frågade en af erkebiskopens hemliga anhängare: *Om han glömt något?* »*Ingenting mer,*» svarade Karl, »*än att låta hänga upp dig och dina kamrater.*» Derpå steg han ombord, och afseglade. I Danzig blef han ganska väl mottagen, så väl af Hansestaden, som af konungen i Pålen, och utfärdade en protest emot de svenska herrarna, erbjudande sig att stå till rätta mot dem inför oväldiga domare. Men i Sverige öfvergåfvo alla den olycklige konungen. Erkebiskopen fick inom några få dagar in Stockholm; och tvenne Karls döttrar, som voro der, blefvo utan barmhertighet satta ombord på en skuta, som, midt i den kalla och stormiga vintern, skulle föra dem öfver till pommerska vallen, hvarifrån de fingo sjelfva uppsöka sin landsflyktige fader i Danzig.

TOLFTE KAPITLET.

OM KONUNG KRISTIAN DEN FÖRSTE.

Erkebiskopen ämnade inkalla konung Kristian; men så stort var redan hatet mot utländska herrar, att han måste högtidligen lofva både bönder och borgare att ej intaga främmande konung i landet. Men att bryta ett löfte låg föga magt på för Jöns Bengtsson. Han och hans anhängare skrefvo hemligen till Kristian och bådo honom skynda med en stor flotta upp i Stockholmsskären. Kristian kom, och folket visste ej något utaf, förrän han af erkebiskopen och dess parti infördes i Stockholm och kröntes i Uppsala 1457 den 29 Juli. Kort derefter blef äfven Kristians son, Johan, hyllad som sin faders efterträdare. En rättegång anställdes mot Karl Knutsson, hvilken af sina ovänner dömdes som landsförrädare, och förlorade alla sina egodelar i Sverige; och tyckte sig nu Kristian vara temligen befästad på Sveriges tron.

Konung Kristian regerade några år bortåt uti fred och ro; och han var ej heller hvarken någon elak menniska eller oduglig konung. Likväl var han alltför svag att föra styret uti så stormiga tider, och han begick många fel, hvilka slutligen störtade honom från tronen. De löften, han vid sin kröning med heliga eder bekräftat, bröt han oförsynt, och, ehuru sådant var ganska vanligt under dessa ohyggliga tider, så väckte det likväl harm och vrede, och gaf hans fiender anledning till uppenbara klagomål. Emedan erkebiskopen intalade honom, att Karls vänner ämnade åter inkalla denne, så lät han fasttaga och ynkeligen pina dessa, för att tvinga dem att bekänna något. Som de likväl voro oskyldiga, så hade de intet att bekänna, utan måste släppas lösa igen; men hvarken de eller deras många anhöriga och vänner voro sedan konung Kristian serdeles tillgifna. Ej heller behagade det Svenskarna mycket, att de landsförrädarne, herr Måns Gren, herr Ture Bjelke och flere andra, som fört afvog sköld mot fäderneslandet, nu icke allenast kommo tillbaka igen, utan blefvo hedrade med konungens förtroende och de högsta och förnämsta sysslor uti riket. Men det, som mest uppretade folket mot Kristian, var hans girighet. Han begynte låna af sina undersåtare än större, än mindre summor; men betalte dem aldrig tillbaka. Så snart han fick höra talas om de skatter, Karl egde gömda uti Dominikanerklostret, lät han straxt borttaga dem; och då någon inbillade honom, att Karl äfven annorstädes hade fördoldt dyrbarheter, lät han här och der slå sönder muren på slottet, noga undersöka sjöbotten nedanför borgen; ja till och med det stora klotet på ena slottstornets spets blef nedtaget och uppbrutet, allt uti den tanka att derstädes finna gömda penningar. Kristian lät slutligen från Danmark hämta upp en qvinna, som troddes kunna genom sina trollerier upptäcka dolda skatter åt honom. Äfven lade han på folket dryga och olagliga beskattningar under allehanda förevändningar. Första och andra gången betalades de; men då den tredje och svåraste

gerden påböds, nekade allmogen alldeles, gjorde allvarsamt uppror, och sade, att de ej mer ville betala skatt till en så snål konung och *bottenlös lommataska*, som Kristian var. Erkebiskopen, hvilken skulle förmå bönderna att betala, vågade eller ville icke tvinga dem, utan lofvade att skaffa dem eftergift från hela den skatten. Men häröfver vredgades Kristian högeligen, så mycket mers, som han redan förut fruktade Jöns Bengtssons stora både magt och tilltagsenhet. Han tog derföre erkebiskopen oförmodadt till fånga på Stockholms slott, och förde honom med sig till Köpenhamn, der han insattes uti fängelse 1463. Men nu utbrast ett häftigt uppror. Bönderna voro mycket uppretade öfver, att erkebiskopen måste lida detta, emedan han velat befria dem från den olagliga skatten. Karls fordna anhängare började resa sitt hufvud, och erkebiskopens vänner och slägtingar upptändes af häftig vrede. I spetsen för de upproriska satte sig biskopen i Linköping, Kettil Karlsson Wase, hvilken var erkebiskopens syskonebarn. Han fick stort medhåll från alla trakter, så att han belägrade Stockholm och intog många andra slott. När Kristian förnam denna oro, for han med en stor krigshär upp till Stockholm, då Svenskarna drogo sig tillbaka till Dalarna. Kristian följde efter med sin här; men då han kom till Hälleskogen uti Westmanland, hade biskop Kettil och Sten Sture med hela svenska hären laggt sig i bakhåll för honom och angrepo honom ganska häftigt. Der blef den danska krigshären slagen och led ett så stort nederlag, att Kristian med öfverlefvorna deraf flydde straxt till Stockholm, och icke ens vågade stanna der, utan seglade tillbaka till Danmark. Men Svenskarna beslöto nu allmänt att återkalla Karl Knutsson. Bud derom sändes till honom i Danzig. Han seglade öfver till Stockholm, lofvade fullkomlig glömska åt sina fiender och blef så 1464 för andra gången tagen till konung öfver Sverige.

TRETTONDE KAPITLET.

KARL, ANDRA GÅNGEN KONUNG.

Då Karl kom tillbaka till Stockholm, voro många af Danskarnas förnämsta herrar och ädlingar inspärrade på Stockholms slott, hvilka nu blefvo tvungna att gifva sig fångna, tillika med flera goda skepp, som lågo i hamnen. Men de började gifva honom fagra ord, lofvandes *att aldrig mer strida mot honom och Sverige, utan visserligen stifta en fast och påtitelig fred mellan honom och konung Kristian.* Karl med sin vanliga lättrogenhet förlitade sig häruppå och lät dem så med deras skepp resa hem till Danmark utan någon vidare lösen. Då biskop Kettil derpå kom till Stockholm från ett fälttåg mot Danskarna och förnam detta, upptändes han af harm och vrede mot Karl. Han sade utan försyn till denne, *att det var till deras egen olycka, de hämtat Karl tillbaka, emedan han nu gjorde dem både skam och skada. Biskopen med sina vänner, och icke Karl, hade belägrat Danskarna; derföre hade han icke utan deras lof bort släppa fångarna.* Ja, biskop Kettil fördristade sig att med våld hämta tillbaka de danska fartyg, som ej hunnit ur Stockholmsskären, och så utbrast ny fiendskap mellan dessa båda herrar.

Biskopen skref straxt till Kristian, att, om *erkebiskopen återfinge sin frihet, skulle Kristian åter blifva antagen i Sverige till konung.* Kristian insåg, att han ensam ej skulle kunna besegra Karl, ingick derföre en försoning med erkebiskopen och sände honom, utrustad med krigsfolk, upp till Sverige. Straxt föllo alla erkebiskopens fordna anhängare från Karl. Dennes krigshöfding Bo Dyre, en broder till Tord Bonde, blef af erkebiskopen narrad till ett stillestånd, men under detsamma förrädiskt anfallen af honom, och led ett stort nederlag. Karl sjelf instängdes uti Stockholm af

erkebiskopen, biskop Kettil och de flesta af rådsherrarne. Han försökte ett utfall på isen ofvanför Riddarholmen, men blef med stor förlust tillbakadrifven. Dalkarlarne kommo nedtågande för att hjelpa honom, men biskop Kettil for emot dem och öfvertalade dem att vända om igen. Öfvergifven och förrådd på alla sidor, måste Karl slutligen afsäga sig kronan och åtnöja sig med förläning af Raseborgs slott i Finnland. Han for öfver till Åbo (1465), der han länge fick vara uti Svartbrödraklostret, innan han kunde bekomma förbemälte slott, och hade han då så litet qvar af sin fordna rikedom, att han ej förmådde betala 50 mark, som han var skyldig i Stockholm, och det berättas, att han då om sig sjelf diktat dessa verser:

Medan jag var herre till Fogelvik,
Då var jag både mägtig och rik.
Men sedan jag blef konung öfver Svea land,
Så vardt jag en arm och olycklig man.

FJORTONDE KAPITLET.

KARL KNUTSSON TREDJE GÅNGEN KONUNG.

Nu voro erkebiskop Jöns Bengtsson och biskop Kettil Wase de mägtigaste uti hela riket. Erkebiskopen kallade sig *Sveriges Furste* och *Föreståndare* och biskop Kettil för *Riksföreståndare*. Man tror, att erkebiskopens anhängare ämnade dela Sverige uti fyra delar, och i dem tillsätta fyra af sina förnämsta anförare till konungar. Men, då de misströstade härom, fortforo de att arbeta för Kristian. Detta måste likväl ske i största hemlighet, ty bönder och borgare och många bland adeln och presterna voro så uppretade mot Danskarne, att de ej gittade höra Kristian nämnas. Emedlertid ville erkebiskopen efter sin egen vilja styra riket, men fick deruti mera motstånd, än han väntat sig. De adliga

herrarna valde på en herredag Erik Axelsson Tott till riksföreståndare och det tvärtemot erkebiskopens vilja. Bönderna tyckte ej om, att Jöns Bengtsson ville styra riket, utan sade, *att Sverige af ålder varit ett konungarike och icke ett prestegäll;* och till och med domkapitlet i Uppsala hade redan förut skrifvit honom till och förmanat honom, *att han skulle akta sitt biskopsembete och ej befatta sig med verldsligt regemente.* Men erbiskopens oroliga, stridslystna själ tillät honom icke hvila. Så uppretade han snart folket emot sig, och de började åter tala om konung Karl. Nils Sture till Penningeby, en föga mägtig, men mycket dristig och tapper man, var den förste, som uppenbarligen satte sig mot erkebiskopen och arbetade för Karl. Ännu mera styrka fick dennes parti derigenom, att den mägtige Ivar Axelsson Tott blef ovän med konung Kristian, och gifte sig med Karl Knutssons dotter, hvarigenom denne Ivar samt hans lika mägtige broder, riksföreståndaren Erik Axelsson Tott, blefvo tillgifne Karl, i stället för att de förut varit Kristians trogne anhängare. På detta sätt voro egentligen tre partier uti landet: Erkebiskopen nemligen med sitt anhang af Oxenstjernor och Wasar; Tottarna med deras anhang, och slutligen båda Sturarna, Nils och Sten, hvilka oförtäckt arbetade för Karl Knutsson. Tillståndet uti riket var också förskräckligt. Beväpnade hopar af de olika partierna genomtågade landet i alla riktningar, förföljde hvarandra, plundrande allmogen och alla värnlösa. Ingen säkerhet fanns, ingen ordning, ingen öfverhet, som förmådde skaffa den oskyldiga rättvisa. Allt var inbördes afund och bitterhet. Den ena adelsmannen fejdade mot den andra, mördade hans tjenare, plundrade hans underhafvande. Sjelfva bönderna valde olika partier. Uppläningarna, i synnerhet från Fjerdhundra, hjelpte erkebiskopen. Dalkarlar och Gestrikboar hjelpte Sturarna och andra åter Tottarna. Så varade detta oväsende uti nära två år. Slutligen förenade sig Sturarna och Tottarna så småningom med hvarandra och beslöto att återinkalla Karl,

hvilket äfven bönderna, som snart blefvo ledsna vid dessa herrefejder, började att högeligen åstunda. Erkebiskopens parti deremot aftog allt mer. Hans nitiske och tappre hjelpare, biskop Kettil, hade redan 1466 aflidit; och dennes broder, den lika tappre och dristige härföraren, herr Erik Karlsson Wase, som länge uppehöll erkebiskopens vapen uti Sverige, måste slutligen vika undan för Sturarna och Dalkarlarna. Erkebiskopen fann sig ej trygg uti Uppland, utan reste ned till Öland för att vara Danmark så mycket närmare. Vid samma tid återkom Karl från Finnland, fick in Stockholm och blef genom sina anhängare tagen till konung, nu för tredje gången. Det tyckes, som den häftige erkebiskopen ej kunnat fördraga denna sin hatade motståndares seger, ty några få veckor derefter dog han på Öland, harmsen, fattig och landsflyktig, begråten af inga, hatad af de flesta, fruktad af alla. Med honom försvann Kristians fastaste stöd, och Karl tyckte sig känna kronan sitta säkrare på hufvudet, sedan denne hans bittraste och farligaste motståndare var borta.

Nu tycktes det, som Karl skulle få behålla sitt rike i fred; likväl återstod honom ännu svåra oroligheter. Förbemälte herr Erik Karlsson Wase hade väl öfvergifvit Kristian och lofvat Karl tro och lydnad; men han bröt sin ed och började ett nytt uppror, icke för Kristian, utan för sig sjelf. Han fick straxt med sig en stor skara bönder från Fjerdhundra och tog dermed in Uppsala. Karl skickade mot honom Bo Dyre Bonde med en krigshär; men Bo lät åter narra sig till ett stillestånd, och blef derunder förrädiskt anfallen och illa slagen af Erik Karlsson. Nu kom Sten Sture med trehundrade hofmän och tjugetusen bönder från Södermanland, Dalarna och Roslagen; men herr Erik Karlsson hade trettiotusen bönder och åttahundra hofmän. När krigshärarna möttes, yppade sig ett häftigt uppror uti Sten Stures krigshär, och de ropade, att de heldre borde slå ihjel herr Sten; hvarföre denne med en del af krigshären måste fly undan till Dalarna. Den öfriga

delen skingrade sig, och Södermanlänningarna lofvade Erik att aldrig mera taga till vapen för Karl Knutsson. Uti Roslagen hade Karl samlat sig en krigshär, men äfven denne blef öfverfallen vid Knutby och alldeles förstörd af Erik Karlsson. Af allt detta fattade denne ett stort mod. Han skref till sin *kära hustru*, bad henne *fröjda sig och hafva ett godt mod; ty alla falla honom till fota. Ja, han hoppades, att hans hustru skulle bära Sveriges krona, om icke i år, åtminstone till året.* Ännu återstod honom likväl en strid. Han hörde, att Nils och Sten Sture samlade troppar i Dalarna för att hjelpa Karl. Erik drog dit med en krigshär af öfver trettiotusen man och voro Upplandsbönderna så säkra om seger, att de förde med sig en stor hop tomma slädar för att på dem köra ned allt det rof, de ämnade taga från Dalkarlarna. Så drog Erik genom Hedemora ända till två mil från Falun. Här mötte honom herr Sten Sture med femhundra man och uppsatte der Dalabaneret. Erik Karlsson gjorde flera häftiga anfall deremot, men herr Sten hade valt en så god plats och försvarade sig så tappert med sina Dalkarlar, att Erik Wase med sitt folk måste slutligen efter stor förlust draga sig tillbaka. Litet derefter kom Nils Sture med hela Dalahären, och kom det då till en hufvuddrabbning vid Upphöga färja, der Erik Karlsson led ett fullkomligt nederlag, och hela hans här blef dels nedhuggen, dels skingrad, och var den så förskrämd, att obeväpnade qvinnor kunde taga många af de flyktande krigsmännerna till fånga. Erik sjelf vågade icke stanna någorstädes, utan flydde hals öfver hufvud ned åt Danmark, och blef det sålunda ingenting utaf med den krona, som han så stolt hade lofvat att sätta på sin hustrus hufvud.

Kristian, som emedlertid af andra orsaker varit hindrad att draga någon fördel af alla dessa oroligheter, inbröt nu med en krigmagt i Westergötland och belägrade Öresten. Karl Knutsson ditsände sitt förnämsta försvar, den unge riddaren herr Sten Sture. Denne

drabbade också manligen tillsammans med Danskarna, och, ehuru Kristian sjelf var en tapper man och hans folk försvarade sig väl, så blefvo de dock slutligen tvungna att vika, och Kristian sjelf måste sårad fly undan till Danmark; hvarefter Nils och Sten Sture utdrefvo alla fiender ur landet.

Nu satt Karl ändteligen på en tryggad tron. Hans inhemska fiender voro dels döda, dels kufvade. De utvärtes fienderna voro slagna; folket, tröttadt vid de inbördes oroligheterna, önskade fred och lugn, och slutligen stodo Tottarnas magt och Sturarnas tapperhet och trohet såsom fasta pelare och stöd för hans välde. Men den olycklige konungen fick ej länge smaka detta lugn. Han sjuknade allvarsamt i Maj 1470, och då han kände, att döden förestod honom, utnämnde han herr Sten Sture till Riksföreståndare och antvardade honom Stockholms slott; men tillika förmanade han Sten att ej eftersträfva konunganamnet och kronan. *Den ärelystnaden*, sade den döende konungen, *har bräckt min lycka och kostat mitt lif.* Så slutade Karl Knutsson ett lif, hvars början var så lysande, men hvars fortsättning blef så full af de hårdaste sorger och motgångar. Svårt är att säga, om den eftergifvenhet och lättrogenhet, hvilken han som konung tycktes visa mot förrädare och fiender, var för ögonblicket nödvändig, samt en följd af hans slughet, eller om den härrörde från mildhet och försonlighet uti lynnet, samt från den fasta förtröstan på Guds hjelp, om hvilken han så ofta talade. Det är dock visst, att denna efterlåtenhet tillika med den tappre, idärdige, sluge och trolöse erkebiskopens hat varit närmaste orsaken till Karls många olyckor.

ELFTE BERÄTTELSEN.

OM STEN STURE DEN ÄLDRE.

FÖRSTA KAPITLET.

OM STEN STURE.

De gamla Sturarna voro af en mycket aktad slägt, som redan längesedan är utgången. Född utaf denna ätt, samt i nära skyldskap med Wasarna och Bondarna, hade herr Sten redan derigenom mycket anseende, hvilket han ännu mer förökade genom sina egna dygder. Han var neml. tapper, dristig och erfaren i krig, kunnig, klok och försigtig i statens styrelse, rättvis, uppriktig och ihärdig i allt sitt förehafvande. Väl vetande, huru lätt de andra herrarnas afund kunde uppväckas, aktade han sig noga, sedan han blef riksföreståndare, att genom yttre prakt eller otidig herrsklystnad reta dem; han slog ej en gång mynt med sitt namn, fastän han länge var riksföreståndare; men då det gällde hans verkliga magt, så fingo alla förnimma, att han var den man, som ej lät på något sätt gäcka sig. Sjelf var han af en utmärkt ordhållighet. *Jag lofvar det vid mina tre sjöblad* (Stureättens adeliga sköldemärke), sådan var hans ed; och den var mer pålitlig än konungars och biskopars heligaste och högtidligaste förbindelser.

Efter Karl Knutssons död uppkom återigen stor oenighet uti landet, emedan Danskarnas anhängare, Erik Karlsson Wase, Ivar Månsson Gren, Trotte Karlsson med flera andra, sade, att Karl Knutsson ej varit rätter konung öfver Sverige och kunde således ej derom förordna. Dessa ville derföre ingalunda erkänna herr Sten

såsom riksföreståndare, utan höllo sig fast vid konung Kristian, för hvars skull de sökte att uppägga allmogen. Sådant gick dock trögt, ty bönderna voro af gammalt hätska mot Danskarna och Sturen tillgifna. Nu uppretades de dessutom mycket mer mot Kristian, emedan han lät stänga all tillförsel af sill och salt, så att bönderna kommo i stor saknad af dessa nödiga varor. Dalkarlarna och Stockholms borgerskap voro i synnerhet trogna mot herr Sten, och uppmanade hvarandra till ståndaktighet. Men föga skulle denna folkets tillgifvenhet hafva hjelpt, om de allsmägtige adelsherrarna och presterna hade varit honom fiendtliga. Nu hade han deremot på sin sida den nyvalde erkebiskopen, Jakob Ulfsson Örnefot, den tappre, och af bönderna älskade Nils Sture, samt de genom rikedomar och stora förläningar så mägtiga bröderna Erik och Ivar Axelssöner Tott. På detta sätt fick herr Sten slutligen öfverhanden. Efter flera blodiga strider i Uppland drefvos Erik Karlsson, Trotte Karlsson och de andre Kristians anhängare ur landet, och sedan flera fåfänga möten blifvit hållna, sammankallades en allmän riksdag i Arboga, der Sten Sture d. 1 Maj 1471, af alla antogs och hylldes till rikets föreståndare och höfvidsman. Det berättas af somliga, att en läst tyskt öl sändes från Stockholm till Arboga för att ytterligare uppmuntra bönderna, som redan förut voro herr Sten tillgifna; hvadan dessa också blefvo så högljudda uti sitt rop för herr Sten, att de afundsjuka herrarna ej vågade längre sätta sig emot hans utnämnande.

ANDRA KAPITLET.

OM SLAGET VID BRUNKEBERG.

Då Kristian såg, att hans anhängare i Sverige ej förmådde ensamme hjelpa honom, utrustade han en stor krigshär, seglade dermed till Stockholm och lade sig vid

Wagnsön eller Skeppsholmen, som den nu kallas. Der började han underhandlingar med svenska rådet, erböd sig *att godtgöra sina fordna fel, betala sina skulder, styra riket efter den regeringsform, de sjelfve ville uppsätta, och i allt blifva dem en huld och god fader.* Många voro också för konung Kristian, men de fleste mot; likväl slöts ett stillestånd och underhandlingarne fortsattes. Danskarne fingo hemta sina förnödenheter i staden. Kristian deremot sålde åt Svenskarna salt, hvarpå stor brist var i riket, och så tycktes allt hafva ett ganska fredligt utseende. Emedlertid kunde Kristian ingenting vinna genom sina dagtingningar, utan märkte slutligen, att det var Svenskarnas afsigt att förhala tiden för honom, tills hans mattförråder voro förtärda och den hårda årstiden skulle förstöra hans flotta. Efter 7 veckors fåfäng väntan beslöt han derföre pröfva krigets lycka och landsteg d. 1 Sept. med hela sin här på Norrmalm. Han slog sitt läger på Brunkeberg och lät gent mot staden uppkasta flera jordvallar och korgskansar, från hvilka kanonerna beständigt oroade stadsfolket. Hans flotta låg vid Blasii- eller Käpplingeholmen och öfver Näckström *) uppfördes en stark brygga, för att underhålla förbindelsen mellan flottan och lägret. Så rustade Kristian sig uti god ordning, till att belägra Stockholm, och på samma gång sände han herr Erik Karlsson Wase, Trotte Karlsson och flera andra af sina svenska anhängare inåt Uppland för att skaffa hjelp utaf bönderna; och för att locka dessa till sig, lät han förkunna, att de skulle få salt för godt köp uti hans läger. Många utaf dem, som då kommo till danska lägret för att handla, blefvo der qvarhållna, och det lyckades äfven för de utsända herrarna, att få några hopar Upplandsbönder med sig till Kristians hjelp; likväl voro de ej synnerli-

*) *Näckström* eller *Brännesund* kallades det smala sund, som då för tiden gick utefter lilla Trädgårdsgatan och skiljde Blasiiholmen från Norrmalm, men sedan blifvit igenfylldt. På hela Norrmalm, fanns vid denna tiden nästan inga hus utom Klara kloster.

gen många. Icke heller trodde sig Kristian just så mycket behöfva dem. Hans stora krigshär bestod af de förnämsta danska ädlingar och deras svenner, af tappra, starka och stridsvana skottska och tyska knektar, och dageligen öfvade sig dessa i krigiska lekar och tillbragte sin tid i lägret lustigt och förnöjdt. Kristian i sin stolthet lofvade, *att han skulle bygga och bo i Sverige;* och, då man berättade för honom, att Sturen for kring landet och samlade bönder mot honom, sade denne: *Herr Sten slinker mellan skog och dike. Men jag skall aga denna min smådräng med ris såsom ett barn och lära honom att hålla sig stilla.* De främmande krigsmännerna började också utfara i grymma hotelser mot stadsfolket och uppretade dem derigenom så mycket mera till hat och motstånd.

Då Kristian begynte belägra Stockholm, for herr Sten derifrån ned åt landet och dref i hast de der inträngande fienderna öfver gränsorna. Med de församlade Westgötarna slog han en stor hop danskar vid Herljunga, hvarefter Westgötarna sjelfva intogo Elfsborg och nedrefvo Axevalla slott i grund. Herr Sten drog vidare igenom Östergötland, Södermanland och Nerike, samlade till sig en stor här ur dessa landskap, och tågade med dem mot Stockholm. Vid Rotebro mötte honom den tappre Nils Sture med Dalkarlarna, och den förenade krigshären gick nu ända fram till Jerfva. Härifrån skref herr Sten flera bref till konung Kristian, erbjudande honom säker och fri hemresa, om han ville godvilligt lemna Sverige; men Kristian svor *vid Guds fem sår, att han icke hade gjort sig så mycket besvär och kostnad för att återvända med oförrättade ärenden.* Då sålunda alla fredliga förlikningar misslyckades, rustade sig båda hårarna till krig, och fick nu svärdet afgöra, om Sverige skulle vara ett fritt rike eller ej.

Det var den 10 Oktober 1471, som detta märkeliga slag stod. Redan under nattens mörker började Svenskarna att feja sina vapen och rusta sig redo till den blodiga leken. Tidigt på morgonen sammankallades

hela hären till en högtidlig gudstjenst. En för fromhet och gudsfruktan af alla aktad och vördad prest höll messa framför det heliga korset och utdelade sakramentet åt männerna, och tyckte de sig i helig hänryckning se, huru en blodsdroppa föll från Frälsarens sår ned uti kalken, likasom en himmelsk uppmaning till dem att oförfäradt våga äfven sitt blod i den heliga kampen. Nu lät herr Sten folket gå till sina härbodar, för att som hastigast få sig mat och förfriska sig; och emedlertid sände han Nils Sture med en tredjedel af hären, att han skulle genom skogen *) gå omkring och anfalla danska lägret och Brunkeberg från östra sidan. Derpå uppställde herr Sten sin här och kommo då öfver Kungsholmen till honom 1300 ryttare, klädde i harnesk, blanka som is, och voro dessa sända af herr Knut Posse i staden honom till undsättning. Herr Sten talade till allt folket: *Viljen i,* sade han, *någonsin njuta frid och frihet uti Sverige, så stån i dag fasta med mig och viken icke ifrån hvarandra. Jag skall göra hvad jag förmår. Ingalunda skall jag frukta för konungen, hans danskar och drabanter, utan gladeligen våga lif och blod och allt, hvad jag har, i denna fejden. Viljen i alla göra på samma sätt, så lyften opp edra händer.* — *Det viljom vi med Guds hjelp göra,* ropade hela hären och räckte upp sina händer, slog tillsammans sina sköldar, samt gjorde stort härskri och vapenbrak; hvarefter de tågade fram emot berget, sjungande:

I Guds namn farom vi,
Hans nåd begärom vi.
Nu dragom vi till Stockholms by,
Gud gifve kong Kristian ej ville bortfly!

och var det nu klockan elfva på förmiddagen.

Men konung Kristian ämnade ingalunda fly undan. Kraftfull, tapper, modig samt mycket öfvad i ridderliga och krigiska företag, ville han här på en gång inlägga ära, hämna sina förra nederlag och vinna tillbaka ett

---

*) Förmodeligen rundt omkring Brunsviken.

helt rike. Den tappra och stolta danska adeln, anförd af marsken Klas Rönnow, de svenska öfvergångna herrarna med den oförvägne och stridslystne Erik Karlsson samt Trotte Karlsson i spetsen, de tyska och skottska knektarna, anförda af vidtfrejdade krigshöfdingar, betraktade alla från det höga berget utan fruktan och med stridslust de antågande Svenskarna. Pilar, skäktor och skjutgevär började slaget; men då Svenskarna skulle gå uppföre berget, mötte dem Danskarna, och begyntes då den blodiga striden med lansar och svärd. Båda hufvudbaneren möttes. Svenska riksfanan började stiga backen uppföre, och öfverst från bergskanten svajade Danskarnas heliga fana, Dannebrog, deremot. Kring dessa trängde sig de tappraste på båda sidor mot hvarandra. Ingen ville vika. Danskarna, anförda af en tapper och ridderlig konung, stridde för ära, magt och rikedomar. Svenska bonden följde sin älskade herr Sten och kämpade för frid, frihet och fosterland.

På Stockholms slott hade herr Knut Posse vid denna tid befälet och var han en både tapper och dristig krigsman, samt herr Sten högeligen tillgifven. Denne sednares gemål, fru Ingeborg Tott, vistades på slottet, och lät nu före striden kalla dit upp från staden alla fattiga, bespisade dem och gaf dem rika allmosor, på det, att för deras böners skull hennes man och Svenskarna skulle gå med seger utur striden. Sedan steg hon, åtföljd af många fruar och jungfrur, högst upp på slottets mur, hvarest de kunde se slagfältet, och åskådade derifrån med brinnande böner och bäfvande bröst slagtningens vändningar.

Men den modige och raske Knut Posse ville ingalunda stå sysslolös på Stockholms slott och betrakta sina fäktande landsmän. Förmärkande, att Danskarnas brygga mellan Blasiiholmen och Jakobstrakten var utan vakt, befallte han några borgare, att under den skarpaste striden oförmärkt ro dit och med yxor och sågar i hast afskära alla hufvudstolpar och bjelkar under bron, så att hon ej mera kunde bära Danskarna, och lyckades

detta krigsknep fullkomligt för dem. Sjelf gjorde han ett hastigt utfall med tvåtusen man af slottsfolket, och bemägtigade sig Kristians alla skansar mot staden och tände eld på dem, samt kom uti strid med Danskarna. Sten Stures folk hade emedlertid måst draga sig tillbaka utföre backen, så att Kristian fick med all sin magt vända sig mot Knut Posse. Denne djerfve krigare hade med sin lilla hop trängt sig konung Kristian så nära, att herr Knut af konungen sjelf fick ett sår. Dock måste han snart vika undan för den stora öfvermagten och med de sina fly in öfver bron till staden igen; och så slutades första anfallet.

Herr Sten uppmuntrade återigen sitt folk. *Det vore dem evärdelig både skam och skada, om de här läte fördrifva sig.* Snart bragte han dem i ordning och började ånyo angripa berget. Danskarna mötte dem och gingo härarna nu andra gången tillhopa med ej mindre mannamod och häftighet än den förra. Herr Sten var allestädes en föresyn och uppmuntran till tapperhet för sitt folk. Han stridde till häst under slaget och framför honom sprang en bonde, Björn den starke benämnd. Ej fortare kunde herr Sten rida, än Björn Bonde förmådde framföre springa; och svängde denne tillika sitt breda slagsvärd så kraftigt omkring sig, att han öfverallt bland Danskarna röjde sin tappre riddare väg. Ofta såg man dem omringade af fienderna, men Guds nåd och deras egen tapperhet hjelpte dem underliga ut igen, så att de icke en gång blefvo sårade. Äfven konung Kristian visade sig som en tapper höfding öfver tappra män. Han höll sig allestädes framme i faran, som en riddare höfdes; dock hade han icke herr Stens lycka. Midt under striden flög en kula genom hans mun, borttog tre tänder, så att blodet började strömma derifrån och han måste af vanmagt låta föra sig ur striden. Hans oförskräckta höfdingar och män förlorade likväl icke modet. De drefvo de uppträngande Svenskarna kraftigt tillbaka, och dessa, som förgäfves väntade, att herr Nils Sture skulle komma till deras understöd, måste nu för andra

gången draga sig ned ifrån höjden, och fruarna på Stockholms slott, som nyss med glädje sett Svea banér fladdra öfver berget, sågo nu med smärta och förtviflan, huru det återsönk ned under bergskanten och de danska krigshoparna. Striden hade nu varat i tre timmar och segern var icke afgjord, men båda härarna trötta af det häftiga fäktandet. Herr Trotte Karlsson, som hade kämpat ganska ifrigt, satte sig ned på berget att hvila, och aflöste hjelmen för att svalka sitt ansigte; men i detsamma kom en kula från svenska hären och träffade honom midt emellan ögonen, så att denne kämpe föll der såsom en förrädare, stridande bland främmande män mot sitt eget fäderneslånd. Så slutades andra anfallet.

Nu såg herr Sten, att det var omöjligt på detta sätt fördrifva fienden från berget, utan lät i dess ställe sitt folk angripa de danskar, som stodo vid St. Klara kloster. När Danskarna på berget sågo detta, öfvergåfvo de sin fördelaktiga ställning och gingo ned af berget, dels för att hjelpa sina vänner, dels emedan de trodde sig hafva alldeles afslagit Svenskarna. Det må man också bekänna, att på dessa tider, då ingen sträng krigsordning fanns, var det ett stort bevis, både på Svenskarnas ihärdighet och Sturens skicklighet, att de efter två afslagna anfall kunde åter ställas i ordning och ledas till angrepp. Så skedde likväl nu. Knappt sågo Svenskarna, huru de andra kommit ned af berget, förrän de började ropa: *Nu hafva Danskarna kommit till oss på jemna marken. Låtom oss nu svänga svärden friliga!* Ej behöfde herr Sten uppmuntra dem. Några underliga strimmor syntes på himlahvalfvet. De ropade, *att det var St. Eriks svärd, som skyddande sväfvade öfver Svenskarna och visade dem vägen till segren;* och derpå störtade de sig öfver fienden, och tillika gjorde herr Knut Posse ett nytt utfall från staden. Mot dessa angrepp förslog ej all Danskarnas tapperhet. De stridde i början för segren, men den rycktes snart från dem. De stridde för att rädda den heliga Dannebrogs banér. De stridde med odödlig tapperhet. Femhundrade danska

ädlingar omgåfvo och försvarade under kampen denna fana; de lågo alla fallna för Svenskarnas svärd, förr än herr Knut Posse förmådde rycka henne till sig och fälla hennes stolta spets emot jorden. Nu flydde Danskarna, men endast i afsigt att uppe på berget åter försvara sig. Men i detsamma framkom Nils Sture med sitt folk; han hade af elaka vägar blifvit uppehållen, och fåfängt var nu allt Danskarnas motstånd. Deras hopar upplöstes, och utbredde sig backen utföre från Brunkeberg åt Blasiiholmen som en molnsky. De hastade undan de förföljande Svenskarna, för att söka räddning på skeppen; men då den påträngande täta hopen kom på bryggan, som var undersågad, brast hon, och de olyckliga flyktingarna störtade i vattnet. Andra sprungo i båtar för att komma öfver, men så många kastade sig i hvarje, att båtarne sjönko och folket förgicks. Så drunknade niohundrade man uti Näckström, och som nu hvarje tillfälle till flykt var borta, måste andra niohundrade man, hvilka ej ännu kommit öfver, kasta sina vapen och gifva sig till fånga; ibland dessa var danska marsken Klas Rönnow samt affällingarna Ture Bjelke och Nils Kristerson Wase. Dessutom var hela slagfältet betäckt med fallna fiender.

Uti fyra timmar eller till klockan tre på eftermiddagen hade den blodiga striden räckt, men så var den nu också riktigt kämpad till slut. Kristian flydde hastigt med sina skepp, och Sten Sture drog med sitt folk segrande in uti Stockholm. Der var stor fröjd och gamman. Fru Ingeborg emottog sin segrande herre med glädjetårar, och borgare och krigsmän om hvarandra fröjdade sig, tackade och prisade Gud för den herrliga segern. Allas glädje var likväl icke oblandad; ty många hade uti slaget förlorat sina anhöriga och vänner. De tvenne olyckliga anfallen på Brunkeberg hade kostat mången redlig krigare lifvet, och den trakt, der Svenskarna nu så ofta trygga och stolta beskåda sin hufvudstads största prakt och rikedom, den var tätt beströdd med förbleknade lik af de krigare, hvilka med sitt mod

och sitt blod på denna dag grundlade Sveriges frihet och trygghet. Sten Sture lät församla dessa fosterlandets fallna söner och försvarare och vid klockors ljud och korgossars sång gifva dem en högtidlig och präktig begrafning. De fallna Danskarna voro väl också tappre män, som följt sin konung; men de uppretade Svenskarna sågo i dem endast äre- och penningelystna äfventyrare. De blefvo hvar som helst undan vilddjur och roffoglar nedgömda i mullen.

Kristian flydde med öfverlefvorna af sin här. En hop af hans anhängare bland Upplandsbönderna hade också kommit med honom på flottan; och några af hämnd och häftig vrede rasande Danskar ville nedhugga dem; men Kristian förböd det och lät landsätta dem i Stockholmsskären, hvarefter han seglade hem, äfven på hafvet förföljd af stormar och olyckor. När Danskarna besinnade sin magt, tapperhet och fördelaktiga ställning i detta slag, kunde de ingalunda begripa, huru Svenskarna förmått frånrycka dem segern. Det vidskepliga folket sade, att det hade skett genom den svenska kanzleren, herr Klas Rytings, trollkonster; men konung Kristian vågade aldrig mera med krigsmagt angripa Sten Sture och de svenska bönderna.

TREDJE KAPITLET.

OM STEN STURES REGERING.

Efter denna strid fick Sverige i många år åtnjuta fred och lugn. Danskarna tordes ej mera vexla hugg med Svenskarna och de ryska infallen i Finnland förorsakade på länge ingen betydlig oro i Sverige. Sten Sture bevisade sig som en stor och förträfflig regent, äfven under freden. Så vidt han i dessa svåra tider förmådde, upphjelpte och förbättrade han landets tillstånd. Genom Hanseständernas magt och inflytande utgjorde Tyskar en del af rådet uti hvarje handelsstad; men herr

Sten afskaffade detta, bjudande, att allena svenska män skulle få blifva rådsherrar; likväl bibehöll han alltid ett nära förbund med Hansestäderna, hvaraf han mycket styrktes mot danska stämplingarna. Boktryckerikonsten blef införd *). Då erkebiskop Jakob Ulfsson fick höra, att konungen och erkebiskopen i Danmark fått af påfven tillstånd att der anlägga ett universitet, tyckte han samt herr Sten, att Sverige ingalunda borde vara sämre än Danmark, utan började de gemensamt att arbeta hos påfven för att få samma rättigheter för Sverige. Det lyckades, och således blef Uppsala akademi stiftad.

Det som mest försvårade rikets styrelse för herr Sten, var de adeliga herrarnas stora magt. Dessa sutto på sina befästade borgar, och hade alltid hos sig en stor skara beväpnade svenner till sitt försvar. Öfver underhafvande och bönder utöfvade de, enligt då gällande författningar, uteslutande domsrätt, så att de voro hvar och en liksom en liten sjelfständig konung. Häraf följde beständigt oordningar. Vana att alltid befalla, ville de ogerna lyda, om det också var konungen. Sins emellan förde de blodiga fejder, hvaraf landet led. Deras landtbönder blefvo allt mer förtryckta och utsugna, och som dessa herrar genom sin stora rikdom voro i stånd att beständigt köpa under sig nya hemman, så aftog på detta sätt småningom de fria böndernas antal, och mot allt detta fanns ingen hjelp, så länge adeln och presterskapet på herredagarna ensamma bestämde, hvad som skulle göras eller ej. Derföre var det som Sten Sture kallade äfven borgare och bönder till riksmötena för att genom deras talrikhet motväga herrarnas magt. Detta bruk blef sedan bibehållet af de andra Sturarna och Wasakonungarna, och derigenom har Sveriges allmoge blifvit ansedd och fri, då den i de flesta andra länder nedsjunkit i förakt och träldom. Herr Sten inkallade

*) Den första boktryckare i Sverige hette *Johan Snell* och den första derstädes tryckta bok man känner, hette Dialogus Creaturarum Moralizatus, tryckt 1483.

inga nya medlemmar uti rådet i de aflidnas ställe, ämnande sålunda både försvaga rådet och icke öka de eljest nog mägtiga herrarnas anseende med rådsvärdigheten. Man kan göra sig en föreställning om adelns magt på denna tid, då man får höra, att en svensk adelsman, Nils Klasson af Vik, förklarade öppet krig och utrustade kapare mot konungen af England, emedan denne hade borttagit från herr Nils ett fartyg och icke ville betala det. Ännu mägtigare var Ivar Axelsson Tott. Hans bror Erik Axelsson öfverlemnade vid sin död (1479) sina förläningar i Finnland åt herr Ivar i stället för åt svenska regeringen, som han lofvat. Likaså gjorde den tredje brodren, herr Lars Axelson Tott. Sjelf egde herr Ivar stora förläningar både af Sverige och Danmark, så att han var den mägtigaste man uti hela norden. Han började derföre att mycket yfvas och högmodas. I Sverige ville han sätta sin måg, herr Arvid Trolle, till riksföreståndare; Danmark hotade han med krig. Ingendera ville han lyda. Svenskarna skrämde han med den hotelsen att lemna sina slott åt Danskarna och Danskarna tvärtom. Han ofredade handeln på Östersjön genom sjöröfverier och ville ej lyssna till några föreställningar, utan visade högmod och förakt mot alla. Lyckligtvis var herr Ivar hvarken så klok eller tapper som han var rik och högmodig. Svenskarna funno sig slutligen tvungna att angripa honom med våld. Då föllo snart alla hans fästen och han sjelf flydde feg och fruktande undan fejden, och kastade sig i armarna på konung Johan i Danmark. Denne passade på tillfället, och återtog alla Ivars danska förläningar, och den väldige och högmodige Ivarf Axelson Tott dog fattig och föraktad.

Ehuru konung Kristian efter slaget vid Brunkeberg ej vågade försöka något uppenbart krig mot Sverige, stämplade han dock beständigt efter dess krona. Derföre höllos nästan hvarje år möten mellan svenska och danska herrarna om unionens förnyande; men herr Stens klokhet och det allmänna hatet mot Kristian omintet-

gjorde alla slika försök. Under dessa afhandlingar dog Kristian 1481. Hans son och efterträdare, konung Johan, ville väl af ungdomligt mod och tapperhet anfalla Sverige; men hans mor, drottning Dorotea, hade varit gift både med Kristofer och Kristian, och kände Svenskarnas både tapperhet och oenighet. På hennes enständiga råd undvek Johan derföre uppenbart krig utan fortfor som Kristian att underhandla med Svenskarna. Detta lyckades också bättre. Presterna, under anförande af Jacob Ulfsson, voro nu som nästan alltid unionen tillgifna. De höga herrarna fruktade herr Stens magt och tilltagsenhet, och trodde sig få större frihet och anseende under en utländsk konung. De till och med hatade herr Sten, såsom den der för mycket gynnade de lägre stånden; dock vågade de ej utbryta mot denne herre, hvilken egde, som de sade, *lika många soldater som bönder*. Allmänheten sjelf hyste ej mot Johan det inrotade hat som mot Kristian, utan kände den tillgifvenhet, som alltid åtföljer ungdomen. Sålunda förmådde herr Sten icke hindra, att Johan valdes till konung på mötet i Kalmar 1483. Den konungaförsäkran, som Johan likväl vid detta tillfälle måste afgifva, förtjenar väl anföras, såsom ett bevis, huru stor magt de höga rådsherrarna egde då för tiden. Johan lofvade: *Att återlemna Gottland till Sverige; att ingen skatt pålägga utan undersåtarnas samtycke; inga skatter utföra, ingen ort afsöndra, inga påbud utfärda eller upphäfva, ingen slotts- eller rådsherre af- eller tillsätta, intet krig börja, inga privilegier gifva utan rådets samtycke. Hvarken konungens slägt eller frälsemän skulle få köpa frälsegods. Konungen skulle vistas ett år i hvarje rike och dit medföra blott fyra främmande män. Konungen skulle visa rådet aktning och vördnad, och den rådsherre som för konungen omtalade rådets öfverläggningar och sökte vinna hans gunst, skulle förklaras ovärdig rådsembetet. Hvarje andelig eller verldslig frälseman skulle vara konung på sin gård, kunna den befästa, huru han ville, och neka inträde*

derpå, till och med för konungen. Presterskapet skulle hållas vid sina privilegier. Konungen skulle betala sin faders skulder, och utan missnöje mottaga rättelser och förmaningar, o. s. v. Dessa hårda och till en del nesliga vilkor underkastade sig Johan för den fåfånga äran att kallas konung öfver ett rike till, då han ej en gång mägtade fullkomligt styra de två, han förut hade; och rådsherrarna ville rycka riket ifrån herr Stens goda förvaltning och lemna det i främmande händer, för att sjelfva på detta sätt få friare händer, att göra hvad de ville. Men herr Sten var ingalunda så lätt att tränga undan. Han satte sig ej med öppen magt mot Johan, utan lofvade att straxt antaga honom, så snart han fyllt vilkoren uti konungaförsäkran i synnerhet med Gottlands återlemnande. Detta ville Johan åter ej göra förr, än han blifvit krönt. Så utdrogs det på tiden genom underhandlingar. Möten på möten blefvo utsatta; somliga gjorde herr Sten om intet, ty han kom ej dit, utan skyllde på sina svaga och sjuka ögon; på de andra blef intet hufvudsakligt beslutadt. Så använde herr Sten magt mot magt och slughet mot slughet, och konung Johan förmådde intet vinna. Han försökte att genom andra medel tvinga Svenskarna. Han underblåste Ivar Totts uppror, men denne blef, som vi redan berättat, snart fördrifven. Han utverkade af påfven en bannlysning mot herr Sten och Svenskarna; men de aktade den ej, och den lärde och skicklige Hemming Gadd, Sturens bästa vän, for till Rom och utverkade bannlysningens återkallande. Utom dessa medel var äfven Johan likasom Kristian nog grym och omensklig att uppreta Ryssarna till förnyade rysliga härjningar i Finnland. På detta enda sätt lyckades det honom att på längden uttrötta Svenskarna och fälla den man, som, stödd på folkets kärlek och sällhet, lika litet fruktade Danskarnas krigshär som inhemska fienders stämplingar.

FJERDE KAPITLET.

DE RYSKA KRIGEN.

Det var icke långt efter slaget vid Brunkeberg som Ryssarna (1475) gjorde sitt första härjande infall i Finnland, och de fortsatte sedan dessa härjningar dels af egen drift, dels dertill af danska konungarna uppäggade, så att Finnland aldrig fick ro för dem. Den stridslystne och oförskräckte Erik Karlsson Wase hade blifvit försonad med Sten Sture och sändes af honom till Finnland. Han värjde landet uti tre år mot Ryssarna, och inlade stora prof på sitt oböjliga mod *). Erik Axelsson Tott, som egde betydliga förläningar i Finnland, dref dem också med väldig hand tillbaka så länge han lefde; men det var alltid svårt att strida mot dem; ty hastigt och oförtänkt föllo de in med stora hopar, sköflade och brände vida landsträckor, plågade och mördade innevånarne på det rysligaste och skyndade sedan hastigt med rofvet undan in i sitt eget land igen. Slutligen blef den tappre Knut Posse satt till slottsherre på Wiborg, och gjorde han så väl genom sin tapperhet, som genom sin klokhet och snabbhet, Ryssarna stort afbräck, ehvar de möttes. Men hans lilla här hopsmälte af dessa segrar; deras var nästan oräknelig. År 1495 utbredde de sig härjande öfver hela östra Finnland; alla flydde undan eller inneslöto sig i fästningarna, och sjelfva Knut Posse blef hårdt belägrad i Wiborg. Ryssarne hade äfven med sig kanoner, med hvilka de sköto stora hål i murarna, men Knut Posse lät hastigt uppföra nya bålverk derbakom, för att afhålla dem. På detta sätt försvarade han sig manligen i två månader, och tillfo-

*) Han blef slutligen ihjelslagen af några biskopstjenare och bönder på Sela-ön, emedan han våldgästat kyrkoherden, herr Sigfrid på Sela.

gade Ryssarna många förluster, men dessa aktade sådant föga, emedan de voro så talrika. Slutligen beslöto de att storma fästningen den 30 November. De strömmade fram uti otalig myckenhet och kommo snart uppå muren och i det ena tornet. Der funno de inga Svenskar före sig, men sågo, hvar Knut Posse med sina stålklädda krigare stodo i god ordning nere i staden, och hade Erik den heliges och Olof den heliges fanor utslagna öfver sig. Denne sluge krigare hade fört en stor mängd krut under tornet och sedan dragit sig och allt sitt folk derifrån. Då han nu såg, att tornet och muren voro fullproppade med Ryssar, och att desse ämnade stiga ned i staden, lät han antända det gömda krutet. Med en förskräcklig knall flög tornet jemnte alla Ryssarna i luften; muren störtade öfver de stormande, hvilka dels deraf krossades, dels föllo afdånade och förskräckta till jorden. Nu skyndade Knut Posse med alla sina män hastigt ur staden och angrep de förskrämda Ryssarna. Dessa flydde fulla af fasa och förskräckelse. Svenskarna följde och nedhöggo dem nästan utan motstånd till ett antal af flera tusen. En allmän räddhåga intog hela fiendtliga hären; den flydde hals öfver hufvud tillbaka till Ryssland, derunder häftigt förföljd af de uppretade bönderna. — Detta herr Knut Posses krigsknep kallades sedan den *Wiborgska smällen* och har blifvit mycket omtaladt. De vidskepliga och råa Ryssarna trodde, att Possen stod i förbund med den onde anden. Svenskarna, som ej voro stort klokare, sade, att han kände många hemliga trollkonster. Man trodde allmänt, att, då han öppnade ett bolster, fick han en ryttare för hvarje fjeder; då han ritade ett skepp med käppen på stranden, blef det också straxt ett verkeligt skepp; och, då han ville tala med Sten Sture, gick han opp på Wiborgs skans och skakade ett betsel, så framkom straxt en förtrollad häst, som förde honom genom luften till Brunkeberg, och sedan på samma sätt tillbaka igen, och det allt inom 24 timmar.

Herr Sten hade redan förut börjat att i Sverige rusta ut en betydlig krigshär mot Ryssarna. Sankt Eriks banér hämtades med stor prakt från Uppsala, och herr Sten mottog med knäfall denna heliga fana i Storkyrkan framför altaret. Derpå afseglade flottan; men, som det var sent på hösten, blef den mycket fördröjd och skadad af de beständiga stormarne. Skeppen skingrades och somliga fastfröso, så att manskapet led ganska mycket både af hunger och frost. När herr Sten slutligen kom fram, fick han höra, att Knut Posse genom Wiborgska smällen redan fördrifvit Ryssarna. Han lemnade derföre herr Svante Sture, son till Nils Sture, qvar såsom anförare för Svenskarna; men for sjelf hem efter förstärkning. Herr Svante gjorde då med sitt folk ett infall uti Ryssland, intog Ivangorod, härjade landet vidt och bredt deromkring, samt återvände med rikt byte. Nu kom herr Sten med friskt manskap från Sverige och begärde, att herr Svante skulle med sitt folk deltaga uti ett nytt infall i Ryssland. Svante vägrade detta, förebärande, att han och hans troppar voro uttröttade af det förra. Herr Sten harmades härvid högeligen och kallade herr Svante en *landsförrädare*. Denne for då med vredt mod tillbaka till Sverige och anklagade herr Sten inför rådet, och sålunda utbröt den länge dolda misssämjan mellan herr Sten och de mägtiga herrarna.

FEMTE KAPITLET.

OM KONUNG JOHAN.

Nu uppsade rådsherrarna med erkebiskop Jakob i spetsen all tro och lydnad mot herr Sten och inkallade konung Johan. Som likväl herr Sten ej ville godvilligt vika undan, uppstod emellan dessa båda partier ett förderfligt krig. På ena sidan voro biskoparna och herrarna, med sina anhängare och svenner; på andra sidan hade herr Sten bönder och borgare med sig. Likväl

egde han icke, så mycket som förut, folkets tillgifvenhet. Den olyckliga utgången af Finnlandståget blef räknad hans långsamhet till last. Pest, vådeld, stormar, hvilka alla vid denna tiden härjade Stockholm, ansågos enligt det vidskepliga folkets vana såsom tecken till himmelens misshag med landets öfverhet. Då derföre Johan kom med en stark flotta *) upp till Stockholm, blef herr Sten innestängd. Han hade nog hos sig flera tusen välbeväpnade män, och kunde lita på kraftigt bistånd; som likväl alla herrarna voro så begärliga efter konung Johan, att herr Sten förutsåg ett långt och landsförderfligt krig, så beslöt han att gifva efter. Johan måste dock förut lofva att hålla sin konungaförsäkran i Kalmar 1483, och tillika förbehöll sig herr Sten både af konung och råd, att de ej skulle draga honom till rätta, för hvad han under sin riksföreståndaretid gjort. Tillika erhöll han för sig så stora förläningar, att han förblef den mägtigaste man i landet. På sådana vilkor öppnade han portarna till Stockholms slott den 11 Nov. 1497, och gick sjelf ut för att möta och dit införa konung Johan. Denne mottog herr Sten med all vänlighet och tillsporde honom skämtsamt, *om det på slottet var väl dukadt och tillredt mot honom med mat och öl, att dermed glädja gästerna.* Herr Sten pekade då på de svenska biskoparna bakom konung Johan och sade hasteliga: *det veta de bäst, som stå bakom eders nåde, ty de hafva detta både bakat och bryggt; och tör väl hända de göra eders nåde detsamma, då de komma sig före.* De gingo sedan upp på slottet och felades då icke kostelig förplägning derstädes. Men under det konungen och herr Sten samtalade med hvarandra om rikets styrelse, sade den förre: *herr Sten, i hafven lemnat mig ett ondt testamente i Sverige; ty*

*) På denna flotta hade han 6000 man tyskt krigsfolk. Deras anförare, junker Slenz, var ganska högmodig, obetänksam och häftig, hvadan Svenskarna från den tiden började kalla hvarje sådan man för en junker Slenz.

bönderna, som Gud hafver skapat till trälar, dem hafven i gjort till herrar.

Sedan reste konungen till Uppsala jemnte alla herrarna, kröntes der till konung, och slog ganska många Svenskar till riddare. På denna tiden fick blott en riddares hustru bära det förnäma namnet fru; men som blott konung och ej riksföreståndare kunde dubba till riddare, och på sista tjugusju åren ingen konung hade varit i riket, så voro riddare och fruar mycket sällsynta. Det berättas derföre också, att många bland de svenska qvinnorna, drifna af sådan fåfänga, hafva ifrigt hos sina män yrkat på konung Johans inkallande. Ty, som det står i den gamla rimkrönikan:

Hvar frälseqvinna ville heta Fruga,
På det de andra skulle sig för henne buga.

Nu fingo de sin önskan fram. Femtio herrar och bland dem barn i vaggan blefve slagne till riddare, ty alla ville passa på det goda tillfället. Konungen hade tillagat ett stort och mägta herrligt gästabud. När det var slutadt, frågade Johan sina herrar, *om de kunde säga, att något hade felat för konungens ära uti högtidens prydnad.* Alla tego; slutligen steg en af konungens gunstlingar, en tysk, fram och sade, *att han saknat ett. Sedan nemligen de svenska herrarna blifvit mättade med konungamat, hade hans nåd bort tillkalla sina drabanter och låta öfver en sidenmatta afslå alla dessa förrädares hufvud.* Konungen teg en stund och slog ned sina ögon. *Jag vill häldre,* sade han ändtligen, *att du död vore, än att min oskuld skulle befläckas med ett sådant brott.* Derpå gick Johan in i sitt rum och ville sedan aldrig se denna mannen mera.

Konung Johan var i många afseenden en god och ädelsinnad herre, likväl förmådde han icke att bibehålla sig vid riket Härtill bidrog väl förnämligast de svenska herrarnas regeringslystnad, afund och orolighet, hvarigenom alla konungar, både inländska och utländska, bå-

de onda och goda, störtades. Men äfven Johan sjelf gaf anledning till sin olycka. Likasom de förra unionskonungarna bröt han sina löften med fräckhet och föredrog Danskarna framför Svenskarna. Gottland blef ej återgifvet. Slotten öfverlemnades åt främmande fogdar, hvilka genom grymhet och girighet uppretade folket, likasom uti Eriks af Pommern tid. Tunga skatter tryckte landet; och herrarna fingo ej så stora förläningar, som de önskade; tvärtom, konung Johan återtog både från herr Sten och flere andra de län, som han i början så rundeligen utdelat. På detta sätt uppkom allmänt missnöje, och en ringa sak bragte dem snart till utbrott. Konungen lät dömma till sig ett laxfiske i Dalelfven, som Nils Christersson Oxenstjerna förut hade haft, hvarföre denne så mycket vredgades, att han slog ihjel konungens fogde. Som nu konungen tillika hade lidit ett stort nederlag mot Ditmarscherna, så repade svenska herrarna mod, och kommo ångrande till herr Sten för att försona sig med honom, och bedja honom hjelpa till att fördrifva Johan. Denne anlände med en stark flotta till Stockholm. Han var på slottet, svenska herrarna i staden och ingen tordes gå till annan utan gisslan. Drottning Kristina hade en gång med tårar utverkat sig tillstånd af konungen att höra messan uti Storkyrkan. När hon skulle derifrån vända åter till slottet, trädde herr Sten och herr Svante fram på hvar sin sida om henne, för att som höfviska riddare beledsaga henne hem; men när slottsfolket såg detta, fruktade de ett anfall och rigtade kanonerna mot de antågande herrarna, att desse måste vända om igen. Uppbragta häröfver såsom en förolämpning, förklarade nu dessa herrar sig öppet mot konungen, samt började att mot honom uppresa hela landet. Sten kom snart med Dalkarlarna utanför Stockholm, och blef af borgrarna insläppt uti staden. Nu lemnade Johan sin drottning med två tusen mans besättning qvar på slottet, och seglade sjelf ned till Danmark efter förstärkning. Men emedlertid uppreste sig hela landet; slotten intogos öfverallt; Danskarna fördref-

vos och slutligen blef herr Sten i slutet af år 1501 återigen antagen till riksföreståndare.

SJETTE KAPITLET.

STEN STURES DÖD.

Nu blef Stockholms slott hårdt tillspärradt af Hemming Gadd; men drottning Kristina försvarade sig oförskräckt. Maten började slutligen felas, så att besättningen sjuknade och dog af onaturlig spis. Likväl försvarade sig drottningen uti åtta månader, men då fanns ej mer än 80 qvar af den tvåtusen man starka besättningen; och alla källare och hvalf voro fulla af döda kroppar, då hon uppgaf slottet åt herr Sten d. 27 Mars 1502. Hon hade betingat sig fri återresa, men herr Sten qvarhöll henne under allehanda förevänningar ett helt år uti Wadstena.

Konung Johan ämnade med härsmagt återtaga riket, men blef slagen af herr Sten. Junker Kristian, som nu var sin fars ståthållare i Norrige, var lyckligare. Han inföll med en krigshär i Westergötland och belägrade Elfsborg. Slottsfogden Erik Gyllenstjerna flydde af feghet eller falskhet, och blef derföre af de vredgade Westgötabönderna ihjelslagen. Den qvarblifna besättningen begärde dagtingan med Kristian, men han ville att de skulle gifva sig på nåd eller onåd. De beslöto då i förtviflan att försvara sig, och begärde undsättning af herr Sten. Han skickade herr Åke Johansson Natt och Dag med en hop folk. Herr Åke skyndade så mycket han förmådde, och red före med rytteriet; men då han tidigt en dimmig morgon kom till Elfsborg, var slottet redan intaget och all besättningen af den vildsinte Kristian obarmhertigt nedhuggen. Danskarna lågo nu och sofvo uti sina tält och herr Åke kunde beqvämligen der öfverfalla dem. Han befallte likväl sin trumpetare blåsa till anfall. Trumpetaren ville ej, utan påstod, att man

borde angripa Danskarna oförvarandes. *Blås*, sade herr Åke, *eljest skjuter jag dig pilen genom lifvet; eller tycker du, att det vore tillbörligt att öfverraska en konungsson och så många adeliga herrar, i stället för att våga en ärlig strid mot dem?* Trumpetaren blåste, och herr Åke störtade fram med sina ryttare och gjorde i början ett stort nederlag bland de yrvakna Danskarna. Men herr Otto Rud, Danskarnas anförare, försvarade sig tappert; slutligen blef en dansk fana uppsatt, kring hvilken de samlades och som herr Åke ej hade gifvit sig tid att afvakta fotfolket, så blef han nu med stor förlust utdrifven ur lägret igen. Härefter drog junker Kristian med mord, brand och ett grufligt plundrande genom Wester- och Östergötland och vände derpå tillbaka till Skåne; och var detta Kristian Tyranns första resa i Sverige.

Förbemälte herr Otto Rud bibehöll sig alltid i stor gunst hos konung Johan, samt var en skämtsam och tapper herre. De suto en gång tillsammans och läste sagorna om konung Artus och hans kämpar. *Hvad bär det till, herr Otto*, sade konungen, *att inga sådana riddare nu finnas som Gavian och Percival? Jo*, sade herr Otto, *ty det finnes nu intet hof sådant som hos konung Artus.* Johan skrattade och lät herr Otto hafva sitt tal. — Denne herr Otto hade inne Bohus fästning år 1502, men icke långt derifrån låg herr Nils Rautzen med svensk besättning på Olofsborgs slott. Julafton hade fallit mycket snö, så att jorden var deraf alldeles hvit. Herr Otto föll derföre på följande krigsputs. Han lät alla sina tjenare draga hvita skjortor och kläden öfver sina harnesk och vapen, och gick så med dem rakt på Olofsborg, just då han trodde, att Svenskarna sutto i fröjd och gamman kring julbordet. Skildtvakten kunde i skymningen ej så noga urskilja de hvita skjortorna mot snön; utan Danskarna kommo allesammans in i slottet, utan att någon märkte det. Herr Otto Rud lät straxt tillstänga och bevaka portarna, och angrep derpå drickesstugan, der allt slottsfolket, sittande

mellan skål och vägg, blef antingen fånget eller nedhugget. Nils Rautzen ensam bröt sig ut och sprang upp i ett litet torn. Här högg och stack han samt försvarade sig med stenkastande i de trånga trapporna hela julnatten igenom och kunde ej förmås att gifva sig förr, än långt fram på andra dagen. För denna sin tapperhet och lycka fick herr Otto Rud stora förläningar af konung Johan, och utmärkte sig äfven under dess son Kristian som en tapper härförare mot Svenskarna. Men då han någon tid derefter skulle företaga en vallfärd till Jerusalem, dog han i Tyskland, och är sålunda om herr Otto Rud ej något mer att härstädes förtälja.

Emedlertid hade herr Sten Sture på Hansestädernas bemedlan funnit för godt att låta drottning Kristina resa hem till Danmark. Han hade alltid under hela hennes fångenskap bemött henne med stor höfviskhet och vördnad; äfven nu for han ned till Wadstena, och beledsagade henne sjelf, ända till danska gränsen. På återresan härifrån sjuknade han hastigt och häftigt, och endast med möda förmådde hans vänner föra honom till Jönköping, der han dog d: 13 Dec. 1503. Såsom många säga, härrörde denna sjukdom från förgift, som han vid gränsen hade fått af drottningens läkare; andra återigen tro, att herr Svantes sednare gemål, fru Märta, hade hemligt gifvit herr Sten förgift, på det hennes man skulle efter honom blifva riksföreståndare så mycket snarare.

Nu hade en stor villervalla kunnat uppkomma, och konung Johan skulle fått godt tillfälle att dervid återtaga Sverige; men Hemming Gadd, Danskarnas oförsonliga fiende och Sturarnas trofaste vän, förhindrade allt sådant. Han tog tysthetsed af de få närvarande och dolde sedan herr Stens död på följande sätt. Liket lades uti en släda och fördes så hemligen till Stockholm; men en af herr Stens tjenare vid namn Per Byresson, hvilken var honom mycket lik, påtog hans kläder och red hans häst, men låtsade hafva en svår ögonsjukdom, som herr Sten ofta plägade lida af. Derföre hade han

bundit öfver sitt ansigte, och då han kom fram till något ställe, lades han straxt till sängs och fönsterna tillstängdes, för att, som man sade, spara den sjuke riksföreståndarens ögon; men alla, som ville hafva något afgjordt, måste under tiden vända sig till Hemming Gadd. På detta sätt gick resan upp till Stockholm, dit Hemming stämt herr Svante och dess anhängare. Då nu allt var der i ordning, kungjordes herr Stens död och med detsamma valdes herr Svante till riksföreståndare, och emottog alla slotten.

Herr Sten lemnade efter sig endast en dotter, hvilken var nunna i Wadstena. Hans och hans hustrus lik blefvo först med mycken prakt nedsatta uti Gripsholms kloster, men fördes sedan till Kernebo kyrka der bredvid. Konung Johan den tredje tyckte denna deras hviloplats ej nog ansenlig. Han bad då varande hertig Karl att flytta dem till Strengnäs domkyrka, hvilket denne också gjorde, gifvande dem nya och kostbara likkistor. Detta skedde 1576. Nära 100 år derefter eller 1675 lät Magnus Gabriel De la Gardie uppresa ett särskildt koppartäckt grafkor, samt lade öfver grafven en sten med ärofull inskrift. Omkring 100 år derefter lät Gustaf den tredje uppresa öfver grafven en ny minnesvård. Så har hvarje århundrade med beundran och tacksamhet erkänt Sten Stures höga förtjenster mot fäderneslandet.

TOLFTE BERÄTTELSEN.

OM STEN STURE DEN YNGRE.

FÖRSTA KAPITLET.

OM SVANTE STURE.

Herr Svante Sture härstammade icke från samma slägt som gamle herr Sten. Herr Svante var son af den förut ofta omtalade krigshjelten Nils Sture; men denne hade efter sin moder upptagit Sturenamnet, ty hans far var Bo Stensson Natt och Dag, broder till den Nils Stensson, hvilken gjorde så många uppror mot konung Karl Knutsson. På detta sätt var också bemälte herr Nils syskonebarn med Engelbrekts mördare Måns Bengtsson. Derföre buro också dessa sednare Sturar slägten Natt och Dags vapen, då deremot Sten Sture den äldre hade, som förbemäldt är, tre sjöblad uti sitt sköldemärke.

Denne herr Svante var en framför de flesta ganska utmärkt man genom många goda egenskaper. Uti krig visade han alltid en särdeles tapperhet och djerfhet och fordrade detsamma af sina svenner, så att det var en allmän sägen, att eho, som ville vara herr Svantes hofman, han skulle, liksom den gamle Harald Hildetands kämpar, ej blinka för ett yxhugg, som gick ända förbi ögonbrynet. Sträng var han äfven mot dessa sina tjenare. Hade de gjort något öfvervåld eller begått någon förseelse, så utbröt han uti skarpa och hårda förebråelser; och emedan han talade fort och hans röst var stark och djup, tyckte folket att det var som åskan hade dundrat öfver deras hufvuden. I sin häftighet slog han ofta den felande med kraftig hand; men snart var vreden

förbi, och då uppmuntrade han de nedslagne med gåfvor och glädtighet; ty herr Svante var mycket både frikostig och gladlynnt. Lögn och förtal hatade han mest af allt. Då någon hos honom talade illa om en annan, lät han alltid tillkalla den förtalade och ställde honom tillsammans med förtalaren, hvarigenom många svek och oroligheter förekommos. Tillika var han en ganska from, gudfruktig och lättrörd herre, så att man ofta såg honom utgjuta ymniga tårar under gudstjensten. För alla dessa sina egenskaper blef han mycket älskad och afhållen af de flesta, och de jakade gerna till att taga en sådan herre och man till riksföreståndare, i synnerhet som han uti de förra krigen inlaggt stor ära, och visat sig vara den man, som förmådde kraftigt tillbakadrifva fiendernas våld och skydda rikets lugn.

Var herr Svante en så tapper och dristig man, som här ofvan bemäldt är, så behöfdes det också i dessa oroliga tider. Konung Johan bemödade sig på allt sätt att återvinna sitt förlorade rike, nyttjande dertill både våld och list. Våldet kunde väl herr Svante möta med sitt mannamod och Svenskarnas tapperhet, men listen var svårare att emotstå. Många af svenska herrarna voro danska partiet tillgifna; och i synnerhet bemödade sig erkebiskop Jakob Ulfsson, biskopen i Westerås, Otto Svinhufvud, och riksrådet Erik Trolle att åter inhjelpa konung Johan. Härom hölls det ena mötet efter det andra; men alla blefvo fåfänga. Ofvannämnde herrar lofvade på ett möte att antingen taga emot Johan som konung eller också till honom betala årlig skatt af riket; men detta nesliga beslut bröts med harm af herr Svante, hvilken ej kunde tillåta, att Sverige blef ett skattrike under Danmark. Johan hänsköt sin sak till kejsaren, hvilken på denna tiden ville vara en verldslig domare öfver hela kristenheten, likasom påfven var en andlig. Kejsaren stämde herr Svante och svenska rådet för sin kammarrätt; men dessa föraktade sådant, påstående, att kejsaren ej hade öfver Sverige något att

befalla. Då förklarade kejsaren hela riket uti akt, samt dess förnämsta herrar och män för fogelfria, och ibland dessa gamle herr Sten, hvilken då varit död redan uti trenne år; så litet kände kejsaren och hans herrar tillståndet uti Sverige. Svenskarna brydde sig också föga om dessa kejsarens bref och pergament, utan gjorde, hvad de tyckte bäst vara.

Herr Svante var en skicklig och förståndig herre att styra sitt rike. I krig fruktade han ej att möta sina fiender i fältet, och i rådslag visade han mycken klokhet. Så lyckades det honom att få en 50-årig fred med Ryssland och ett nästan beständigt förbund med Hansestäderna, hvarigenom han fick så mycket mera magt till att göra Danskarna motstånd.

Han hade äfven stor lycka i valet af sina vänner och höfdingar, och fick således af dem kraftigt bistånd i landet. I synnerhet hade han mycken hjelp af herr Åke Johansson Natt och Dag och herr Hemming Gadd. Herr Åke Johansson mötte öfverallt fienderna med raska svenner och oförfäradt mod; och tillfogade Danskarna så stora förluster, att han allmänt kallades *Danmarks gissel.* Slutligen blef han af en förrädisk vägvisare lockad uti ett försåt, der han och flere af hans folk nedhöggos 1511, till en icke ringa glädje för både konung Johan och Danskarna.

Men ännu mera understöd hade herr Svante af Hemming Gadd. Denne var en lärd, vältalig, tapper, oförfärad och rådig man, samt mycket förfaren uti alla ting. Under sin ungdom hade han ofta varit i Rom, der han för sin stora lärdom och skicklighet stod uti ganska stor nåd hos påfven. Sedan han återkommit till Sverige, blef han gamle herr Stens förtroligaste och trognaste vän. Då denne af påfven bannlystes, reste Hemming Gadd ut till Rom, och utverkade, att bannlysningen återkallades. Städse var han Danskarnas oförsonlige fiende, och uttalade oförskräckt sina tankar på herredagarna, ehuru der voro många, hvilka, som han sade, *buro danska hjertan under svenska kappor.* Af

dessa orsaker var han gamle herr Sten mycket kär, och denne utverkade, att domkapitlet i Linköping utvalde honom till sin biskop; men genom Danskarnas stämplingar i Rom fick han aldrig påfvens bekräftelse, utan den sedan så ryktbare Hans Brask blef biskop derstädes och doktor Hemming bannlyst. Men han aktade denna motgång föga, ty han ville heldre sköta krigs- och statssaker än ett biskopsstift, och var beständigt herr Svantes pålitligaste man, antingen det gällde underhandlingar eller krig.

Herr Svantes oroliga och bullersamma regering varade icke länge. Sala silfvergrufva var nu nyligen upptäckt och gaf ganska stor afkastning, hvarföre herr Svante for till Westerås och höll om dessa ärender en öfverläggning (d. 2 Jan. 1512) med bergsmännerna. Då han satte sig till bordet, var han frisk och sund, men om en liten stund bleknade han alldeles af, och kände sig illa sjuk. Han steg upp och gick ut, men då han kom utom dörren, föll han hastigt ned och var död. Hans småsven ropade på bergsmännerna; de kommo ut och buro herr Svante in, men all hjelp var fåfäng. Då togo de ett klokt och dristigt beslut för att förskaffa regeringen åt herr Svantes son, Sten. De stängde neml. till dörren, och släppte ingen, ej en gång herr Svantes husfru in, föregifvande, att de hade högst vigtiga ärender före. Derpå skrefvo de uti herr Svantes namn bref till flere slottsherrar, begärande af dem, *att, emedan han sjelf vore af krankhet hindrad, de ville under tiden lyda hans son, unge herr Sten, såsom rikets höfvidsman, och hålla honom slotten tillhanda;* hvilken list också lyckades. Nu först uppenbarades herr Svantes frånfälle, och unge herr Sten, som på bergsmännernas bud straxt hade kommit från Örebro, lät med mycken högtidlighet begrafva sin far uti Stureska koret i Westerås kyrka, der deras far, herr Nils Sture, hade valt sin graf.

ANDRA KAPITLET.

OM STEN STURE DEN YNGRE.

Herr Sten Sture den yngre var likasom hans far en mycket förnämlig och utmärkt man uti många ting. Rättskaffens, men ödmjuk inför Gud, redlig och trofast mot menniskor, klok och skarpsinnig i rådslag, tapper och oförskräckt i strid; allt detta var han, likasom hans fader; men dertill var han mycket mera mild, vänlig och godhjertad än herr Svante. Ofta såg man honom, som ung gosse, med tårar knäböja för att blidka sin fader, då dennes häftiga sinne uppbrusade mot fega, falska eller försumliga tjenare; och räddade han sålunda mången från de hårdaste straff. Samma milda, försonliga sinnelag bibehöll han äfven sedan han växt upp och var derföre af folket innerligen älskad. Men hans bästa vänner, som just för denna egenskap så mycket älskade honom, klagade öfver, att samma mildhet förledde honom till lättrogenhet och allt för stor efterlåtenhet mot fiender.

Det tycktes sålunda, som borde herr Sten, utan mycket motstånd, hafva blifvit riksföreståndare efter sin fader; men detta gick ej så lätt. De höga herrarna voro afundsjuka på Sturarna och ville ej att riksföreståndare-värdigheten skulle så länge stanna inom en slägt, och det högre presterskapet var såsom vanligt Danmark tillgifvet. På en herredag i Arboga d. 19 Jan. valde den äldre adeln till riksföreståndare herr Erik Trolle, en gammal, lärd, förfaren och saktmodig man; men den yngre adeln valde herr Sten Sture. Ingen förlikning kunde träffas. Ett nytt möte i Uppsala utsattes till den 18 Maj. Den gamla adeln och högre presterskapet stannade i staden och höllo med herr Erik, hvaremot bönder, borgare och det öfriga folket samlade sig på Kungsängen utanför staden och hyllade herr Sten.

Ingendera ville vika. Båda partierna möttes för tredje gången i Stockholm d. 22 Juli. Sturen och hans folk innehade staden och slottet; Trollen och hans anhängare hade besatt Riddarholmen, och höll det på att komma till uppenbart handgemäng dem emellan. Slutligen måste dock Trollens parti gifva vika; ty herr Sten innehade alla slotten och menigheten ville ingalunda höra talas om Erik Trolle. Denne var dotterson till den oroliga och hatade Ivar Tott, samt hade stora egendomar i Danmark, hvarföre han också af Svenskarna beständigt misstänktes att vara danskt sinnad, och kunde sålunda aldrig erhålla något stort anhang.

De grymma fogdarna under Margareta och Erik hade neml. redan grundlaggt hos svenska allmogen ett djupt hat mot Danskarna. Detta ökades allt mera genom de härjande krig, med hvilka folket ständigt oroades af danska konungarna, hvilka önskade inkräkta Sverige. Nu var det stiget till den höjd, att eho, som misstänktes för att gynna Danskarna, aldrig kunde få något anhang, såsom under Karls och Kristians tid, utan var säker om att öfverallt blifva ansedd och bemött som en landsförrädare, och alla Sveriges olyckor, de måtte härleda sig från hvilken orsak som heldst, skylldes dock på Danskarna och den förhatliga unionen.

Sedan nu Sten Sture på ofvanbemälta sätt blifvit riksföreståndare, började han med allt allvar låta sig vårda om rikets angelägenheter, och följde deruti de båda förra Sturarnas exempel. Han reste beständigt kring landet för att lära känna folkets tillstånd, och var då både hans öra och hjerta öppet för de klagomål, som af menigheten anfördes; ty han ville beskydda alla, så lärd som lekman, så hög som ringa, att ingen skulle någon orättvisa lida under hans regering. Han betraktade sig utan skrymteri som sina undersåtares fader; han sökte icke sina nöjen och sin fördel; utan uppoffrade för folkets väl sin tid och sina krafter, ja slutligen sitt lif.

TREDJE KAPITLET.

OM GUSTAF TROLLE.

Den gamle erkebiskopen Jakob Ulfsson hade uti många år arbetat mot de ädla Sturarna och sökte befrämja Danmarks konung. Han tyckte sig likväl nu vara allt för gammal och svag att emotstå den unge och raske herr Sten; nedlade derföre sin tjenst och drog sig tillbaka i stillhet och lugn. Förut lagade han likväl så, att domkapitlet i Uppsala valde till hans efterträdare en ung man, herr Gustaf Trolle, son till förbemälte herr Erik Trolle, och hoppades Jakob Ulfsson, att denne Gustaf skulle, af ärfdt hat till Sturarna, blifva dem en lika ifrig motståndare, som erkebiskopen sjelf varit. Det fordrades likväl ännu riksföreståndarens samtycke till detta val, innan det af påfven skulle stadfästas. Den ädelmodige och försonlige herr Sten Sture gaf det straxt. Han gjorde ännu mera; han skickade två domherrar till Rom för att utverka påfvens bekräftelse, och för samma ändamål sände han en stor penningesumma till Gustaf Trolle, jemnte ett vänligt och försonligt lyckönskningsbref. Hans ädla hjerta hoppades att sålunda genom mildhet och välvilja blidka Trolleslägtens hat, och vinna den nya erkebiskopens vänskap och förtroende.

Erik Trolle var en fredlig och saktmodig herre, men hans gemål, fru Ingeborg, både häftig och hård. På henne bråddes sonen Gustaf redan från barndomen. Han var blott en gosse, då han skulle resa med sin mor från Strengnäs öfver Mälaren. Det föll den envisa Gustaf in att icke följa med; och modern förmådde ej böja honom. Gustaf blef qvar; modern reste, öfverföllls af en storm och drunknade med hela sitt sällskap. Gustaf Trolle blef sedan en stolt och äregirig, hård och hämndlysten, ihärdig och oböjlig man. Utan tecken till erkänsla emottog han Sten Stures bref och sändebud. Han erhöll straxt derefter från den nya konungen,

Kristian, i Danmark äfven mycket penningar, samt ett bref, hvari Kristian uppmanar honom att hämnas den skymf, hans fader, herr Erik, hade lidit af Sten Sture. Snart blef han stadfästad i sitt embete af påfven, och erhöll tillika bref, som frikallade honom från att stå till rätta vid någon annan domstol än påfvens för alla de brott, som han antingen begått, eller i framtiden kunde komma att begå. Sålunda utrustad, anträdde han resan hem till sitt fädernesland. Herr Sten lät i Stockholm tillaga stora högtidligheter för hans emottagande, ämnande sålunda med ytterligare välvilja beveka sin stolta motståndares sinne; men denne, fastän han kände herr Stens tillredelser, for icke till Stockholm; han förebar, att herr Sten hade derstädes satt försåt för honom, och seglade derföre till Biskopstuna, der han 1515 landsteg; och med honom inkommo oro, uppror och krig uti hans arma fädernesland, som nu i tre år under herr Stens regering fått hugna sig af frid och trygghet.

När Gustaf Trolle kom till Uppsala, blef han högtidligen emottagen af gamla erkebiskop Jakob, samt lät med ovanlig stor ståt inviga sig uti sitt embete. Den prakt och rikedom, som denna tiden fanns hos biskopar och det högre presterskapet, öfvergår, hvad man nu nästan kan föreställa sig. Sjelfva voro de merändels af de största och rikaste adeliga slägter, och egde redan derigenom mycket både magt och anseende. När dessa dertill kommo i besittning af biskopsstiften med stora, ja nästan furstliga inkomster, höjdes deras anseende långt öfver alla andras. Uti rådet satt erkebiskopen öfver riksföreståndaren, och biskoparna öfver alla de verldsliga herrarna. På sina stora, välbefästade borgar höllo de präktiga hof, der unga fattigare adelsmän tjenade dem såsom småsvenner och hofmän, och på sina resor förde de så stor stat, att flera påbud deremot måste utfärdas, i hvilka stadfästades, att en biskop på sina resor genom landet ej fick medföra mer än trettio hästar.

Föga bekymrade sig dessa herrar om sina församlingars lefverne och förbättring, föga om lärdom och kunskaper, föga om den tarflighet, den rena lefnad, som egnade apostlarnas efterföljare. — Att med våld och list blanda sig uti statens styrelse, stifta och anställa uppror, på lofligt och olofligt sätt föröka sina inkomster, detta var deras dagliga id; och derunder utbredde de den största prakt och öfverflöd uti byggnader, kläder, mat, tjenare, vapen och hästar, och dolde dessutom ej sällan ett vällustigt och skändeligt lif under utvertes helighet och skrymteri. Sådane voro de fleste biskoparna då för tiden, och var det stor skilnad mellan dem och Egino, S:t Botvid och den gamle Ansgarius.

Erkebiskopen Gustaf Trolle öfverträffade likväl uti äregirighet, prakt och högmod alla sina embetsbröder. Ett sådant hof, som han, hade ingen utaf de förra erkebiskoparna hållit, och det fördunklade alldeles den tarfliga herr Sten i Stockholm. Till erkebiskopen samlades också alla herr Stens fiender och afundsmän, likasom till en anförare, och derigenom ökades ännu mera hans anseende. Litet fruktade han för herr Sten, och hvarken han eller hans vänner brydde sig om att dölja det fiendtliga sinne, han hyste mot riksföreståndaren. Denne hade ytterligare velat försöka att i godo komma öfverens med erkebiskopen och skref honom vänligt till, straxt efter hans ankomst, kallade honom sin fader och bjöd honom att stå fadder åt en son, hvilken herr Sten i dessa dagar hade fått. Men Gustaf Trolle föraktade denna höflighet, for ej till Stockholm, utan fortsatte sitt förra öfvermodiga lefverne, och höll med de missnöjda herrarna hemliga sammankomster om konung Kristians inkallande. Nu uppblossade herr Stens rättmätiga vrede och han samt hans unga och raska rådgifvare ville med våld straffa erkebiskopens förmätenhet; men biskoparna, som fruktade det inbördes kriget, sökte på allt sätt att mäkla fred dem emellan. På ena sidan varnade och förmanade de Gustaf Trolle till mera foglighet och eftergifvenhet, men det verkade föga på hans hårda och

stolta sinne. Å andra sidan förmanade biskop Hans Brask riksföreståndaren, *att styra sin vrede och besinna, att det gällde icke allenast honom sjelf, utan hela rikets lugn och väl.* Sten Stures ömsinnta och milda hjerta bevektes af dessa skäl. Han undertryckte sin rättvisa harm, öfvervann sin billiga afsky för Trollen, och beslöt att än en gång söka en fredlig förlikning. Han för till Distingen 1516, samt trädde i Uppsala domkyrka inför högaltaret till Trollen, lyckönskade honom till erkebiskopsstolen och ville i en fullkomlig försoning och glömska begrafva allt gammalt agg, alla oförrätter och endast tänka på det gemensamma fäderneslandets väl. Men den nedrige, öfvermodige prelaten besvarade dessa ädla känslor med förakt, gäckeri och bittra förebråelser. Brinnande af en ädel harm vederlade herr Sten straxt på det heliga rummet Trollens beskyllningar, och reste sedan derifrån till Stockholm, hvarest han skref till påfven och framställde Trollens onda och upproriska uppförande. Påfven svarade och förmanade Trollen och hela svenska presterskapet, *att ej våldsamligen uppsätta sig mot verldsliga regementet, utan sköta sitt embete med spakhet.* Men Gustaf Trolle aktade hvarken påfve eller riksföreståndare.

I Juli månad sammankallade herr Sten en riksdag i Telje, och bjöd Trollen komma dit för att aflägga sin trohetsed och deltaga i rådplägningarna. Trollen kom icke, utan fortsatte sina stämplingar om Kristians inkallande, hvilket då Sturen förnam, beslöt han att hastigt och med våld det förekomma. Oförtänkt bemägtigade han sig Nyköpings slott, der Sten Oxensljerna var slottsherre. Denne, som var delaktig uti Trollens rådslag, sjuknade och dog i fängelset, men upptäckte förut på sin dödsbädd de hemliga anläggningarna, och angaf alla de andra medbrottslingarna deri. Då tog herr Sten Stegeholms slott från den hemliga förrädaren Per Turesson Bjelke och innestängde honom jemte herr Erik Trolle i fängelse. Vid underrättelsen härom inneslöto Gustaf Trolle och hans vänner sig på Stäket och befästade sig der.

Sturen bad gamla Jakob Ulfsson och de andra biskoparna söka beveka Trollen till försonlighet, men det var förgäfves; denne väntade hjelp af konung Kristian. Dessutom tyckte han sig vara fullkomligt trygg på Stäket. Detta var uppfördt i en fruktbar och ljuflig trakt af Mälaren på en liten holme vid det smala sundet Almarestäk. Det var inköpt af förra erkebiskopar, hvilka der valde sitt säte och uppförde en stark borg. Denna utvidgades och befästades allt mer och mer af deras efterträdare, och hade redan ofta tjenat till skygd för erkebiskoparnas hemliga stämplingar och öppna uppror. Men erkebiskoparna sjelfva kallade honom för *S:t Eriks Borg*, viljande genom detta namn gifva den det anseende af helighet, som de genom eget uppförande ej mägtade förvärfva. Detta fasta slott skulle nu herr Sten belägra; men, som han saknade dertill flere krigsförnödenheter, sände han ett skepp till Lybeck för att derifrån hämta sådant. Herr Stens stjufmor, fru Märta, som var honom mycket gramse, underrättade hemligt konung Kristian härom, och denne lät, midt under det stillestånd, som nu var mellan honom och herr Sten, våldsamt borttaga skeppet, och detta var början till danska kriget. Emedlertid började herr Sten belägringen af Stäket så godt han kunde, och på en ny riksdag i Arboga d. 6 Jan. 1517 beslöto de uppretade ständerna att *ingalunda antaga konung Kristian, den der aldrig skulle hålla sina ord och löften som konung, när han nu redan förut ej ville hålla sitt stillestånd.* Vidare beslöto de, *att belägringen för Stäket skulle med all magt fortsättas, slottet i grund nedrifvas och Trollen från sin syssla afsättas.* Då nu i följe häraf Trollen blef allt hårdare inspärrad på Stäket, så begärde han få komma till samtals med herr Sten. Den unge Gustaf Eriksson Wasa, som nyss kommit till herr Stens hof, skulle undertiden vara såsom gisslan på Stäket, och befallte erkebiskopen strängeligen, att, i händelse Sturens folk gjorde honom något förnär, skulle slottsfolket straxt upphänga herr Gustaf Wasa utanför på muren. Sturen

med många rådsherrar kommo emedlertid på utsatt timma till det bestämda samtalet; men de fingo sitta uti två timmar under häftigt regn utanför slottet och vänta på erkebiskopen. Slutligen kom icke han sjelf, utan hans fogde ned; och förkunnade, att erkebiskopen ej ännu på sex månader ville ingå någon dagtingan. Orsaken härtill var, att Trollen hade fått höra, att en dansk flotta till hans hjelp vore just nu till förväntandes.

Härmed förhöll sig sålunda. Sedan konung Kristian hade borttagit herr Stens skepp och brutit stilleståndet, förstod han granneliga, att han ej nu mera skulle kunna genom underhandlingar och list erhålla Sveriges krona. Han beslöt derföre söka uti uppenbart krig eröfra henne. Erkebiskopen i Lund utfärdade en bannlysning öfver Sten Sture och svenska rådet, emedan de *våldfört erkebiskop Trolles rättigheter, och icke ville emottaga sin rättmätiga herre och konung, Kristian af Danmark.* Denna bannlysning lät konungen öfversätta på svenska och öfverallt kringsprida, och bifogade dervid sina egna bref, uti hvilka han dels med hot dels med löften sökte vinna folket. Både bref och bannlysning blefvo af Svenskarna föraktade. Gudstjensten fortsattes som förut och folket bibehöll sin gamla kärlek och trohet för herr Sten. Men konung Kristian hade äfven utrustat en flotta med 4000 man, hvilka under anförande af den tappra sjöhjelten Severin Norrby och Joakim Trolle, erkebiskopens farbroder, anlände till Upplandsskären, hvarest Danskarna började härja landet. Herr Sten slog dem snart tillbaka, och han sände nu för sista gången några rådsherrar till Trollen; *han bad och besvor honom att förbarma sig öfver det olyckliga fäderneslandet och icke längre gynna dess fiender.* Det var för döfva öron taladt; Gustaf Trolle tänkte på sin hämnd och sin höghet, icke på fosterlandets välfärd och ära. Emedlertid hade Danskarna ånyo landstigit vid Dufvenäs, straxt utanför Stockholm. Sten Sture, åtföljd af den unge och tappre Gustaf Wasa samt en trogen krigshär, skyndade dit, och slog Danskarna så, att de efter

en stor förlust måste skynda sig ombord igen. De seglade tillbaka till Danmark; men efterlemnade elände och förstöring, emedan de flerestädes stränderna utefter landstego, härjade och brände land och städer.

Sten Sture sände några af de vid Dufvenäs tagna danska fångarna till erkebiskopen för att underrätta honom om det olyckliga slutet på danska tåget. Då erböd sig Trollen, *att öfverlemna slottet, allenast han finge fri och säker fara derifrån och tillträda sitt stift igen;* men herr Sten svarade, *att Gustaf Trolle hade bort göra detta anbud långt förut. Nu hade för hans skull så mycket blod flutit, att han vore att anse som en mandråpare och en till det heliga biskopsembetet ingalunda tjenlig man.* En riksdag sammankallades i Stockholm den 23 Nov. Erkebiskopen kom dit på gifven lejd, men förde ett stolt och högmodigt språk inför Ständerna. *De voro*, sade han, *icke hans rätte domare. Han ville bevisa sin oskuld inför den heliga fadren i Rom, som anförtrott honom både det andeliga och verldsliga svärdet, hvarmed han sökt bibehålla den trohet, de svurit det danska konungahuset. Den vore snarare en förrädare, som förledt dem derifrån, och de borde finna, att de allesamman voro slafvar under en gäsande yngling, som uppoffrade dem för sin egen ärelystnad.* Öfver detta trotsiga tal förbittrades ständerna på det högsta. De uppsatte, undertecknade och beseglade en skrift, uti hvilken de förklarade *Trollen för högförrädare, den der fört afvog sköld mot fäderneslandet. Han skulle från sin syssla afsättas och Stäke slott, som alltid varit af erkebiskoparna missbrukadt till rikets förderf, skulle i grund nedrifvas. Mot Danskarna skulle hvar och en vara färdig att vid första uppbåd våga lif och blod.* Menigheten var så förbittrad och framstötte så hårda och hotande ord, att ingen af alla Trollens närvarande vänner vågade säga ett enda ord till hans försvar, eller undandraga sig att deltaga i hans dom. Men då den sluge biskop Hans Brask uti Linköping skulle sätta det

stora vaxsigillet vid sitt namn, lade han oförmärkt derunder en liten sedel, på hvilken han skrifvit de orden: *detta gör jag nödd och tvungen.*

Trollen reste från riksdagen tillbaka till Stäket, men hans tjenare och anhängare, som fruktade för att än mera uppreta folket, tvingade honom att snart uppgifva detsamma. Då han nedfördes derifrån till svenska lägret, var det endast med möda, Sturen förmådde rädda honom undan det uppretade folket, som i sin förbittring ville mörda den förhatade landsförrädaren. Han måste med en högtidlig ed afsäga sig erkebiskopsembetet, sattes i Westerås kloster, hvarifrån han ytterligare måste skrifva till Uppsala domkapitel, bekräfta sin afsägelse, och bedja dem välja en ny erkebiskop. Ändteligen erhöll han tillåtelse att fara hem till sin faders egendom, Ekholm, och der sedan förblifva. Sådant slut fick herr Gustaf Trolles stolthet den gången, och besannades sålunda det gamla ordspråket, *att högmod går för fall.* Men det starka Stäkets slott blef af den förbittrade allmogen straxt vid dess öfverlemnande uppbrändt och nedrifvet. Länge sågos de ödsliga lemningarne deraf på den lilla holme, som ligger vid Almarestäksbro. Nu har tiden redan öfverdragit dem med mossa och mull; grönskande löfträd hafva öfverallt skjutit upp derutur och omgifva och betäcka hela holmen, så att vandraren nu mera knappt kan igenfinna några spår af den väldiga och bergfasta borg, der Sveriges fordom så öfvermägtiga erkebiskopar herrskat.

FJERDE KAPITLET.

OM KRISTIAN TYRANNS UNGDOM.

Vi måste nu med vår berättelse vika något tillbaka för att kunna förtälja något om den ofta omtalade konung Kristians ungdom.

Redan af sin fader, konung Johan, hade han ett svårt lynne att ärfva, ty denne var ofta under de sednare åren besynnerlig till mods, ja stundom alldeles ursinnig. Om Kristians födelse berättades också underliga ting; att han nemligen kom till verlden med handen hårdt knuten och fylld med blod, och flere dylika sägner. Då amman en gång var ute, kom konungens apa och tog den späda prinsen, bar honom först högst upp på slottstaket och sedan tillbaka oskadad ned igen. Under hela sin barndom visade han ett hårdt och grymt sinnelag. Konung Johan betalade i början för honom hos Hans bokbindare, en ansedd borgersman i staden, att prinsen skulle bo och äta der, medan en lärd kanik alla dagar gick dit och undervisade honom; men Hans bokbindare och dess hustru blefvo snart ledsna vid den elaka gossen och lemnade honom ifrån sig. Han skulle nu både bo och äta hos kaniken; denne kunde likväl med alla sina förmaningar och hårda bestraffningar aldrig få prinsen till lydnad och förstånd. I synnerhet visade Kristian en beständig åhåga att klättra omkring på de högsta tak, murar och sådant. Kaniken varnade honom, sägande, *att den högt vill klifva, faller djupast ned.* Men Kristian svarade, *att låga ställen passa blott för låga menniskor; höga åter för de höga.* Kaniken straffade honom hårdt; men så snart han var ute, började Kristian sitt klättrande som förut. Kaniken tordes slutligen ej lemna honom ensam hemma, utan tog honom med sig i kyrkan, ottesång och aftonsång, och lät prinsen der stå bland de andra barnen, som en korgosse. Detta kunde konung Johan ingalunda lida, utan införskref en kunnig tysk man, mäster Konrad. Af denne lärde prins Kristian väl mycket, så att han kunde förstå och skrifva sitt latin, hvilket icke var vanligt den tiden; men han visade ingen håg för studier, och när han blef något äldre, brydde han sig föga om mäster Konrad, utan lefde efter egen lust och böjelse, hvilken icke var god. Många voro också, som gerna deltogo med den blifvande konungen uti hans utsväfningar, för-

förde honom till flera och hjelpte honom att dölja dem, för att derigenom komma i hans gunst och draga nytta deraf. Detta stallbrödralag mutade slottets portvaktare, så att de fingo vara ute ofta hela nätterna igenom. Då svärmade de omkring öfverallt i staden, inträngde här och der i husen och förehade många både våldsamma, lättsinniga och löjliga upptåg; men mest uppehöllo de sig på sådana ställen, der det bästa vin och de dägligaste qvinnor funnos, fördrifvande der tiden med hvarjehanda utsväfningar och oväsen. Utaf detta uppkom i staden mycket ondt tal om prinsen. Slutligen trängde det äfven till konung Johans öron. Han kallade junker Kristian till sig och gaf honom skarpa förebråelser och allvarsamma förmaningar, samt tuktade honom så eftertryckligt med piskan, att Kristian måste på knä bedja sin fader om förlåtelse och utlofvade att aldrig mera sådant företaga. Konung Johan litade dock icke mycket hvarken på dessa löften eller på prins Kristian, utan trodde alltid, att han skulle blifva en elak och vanartig menniska.

Under de häftiga tvisterna mellan konung Johan och gamle herr Sten, föll denne sednare på rådet att uppväcka oroligheter i Norrige mot den förra. Detta gick också lätt nog, ty den norrska adeln, som var förtryckt af Danskarna, afundades den svenska adelns frihet och anseende samt lockades af Svenskarnas framgång. Det utbrast sålunda ett allvarsamt uppror. Då skickade Johan dit prins Kristian, som nu var en tjugu års yngling, på det att han skulle få någon sysselsättning för sitt häftiga och oroliga lynne, och tillika dämpa dessa rörelser. Kristian gjorde detta, dels med våld dels med list, och förfor dervid med både förstånd och raskhet, men tillika med så mycken grymhet, att han till större delen utrotade hela den mägtigare norrska adeln. Några få kommo undan och deras afkomlingar lefde obemärkta som bönder inne uti landet; likväl bibehöllo de alltid sin höga börd i kärt minne, och ännu i denna dag får man understundom uti de stora bondstugorna bland norr-

ska fjellen se bondens hela slägtregister, härledt ändå från Olof den Helige och Harald Hårfager, inskuret på de breda bjelkarna. — Det var jemnväl under denna tiden, som Kristian företog det grymma krigståget uti Sverige, som vi redan förut sidan 206 omtalat; och hade han genom allt detta utspridt stor räddhåga och fruktan för sig öfver hela norden.

Under den tiden, som prins Kristian var i Norrige, lefde uti Bergen en qvinna af låg och ringa börd, råa och föraktliga seder, men ett listigt, dristigt och äregirigt sinne. Hennes namn var Sigbrit, och hennes fädernesland Holland, hvarest hon varit fruktmånglerska; i Norrige blef hon krögerska. Hon hade fört med sig sin dotter, Dyvika, hvilken af alla beskrefs så utmärkt skön och intagande, att hennes like ej fanns uti hela norden och ingen kunde se henne utan att blifva på det högsta intagen. Hon hade äfven ett mildt, ömt och godt hjerta, hennes seder voro rena och hennes rykte obefläckadt i hela staden. Erkebiskop Walkendorf i Trondhjem, hvilken tillika var prins Kristians kansler, såg och talade en gång med henne på gatan och blef alldeles hänryckt af hennes behag. Han beskref dem med så mycken förtjusning för prins Kristian, att denne dag och natt endast tänkte på den sköna holländskan. Slutligen beslöt han att fara den långa och farliga vägen från Kristiania till Bergen, enkom för att få se denna landskunniga skönhet. En bal tillställdes samma afton; och alla stadens fruntimmer blefvo bjudna dit. Kristian blef straxt hänryckt af Dyvikas skönhet. För att ej förråda sig, dansade han först med det fruntimmer, som satt bredvid Dyvika, och andra dansen med henne; men detta sista förnyade han flera gånger på aftonen, så att alla klarligen sågo, hvad han i början ville så noga dölja. Ifrån detta ögonblick var han för evigt fästad vid henne. Hon och Sigbrit måste följa efter honom till Kristiania, der han åt dem lät uppbygga ett präktigt hus, och gaf dem från sitt slott mycken betjening och allt, hvad de önskade; och den annars så hårda och oböjliga Kristian

kunde lätteligen af den sköna Dyvika och den sluga Sigbrit ledas, hvart de ville. Folket, som redan förut hade trott Sigbrit vara en elak trollpacka, påstod, att hon genom en kärleksdryck hade förhäxat Kristian och bundit honom för alltid vid Dyvika.

FEMTE KAPITLET.

OM KRISTIAN TYRANNS REGERING.

Vid ryktet om prins Kristians beslutsamhet och hårdhet började danska rådet tveka om de skulle våga taga honom till konung; ty de fruktade mycket, att han skulle blifva en sträng och sjelfrådig herre samt inskränka deras magt och anseende. Nästan uti hela Europa måste konungarna på den tiden vid sin hyllning underskrifva en konungaförsäkran eller så kallad *handfästning*, hvaruti rådets, den högre adelns och presterskapets företrädesrättigheter bekräftades och ofta nog utvidgades, så att konungens magt var så godt som ingen; all rikedom och allt anseende hopades hos de höga herrarna och presterna, och bönderna voro endast de förras slafvar. Så var också förhållandet i Danmark; rådet fruktade likväl, att Kristian skulle göra slut derpå. Men de sista åren, konung Johan lefde, var prins Kristian nere i Danmark, ställde sig ganska stilla och ödmjukt samt helt förändrad till sinnes; så att de bedragna rådsherrarna vid Johans död 1513 valde Kristian till hans efterträdare; och denne underskref, utan ringaste invändning, den hårda handfästning, som förelades honom.

I början utaf sin regering visade Kristian intet af det grymma och hårda lynne, hvilket man så mycket hade fruktat; tvärtom vidtog han många goda och nyttiga författningar; ty han var en klok och driftig herre, så länge han förmådde tygla sin grymhet och häftighet. I sin själ tänkte han ideligen på, huru han skulle bryta rådets och de höga herrarnas magt. Efter flera andra

konungars exempel på denna tiden sökte han vinna detta ändamål derigenom, att han lättade och förbättrade de förtryckta böndernas tillstånd, och vann sålunda deras kärlek; samt derigenom, att han uppbjelpte borgrarne och handelsståndet utur deras djupa förfall; och, då Lutter började sin reformation, sökte han införa denna nya lära, för att derigenom krossa äfven presternas allt för stora magt. Härigenom retade han mot sig på en gång den mägtiga adeln, de rika Hansestäderna, som förut egt all Nordens handel, och det nu nästan allsmägtiga katolska presterskapet. Ingen vågade likväl sätta sig emot honom, ty han gick till väga med lika mycken klokhet som kraft. Han tycktes sålunda blifva en både god och förträfflig konung; men då han syntes arbeta för sitt folks och rikets väl, arbetade han endast för ett omåttligt herrskarebegär och sin egen ärelystnad. I djupet af hans hjerta bodde en ond och förvänd själ, hvilken ej gjorde någon skilnad mellan svek och redlighet, rätt och orätt, dygd och last; men ännu till någon tid förmildrades och tillbakahöllos dessa onda böjelser af hans varma och innerliga kärlek till den sköna Dyvika.

Så snart nemligen Kristian blifvit konung i Danmark, lät han straxt nedhämta Sigbrit och Dyvika från Norrige till Köpenhamn, och fortsatte derstädes sitt umgänge med dessa qvinnor. För att stärka sin magt, gifte han sig väl 1515 med Isabella, syster till den så väldiga Kejsar Karl den femte, och skulle med henne få den stora summan af 300,000 gyllen i brudskatt. När giftermålet beslöts, måste väl också de danska herrarna lofva på Kristians vägnar, att han skulle skilja Dyvika från sig. Men detta oaktadt, och ehuru Isabella sjelf var af en stor och sällsynt skönhet, af ett mildt och ädelt sinnelag, så behöll likväl Kristian qvar sin Dyvika likasom förut, till sin unga drottnings skymf och till rådets och hela rikets förargelse.

Men år 1517 dog Dyvika helt hastigt, och, såsom man sade, af gift; de fleste trodde genom rådets, andra

åter genom Torbern Oxes tillställning. Djupt smärtades Kristian öfver förlusten af sin älskade, och med denna sorg upptände sig hos honom ett lågande begär att hämnas hennes död. Hans fordna grymhet och vildsinthet uppvaknade å nyo, och ingen förmådde nu mera styra eller stilla honom. Hans vrede vände sig först emot herr Torbern Oxe. Denne var en storättad, förnäm, skön och mycket ansedd man, öfvad uti alla den tidens idrotter samt höfvidsman på Köpenhamns slott. Han hade varit alldeles förtjusad öfver Dyvikas skönhet, och det sades också, att hon gynnat honom mycket. Af denna orsak var Kristian honom ständigt gramse, och anklagade honom nu för samma sak, såsom den der *besmittat Kristians konungsliga säng.* Rådet svarade, *att Isabella och icke Dyvika var Kristians gemål; och dessutom kunde ingenting herr Torbern bevisas och han sålunda till intet straff dömas.* Den rasande konungen vredgades högeligen häröfver. *Om*, sade han, *han sjelf haft så många vänner i rådet, som herr Torbern slägtingar, så hade väl domen blifvit annorlunda. Men*, svor han, *om också herr Torbern Oxe hade en hals så tjock som en oxe, så skulle han likafullt mista den.* Han lät nu införa från landet tolf bönder, ställande dem inom en spetsgård, förde dit herr Torbern och förnyade anklagelsen. Bönderna kunde å ena sidan ej inse herr Torberns brottslighet, men å den andra insågo de alltför väl konungens vrede och sin egen fara. I ångsten fällde de det utslag, *att icke de, utan Torberns gerningar, dömde honom.* Detta utslag var för den blodtörstige Kristian tillräckligt. Herr Torberns slägtingar kastade sig med tårar och böner knäböjande för konungens fötter. Det var förgäfves. Hela adelsståndet undertecknade och insände en skrift, hvari de bådo om nåd för den olycklige. Det var förgäfves. Den påfliga legaten Arcimboldus och hela rådet lade sig ut för honom. Det var förgäfves. De ädlaste och förnämsta qvinnorna i staden, anförda af sjelfva drottningen, gingo slutligen i en högtidlig och rörande

procession upp till Kristian och bådo knäböjande om nåd och förskoning. Det var allt förgäfves. Dagen derpå blef den olycklige utan misskundsamhet halshuggen.

Från denna tid öfverlemnade Kristian sig allt mer åt sin grymhet och sina vilda böjelser. Han styrdes förnämligast af Sigbrit, hvilken, efter Dyvikas död, fick ännu mera inflytande hos konungen. Ingenting afgjordes utan att hon blef hörd, och hennes mening blef vanligtvis den gällande. Hon framdrog flera af ringare stånd i konungens ynnest, i synnerhet gynnade hon mycket Didrik Slagbök, en Holländare, som förut varit barberaregesäll och var hennes slägting. Den höga adeln åter och rådet hatade hon bittert, och sökte på allt sätt förödmjuka dem. Ofta såg man vintertiden en myckenhet af herrar och konungens högsta embetsmän stå utanför Sigbrits hus och vänta på konungen, och ingen understod sig träda inom hennes portar och der söka skygd, ehuru de voro genomblötta af regn, eller måste klappa händerna samman och stampa med fötterna för att ej stelna af köld. Med sådana rådgifvare och sitt eget sinnelag utmärkte sig Kristian nu allt mer och mer för grymhet. Erkebiskop Walkendorf, som fordom gjort Kristian först uppmärksam på Dyvikas skönhet, hade sedan vågat göra honom allvarsamma föreställningar om att sända bort Dyvika efter sitt giftermål med Isabella. Detta kunde Sigbrit aldrig förlåta honom. Han förföljdes och förorättades på allt sätt af konungens fogdar, så att han slutligen måste rymma landet och dog i nöd och fattigdom i Rom. Kristian begärde Bornholm från Lunds erkebiskopsstol; erkebiskopen nekade och gick häldre i kloster. Kristian kastade då alla domsherrarna i ett stinkande fängelse och tvang dem så att afträda, icke endast Bornholm, utan mycket mer af erkebiskopsstolens tillhörigheter. — Han anklagade den mägtige Knut Knutsson från Norrige för förräderi. Denne frikändes af både norrska och danska rådet; men Kristian lät, sådant oaktadt, halshugga honom och slog alla hans gods under sig. — Den danska ädlingen Mogens Tomisson

anklagades för att hafva handterat sina bönder för hårdt. Herr Mogens var väl redan död, men Kristian lät utan dom och ransakning uppgräfva den döda kroppen och hänga den i en galge, de andra adeliga herrarna till skräck och nesa. — Så framrasade han i sin vildhet. Ännu uppehölls han väl någon tid af det lägre folkets ynnest, ty dessa, äfven på sin sida obillige, glädde sig åt sina afundade förtryckares ofärd, äfven fast den var orättvis. Men också deras hjertan vändes så småningom från den blodtörstiga tyrannen; och endast fruktan och bäfvan för hans hämnd höll det uppretade och förolämpade folket ännu i tygeln.

SJETTE KAPITLET.

OM STEN STURE OCH KRISTIAN TYRANN.

Konung Kristian ämnade ingalunda uppgifva de anspråk på Sveriges krona, som han ärft af sin far, och blef icke nedslagen genom striden vid Dufvenäs och den olyckliga utgången af fälttågen 1517. Nu ämnade han sjelf göra det bättre och kom 1518 vid pingsttiden med en flotta till Stockholms-skären. Här och der gjorde han landstigningar och plundrade, men blef allestädes tillbakaslagen. Ändtligen förde han hela sin krigshär i land på Södermalm, upprättade der ett befästadt läger och började att beskjuta staden och det södra tornet, nemligen det vid Jerntorget. Härmed kunde han likväl ingenting uträtta mot Svenskarna, utan fick sjelf ganska många af sitt folk både döda och sårade. Han erhöll emedlertid underrättelse att herr Sten jemnte en stor hop krigsfolk kom tågande mot honom uti Södermanland. Konung Kristian beslöt då att häldre försöka sin lycka uti ett öppet fältslag, än att låta sig innestängas mellan Sturens krigshär och staden, och tågade derföre ur sitt läger den förre till mötes. Båda härarna stötte mot hvarandra vid Bräonkyrka. Danskarna ämnade den 23 Juli tidigt om morgonen öfverraska Svenskarna; men

dessa förmärkte deras uppsåt och mottogo dem ganska kraftigt, så att det straxt kom till lifligt och skarpt handgemäng dem emellan. På Svenskarnas sida bar den tappre Gustaf Wasa hufvudbaneret och herr Sten sjelf anförde och uppmuntrade sitt folk. Slutligen måste Danskarna gripa till flykten. Somliga af dem blefvo dervid sittande uti ett moras och togos tillfånga, och många föllo för de förföljande Svenskarnas vapen. Kristian drog sig tillbaka inom sitt läger, ämnande fortsätta Stockholms bestormning; men herr Sten tågade som segervinnare in deruti. Han gjorde sedan derifrån det ena utfallet efter det andra och tillfogade alltid konung Kristian någon skada och förlust. Emedlertid började sommaren lida till slut; inga anhängare visade sig för konungen i landet; hans eget folk förminskades så småningom; maten började tryta, och ingenting kunde mot Stockholm uträttas. Så beslöt Kristian att segla hem igen. Han bröt upp från sitt läger för att draga till sina skepp, men herr Sten, som märkte hans uppsåt, gjorde med all magt ett häftigt utfall ur Stockholm efter de vikande Danskarna. Dessas återtåg förvandlades då till en brusande flykt. De sprungo öfver buskar och gärdesgårdar undan till sina skepp; men icke alla förmådde komma dit. Många blefvo slagna under flykten; andra jagades af Svenskarna i sjön och drunknade der; och trehundrade togos till fånga och fördes af herr Sten i segertåg tillbaka in i Stockholm. Kristian betalade straxt lösen för dem, erhöll dem tillbaka på sina skepp, och längtade nu efter ingenting högre än att komma hem igen ifrån denna olyckliga färd.

Men ännu väntade honom svårare motgångar. En stark och ihärdig motvind hindrade honom att komma ur skären, hans munförråder voro redan slut; och hungern begynte infinna sig på hans flotta. Han gjorde en oförmodad landstigning, trängde ända fram till Uppsala, brände staden och kringliggande byar och drog med det rof, som han kunde få, hastigt tillbaka till skeppen. Men detta var otillräckligt för så många och blef snart

förlärdt. Vinden var honom städse emot; snart felades återigen mat och hans förtviflade tjenare började fly från honom och öfvergå till herr Sten. Då tog han sin tillflykt till list. Han sände fredsunderhandlare till herr Sten, och försäkrade, *att han vore färdig att sluta en fast och evig fred och förlikning mellan båda rikena och begärde derföre ett stillestånd, samt att herr Sten ville komma till samtals med honom på flottan.* — Den ädelmodige herr Sten hörde dessa anbud med glädje; han önskade ingenting högre än att kunna förskaffa folket fred och ro. Han begagnade sig ej af Kristians olycka till att alldeles förstöra honom, utan tänkte i sin rena och storsinta själ att med ädelmod och godhet vinna sin fiende. Han skänkte honom derföre det begärda stilleståndet, och som han väl kände den stora hungersnöd, som Danskarna ledo, så lät han föra till dem kreatur och allehanda munförråd, så att de återigen fingo allt, hvad de behöfde. Han ville äfven resa ut på flottan till det begärda samtalet med Kristian, men hans vänner och rådet satte sig deremot, föreställande honom, huru föga det var att lita på konung Kristians löften. Den öppenhjertige, redlige herr Sten kunde likväl icke förmås att sätta tro till en sådan låghet, utan fortfor att vilja resa. Då förklarade rådet, *att, i händelse herr Sten fore till Kristian, så ämnade de straxt välja sig en ny riksföreståndare, ty de voro säkra om att aldrig få herr Sten mera tillbaka ur konungens händer.* Härvid besinnade han sig och stannade qvar i Stockholm. Konung Kristian erbjöd sig nu att i dess ställe sjelf komma till herr Sten, om han finge sex svenska herrar som gisslan till sig på flottan. Detta förslag blef antaget. Sex svenska ädlingar erbjödo sig sjelfmant, hvaribland voro Hemming Gadd, Gustaf Eriksson Wasa, Erik Ryning och Lars Siggesson Sparre. Några danska herrar skulle äfven lemnas tillbaka till Stockholm, och det var öfverenskommet, att utvexlingen af dessa gisslan skulle ske vid Kungshamn, en udde utanför Blockhusudden. Emedlertid hade vinden vändt sig och med

vinden äfven konung Kristians sinne. Munförråd hade han fått af herr Sten tillräckligt, vinden var gynnande, och intet hindrade hans återresa. Men icke nog dermed, att han så trolöst afbröt de började fredsunderhandlingarna. Han besvarade herr Stens ädelmod och förtroende med ett ännu nedrigare bedrägeri. Han sände neml. en båt, bevärad med 100 man, till Kungshamn, der den lade sig gömd bakom udden eller några af de små öarna. Som nu den svenska båten kom dit, för att i all fredlighet vexla gisslan, rodde den danska båten fram, bemägtigade sig de svenska herrarna, och styrde med dem till danska flottan, der de straxt blefvo fängslade. Efter detta nidingsverk hissade konung Kristian glad sina segel och reste tillbaka till Danmark. Nu var hans nöd förbi, nu ville han ej mera höra talas om den fred, han förut så ängsligt begärde. Han befallte sin amiral, Severin Norrby, att öfverallt härja på de svenska kusterna, och kriget med alla dess rysliga följder uppblossade återigen mellan de olyckliga folken.

SJUNDE KAPITLET.

OM AFLATSKRÄMAREN ARCIMBOLDUS.

Vid denna tiden var det, som påfvarne drefvo som argast sitt aflatskrämeri. De påstodo, att de goda verk och gerningar, som ett helgon gjort, utöfver hvad som behöfdes för att blifva salig, voro alla påfvens tillhörighet, och han kunde efter sitt behag använda dem. När således någon hade fört en ond och elak vandel, så kunde han, sade de, af påfven köpa sådana goda verk och gerningar och genom dem ändå blifva salig. Han erhöll då från påfven eller dess ombud ett så kalladt aflatsbref, som lydde sålunda: *Jag löser dig först från all kyrkans näpst, som du kan hafva förtjent; sedan från alla synder och förseelser, som du hittills kan hafva begått, ehuru stora de vara må, och tillgifver dig allt*

det straff, du förtjent att lida i skärselden för dina synder. Jag gör dig åter delaktig i kyrkans sakramenter, sätter dig i samma oskyldighetstillstånd, som du var straxt efter dopet, så att helvetets portar skola varda för dig tillslutne, om du dör, och paradisets dörr stå dig öppen; o. s. v. Ofta såldes till och med aflat för alla framtida synder, och en gäckande röfvare mördade en gång och plundrade straxt den munk, af hvilken han nyss förut köpt en sådan aflat, försvarande sig derföre med den invändning, att hans brott var honom redan förut förlåtet. Det råa och okunniga folket trodde emedlertid, hvad påfven sagt, och var derföre högst begärligt efter denna aflat. Höga och låga, fattiga och rika, alla köpte så mycket de förmådde, tyckande sig ej kunna betala sin själs salighet för dyrt. Påfvarna åter, som af slöseri, praktlystnad eller girighet ständigt behöfde mycket penningar, begagnade denna folkets vidskepelse på det skamligaste. I början hölls aflaten dyr, så att blott de rika kunde på detta sätt blifva saliga; men de snåla aflatskrämarna nedsatte sedan dess pris efter hvars och ens förmögenhet, så att de skulle få plundra äfven det fattigare folket och kunna skrapa tillsammans så mycket mera penningar, och aldrig blef det slut på den skatt af goda verk, som den helige fadren egde. Redan förut hade sådana aflatskrämare varit i Sverige och derifrån utfört stora summor penningar. Utom detta drog påfven genom Peters-penningen, genom lösen för biskoparnas fullmagter, genom annaterna och mångfalldiga andra påhitt, ofantligt mycket guld och silfver ur riket. På detta sätt återtog Södern med list och slughet de omätliga rikedomar, som Norden under sina fordna vikingars plundringståg med våld röfvat till sig derifrån. — Men dessa skamlösa, orimliga och ogudaktiga aflatskrämerier voro till slutet de, som föranledde påfvemagtens fall och förnedring.

Den då varande påfven Leo X var en herre, som älskade nöjen och prakt mycket, men ordning och sparsamhet föga. Penningar voro alltså hans beständiga be-

hof. Han skickade derföre sin legat Arcimboldus för att sälja aflat uti Norden. Då denne kom till Danmark, måste han till Kristian betala 1100 gyllen för rättigheten att få drifva sin handel: likväl sökte äfven Kristian att med stora löften vinna Arcimboldus för sitt parti, bad honom göra sig all hjelp uti Sverige, och upptäckte för honom alla sina hemliga stämplingar derstädes. Arcimboldus började också att arbeta för Kristian uti Sverige; men herr Sten Sture visste att snart bringa honom på andra tankar. Han mottog den stolta prelaten med vänlighet och ödmjukhet; han köpte af honom aflat för stora penningesummor, och de öfriga Svenskarna, höga och låga, följde hans exempel; han skänkte honom dessutom ett helt bord af massivt silfver, samt erbjöd honom slutligen den lediga erkebiskopsstolen i Uppsala, hvilken Arcimboldus, om han så ville, kunde sköta genom en vikarius och sjelf vistas uti de södra och mildare länderna. Den äre- och penningelystne prelaten, smickrad och mutad af allt detta, kunde ej längre tillsluta sina ögon för Svenskarnas rättvisa sak. Han omtalade för rådet allt, det han visste om Kristians stämplingar. På en herredag uti Arboga i December 1518, då Gustaf Trolle ytterligare afsade sig erkebiskopsstolen, blef hela dennes process af Arcimboldus gillad och stadfästad. Han skref till påfven, försvarade Svenskarna och sköt hela skulden till den oreda, som varit, på Gustaf Trolle och konung Kristian. Men detta allt var förgäfves. Kristian hade redan förut vunnit påfven på sin sida. Han var den mägtige kejsar Karls svåger, och derföre tordes ej påfven göra honom något emot, utan bekräftade i allo den bannlysning, som Kristian genom sin erkebiskop låtit utfärda mot Sverige.

Arcimboldi resa fick ett ömkeligt slut. Han sände sin broder Antonello med en stor del af de erhållna skatterna nedåt Rom, men denne blef qvarhållen och beröfvad all sin rikedom i Danmark. Kristian hade neml. förnummit aflatskrämarens dubbelhet. Han lät derföre fasttaga och dränka en munk, som för dess räk-

ning sålde aflat på Gottland. Arcimboldus stjelf utmålade han så illa i Rom, att denne föll helt och hållet i påfvens onåd. Tillika ämnade han att fånga och grymmeligen straffa Arcimboldus sjelf under dess nerresa. Denne fick likväl veta det och smög sig hemligen undan till Lübeck. Derifrån sökte han att uti långa och vidlyftiga bref rättfärdiga sig både hos påfven och konung Kristian, men det lyckades icke. Han måste betala ut alla sina skatter för att friköpa sin fångna broder och slutade så, plundrad och föraktad, denna sin resa.

ÅTTONDE KAPITLET.

OM STEN STURES DÖD.

Konung Kristian var ännu ingalunda sinnad att afstå från sina anspråk på Sverige; der hade han likväl eftertryckligen af sina båda fälttåg erfarit, att till dess eröfrande fordrades vida större magt, än han förut användt. Han började nu också en utrustning, som mycket öfverträffade alla de förra och var en af de största, som funnos på den tiden, och åtgick hela året 1519 till densamma. På allt sätt sökte han förskaffa sig penningar härtill. Kejsar Karl måste utbetala stora summor på hans gemåls brudskatt; Arcimboldi aflatspenningar blefvo en välkommen förökning derpå. Nya tryckande skatter lades på både Danmark och Norrige; hvar och en, så väl lekman som klerk, skulle neml. betala en tiondedel af all sin egendom och af all sin inkomst, och dertill en särskild afgift för hvarje boskapsdjur, till och med för höns och gäss. Samma skatt, som fordom under Margareta, fick också nu af folket samma namn, neml. *Rumpeskatten*. Mycket penningar erhöll han också derigenom, att han vid rättegångar tilldömde sig emot lag och gammal vana stora penningeböter, samt ofta slog under sig alla den anklagades egendomar. Allt detta användes till rustningar mot Sverige. Ej nog med, att

han uppbådade kärnan af allt Danmarks och Norriges krigsfolk. Från sin bundsförvandt, konung Frans i Frankrike, fick han 2000 man fotfolk och sex kanoner under anförande af de Brêze och de la Valle. Hertig Fredrik i Holstein sände honom en stor skara af Holsteinare och Mecklenburgare. Sjelf värfvade han 4000 tyska knektar, samt dertill flere troppar preussiska och skottska krigare. De flesta af dessa voro tappra och vid krig vana stridsmän. Deras anförare voro krigserfarna och mycket namnkunniga herrar uti hela Europa. De hade vid ryktet om Kristians stora rustning skyndat till honom, för att uti detta fälttåg söka ära, lycka och rikedomar. Äfven genom förbund med främmande magter sökte han stärka sin sak; och Hansestäderna måste lofva honom att på två år ej göra någon tillförsel till Sverige. För att gifva ytterligare kraft och tillika ett sken af rättvisa åt sitt företagande, lät han af påfven utnämna sig till den, som skulle utföra den bannlysning, hvilken var utfärdad mot Sten Sture och svenska regeringen. En sådan bannlysning innehöll, *att*, *tilldess riket blefve med påfven försonadt, skulle alla kyrkor tillslutas, ingen gudstjenst tillåtas, ingen utom klerkerna få höra den ljufliga messan; endast barn finge döpas; men intet lik jordas, intet giftermål tillåtas, ingen döende tröstas och vederqvickas af de heliga sakramenten. Sjelfva luften vore oren och riket en förbannelse på jorden, ett utkastadt rof att inkräktas, af hvem som det ville.* Herr Sten Sture och hans anhängare blefvo serskildt förklarade för *halsstarriga kättare, hvilka borde med eld och svärd utrotas.* Så utrustad med både andelig och verdslig magt, började Kristian sitt krigståg mot det ensamma, öfvergifna Sverige. Han valde dertill vintertid de tillfrusna sjöarna och kärren skulle då öppna så mycket lättare vägar för honom in i det annars så otillgängliga landet; och 1520 uti Januari bröt hela danska hären in öfver småländska gränsen under anförande af herr Otto Krumpe.

Emot dessa stora tillrustningar kunde herr Sten ej sätta något annat än de svenska bönderna, deras styrka, mod och tapperhet, deras hat mot utländskt våld och förtryck, deras bergfasta trohet och brinnande tillgifvenhet för sin riksföreståndare och för frihetens och fosterlandets heliga sak. Och på dessa få, men fasta pelare grundade äfven herr Sten sitt hopp och bäfvade ingalunda för den förfärliga fienden. I spetsen för 10,000 bönder tågade han ned mot gränsen, och allestädes, der han framgick, lät han upprifva broarna samt nedhugga stora bråtar vid de trånga passen för att derigenom hindra Danskarnas ytterligare framträngande. Slutligen mötte härarna hvarandra vid staden Bogesund, hvilken nu kallas Ulricehamn. Här uppställde herr Sten sin krigshär på sjön Åsunden, och lät på båda sidorna om sig upphugga isen samt vid stranden fälla bråtar, på det hans krigshär ej skulle kunna tagas i ryggen. Han satte sig upp på sin goda stridshäst, som var ljus till färgen, och öfvad att under slaget bita och slå omkring sig och dymedelst tillfoga fienden skada; derpå red han fram i spetsen af sin här, ordnade och uppmuntrade sina män och betraktade med uppmärksamhet, men utan fruktan, de antågande Danskarna.

En af herr Stens tjenare hade emedlertid gått öfver till fienderna och utvisade för dem, hvar hans fordna herre red, ty han var lätt att igenkänna på den ljusa hästen. Straxt lät Krumpe föra fram några falconeter och befallte skjuta med dem mot spetsen af svenska hären, der herr Sten var. Falconeterna framfördes, skjutningen begyntes och redan vid tredje skottet kom en kula, studsade mot isen och gick sedan igenom herr Stens lår och hans häst, samt störtade båda öfverända. Vid detta olyckliga skott sprungo några af Svenskarna dit och drog fram sin älskade höfding undan den döda hästen och förde honom ur trängseln och faran; men denna olycka nedslog Svenskarnas hopp och mod. Tvenne gånger drefvo de väl tillbaka de angripande Danskarna, men för tredje anfallet veko de undan, och gåfvo sig

på flykten. Ingen hade mod, ingen hade anseende nog att träda fram och som anförare samla dem tillhopa och föra dem mot fienden tillbaka. Hela hären, rådvill, nedslagen och höfdinglös, upplöstes och skingrades. Hvar och en skyndade hem till sitt, lemnande fienden öppen väg inåt det fruktbara Westergötland. Herr Otto Krumpe begagnade också sin fördel och skyndade framåt, så mycket han förmådde. Redan den 1 Februari stod han vid Ramundeboda på Tiveden, men der måste han stanna, ty Svenskarna, som repat mod till sig, hade här besatt en stor bråte, som herr Sten förut låtit fälla, och tycktes de nu vilja göra fienden starkt motstånd. Krumpen beordrade de franska hjelptropparna att göra första anfallet, men de blefvo så hårdt emottagna, att en af deras höfvidsmän, den tappre Jacob de la Valle, och hälften af hela truppen blefvo nedhuggna och anfallet misslyckades. Då kom herr Erik Abrahamsson Lejonhufvud, förrådde sitt fädernesland och visade Danskarna en annan väg omkring bråten. Svenskarna sågo sig oförmodadt omringade, ledo en stor förlust och måste fly undan och öppna vägen för de framträngande fienderna. Desse utbredde sig öfverallt uti Nerike och Westmanland, uppslogo på kyrkodörrarna påfvens bannlysnings-bref, framforo i husen med mord, plundring och brand, och spridde harm, fasa och förskräckelse kring hela landet.

Herr Sten hade emedlertid på en släda blifvit förd från det olyckliga slagfältet uppåt riket; men hans sår förvärrade sig allt mer och mer; benet svullnade och började hota med döden. Under all smärta var likväl bekymret för Sveriges öde herr Stens största sorg. Han hade förut beställt om förhuggningen på Tiveden, och om det motstånd, Danskarna der mötte. Han fruktade äfven, att Gustaf Trolle med alla sina anhängare skulle öfvergå till fienderna, och sände derföre biskop Mattias i Strengnäs till Trollen för att göra en förlikning mellan dem båda. Erkebiskopen visade sig härtill ganska benägen, och lofvade, *att, långt ifrån att biträda konung Kristian, skulle hans högsta omsorg vara att*

stå honom emot. Glad öfver detta löfte, skyndade herr Sten till Stockholm för att vidtaga alla anstalter till dess försvar. Han kördes uti en släda öfver den tillfrusna Mälaren från Strengnäs till förbemälte stad, men under vägen dog den ädle riddaren, lemnande efter sig hela riket uti sorg, nedslagenhet och förvirring. Hans lik fördes till Stockholm, der hans gemål, fru Kristina Gyllenstjerna, nu befann sig. Som Danskarna redan innehade Westerås, hvarest hans fädernesgraf var, så lät fru Kristina jordfästa honom i Fransiskanerklostret eller Riddarholmskyrkan, och må man väl säga, att hans ädla och ridderliga mod, hans redliga och obefläckade vandel, hans milda och kristliga väsende, hans kärlek och trohet i döden mot sitt fosterland, fullkomligt hade förtjenat åt honom ett hvilorum i detta tempel midt bland Sveriges konungar och största män.

NIONDE KAPITLET.

OM KRISTINA GYLLENSTJERNA.

Efter herr Stens död tycktes det, som intet motstånd skulle möta Danskarna. De höga herrarna kommo tillhopa än på det ena än på det andra stället för att välja en rikshöfvidsman. Herr Ture Jönsson Roos talade mycket om sig sjelf, såsom den der vore mest passande till detta höga embete; men hvarken herrarna eller allmogen kunde finna detsamma. Somliga ville väl strida för herr Stens son, men ett sexårigt barn dugde icke till hufvudman i slika tider. Slutligen församlade sig både bönder och herrar vid Elgsund i Södermanland för att mota Danskarna; men, då dessa nalkades, uppkom en tvist mellan herrarna; de kunde icke förlikas om höfvidsmannaskapet och hela hären upplöstes och skingrades. Biskop Mattias Lilje i Strengnäs hade varit Sten Stures kansler, och var en mild och välme-

nande man, samt svenska saken uppriktigt tillgifven. Hos honom samlade sig alla herrarna natten derpå och beslöto förekomma all onödig blodsutgjutelse, emedan de svårligen skulle förmå göra Danskarna något motstånd. Biskop Mattias sändes derföre af dem till Krumpen, samt afslöt med honom en vapenhvila på elfva dagar. En herredag hölls då i Uppsala, der Gustaf Trolle uppträdde som erkebiskop och öfvertalade herrarna att antaga Kristian, hvaremot Krumpen på Kristians vägnar lofvade *fullkomlig glömska och förlåtelse för det förflutna, samt att bibehålla hvar och en vid dess privilegier och egendom;* och de afundsjuka och giriga herrarna, som likväl i all enfald trodde på Kristians löften, utdelade mellan sig alla rikets län och sysslor. Nu tycktes det, som konung Kristian skulle hafva vunnet spel; likväl återstod mycket. Sändebuden, som till Stockholm öfverförde underrättelsen om förenämnde afhandling, återkommo med det svar, att fru Kristina ingalunda ville hylla konung Kristian. Gustaf Trolle drog förtörnad med 5000 man för att qväsa den förmätna qvinnan; men hans utsända underhandlare funno Norrbro uppbruten, staden väl befästad samt hälsades med skarpa styckeskott från dess murar, så att Gustaf Trolle måste draga sig tillbaka igen med oförrättade ärender.

Sten Sture den yngres gemål hette Kristina Gyllenstjerna, dotter af Nils Gyllenstjerna till Fogelvik och Sigrid Banér. Hon var en klok och förståndig fru, och tillika driftig, oförskräckt och högbjertad, hvadan folket satte mycken tillit och förtröstan till henne. Hon ensam förlorade icke modet, då alla andra misströstade om Sverges sak. Vid underrättelsen om herr Stens död skyndade hon till Stockholm, och besörjde allt, hvad som hörde till dess försvar. Hon förlorade med detsamma en af sina späda söner, men denna dubbla sorg förmådde ej nedslå hennes starka själ. Fästningsverken förbättrades; skjutgevär och krut infördes; beväpnade fartyg lades omkring staden; krigsknektar besoldades och

sattes under vissa anförare af borgrarna; alla uppmuntrades genom hennes tal och skänker, och hela borgerskapet lofvade henne med en helig ed att till sista man försvara sig mot fienden. Äfven hos främmande furstar och folk sökte den rådfulla qvinnan hjelp. Hon sände sin ena son i säkerhet till Pålen och underhandlade med detta rikes konung om att derifrån få hjelptroppar. Från Lybeck skaffade hon sig sådana under anförande af en käck Westfalare, Staffan Sasse. Till de inhemska herrarna skref hon de ömmaste och allvarligaste bref, förmanande dem till enighet, mod och beslutsamhet, och framför allt bad hon dem välja en tapper och dugtig herre till riksföreståndare. Så stod denna hjeltemodiga qvinna, ett kraftfullt stöd för det sjunkande riket, en obeveklig klippa mot alla fiendens försök. Af bedrägliga löften lät hon sig ej dåras, smicker föraktade hon, och våldet trotsade hon inom Stockholms välbefästade murar.

Hennes mod och hennes framgång ingöto nytt lif och ny kraft hos de nedslagna Svenskarna. Då bönderna hörde, att Sturens enka så tappert försvarade sig i Stockholm, började de resa sig öfverallt. De samlade sig i stora hopar, valde de längsta och starkaste till sina anförare samt öfverföllo och nedhöggo Danskarna, ehvar de träffade dem. Östgötarna belägrade biskop Brask, som hyllat Kristian. Nerikesboarna tillfångatogo den förrädiska Erik Lejonhufvud, Westmanläningarna fängslade biskop Otto Svinhufvud i Westerås, och gjorde ett stort nederlag på Danskarna vid Badelundås; och Södermanlänningarna oroade beständigt Danskarna och Biskop Mattias i Strengnäs. Men den hårdaste striden föreföll vid Uppsala. Dit församlade sig nemligen en stor hop bönder och angrep, långfredagen 1520, den danska hären, som låg utanför staden. Väderleken var på det högsta gynnande för bönderna, ty snö och isbark, förda af en stark storm, slogo Danskarna i ögonen, så att de icke förmådde se eller begagna sina skjutgevär; och snön, som var kram, fastklibbade sig i tjocka klumpar

under hästarnas hofvar, så att karl och häst störtade öfverända och hela rytteriet blef onyttigt. Bönderna med vinden på ryggen gjorde derföre med pilar, klubbor och pålyxor ett ganska stort nederlag på de danska, drefvo dem på flykten och skulle alldeles hafva förstört hela deras här, om de haft någon duglig anförare; men nu gick det, såsom det står i den gamla rimkrönikan:

Bonda-örlig man icke kan prisa,
Ej om deras strid qväda storan visa.

Bönderna hade sins emellan ingen ordning, ingen krigstukt, ingen anförare, hvars bud de ville hörsamma. Så snart derföre Danskarna voro drifna på flykten, skingrade sig bönderna för att plundra, och endast en mindre hop förföljde fienden. Då sprang en gammal dansk krigsman fram, ryckte fanan från den frusna och förskräckta fändriken, fastband henne vid ett träd, och ropade högt åt sina kamrater, *att de skulle försvara sitt baner.* Härvid hejdades Danskarna i deras flykt, och en häftig strid begynte omkring trädet. Svenskarna, få och utan ordning, måste snart gifva vika. Danskarna, uppmuntrade af framgången och af Gustaf Trolle, samlade och ordnade sig och angrepo återigen Svenskarna. Då gjorde de på dessa ett stort och ömkeligt nederlag; många blefvo nedhuggna, andra jagades uti Fyrisån och drunknade; och en stor skara blef innebränd i en tegellada, så att bönderna här förlorade flera tusen man.

I Maj månad kom konung Kristian med en stark flotta och inspärrade dermed Stockholm på sjösidan, men från landssidan belägrades det af tvenne härar, en på hvardera malmen. Lockelser förenades med magt. Kristian medförde mycket salt och sill, utdelade deraf åt de bönder, som kommo till honom; och biskop Mattias for såsom Danskarnas trognaste och trägnaste vän beständigt omkring i landet för att vända folkets hjertan till konungen. Men allt detta var förgäfves. Stock-

holm hade öfverflöd på allt ting, dess borgerskap var fru Kristina i döden tillgifvet och alla Kristians anfall återstudsade kraftlösa från fasta murar och trogna bröst. På landet ville bönderna alldeles icke stilla sig, de fortforo uti sitt förödande småkrig med Danskarna, och många adliga herrar, som voro Sturens vänner, repade häraf mod och hjelpte bönderna. Herr Johan Månsson Natt och Dag i Kalmar, biskop Arvid Kurk i Åbo, Nils Banér och Måns Jönsson på Westerås gjorde Danskarna all den afbräck, de förmådde. På detta sätt förflöt sommaren, provianten förtärdes och ingenting kunde vinnas. Kristian rasade af vrede. Det lyckades honom väl att öfverrumpla Westerås slott, men denna olycka förmådde dock ej nedslå modet hos de svenska; han fick ännu ligga tvenne månader förgäfves utanför Stockholm. Han förbannade detta olyckliga krig, och skulle hafva vändt om, så framt ej blygd och hämndgirighet hållit honom qvar. Då fick han af någon det rådet att sända några svenska herrar in i Stockholm: de kände närmare folket samt hvars och ens tänkesätt och hade lättare för att öfvertala dem att gifva sig. Detta råd behagade Kristian. Han ditsände biskop Mattias, herr Erik Ryning och Hemming Gadd. Denne siste, Sturarnas fordne trofaste vän och Svenskarnas försvarare, hade nu under sin 2-åriga fångenskap öfvergått till Danskarnas parti; den åttioåriga svage gubben hade icke förmått motstå Kristians magt, slughet och frestelser. Dessa sändebud hördes med harm af det trogna borgerskapet, och föga felades, att icke Petter Fredag, en rask svensk höfvidsman, hade i sin förbittring ihjelslagit den gamle doktor Hemming. Det lyckades likväl sändebuden att draga några af adeln samt äfven några borgare på sin sida, och ökades detta parti så småningom. Då derföre fru Kristina förnam, att förräderi var inkommet uti staden, insåg hon, huru svårt det skulle blifva att försvara den. Hon beslöt alltså att dagtinga med Kristian. I början af September slöts freden. Kristina och hennes parti *skulle erkänna*

Kristian som konung och öfverlemna åt honom Stockholm. Kristian deremot lofvade först i allmänhet glömska af det förflutna och af alla tvister. Den skada, som af Sturens parti blifvit tillfogad Trollen, Otto Svinhufvud med flera, skulle aldrig straffas, ej en gång omtalas. Sedan lofvade han serskildt, att alla klagomål, som han kunde hafva mot Sturarnas parti, skulle vara nedlagda. Kristina skulle få behålla sin mans egendomar och förläningar, och konungen blifva mot hela hennes slägt icke allenast en huld konung, utan en fader. Dessa och många andra dylika löften bekräftade Kristian med sitt insegel och med de dyraste eder.

Nu ändtligen öppnades Stockholms portar för den väntande konungen. Den 7 Sept., då allt inne uti staden var färdigt till hans högtidliga emottagande, kommo båda borgmästarna ut till Kristian på Södermalm, och öfverlemnade honom stadens nycklar. Omgifven af ettusen ryttare och tvåtusen fotknektar höll han sitt intåg. Först gick det till Storkyrkan, der kungen hörde messan och mottog välsignelsen, sedan till slottet, som öfverantvardades uti hans händer; sluteligen fördes han till Gorius *) Holst, en mägta rik och konung Kristian tillgifven borgare, hvilken hade åt honom tillagat ett stort och ganska härligt gästabud, och allt skulle vara endast fröjd och glädje uti staden; men redan andra dagen sågo borgrarna med förskräckelse, huru Kristian lät uppslå tvenne galgar, en på Stortorget och en på Korntorget. Den tappre Måns Jönsson, befälhafvare på Westerås slott, blef straxt upphängd på Stortorget, och tillika på ett grymt och obarmhertigt sätt pinad och sönderslitén. Han var dock inbegripen uti den dagtingan, som fru Kristina hade ingått med Kristian, och Svenskarna betraktade derföre med bäfvan detta det första tecknet till deras nya konungs grymhet och trolöshet.

---

*) Han hette egentligen *Gregorius*.

Mot alla andra var likväl konung Kristian ännu ganska mild och vänlig. Åt herrarna lofvade han alla de förläningar, alla de fördelar, de begärde, men i synnerhet lade han sig vinn om att få bönderna på sin sida. Han fortfor att med sill och salt muta dem, och talade för dem tidt och ofta, huru all oro och allt ondt i Sverige hade kommit från de höga herrarnas ärelystnad, obändighet och sjelfsvåld. Genom detta tal, som väl icke var så osannt, ville han förbereda bönderna och liksom vinna deras bifall till det rysliga mord, han ämnade anställa. Emedlertid red bishop Mattias beständigt omkring i riket och arbetade för Kristian, och Hemming Gadd sändes till Finnland för samma orsak; men sjelf reste Kristian tillbaka till Danmark för att öfverlägga med sina förtrognaste om, hvad man nu borde företaga med Sverige, medan man hade det så i sina händer. Han ville för alltid göra det till ett lyd- och skattrike under Danmark liksom Norrige sedan blef; men härtill kunde den krigiska och stolta allmogen ingalunda tvingas, så länge den hade tillgång på lika krigiska och stolta ädlingar till anförare. Det blef derföre beslutadt, att för framtida säkerhet alla de förnämsta herrarna i Sverige, de måtte tillhöra hvilket parti som helst, skulle dödas och hela svenska adeln förtryckas, och med detta beslut kom Kristian den 20 Oktober tillbaka till Sverige för att der fira sin kröning.

TIONDE KAPITLET.

STOCKHOLMS BLODBAD.

Till Stockholm sammankallades nu en allmän riksdag af alla stånd, för att bevista konungens kröning, som skedde den 4 November i Storkyrkan. Den förrättades af Gustaf Trolle, tillika med de andra svenska biskoparna; men till allas förvåning buros regalierna, icke af svenska, utan af danska herrar. Herr Otto

Krumpe bar nemligen kronan, Severin Norrby spiran, Henrik Göe äpplet och Jörgen Pogevisk svärdet. Kristian förnyade härvid sin konungaed och sina förra löften, och anammade nattvarden till bekräftelse derå. Efter kröningen steg han upp och satte sig på en stol framför högaltaret, och skulle nu efter gammal sedvana riddarslaget gå för sig. Men förgäfves väntade alla att se denne heder vederfaras några bland de svenska herrarna. Herr Otto Krumpe, herr Severin Norrby, herr Nils Lycke samt några andra danska män framkallades. De blefvo med all högtidlighet dubbade till riddare; men ingen enda Svensk sågs bland dem. Då riddarslaget var slut, framträdde en härold, och utropade, *att såsom Sverige vore med svärd vunnet, kunde ingen Svensk nu hafva förtjent den ära att blifva riddare. Men framdeles ville konungen hafva dem i sitt minne, om de blefvo trogna och tappra.* Sedan reste konungen sig upp och stödde sig med ena armen mot högaltaret. Då trädde kejsar Karls sändebud, doktor Johan Suckot, fram för honom, hängde kring hans hals en stor gyllene kedja, och höll dervid ett latinskt tal, hvari han på kejsarens vägnar förklarade Kristian för riddare af den kejserliga gylleneskinns-orden samt ledamot uti det Burgundiska förbundet, och utlofvade dessa förbundsfurstars hjelp, enär det skulle påfordras. Efter dessa högtidligheters slut begåfvo sig alla till slottet, der ett ganska stort gästabud var tillagadt. Det räckte i tre dagar med mycken prakt och fröjd; ty konungen sjelf visade sig mycket glad, och var mild och nådig mot Svenskarna, likasom han velat godtgöra deras förnedring under sjelfva kröningen.

Men under detta yttre skrymteri dolde han helt andra känslor än nåd och mildhet. Han gick till råds med sina förtrognaste vänner, Didrik Slaghök, Nils Lycke, Jöns Beldenack och flera. Det blef dem emellan straxt afgjordt, att man borde utrota hela den svenska adeln nu, emedan man hade dem nästan allesammans uti sina händer; och biskop Otto Svinhufvud hade redan

gifvit konungen en lista på alla dem, som borde falla. Men frågan blef sedan, under hvad förevändning detta skulle ske, ty Kristian ville sjelf synas oskyldig. Somliga föreslogo, att man borde tillställa ett upplopp och slagsmål mellan Svenskarna och Danskarna i staden, och sedan derför anklaga och aflifva de svenska herrarna: men det vore fara värdt, att det tillställda upploppet kunde blifva verkligt, ty borgerskapet älskade ingalunda Kristian och Danskarna, fastän de hade vid kröningen skänkt honom ett förgylldt och konstigt arbetadt kredenz af 345 lods vigt med 60 ungerska gyllen uti, såsom vedermäle af deras glädje öfver den lyckliga händelsen. Andra rådde att lägga krut under slottet och anklaga Svenskarna derför, såsom de der velat spränga konungen i luften; men denna list var alltför uppenbar. — Åter andra ville, att man skulle begagna sig af påfvens bannlysning, och anklaga dem för deras förgripelse mot erkebiskop Trolle; men konungens löfte om glömska af det förflutna, hans högtidliga och heliga ed derpå, kunde ej gerna inför allas ögon så fräckt brytas. Dervid invände herr Didrik Slaghök, *att konungen väl gifvit förlåtelse och lofvat glömska för sin egen person; men på påfvens och kyrkans vägnar hade han hvarken gifvit eller kunnat gifva ett sådant löfte.* Detta illistiga och nedriga påhitt begagnades med glädje. Det blef beslutadt, att Gustaf Trolle skulle anklaga det svenska rådet och herrarna för hvad de brutit mot honom och erkebiskopsvärdigheten, samt derföre begära rättvisa i följe af konungens ed att hålla alla sina undersåtare vid lag och rätt.

Detta beslut skulle utföras den 7 Nov. eller dagen efter kröningshögtidligheterna, och blifva likasom en bekräftelse på dem. Denna dag blefvo derföre en mängd Svenskar under allehanda förevändningar uppkallade på slottet. Der infördes de uti en stor och rymlig sal, men sågo med förskräckelse, att portarna bakom dem tillstängdes, så att ingen mer kunde komma ut, men väl in i slottet. När alla voro samlade, inträdde konung

Kristian och satte sig på sin domarestol, och kring honom hans förnämsta herrar och råd. Då steg erkebiskop Gustaf Trolle fram, och började anklaga unga herr Sten och svenska rådsherrarna m. m. såsom förut med konungen öfverenskommet var. Då sade Kristian: *Herr erkebiskop, lyster eder icke drifva denna sak med sämja och förlikning, efter hvad gode män kunna ransaka; eller viljen i hafva den efter lagen afdömd?* Erkebiskopen begärde, *att de anklagade, som voro närvarande, skulle häktas, och deras sak efter lag dömas af påfven.* Men konungen sade, *att denna sak ej borde skjutas till påfven, utan här hemma i riket afgöras;* hvarmed äfven erkebiskopen förklarade sig nöjd. Somliga säga, att Gustaf Trolle var af konungen hårdeligen tvungen och trugad till denna stränga anklagelse; men orsaken, hvarföre Kristian ej ville att målet skulle hänskjutas till påfven, var den, att han ej då fått någon förevändning att mörda Svenskarna.

Som nu anklagelsen först och förnämligast var ställd mot herr Sten, så måste hans enka, fru Kristina, som äfven var närvarande, träda fram och försvara sig och sin aflidne man. Hon sade då, *att det som blifvit brutet mot erkebiskopen, hade skett ej endast på herr Stens bevåg, utan med hela rådets och rikets bifall och beslut;* och för att ytterligare styrka detta, uppvisade hon det stora pergamentsbref, som innehöll Trollens dom på riksdagen i Stockholm 1517. Kristian tog med begärlighet detta dokument; det skulle för honom blifva ett lagligt bevis mot de anklagade. Alla, som underskrifvit det, framkallades nu hvar efter annan. Först kom biskop Hans Brask i Linköping. Han visade då den lilla sedeln med de orden: *härtill är jag nödd och tvungen*, hvilken han gömt under vaxsigillet *); och blef derföre frikänd. Derpå framkalladas de andra biskoparna, och sedan rådsherrarna. Hvar och en sökte

---

*) Se sid. 223.

göra sin ursäkt; men ingen frikändes mer än biskop Otto. Konungen gick ut, men hans råd fortsatte undersökningen, som drog ut långt på mörka aftonen; så att ljus och facklor blefvo inburna. Slutligen kommo herr Severin Norrby och Klas Bille in. Före och efter dem gingo tjenare med svärd och bloss; och de vandrade så rundt omkring hela salen, utväljande och gripande bland den förfärade myckenheten dem, som skulle fängslas. Då hjelpte det ej biskop Mattias, att han så ifrigt arbetat för konung Kristian; hans förra vänskap och trohet mot Sturen kunde ej förlåtas, och han blef fängslad; ännu mindre undslapp biskop Vincentius af Skara, hvilken alltid förblifvit Sturarnas vän och Kristians fiende, dock fördes båda biskoparna uti ett bättre fängelse än de andra. De öfriga så kallade brottslingarna blefvo allesammans inkastade i tornet om hvarandra, rådsherrar, prelater, borgmästare, adelsmän, prester, borgare o. s. v. Häribland voro herr Erik Abrahamsson Lejonhufvud, som visat Danskarna vägen öfver Tiveden, Erik Ryning, som jemnte Hemming Gadd hade hjelpt Kristian in i Stockholm; deras fega eller förrädiska öfvergång båtade dem nu föga. Dessutom voro der Erik Johansson, Gustaf Wasas fader, Knut Kurk, Eskil Banér, Erik Gyllenstjerna, fru Kristinas bror, Joakim Brahe, Gustaf Wasas svåger, m. fl. *). Den öfriga myckenheten, som var innestängd på slottet, släpptes ej heller ut, utan måste under bäfvan och

*) Härvid undslapp dock en bland borgrarna, neml. Klavus Boye. Han var en ovanligt tjock och fet man. När han nu skulle kastas in i fängelset med de andra, var fängelsedörren för smal. Knektarna gåfvo sig ej tid med att tränga in honom, utan ställde honom i ett hörn af rummet så länge. Medan de nu höllo på med att instänga de andra, smög Klavus Boye sig ut så sakta han kunde, och det lyckades honom att i slottet gömma sin stora kropp under de båda dagarna, som blodbadet pästod Derefter kom han fram och blef då af Kristian förskonad.

ängslan derstädes tillbringa hela natten. Om morg
derpå d. 8 Nov. kl. 9 på förmiddagen blefvo fle
de innestängde svenska presterna kallade till stora s
der de, tillika med Jöns Beldenack, Gustaf Trolle,
skoparna Hans Brask och Otto Svinhufvud, skulle ut
en andelig domstol. Jöns Beldenack framställde då
dem den frågan: *Om ej de, som sammansvurit sig*
påfven och den heliga romerska stolen, borde
som kättare. Somliga af presterna voro öfverens.
Kristian och svarade *Ja*. Andra insågo ej hvad
under låg förborgadt, och svarade också *Ja*. A
åter förstodo väl, hvarut det syftade, men de fruk
för Kristians hämnd och svarade också *Ja*. Med
utslag var konungen nöjd. Det öfriga af domen til
han sjelf. De svenska herrarna hade nemligen satt
emot påfven; de voro derföre enligt domstolens b
kättare; de skulle ock derföre som kättare dö.

Hela dagen hade stadsportarna varit tillstängda,
att ingen kunde slippa ut. Redan tidigt på morgo
hade trumpetare ridit kring hela staden och utro
att ingen borgare finge vid lifsstraff gå ut ur
hus, förrän det åter blefve tillåtet. Stora hopar
beväpnade Danskar uppställdes här och der på de f
nämsta platserna, skarpt laddade fältstycken framdro
på Stortorget och mynningarna vändes mot de stö
gatorna. Hela staden var i en hemsk och förskräc
väntan.

Klockan 12 på dagen öppnades ändteligen slott
portar. En väldig skara beväpnade knektar kommo
fram derutur och uppställde sig uti tvenne långa r
från slottet till rådhuset *). Mellan dem framförde
fångna svenska herrarna ända till Stortorget, der
stark spetsgård af danska soldater slöts omkring
Folket, som nu fått tillstånd att åter gå ut, strömm

*) Rådhuset var då beläget der börsen nu är.

g. 1. m. Sc

Birger Brosa,
g. m. Brigitta, Harald Gylles dotter.

g.

Filip jarl.	Folke jarl.	Knut jarl.

Kungliga
Kungaätten.

Kungliga

ängs
derp
de i
der
skop
en a
dem
påfv
som
Kris
unde
åter
för
utsla
han
emot
kätta

att
hade
att
hus,
beväp
nämst
på S
gator
väntai

portar
fram
från
fångn
stark
Folket

*) Ri

Joar.
Stamfader för Bondeätten.

Katarina,
g. m. Norrska höfdingen Nils Blaka.

Kristina,
g. 1. m. Jarlen Håkan Galin i Norrige. 2. Eskil Folkunge, lagman.

1. Knut,
stamfader för Läma ätten.

Erik XI Läspe och Halte,
g. m. Katrina Sunesdotter Folkunge.

Dog barnlös.

ottland.

Sparre.
Grefve 1719.

ätten Bonde till

Grefliga ätten Bonde till
Säfstaholm, utdöd 1783.

Säfstaholm

mmuermas antörare vid Ka

Erik,
riksmarsk.

Elisabet,
nunna.

…onde.

Brita,
g. m. Klas
Rönnow.

Kristina,
g. m. Bengt Oxenstjerna.

Jöns,
erkebiskop.

…,
…Roos.

…he.
…ja.

dit och åskådade med bäfvan och ängslan dessa förskräckliga tillredelser. Då framträdde på rådhusets burspråk herr Nils Lycke, den nyss blifne riddaren, och ställde sitt tal till den församlade menigheten sålunda: *De gode män skulle icke undra öfver, hvad de här finge se för sina ögon. Desse framförda män voro allesammans arga kättare och olydiga mot den helige fadren i Rom; de hade laggt krut under slottet för att derigenom döda konungen; likväl hade han ämnat skona dem, men erkebiskop Gustaf Trolle hade tre gånger gjort knäfall för honom och begärt att få rättvisa.* Nu afbröt honom biskop Vincentius nedifrån torget och ropade högt, *att allt detta vore endast drafvel och lögn; men Gud skulle en gång straffa Kristians grymhet och trolöshet.* Herr Anders Karlsson och Anders Rut, tvenne rådmän i Stockholm, ropade också högt på de andra Svenskarna, bådo och förmanade dem, *att framdeles ej mer låta bedraga sig af falska löften, men att en gång hämnas detta rysliga våld och tyranni.* De danska krigsknektarna gjorde nu starkt buller, så att dessas tal icke skulle kunna höras; och på konungens befallning (det säges, att han från ett af rådhusets fönster betraktat alltsammans) skulle nu afrättningen taga sin början, och herr Klas Bille ställde sig der bredevid för att emottaga den gyllene riddarekedjan och ringen af hvar och en, innan han skulle afrättas. Då bådo fångarne, *att de åtminstone måtte få bikta sig först och anamma de heliga sakramenterna.* Men äfven detta nekades; och biskop Mattias leddes först fram. Då han nu stod på knä med sammanknäppta och upplyftade händer, kom hans kansler, Olaus Petri, och dess bror springande dit, och i samma hviftade svärdet till och den älskade biskopens hufvud rullade ned mot dem på marken. Utom af fasa ropade de, *att detta var en omensklig gerning.* Straxt rycktes de för sådana ord inom spetsgår och hade visserligen blifvit afrättade med de andre

om ej några Tyskar räddat dem *). Sedan halshöggos biskop Vincentius och derefter kom ordningen till rådsherrarna. Erik Abrahamsson Lejonhufvud, Knut Kurk, Erik Johansson Wase, Erik Ryning, Erik Gyllenstjerna, Eskil Banér, Joakim Brahe och tillsammans tretton herrar af rådet och ridderskapet. Derefter kommo stadens tre borgmästare och tretton rådmän samt sluteligen femton af de mest ansedda borgrarna, hvilka, somliga utan att veta af det minsta, rycktes bort utur sina hus till döden. En borgare, Lars Hansson, stod och betraktade under tårar det förskräckliga uppträdet: soldaterna ryckte honom in i spetsgården och till straff för sitt medlidande måste han sjelf böja sitt hufvud under svärdet. Ändtligen slutades afrättningen den dagen; de halshuggnes hufvuden blefvo uppslagna på pålar, med undantag af biskop Mattias, åt hvilken, för hans stora förtjenster mot konungen, den nåd bevisades, att hans hufvud ej spetsades utan lades mellan hans fötter. Alla de döda fingo ligga qvar på torget till allmän förskräckelse. Ett häftigt regn kom och vanställde liken ännu mera och det blodblandade vattnet strömmade öfverallt från Stortorget ned åt gatorna, bärande ett blodigt budskap om, hvad der uppe förevarit.

Andra dagen, fredagen d. 9, märkte Kristian, att många hållit sig undangömda, hvilka han gerna ville aflifva. Han lät då utropa, *att alla kunde trygge visa sig, ty han ville inga flera straffa.* Många läto bedraga sig häraf och kommo oförsigtigt fram. Straxt började blodbadet å nyo. Sex eller åtta blefvo på torget halshuggna. Galgarna voro beständigt fulla med

*) Dessa tvenne bröder hade nemligen studerat uti Wittenberg i Tyskland. Evert Leuf, en af de tyska knektarna, som sett dem der, och trodde dem vara Tyskar, sade derföre till sina kamrater, att som de icke voro Svenskar utan Tyskar, så borde de skonas. Detta skäl hjelpte och bröderne kommo undan; men dessa voro just de, som sedermera så mycket biträdde Gustaf Wasa vid att införa Lutterska läran i Sverige.

döda kroppar, och de aflifvade herrarnas tjenare, hvilka, okunniga om hvad som skedt var, kommo till staden, rycktes ofta dit med så mycken hast, att de, som kommo af hästen, med stöflor och sporrar hissades upp i galgen. Konungens drabanter och knektar ströfvade öfverallt omkring i husen, mördade männerna, våldförde qvinnorna och plundrade allt. Så mycket de kunde medföra, borttogs; det syntes dem vara nog att lemna de tomma husen qvar åt enkorna och de faderlösa barnen.

Ännu ett dygn öfver fingo liken ligga på Stortorget. Med fasa och afsky såg folket, huru hundarna började sönderslita så mången ädel och oskyldig mans kropp, och, som det var dessutom varmt i luften ännu, så började en elak stank att kännas och man fruktade för pesten. Före sabbatens ingående skulle derföre kropparna bortföras. Då erinrade Jöns Beldenack, att de som kättare ej borde få åtnjuta rigtig begrafning, utan vore skyldiga till att brännas. Så skedde ock. På Södermalm, just der nu Katrina kyrka står, uppfördes ett stort bål. Dit utkördes lasstals de bleka och vanställda kropparna och förbrändes till aska.

Kristian sjelf öfverlemnade sig i ett slags vansinnighet åt vrede och raseri. Han befallte, att Sten Sture den yngres lik skulle uppgräfvas utur kyrkogården på Riddarholmen, och det berättas, att han i sitt raseri bitit uti den aflidnes halfmultnade lemningar. Likaledes lät han uppgräfva herr Stens och fru Kristinas unga, under belägringen aflidna son. Han tillät äfven den hämndlystne Gustaf Trolle att uppgräfva den vördige fadren Mårten Jönssons kropp, emedan denne hade, som sekreterare hos Sten Sture, högeligen förtörnat erkebiskopen. Dessa trenne lik blefvo också utförda till det stora bålet på Södermalm och med de andra förbrända. Qvarteren *Sturen större* och *mindre* vid Katrina kyrka behålla ännu minnet deraf.

Kristian lät kalla till sig fru Kristina. Då hon i sin sorg och förtviflan hade trädt framför honom, bad

han henne välja, antingen hon ville brännas, dränkas eller lefvande begrafvas. Den ädla frun föll afdånad ned för hans fötter. De kringståendes höner, hennes egna tårar och stora rikedomar bevekte tyrannen; men hon måste lofva att kalla till sig från Danzig sin unga son, för att i Danmark uppfostras. Hennes moder, den gamla fru Sigrid Banér, som genom ett äldre gifte äfven var mormoder åt Gustaf Wasa, blef inknuten i en säck och kastad i strömmen; men några af de kringstående förmådde rädda henne genom att lofva åt Kristian hennes stora rikedomar; ty detta var det bästa sätt att beveka honom till mildhet. Fru Sigrid blef uppdragen; men både hon, hennes tvenne döttrar, fru Kristina samt fru Cecilia af Eka, och tvenne Gustaf Wasas systrar, samt flera ädla och förnämliga qvinnor bortfördes såsom gisslan till Köpenhamn och insattes uti det rysliga fängelset, Blå tornet. Der dogo Gustaf Wasas mor och tvenne systrar samt flera andra af svält, törst och köld; och de, som kommo med lifvet derifrån, hade derför att tacka endast drottning Isabellas mildhet, hvilken emot sin grymma gemåls vilja mildrade deras elände, så mycket hon förmådde.

Icke blott i Stockholm lät den blodtörstige konungen bödelssvärdet rasa mot Svenskarna. Öfverallt i landsorterna befallte han, att det skulle ske på samma sätt. Sådan konung hade också tillsatt sådana fogdar, som hvarken blygdes eller ryste för att efterkomma en sådan befallning. Didrik Slaghök, som sattes till biskop efter Vincentius och tillika till Ståthållare på Stockholms slott, Jöns Beldenack, som kom till Strengnäs efter Mattias, Anders Persson på Örebro, Jöran Mattsson och junker Tomas uti Finnland hade konungens högsta förtroende häri, och ingen bland dem drog i betänkande att låta det svenska blodet rinna. I alla landsorter rasade förföljelsen. Många af de svenska herrarna voro nog låga och nedriga att förråda hvarandra för Danskarna, sökande derigenom en föraktlig och afskyvärd hämnd för enskilda och obetydliga tvister.

Några dagar efter blodbadets slut fick Kristian tidning från Danmark, att hans drottning födt honom en dotter. Då tillställde den usle smickraren Gorius Holst en stor högtidlighet. På rådhuset skulle alla samlas till en präktig måltid, till dans och andra lustbarheter, för att visa sin glädje öfver det fröjdefulla budskapet. Festen skulle ske på borgerskapets bekostnad, men nog kan en hvar veta, med huru mycket glädje borgrarna betalade sina penningar, och deras qvinnor dansade med sina blodiga förtryckare. Kristian utgaf sedan ett bref öfver hela riket. Han förklarade deruti: *Att de aflifpade herrarna hade varit kättare och blott med deras död hade riket kunnat befrias från påfvens bannlysning och fördömelse. Nu vore åter detta skedt, och han kunde få styra landet i fred och ro efter dess lagar och gamla sedvanor. Regeringen skulle i hans frånvaro skötas af erkebiskop Gustaf Trolle och dess fader herr Erik Trolle.* Som likväl konungen fruktade ett uppror, så upplifvade han det gamla beslutet från Linköpings kyrkomöte (se sid. 20) *att ingen bonde skulle få bära vapen*, och lät äfven på några ställen borttaga dem från bönderna. Det var ej litet förödmjukande och påkostande för Svenskarna att stå stilla och se Danskarna stolta och triumferande taga bort deras bössor, bågar och svärd. Då skall någon af Svenskarna låtit de orden undfalla sig, *att jern och svärd icke skulle fattas så länge de till tyrannens straff finge behålla sina fötter att förfölja och sina händer att hämnas med.* Härpå svarade de öfvermodiga Danskarna, *att en hand och en fot kunde väl på svenska bonden afhuggas; han förmådde nog ändå att med den andra handen och ett träben styra plogen.* Detta orimliga rykte utspriddes, troddes och förorsakade en stor förskräckelse, ty Kristians onaturliga grymhet hade gjort sjelfva det otroliga troligt.

Uti December begaf han sig ändtligen på återresan till Danmark; uppresta galgar, stegel och blodiga afrättningar utmärkte hela hans väg. I Nyköping lät han

hänga sin egen gunstling Klas Holst. Julen tillbragt han i Linköping hos biskop Hans Brask. Denne för rådde åt konungen tvenne af Sturens trognaste tjenare Sven Hök och Peder Smed; de blefvo båda skiftade fyra delar och uppsatta på stegel. Uti Jönköping fic han herr Lindorm Ribbing, och lät halshugga hono och hans tjenare. Litet derefter ertappade han äfve herr Lindorms tvenne söner, den ena åtta, den andr sex år. Kristian, fruktande för deras hämnd i fram tiden, beslöt att döda dem. Den äldsta gossen fram leddes först och blef halshuggen. Den yngre såg p det rinnande blodet och sin broders rödfläckade kläder utan att veta, hvad det betydde; men då han framför des, vände han sig med barnslig oskuld till bödeln oc sade: »*Kära man, bloda icke ned min skjorta, so »min broders, ty då får jag ris af mamma.*» Bödel upprörd, kastade ifrån sig svärdet, och utropade: »*Förr skall min egen skjorta blodas, än jag skall blod din.*» Men den tigerhjertade konungen, som sjelf åskå dade detta hjertskakande uppträde, bevektes icke deraf. I vildt raseri framkallade han en grymmare tjenare, som afslog det oskyldiga barnets och den medlidsamma bödelns hufvud. Sedan for han till Nydala kloster och fortsatte der sina förfärliga grymheter. Dock, redan nog är berättadt om hans vildhet och raseri. Hjertat ryser vid att både höra och förtälja mera.

Uti denna afskyvärda samling af brott och grymhet är det en tröst att finna några ädelsinnade män, som vågade sätta sig emot en så förfärlig ström. Då kejsar Karls legat, doktor Suckot, med alla sina varningar ej förmådde afhålla Kristian från Stockholms blodbad, reste han hastigt bort, yttrande öppet sin afsky. Herr Otto Krumpe öfvergaf Kristian straxt; han ville ej längre tjena en sådan herre. Danska ädlingarne afskydde och förbannade sin konungs trolöshet; och Severin Norrby beskyddade uppenbart de svenska herrar, som togo sin tillflykt till honom. De voro ej många. Döden eller förskräckelsen hade gömt dem undan, de

rre i grafven, den sednare uti de otillgängliga bergen. sde de genom sin egennytta, äregirighet, trätlystnad h obändighet under förra århundraden beredt sitt fä- rnesland så många olyckor och så mycket elände; så de de nu ock sjelfve fått plikta derför med det hår- ste straff. Men Kristian, som var medlet dertill, nna vi ej utan fasa betrakta uti hans rysliga fram- rt, allt sedan han beslutat det gudlösa och oerhörda rräderiet. Icke medlidande, icke gudsfruktan, icke ns vänners råd, icke hans egen fördel mägtade mer jda hans raseri. Han hade med fast beslut kastat sig på lastens bana; blindt rusade han fram derpå, ampade rättvisa, menskligbet och alla dygder fräckt nder fötterna, och störtade sig derigenom ännu hasti- re i det djupa förderf, som redan länge väntat på en konungsliga missdådaren.

Tids-Tafla.

Stenkilska ätten.

1061 *Stenkil* gynnade kristendomen, krigade med Norrige. Död **1066.**

Håkan Röde gynnade kristendomen, fredlig. Död **1079.**

Inge den äldre och *Halstan.* Inge ville med våld utrota hedendomen. Afsatt.

1100 Blot-Sven, hedningarnas konung. Inge mördade Blot-Sven. Blef åter konung. Krig med Norrige. Dog **1112.**

Filip och Inge den yngre. Filip dog **1118.** Inge regerade fredligt och stilla, dog **1129.**

Ragvald Knaphöfde och Magnus Nilsson stridde om kronan. Slaget vid Fotevig **1134.**

Sverkerska och Erikska ätterna.

Sverker den gamle. Förut konung i Östergötland. Fredlig. Danska infallet i Wärend. Dödad **1155.**

Erik den helige. Mild, oegennyttig, lagstiftare. Omvände Finnar. Dödad **1160.**

Karl VII. Svea och Göta konung. Fördref Eriks mördare. Första erkebiskop i Sverge. Dödad **1168.**

Knut. Orolig regering. Esterna plundra kusterna kring Mälaren. Knut upptog Sverker Karlsson till medhjelpare i regeringen. Dog **1199.**

1200 *Sverker den unge.* Mördade Eriks barn på Elgarås **1205.** Andeliga frälset infördes. Slagen vid Lena **1208**, vid Gestilren **1210**, der Sverker sjelf föll.

Erik, den första konung i Sverige, som kröntes. Dog **1216.**

Johan den fromme. Utvidgade andeliga frälset. Olyckligt tåg mot Estland. Dog **1222.**

Erik läspe och halte. Folkungarnas uppror. Erik fördrifven **1229.** Knut länge konung. Knut föll vid Sparrsätra **1234.** Erik konung. Birger Jarl intar Österbotten. Erik dog **1250.**

Folkunga-ätten.

Waldemar. Hans far, Birger Jarl, styrde riket, stiftade goda lagar, anlade Stockholm, dog **1266.** Waldemar afsatt **1275.**

Magnus Ladulås afsatte sin bror Waldemar. Förbättrade lagarna. Kufvade Folkungarna vid Gälaqvist. Adeliga rusttjensten införd. Förbud mot våldgästning. Dog **1290.**

1300 *Birger.* Torkel Knutsson förmyndare till **1303,** styrde väl, underkufvade Karelen. Torkel halshöggs **1306.** Håtunaleken **1306.** Riket delades. Nyköpingssveket **1317.** Birger afsatt **1318.**

Magnus Smek. Matts Kettilmundsson förmyndare. Skåne, Halland, Blekinge inlöstes. Magnus, svag konung. Tvistade med herrarna. Sonen *Erik* medregent från **1342** till **1359.** Magnus bortgaf Skåne m. m. *Håkan* medregent **1362.** Båda afsatta **1364.**

Utländska konungar.

Albrekt. Gynnade Tyskarna. Tvistade med herrarna. Bo Jonsson Grip mägtigare än konungen. Uppror. Slaget vid Falköping **1389.** Afsatt.

Margareta, förut regentinna öfver Norrige och Danmark. Upprättade Kalmar-Union **1397.** Tog Erik af Pommern till medregent. Gynnade Danskarna. Hade orättvisa fogdar. Dog **1412.**

1400 *Erik XIII.* Olyckligt krig med Holstein. Fö-tryckte Svenskarna med grymma fogdar. Da-karlarnas uppror under Engelbrekt 1433. En-gelbrekt mördad 1436. Erik afsatt 1439. Ka Knutsson riksföreståndare till 1441.

Kristofer, vällustig, slösare. Ny allmän lag 144 Missväxt. Dog 1448.

Karl VIII. Olyckligt tåg till Gottland. Räfs Krig med Danmark. Erkebiskopens uppror. Af-satt 1457.

Kristian I. Konung i Danmark och Norrig Girig. Fängslade erkebiskopen. Afsatt 146

Karl VIII inkallades men fördrefs åter 146 Ingen ordentlig regering uti landet till 1467.

Karl VIII åter inkallad. Krig med Danmar Dog 1470.

Sten Sture den äldre riksföreståndare; regera väl. Finska kriget. Herrarnas afund.

1500 *Johan*, konung 1497. Afsatt 1501.

Sten Sture, riksföreståndare åter. Dog 1503.

Svante Sture, riksföreståndare. Krig med Dan-mark. Dog 1512.

Sten Sture den yngre, riksföreståndare. Tvist me Trollarna. Krig med Danmark. Slaget vi Dufvenäs 1517, vid Brännkyrka 1518. Skj-ten vid Bogesund 1520.

1521 *Kristian Tyrann.* Kristina Gyllenstjerna försva-rade Stockholm. Upproren i riket. Kristia löften och kröning. Stockholms blodbad. Kri-stian afsatt 1521.

BERÄTTELSER
UR
SVENSKA HISTORIEN.

TREDJE DELEN,

INNEHÅLLANDE

LUTTERSKA TIDEN.

FÖRSTA AFDELNINGEN,

GUSTAF I OCH ERIK XIV.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

FJERDE UPPLAGAN.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS L. J. HJERTA,
1843.

INNEHÅLL.

Första Berättelsen.

OM GUSTAF WASA.

Andra Berättelsen.

OM KONUNG ERIK DEN FJORTONDE.

Första Berättelsen.

OM GUSTAF WASA.

FÖRSTA KAPITLET.

OM GUSTAF WASAS FÖRFÄDER.

Under konung Erik den läspes tid lefde en rik, tapper och myndig man, benämnd Ingemund. Han företog sig ofta krigståg till östra Tyskland, hvadan han erhöll tillnamnet *den Tyske*. För öfrigt vet man från dessa gamla och obekanta tider ingenting att förtälja om hans lefnad och bragder; men om hans afkomlingar desto mera; ty från honom härstammar den sedan så mägtiga och namnkunniga Wasaslägten.

De riddare, som voro utaf denna ätt, förde uti skölden en svart sädeskärfva eller vase uti gult fält. Somliga säga, att det skulle föreställa en stormvase, som vid belägringar nyttjades att fylla grafvar med; andra åter spetsen af en hillebård. Ingen vet detta till visso; men den första förklaringen är allmännast och af slägten sjelf vedertagen. Den lilla nuvarande bondegården Wasa, i Skeptuna socken i Upland, tros hafva varit deras första stamgods. Genom klokhet och kraft blefvo de snart herrar öfver de största egendomar och riddargods i landet. Gustaf Wasa gjorde dem slutligen till konungar och arftagare af hela Sveriges rike.

Redan uti förra berättelserna hafva vi talat om många af denna slägtens märkeliga herrar. Den tappre Erik Kjellsson, som anförde Margarethas här i slaget vid Falköping: den sluge och på Karl Knutssons framgång så afundsjuke Krister Nilsson Wase, och hans stolta söner, herr Karl, Nils och Johan: hans sonsöner, den djerfve och krigiske biskop Kettil, som lyftade kronan af konungars hufvud, och brodren, den oförvägne och stridslystne Erik Karlsson, som trodde sig kunna sätta henne på sitt eget; och slutligen Gustaf Eriksson sjelf, som redan i unga år var Kristian Tyranns förskräckelse, Sten Stures stöd, och sitt hela fosterlands hopp och förtröstan. Alla de öfriga Wasarna voro dessa lika: ansenliga, starka, sköna och vältaliga män, oförskräckta både i ord och gerningar; stolta, ärelystna, sluga och ihärdiga; ofta älskade, stundom hatade, sällan glömda *).

Vi hafva sett, huru mycken afund rådde mellan Karl Knutsson Bonde å ena och Krister Nilsson Wase å andra sidan. Häraf uppkom ett häftigt och bittert hat emellan dessa båda slägter. Sturarna, förenade med Bondarna, höllo deras parti, hvilket var det starkaste inom riket. Wasarna och de med dem beslägtade Oxenstjernorna sökte deremot utländsk hjelp, och höllo derföre med danskarna under nästan hela Kalmarunionen. Herr Johan Kristersson blef likväl genom sina giften, först med en Sture, sedan med en Bonde, något dragen till svenska sidan. Hans son med Brita Sture, herr Erik Johansson till Rydboholm, gifte sig med Cecilia af Eka, halfsyster till Kristina Gyllenstjerna, och blef således svåger med Sten Sture den yngre. Han var också beständigt det svenska partiet tillgifven, blandade sig likväl ej mycket uti dåtidens strider. Mest satt han stilla på sina förläningar eller vid hofvet, fördrifvande sin tid med allehanda förlustelser, ty han hade ett mycket gladt och skämtsamt sinnelag. Hans

*) Se Handlingar rör. Scand. Hist. IX. 89.

maka åter, fru Cecilia, var ganska allvarsam till sinnes. Det hände sig en gång, att ett gammalt kapell, helgadt åt St. Brita, brann upp vid deras gård Finstad i Uppland. Fru Cecilia blef häröfver mägta bedröfvad. *Jag hade heller sett*, sade hon, *att alla hus på gården afbrunnit, än detta St. Britas kapell.* Men herr Erik Johansson räckte båda armarna mot himlen och sade: *Gud vare lof! Gud vare lof! att det brann upp! Jag fattig man stod der alltid rädd i mina böner, fruktande, att det skulle falla ned på mig, ty foglarna kunde väl hacka igenom det gamla taket. Derföre, kära fru Cecilia, var det väl, det brann upp. Gud vare lof, att vi fingo behålla våra nya goda stugor.* Fru Cecilia kunde då ej annat än le midt uti all sin sorg.

Herr Erik Johansson med sin fru var äfven i Stockholm vid Kristian Tyranns kröning, såsom förut är berättadt. Det säges, att Kristian ämnade skona herr Erik, antingen emedan denne ansågs som en from och oskadlig man, eller för att med fadrens död skrämma sonen. Men, då herr Erik hörde detta, sade han: *Mine medbröder äro ärlige herrar och jag vill med dem döden dö i Guds namn.* Och han lutade oförskräckt sitt grå hufvud under bödelssvärdet. Fru Cecilia och tvenne hennes döttrar bortfördes jemte andra förnäma qvinnor till Danmark uti det hårdaste fängelse, der flere af dem slutligen dogo af köld, hunger och vanskötsel.

ANDRA KAPITLET.

OM GUSTAF WASAS UNGDOM.

Uti Orkesta socken i Uppland ligger en gammal borg, benämnd Lindholmen, nu blott en stenhop, då ett stolt herresäte. Sjelfva slottet var fast muradt af tegel och gråsten, samt beläget mellan tvenne sjöar på

en kulle, den högsta uti nejden, så att man från fönstren kunde åt alla sidor skåda vidt omkring öfver berg, skogar och sjöar. Här föddes d. 12 Maj 1490 *) Gustaf Wasa, son af ofvannämnde herr Erik Johansson och dess maka, fru Cecilia. De närvarande fruarne intygade, att han hade öfver hjessan en så kallad segerhufva, och på bröstet ett rödt kors, och ansågs detta såsom ett förebud till hans kommande segrar och stora ära.

Vid sex års ålder sändes han från sina föräldrar till Sten Sture den äldres hof, att der uppfostras. Den gamla allvarsamma herr Sten bortskämde ej heller gossen med veklighet och sjelfsvåld. Enkel och tarflig blef hans spis, sådant äfven hans lefnadssätt. Hans förnämsta nöje var att med sina kamrater jaga och springa omkring uti skogar och bergsklyftor, hvadan han fick en stark och frisk kropp samt en glad och oförskräckt själ, och alla älskade och hyllade den raska och lifliga gossen. Konung Johan var en gång 1499 på besök hos gamle herr Sten och såg der den nioåriga gossen löpa kring i salen. Han kallade honom till sig och betraktade hans sköna och lifliga ansigte, klappade honom slutligen på hufvudet och sade: *Nog blifver du en man uti dina dagar, derest du får lefva.* Sedermera, besinnande gossens utmärkta anlag och höga slägt, fruktade han i honom ett stort framtida hinder för Sveriges kufvande under Danmark. Han begärde derföre af herr Sten *att få till Dannmark föra det artiga barnet, att der hos konungen uppfostras.* Han ämnade dymedelst draga honom från kärleken till fosterbygden. Men den sluge herr Sten insåg straxt konungens afsigt. *Ännu*, svarade han, *är Gustaf för späd att tagas undan sina föräldrar;* och straxt lät han hemligen sända denne till dess fader, som då var uti sin förläning på Åland. «*Wargungen har sluppit*

*) Enligt andra gamla handlingar, föddes Gustaf år 1495, enligt andra 1488. Man vet ej säkert hvilkendera uppgift är den rätta.

mig ur nätet,» sade konung Johan, då han sedermera fick höra talas om den uppväxande ynglingens stora egenskaper.

Gustaf följde sedan sina föräldrar, som vistades, än på Åland, än på Rydboholm och än på Räfsnäs. Han undervisades, både af enskilda lärare och vid Upsala skola. Ingen ting var svårt för hans lätta fattning.

Sedan vistades han någon tid i Svante Stures hof, men för det mesta var han vid Upsala akademi, för att fullkomna sig uti alla vetenskaper och konster. Han begagnade sig af både enskild och allmän undervisning, förvärfvade sig genom stora framsteg lärares välvilja och kamraters aktning. Men, som han var af ett gladt och lifligt sinnelag, gick han ofta mellan läsetiderna med sina stallbröder ut och förlustade sig mestadels vid Qvarnbo, eller i Wänge och Björklinge prestgårdar. Sålunda var unge herr Gustaf Wasa klädd uti sin röda engelska rock (han nyttjade vanligen en sådan) känd, älskad och högaktad af alla. I framtiden hade han ofta mycket gagn och hjelp af dessa sina fordna Upsala-vänner.

Vid tjugofyra års ålder, lemnade Gustaf Wasa studierna och begaf sig till Sten Sture den yngres hof. Här kom han snart uti stor hyllest och aktning hos alla. I synnerhet fästade sig gamle Hemming Gadd vid ynglingen, och dem emellan knöts den innerligaste vänskap. Af honom fick Gustaf noga underrättelse om alla de inre och hemliga förhållandena mellan Danmark och Sverge; och tillika insög han hat mot Danmark och unionen, kärlek till fäderneslandet, samt mod och håg att för detsamma allt uppoffra. Tidigt fick han också tillfälle visa detta, och sedan uti förra delen är taladt om, huru Gustaf Wasa med sin tapperhet bidrog till segrarna vid Dufvenäs och Brännkyrka, samt huru han slutligen 1518 på ett förrädiskt sätt bortfördes af Kristian för att qvarhållas i Danmark, under det denne ämnade alldeles underkufva Sverige.

TREDJE KAPITLET.

OM GUSTAF WASAS FLYKT.

Då Kristian kom till Danmark med de så förrädiskt bortröfvade svenska herrarna, rådde somliga honom att straxt aflifva dem; men mor Sigbrit sade, *att man med dem kunde tvinga deras hemmavarande vänner och slägtingar, och att man derföre borde låta dem lefva, men likväl hålla dem uti beständigt fängelse.* Så skedde också, och blef de fångnas behandlande ingalunda det bästa.

Genom sin mormor, fru Sigrid Banér, var Gustaf slägt med denna gamla danska ätt, hvilken under, eller något före Kalmare unionen äfven inkommit i Sverge. På Kallö slott i Jutland bodde vid denna tiden herr Erik Banér, en from och redlig man. Han ömkade sig öfver den svåra behandling, hans slägtinge Gustaf Wasa erfor i danska fängelset, och begärde af Kristian att få taga honom med sig till Kallö. Nödigt ville Kristian gå in på detta; gjorde det dock slutligen för herr Eriks enträgna böners skull, likväl måste denne förut utlofva en plikt af 6000 riksdaler, om den fruktade fången undkomme. Så fick Gustaf följa med till Kallö, hvarest han blef väl emottagen och erhöll mycken frihet. *Jag vill icke låta hårdt bevaka eder, min frände,* sade herr Erik, *ej heller sätta eder i fängelse. J skolen äta vid mitt bord och äga gå, hvart j viljen, allenast j vid god tro lofven mig att ingenstädes rymma eller resa utan min vetskap.* Härtill förband sig Gustaf både skriftligen och mundtligen, och fick så gå omkring på en hel mils afstånd från Kallö. I början följdes han alltid af en vaktkarl; men, vinnande småningom allt mer sina slägtingars kärlek och förtroende, blef han slutligen alldeles öfverlemnad åt sig sjelf.

Så hade Gustaf Wasa kunnat lefva nöjd och lycklig; men hans stolta själ kunde ej glömma, att han var

en fånge, och att han på ett så förrädiskt vis hade blifvit det. Största harmen var dock att höra de stora rustningar, som Kristian detta år (1519) gjorde mot Sverge, samt de unga danska ädlingarnas skryt. *Denna gången,* sade de, *skulle Danskarne bättre veta begagna sin fördel. De skulle alldeles qväsa och utrota de förnämsta och rikaste Svenskarna. Sedan kunde fattiga och ringa danska karlar gifta sig med enkorna och dymedelst komma till magt och rikedom.* Detta och dylikt mera tal, som Gustaf städse måste höra, grämde honom till hjertat. Dag och natt tärdes han af sorg och ängslan. Allt mer och mer nalkades den tiden, då Kristians här skulle falla in i Sverge; allt mer och mer ökades också Gustafs oro. Slutligen, det var om sommaren 1519, tog han sitt beslut. Han iklädde sig bondekläder och begaf sig tidigt om morgonen på färden åt Holstein. Han undvek öppna stora vägen, sökande smärre bistigar, och skyndade så, att han andra dagen vid middagstiden var i Flensburg. Här träffade han lyckligtvis några saxiske köpmän, som kommo med en oxdrift från Jutland och ämnade sig åt Tyskland. Med dessa följde han och anlände lyckligt den 30 Sept. till den fria riks- och hansestaden Lybeck, hvarest han straxt af borgmästare och råd begärde och erhöll lejd och säkerhet att trygg och oantastad uppehålla sig i staden.

Straxt derefter kom äfven herr Erik Banér, uppträdde för rådet, klagade öfver *Gustafs trolöshet och otacksamhet mot Banérs godhet och slägtkärlek, samt hotade Lybeckarna med Kristians fiendskap, om de beskyddade dennes uppenbara ovän.* Men Gustaf svarade frimodigt: *att han ej vore någon laglig fånge, utan en med svek och falskhet bortröfvad man, den der sålunda egde rättighet att befria sig, enär han så förmådde. De 6000 riksdaler, som herr Erik måste, erlägga till Kristian, skulle honom rikeligen och tacksamligen godtgöras, då Gustaf komme hem igen. Och,* sade han, *förlitar jag mig derpå, att jag är i en fri*

riksstad, på hvars en gång gifna ord och löfte, man bör kunna fulleligen förlita sig. Detta verkade så mycket, att allt herr. Eriks bemödande blef fåfängt. Men att komma tillbaka till Sverige lät sig ej ännu göra för Gustaf.

Han var tvungen att uppehålla sig 8 månader uti Lybeck. Under tiden begagnade han tillfället att noga undersöka och begrunda hansestädernas magt, handel, skeppsbyggerier, o. s. v.; äfven fick han här underrättelse om den nya lära, som just vid denna tiden började i Tyskland predikas af doktor Martin Lutter: och hade han sedan under sin regering mycket gagn af allt detta.

Emedlertid kom den ena underrättelsen efter den andra om Kristians stora framgång mot svenskarna: först om slaget vid Bogesund, sedan om förräderiet på Tiveden och Sten Stures död, slutligen nästan hela rikets underkufvande. Förskräckelse, vrede och smärta bemägtigade sig skiftevis Gustafs själ; ett önskade han dock beständigt, nemligen att få skynda hem, det förtryckta fäderneslandet till hjelp. Men nu började många af rådet att frukta för Kristians tillväxande magt, och ville derföre utlemna Gustaf. Då uppstod uti deras hemliga råd den kloke och mycket ansedde borgmästaren Nils Bröms. Han föreställde dem, *huru Kristian redan förut sökt förminska hansestädernas magt och handel; huru han redan lemnat uti sitt rike åt Holländska köpmän de fri- och rättigheter, som förut hansestäderna ensamma innehaft. Blefve han nu herre öfver hela norden, så skulle han med sin magt alldeles förkrossa dessa städer. Man borde derföre understödja Gustaf Wasa, hvilken tycktes vara en herre, den der ägde nog både mod, förstånd och anseende att sätta ett mål för Kristians ärelystna företag.* Dessa skäl bevekte köpmännerna. De lofvade att föra Gustaf öfver till Sverge samt framdeles bistå honom med penningar och manskap. Straxt derefter steg han ombord på ett litet handelsskepp och lade ut i öppna

sjön. Helst hade han velat fara till Stockholm, men vågade ej, medan hela Östersjön och skären hvimlade af danska krigsskepp. Han styrde derföre genaste vägen öfver till Kalmar, som han visste ännu vara i svenska händer. Han tordes ej fram till staden, hvarest Severin Norrby låg med en dansk flotta. Ett stycke derifrån, vid Stensö udde, steg han hemligen, den 31 Maj 1520, i land, ensam med sitt mod och sitt svärd, men hysande ändock den fasta föresats att rädda det förtryckta fäderneslandet.

FJERDE KAPITLET.

OM GUSTAF WASAS ÄFVENTYR UTI SÖDRA SVERGE.

Stockholm och Kalmar voro de enda fasta platser, som ännu innehades af svenskarna. De försvarades af tvenne hjeltemodiga qvinnor. Stockholm af Kristina Gyllenstjerna, Kalmar af fru Anna Bjelke, enka efter Johan Månsson Natt och Dag. Till denna sednare begaf sig Gustaf och blef med glädje emottagen. Han gick ned uti staden och talade på torget till de sammankallade borgarna och uppmuntrade dem till att göra fienderna motstånd; men de stodo tyste och försagde vid hans tal, så att han väl kunde förstå, att ingen ting stod till att uträtta med det klenmodiga folket. Han vände sig till besättningen på sjelfva slottet. De voro tyska legoknektar, som, ledsna vid kriget, önskade ju förr desto hellre lemna borgen och sig sjelfva åt Severin Norrby. De betraktade derföre Gustaf såsom ett hinder uti deras förehafvande, och emottogo honom med så mycken harm och förbittring, att fru Anna Bjelke måste gömma honom undan deras raseri. Hemligt begaf han sig härifrån uppåt landet genom Småland. Med förtrytelse hörde han omtalas, huru svenska män, för afund, enskildt hat och penningegirighet,

angåfvo och belögo hvarandra för utlänningarna. Han framträdde derför ofta inför de församlade menigheterna, förmanade dem till enighet och motstånd, och varnade dem för Kristians falskhet och tyranni. Men fåfängt. Folket var ledset på kriget, och bönderna intagne för Kristian: *Ej tryter oss sill och salt,* sade de, *så länge vi lyda konungen. Han är oss en nådig herre* då Gustaf ville fortfara i sitt tal, hotade de honom, a sköto med pilar och skäktor efter honom, så att ha n måste skyndsamligen draga sig undan. Förklädd smög han nu i skogar och öde trakter genom landet och kom så slutligen upp till Tärnö sätesgård i Södermanland, der hans syster Margaretha och hennes man herr Joakim Brahe bodde.

Stor blef deras glädje att återse den länge saknade och så varmt älskade brodren; men lika stor blef ock deras bestörtning, då de hörde, att han ämnade börja ett uppror emot Kristian. Joakim Brahe skulle just nu med sin hustru resa upp till Kristians kröning. Han erböd sig att på allt möjligt sätt söka försona Gustaf med konungen. Men Gustaf tvertom varnade herr Joakim för Kristians falskhet, och ville, att de skulle tillsammans söka fördrifva honom. Fru Margareta kastade sig med böner och tårar kring brodrens hals och besvor honom, *att afstå från ett företag, som skulle draga både honom och hela hans slägt uti olycka.* Men Gustaf blef obeveklig. Den godtrogne herr Joakim for med sin fru till Stockholm för att se kronan sättas på Kristians hufvud. Gustaf drog äfven från Tärnö, men i den föresats, att snart rycka henne derifrån.

Han begaf sig nu till Räfsnäs, ett af hans fädernegods, ej långt från Mariefred. Här uppehöll han sig hemligen en tid bortåt, skickade esomoftast någon pålitlig frälsebonde till Stockholm för att derifrån få underrättelser. Emedlertid besökte han en gång den gamle erkebiskopen Jakob Ulfsson, som ännu lefde uti Gripsholms kloster, yppade sig för honom och begärde

hans faderliga råd. Erkebiskopen berättade då, *huru Gustaf vore inbegripen uti Kristina Gyllenstjernas dagtingan, samt huru nådigt Kristian mottagit alla svenskar, som öfvergått till honom. Det vore derföre bäst, att Gustaf följde sina vänners exempel och anropade konungens nåd. Erkebiskopen skulle sjelf antaga sig hans sak på det varmaste.* Gustaf blef dock icke öfvertygad. Han kände Kristian för väl, hade på Kallö hört för mycket af danskarnas tal, samt var slutligen en allt för klok och försigtig herre att utan tvång lemna sig i sin fiendes händer.

Någon tid härefter, det var fram uti November månad, gick herr Gustaf en dag ut på jagt i nejden kring Räfsnäs. Han mötte då helt oförmodadt sin svågers, herr Joakim Brahes, gamle, trogne räntmästare, som hade följt denne till Stockholm. *Ack käre herre!* utbrast den gamle med tårar, så snart han fick se Gustaf, *nu står det fast ynkeligt och eländigt till här i riket.* Han skulle derefter börja berätta om blodbadet i Stockholm; men tungan stammade och gråten qväfde rösten; med tårar och åthäfvor besvarade han den häpna Gustafs frågor. På detta sätt fick denne veta allt: sin faders, sina slägtingars och vänners död; sin moders, sina systrars fångenskap; fäderneslandets fullkomliga fall och förtryck, och slutligen att ett högt pris var satt på hans eget hufvud. En straxt derefter från Stockholm återkommande frälsebonde bekräftade de förskräckliga underrättelserna.

Vi kunna ej beskrifva sonens sorg, brodrens klagan, hjeltens harm och det redliga hjertats förtrytelse. Gustaf hade förlorat allt. Men högsta nöd ger högsta mod. Gustaf beslöt våga allt mot tyrannen. Han samlade tillhopa sitt guld och silfver, satte sig till häst och reste från Räfsnäs, åtföljd af en enda dräng, ämnande sig till Dalarna. Då de farit ett stycke väg, kommo de till Kolsunds färja, som går öfver till Sela-ön. Drängen, som emedlertid besinnat, hur vådligt hans herres företag var, beslöt att begagna sig af tillfället, och då

Gustaf hade först ensam kommit öfver sundet, kastade sig drängen på hästen och ämnade rymma undan både med den och alla dyrbarheterna. Men Gustaf satte hastigt öfver sundet igen och förföljde rymmaren så ifrigt, att denne slutligen i ångsten kastade sig af hästen och sprang in i skogen, döljande sig der, så fort han förmådde. Gustaf återtog sin häst, sina dyrbarheter och sin förra väg. Han hade hittills funnit endast falskhet eller feghet. Hos det folk, som under Sturarna och Engelbrekt så ofta räddat fäderneslandet, väntade han återfinna svenskarnas urgamla trohet och tapperhet.

FEMTE KAPITLET.

OM GUSTAF WASAS ÄFVENTYR UTI DALARNA.

Uti slutet af November, kom Gustaf upp till Dalarna. För att vara okänd, hade han hos en bonde aflagt sin herredrägt, rundklippt sitt hår, klädt sig med trind hatt och kort vadmalströja, och gick sedan med yxa på axeln lik bonddrängarna omkring och sökte arbete. Han tog först tjenst hos den rika bergsmannen Anders Persson på Rankhyttan, på hvars loge han tröskade några dagar. Snart märkte likväl de andra drängarna, att han var föga van vid arbetet, och de tycktes finna hos honom andra later och åtbörder än hos en vanlig bondedräng. En piga såg också en gång en silkeskrage sticka fram, undan vadmalströjan, hvilket hon tillika med sina gissningar straxt berättade för sin husbonde. Denne kallar Gustaf afsides, betraktar och igenkänner honom snart, ty de hade ofta varit tillsammans uti Upsala. Anders Persson mottog visserligen Gustaf väl, men då denne berättade Stockholms blodbad och uppmanade honom till fäderneslandets räddning, då började han draga sig undan; ja, af fruktan vågade han icke ens att längre hysa Gustaf, utan rådde honom att begifva sig längre upp i landet och of-

ta byta om vistelseort. Gustaf Wasa lemnade den klenmodige vännen och begaf sig på vägen till Ornäs. Då han om qvällen skulle gå öfver den nyss sammanfrusna Lillelfven, som från sjön Runn faller i Dalelfven, brast isen under honom och han störtade i vattnet; men vigt och hurtigt svängde han sig upp igen och gick tillbaka till färjekarlens stuga, hvarest han stannade öfver natten och torkade sina kläder. Dagen derpå kom han till Ornäs, der hans fordna Upsala-vän, Arendt Persson Örnflykt, bodde. Denne var dock nu genom gifte och annan slägtskap nära förbunden med de danska fogdarna och med Svinhufvudslägten, som städse varit Kristian tillgifven, hvilket Arendt sjelf derföre också blifvit. Gustaf, okunnig om allt detta, förtrodde sig och alla sina förslag öppenhjertigt åt Arendt. Denne sluge man mottog honom väl och låtsade gilla hans förehafvande, lofvade ock att dertill bidraga så mycket han förmådde. *Han skulle straxt*, sade han, *sjelf resa bort för att utforska grannarnas tänkesätt härutinnan.* Gustaf förde han upp till ett högt beläget loftrum, der denne emedlertid kunde få hvila sig. Gustaf, glad öfver att ändtligen hafva funnit hjelp och trött efter sina förra äfventyr, lade sig förnöjd och trygg till ro. Den trolöse Arendt åter for till sin granne, Måns Nilsson Svinhufvud på Aspeboda, underrättade honom om allt, samt bad honom hjelpa sig, så skulle de vinna det höga pris, som Kristian utsatt på Gustafs hufvud. Men Måns afskydde denna nedrighet, och Arendt måste fara hem igen med oförrättadt ärende. Han körde nu förbi sin gård bort till sin svåger, danska fogden Brun Bengtsson på Sätra. De samlade straxt 20 man, med hvilka de morgonen derpå drogo till Ornäs för att gripa Gustaf; men då de kommo upp på loftet, var han försvunnen och stod ingenstädes till finnandes. Han var räddad undan det nedriga förräderiet.

Härmed hade sålunda tillgått. Arendt Perssons hustru, Barbro Stigsdotter, var väl både på fäderne

och möderne af Svinhufvuds-slägten. Likväl fattade hon stor välvilja för Gustaf Wasa. Då hon såg sin man återkomma från Måns Nilsson och köra rakt förbi gården till fogden, förstod hon hans förräderi, och beslöt att rädda den förföljda flyktingen. Hon befallde Jakob, en af sina drängar, att hemligt spänna före en släda och hålla den i beredskap bakom byggningen. Derpå går hon upp i loftet, väcker Gustaf och omtalar för honom den fara, hvari han sväfvade, samt huru hon ville rädda honom. De öppnade straxt fönstret, och som det var nio alnar ned till marken, så sänkte fru Barbro honom sakta ned med en handduk *). Gustaf kastade sig i slädan och Jakob körde raskt derifrån, så som fru Barbro honom befallt. Det berättas, att Arendt Persson icke kunde förlåta sin hustru denna gerning, och att han sedan aldrig mer ville se henne för sina ögon.

Fru Barbro hade rådt Gustaf att begifva sig till herr Jon, prest uti Svärdsjö. Drängen höll derföre vägen ned på den frusna sjön Runn och det gick friskt uppföre midt igenom den från Falu koppargrufvor neddrifvande röken. Mot solnedgången kommo de till Korsnäs och Sandviksbyttorna, belägna vid nordöstra ändan af sjön; längre kände ej Jakob trakten. Gustaf skulle gå in i Korsnäsbyttan för att fråga efter vägen till Svärdsjö; men, som han kom i dörren, såg han derinne bergsmannen Nils Hansson, hvilken han nogsamt kände, som danskarnas anhängare. Gustaf stack sig derföre hastigt och osedd undan bakom dörren och gick öfver till Sandvikshyttorna. Der träffade han en smältare, som följde honom ut och visade honom Svärdsjövägen. Då de skildes, gaf Gustaf honom en silfverdart, sägande: *Om Gud hjelper mig, så kom till mig och jag skall väl löna dig.* Derpå fortsatte han vägen till Bengtsheden, der han begärde nattqvarter. Då han

*) Ännu ser man i aflägsna landsorter sådana långa handdukar.

om qvällen satt der i stugan, sade matmodren till honom: *Ung karl, gör mig några korfstickor, medan du ej har annat göra*; men Gustaf svarade: *Icke kan jag göra edra pölsepinnar.*

Dagen derpå kom han till Svärdsjö prestgård, der han först gick till drängarna på logen; hjelpte dem att tröska och underrättade sig emedlertid om herr Jons tänkesätt. Då han kunde förstå, att denne ej var af danska partiet, yppade han sig för honom, och blef väl emottagen och hyst uti tre dagar. Äfven med honom hade Gustaf varit vän och bekant i Upsala. Slutligen väckte han dock misstankar. Herr Jons husqvinna öfverraskade dem en gång, då Gustaf tvättade sig. *Hvarföre stån j så och hållen handklädet åt honom?* frågade hon herr Jon. *Det kommer eder intet vid,* svarade denne; men beslöt straxt att söka för Gustaf ett säkrare gömställe, och sände honom derföre till kronoskytten eller, som det då hette, kronans djurkarl, Sven Elfsson i Isala, ett stycke från Svärdsjö kyrka. Knappt hade likväl Gustaf kommit dit, förr än några af fogdens utskickade trädde in i stugan; ty de hade fått spaning om, hvilken väg han tagit. Sven Elfssons hustru höll just på att grädda bröd i ugnen. Gustaf stod bredvid och värmde sig, då spejarna stego in och började fråga och tala om flyktingen. Hustrun, för att betaga dem alla misstankar, upplyftade sin brödspade och gaf Gustaf dermed ett duktigt slag öfver ryggen: *Hvi står du här,* sade hon, *och gapar på främmande? Har du aldrig sett folk förr? Packa dig straxt ut i ladan och tröska!* Denne lunkade ut ur stugan; men spejarne kunde aldrig tro, att det var den stolte herr Gustaf, som bondhustrun tordes handtera på sådant sätt, och gingo dädan, då de ingenting kunnat finna. Sven Elfsson ansåg likväl Gustaf ej nog säker uti Isala. Han gömde honom i ett stort halmlass och körde det uppåt de ödsliga skogarna. Snart mötte han några af danskarnas utskickade. Dessa misstänkte bonden och stucko sina spjut några gånger genom halm-

lasset. En af spetsarne rispade äfven Gustaf uti benet, men han teg och låg orörlig. Danskarna märkte ingenting och läto Sven Elfsson köra vidare. Snart såg denne, att blod började rinna ur halmlasset och färga snön, ty Gustaf hade blifvit sårad vid en ådra. Sven fruktade, att blodet skulle röja dem; han upptog derföre sin knif och skar hästen uti benet ett djupt hål, skyllande sedan på detta, om någon frågade efter orsaken till det rinnande blodet. Slutligen aflemnade han Gustaf hos kronoskyttarne Per och Matts Olofssöner uti Marnäs, en by, belägen högt upp i Finnskogen ej långt från gränsen mellan Svärdsjö, Leksands och Bjursås socknar. Men icke ens der trodde de honom säker. Dessa förde honom längre in uti Leksandsskogen, hvarest han låg gömd uti trenne dagar under en stor kullfallen fura, och Marnäsbönderna buro till honom mat och hvad han behöfde. Ytterligare bytte han än en gång gömställe och uppehöll sig under en hög fura, som stod på en af kärr omgifven kulle, hvilken derföre allt sedan hetat kungshögen. Ändtligen började danskarnas efterspaningar i dessa trakter att upphöra, och de trogna Marnäsboerne förde herr Gustaf fram genom de stora skogarna ned till Rättviks kyrka, som ligger vid östra ändan af den stora sjön Siljan.

Vid denna kyrka talade Gustaf första gången med den församlade menigheten. Bönderna lyssnade till hans ord; de voro icke ovilliga; likväl *skulle de först inhämta grannarnas tanka.* Gustaf, nöjd med denna början, fortsatte sin väg till Mora, vid norra ändan af Siljan, en bland de äldsta och folkrikaste socknar i Dalarna. Presten derstädes, Jakob Persson, mottog honom vänligt, men vågade för danskarnas efterspaningar ej hysa honom i prestgården. Han anförtrodde honom derföre åt en bonde i Utmelands by, benämnd Tomte Mattes. Denne gömde honom uti en hvälfd stenkällare, dit man nedgick genom en lucka på golfvet. Snart kommo danska spejare dit, men Tomte Mattes hustru, som höll på att brygga julölet, vältrade hastigt ett kar

öfver luckan, så att danskarna ej märkte den, och Gustaf undkom äfven denna fara. Litet derefter, det var en helgedag under julen, just då Morakarlarna kommo ur kyrkan, uppsteg herr Gustaf på en liten kulle vid kyrkogården för att tala till den församlade menigheten. Den låga middagssolen stod midt öfver det rätt i söder liggande Esundsberget och spridde ett klart sken öfver den snöiga nejden. En frisk nordanvind blåste, hvilket af Morakarlarna anses som ett godt tecken. De samlade sig alla omkring Gustaf, betraktande uppmärksamt den unga manliga herren, om hvars oskyldiga förföljelser de redan hört så mycket talas. Han började med en stark och välljudande stämma: *Jag ser eder stora församling med mycken glädje, men med lika stor sorg besinnar jag allas vårt tillstånd. Med hvad fara jag uppenbarar mig för eder, det veten j bäst, som stundeligen hören och sen huru mitt lif eftertraktas. Men vårt olyckliga fäderneslând är mig dyrare än lifvet: huru länge skola vi vara trälar, vi, som äro födde till frihet; de gamle minnas än, hvad tvång, oro och förföljelse Svenske män af Danska konungar måst utstå. De unge höra det förtäljas, och lära sig redan från barndomen att hata och motstå sådan styrelse. Dessa tyranner hafva uppoffrat all vår egendom, de hafva sugit musten af vårt land, så att oss ej annat återstår än tomma hus, magra åkrar och osäkra lif; minnens j, huru under Erik af Pommern, Jösse Eriksson eder handterat? Nu äro samma tider och samma olyckor komna. Vårt land flyter snart uti vårt eget blod: flere hundrade svenske män hafva måst undergå en hånlig och oskyldig död. Riksens biskopar och rådsherrar äro ömkeligen mördade. Jag har sjelf dervid mistat fader och svåger,* (tårarne kommo honom dervid i ögonen). *Alla dessas blod ropar om hämnd och straff öfver tyrannen. — Dalamän hafva i alla tider varit frimodige och oförskräckte, då det gälde deras fädernesland, hvarföre j också ären uti våra krönikor berömde, och alla Sverges innebyggare*

vända nu sina ögon till eder, ty de äro vane att anse eder som frihetens och fosterlandets fasta beskydd och försvar. Jag vill gerna följa eder och hafva för eder osparda mitt svärd och mitt blod; ty mer har har ej tyrannen lemnat mig: och skall han då förnimma, att Svenske män äro både trogne och tappre, och att de med lag och icke med ok styras måge. Dalkarlarne svarade på detta tal med gny och hämnderop och månge ville straxt löpa till vapen. Dock voro flere ännu tvehogsna. De voro ledsne vid de många krigstågen, ej heller kände de herr Gustaf personligen. De hade äfven hört omtalas Kristians vänlighet och frikostighet mot bönderna, och trodde, att hans grymhet gälde endast de höga. Uti denna tro stärktes de af danska utskickade, hvilka förnekade till och med berättelsen om Stockholms blodbad. Allmogen kunde derföre icke fatta något visst beslut; de ville först rådgöra med sina grannar. De bådo emedlertid Gustaf att söka sig en säkrare vistelseort. Detta behöfdes också. Priset på hans hufvud var fördubbladt, och med fördubblad ifver sökte spejarne honom öfverallt. Han nödgades till och med några dagar ligga gömd under Morkarleby bro, en fjerdingsväg norr om Mora kyrka, och detta midt i stränga vintern. Ändteligen smög han sig derifrån, men med nästan förtvifladt hjerta; intet hopp till hjelp hvarken för honom eller för det älskade fosterlandet syntes återstå. Han beslöt att söka sin räddning i främmande land, och gick derföre längre upp åt Mora socken och sedan tvärt öfver de berg och ödsliga skogar, som åtskilja Öster- och Vesterdalarna. Om nätterna hvilade han uti de ensamma, obebodda skjul, som folket här och der till de gåendes beqvämlighet hade uppsatt. Han nedkom på andra sidan till bebyggda trakter i Lima socken i Vesterdalarne. Det är ej berättadt, att han här gjorde något försök att uppresa allmogen, han tycktes hafva förlorat allt hopp om framgång. Stum följde han vestra Dalelfven uppföre dess lopp genom omätliga, snöfyllda skogar. Allt mör-

kare och häftigare brusade elfven fram öfver sin klippiga botten, allt smärre och sällsyntare blefvo menniskoboningarna vid dess stränder, och allt högre och fastare låg snön uti de täta skogarna. Slutligen såg Gustaf på afstånd de höga Norrska fjällen, som snart skulle för evigt skilja honom från det olyckliga fäderneslandet.

SJETTE KAPITLET.

OM DALKARLARNAS ÅNGER.

Fastän Morakarlarna ej kunnat besluta sig till att hjelpa Gustaf, så hade de dock fattat ett stort behag till den unge herren för hans manliga och raska väsendé, hans kraftfulla och till hjertat trängande tal. I synnerhet hade Gustaf behagat Rasmus Jute, en dansk man, som troget tjenat Sturarna, och nu var bosatt i Dalarna. Han fick höra, att Nils Westgöthe, en af underfogdarna, kommit för att gripa Gustaf, och vore uti länsmansgården vid Mora. Rasmus beväpnade sig och några de sina, drog dit ned, öfverföll och ihjälslog Nils Westgöthe, varande sålunda, fastän en främling och dertill dansk, likväl den förste, som grep till vapen för att rädda Gustaf Wasa.

Snart härefter sågo Rättvikskarlarna en hel tropp af väl 100 danska ryttare komma tågande på isen uppföre Siljan. Så ovanligt stor krigshop hade de ej sett deruppe. De anade, att danskarna ämnade med våld taga Gustaf, och tillfoga dem sjelfva något ondt. De lupo derföre till och klämtade uti klockorna, ett då för tiden vanligt krigstecken. Vädret förde ljudet uppåt socknarna, och ned från bergen på alla sidor kommo stora skaror af väpnade bönder. Danskarna, förskräckta, innestängde sig i prestgården; bönderna bröto upp portar och dörrar och störtade derin. Danskarna flydde då upp i kyrktornet; men äfven der förföljdes

de med samma ifver. Endast genom böner och ett högtidligt löfte, att ej vidare göra herr Gustaf någon skada, kunde de förskräckta ryttarna rädda sina lif, och fingo så komma ned igen ur tornet. Men Dalkarlarna fruktade, att ännu några flera kunde vara gömda uppe i den smala tornspetsen. Derföre genomsköto de densamma med skarpa pilar från alla sidor, och mer än hundrade år derefter sågos dessa pilar qvarsittande uti det gamla kyrkotornet.

Emedlertid hände sig, att månge af de förföljda svenska adeliga herrarna och flere andre togo sin tillflykt upp till Dalarna, såsom det enda ställe, der de kunde finna hjelp och försvar. Dessa besannade allt, hvad Gustaf förut hade omtalat för bönderna. Dit kom äfven den gamle krigsbussen Lars Olsson, af slägten Björnram, som var ganska väl känd uti Dalarna. Han berättade för Morakarlarna om Kristians framfart uti riket; *att vid hans Eriksgata en galge skulle uppresas vid hvar länsmansgård; att en ny kostgärd redan var utskrifven hos bönderna; att en hand och en fot skulle dem afhuggas för att göra dem oförmögna till försvar* och flera dylika rykten, både sanna och falska. Då påminde sig bönderna sinsemellan, hvad herr Gustaf sagt dem och ångrade att de så låtit honom fara bort. När Lars Olsson fick höra, att Gustaf varit der, och huru tillgånget var, började han högeligen förebrå bönderna deras oklokhet, ty Lars Olsson kände Gustaf Wasa ganska väl. *J gode män,* sade han, *hafven den herren fast af nöden, så framt icke j och hela rikets menige innebyggare skolen blifva platt undertryckte, förderfvade och utrotade. Gustaf Wasa är den enda, som har förstånd och insigt nog att föra oss, och gripa an ett så stort värf.* Under det de så talade, kom en annan flykting, Jon Mikelsson fram ur skogen. Han bekräftade hvad Lars Olsson sagt, och omtalade dessutom vidlyftigt och omständligt hela Stockholms blodbad, samt slutligen, huru deras älskade herr Stens lik hade blifvit uppgräfdt och skymfadt. Nu

blefvo bönderna alldeles utom sig: Fasa, vrede och förskräckelse uppfylde deras hjertan. Krig och blodig hämnd var deras enda rop, deras enda tanke; dock tillika sorg och ånger att hafva låtit Gustaf, deras och fäderneslandets förnämsta hjelp, gå ohörd bort: Morakarlarne Engelbrekt och Lars från Kettilbo, de snällaste skidlöpare i landet, sändes ut att uppsöka och återhämta hjelten: De ilade öfver skogarna, kommo in i Vesterdalarna, följde der hans spår och hunno honom slutligen uti Sälen, den sista by vid vestra Dalelfven, straxt nedanom foten af de Norrska fjällarna. De förtäljde för honom hvad skedt var, samt böndernas ånger och beredvillighet att nu understödja honom, och Gustaf följde dem tillbaka till det älskade fosterlandet.

SJUNDE KAPITLET.

BEFRIELSEKRIGETS BÖRJAN.

Med vördnads- och glädjebetygelser blef Gustaf emottagen af de församlade Morakarlarna. De svuro honom lydnad och trohet, tvåhundrade man ställde sig under hans befäl och sexton unga drängar förordnades till hans lifvakt: för att uppmuntra sitt folk företog han straxt derefter, redan ett tusen man starkt, ett tåg till Fablun, hvarest fogden och åtskilliga Kristians anhängare fängslades, de utländska köpmännernas krambodar gåfvos till plundring åt krigsfolket, och konungens uppbörd af hela länet borttogs och utdelades som sold: Gustaf drog sig sedan något tillbaka; men ryktet om hans företag utbredde sig vida, och många flyktingar, som förut smugit omkring bland de vilda djuren i skogarna, kommo fram och skyndade med de andra till Gustaf. Hans här gick snart till tretusen man, och hela Dalarna erkände hans välde. Han for öfver till Helsingland; men folket derstädes, antingen vågade eller ville icke hjelpa honom; Gustaf Trolle hade genom

sina bref förvändt deras sinnen. Deremot föll hela Gestrikland och Gefle stad honom till, och från Stockholm och hela riket kommo till honom många af de förföljda herrarna. Bland dem var den käcke och oförskräckte Peder Fredag, som förut redan under fru Kristinas tid så kraftfullt bidragit till Stockholms försvar. Då Gustaf nu återvände till Dalarna, mötte honom det ryktet, att hela hans qvarlemnade krigshop var i grund slagen af danskarna. Han påskyndade med ångest sin färd, men då han kom närmare, förnam han, att det tvärtom var danskarna, som blifvit slagna af Dalkarlarna.

Det danska partiet med Didrik Slaghök, Gustaf Trolle och Jöns Beldenack i spetsen, ämnade nemligen att qväfva upproret straxt i dess början. De samlade hastigt tillhopa 6000 man, och tågade mot Dalarna. Under sin frånvaro i Helsingland hade Gustaf anförtrott högsta befälet åt Peder Svensson i Wiberboda och Olof Bonde, hvilka begifvit sig ned uti Nora och Lindes bergslager, för att hylla folket derstädes till Gustaf. När de fingo höra omtalas danskarnas framtåg, återskyndade de till Hedemora och församlade 5000 Dalkarlar. Sedan tågade de ned till Brunbäcks färja, som går öfver Dalelfven, der denna nästan utgör skilnaden mellan Westmanland och Dalarna. De kommo just i rättan tid för att hindra fiendens öfvergång. Dalkarlarna lägrade sig på norra, danskarna på södra sidan om elfven, betraktande hvarandra med ingalunda vänliga blickar.

Biskop Jöns Beldenacke, hvilken det rann i sinnet, huru ofta hans landsmän och deras anhängare hade blifvit slagna och fördrifne af dessa hvitrockade bönder, som han nu såg der på andra sidan elfven, tillsporde någon af sina svenska anhängare, huru mycket folk ungefär Dalarna kunde uppställa. *Tjugotusende man till det ringaste,* sade denne, *ty de gamle äro der lika raska som de unge; men hvaraf lefva de?* sade biskopen. *Af bröd och vatten,* svarade den andre, *och då säd felas, tillaga de brödet af sönderstött*

bark; ej heller akta de stort, hvarken köld eller hetta, hunger eller törst. Då sade biskopen. *Ett folk, som äter träd och dricker vatten, kan ej sjelfva fanen, långt mindre någon menniska tvinga.* Emedlertid började Dalkarlarna att med idkeligt skjutande tvärt öfver elfven oroa danskarna, så att dessa måste draga sig tillbaka till Karlsbo och Björkarsbo byar. Men Peder Svensson, som såg detta, ämnade icke släppa dem så lätt undan. Han drog med en del af sitt folk ned efter elfven förbi Folkärna kyrka och kungsgården, gick vid Utsunds färja en mil längre ned öfver Dalelfven, och öfverföll danskarna vid Sönnbohed oförmodadt och från en annan sida, just då de skulle bryta upp. Hans qvarlemnade manskap gick också öfver vid Brunbäcks färja och angrep fienden på sitt håll. Dalkarlarnas anfall var häftigt och väl anfördt. Större delen af danskarna föllo för deras pilar och klubbor, många jagades ned i elfven och drunknade, och de öfriga förföljdes ända ned till Fläckebo socken i Westmanland. Didrik Slagbök och Jöns Beldenacke stannade ej förr än i Westerås. Men Dalkarlarne gladde sig högeligen öfver den herrliga segern, och än i dag sjunga de i den bekanta Dalvisan derom sålunda:

Så körde vi Jutar i Brunbäcks elf,
Så vattnet dem polrade om;
Vi sörjde deröfver, att Kristian sjelf
Han der ej tillika omkom.
Falivilom.

ÅTTONDE KAPITLET.

OM KÖPINGSLEKEN.

Uti Lindes bergslag hade Peder Uggla, en tapper och oförskräckt man, upprest folket för Gustafs sak. Han fick höra, att Anders Persson, fogden på Örebro slott, var i Köping och uppretade allmogen mot Gustaf.

Peder Uggla samlade sina bussar, angrep den 20 April Anders Persson och dess hop, slog den och dref den framför sig tvärt igenom Köpings stad. Då tyckte Peder Uggla och hans kämpar, att de gjort sitt till och behöfde hvila. Han sjelf lade af sin rustning och förfogade sig efter god plägning till sängs, likaledes många af hans män. De andra drogo ut på bergsåsen der bredvid, förande med sig många öltunnor tagna i staden. På åsen upptände de väl hundra stockeldar, lägrade sig kring dem, drucko, sjöngo och höllo sig glade, och somnade så småningom af vid de tömda tunnorna och slocknande eldarna. Anders Persson märkte snart deras försumlighet. Hastigt red han till Westerås, fick der af fogden 300 ryttare, med hvilka han ännu under natten återvände och angrep de oberedda svenskarna. Både Peder Uggla sjelf och nästan hela hans hop blef nedergjord, och triumferande och stolta drogo danskarna tillbaka till sina landsmän i Westerås.

NIONDE KAPITLET.

OM SLAGET VID BALUNDSÅS.

Gustaf sökte emedlertid att förbättra Dalkarlarnas stridssätt. Han lärde dem smida om spetsarna på sina pilar, så att de skulle bättre bita igenom jernharnesk. Åt en del af sitt folk lät han göra långa, starka spjut, eller så kallade *ljuranglar*, hvarmed de skulle afhålla rytteriets anfall. Äfven inöfvade han dem att gå ordentligt uti rotar, göra svängningar, o. s. v. Sträng var han emot dem, som på något sätt visade sjelfsvåld, antingen uti krigstjensten eller med att plundra bönderna. Sjelf ransakade han och dömde öfver dem, och döden blef ofta sådana vilda missdådares lott. Men så var han också högst mån och angelägen om allt, som hörde till deras gagn och välfärd, farande sjelf med outtröttlig nit omkring för att efterse om något

kunde dem fattas. Genom allt detta blef han både aktad och älskad; ingen hvarken ville eller vågade göra något mot hans vilja.

Den 23 April, eller på det hjeltemodiga helgonet St. Görans dag, mönstrade han hela sin krigshär vid Romfertuna kyrka, indelte den i rotar, samt sedan uti tvenne stora afdelningar med Lars Olsson och Lars Eriksson till fältöfverstar för hvardera. Han utfärdade derpå en ordentlig krigsförklaring mot konung Kristian, och tågade den 29 April ned till Balundsås straxt öster om Westerås, ämnande nästa dagen angripa staden. Men danskarna, stolta öfver segern vid Köping, sade med spotskhet: *att om det också i tre dagar regnade Dalkarlar, skulle de ändock nedhugga dem alla.* Med slika ord stormade de straxt ur staden för att jaga tillbaka de antågande svenskarna. Gustaf var ej mer än på halfva Balundsskogen, då han fick höra, att striden sålunda redan var började. Hastigt skyndade han till de främsta och på alla sidor hveno danskarnas skott, och fällde hans följeslagare; fåfängt bådo honom hans män, att för sin person fly faran; han kunde ej återhållas. Segern var också redan vid Gustafs ankomst nästan vunnen. Då danska ryttarne redo fram mot Dalkarlarna, hade Lars Olsson låtit dessa hålla fram för sig de nyss uppfunna ljuranglarna. Förgäfves bemödade sig ryttarna att genombryta den täta och fasta skog af hvassa pikar, som sålunda sträcktes emot dem. Hästarne nedstörtade, genomstungna af de långa och fasta spjuten, och öfver dem ryttarna sjelfva, fastän klädde i harnesk, dock genomborrade af de nyhvässta dalpilarna; så föllo fyrahundrade. De öfrige kastade sig med förskräckelse om på sitt eget fotfolk, som blef nedtrampadt och förvirradt. Slaget var förloradt. Danskarne flydde åt staden. Lars Olsson och Lars Eriksson förföljde dem längs genom densamma. Danskarna ville väl göra motstånd, och besättningen på slottet kastade eld uti de närmaste trähusen. Men Lars Ols-

son dref fienden före sig efter hela Smedjegatan; Lars Eriksson efter hela Långgatan: och gick det så tvärt igenom staden ända till klosterbron öfver lilla åen, hvarest många i trängseln störtade i vattnet. Andra skyndade in i klostret, begärande der skyndsam bikt och aflösning, ty de fruktade hvart ögonblick att fällas af de förföljande svenskarna. Bakom bron hade danskarna uppkastat förskansningar och här slutade striden. Svenskarna släckte elden i staden, och Lars Eriksson med sin hop drog åter ut till herr Gustaf, förande med sig danskarnas fältstycken, hvilka han tagit vid sitt häftiga anfall på långgatan. Men de bergsmän och bönder, som stannade qvar i staden, ovane vid ordning och tukt, samt troende allt vara förbi, skingrade sig och begynte plundra köpmansbodarna. Andra gingo ned i källrarna och helsade på dryckesvarorna, och några lustiga bussar bland dem buro ett stort vinfat upp på rådstufvusalen, satte det midt på golfvet, och sig rundt deromkring, begynnande under sång och lustigt snack tömma på tunnan. Danskarna, minnandes huru det tillgick vid Köping, samlade sig bakom åen och beredde sig att anfalla svenskarna, då desse blifvit rusiga. Men Gustaf Wasa hade ej heller glömt denna olycka och kände alltförväl Dalkarlarnes ringa krigsordning. Han sände Lars Olsson med dess hop straxt tillbaka att gifva akt på danskarnas rörelser. Detta skedde i hög tid och var böndernas lycka. Lars Olsson hann knappt till torget, förrän han mötte danskarna, som i fulla vapen och god ordning åter tågade in i staden. Här uppstod ånyo en skarp och häftig strid; men danskarna måste återigen vika och draga sig tillbaka till förskansningarna bakom åen. Nu kom herr Gustaf sjelf ned i staden. Med vrede försporde han böndernas oordning och dryckenskap, och förehöll dem sådana laster med allvarsamma och skarpa ord. Han gick ned uti källrarna, slog sjelf banden af vinfaten och öltunnorna, låtande allt bortrinna på marken. Sina tjenare befallde han göra likaledes: »*Jag ser hell-*

re,» sade han, *«mjöd och vin på marken, än mina krigsmäns blod.»*

TIONDE KAPITLET.

OM BENGT BJUGG.

Ryktet om denna seger spridde sig vida omkring. Adel och allmoge strömmade hoptals till den unga lyckliga anföraren; bland andra Arvid Westgöthe, han, som sedan blef en af Gustafs tappraste och pålitligaste höfdingar. Svenska krigshären delades. Örebro slott skulle belägras af Olof Bonde; Westerås af Lambrekt Mattsson; Nyköping af Lars Hård. Öfverallt reste sig folket mot danskarna; Södermanlänningarna gingo frivilligt till Hörningsholm, stormade det och, dels fångade, dels nedgjorde hela besättningen.

Till Uppsala sändes de båda fältöfversterna Lars Olsson och Eriksson, och på vägen uppbådade de och togo med sig allmogen. Erkebiskopen var ej i staden. De förskräckta kanikerna sände bud till fältöfverstarna: *att de borde innehålla med alla fiendtligheter, emedan St. Eriks fest nu skulle firas, och hans ben bäras mellan gamla och nya Uppsala. Det tillkommer,* svarade fältöfverstarna, *svenske män och icke främlingar att bära rikets patron och hans heliga aflefvor. De skulle derföre göra sitt bästa för att till högtiden sjelfva vara i Uppsala;* och med dessa ord fingo kanikernas sändebud återvända.

Bengt Bjugg, en öfverdådig man, var erkebiskopens fogde i Uppsala. Han hade uti Torgstuna öfverrumplat och slagit 100 man af Gustafs folk, och föraktade dem derföre i sin stolthet. Han hade väl utsändt kunskapare, men dessa blefvo alla fångade af svenskarna, så att Bengt Bjugg icke fick någon underrättelse. Då han derföre hörde, huru kanikerna och många andra fruktade svenskarnas ankomst, ställde han

till ett stort gästabud i biskopsgårdens trädgård, och lät nedrifva planket utanför, på det folket så mycket bättre skulle se hans glädje och huru föga han fruktade svenskarnas anfall. Här lät han sina knektar dansa, dricka och sjunga, och först efter midnatten somnade både de och deras anförare, trötta och rusiga. Klockan tu om natten intågade svenska hären. De halfsofvande utposterna borttogos, skansarna utanför biskopsporten nedrefvos, och Bengt Bjugg med sina kamrater vaknade ej förr, än svenskarne begynte hugga sönder porten. Då sprungo de upp ur sin sömn, och började att ifrigt skjuta på svenskarna, men utan framgång. Bengt Bjugg ämnade då smyga sig ut genom en lönngång, som var mellan kyrkan och biskopsgården; men lönngången var af träd; svenskarna sköto med så kallade fyrpilar eld både i den och i sjelfva biskopshuset. Nu var ej godt för Bengt Bjugg att slippa undan. Han tog ett förtvifladt beslut. Han lät nemligen skjuta eld i staden; och då svenskarna voro sysselsatte med dess släckande, öppnade han hastigt portarna till biskopshuset, störtade ut med sina män, ämnande sig fly undan till Stockholm. Han bröt sig också igenom svenska bönderna, och skyndade, åtföljd af några sina tappraste ryttare, på vägen åt Flötsund. Svenskarna förföljde honom likväl länge; slutligen träffades han af en pil, som gick djupt in i armbågen. Han kom väl undan till Stockholm, och det lyckades bårdskäraren *) utdraga pilen, men Bengt Bjugg dog straxt derefter af det svåra såret.

ELFTE KAPITLET.

OM GUSTAF WASA OCH GUSTAF TROLLE.

Tre veckor efter Bengt Bjuggs fördrifvande från Uppsala, kom herr Gustaf dit. Han gick upp uti Dom-

*) *Bårdskärare*, d. v. s. *barberare*, som på denna tiden förrättade kirurgiska operationer.

kapitlet, tilltalade de ditkallade kanikerna skarpt och allvarsamt. Han förehöll dem deras och deras biskopars städse bevisade otrohet mot riket och de inländska regenterna. Han lofvade: *att derest de sig sådant mot honom företoge, skulle de nog blifva straffade. Skall jag nu*, sade han, *anse eder för svenskar eller danskar? Viljen j svärja mig och riket trohet och bevisa eder, som trofaste Svenske män?* De skrämda kanikerna begärde att få skrifva till sin erkebiskop och inhämta hans mening. Gustaf tillät det, och sände tillika med budet ett bref till Gustaf Trolle, hvari han allvarsamt men vördnadsfullt uppmanade denne, *att betänka rikets välfärd och bidraga till dess räddande från förtryck och elände.* En kanik sändes med brefven till Trollen i Stockholm. *Jag skall sjelf bringa Gustaf Eriksson svaret*, sade erkebiskopen, då han läst brefven. Budbäraren fängslades, och med 3000 fotknektar och 500 ryttare uppbröt Trollen straxt till Uppsala.

Herr Gustaf satt vid aftonmåltiden, då en öfverlöpare från Trollen kom hastigt in och berättade, att danska hären var endast en half mil från staden. Gustaf ville ingalunda tro detta. Litet derefter kom en annan öfverlöpare, och förkunnade detsamma, medförande dertill sexton hästar, tagna från Trollens folk. Gustaf blef ändå ej öfvertygad. Men en timma derefter kom hans eget sändebud åter och bekräftade de förras utsago. Gustaf hade blott hos sig 700 fotknektar och 100 ryttare; allmogen var hemförlofvad att sköta sina åkrar. Han erkände sjelf, att om Trollen då straxt hade anfallit staden, hade Gustaf fått samma öde, som Bengt Bjugg. Men lycka var, att erkebiskopen trodde Gustaf hafva hos sig hela svenska hären, och derföre ej vågade straxt angripa, utan lät sitt folk hvila öfver natten en half mil utom staden. Tidigt om morgonen red herr Gustaf upp på det höga sandberget, der nu Uppsala slott ligger. Han såg då, tidigt uti morgonsolen, huru fienden framtågade förbi Dannemarks

kyrka; och fann, att han med sin lilla hop skulle fåfängt söka göra en så stor här motstånd. Han drog sig derföre med sitt folk undan för att få förstärkning af bönderna. Då Trollen förnam detta, sände han Staffan Henriksson, en rask krigsman, med 200 ryttare, att förfölja svenskarna. De hunno dem vid Läbyvad. Fotknektarna voro redan öfver; herr Gustaf sjelf red midt uti strömmen med sina hofmän. Då en af dessa fick se den efterkommande fienden, uppgaf han ett högt rop af förskräckelse och red omkull herr Gustaf och dess häst. När de på stranden qvarblifna ryttarna sågo sin anförares fara, vände de sig om, och emottogo de anfallande med sådant eftertryck, att Staffan Henriksson med 70 mans förlust måste återvända till Uppsala. Herr Gustaf kom lyckligt ur vattnet och faran. Han uppbådade ånyo bönderna, och slog läger på skogen Rymningen. Detta var både den första och sista gången, som Gustaf Wasa visat lättrogenhet och oförsigtighet.

Gustaf Trolle afbidade ej hans tillbakakomst, utan beslöt återvända med sitt folk till Stockholm. Gustaf, underrättad härom, sände Lars Olsson och Lars Eriksson med en utvald hop, att ställa sig i försåt för erkebiskopen vid Lindesunds qvarnar. Den ofvannämnde käcke Staffan Henriksson räddade likväl Trollen. Beständigt red han omkring före hären, noga betraktande och bespejande allt. Han fick se, ej långt från vägen, lemningarna af en nyss slagtad oxe, som svenska knektarna förtärt. Straxt anade den sluge Staffan oråd. Han vände om i sporrstreck till Trollen, och de togo en annan väg till Stockholm förbi svenskarnas bakhåll. Desse, förbittrade öfver, att danskarna undkommit, satte efter med den största ifver. Snart kom det till en häftig strid. Danskarna försvarade sig tappert, men det var fåfängt. De måste begifva sig på flykten. Svenskarna förföljde dem ihärdigt. Lars Olsson fick se, hvar Trollen red. Han satte hastigt efter och, när han kom närmare, stötte han sin glafven med allo kraft

efter erkebiskopen. Men denne lutade sig hastigt ned efter hästhalsen. Glafven for öfver honom och träffade en framför ridande hofman. Så kom Trollen undan till Stockholm, men knappt en sjettedel af hans hop var qvar, så hade svenska vapnen rasat bland dem. Han blef af de danska herrarna Slaghök och Beldenacke ej väl emottagen. De förebrådde honom, först att han låtit Gustaf Wasa undkomma i Uppsala, och sedan att han utan nödtvång sjelf lemnat denna stad. Den stolte Gustaf Trolle måste nu bära förakt och förebråelse af desse Sigbrits gunstlingar. Förrädaren mot sitt fosterland blef äfven af främmande föraktad.

Några dagar derefter kom Gustaf Wasa med sin krigshär ned mot Stockholm. Han förde den till norra sidan och tågade upp på den höga sandåsen, Brunkeberg. Då stodo der qvar sedan blodbadet många galgar, som ännu hängde fulla med svenske män. Gustaf vände sig till sitt folk: *här sen j*, sade han, *spåren af det danska regementet.* Galgarna blefvo straxt nedbrutna, och kropparna fördes till en länge saknad hvila uti fosterjordens sköte.

TOLFTE KAPITLET.

OM STAFFAN HENRIKSSON.

Nu voro Dalarna, Helsingeland, Gestrikeland, Westmanland och Uppland rensade från fiender med undantag af några fasta slott. Uti hela det öfriga riket började allmogen äfven att vid ryktet om Gustafs framgång fatta mod och resa sig emot sina förtryckare. Tusendetals armar höjde sig mot de förhatade utlänningarna; ingen ville skydda, ingen hjelpa dem; hvar och en sökte deras förderf. Allt motstånd var förgäfves. Hastigt sågo sig danskarna instängda inom de slott, de innehade; hvarje försök att gå derutur blef dyrt straffadt. Men på en tid, då kanoner till belägring voro

sällsynta, kunde dessa slott med sina höga, tjocka murar trotsa den största öfvermagt af fiender. Danskarna kunde från dem med förakt och säkerhet se ned på böndernas förvända och fåfänga belägringsarbeten.

Sådana slott voro i synnerhet Stockholm, Nyköping och Kalmar; Stockholm likväl både störst, starkast och vigtigast; dertill försedt med mycket öfvadt och tappert krigsfolk, som äfven uti herr Gustafs här hade sina kunskapare och anhängare. Med honom hade nemligen förenadt sig fyra hofmän, som förut tjenat biskop Otto Svinhufvud, och hade det lyckats dem att vinna förtroende och lära känna Gustafs styrka och planer. Morgonen efter hans ankomst till Brunkeberg, rymde de in till Stockholm. Deras flykt märktes först, då de voro ett stycke på vägen, och danskarna nedsläppte vindbryggan för att hämta dem öfver Norrström. Då störtade den raske Lars Olsson efter dem med sådan hast, att de måste hoppa af hästarna och kasta sig i strömmen, samt simma öfver den in till staden. Men Lars Olsson återvände till svenska lägret med deras hästar och tillika tvenne så djupa sår i pannan, att deras ärr aldrig försvunno. Danskarna hade nemligen från tornet helsat honom med pilar och stenar, då han skyndade fram mot vindbryggan.

Litet derefter gjorde desse ett utfall från Stockholm, och angrepo från två sidor svenska lägret på Brunkeberg. Efter en half dags fäktande måste svenskarna vika. Gustaf lät dem slå läger vid Rotebro. Men Staffan Henriksson gjorde dem äfven här afbräck. Han red ut med en stor trupp, dolde största delen deraf i Sollentuna kyrka, och med blott fyratio ryttare och några knektar nalkades han svenska lägret. En liten skärmytsling uppkom; och då några danskar voro slagne, ropade Staffan åt sina män, *att de skulle fly, ty allt var förloradt;* hvarpå de äfven vände ryggen till. Lars Eriksson, ty mot hans hop skedde anfallet, befallte då svenskarna förfölja de flyende. Men Staffan, så snart han fått svenskarna väl ut på fältet, vände sig

om mot dem och gaf ett tecken, hvarvid hans hela bakhåll kom fram. Lars Eriksson blef då omringad, och svenskarne ledo ett stort nederlag; anföraren ensam med qvarlefvorna af sin hop, kunde slå sig igenom och komma åter till lägret vid Rotebro.

Dessa Gustafs förluster blefvo dock snart ersatte. Helsingarna kommo honom till hjelp, och en Vestfalare, Staffan Sasse, med sextio tyska knektar, som Kristina Gyllenstjerna förut hade inkallat. Men vid denna tiden träffade Gustaf en den svåraste pröfning han och någon menniska kunde hafva att genomgå. Han fick bref från Kristian med hotelse, *att, derest ej Gustaf upphörde med sitt företag, så skulle hans mor och systrar, som voro fångna, sådant med deras lif umgälla; och ju hårdare Gustaf ansatte* Stockholm, *desto svårare skulle dessa fångar plågas.* Hemliga utskickade från Kristian föregåfvo sig också vara från fru Cecilia, och bådo Gustaf på det ömmaste, att han skulle skona sin moders och sina systrars lif. De beskrefvo för honom, huru dessa qvinnor sjelfva måste sy de säckar, hvari de voro bestämda att dränkas. De berättade de svåraste, uppdiktade plågor, som fru Cecilia sades för sin sons skull undergå. Men alla dessa försök voro fåfänga. Om Gustaf underkastade sig, så voro Kristians alla löften osäkra, Gustafs och hans fränders död nästan säker. Det enda medel att rädda dem, var att besegra tyrannen. Fäderneslandets väl var ock dyrare än allt enskildt. Med blödande hjerta afslog Gustaf alla underhandlingar, och såg blott på sitt stora mål, Sveriges räddning. Kristian var nog låg att utföra sina hotelser. Qvinnornas fängelse och behandling blefvo från denna stund försämrade. De fleste af dem, deribland äfven fru Cecilia, dogo, som förut är nämndt, af brist och vanskötsel.

TRETTONDE KAPITLET.

GUSTAF WASA RIKSFÖRESTÅNDARE.

Gustaf var under tiden i en beständig verksamhet. Hans folk låg kringspridt öfver hela riket och höll på att belägra de danska fästningarna och åtskilliga danskt sinnade adelsmäns borgar. Men folket var ovandt och okunnigt uti belägringskonsten och erfarna krigshöfdingar tröto. Gustaf måste alltså lita förnämligast på sig sjelf. Derföre for han fram och tillbaka från det ena stället till det andra, undervisade, uppmuntrade och inöfvade folket, också noggrannt sörjande derföre, att dem ingenting skulle fattas, och att de intet öfverväld finge utöfva. Således såg man honom, än vid Rotebro, än vid Westerås, vid Nyköping, Stegeborg, Tynnelsö, Wik och Örebro; allestädes tarfvades hans råd och anseende, ingenstädes uteblef han.

Emedlertid återstod mycket. Ingen af biskoparna hade ännu förklarat sig för honom, och dessa voro likväl så vigtiga. Sjelfva födda af de förnämsta slägter, verkade de mycket på adeln. Det lägre presterskapet följde deras föresyn; folket trodde deras ord. Dertill innehade de stora, starkt befästade slott såsom biskopsgårdar, med talrika och tappra besättningar, rikt underhållna af biskoparnas furstliga inkomster. Bland dessa hade Hans Brask uti Linköping det högsta anseendet, en lärd, klok, driftig och ansedd man, mycket kunnig uti fäderneslandets häfder; mon om dess heder och välfärd, men troende dem oupplösligt förknippade med katolska läran. Allas ögon voro fästade på honom uti afvaktan, hvad parti han i denna tvist skulle taga. Men Hans Brask satt stilla på sitt fasta slott Munkeboda *), der Motala elf faller ur den stora sjön Roxen. Härifrån åskådade han, hvad som förehades.

*) Nu kallas det *Norsholm*.

Den omensklige och ursinnige Kristians parti, hvarken ville eller tordes han taga; men hans skarpt-seende blick upptäckte redan uti Gustaf den blifvande munkefienden och kraftfulla konungen, hvilken af ingen skulle tåla intrång uti sin magt. Hans Brask ville derföre ej heller lemna honom något understöd.

Om sommaren 1521 vistades Gustaf Wasa uti Östergötland vid Stegeborgs belägring. Han talade med Arvid Westgöte om, huru nödvändigt det var att vinna Hans Brask för sin sak. *Det kostar,* sade då den ifrige Arvid, *blott en dagsresa till Munkeboda, så skall väl den saken göras god.* Men den försigtige Gustaf ville ej drifva Brasken till ytterligheter. Han skref honom derföre till, framställde rikets tillstånd, Kristians ogerningar, *och,* tillade han, *derest ej biskopen sjelf ville komma till Gustaf och mundtligen gifva tillkänna sitt tänkesätt, månde han snart vänta sig gäster;* tillika uppbröt han med en utvald tropp från Stegeborg mot Munkeboda. Biskopen tordes ej sätta sig emot. Då Gustaf nalkades, drog han honom till mötes till Skärkinds prestgård, lofvade trohet, aflemnade en del af sina hofmän, samt bevisade honom all tillgifvenhet.

Nu, mera viss om framgång, utlyste Gustaf en riksdag uti Wadstena till den 24 Augusti. Dit kommo trettio adelsmän, som i Kalmar varit skyddade af Norrby, men nu rymt derifrån, sedan de erfarit Gustafs framgång, samt dessutom fått veta att Kristian hade gifvit Norrby, liksom alla sina öfriga befälhafvare, förnyad och sträng befallning, att halshugga de svenska ädlingarna. Till riksdagen kommo äfven många af det medlersta och södra rikets innebyggare. Allmän var glädjen öfver befrielsen från tyrannen: allmän tacksamheten emot befriaren; ja, många af bönderna började sorla och ropa, att han skulle blifva deras konung. Men den försigtige Gustaf afböjde detta. *Ej förr,* sade han, *än de till fullo fördrifvit Kristian och danskarna, vore tid att tala och bekymra sig om konung.* *Ej heller hade han sig detta krig företaget i den akt*

och mening att dervid vinna konunganamn, utan för rikets och dess innebyggares skull. Men ville de lofva, att hvar och en i sin stad göra honom manligt och troget bistånd uti att förlossa riket från främmande band, så ville han än förblifva deras höfvidsman och göra sitt till. Alla lofvade detta med uppräckta händer, och blef han således antagen till riksföreståndare öfver allt Svea rike.

FJORTONDE KAPITLET.

LANDETS BEFRIANDE.

Efter detta riksmöte förspordes ännu, mera drift och framgång. Gustaf fick som laglig riksföreståndare större anseende, folket till sig sjelft ett högre förtroende, och fienden såg med hvarje dag sitt hopp allt mer försvinna. Domkapitlet i Skara, uppretadt mot den dittrugade biskopen Didrik Slagbök, uppgaf, utan långt motstånd, hans slott Läckö. Ny Lödöse intogs, likaså Elfsborg, Jönköping och Stegeholm. Anders Persson till Strö, som slog Peder Uggla i Köping, förmådde ej längre försvara Örebro; han uppgaf slottet åt Olof Bonde, och blef sjelf till nåder upptagen af Gustaf. Bönderna kunde dock aldrig glömma eller förlåta hans förra grymhet. Sex år derefter blef han af dem öfverfallen och mördad på Strö herregård. Äfven Wik, Tynnelsö och det starka Nyköping eröfrades. Engsö slott blef intaget och i grund nedrifvet. Dess ägare, herr Knut Sparre, sökte fåfängt värja Westerås, der han hade slottslofven. En dag, då han gick i sin vargskinnsrock omkring på muren, kom en kula från svenska lägret och träffade honom midt i pannan, så att han död störtade ned uti den förbiflytande elfven. Efter många och häftiga strider blef slutligen äfven detta slott eröfradt; och nu var hela landet rensadt från fiender; blott de tvenne hufvudfästena, Stockholm och

Kalmar, voro uti danskarnas händer, utom Åbo och några andra slott i Finland. De förblefvo det länge; ty de voro väl befästade. Den i östersjön kringsväfvande Severin Norrby undsatte dem esomoftast med friska troppar och lifsmedel, och svenskarna saknade allt, som behöfdes till en hårdare belägring.

Äfven till Finnland hade Gustaf öfversändt Arvid Westgötes tvenne bröder, Nils och Bengt, och med dem något krigsfolk. Men här hade danska magten redan förut lidit stort afbräck genom Nils Krabbe, en på denna tiden mycket beryktad finsk adelsman. Han for omkring på sina små skärbåtar, hafvande oftast blott tolf eller sexton karlar med sig. Då han utspejat något af danskarnas förehafvanden, öfverföll han dem oförsedt om natten, vältrade stora stockar för dörrarna och tände eld på husen, der danskarna laggt sig, innebrände eller nedhögg stora hopar af dem. När de då samlade sig och satte efter honom, sprang han till sina båtar och gömde sig bland öarna eller seglade i nödfall öfver till Estländska skärgården. Dock dröjde han ej länge der. Snart kom han tillbaka och började samma lek, och skall han på sådant sätt understundom hafva på en gång nedlaggt flera hundra man endast med sina sexton. Hans blotta namn var en skräck för danskarna; de flydde slutligen alla in uti fästningarna, sökande der frid för en så fruktansvärd fiende, och på detta sätt blef snart landet rensadt. Åbo slott belägrades nu af Nils Westgöte. Borgherren derstädes var junker Tomas, en konung Kristians tjenare, tapper och oförvägen, men sin herre lik i grymhet. Då Kristians förnyade befallning om svenska adelns utrotande kom, utförde han den med yttersta stränghet, och sjelfva den gamle Hemming Gadd, som så mycket bidragit till Kristians framgång, mistade då uti Tavastehus sitt hufvud under bilan. Denne junker Tomas gjorde flera lyckliga utfall mot Nils Westgöte. Vid ett af dessa fick han dess bror Bengt Westgöte till fånga. Dagen derpå lät han hänga denne jemte flere andra svenska adels-

män, uppå slottsmuren uti de belägrades åsyn. Allt svenskarnas bemödande att drifva honom ur slottet var fåfängt. Junker Tomas dog slutligen på följande sätt. Han sändes af Norrby med undsättning till Stockholm uti Juli 1522. Då han kom mot Furusund, skickade han ett litet skepp förut att bespeja farleden. Men Erik Flemming låg der med svenska flottan bakom några öar och borttog fartyget så hastigt, att junker Tomas ej fick någon underrättelse derom. Skyndsamt sattes svensk besättning dit, som påklädde sig danskarnas kläder; hvarefter skutan styrdes ut mot junker Tomas igen. Då denne såg densamma återkomma, hoppade han, nyfiken efter tidningar, uti sin esping *), och lät ro sig till fartyget. Svenskarna tego och höllo sig stilla. Då junker Tomas kom till fartyget, frågade han dem, *huru det stod till. Allt väl,* svarade de, hvarpå han steg med ena foten inom skeppsbordet. Men i detsamma märkte han de främmande ansigtena och sitt misstag. Hastigt ville han kasta sig tillbaka i sin slup, men blef fasthållen och fängslad af svenskarna, allt med tysthet och skyndsamhet. Derpå vände de om med fartyget och seglade in åt sundet igen. Finska flottan, troende att junker Tomas styrde tåget, följde efter. Men snart fann den sig helt och hållet innestängd af den svenska. Alla fartygen eröfrades; blott ett, *den Finska prinsen* kalladt, försvarade sig hela dagen. Svenskarna sköto slutligen eld deri, och det nedbrann till vattnet med gods och manskap. Men junker Tomas kunde för sin myckna föröfvade grymhet ej finna nåd hos Gustaf. Han utfördes till Tynnelsö och blef der upphängd uti en ek. Då Tomas såg tillredelserna härtill, harmade det honom mest, *att han ej aktades värdig ett tåg af hampa, utan skulle hängas uti ett bastrep.*

---

*) Esping kallades en skeppsbåt.

FEMTONDE KAPITLET.

OM ARVID WESTGÖTE OCH SEVERIN NORRBY.

Arvid Westgöte hade emedlertid dragit ned uti Östergötland, och samlat der en väldig skara, med hvilken han började belägra Stegeborg. Snart kom herr Severin Norrby ditseglande med några skepp för att upphäfva belägringen, och förde i land trehundrade ryttare. Men den modige Arvid Westgöte, hafvande allenast trettioåtta ryttare och tre rotar knektar, angrep danskarna, innan de kommo fullt i ordning, och gjorde det med sådan häftighet, att fienden och sjelfva den tappre Norrby måste hastigt kasta sig med sina hästar tillbaka i sjön och söka undflykt på båtarna. En svensk hofman, Knut den lille, red efter Norrby långt ut i vattnet, gaf honom fyra dugtiga slag med sin stålbåge på hjelmen, viljande tvinga honom att gifva sig fången. Norrby räddades dock af de sina; men knappt var han uppkommen uti båten, förr än han vände sig om, och bjöd Knut den lille *tio mans sold, om han ville öfvergå uti Norrbys tjenst.* Sjelf en hjelte, visste han värdera hjeltar. Men Knut den lille visste äfven värdera trohet och fosterland mer än guld. Norrbys anbud blef ej antaget. — Sedan Norrby bortfört de svenska befälhafvarna, hvilka han misstrodde, och satt en tysk man Berendt von Melen till slottsherre i deras ställe på Stegeborg, seglade han åter bort för att på andra orter befrämja sin konungs sak.

Arvid Westgöte fortsatte likväl belägringen ihärdigt, och i slutet af året, den 18 Dec. 1521, nödgades Berendt von Melen uppgifva fästet, hvarefter han sjelf ingick i Gustafs tjenst. Några dagar efter slottets öfvergång, det var sjelfva julafton, kom Severin Norrby med sin flotta in i skären der utanför, ämnande undsätta borgen med mat och manskap. Då Arvid Westgöte förstod, att Norrby ej kände slottets öfvergång, be-

slöt han genom list taga hela herr Severins hop. Vid Etterssund utanför den vik, som går till slottet, gjorde han derföre Norrby ganska starkt motstånd, liksom han fruktat, att Norrby skulle hjelpa von Melen. Slutligen bröto sig dock Norrbys skepp fram och nalkades Stegeborg. Han sände framför sig fyra män uti en båt till slottet. Desse uppsatte en hatt på ett långt spjut, hållande den högt öfver båten såsom ett tecken till undsättning Men, då de nalkades slottet, var en bland borgfolket, som, okunnig om listen, sköt ned den uppsatta hatten. Sändebuden märkte då oråd, vände skyndsamt om till Norrby, och underrättade honom om, huru allt förhöll sig. Utan detta förhastade skott hade visserligen både han och allt hans folk här blifvit fångade. Likväl vardt återtåget dem dyrt. Öfver sexhundrade man förlorade danskarna, innan de förmådde slå sig ut genom Etterssund, hvilket Arvid Westgöte nu på fullt allvare försvarade. Blott tretton svenskar hade fallit. Arvid Westgöte harmades öfver, att Norrby undkommit; men hans män drogo in på Stegeborg, hållande sig der lustiga med allehanda julfägnad, den de tyckte sig hafva förtjent genom den hurtiga julelek, de hållit med fienderna.

SEXTONDE KAPITLET.

STOCKHOLMS BELÄGRING.

Vintern emellan 1521 och 1522 blef Stockholm inspärradt genom flere läger rundt omkring. Den största skada ledo danskarna dock af Peder Fredag, som låg på Lofön och afskar all tillförsel från Mälaren. Om julafton, det var samma dag, som Arvid Westgöte höll den blodiga leken med Severin Norrby vid Stegeborg, beslöto danskarna att göra ett utfall mot Lofön och, som de sade, *gästa Peder Fredag och smaka på hans jultunna*. I mörka natten rodde de dit med femton-

hundrade man. Men Peder Fredag fick förut spaning om deras färd. Han höll derföre sin tropp, ehuru ej mer än fyrahundrafemtio man, oförskräckt redo; åt sexton bland dem gaf han jägarehorn, och utställde dem här och der uti bergen med befallning att, så snart de hörde blåsas i lägret, blåsa i sina horn och larma så mycket de förmådde. Sakta kommo danskarna roende till stranden; sakta stego de ur sina båtar och fartyg, ämnande öfverraska och alldeles förstöra Peder Fredag; men hastigt, innan de kommo i någon ordning, lät denne blåsa i hornen, och störtade med sina kämpar öfver dem. Karlarna i skogen började också blåsa häftigt, att Lofön och Nockebybergen genljudade deraf. Danskarna, som funno svenskarna beredde och ej visste annat, än att det var en krigarehop för hvart jägarehorn, trodde sig vara förrådda. De tänkte icke på något motstånd, utan hastade tillbaka på sina skepp. Men det var mörkt och svenskarna trängde hårdt på. Tvåhundrade danskar blefvo nedhuggna, ganska många jagades uti vattnet och drunknade, och de öfrige kommo uti ett ömkeligt och förvirradt tillstånd tillbaka till Stockholm.

Tillståndet der var bedröfligt. Didrik Slaghök, som skulle föra hela regeringen i Sverge, högmodig öfver sin stora lycka, dertill grym och nedrig hatades af danskarna; men ännu mer af svenskarna, som sågo uti honom upphofsmannen till Stockholms blodbad. Danskarna inbillade sig alltså, att upproret skulle afstanna, om denne man straffades. Han låtsade derföre träda uti fängelse, och härmed tog hans regering i Sverige slut; men på samma gång blef också slut på all ordning uti staden. De främmande knektarna, som ej fingo sin sold, ströfvade omkring och föröfvade allehanda öfvervåld. Gorius Holst med åttio tyskar gjorde hvad han ville bland borgerskapet, som högeligen fruktade ett förnyande af Käpplingemorden, hvarföre också många bortrymde. Husen stodo öde. Ingen tillförsel fanns; fåfänga voro alla uppmaningar derom, alla löften om

stor betalning till bönderna. Då skickade besättningen en man benämnd Heidenstrup till Kristian för att underrätta honom om sin nöd, klaga öfver Slaghöken, och begära hjelp. Heidenstrup framkom om qvällen, och utförde sitt ärende. Det är ej antecknadt, hvad Kristian sade härom, men Sigbrit, uppretad öfver att någon vågade klaga på hennes gunstling och slägtinge, lät strax upphänga den oskyldige Heidenstrup, och var dermed så hastigt, att det måste ske samma afton vid ljus.

I denna nöd skref Gustaf Trolle till riksföreståndaren, varnade honom för Kristians magt, försvarade denne sednares uppförande, och föreslog en förlikning. *Jag vet fullväl, värdige fader,* svarade Gustaf Wasa, *huru det står till med konung Kristian. Han har nog annat att göra än att komma hit; ty vore ederi nåde bättre lefva i Sverge en herre, som i ären, än fly till Danmark med spott och spe.* Den oböjlige Gustaf Trolle föraktade dock dessa ord. Litet derefter följde han med Slaghök och Beldenack till Danmark; men Gustaf Wasa blef sannspådd. Kristian mottog honom onådigt. *En erkebiskop,* sade han, *och dertill af så stor slägt som i, hade bordt stanna qvar och stödja sitt parti.* Äfven förebrådde han honom, att hatet mot Trollen var orsaken till hela upproret. Detta allt och mycket mer måste den stolte Trollen höra och dertill lefva på Kristians och främmande herrars nåd. Till sitt fosterland kom han aldrig mer.

De tappre öfverstarne Lars Olsson och Eriksson hade af Gustaf blifvit förordnade till landshöfdingar eller som det då hette *Befallningsmän,* den förre i Norrland, den senare i Dalarna. De nya anförarna för belägringen vid Stockholm voro oense. Danskarna, ehuru få, gjorde utfall och slogo dem. Uti Mars 1522 kom Norrby med sin flotta och försåg staden med lifsmedel och nytt manskap. Nu gjorde de ånyo utfall mot lägret vid Järfva och tillfogade svenskarna stor förlust. Gustaf skyndade dit och tillsatte nya höfdigar; men

några dagar derefter gjorde danskarna ännu ett utfall, upphäfde och förstörde alldeles detta läger, och nedhöggo eller skingrade allt folket. Dagen derefter gick det på samma sätt med svenska lägret utanför Södermalm vid Sätra. Det var Sverges lycka, att Kristian ej förmådde understödja sina tappra stridsmän.

SJUTTONDE KAPITLET.

OM LYBECKRARNES FÖRRÄDERI.

Efter några veckor återupprättade Gustaf sina läger, och gjorde dem denna gången fastare. Tillika fick han till sig främmande knektar, som voro öfvade vid krigstjenst. Stockholm kom åter i stor nöd. Det var då, som junker Thomas skulle undsätta det, men blef fången af Erik Fleming, som förbemäldt är. Likväl fann Gustaf, att han ej skulle förmå betvinga Stockholm, så länge Norrby kunde när som helst understödja dess besättning med folk och lifsmedel. Han begärde och erhöll derföre från Lybeck några fartyg till hjelp. Femton stora skepp, väl bemannade och anförda af amiralen Brun, kommo till Sverge, och förenade sig med den lilla Svenska flottan under Erik Fleming. Om hösten anlände Norrby med blott fem skepp till skären för att undsätta Stockholm. Den förenade flottan var alltså vida starkare än Norrbys, och vädret låg denne emot och hindrade honom undkomma. Svenskarne gladde sig högeligen att få göra slut på denna farliga fiende, och seglade rakt emot Norrby. Lybska flottan följde efter; men hastigt befallde Brun sina skepp fälla ankare. Erik Fleming frågade *hvarföre sådant skedde?* Brun svarade: *att det låg en blindklippa i vägen för de stora skeppen.* Flemingen, för svag att ensam angripa Norrby, bad och besvor Brun förgäfves om hjelp. Saken var, att lybeckrarna ville draga ut på tiden med kriget för att vara så mycket längre nödvändiga. Detta

var den blindklippa, för hvars skull han ej ville segla fram. En stark frost kom, så att alla skeppen fröso fast. Svenskarna ville nu på den tjocka isen angripa Norrby, hvilken då troligen med sitt folk blifvit fången. Men Brun nekade all hjelp och sade, *att man aldrig hört, det en krigshär marcherat på hafvet. Han kunde sådant ej för rådet i Lybeck försvara.* Svenskarna blefvo utom sig af harm; somliga sprungo upp på ett närbeläget berg och nedslungade derifrån stora stenar på danska skeppen; andra gingo bröstgänges mot dem, sökande handgemäng med fienden. Gustaf Wasa, underrättad om allt, kom hastigt dit; men äfven han kunde ej något verka på Brun. En stark storm kom också och dref bort all isen, så att detta tillfället gick förbi. Emedlertid fortfor motvinden så, att Norrby ej kunde komma undan. Gustaf Wasa bemägtigade sig då en hög bergsholme, hvarifrån han med slangor och hakar *) oroade Norrbys fartyg, kunde dock med dessa små gevär ej mycket uträtta. Han sände derföre till Brun och begärde att från dennes skepp få låna två kanoner. Gustaf hade med dem kunnat nedskjuta hela Norrbys flotta. Brun vägrade. Gustaf erböd honom två af rikets förnämsta slott i pant. Brun vägrade ändock. Vinden kastade om, och Norrby seglade oskadd undan. Gustaf måste stillatigande bära sin harm, ty ännu behöfde han alltför väl Lybecks hjelp; men han glömde icke, utan tvertom gömde i ett troget minne detta Lybecks uppförande.

ADERTONDE KAPITLET.

OM CHRISTIAN TYRANNS AFSÄTTNING.

Under denna tid lefde Kristian i en obegriplig bekymmerslöshet om Sverge och lemnade sitt folk der-

*) Slangor och hakar voro ett slags stora bössor, som den tiden brukades.

städes nästan utan all hjelp; det förra kriget hade också uttömt hans skatter. Han utgaf nu 1522 en ny lagbok för hela Danmark, och införde deri märkliga förändringar; t. ex. bönderna hade förut blifvit sålde, köpte- och handterade, som oskäliga djur. Kristian påbjöd, att hvar och en skulle vara fri herre öfver sig sjelf; härigenom uppretade han de mägtiga herrarna. Han inskränkte presterskapets magt och rikedom, samt började införa Lutters lära; häröfver upptändes katolska prelaternas harm. Han ville upphjelpa borgerskapets handel och började tillåta holländarna handla i riket; häröfver uppretades Lybeck. Dessa förändringar, hvar för sig nyttiga och goda, men äfven svåra att införa, företog han sig ovisligen att på en gång och våldsamt genomdrifva. Dessutom började han en tvist med sin farbror, hertig Fredrik af Holstein. I Sverge var han högeligen hatad; och sjelfva danska bönderna, hvilka i sin råhet och okunnighet ej förstodo, hur kraftigt han främjade deras framtida väl, voro honom gramse för de tunga skatter, hvarmed han tryckte dem. Ingenstädes fann han tillgifvenhet, vördnad och förtroende; allestädes hat, förakt och fruktan. Äfven främmande furstar afskydde honom och ville ej hjelpa den blodbestänkta tyrannen. En påflig legat kom dit för att undersöka Kristians öfverklagade grymhet, hvilken ej kunde döljas. För att åtminstone ursäkta den, och hvälfva allt det förhatligaste från sin egen person, beslöt Kristian, ehuru högst ogerna att låta anklaga sin och Sigbrits gunstling, Didrik Slaghök, såsom upphofvet till Stockholms blodbad. Slaghök, nyss upphöjd till erkebiskop i Lund, kallades derifrån till Köpenhamn, förhördes pinligen, dömdes och utfördes först till galgen, derifrån till bålet, der han brändes lefvande. Kristian for härunder utur staden. Sigbrit läste sig inne och skrufvade till sina luckor; ingendera mägtade se sin gunstlings ymkeliga hädanfärd.

Det fega och trolösa uppoffrandet af en ifrig anhängare kunde dock ej återförvärfva åt Kristian folkets hjertan. De afskydde honom, nu ej mindre än förut.

Lybeckrarna gjorde ett härjande anfall mot Seland och Skåne. Kristian afslog dem väl med böndernas tillhjelp; men han vågade ej mer lita på sitt folk; främmande legoknektar inkallades. Då felades åter sold att aflöna dessa. Han sammankallade derföre en herredag uti Kallundborg den 10 Dec. 1522, men få kommo dit. Kristian, vred, utsatte ett nytt möte den 24 Januari i Århus. Då spridde sig ett rykte, att Kristian på Sigbrits råd ämnade der anställa ett blodbad, äfven bland Danmarks adel; att smidda kedjor medfördes och förklädda bödlar funnos bland hans drabanter, och att på bönderna skulle en dryg gärd läggas. Jutlands adel samlade sig då i Wiborg, och beslöt uppsäga Kristian all tro och lydnad samt erbjuda kronan åt hans farbror, hertig Fredrik af Holstein. Herr Magnus Munk åtog sig det vådeliga värfvet att lemna uppsägelsebrefvet till Kristian. Han for till denne, språkade och drack med honom till sena qvällen. Då Munk skulle gå, lemnade han qvar, liksom af glömska, sin handske, hvari det förseglade uppsägelsebrefvet låg. Sedan, i stället för att begifva sig till sängs, gick han straxt till sin båt, som låg färdig, och seglade bort till Holstein, der Fredrik med glädje mottog hans anbud af kronan. Om morgonen hittade en af småsvennerna handsken och lemnade den tillika med brefvet till Kristian. Dennes glädje blef icke så stor. Han sände sina drabanter att gripa Magnus Munk; men han var försvunnen. Försvunnet var också allt Kristians mod och rådighet. Han visste ej, hvad han skulle företaga. I stället för att samla de ännu trogne bönderna och dermed slå herrarna, sände han bud till dessa, erkände sina fel, lofvade bättring, och föreslog en förlikning. Ingen trodde hans löften, och förlikningen afslogs. Nu skyndade han till Köpenhamn, red omkring på gatorna, bad och besvor folket med tårar att hjelpa sig, erkände sina brott och lofvade bättring. Folket, ovant att se en gråtande och bedjande konung, blef upprördt, Seland och Skåne svuro honom ånyo trohet; men han förnötte tiden overk-

samt i Köpenhamn. De klokare trodde ej på hans löften; de redlige hatade honom; hans fordna smickrare öfvergåfvo honom; ingen trofast vän fanns, som kunde råda och hjelpa honom; och allt större växte upproret. Slutligen tog han ett förtvifladt steg. Tjugu stora väl utrustade skepp lågo vid Köpenhamn. Kristian hade kunnat länge och väl försvara sig och staden med dem. Han beslöt begagna dem till flykt. Alla dyrbarheter, han kunde hopskrapa, till och med de förgyllda kloten på tornspetsarna, fördes dit. Sigbrit, som nu icke mera tordes visa sig för det uppretade folket, blef äfven nedburen uti en kista och satt ibland de andra skatterna. Sjelf, med sin gemål, sina barn och några få trogna tjenare, begaf han sig äfven ombord, och hissade segel den 20 April 1523. Då han såg sin hufvudstad småningom försvinna bakom synkretsen, utbröt hans smärta våldsamt och han var utom sig af sorg och förtviflan. Det var då, som Sigbrit, hvilken krupit fram ur sin kista, böd till att trösta honom dermed, *att, om han ej längre fick vara konung i Danmark, så kunde han dock blifva borgmästare i Amsterdam.* Han ämnade sig nemligen till Holland, för att få hjelp af kejsar Karl. En häftig storm skingrade hans skepp; ändteligen ankom han dock lyckligen till Antverpen i Holland.

Så slutade denne konung sin regering, fegt och föraktligt, liksom han regerat öfverdådigt och grymt. De goda inrättningar, han med våld och trolöshet velat införa, förföllo straxt. Fredrik, som nu blef tagen till konung, måste för adelns och presternas skull upphäfva Kristians nya och förträffliga lagbok; ja hon brändes till och med *såsom skadlig och stridande mot goda seder.* Bönderna blefvo åter lifegna och slafvar; herrarna fingo tillbaka sin fordna magt öfver dem, *för hvilken frihet,* säger den danska författaren Hvitfeld, *denne konungs minne bör vara heligt och oförgätligt för oss och våra efterkommande.* Så blef danska folket qvarhållit uti slafveri och ett föraktligt tillstånd ända till

våra tider; då deremot svenska bönderna, genom Sturarna och Gustaf Wasa, åter fullkomligen tillkämpade sig den gamla frihet och anseende, som de af ålder ägt, och sedan allt stadigt bibehållit, varande derigenom den friaste och mest ansedda allmoge uti Europa.

NITTONDE KAPITLET.

YTTERLIGARE OM BEFRIELSEKRIGET.

Hela Sverge var befriadt, utom Kalmar och Stockholm. För att sysselsätta Kristian i dess eget land, utrustade Gustaf tvänne härar. Den ena under Lars Siggeson Sparre intågade i Norrge, och hela södra delen af detta rike föll Sverge till, ehuru det sedan återförentes med Danmark. Den andra hären under Berendt von Melen inföll i Skåne, men måste efter sex veckor återvända för de tyska knektarnas obändighet och vägarnas otillgänglighet. Dessa infall bidrogo dock till Kristians afsättande. Då underrättelsen om denna händelse kom till Gustaf, beslöt han att efter den kloke Braskens råd begagna tillfället att återvinna Skåne, Halland och Blekingen. Lars Sparre föll in i Halland och eröfrade det; Berendt von Melen tågade äfven öfver gränsen, intog hela Blekingen, men lät af tvenne danska rådsherrar Klas Bille och Axel Ugerup narra sig till ett stillestånd. *Saken kunde ju,* sade de, *i godo och med dagtingan afgöras.* Då biskop Brask fick höra detta, sade han: *De svenske hafva aldrig fått något af de danske med dagtingan.* Så gick det ock nu. Berendt von Melen hade släppt ur händerna tillfället att med vapen vinna saken; alla andra försök blefvo fåfänga.

Sedan Norrby genom Lybecks hjelp blifvit fördrifven ur Stockholms skärgård, såsom förut är berättadt, inspärrade Gustaf staden ännu hårdare. Läger slogos på Kungsholmen, Långholmen, Södermalm och

Waldemarsön*). Starka flottbroar, försvarade med blockhus och kanoner, byggdes mellan Långholmen och Kungsholmen, och mellan Södermalm och Waldemars-ön. Således var all tillförsel afskuren från staden, och svenskarna kunde öfver dessa broar hasta hvarandra till hjelp, om någotdera af lägren blefve anfallet. Danskarna kommo uti en svår belägenhet. De beslöto att göra ett utfall mot Södermalm, men här hade de åter den raske Peder Fredag för sig. Äfven denna gången hade han fått spaning om deras förehafvande. Han instängde sig derföre hemligt med femhundrade raske krigsmän uti Maria kyrka. Danskarna tågade der förbi och angrepo svenska lägret. Der var allting i ordning till deras emottagande och en skarp strid började; men snart rusade Peder Fredag med sina bussar utur kyrkan och angrep danskarna i ryggen. Dessa, sålunda omringade af en stor öfvermagt, blefvo till större delen nedhuggna; icke många förmådde slå sig igenom till staden igen. Detta var det sista utfall danskarna gjorde; hungern började infinna sig uti staden; få borgare voro qvar; äfven dessa rymde så snart som möjligt öfver till Gustaf. Slutligen blefvo herr Henrik Slaghök och Gorius Holst, hvilka förde befälet, tvungna att drifva alla munkar, gubbar, qvinnor och barn utur staden. Likväl sökte de ännu på allt sätt skada Gustaf. En dansk man gömde sig i kulorna under Brunkeberg, slog der af bly ett falskt mynt, som liknade Gustafs, och utspridde detsamma uti svenska lägret. Folket upptäckte snart dess odugliget; det trodde sig bedraget af riksföreståndaren och knotade högt. Lyckligtvis upptäcktes förrädaren. Inför hela hären måste han bekänna nidingsverket och lida sitt straff; hvarefter folket stillade sig.

Uti sin stora nöd beslöto danskarna slutligen följande försök. En djerf och listig man, benämnd Jöns

*) Så kallades Djurgården den tiden.

Westgöte, skulle låtsa rymma öfver till svenskarna, söka vinna förtroende der, och sedan antända lägret och fly tillbaka, eller, om det ej lyckades, genom skogarna leta sig ned till Danmark, och underrätta Kristian om deras nöd, samt begära hjelp. I början gick allt väl för Jöns, men om några dagar kommo tvenne andra hofmän, som på allvar rymde från fästningen. Bland dem var Tord Bagge från Halland, hvilken nu öfvergaf Kristian och ingick i Gustafs tjenst. Han var fader till den sedan så ryktbare Jakob Bagge. Desse visste och omtalade Jöns Westgötes falskhet. Han blef gripen och noga ransakad. Uti hans strumpor fanns insydd en pergamentslapp, på hvilken Henrik Slaghök och Gorius Holst skrifvit sina namn, för att öfverlemna åt Kristian till bevis på, att Jöns var en trovärdig man. I svenskarnas hand blef det ett bevis på, att han var en spejare, och som sådan blef han straxt afrättad.

Långt fram på våren höll sig ändå slottet, beständigt väntande på undsättning. Norrby var äfven en gång på vägen dit; men fick just då tidender om upproret mot Kristian och skyndade derföre med sin flotta ned till Danmark. Stockholms besättning lemnades i sin nöd. Snart fingo äfven de underrättelse om Kristians flygt; och då först erbödo sig dessa tappra män att dagtinga. Som de likväl ville lemna staden endast åt lybeckrarna och ej åt svenskarna, så blef deras anbud förkastadt och belägringen fortsattes.

Kalmare slott, som så länge gjort motstånd, blef ändteligen vid denna tid, våren 1523, af Arvid Westgöte intaget. Nu var allt Svea rike fritt, utom Stockholm. Det tycktes ej heller böra dröja länge, innan danskarna skulle blifva fördrifna, äfven från denna stad, som för sin befästning, sin handel, sitt läge midt i riket förtjenade att, som det då för tiden skedde, kallas för *Sverges hjerta.*

TJUGONDE KAPITLET.

GUSTAF WASA BLIFVER KONUNG.

Emedlertid hade allting varit i största oreda uti landet. Nästan inga biskopar, inga rådsherrar funnos. Helt nyss, nemligen förra hösten 1522, hade genom Gustafs försorg nya biskopar blifvit tillsatte, nemligen Mäster Knut i Uppsala efter Gustaf Trolle, Magnus Sommar i Strengnäs efter Beldenack, Harald Strömfelt i Skara efter Slaghök, och Peder Sunnanväder i Westerås efter den nyss aflidne Otto Svinhufvud. Alla dessa blefvo sedan mycket ryktbara under Gustafs regering. Äfven rådet blef under den påföljande riksdagen uti Strengnäs förökadt med nya ledamöter.

Som nu nästan hela riket var befriadt, och föga återstod att mot yttre fiender göra, så tyckte Gustaf det vara tid att företaga, hvad till rikets inre förvaltning hörde. Han sammankallade derföre ständerna till en allmän riksdag uti Strengnäs i början af Juni månad. Den första och angelägnaste frågan blef den, om konungavalet; dock var den ej svår att afgöra. Om ock högmod och afund mot Gustaf gäste hos Ture Jönsson Roos och några andra af gamla adeln, så tordes de ej visa det, af fruktan för folket, som nästan tillbad den unga hjelten; ej heller fanns någon, som med honom kunde jemnföras, hvarken till förtjenster mot fäderneslandet, eller till skicklighet att detsamma styra. Mäster Knut uppstod för den församlade menigheten, och höll ett långt tal på latin, beskrifvande med många och vidlyftiga ord tyrannens grymhet, danskarnas svek, Sverges nöd och behof af konung; vände slutligen talet på Gustaf Eriksson, beskrifvande hans förtjenster och dygder, och föreslog honom till konung. Mäster Knut tystnade och satte sig ned. Allmänheten, som ej förstod ett ord af det främmande språket, begrep dock, att den vördige fadren nu talat ut, och

anade äfven innehållet. Alla begynte då att ropa och säga, att Gustaf Eriksson skulle blifva deras konung; och förspordes ingen röst deremot, ingen tvekan dervid. Men Gustaf hörde allvarsamt och eftertänksamt på deras ärofulla anbud. Karl Knutssons olyckor, Sturarnas bekymmerfulla lif framstod för hans blick; äfven rikets fattigdom och oordning, adelns afund, presternas magt och böndernas upprorsvana under långa krig; dertill främmande fiender, i synnerhet danskarnas anspråk; allt hotade att göra den blifvande Sveakonungens lif och regering ej lyckligare än de förras. Kanhända äfven Gustaf ville, att man ej i framtiden skulle kunna förebrå honom, att han varit angelägen om kronan. Allt nog. Han nekade till att blifva konung. *Han vore redan*, sade han, *trött af de mödor, han haft. De kunde till konung välja någon af de gamle riddersmän, som tillstädes voro.* Men hvilken skulle de välja? Ingen hade nog anseende till att blifva konung. Då uppstod påfvens legat, Johannes Magnus, hvilken sedan blef erkebiskop, och förmanade *folket att förena sina böner med hans och ej dermed afstå, innan de bevekt herr Gustaf att åtaga sig konungabesväret.* Nu började alla att bedja och tala hvar efter sitt sätt: *Gustaf Eriksson*, sade de, *hade försökt både rikedom och fattigdom, både höghet och låghet, han visste både att lyda och befalla; han kände landet och dess behof; han ensam ägde kraft och förstånd att styra riket, mod och styrka at fördrifva dess fiender. Han hade med egen lifsfara räddat det förlorade fäderneslandet; hvem hade förtjent dess kärlek, vördnad och tacksamhet, om icke han? Han skulle ej heller nu undandraga sig sitt folks förtroende, sitt höga värf; han vore ju likasom af Gud sänd till Svea rikes räddning.* Så talade, så ropade de hvar om annan, hvar efter sin art: ja, somliga sökande med tårar och knäfall beveka honom. Då kunde, då ville Gustaf ej längre neka; han mottog deras anbud, tilläggande dock med sin vanliga allvarsamhet: *mer af varkundsamhet*

öfver det betryckta och förlamade fäderneslandet än af någon åtrå efter det höga ämbetet. Alla svuro honom med uppräckta händer och högljudd röst trohet och lydnad. Han afgaf sin konungaförsäkran, och ständerna utfärdade ett bref, hvaruti de tillkännagåfvo, *att de utvalt den oöfvervinnerlige fursten och herren, herr Gustaf Eriksson, till deras ende, rätte och nådige konung och herre.*

Efter slutad riksdag for konung Gustaf till Stockholm. Danska besättningen, som gjort ett så långvarigt och tappert motstånd, kunde nu ej längre uthärda. Den 21 Juni öppnade den portarna. Gustaf insände Peder Hård att mottaga slottet och ställa allt i ordning till det högtidliga intåget.

Det skedde midsommarsafton 1523. Ridande på en hög och ståtligt smyckad häst, omgifven af riddare och unga hofmän i glänsande rustningar och följd af en oräknelig hop, nalkades konung Gustaf från Södermalm till staden. Vid porten mötte honom de äldste och förnämste af borgerskapet och lemnade honom stadens nycklar. Glada strömmade de så länge innestängda och förtryckta borgrarna friheten, sin befriare och sina kommande landsmän till möte. Glada intågade äfven de kommande, hälsande mången med glädjetårar sina fäders boning, sin barndoms lekställen, sitt fäderneslands hufvudstad. Vänner återfunno vänner, fränder sina fränder, föräldrar sina barn. Allmän och öfverallt visade sig glädjen, dock lifligast kring den unga konungen. Kring honom, hvar han framred, samlade sig och svärmade den hänryckta folkmängden, hälsande med höga bifallsrop den nyvalde konungen, befriaren bland sitt befriade folk, den svenska konungen uti Sverges hufvudstad. Men han tågade fram till Storkyrkan, uppträdde till högaltaret och böjde der, ödmjukt och tacksamt, knä för härarnas Konung, som gifvit nåd och kraft till fosterlandets befrielse. Här, ty en oskrymtad gudsfruktan bodde hos den renhjertade konungen, här ödmjukade sig hans annars så stolta själ, och bad med

brinnande böner om samma nåd och kraft att väl utföra det svåra värf, han sig åtagit. Sverges befästade välstånd och magt samt den sena efterverldens höga vördnad och varma tacksamhet bevittna, att den ädla konungens böner blifvit hörda.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

OM RIKETS TILLSTÅND.

Nu var väl Gustaf Wasa konung öfver Sverges rike; men huru detta rike skulle styras och återupphjelpas till något välstånd och anseende, det var vida svårare. Till landets ordentliga förvaltning och försvar fordrades betydliga årliga inkomster; de vanliga skatterna voro dertill alldeles otillräckliga. Att pålägga bönderna nya, var olagligt eller grymt. Mer än en tredjedel af riket, de andeliga och adeliga frälsebönderna gåfvo ingen skatt till kronan, och de öfriga voro redan utarmade. Borgerskapet kunde ej heller något gifva; deras handel var förtryckt af Lybeck. Adeln hade ännu betydlig förmögenhet; men var genom *adeliga frälset* fri från all skatt utom rusttjensten. Uti presterskapets händer deremot låg omätlig rikedom samlad, så väl i guld, silfver och reda penningar, som uti stora, till kyrkor och kloster skänkta jordagods. Dessa voro derföre de, som måste gifva med sig, om ej hela riket skulle alldeles förfalla. Men att åter vidröra deras privilegier var ganska vådligt; presternas hat, påfvens bannlysning och det råa, okunniga folkets motstånd och afsky, skulle möta vid hvarje försök. Mot dem hade redan Torkel Knutsson, Albrekt och Karl Knutsson fallit; Sturarna hade ej vågat det svåra, nästan omöjliga företaget. Gustaf Wasa vågade det. Ej af oförvägenhet; honom felades icke klokhet och skarpsinnighet att inse faran — ej heller af kärlek till vådliga äfventyr; försigtighet var just hans hufvuddygd.

Men han insåg, att utan prestväldets krossande, skulle alla bemödanden för Sverges väl blifva ofullkomliga, ja fåfänga. Han satte sig derföre detta mål fast före; och arbetade att komma derhän, med en ihärdighet, som derföre uppoffrade allt, med efter behofvet afpassad försigtighet eller djerfhet, som ännu väcker den högsta beundran. De, som neka Gustaf Wasa mod, derföre, att han ej äfventyrade sitt lif uti små strider och skärmytslingar, måga besinna, att han genom detta sitt stora företag blottställde sig för lika stora lifsfaror (ty mordiska anslag mot honom kunde ej uteblifva), men för vida större bekymmer, omsorger och svårigheter än den mest krigiske konung. — Ej heller må han af någon beskyllas för hårdhet och gudlöshet, att han vågade företaga sådant. Han hade i Lybeck studerat Lutters skrifter, och nogsamt insett de påfviskas förvillelser. Ett presterskap, som uti laster och öfverflöd tillbringade sin tid; en lära, som hvilade på folkets okunnighet, och för penningar sålde syndernas förlåtelse, förtjenade ingen skoning.

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

OM REFORMATIONENS BÖRJAN.

Redan hade äfven hit till Sverge framträngt de första strålarna af det ljus, som Lutter hade upptändt uti Tyskland. Tvenne bröder, Olaus och Laurentius, söner till Peder, en förmögen smed i Örebro, hade uti dervarande Karmeliterkloster fått sin första undervisning. Efter tidens sed foro de sedan utrikes att fullända sina studier. Snart fingo de höra det allmänna ryktet om doktor Martin Lutter uti Wittenberg; somliga berömde honom högeligen; de flesta afskydde och förbannade honom, som den värsta kättare och folkförvillare. Nyfikna hastade bröderna till Wittenberg att höra en så ryktbar man. De behöfde ej länge lyssna

till hans ord; snart blefvo de öfvertygade, så väl genom hans enkla, men kraftfulla vältalighet, som genom bibelns egna ord, till hvars studerande han uppmanade den stora skara af lärjungar, som samlats omkring honom. Ifrigt började de studera denna bok, från hvars läsande de påfviske så sorgfälligt afhållit alla *). Vid läsandet af Kristi enkla, heliga lära föll det liksom fjäll från deras ögon. De insågo klart sanningen hos Lutter och förvillelserna hos de påfviska. De hade läst Kristi ord, *att ej den, som ropar Herre, Herre, utan den, som gör Fadrens vilja, blifver salig;* och fåfängt var det, att mer predika för dem, att man för penningar, för skänker till kyrkan, för pilgrimsfärder, för fastor, för helgonens förböners skull, för processioner efter helgonabilder och mera dylikt kunde vinna syndernas förlåtelse. De hade läst Frälsarens befallning till sina lärjungar: *Låter edert ljus lysa för menniskorna*, och hans ord: *Går ut i hela verlden och lärer allt folk;* och förgäfves förmanade dem de påfviska presterna, att folket borde hållas i okunnighet om Guds egna ord, och i dess ställe endast tro på presternas förklaringar. De hade läst, *att alla menniskor voro syndare,* och fåfängt sökte de påfviska inbilla dem, att påfven voro ofelbar. De hade läst Kristi ord: *Herren din Gud skall du tillbedja och honom allena skall du tjena,* och de ville ej mera böja knä för afledna helgon, eller lefvande prelater. De läste uti den heliga Skrift både natt och dag, men ingenstädes funno de ett ord nämndt om fastor, pilgrimsfärder, helgon, kloster, skärseld, och mycket dylikt, hvarpå de påfviske satte så stort värde; deremot befanns uti bibeln mycket vara taladt om ödmjukhet, renhet i seder, oegennytta, barmhertighet och mera dylikt, hvilket af de påfviska ofta försummades.

*) Högst få bland presterna sjelfva hade läst bibeln, få voro äfven de, som kunde läsa honom, ty han fanns blott på latin, och de fleste munkar och prester voro häri så okunnige, att de knappt förstodo de latinska böner, som de söndagligen läste uti kyrkorna.

Dessa höga sanningar tände ett hastigt, men klart ljus uti allas förstånd, en liflig och varm eld uti allas hjertan, och från Wittenberg utströmmade åt alla håll Lutters lärjungar, predikande efter honom bibelns oförfalskade ord, i trots af tusende hinder, tusende förföljelser, ja, beseglande ofta med sitt eget blod, sanningen af sin lära.

Ibland dessa lärjungar voro äfven de nämnde bröderna. Den äldste, Olaus, oförskräckt, liflig, ja häftig, rask, beslutsam, lärd, skicklig att försvara sin sak med pennan, dock än mer med talet. Den yngre, Laurentius, saktmodigare, dock ej mindre nitisk; mindre talare, men större författare, också lärdare än brodren. Båda oböjliga från hvad de ansågo rätt. De promoverades af Lutter 1518 till magistrar, Olaus 21 och Laurentius 19 år gammal. Den äldste fick åtfölja Lutter på en besigtningsresa öfver kyrkor och skolor uti norra Tyskland, och lärde dervid mycket. Sådana voro de tvenne män, med hvilkas biträde Gustaf Wasa införde Lutterska läran i Sverge.

Straxt efter deras hemkomst 1516 blef Olaus antagen till kansler hos biskop Matthias i Strengnäs och till föreståndare för skolan derstädes. Här började han straxt ifrigt utbreda de nya satserna, och fick både anhängare och motståndare; men de stora krigsrörelserna drogo allas uppmärksamhet till sig; och Olaus fick lära i fred. År 1521 dog deras fader i Örebro, och bröderna skyndade hem till hans begrafning. Det befanns då, att han gifvit bort en åker utanför staden åt Karmeliter-munkarna, på det de skulle läsa själamessor efter honom. De påfviske lärde nemligen, att menniskosjälen skulle efter döden i den så kallade *skärselden* renas från sina qvarlådande synder, innan hon kom in i himmelriket; tillika lärde de, att ju flere messor munkarna söngo för den aflidne, desto förr befriades hans själ. På detta sätt lockade de många lättskrämda döende att testamentera åt klostren stora rikedomar, på det munkarna skulle läsa så mycket flere själamessor

för dem. Ett sådant testamente hade Peder Smed i Örebro gjort; men sönerna satte sig deremot såsom en onödig vidskepelse. Deras moder började då gråta, sägande: *att det var i en olycklig stund, de med stor kostnad begynte få undervisning; ty de hade derigenom blifvit förledde till sådan ogudaktighet, att de nu missunnade sin faders själ en liten jordlapp för dess salighets skull.* Bröderna sökte bevisa henne, det munkarnas messor ingalunda kunde hjelpa deras faders själ, den der efter egna gerningar och icke andras ord skulle dömmas. De frågade, *om modren förstode den latinska messan, eller hvad hon tänkte dervid.* Hon svarade: *Icke förstår jag den; men då jag hörer den, beder jag Gud andäktigt, att han ville låta sig deras bön behaga; hvarom jag ej heller tviflar.* Modren blef dock slutligen tillfredsställd; men snart kommo munkarna för att enligt testamentet begrafva den aflidne. Bröderna visade bort dem med deras latinska messeböcker, och begrofvo sjelfva sin fader. Munkarna klagade högt hos sin förman; denne hos domkapitlet i Strengnäs, (ty ingen biskop var tillsatt); detta åter hos biskop Brask, och denne slutligen hos påfven, och utmålades båda bröderna uti dessa klagomål, såsom de värsta kättare och gudsförnekare, värde det hårdaste straff.

Men bröderna fortforo att uti Strengnäs, och hvar de vistades, utsprida sin lära, fruktande hvarken för domkapitel, biskop, påfve eller någon mensklig magt.

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

REFORMATIONENS FRAMSTEG.

Redan vid Strängnäs riksdag 1523 uppträdde den oförfärade Olaus Petri och sökte för Ständerna ådagalägga de påfviskas villfarelser. Mycket buller uppstod, och det kom äfven till konungens öron. Han kallade

till sig Olaus, samt dennes gynnare, den gamle, lärde och ansedde Laurentius Andréæ. De måste för honom framställa sin läras hufvudpunkter. Gustaf kunde ej annat än gilla, hvad som så väl öfverensstämde med både hans nytta och verkliga öfvertygelse. Dock teg han ännu, fruktande att ådraga sig med kättare-namnet presternas hat och folkets afsky. Han låtsade derföre taga ingen del uti dessa religionstvister; men hemligt beskyddade han den nya läran, och på det den så mycket mer skulle spridas, satte han Laurentius till lärare i teologien uti Upsala, Olaus till predikare i Stockholms storkyrka och Laurentius Andréæ till sin egen kantzler; och så fortforo dessa trenne män, att hvar i sin krets befordra sanningens seger.

Dock mest af alla Olaus. Uti Storkyrkan byggdes en predikstol till skapnaden lik en korg *). Här uppträdde Olaus och framställde med oförtäckta ord och ungdomlig ifver de påfviskas villfarelser och bedrägerier, samt den sanna vägen till saligheten, enligt Guds ord. Detta allt på svenska. Folket, vandt att höra en latinsk Gudstjenst, hvaraf de ej förstodo ett enda ord, strömmade dit, och hörde hans tal med bifall, tvekan eller afsky, allt efter hvars och ens förstånd och tänkesätt. Munkar stego upp för att vederlägga honom; men Olaus, dem vida öfverlägsen i lärdom, och försvarande den sjelfsegrande sanningens sak, öfvervann dem lätt. Men många fromma, fast enfaldiga sinnen, hörde med förskräckelse, huru man oförsynt angrep den lära och de ceremonier, som så ofta väckt deras andakt och utgjort deras tröst. Deras inskränkta förstånd och det mörker, hvari de varit hållna, hindrade dem att kunna rigtigt pröfva den nya läran. De ansågo Lutter och hans anhängare, som förhärdade gudsförnekare och värre än hedningar. Detta fick också Olaus erfara. Mången gång blef han midt under

*) Af denna orsak kallades Olaus af folket vanligen för *mäster Olof i korgen.*

sina predikningar afbruten af sina åhörare. De ropade åt honom de gröfsta skällsord; kastade på honom stenar, käppar och hvad de fingo i händerna, så att han ofta med yttersta lifsfara undkom den råa och vildsinta pöbelns anfall. Men oförfärad trädde han åter upp igen; ingenting kunde skrämma honom, att öfvergifva sanningens heliga sak.

De påfviske beslöto då, att genom konungens magt befria sig från denna farliga motståndare. Biskop Brask skref till Gustaf: *att denne borde fördrifva de Lutterska kättarne,* och *ej tillåta deras böcker införas, på det han sjelf måtte hafva en kristlig furstes rykte.* Gustaf svarade: *att han uti sin konungaed lofvat alla sina undersåtare beskydd och borde det ostraffligt hålla. Hade någon sig förbrutit, kunde biskopen med dem gå till väga efter lag och rätt. Lutters böcker voro endast af hans motståndare, ej af oväldig domstol, fördömde, kunde alltså ej förbjudas. När både de och deras motparts skrifter fingo införas, kunde förståndige män jemnföra dem och finna, hvad rätt eller orätt vore. Sjelf hoppades han ej annorlunda hafva sig förhållit, än att han måtte, äga en kristlig furstes rykte; och ville han veta, på hvad skäl och grund man kunde annorlunda om honom tänka.* Oaktadt denna låtsade opartiskhet, insåg nog Brasken konungens benägenhet för de Lutterske; men han hvarken kunde eller vågade något vidare företaga.

På samma gång, som sålunda tron på den Katolska läran undergräfdes af de nya predikanterna, började konungen sjelf, att, fastän försigtigt, angripa de katolska presternas magt och stora privilegier. På riksdagen i Strengnäs förelade han ständerna en räkning, på huru mycket de främmande knektarna hade att fordra. Desse lågo nu efter freden sysslolösa och gjorde endast oro och öfvervåld i landet; ville ej heller resa bort förr, än de fått sin innestående sold. Alla önskade derföre blifva af med så besvärliga gäster; och ständerna beslöto ett allmänt sammanskott, till betalan-

de af deras sold, men det ville ej räcka till. Då föreslog Gustaf, att äfven de andlige, som annars voro fria från skatter, skulle fylla bristen, så att riket måtte från detta besvär befrias. Presterna satte sig häremot, åberopande andeliga frälset, men alla de andra funno Gustafs förslag billigt, och en reda summa af silfver och guld måste från de rikaste kyrkorna utbetalas. Brasken nekade: *I allt annat*, sade han, *ville han göra konungen till viljes. Kyrkans heliga egendom kunde han ej förminska.* Gustaf skref honom höfligt till, kallade honom efter tidens sed *nådige herre*. Brasken nekade ändå. Gustaf skref åter ett bref, fullt af allvar och hot; Brasken betalade och efter honom alla de öfriga.

Men en bland de nyvalda biskoparna beslöt störta den tilltagsne konungen. Det var Peder Sunnanväder uti Westerås, vanligtvis kallad Peder kansler; ty han hade haft denna syssla hos unge herr Sten. Fordom en bland Sturehusets tjenare, var han dock känd, som oärlig förvaltare af dess gods. Han ville nu störta Gustaf från, och upphöja unge Nils Sture på tronen, och sålunda hämnas på en hatad fiende, och sjelf blifva allsmägtig under en af honom tillsatt konung. Han skref upp till Dalarna, föreställde Dalkarlarna, *huru stor orätt var begången mot Sturarna, då de förbigingos och Gustaf valdes till konung.* Han utmålade äfven denne såsom en gudlös tyrann och uppmanade dem till uppror. Sådana bref kringspriddes öfver allt uti bygderna. Den trofaste Lars Olsson, befallningsman i Dalarna, uppsnappade några och sände dem till konungen. Denne beslöt att kraftigt och hastigt mota sådana försök, satte sig genast till häst och red, åtföljd af några rådsherrar, till Westerås. Här trädde han straxt upp uti domkapitlet och lade för biskopen och kanikerna de upproriska brefven med biskopens egen underskrift. Peder Sunnanväder bleknade härvid, ville neka, men kunde ej komma ifrån de klara bevisen. Gustaf begärde rådets dom öfver förrädaren. Sunnanväder hade kunnat efter lag dömmas från lifvet; han

blef blott afsatt. Den nyss utvalde erkebiskop Knut, hvilken än satt qvar som kanik uti Westerås, började ifrigt taga Sunnanväders försvar och åberopade den kanoniska lagen, enligt hvilken andeliga ej kunde af verldsliga dömas. Gustaf svarade på ögonblicket, *att den, som ville hjelpa öfverbevista förrädare, måtte sjelf vara en förrädare; hvarföre han nu straxt förklarade erkebiskop Knut för afsatt.* Alla häpnade och tego. Gustaf talade åter. Han befallte kanikerna välja en ny biskop efter Sunnanväder. Desse började då ursäkta sig med, att det var ondt efter goda biskopsämnen; de behöfde besinningstid; och mera dylikt, som de föregåfvo för att vinna tid och få sins emellan rådslå om, hvad som var att göra vid så ovanliga händelser. Men Gustaf ville ej gifva dem rådrum till några stämplingar, utan befallte dem straxt välja, och *efter de ej sjelfva visste något passande biskopsämne,* sade han, *så ville han gifva dem förslag på den mycket lärde och ansedde herr Petrus Magni, som nu vore i Rom.* Valet företogs straxt och Petrus Magni blef vald. Nu steg konung Gustaf ned ur domkapitlet, red genast med sina rådsherrar till Stockholm, kallade dit kanikerna från Uppsala, och befallte dem välja ny erkebiskop i den afsatte Knuts ställe. De valde äfven efter konungens förslag den påflige legaten Johannes Magnus.

Dessa Gustafs djerfva och kraftfulla steg väckte den största häpnad och förvåning i hela landet. Presterna harmades väl öfver hans dristiga tilltag, men emot en så rask och sträng herre och uti en så rättvis sak vågade ingen säga ett ord. Sjelfva den stolta Brasken skref till Ture Jönsson Roos, *att han häldre ville vara död, än falla uti hans nådes* (konung Gustafs) *ovilja.*

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

OM BERENDT VAN MELENS FÖRRÄDERI.

Severin Norrby, som ihärdigt försvarade den afsatte konung Kristian, innehade ännu Gottland. Allt mer

och mer yppades dock, att trohet mot Kristian ej var hans enda driffjäder. Klok och skarpsinnig hade han nog förutsett dennes fall; och ämnade dervid sjelf sätta på sitt hufvud någon af de lediga kronorna. I synnerhet hade han fästat sina blickar på den Svenska. Just derföre beskyddade han också de svenska herrarna mot Kristian; derföre friade han äfven till den uti Sverge så mycket ansedde och älskade Kristina Gyllenstjerna. Med harm såg han sig nu uti sina ärelystna planer förekommen af Gustaf Wasa. Men de oroligheter, som snart utbrusto uti Sverge, gåfvo Norrby hopp att kunna störta Gustaf, och sjelf, såsom Sturarnas förmyndare och stjuffader, blifva konung uti hans ställe. Afvaktande sådant tillfälle, uppehöll han sig på det närbelägna Gottland, hvarest sjöröfveri var hans förnämsta sysselsättning och inkomst. Alla sjöfarande öfverföll och plundrade han, svenskar, danskar, engelsmän och holländare; förnämligast dock hanseaterna. *Det var hans lust och helsa,* sade han, *att röra i deras kramkistor och lukta på deras kryddsäckar.* Halfva bytet tog han sjelf, andra hälften hans folk; sedan lät han köpmännerna med tomma skepp segla bort igen, bedjande *dem snart vara välkomna tillbaka.* Så förspillde Norrby det anseende af en hjelte och en ädel man, som han förut förvärfvat. Han blef fruktad, men äfven afskydd af alla. Emedlertid vågade hvarken svenska eller danska konungen angripa honom; de fruktade hvar och en det ovissa krigets utgång; ännu mera, att han skulle lemna Gottland åt den andra. Lybeckarna åter, som mest ledo af hans kaperi, sökte öfvertala Gustaf att fördrifva honom; men denne försigtige herre nekade. Då beslöto de söka tvinga honom dertill. Deras sändebud, Herrman Plönjes, kom till mötet uti Wadstena 1524, yrkade på ett krigståg mot Norrby, och gjorde stora löften om bistånd. Men Gustaf nekade, ehuru biskop Brask, till hvars stift Gottland hörde, äfven yrkade på dess intagande. Då utspridde Lybeckrarna bland folket berättelser om, huru konungen

afslagit krigståget, oaktadt så stora anbud af hjelp. Alla ville fördrifva Norrby: borgrarna, dem han plundrade; bönderna, som saknade sill och salt; adeln, som önskade krig; några äfven mutade af det guld, Lybeckrarna utdelte. Det förspordes ett allmänt knorr mot Gustaf. *Den, som fördrifvit en konung öfver tre riken må väl kunna betvinga en enskild befallningsman. Sturarnas vana hade varit att aldrig låta skrämma sig.* Så talade folket; och det kom snart för Gustafs öron. Det var att röra vid hans ömma sida. Han kallade straxt Lybeckrarna upp i rådet; lät framlägga deras förslag, tillkännagaf öppet sitt misstroende; men, efter folket ville, blef förbundet besegladt och kriget beslutadt.

Taget beslut skulle med kraft verkställas. Vidsträckta och kostsamma rustningar företogos; Gustaf lät för deras skull mynta upp sitt eget bordsilfver. Äfven andra fingo dertill bidraga. Biskop Brask måste uppsätta 100 beväpnade män och gifva dertill ännu en silfverskatt. *Biskopen*, sade Gustaf, *hade isynnerhet denna resan tillstyrkt, hade äfven lika stor fördel af Gottland, som kronan; ty det hörde till hans stift.* Snart voro 8000 välrustade män redo; en stor här på denna tiden. Anförare felades. Gustaf vågade ej sjelf öfvergifva riket. De svenska herrarna voro ovana vid ett ordentligt krig och en långvarig belägring; han lemnade befälet åt den förut omtalte Berent van Melen.

Denne herre, bördig från Tyskland, hade från sin ungdom uti beständiga krigståg vunnit mycken erfarenhet; var dertill tapper och oförskräckt; ej oklok, dock egensinnig och högmodig. Förut i Norrbys tjenst, var han med honom nära förbunden. Öfvergången till svenskarna, blef han af Gustaf mycket framhåld, fick äfven till äkta dennes slägtinge, Margareta, dotter af den ryktbara Erik Karlsson Wasa. Det berättas, att Gustaf vid ett arfskifte varit något sträng mot denna fru Margareta, hvadan hon mot konungen hemligt uppretade sin man, hvilken dessutom i slägtskap med tyska furstehus ansåg sig jemngod med den nykrönta svenska

adelsmannen. Sådan var den herre, åt hvilken Gottlands eröfrande anförtroddes.

I början rättfärdigade han konungens val. Landet intogs, Wisby med slottet Wisborg belägrades; alla Norrbys utfall tillbakadrefvos. Staden skulle stormas, men det förråd af krut och kulor, som dertill behöfdes, var af Norrbys jagter på sjön uppfångadt. Nytt förråd kom från Lybeck. Då nekade tyska legoknecktarne att storma, innan de utbekommit sin innestående sold för två månader. Om fjorton dagar kom solden. Då nekade knektarne att storma, för än de blifvit betalde äfven för dessa två veckor. Så drog belägringen på tiden allt mer och mer. Emedlertid kom en hanseatisk flotta och angrep Wisby äfven från sjösidan. Norrby insåg nu klart, att han ej längre kunde motstå. Han sände derföre hemligt bud till Fredrik, erböd sig, att *öfvergifva den hjelplöse Kristian Tyrann, och åt Fredrik upplåta Gottland och slottet, derest Norrby finge hos denne bibehålla samma värdighet och förläningar.* Fredrik jakade straxt, och Norrby uppvisade brefven härom för Lybska amiralen utanför Wisby. Då Lybeckrarna sågo, att det härmed var slut på sjöröfveriet, drogo de straxt bort. De ville ej mer. Alla löften mot Gustaf glömdes. De sågo Gottland hällre uti den svage Fredriks än den kraftfulle Gustafs händer,

Danska hjelpen fördröjdes, och Norrby fruktade svenska hären: han slöt derföre stillestånd och började underhandla med van Melen, sökande locka denne på sin sida. Han påminte honom deras fordna kamratskap; de borde ej nu onödigt spilla hvarandras blod. Han meddelade honom sina planer på Sverge; van Melen skulle då göra mycket högre lycka. Han uppblåste van Melens afund mot Gustaf, häri troget biträdd af fru Margareta, som just nu kom till lägret. Berendt blef snart förledd. Han växlade vänliga besök med Norrby, gästade hos honom på slottet, förlängde stilleståndet och försummade sin konungs sak alldeles. Svenskarna började misstänka sin anförares trohet.

En dag kom han ned från slottet och förkunnade, att stilleståndet var uppsagdt; och i samma ögonblick gjorde Norrby ett utfall samt anställde stort nederlag bland de oberedda svenskarna. Dessa skockade sig nu kring van Melens tält, knotade högt och lofvade att för konungen omtala hans uppförande. Han försäkrade då, att Norrby skulle snart uppgifva slottet, och bad dem emedlertid hålla sig stilla; och lyckades det honom således att utdraga belägringen utöfver den mellan konungarna, i Malmö, öfverenskomna tiden för slottets återlemnande *). Då kom bud från danskarna, som enligt konungarnas beslut kräfde, att svenskarna skulle draga hem igen från öen. Gustaf befallte sina höfvitsmän detsamma, *emedan de sin rätta tid försummat och föga godt uträttat hade;* och gick sålunda i fullbordan hans spådom, så väl om Lybeckrarnas trolöshet, som krigets olyckliga utgång.

Berendt van Melen kunde nogsamt förstå, att han efter allt detta skulle blifva föga välkommen hos Gustaf. Han var således ej angelägen om att komma för dennes ögon; utan for till Kalmar, som han hade i förläning. Gustaf skref vänligt och bad honom komma till Stockholm, utlofvande säker lejd: likså Rådet. Han kom icke. Gustaf sände tvenne ansedde män, att söka beveka den styfsinta mannen. Han svarade: *att han nu icke hade lägenhet att komma. Till våren skulle han infinna sig sjöledes.* Med detta sturska svar måste sändebuden återvända.

Nu befästade van Melen sig det bästa han kunde; satte sin bror, Henrik till borgherre och befallte, att slottet skulle åt ingen annan, eho det vore, än åt honom personligen återlemnas. Derpå seglade han till Stockholm. Han sökte att med smicker och löften å nyo ställa sig in hos Gustaf. Men denne, icke mindre slug, mötte list med list, erbjöd åt Berendt Stegeborgs slott, sökande sålunda att återfå Kalmar från honom. Berendt förklarade sig nöjd dermed, men sade, att hans

*) Se sid. 73.

män ingalunda skulle uppgifva slottet, om han ej sjelf finge fara dit neder och tilltala dem. Härtill nekade Gustaf, sägande, att ett bref från van Melen vore tillfyllest; Gustaf ville ej släppa den farliga mannen. Berendt skref ett bref med befallning att lemna slottet åt konungen, hvilket bref ett sändebud framförde till Kalmar; men Henrik kände sin brors hemliga tanke och vägrade. Då vredgades konungen högeligen på van Melen; men denne undföll dervid, låtsande sjelf blifva mycket förtörnad på sina egensinniga knektar. Han lofvade, att derest han sjelf finge resa dit, skulle slottet straxt blifva öfverlemnadt. Gustaf jakade, men konungens fodermarsk, eller som det nu heter stallmästare, Nils Eriksson Gyllenstjerna, skulle följa med, och denne hade sträng befallning att ej släppa Berendt, förr än Nils fått in slottet. De kommo till Kalmar. Berendt fick då mot ställd gisslan gå upp till sin bror på slottet för att bereda dess öfvergång. Snart kom han tilbaka. Han sade, *att hans knektar ej kunde lida, det deras herre såsom en fånge ej utan gislan fick komma till sina underhafvande. Men, finge han utan gislan gå upp på borgen, så lofvade han på sin ridderliga tro, att morgonen derpå öfverlemna slottet.* Den godtrogne Nils Eriksson lät honom utan gislan åter gå upp på slottet, satte sig sjelf i godan ro att dricka med sina vänner, och gick sluteligen till sängs, glädjande sig åt att hafva så lätt utfört sin konungs ärende. Men van Melen ansåg sig nu hafva vunnet spel. Straxt om qvällen for han öfver till Öland, der konungen hade fyra rotar legoknektar uti borgläger. Med löfte om högre sold lockade han dessa med sig under natten till Kalmare slott. Tidigt morgonen derpå skulle han låtsa vara ordhållig. Vindbryggan nedfälldes, Berendt gick deröfver, liksom för att återgå till svenskarna; men enligt förut gifven befallning sprungo flera af hans knektar fram och drogo honom under låtsadt motstånd tillbaka in i slottet. I samma ögonblick gjorde de ett blodigt utfall mot de oberedda svenskarna i staden.

Nils Eriksson vaknade ej lika glad, som han somnat; ty, hastigt uppskrämd, måste han uti bara skjortan fly undan. Penningar och kläder togo tyskarna; men det värsta af allt var, huru han inför den stränga konungen skulle kunna försvara sin lättrogenhet och olydnad.

Berendt förstod väl, att Gustaf ej skulle härmed lykta leken. Han samlade derföre tillhopa alla tyska knektar der i nejden, föregaf falskeligen, *att Kalmare län och slott, som konungen nu ville återtaga, vore van Melen lagligen gifvet såsom fru Margaretas brudeskatt. Af sådan konung kunde de vänta hvarken sold eller rättvisa. Båda delarna lofvade van Melen rundeligen.* Knektarna svuro honom lydnad och drogo upp på slottet, men borgrarna i Kalmar, hvilka han äfven ville tubba till affall, voro ståndaktige. Han anförtrodde derefter slottet jemte den der fångne tolfåriga Nils Sture uti Henrik Jutes vård. Denne, en gammal, trofast tjenare hos Sturarna och dem i döden tillgifven, inbillade han, att hela upproret var tillställdt endast för Sturarnas skull. Den gamles hjerteliga, bergfasta tillgifvenhet skulle lockas och missledas till otacksamhetens och förräderiets försvar: sjelf med sin gemål, sina barn och förnämsta egendom, steg han ombord för att segla till Tyskland: svenskarna förföljde honom ända ned till stranden, nedhöggo och tillfångatogo der flere af hans tjenare. Berendt begaf sig till Mecklenburg, hvars hertig, Albrekt, var Gustafs fiende. Sedan for han hela sin lefnad omkring, hos främmande furstar. Eho, som blef Gustafs ovän, till honom kom van Melen. Då fred slöts med Gustaf, måste van Melen fly. Intet lugn, ingen fast boning fanns för den föraktade förrädaren.

Dyrt blef dock detta förräderi för Gustaf. Kalmare slott skulle nemligen återeröfras. Han drog oförtöfvadt dit med en stark krigsmakt. På slottet var en gammal flintskallig bysseskytt, så skicklig, att han troddes stå i förbund med hin onde. Då svenska rytteriet svängde upp, såg denne bysseskytt, hvar Arvid Westgöte red och trodde, att det var konungen, ty Arvid

var en ansenlig man. Bysseskytten riktade derföre och lossade ett skott ditåt så skickligt, att kulan gick den tappre Arvid tvert igenom benet, dock blef ej såret dödligt; men fyra andra föllo vid denna ridt för den flintskalliga gubbens kulor. Gustaf uppfordrade slottet, men fåfängt. Han lät då uppföra skansar och beskjuta det. Sedan befallte han en stormning. Svenskarna gingo oförskräckt fram, men tyskarna försvarade sig lika hjeltemodigt med skjutande och stenkastande. Den gamle Sturetjenaren, Henrik Jute, fäktade sjelf för sin unga herre, som en yngling, och alla uppeldades af den gamles mod. Svenskarna måste vika tillbaka. Gustaf, uppretad, förebrådde dem deras feghet, kastade af manteln och iklädde sig harnesk och bjelm. *Han skulle sjelf vara med i stormen,* sade han, *taga slottet in eller störta der utanför.* Krigrarna blygdes och bådo honom ej göra dem den skammen; de skulle sjelfva taga slottet eller alla stupa dervid. Gustaf lät då ytterligare beskjuta borgen, så att alla bröstvärnen på norra sidan voro förstörde. Nu sprungo svenskarna till den andra stormen med yttersta häftighet; men borgfolket hade gjort en djup graf innanför den nedskjutna muren, och försvarade sig med ett utomordentligt raseri. De öfverhöljde de stormande svenskarne med skott, stora stenar och bjelkar, sjelfva icke skyende en oundvikelig död. Svenskarna skydde den ej heller. Af fyra hundrade skyttar återstodo blott fyra. Den trogne och tappre Peder Fredag föll i spetsen för sin tropp; hans män voro honom värdige; ingen flydde, alla föllo, följande sin herre i döden som i lifvet. Tårarna störtade från Gustafs ögon, när han såg sina tappra män falla, och likväl ingen vika. Han befallde blåsa till återtåg. Få voro i lifvet och kunde lyda det gifna tecknet, dock som det led till qvällen, blef ej mer gjordt den dagen.

På slottet hade Henrik Jute haft endast femtio man, för dem hade så många hundrade svenskar fallit; så mycket förmå mod och ihärdighet. Af dessa fem-

tio kämpar var dock hälften fallen, den andra hälften genom sår oförmögen till ytterligare försvar. De begärde tidigt följande morgonen dagtinga; och måste gifva sig på nåd och onåd. Största delen af dem blefvo som förrädare aflifvade. Förgäfves sökte Gustaf att skona och i sin tjenst få den gamle bysseskytten; det uppretade krigsfolket ropade fast, att den gamle skälmen skulle gå samma väg: han blef nedhuggen liksom de andra. Gustaf öfverlemnade Kalmar slott åt Arvid Westgöte och reste sorgsen bort från den blodiga skådeplatsen.

TJUGUFEMTE KAPITLET.

OM KONUNG GUSTAF OCH KONUNG FREDRIK.

Knappt var Fredrik antagen till konung uti Danmark, förr än han och rådet derstädes började tänka på det gamla förslaget att underlägga sig Sverge. Han lät derföre till detta rikets ständer och menige innebyggare utgå en skrifvelse, med begäran, *att de skulle anamma honom till deras konung efter det gamla förbund, som mellan de tre rikena allt sedan drottning Margaretas tid varit hade.* Underrättad härom, sammankallade Gustaf straxt ett möte uti Jönköping, framlade Fredriks bref och begärde ständernas tanka derom. Alla afskydde danska föreningen. Ett svar till Fredrik blef straxt uppsatt och undertecknadt. Det innehöll: *att de hade utvalt konung Gustaf till sin herre, och ville blifva mot honom faste och stadige uti sin svurna ed. Konung Fredrik skulle alla tankar på Sveriges rike uppgifva. Konung Gustaf aktade med Guds nåd och hjelp det nog försvara och beskärma.*

Detta svar måste Fredrik hålla till godo och dock vara glad, att ej något värre hände. Han hade nemligen kommit i stor förskräckelse för den fördrifne Kristians rustningar. Denne hade med bistånd af sina tyska slägtingar värfvat en här af 16,000 man, med

hvilken han oförsedt kom antågande mot Holstein. Dertill anlände några hans örlogsskepp till sundet och undsatte Köpenhamn, som ännu var i händerna på hans anhängare. Till råga på olyckan förspordes missnöje och knot öfver hela landet; ja, längtan efter den fördrifne konungens återkomst. Allmogen, borgerskapet, ja sjelfva den lägre adeln, blefvo nemligen hårdt förtryckta af de högsta herrarna och slägterna, hvilka vid Fredriks kröning återfått sina fordna rättigheter. Men denna stora fara uppkom och försvann lika hastigt. Då Kristian skulle gå öfver gränsen in i Holstein, vägrade knektarna att göra det, förr än de fått ut sin sold. Kristian hade tänkt löna dem genom plundringar uti det eröfrade landet; han hade inga penningar. Stora löften slösade han väl, men knektarna ropade blott på penningar. Kristian måste gömma sig undan för dem, och nästa natt rymde han bort i förtviflan. Hela den stora hären upplöste och skingrade sig. Vid denna olycka förlorade Kristians anhängare inom riket allt hopp, och Fredrik såg sig åtminstone för det närvarande tryggad.

Denna stora fara hade likväl betagit honom modet att utsätta sig för Gustafs fiendskap. Han skref och begärde underhandla om andra ämnen; icke ett ord nämndes om unionen.

Vid denna tiden voro flera, som rådde Gustaf att begagna sig af Danmarks förlägenhet och införlifva med Sverge, antingen Norrge eller Skåne, Halland och Blekingen. Detta sednare tillstyrkte i synnerhet Brasken med många skäl och mycket fosterlandskärlek; kanhända också att han ville se konungen sysselsatt med krig och derigenom hindrad från de inre förbättringar, hvartill Gustaf röjde så mycken lust. I början gjorde också denne ett försök med Norrge, men afstod snart. Ett lyckligt rike tycktes honom bättre än ett stort; och att rädda Sverge från de påfviskas förtryck och villfarelser syntes ensamt kräfva hela hans omsorg.

Danskarna kunde dock ej så lätt glömma unionen

och sina då hafda företräden. I början af år 1525 fick Gustaf från Fredrik och danska rådet en skrifvelse: *att i Köpenhamn var ett möte utsatt mellan de tre rikena och Hansestäderna. De begärde derföre kärligen, att konung Gustaf antingen sjelf eller genom ombud ville sig der infinna, så att man måtte komma till god fred och allas gagn och eviga välfärd.* Gustaf svarade korteligen: *att det kom honom underligt före, att Fredrik utskref ett möte för alla tre rikena, utan att derom först rådpläga med konung Gustaf.* Det blef ingenting af med hela mötet.

Lybeckrarna förmådde ändtligen båda konungarna att komma öfverens om ett möte i Malmö; der skulle alla tvistigheter afgöras om Gottland, hvarest just nu van Melen låtsade belägra Norrby, och om Wiken och Blekingen, hvilka Gustaf ännu innehade, sedan han inkräktat dem från Kristian. Gustaf red dit, åtföljd af sina förnämsta herrar och den nya kansleren Laurentius Andréæ. På vägen talade han mycket vid Ture Jönsson Roos, att denne skulle såsom en gammal och erfaren man med sin kännedom och anseende försvara Sverges rättmätiga sak; hvilket också Ture högeligen utlofvade. Men, då de kommo till Malmö, hittade danskarna på det rådet, att de läto hemligen tillsäga herr Ture, att han skulle förlora alla sina arfvegods uti Halland och Norrge, derest han på mötet dristade sig försvara Sverges rätt till Gottland.

Konungarna sammanträdde på rådhuset, omgifne af sina förnämste män. Först talade Fredrik. Vidlyftigt började han orda om Kalmare-unionen, dess fördelar, och de trenne rikenas sednare inbördes tvister och krig. Han slutade med att föreslå en ny förening; dock skulle Gustaf förblifva konung i Sverge, *allenast borde han erkänna konungen i Danmark såsom Nordens öfverherre.* Gustaf svarade härpå straxt. Han utvecklade, huru Danmark sjelf hade många gånger brutit unionen, samt huru skadlig denne varit för Sverge. Slutligen tillade han: *då danskarna hittills ej förmått*

underkufva Sverge, så vore nu dertill ändå mindre hopp. Sjelf ville han hafva danska konungen till vän och bundsförvandt om denne så åstundade, men aldrig någonsin till öfverherre. Sådan röst och sådana åtbörder beledsagade detta tal, att hvarken Fredrik eller någon annan vågade framkomma med ett enda ord mer om hela öfverherrskapet.

Derpå företogs saken om Gottland. De danske rådsherrarna började framdraga för sin sak alla bevis, som de visste. När de slutat, skulle Ture Jönsson enligt öfverenskommelsen på resan försvara Sverges rättighet. Men herr Ture tänkte på sina stora arfvegods. Han började hosta och stamma, och kom sig icke för att säga något. Kansleren Laurentius Andreæ steg då upp och började vederlägga danskarnas skäl. Men Gustaf, både fordom af Hemming Gadd och sedan af Brasken, noga underrättad om detta mål, tog sjelf till orda och beviste klart och tydligt Sverges rätt till nämnde ö, så att ingen visste något deremot säga. Efter en kort tystnad, uppreste sig en gammal dansk rådsherre, benämnd Anders Bille och begärde, *att få framföra några sanningsord i denna sak.* Konungarne jakade och han begynte så tala: *I gode konungar och andre gode herrar, som här tillstädes ären; om i velen säga sanningen, mågen i bekänna, att i veten slätt intet af sådana gamla saker och ärender, som i talen om; ty i ären allesammans unge män, som icke kunnen tänka eller veta något långt tillbaka. Vår nådige herre, konung Fredrik, hafver mest hållit sig i Holstein, och ej mycket här i landet, och fördenskull kan hans nåde litet eller allsintet veta deraf. Konung Gustaf i Sverge är icke heller möjligt något att veta efter han är en ung herre. Jag må säga för sanning, att ingen är här ibland eder, som detta rätteligen vet mer än herr Ture Jönsson och jag.* Härvid afbröt honom konung Gustaf hastigt, sägande: *Besinnen edra ord, herr Anders Bille. Veten i icke, att en ung kan*

spörja tillbaka så långt, som en gammal kan minnas? Af detta oförmodade tilltal blef herr Anders Bille alldeles förvirrad och kom af sig. Nu uppstod mellan de danska herrarna och konung Gustaf en häftig tvist. Konung Fredrik sköt saken från sig, såsom okunnig deruti. Men Gustaf ville ingalunda afsäga sig, hvad han visste och kunde bevisa vara sin rättighet. Då lybeckarna sågo, att saken lutade till fördel för Gustaf, hvars magt och tilltagsenhet de förut fruktade, började de på allt sätt taga danskarnas parti. Gustaf måste då, för att ej ådraga sig för många fiender, gifva vika. Bohuslän fick han väl ännu till en tid behålla; men Blekingen måste han återlemna, och äfven Gottland, om ej Wisby slott den 1 September vore intaget af svenskarna, hvilket en hvar såg icke kunde ske. Alla öfriga tvister skulle vid ett annat möte afgöras.

Det var icke med gladt sinne, Gustaf ingick på dessa vilkor. Han var mycket uppretad; mest emot lybeckrarna, som narrat Sverge till det olyckliga Gottlandståget. När han gick ned från rådhuset, fick han se, hvar Herrman Plönjes stod, densamma, som på mötet i Wastena lockat svenskarna. Gustaf gick häftigt till honom. *Hvar är nu*, frågade han, *det myckna goda, du på de lybskas vägnar mig med så stora eder och förpliktelser tillsagt? Hvar är den lofvade betalningen för de stora krigskostnaderna på Gottland? Du skall få skam derför, din arge förrädare!* Härvid fattade han uti svärdet, men hejdades dock af Laurentius Andreæ. Herrman Plönjes började gråta i förskräckelsen, och sade, att han ej rådde för lybska rådets trolöshet. Gustaf gick hastigt från honom, och skyndade tillbaka till Sverge, utlofvande dyrt, att aldrig mera otvungen träda utöfver dess gränsor. Äfven konung Fredrik återvände till Danmark; han begärde aldrig mer samtala med konung Gustaf, eller att kallas dess öfverherre.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

REFORMATIONENS FRAMSTEG.

Föga glädjande har denna resa varit för konung Gustaf; hemkomsten blef ej gladare. De påfviske, särdeles den driftige Brasken, hade under hans frånvaro sökt att göra slut på reformationen. Drifven af Brasken, hade erkebiskopen låtit instämma bröderna Olaus och Laurentius inför Uppsala domkapitel. De uteblefvo icke. En häftig tvist uppstod om deras läror, men fåfängt bjödo katolikerna till, att vederlägga den enkla och klara sanningen. Man hotade dem med påfvens bannlysning; de föraktade den. Man sökte låcka dem med löften om höga andeliga värdigheter, stor magt och rikedom; de föraktade smickret och falskheten, ännu mer än hotet. Ändteligen grep domkapitlet sig an och afsade bannlysningen öfver dem. De förklarades uteslutna från kyrkans gemenskap och tillhörige djefvulens rike. Men bröderna vädjade till konungen och gingo oförfärade och glade ned från domkapitlet.

Emedlertid blefvo många skrämde från den nya läran, då de hörde att dess predikanter blifvit i Uppsala bannlyste. Brasken ville smida, medan jernet var varmt. Han förbjöd uti sitt stift alla både klerker och lekmän att köpa, sälja eller läsa *Lutters dikter och falska lärdom*. Tillika anlade han ett boktryckeri i Söderköping, hvarest han lät trycka öfversättningar af en hop tyska skrifter mot Lutter, hvilka han sedan kringspridde i landet.

Ännu mera led reformationen af vederdöparnas oväsende. Det hände nemligen vid denna tiden, att i Tyskland upphofvo sig några män och började predika, icke allenast mot de påfviskas öfverflödiga ceremonier, utan emot all yttre högtidlighet vid gudstjensten. De framforo med största häftighet och uppretade den lägre oförståndiga folkhopen till allehanda brotts-

liga och oförnuftiga företag. De kallades *vederdöpare*, ty de döpte om alla, som inträdde i deras församling. Tvänne af dessa, Melchior Rink och Knippert Dolling, kommo detta året med några tyska fartyg till Stockholm. I början höllo de sig stilla; men då konungen rest ned till Malmö, uppträdde de oförfäradt och ofta med våld uti predikostolarna, och begynte att utfara på det ifrigaste både emot de påfviska och hela deras gudstjenst med sång, beläten och kyrkoprydnader. De föregåfvo sig vara drifne af den Helige Anda, väsnades och skreko, och lyckades så slutligen att uppröra det sämre folket. Nu uppstod ett ohyggligt oväsende. Skomakare, garfvare och andra, ofta de okunnigaste och lastfullaste personer, inbillade sig eller ville inbilla andra, att äfven de voro drifne af den Helige Anda. Dessa nya apostlar trädde upp i kyrkorna, men icke kunde man igenkänna kristna apostlar på den vrede, den häftighet, hvarmed de predikade. Pöbeln, uppviglad af deras tal, rasade våldsamt fram uti kyrkorna och klostren. Alla beläten och kyrkoprydnader nedrefvos och släpades föraktligt omkring på de smutsiga gatorna. Olaus och hans medhjelpare skyndade ut och sökte stilla oväsendet; men det upprörda stormande folket lyssnade ej till deras röst. De förståndigare sågo detta oväsende med afsky, och började frukta för den frihet uti trossaker, som inkommit i landet. Många sluga prelater betraktade med hemlig tillfredsställelse de vildsinta upptågen; de hoppades deruti få en förevändning, att göra slut på hela reformationen. Men de fromma enfaldiga katolikerna sågo med tårar riksens patroner och helgon släpas uti smutsen. Det grämde dem djupt att se uti sådan förnedring Sankt Erik konung och den heliga Brigitta, för hvilka de från sin barndom så ofta uti fast tro och innerligt hopp framburit sina böner och tacksägelser. Mest harmades de bönder, som voro inne i staden. De skyndade med afsky ut ur Stockholm, likasom från ett förderfvadt Gomorra, beskrifvande för de öfriga bönderna den förbistring och styr-

gelse, hvartill de varit vittne; och allt skyllde de i sin okunnighet på Lutters lära. En allmän förtrytelse och till och med oroligheter förspordes i hela Uppland; bönderna hotade att göra uppror, draga till Stockholm och rensa staden och riket från alla Lutteraner och kättare. Så stodo sakerna, då konung Gustaf återkom från Malmö till hufvudstaden.

Strax kallade han upp till sig Olaus Petri och dess medhjelpare; de fingo uppbära många och svåra förebråelser för deras flathet och eftergifvenhet mot svärmrarna. Sedan uppkallades Melchior Rink och Knippert Dolling; och vankades för dem ännu värre ord. Slutet blef, att de kastades i fängelse, och sedan med första skepp fördes ur riket med den hälsning från konung Gustaf, *att det skulle kosta deras hals, derest de vågade ännu en gång sätta sin fot på Svea rikes jord.*

Så återgaf konung Gustaf snart lugnet åt sin hufvudstad. Men öfverallt kring landet utspridde sig berättelsen om det ogudaktiga oväsendet i Stockholm; och munkar och prester, dels trodde af okunnighet, dels föregåfvo af elakhet, att Lutterska läran var orsaken härtill. Sålunda började ett allmänt missnöje att förspörjas, så väl med denna lära, som med konungen, hvars tillgifvenhet för densamma nu började inses af många. Gustaf, underrättad härom, beslöt hålla sin Eriksgata. Hvar han framfor, sammankallade han folket, talade med detsamma saktmodigt och förståndigt, efterfrågade deras klagomål och afhjelpte hvad han kunde. Ofta fick han förspörja knot och missnöje öfver den nya läran. Han sökte då försigtigt och fogligt stilla deras sinnen, upplysa dem om en och annan falsk troslära, locka dem så omärkligt genom hoppet, att presterna skulle deltaga i att betala rikets skulder och skatter. Så undergräfde han småningom katolska lärans anseende, och lugnade hela riket; detta sednare i synnerhet genom sin egen vältalighet och den stora

magt öfver folkets hjertan, som han fick, så snart han visade sig och tilltalade detsamma.

Vid jultiden detta år (1524) kom han till Uppsala med Olaus Petri. Han begärde att nu få höra alla skäl för och emot den nya läran, och att de vördiga fäderna till den ändan ville uti hans närvaro anställa ett samspråk med Olaus Petri. Domherrarna utvalde den lärde och munvige herr Peder Galle till sin kämpe, och nu började mellan honom och Olaus en ganska hård kamp. Peder Galle åberopade kyrkofäderna; Olaus Petri den heliga skrift: ingen ville vika; båda blefvo allt högljuddare och häftigare. Då befallte konungen dem sluta, och lät uppsätta de förnämsta hufvudpunkter, som blifvit afhandlade. Sedan infordrade han så väl de påfviska, som Lutteranernas betänkande deröfver. Dessa skrifter lät han sedan på svenska trycka och öfverallt utsprida, på det en hvar skulle få dömma om båda parternas skäl och motskäl. Det dröjde ej heller länge, innan häraf förspordes en märklig förändring uti folkets tänkesätt; ty förståndiga och oväldiga män funno snart, att sanningen var på Lutteranernas sida.

Ännu mera försvagades tron på katolska läran af Nya Testamentet, som detta år blef tryckt på svenska, och genom konungens föranstaltande utspridt kring hela riket. Alla sökte begärligt att få läsa detsamma; och funno med förvåning, huru de påfviskas lära var ofta alldeles stridande mot Guds klara ord. Sjelfva presterna blefvo i allmänhet ej mindre öfverraskade af bokens innehåll, än förvånade öfver, att den så allmänt studerades. Högst få af dem kunde förut läsa den; och ännu färre hade gjort det. En gammal ärlig prest sade: *Jag förundrar mig högeligen, när jag nu för tiden hör ungt folk tala så mycket om Nya Testamentet: per diem, jag var öfver femtio år, innan jag visste, hvad Nya Testamentet var.* Några studenter, eller som de då kallades *djeknar*, kommo från Uppsala till Linköping. Brasken frågade dem, *hvad Lutteranerna nu lärde.* Djeknarna svarade: *att de kalla påf-*

ven för Antikrist och prelaterna för Antikristi anhang. Biskopen sade: *Det är länge sedan herr Sten Sture förde mig på sin högra sida, och nu skall jag utropas för Antikrist. — Men hvarpå grunda de dessa läror?* fortfor han. *De åberopa sig på Paulus,* svarade djeknarna. Då steg biskopen häftigt upp och sade: *Bättre hade varit, om Paulus blifvit bränder, än att han skulle varda af hvar man känder.*

Konungen angrep de påfviskas priviligier och rikedomar, likasom deras villfarelser. På mötet (1521) i Wadstena blef beslutadt, att det utländska rytteriet skulle förläggas i klostren; på mötet i Stockholm (den 12 Jan. 1525), att det årets kyrkotionde skulle användas till det främmande krigsfolkets aflöning. Presterna larmade deremot. Men konungen bevisade tydligt, att utgifterna voro nödvändiga, och adeln, borgerskapet och bönderna, glada åt att sjelfva slippa betala, biföllo gerna till, att presterna skulle göra det. Denna lockmat nyttjade Gustaf ofta för att draga hela det öfriga folket på sin sida emot de påfviska prelaterna.

Störst blef likväl förargelsen hos dessa, då Olaus Petri, ehuru sjelf en prest, detta år ingick ett offentligt giftermål, samt gudstjensten på samma gång förrättades på svenska. Ett allmänt knorr förspordes. Det råa folket hotade att vilja slå ihjäl de främmande kättrarna och fördrifva den affälliga kungen. De orimligaste lögner och dikter om honom utspriddes och troddes; ja äfven taflor, der han var afritad såsom en ryslig ful och vanskapad man. Dalkarlarna, uppäggade af de flyktade prelaterna Peder Sunnanväder och Mäster Knut, gjorde fullkomligt uppror, och tillskrefvo konungen hotande bref. Detta sammanstötte på samma tid, som van Melens förräderi och Severin Norrbys härjningar. Förargad och ledsen vid det otacksamma konungabesväret, sammankallade han ständerna till Westerås. Der framställde han klarligen för dem, huru förräderi, otacksamhet och lögner på alla sätt förbittra hans regemente, sägande slutligen att, *derest hans styrelse nå-*

gon misshagade, vore han redebogen densamma nedlägga, på det ej för hans skull riket skulle komma i något obestånd. Men då uppstod ett allmänt ropande och bedjande, *att konungen icke månne öfvergifva dem. De lofvade att för honom våga lif och lefverne, och att ej försvara utan straxt straffa hvarje upprorsmakare, som dristade visa sig uti riket.* På detta villkor återtog Gustaf regeringen. Och det med kraft. Han samlade tillhopa krigsfolk, drog dermed upp åt Dalarna, stämmande dess innevånare sig till mötes på Tuna hed. Mäster Knut och Peder Sunnanväder rymde då öfver till Norrge, men dalkarlarna infunno sig på sagdan ort. Der mötte dem Gustaf, omgifven af en mängd ryttare uti glänsande harnesk och började allvarligen tilltala dem. Dalkarlarna föllo straxt till föga, lofvade att blifva Gustaf hulde och trogne och aldrig mera bland sig lida några förrädare. Gustaf, nöjd med detta löfte, pålade dem intet straff, utan begaf sig derifrån neder till Stockholm. Detta var det första uppror i Dalarna, konung Gustaf hade under sin regering att öfvervinna.

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

OM KONUNG GUSTAF OCH ERKEBISKOP JOHANNES MAGNUS.

Den nyvalde erkebiskopen, Johannes Magnus, var en ganska lärd herre och af ett mildt och fredligt sinnelag. Mycket älskade han sitt fäderneslaud, och icke mindre dess befriare, konung Gustaf, för hvars stora egenskaper han hyste den högsta vördnad, dock blandad med fruktan och ovilja, sedan han förnam, huru Gustaf sökte störta katolska läran. Idkeligen uppmanade Brasken Johannes, att, såsom rikets förnämsta prelat sätta en bom emot konungens företag. Erkebiskopen vågade aldrig uppenbart ett så vådeligt försök; och

för denna sin räddhåga fick han uppbära både många och skarpa förebråelser af Brasken. Det var dock långt ifrån, att Johannes Magnus gillade Gustafs företag. Han var i själ och hjerta katolska läran tillgifven, och sökte motarbeta konungen, så mycket hans fruktan tillät.

För att, som han trodde, uppehålla sitt embetes och läras anseende, började han hålla en utmärkt präktig hofstat i Uppsala. Ynglingar af de förnämsta adeliga slägter tjenade, som hofjunkare och småsvenner, uti hans hof, och så väl i kläder, som mat och prydnader, öfverträffade han vida den tarfliga konungen. Han for omkring på biskopsvisitationer i sitt stift. Tvåhundrade beväpnade män följde honom. En förut oerhörd prakt omgaf honom; och en mängd högtidliga ceremonier, t. ex. invigningar af kyrkor, klockor, messekläder och mera dylikt, skulle fästa folkets sinnen vid de påfviska praktfulla kyrkobruken samt bibehålla och öka den vördnad, de förut hyste för erkebiskopens helgade person.

Gustaf försporde allt detta i Stockholm. Vid återkomsten från sin ståtliga visitatationsresa, blef erkebiskopen straxt kallad att infinna sig hos konungnn. Han vågade ej vägra, utan reste straxt, och uppträdde för Gustaf. *Veten i*, sade denne, *hvad edert rätta kall och ämbete är? Har vår herre Kristus befallt sina apostlar föra sådant stort prål och ståt här i verlden, som i gören, och förehafva slika fåfänga ting, som smörja klockor, stockar och stenar?* Erkebiskopen kunde ej få ett enda ord för sig. *Jag hafver läst,* fortfor konungen, *uti den heliga skrift, att apostlarna var befalldt predika, lära och undervisa folket om Guds vilja, och om hvad tro och tankar menniskorna skulle hafva om Gud och sig sjelfva, och att dertill föregå sin församling med ett kristeligt lefverne. Sådant vore äfven uti främmande länder öfligt, der en hvar kunde få läsa Guds ord, uttolkadt på sitt eget tungomål. Men här uti Sverge voro bi-*

skopar, kaniker och munkar en later hop, den der sällan eller aldrig för sina församlingar predikade. Huru skulle då allmogen kunna komma till Guds kännedom, och lära rätteligen bedja om sina andeliga och verldsliga nödtorfter? Erkebiskopen tog till bönboken och lofvade bättring. På konungens uppmaning, (ty Gustaf ville jemnföra de påfviskas och de Lutterskas tolkningar) utfäste han sig, att dels sjelf, dels genom andra låta öfversätta hela bibeln; och fick efter detta löfte åter resa till Uppsala igen.

Icke långt derefter (1526), kom konung Gustaf sjelf med tvåtusen välrustade ryttare till Uppsala. Åtföljd af erkebiskopen på ena och kansleren Laurentius Andreæ på den andra sidan, red han ut till gamla Uppsala och höll stilla på en af högarna. Upplands menige allmoge var honom der till mötes kallad, och stod nere på ängen framför konungen. Han började då tala dem till om både andeliga och verldsliga ting, synnerligen dock om den sanna trosläran. *Här äro,* sade han slutligen, *för många lata och onyttiga prester uti riket; dessutom är hvart kloster fullproppadt med munkar, föga bättre än en ohyra, som förtär den bästa grödan af landet. Vore det icke likligt, att med dem hålla en mönstring? De, som voro lärda och skickliga att predika, kunna få godt underhåll: de öfriga måtte nära sig i sin anletes svett, som andra menniskor. I deras ställe kunde man anskaffa skolmästare, som borde upptukta ungdomen uti lärdom och goda seder.* Men bönderna började skria och ropa: *att de måtte få behålla sina munkar, efter de sjelfva ville föda dem. De hade hört, att man ville afskaffa latinska messan och ändra deras gamla tro. Kansleren mäster Lars vore till allt detta orsaken, de begärde derföre att få rycka honom ur staden och straffa honom.* Gustaf log och frågade dem, *om de kände mäster Lars?* Bönderna svarade: *Icke känna vi honom, men om vi hade honom här ibland oss på löten, så skulle vi nog blifva bekanta.* Gustaf befallte

nu en af sina hofmän att tilltala bönderna på latin. Hofmannen började högt och väl; och bönderna lyssnade. Men, då de hörde det främmande språket, ropade de, *att de ej förstodo hvad mannen talade. Men hvarföre,* sade då Gustaf, *älsken i så högeligen den latinska messan, den i icke heller begripen?* Bönderna kunde väl ingenting svara härtill, men fortforo dock att knota. Gustaf förstod att de ännu voro alltför okunniga och förvillade för att förstå sitt eget bästa; och ville således denna gången intet vidare med dem företaga, utan red tillbaka med sitt sällskap till nya Uppsala.

Detta skedde i Maj månad. Det var den tiden en gammal lek, att på stora gästabud någon skulle nämnas till majgrefve och krönas med blomsterkransar. På återvägen från Uppsala högar lät Gustaf fläta en skön blomsterkrans och satte den sjelf hastigt på erkebiskopens hufvud, utnämnande honom tillika till majgrefve. Gustaf ville härigenom göra erkebiskopen löjlig. Men denne, modig af böndernas uppförande, trodde, att konungen af fruktan ville visa honom en verklig heder. Han lät derföre kransen sitta qvar, och Uppsalaboarna sågo med förvåning sin erkebiskop, krönt till majgrefve, komma inridande genom Svartbäckstullen.

Några dagar derefter gjorde han ett stort gästabud för konungen. Tvenne högsäten voro vid bordet; uti dem suto konungen och erkebiskopen midt emot hvarandra; dock var allting tillagadt med mera prakt för erkebiskopens högsäte än för konungens. Vid slutet af måltiden vände sig erkebiskopen till konungen med fylld bägare och sade: *Vår nåd dricker eder nåd till.* Gustaf svarade: *Din nåd och vår nåd rymmas ej under samma tak,* hvartill erkebiskopen ej kunde svara något; men alla närvarande utbrusto uti ett högt löje.

Åter om några dagar gick konungen upp uti domkapitlet. Han frågade prelaterna, *hvarifrån de hade fått sina privilegier och hvarpå de dem grundade.* Peder Galle uppstod och svarade på sina medbröders vägnar: *att den heliga kyrkan hade bekommit sina*

privilegier af kristna kejsare, konungar och furstar. Gods och gårdar åter voro skänkta till kyrkor och kloster af fromma själar. Dessa gåfvor hade sedan af konungar och furstar blifvit bekräftade, på det de skulle eviga och oryggliga vara. — *Men,* invände Gustaf, *äga icke furstar och konungar rättighet, att återkalla sådana privilegier, då de ej äga någon grund i Skriften, utan äro framlockade genom munkarnas predikningar om skärselden och mera dylikt, som af den Heliga Skrift aldrig kan bevisas?* Härtill kunde Peder Galle intet svara. Då vände sig Gustaf till erkebiskopen, bedjande honom svara; men äfven han teg. Då steg domprosten, Göran Turesson Roos, upp och började häftigt försvara presternas privilegier, hotande med en evig fördömelse den, som skulle våga angripa dem. Domprosten var så ifrig, att hans tal deraf blef oredigt. I stället för *Decretales,* hvilka han tidt och ofta åberopade, sade han idkeligen *Drikitales.* Härvid smålog konungen och sade: *Ja, i dricken nog och talens vid, men riket får betala det.* Sedan han sagtmodeliga afhört domprostens tal till slut, svarade han: *att, om domprosten kunde detta allt med Guds ord styrka, så skulle konungen väl gifva sig tillfreds. För öfrigt var det ej hans mening att undanrycka ett godt och nödtorftigt bröd för dem, som flitheligen arbeta till Guds ära och församlingarnas välfärd; men sådana lättingar, som ej kunna annat än i kyrkor och kloster sjunga och vråla latinska messor, dem de ej förstå, slika borde utmönstras och intet underhåll mer åtnjuta.* Göran domprost kunde ej framdraga ett enda Skriftens språk till bevis för sina privilegier; ej heller någon af de andra. Då sade konungen: *När i icke med Skriftens ord kunnen bevisa edra privilegier, så är det klart, att den verldsliga öfverheten äger derom förordna.* Derpå gick han ned från domkapitlet, och red straxt med sina männer till Stockholm igen.

Konung Gustaf såg alltför väl, att han ej hade nå-

gon pålitlig vän i erkebiskopen, utan att denne fastmer sökte försvara den påfviska läran, så mycket en så svag och försagd man kunde våga. Han kallade honom derföre till sig och förklarade, *att han aldrig skulle erkänna honom för erkebiskop. Han borde derföre se sig om efter en annan befattning; och draga straxt af landet; ty till Uppsala finge han aldrig mer komma.* Johannes vågade ej göra motstånd mot en så egenmägtig befallning, utan afseglade straxt sedan han hopsamlat sina förnämsta dyrbarheter. Uti Roslagsskären stannade han dock, steg i land, och kallade presterna deromkring till sig vid Söderby kyrka. För dem föregaf han, *att han vore sänd af konungen i giftermålshandel till prinsessan af Pålen. I skären hade han lidit skeppsbrott, så att han ej kunde visa sig med tillbörlig prakt, utan begärde nu understöd af presterna: han skulle det vid sin snara återkomst rikeligen betala.* På detta sätt tillockade han sig en hop oxar, hästar, silfver och dyrbarheter och for dermed öfver till Danzig. Länge uppehöll han sig i Pålen i det hopp, att åter komma till sitt ämbete igen. Han ville aldrig deltaga uti de många upproriska stämplingar, som af flyktade svenskar förehades mot Gustaf. Tvärtom sökte han vid flere tillfällen att befrämja dennes och Sveriges bästa; men yrkade tillika efter sitt hjertas tro ifrigt deruppå, att konungen skulle åter antaga katolska läran. Då han med allt detta såg sig likväl ingen ting kunna uträtta, reste han slutligen ned till Rom för att der söka hjelp; men fann ingen. Ändtligen dog han uti fattigdom på ett Helgeandshus *) uti Rom år 1544.

TJUGONDEÅTTONDE KAPITLET.

OM SEVERIN NORRBYS SLUT.

Då Severin Norrby på Gottland så hårdt ansattes af svenskarna, hade han, som förut är nämndt, lofvat

*) Hospital kallades den tiden Helgeandshus.

uppgifva ön åt danska konungen. Då nu svenskarna, enligt fördraget i Malmö, skulle resa från Gottland, lät Norrby bära en hop af sina dyrbarheter och egodelar från slottet ned på sina skepp, för att efter sitt löfte lemna ön och slottet åt danska sändebuden. Men knappt voro svenskarna borta, förrän Norrby, numera fri från all fruktan, lät bära upp alla sina saker på slottet igen, och tillsade de danska herrarna, *att resa tillbaka till Köpenhamn; han ville icke numera öfverlemna slottet.* De fingo resa och konung Fredrik måste nöja sig med detta trolösa uppförande. Han förmådde ej sjelf straffa Norrby, och var glad öfver, att Sverge emedlertid icke fått den omtvistade ön.

Norrby började der åter att rusta och förstärka sig, hafvande ögonen jemt på Sverges krona. Öfverallt underhöll han hemliga förbindelser med de missnöjde i landet; *blefve han rådande,* sade han, *så skulle bönderna snart få bättre pris på salt och humla, icke skulle han heller något kätteri tillåta.* Dertill fortfor han med sitt frieri hos Kristina Gyllenstjerna. Den ädla frun svarade honom i början höfligt, ty hon hade genom honom erfarit mycken lindring uti sitt fängelse i Danmark, dock afslog hon slutligen hans begäran. Norrby utspridde likafullt, att han skulle gifta sig med Sturens enka; och tänkte härigenom att vinna kärlek och anseende hos folket. Detta giftermålsrykte blef slutligen så allmänt, att Kristina måste skrifva till sina vänner och vederlägga det. Hon uppdrog till och med sin frände, *att resa till Norrby och bedja honom hålla inne med sådant snack. Han skulle ej heller till henne slå sin lit; hon ville aldrig hafva honom.* Under allt detta sökte Norrby stifta ovänskap emellan Danmark och Sverge, och bedraga båda konungarna. Men desse kände mannen för väl och gjorde sitt förbund så mycket fastare. De uppror i Sverge, på hvilka Norrby räknat, blefvo äfven hastigt och kraftfullt dämpade; och Norrby såg, att all hans slughet, list och tapperhet intet kunde uträtta emot Gustaf. *Jag*

vet ännu ett land, sade då Norrby, *som står mig öppet, och hvarest en krona väntar mig.* Han menade Danmark. Med en stor hop välrustade knektar inföll han oförsedt uti Skåne, under det konung Fredrik var i Holstein. Han förklarade sig *vara sänd af Kristian för att förlossa allmogen från dess hårda slafveri, derest de ville taga Kristian till konung igen.* Bönderna strömmade flere tusende till Norrbys fanor; somliga begärliga efter plundring, alla ledsna vid det förtryck, de af sina herrar under konung Fredrik måste utstå. Hastigt gick tåget öfver hela Skåne, adelsgårdarne plundrades, städerna intogos; hela landet byllade Kristian — med undantag af det väl befästade Malmö. Dit hade den förföljda adeln från hela trakten tagit sin tillflykt. Snart fick den betydlig hjelp från Seland; anföraren för densamma var af den danska hjelteslägten Rantzow. Han, med blott 1300 man, angrep en af Norrbys generaler med 8,000 bönder. Dessa, ovana, kommo snart i oordning; öfver tretusen bland dem blefvo nedhuggna. Rantzow drog derpå till Lund. Sextio upproriska borgare, som flytt in i domkyrkan, blefvo utdragna och halshuggna. Nu fick Rantzow veta, att Norrby ämnade förena sig med en annan bondehär af 10,000 man. Hastigt bröt han upp, öfverföll och slog äfven denna här. Norrby instängdes, och Rantzow, efter denna allvarsamma början, gaf bönderna allmän tillgift, bemötte dem med mildhet, och stillade på detta sätt hela landet inom en kort tid.

Norrby, sålunda bragt uti nöd, ingick förlikning med danska konungen, lemnade honom Gottland, och erhöll deremot sjelf Sölfvitsborgs stad och län på lifstid. Men äfven der fortfor han att hålla en stor hop beväpnade knektar och välrustade skepp; och började snart återtaga sitt gamla sjöröfveri. Mot Fredrik uppförde han sig snarare som en vederlike, än undersåte; mot Gustaf ville han börja krig. Båda konungarna, fruktande honom lika, förnyade mot honom sitt förbund. Då, i förtviflan, gick han ut med sin lilla flotta uti

Östersjön, och angrep och plundrade alla fartyg, vare sig vän eller fiende. Tapper, slug, erfaren och kännande noga alla Östersjöns vikar och skär, var han svår att besegra, ännu svårare att finna. Ändteligen (den 24 Aug. 1526) lyckades det den förenade svenska och danska flottan att få håll på honom. Han förlorade i slaget tre stora skepp och fyra jakter; med lemningarna af sin flotta skyndade han undan till Narva; men i Blekingen blefvo alla hans slott och fästen intagna af konung Fredrik.

Ifrån Narva begaf sig Norrby inåt Ryssland, ämnande att mot Sverge upphetsa storfursten derstädes. Men konung Gustaf, som fått spaning om denna herr Severins afsigt, hade redan förut skickat ett sändebud att motarbeta den och bekräfta freden. Detta lyckades så väl, att då Norrby kom till storfursten, blef han der qvarhållen uti fängelse i tre år. Endast genom kejsarens idkeliga bemedlande kunde han ändteligen befrias.

Nu voro hans län förlorade, hans skepp förstörda, hans män kringspridda; han sjelf slutligen fruktad, hatad och utstött från hela Norden. Det var för honom ingen lycka mer att vinna. Han gaf sig i tjenst hos kejsaren, följde dess härar till Italien, och stridde der med sin vanliga tapperhet. Vid belägringen af Florens 1530 träffades han af en falkonetkula och slutade så sitt oroliga lif.

TJUGONDENIONDE KAPITLET.

OM MÄSTER KNUTS OCH PEDER SUNNANVÄDERS DÖD.

Konung Gustaf fortfor emedlertid att förminska presterskapets magt. Gripsholm, som af hans förfäder var gifvet till ett munke-kloster, återtog han, såsom sig genom arfsrätt tillhörigt; ett för presterna oerhördt till-

tag, men glädjande för adeln, såsom en vink, att äfven de kunde i framtiden få återtaga de egendomar, som af deras förfäder blifvit bortskänkta.

Enligt andeliga frälset skulle en mängd brott mot kyrkolagarna af prester dömas; men dessa sjelfva kunde ej dragas inför verldslig domstol. Äfven häruti gjorde konungen djerfva ingrepp. En yngling, Olof Tyste, älskade en köpmansdotter i Wadstena. Föräldrarna ville hindra giftermålet, och satte flickan i kloster. Men Olof Tyste lyckades att befria henne derur, hvarpå de båda rymde. Biskop Brask förkunnade då öfver dem, såsom helgedoms-rånare, en hård bannlysning. *Ingen skulle med dem äta eller umgås; de skulle såsom hedningar anses; en hvar kunde dem saklöst döda.* De tvenne olycklige älskande flydde till konungen. Han upphäfde bannlysningen, förenade dem, och tillskref Brasken allvarligen, *att innehålla med alla bannlysningar, tills flere kyrkans prelater kunde komma tillsammans till en lärdoms-ransakning, då den skulle få beskydd, som sin mening med bättre skäl, djupare grund och högre Skriftens förstånd bevisa kunde.* Ett ännu hårdare slag träffade presternas frihet från verldslig domstol. De två afsatta prelaterna, mäster Knut och Peder Sunnanväder, hade efter flere upproriska stämplingar i Dalarna flytt till Norrige, der de länge åtnjöto beskydd. Slutligen blefvo de dock på Gustafs allvarsamma föreställningar utlemnade. De instämdes för en domstol af både andeliga och verldsliga män; Gustaf sjelf uppträdde som anklagare, framläggande för domrarna ovedersägliga bevis på prelaternas brott. De verldsliga herrarna dömde de anklagade, som riksförrädare till döden; de andelige vågade af fruktan för den närvarande konungen ej sätta sig mot domen; men protesterade deremot, att prester kallades för verldslig domstol. Konungen brydde sig ej om deras protest. De tvenne upprorsstiftrarna tvungos att hålla ett skymfligt intåg i Stockholm, sittande bakfram på utsvultna hästar, klädda i trasiga korkåpor och hafvan-

de mäster Knut en biskopsmössa af näfver och Peder Sunnanväder en halmkrona på hufvudet och träsvärd vid sidan. Hopar af förklädda menniskor följde dem, skymfande och gäckande de olycklige. Tåget gick rundt omkring båda Långgatorna, och stadnade sist på Stortorget. Der uppfördes de till kåken och måste dricka med bödeln, under den förklädda hopens spefulla visor och gäckerier. En tid efter denna mindre ädla behandling, blefvo de båda utförda till afrättsplatsen och halshuggna samt på stegel satta, Peder Sunnanväder den 18 Febr. 1527 i Upsala och mäster Knut tre dagar derefter i Stockholm.

Hastigt utbredde sig ryktet om allt detta kring hela riket. Gustaf hade anställt det skymfliga intåget i Stockholm, för att genom dess löjlighet minska folkets stora vördnad för biskoparna; det uttyddes nu såsom en oädel segrares gäckeri med en öfvervunnen fiende; och sjelfva biskoparnas afrättning väckte än mera oro. Ett sådant tilltag mot sådana män var i allas ögon ovanligt, ja, oerhördt. Presterna betraktade de afrättade* såsom fallne försvarare för det andeliga frälset; Sturarnas anhängare, som oskyldiga offer för deras tillgifvenhet mot Sture-slägten, och katolikerna såsom den sanna trons martyrer, mördade af en kättersk och ogudaktig konungs hand. Presterna underläto ej att så mycket de förmådde stärka folket i dessa tankar. De berättade att underliga syner hade visat sig på himmelen vid Sunnanväders afrättning, och en samma år inträffande missväxt och dyr tid uttyddes såsom himmelens straff. Så blef allt, som kunde bidraga till de halshuggnas heder, ökadt och öfverdrifvet, brotten deremot förtegna. Munkarna omtalade ej, att Sunnanväder stulit en stor summa penningar från Sturarna; att båda prelaterna sökt stifta uppror mot deras lagliga konung; att de med lögner bedragit den enfaldiga allmogen; att de slutligen sökt indraga främmande krigshärar uti landet. Ej under sålunda, att en allmän oro försPordes; och det missledda folket började oför-

täckt yttra både missnöje och hat mot den förut så älskade konungen.

Denne ståndaktige herre kunde dock hvarken böjas eller brytas från det mål, han hade sig föresatt. Tvärtom beslöt han oförskräckt fortsätta sitt påbegynta företag. Han skref en lång kungörelse till rikets menige allmoge, vederlade klart och tydligt alla de om honom utspridda lögnerna, upplyste bönderna om presterskapets ränker och girighet, samt förkunnade, att han ämnade uti flera förståndiga och opartiska mäns närvaro låta anställa en undersökning angående de punkter i trosläran, hvarom så mycket tvistades. — Detta möte, bestående af alla slags fullmägtige från hela riket, utlystes till Westerås vid midsommarstiden 1527, och är den sedan så namnkunniga Westerås riksdag.

TRETTIONDE KAPITLET.

OM WESTERÅS RIKSDAG.

De påfviska spådde sig redan förut föga godt af detta möte. Högst ogerna såg Brasken, att trosläran blef för menigheten förklarad och att man någonsin vågade undersöka hennes satser. Ännu mera fruktade han för detta i konungens närvaro, ty Brasken sjelf, ehuru en dristig och klok man, hade dock, som alla andra, erfarit, huru Gustaf, med blick, röst, ord och åtbörder, ägde en sådan magt öfver folkets sinnen, att ingen tordes eller förmådde tala, långt mindre göra mot hans vilja. Derföre undvek också Brasken konungens möte, så mycket han kunde; denna gången måste han dock infinna sig.

Ständerna vore redan samlade, men riksdagen ej begynd, då konungen bjöd dem alla till ett gästabud. Då han stigit upp i högsätet, anvisade han rum vid sin sida åt riksens råd, dernäst satte han biskoparne, så menige adeln, presterskapet, borgerskapet och bönder-

na. Biskoparna, som förut alltid setat öfver rådet, sågo sig med harm sålunda nedflyttade.

Ingen vågade dock att utsätta sig för konungens vrede. De tego och höllo till godo de anvista platserna.

Dagen derefter församlades de på Braskens kallelse uti domkyrkan. Portarna stängdes, på det ingen främmande skulle få insmyga sig och veta, hvad de förehade. Då framkastades den frågan: huru de skulle bete sig, då det af så många föregående saker, och sist genom nedflyttande på gårdagens gästabud, var klart, att konung Gustaf allvarligen stode efter *deras egendodomar, magt och privilegier.* Biskoparna i Strengnäs och Westerås svarade härtill, *att de voro väl tillfreds, huru fattiga eller rika, konungen dem hafva ville, ty hade de litet att uppbära, så hade de ock litet att utgifva.* Detta eftergifvande tal misshagade högeligen biskop Brask. *I ären galne män, derest i sådant tillstädjen,* sade han; *vill konung Gustaf taga oss något ifrån, så tage han det med våld; icke med vår fria vilja och samtycke; på sådant sätt behålle vi full rättighet att klaga inför den helige fadren. En hvar tage sig väl till vara från att öfvergifva påfven. Många konungar och furstar hafva sig i fordna dagar sådant företagit, som denna nu gör; men alle hafva blifvit brände af den heliga fadrens dunderslag och bannlysning; och de förföljde andelige hafva i ro fått sitt tillbaka igen. Men falla vi från påfven, som är vårt lifsankare och försvar, så hafva vi eld och ris på alla sidor. Den helige fadren skall excommunicera oss, och konungen här hemma hålla oss föga bättre än trälar, så att vi icke få fördrista oss svara ett ord för kyrkans fri- och rättigheter.* — Vid detta Braskens tal togo presterna mod till sig och biföllo det han sade. De förpliktade sig med dyra eder, att ingalunda vika från påfven, och ingen Lutters lära antaga, så länge de lefde. Uppå allt detta gjordes ett stort bref, hvilket de alla underskrefvo och beseglade. Men,

oaktadt detta inbördes förbund och stolta beslut, buro de dock så stor räddhåga för konungen, att de nedgräfde det omtalade brefvet under en sten i kyrkhvalfvet, på det Gustaf ej skulle få någon spaning derom. Först 15 år derefter blef det åter uppletadt och framdraget i ljuset.

Dagen derpå begynte riksdagen, och alla kallades upp uti en stor klostersal, der samlingen hölls. Der gingo då upp tillsammans männer med mycket olika tankar: konungen med den fasta föresats att här alldeles krossa påfveväldet, eller afsäga sig ett annars vanmägtigt och föraktligt konunga-namn: Brasken med lika oryggligt beslut, att uti ingen del gifva vika; konungens anhängare, fulle af hopp, Braskens af fruktan; adeln, dels begärlig efter klostergodsen, dels konungen tillgifven, dels ock afundsjuk, såsom i synnerhet Ture Jönsson Roos, hvilkens högmod smickrades och uppblåstes af Brasken; slutligen borgare och bönder, väl kännande det myckna goda, de af konungens kloka regemente åtnjutit, dock till en del förvillade och uppretade genom de osanna rykten, som af konungens fiender utfördes, och i synnerhet genom det myckna ropandet om hans gudlöshet. — Då nu alla voro församlade, steg konungens kansler, Laurentius Andreæ, upp och började på hans vägnar ett långt tal. Deruti anfördes, *huru konungen, med Guds hjelp, fast mycken möda, räddat riket ur främmande våld; huru han af riksens ständer blifvit med många böner och stora löften öfvertalad att åtaga sig och bibehålla regeringen, oaktadt han sådant velat flere gånger undandraga sig. För allt detta hade otacksamhet, förräderi, lögnaktigt förtal och uppror blifvit hans lön.* Kansleren gick nu utförligt igenom alla de om konungen utspridda falska rykten, hvart efter annat, bevisande deras grundlöshet, så att det låg klart hvarjom och enom för ögonen. Derpå förkunnade han konungens beslut att afsäga sig kronan och ett så otacksamt besvär. Likväl ville han för ständerna uppräkna, hvaruti

han trodde rikets förnämsta olycka och de största hindren för dess välstånd bestå. Denna punkt gick förnämligast ut derpå, att kronans inkomster voro alltför ringa; klosternas och kyrkornas deremot alltför stora.

Allt detta var med den största utförlighet och klarhet genomgånget och afhandladt uti kanslerens tal. När det var slutadt, vände sig konungen till rådet och biskoparna, begärande deras svar. Rikshofmästaren Ture Jönsson Roos, den äldste af rådet, steg då upp och bad *konungen med tålamod höra deras svar*. Konungen jakade, väntande, att åtminstone adeln skulle blifva på hans sida. Men Ture Jönsson, eftersträfvande sjelf kronan, och i hemligt förbund med Brasken, ville nu visa, huru han, tvärt emot konungen, lemnade företrädet åt biskoparna. Han gaf tecken åt Brasken att föra ordet för de andra. Denne begynte: *Vi, som äro i det andeliga ståndet, måste bekänna, att vi hafva vår aldraheligaste fader tillsvurit och lofvat, att vi uti läran eller några andra andeliga saker ingenting utan hans samtycke, lof och minne företaga skola. Icke mindre äro vi vår nådige herre och konung lydnad, huldskap och underdånighet skyldige, dock, så vida det ej strider mot de dekreter och förordningar, som påfven och de allmänna kyrkomöten oss föreskrifvit hafva. Icke heller är oss görligt att något afstå af den heliga kyrkans egendom, det vare sig löst eller fast; ty påfven har befallt oss det i förvar hafva. Men de vidskepelser och oseder, som slemma prester och munkar hafva infört, må väl aflysas, och de, som sådant bedrifva, strängeligen straffas.* Brasken tystnade och satte sig. Konungen vände sig då till rådsherrarna, sägande: *Synes det eder, att detta är allt rätteligen svaradt?* Ture Jönsson och några af hans parti reste sig upp, sägande: *att de ej annat kunde förstå, än att biskopen i det närmaste svarat rätt, ehuru ej tillfyllest på alla artiklar. När så är,* sade den förtörnade och bedragne konungen, *så hafva vi icke lust att längre vara eder konung. Allt hade vi*

förmodat oss andra svar af eder. Men nu kan det icke förundra oss, att allmogen är galen och visar oss all olydnad, harm och förtret, sedan vi förnimme, att de hafva så goda tillskyndare. Få de icke regn, så skylla de på oss; få de icke solsken, göra de sammaledes. Händer dem hårda år, hunger och pestilentia, eller hvad det vara må, straxt måste vi hafva skulden. Detta är tacken för all den sorg och bekymmer, vi draga för menige rikets och allas eders välfärd. Vi måge arbeta på edert bästa, så mycket vi förmå, så hafva vi dock ingen annan lön derföre att vänta, än att i gerna sågen, det yxan sutte i hufvudet på oss, fast ingen törs sjelf hålla i skaftet. En sådan lön kunna vi likaså väl undvara, som någon af eder. Vi måste dageligen draga mer arbete och besvär än i veten eller kunnen förstå, både i inländska och utländska mål, för det vi skola hetas vara eder konung och hufvud. Likväl viljen i nu sätta öfver oss både munkar och prester, och alla påfvens kreatur. In summa sagdt, alla velen i dömma och mästra oss, ändock vi äre utkorade till eder konung och herre. Men hvem kan på slikt sätt vara eder konung? Vi tro icke, att den värrste i helvetet skall vilja det, än mindre någon menniska. Derföre mågen i det veta, att vi säga oss alldeles slätt utaf med att vara eder konung; i mågen dertill kora och välja, den eder godt synes. Kunnen i få någon, den der i alla motto vore eder alla och alltid till behag, såge vi det gerna. Dock skolen i vara betänkte på att lösa oss här redeliga ut, och betala oss vårt fäderne- och möderne-arf, det vi hafva kostat på riket. Då detta är skedt, så lofva vi eder, att vi vele draga vår kos af riket och aldrig någon tid komma här in igen. Vid dessa ord brusto tårarna fram uti konungens ögon. Han steg ned från sin tron, gick hastigt utur salen och derifrån upp på slottet, åtföljd af sina drabanter och närmaste vänner.

Bestörtning och häpnad uppfyllde härvid allas

sinnen. Kansleren steg upp; *drager öfverens*, började han, *i gode män, och bedjen Gud om ett godt råd! Ty här är en hög sak för handen. Antingen skola vi bedja konung Gustaf om nåd och återtaga honom och efterkomma hans vilja, eller också lösa honom ut af riket, och välja en annan konung.* Intet svar följde, ingen uti den bestörta församlingen vågade höja sin röst. Uti skilda hopar gingo och stodo de i salen, talande sakta och rådslående med hvarandra, men ingen ordning, ingen enighet förspordes, intet beslut blef fattadt, icke ens föreslaget. Mot aftonen skiljdes de åt; en hvar gick hem till sig; de flesta fulle af oro och bekymmer, några andra åter af glädje och hopp; bland dessa i synnerhet Ture Jönsson. När han skulle återvända till sin boning, befallde han sin tjenare gå framför sig och slå hårdt på trumma utefter hela gatan; bakom tjenaren följde herr Ture sjelf, stolt och förnöjd. *Trots,* sade han till dem han mötte, *att någon detta år skall af mig göra en hedning, Lutter eller kättare.* Konungen åter hade kallat till sig uppå slottet sina bästa vänner och gamla goda krigsbussar. För dem anrättades ett präktigt gästabud. Deras sånger och skämt, deras lust och lekar skulle öfverrösta eller dölja den harm och oro, som stormade inom konungens bröst. Dock var han fast i sitt beslut. Någon af hans vänner rådde honom att gifva efter för ständernas vilja. *Nej,* sade han, *hvarken med smyg eller hot skola de komma värts med mig. Får råttan komma åt osten, så slutar hon ej förr, än hon ätit upp honom.*

Andra dagen kommo ständerna åter tillhopa uti samma klostersal; men samma oenighet, samma förvirring rådde, som den första. Hvad den ena jakade, nekade den andra. Herr Nils Krumme ville framkomma med ett godt råd; men hans röst hördes ej öfver sorlet; likaså flere andra. Slutligen började bönderna ropa och bedja, *att de gode herrar af rådet och riddersskapet ville draga öfverens och bringa denna sak till ett enligt beslut; så att allmogen kunde få veta, hvar-*

efter de hade att rätta sig, och sedan draga hem igen. Men ingenting kunde afgöras. Då läto sig höra några röster bland bönderna, sägande: *Derest man vill betänka sanningen, så har konungen ingen något oskäl gjort. De kunde hans nåde ingenting tillvita. Ville ej rikseens råd snarligen göra här ett slut på, så skulle de sjelfva göra det; dock torde det då icke båta alla.* Häruti instämde borgerskapet; ja, de från Stockholm sade högt, *att de ville hålla staden i tre år tillhanda åt konungen.* Åter ropade de, *att ridderskapet, som högsta och första rösten gifva borde, skulle sig häruti utlåta.* Men ingen framstod. Ture Jönsson var i spetsen för ett stort parti af adeln, i synnerhet från Westergötland; häribland vore Måns Bryntesson Liljehök, Nils Winge, Ture Bjelke och flere; alla konungens motståndare och afundsmän, dock ännu hemligen. Desse hindrade en hvar bland den öfriga adeln från att tala till konungens fördel; men sjelfva tordes de ej heller nämna något om hans afsättande och en annan konung. Brasken sjelf, förnämsta orsaken till allt, och annars så djerf och rådig, kunde ej komma sig före med något. Han insåg nogsamt det förderf, som skulle träffa det älskade fäderneslandet, om Gustaf afsattes; han insåg lika nogsamt det förderf, som skulle träffa den af honom lika så älskade påfveläran, om Gustaf återtoge konungadömet. Sålunda tvekande, blef äfven han stum och rådlös. Böndernas och borgerskapets hotande rop fortforo. Då begärde kansleren Laurentius Andreæ ljud till att tala; men Ture Jönsson nedtystade honom straxt, fruktande i honom en konungens vän och anhängare. Bullret och oordningen tilltogo. Då framträdde slutligen herr Magnus Sommar, biskop uti Strengnäs, klappade uti händerna och begärde ljud. Han erhöll det, och talade sålunda: *Högeligen tacka vi herr Ture Jönsson för hans goda mening, att skydda och försvara kyrkans personer; dock fruktar jag, vi deraf kunna komma att åtnjuta mera*

ondt än godt; ty det vore illa, om vi så beskyddades och försvarades, att riket deröfver komme i obestånd. Vi vilja häldre taga vår tid, huru vi kunna. Riket begynner nu att i alla stycker komma sig väl före, så att intet annat än godt är att förvänta. Men att nu vedersaka konung Gustaf och kora sig en annan herre, det kan ett barn, än mera gammalt folk, begripa, huru det skulle bekomma riket. Desslikes att utlösa konungen för allt det, han riket påkostat, blifver oss besvärligt, ja omöjligt. Det är ock att förmoda, att Sverges hätska fiender, de der alltid stått efter vår ofärd, skola icke lemna oss länge i fred, derest vi låta konung Gustaf draga bort ifrån oss. När biskopen slutat detta tal, steg hela menigheten och en stor del af adeln upp, tackade honom, att han så visligen företagit saken, och var det då de flestas vilja, att de ingalunda skulle låta konungen fara.

Just i denna vändningen stodo flere af de förnämsta bland adeln och borgerskapet upp och begärde, att medan de nu vore alle tillsammans, de skulle få höra en grundelig disputats om den så kallade nya läran; så kunde hvar och en sjelf förstå, på hvilkens sida sanningen vore. Detta förslag behagade de flesta; de började ropa derpå, de påfviska till ringa gamman. Då måste återigen fram de gamla stridskämparna Olaus Petri och Peder Galle. Det blef först emellan dem en stor tvist, på hvad språk samtalet skulle ske. Peder ville på latin, Olaus på svenska. Så började de också sitt samtal; men bönderna begynte snart ropa på Gallen, att han skulle tala svenska, på det de måtte förstå, hvad som sades; och blef han sålunda tvungen att nyttja modersmålet. De tvistande fortforo intill sena qvällen, och ingendera ville erkänna sig öfvervunnen; men många bland åhörarne, som gått dit med full tro på påfveläran, gingo derifrån tvekande, om icke fullkomligt omvända.

Tredje dagen samlades ständerna åter; men rådet och ridderskapet ville ej heller nu någonting företaga

Då begynte bönderna och borgrarna att öfverljudt ropa, *att derest ridderskapet ville vara orsaken till rikets förderf, så skulle bönder och borgare med konungens hjelp derföre hemsöka och straffa dem. De hade redan i sådant ärende haft bud hos konungen.* Vid dessa ord förlorade de sammangaddade herrarna modet. De begynte alla, och i synnerhet Måns Bryntesson, att bedja Ture Jönsson *besinna deras farliga belägenhet, och icke hålla sig så styf mot konungen. Vi torde så taga saken före,* sade de, *att ingen af oss kommer hädan med lifvet.* Herr Ture svarade då: *Jag skall väl denna gången låta mig nöja. Dock skall konungen ingalunda tvinga mig till något Lutteri. Och,* tillade han, *vill konungen icke blifva goder, så få vi väl råd med honom på en annan tid.* Det blef då efter många och långa rådpläggningar beslutadt, att kansleren och Olaus Petri skulle sändas upp till konungen, förtälja ständernas ånger och deras bön, att han skulle värdigas vara deras hufvudman; de kunde sig annars ingalunda hjelpa. Sändebuden gingo och utförde sitt värf; men Gustaf svarade dem korteligen: *att hvad han sagt, det ville han blifva vid.* Med tårar och knäfall sökte de beveka honom; men förgäfves. De kommo åter med hans vägran, och tillika sjelfva så förfärade af hans stränghet, att de sade sig aldrig mera våga företaga en sådan beskickning. Bestörtning och oro sågs öfverallt. Snart afsändes tvenne andra herrar, biskop Magnus Sommar och riksrådet Knut Lilje, med samma bud. Men de återkommo äfven med samma svar. Då blefvo oron och oordningen fullkomliga: somliga greto, somliga ropade, andra rådplägade. Ture Jönsson och biskop Brask visste ej hvad de skulle företaga; de läste nogsamt uti den uppretade allmogens blickar, hvad de hade af dem att vänta. Den ene efter den andre gick emedlertid upp till konungen, sökande med tårar, böner, tal och knäfall, som hvar kunde bäst, att blidka honom. Slutligen gaf han efter och lät förkunna dem,

att han följande dagen ville träda med till dem uti deras församlingsrum.

Fjerde dagen kom, och mangrant samlade sig alla uti klostersalen, afvaktande sin herre och konung. De hade nu nogsamt fått lära sig inse, huru oumbärlig han var för dem. Omgifven af sina vänner och följd af drabanterna, nedgick konungen från slottet till ständernas samlingsrum. Vördnad och undergifvenhet syntes i hvarje blick, då han framträdde, och knappt hade han hunnit till sin plats, förr än hela församlingen begynte bedja honom återtaga kronan, utlofvande alla den största lydnad för hans vilja och trohet uti sina åligganden. Med dessa villkor, men också endast med dem, återtog Gustaf regeringen. Ständerna aflade strax en förnyad trohetsed; och allt, hvad konungen hade fordrat, beviljades med uppräckta händer. Vi skola deraf anföra endast det vigtigaste, såsom: 1. Att biskoparnas, kyrkornas och klostrens öfverflödiga rikedomar och inkomster skulle anslås till rikets och kronans behof; 2. Hvad före Karl Knutssons tid var bortgifvet till kloster och kyrkor, skulle återfalla till kronan; 3. Hvad sedan Karl Knutssons tid varit till kyrkor och kloster bortgifvet, såldt eller pantsatt, skulle få återtagas eller lösas af den, som fullgiltigt kunde bevisa sig vara närmaste arfvingen dertill. 4. Guds rena ord skulle predikas uti rikets alla kyrkor. Tillika afgjordes uti ett särskildt beslut, kalladt Westerås Ordinantia, att biskopar, domherrar m. m. skulle af konungen tillsättas, utan påfvens rådfrågande; att konungen skulle ega obeqväma prester afsätta, att prester i verldsliga mål svara för verldslig domstol; alla sakören tillfalla icke biskopen, utan konungen; arf efter prester tillfalla icke biskopen, utan prestens närmaste; Evangelium uti skolorna läsas o. s. v. Till allt detta måste presterskapet med ett öppet bref gifva sitt bifall, dock ogerna. *De samtyckte dertill*, skrefvo de, *emedan hvad af alla andra belefvadt och samtyckt var, det ville de ej emotsäga; mest derföre, att de icke*

skulle komma i misstanka för, att biskoparna med sin magt och sina starka slott kunde blifva konungen och riket till fara, såsom några biskopar fordom varit. De voro nu derföre tillfreds, huru rika eller fattiga hans nåde dem hafva ville. Sedan detta var underskrifvet och besegladt, tilltalade konung Gustaf sjelf biskoparna, och fordrade af dem deras slott; ty på denna tiden hade hvarje biskop en sådan stark befästad borg, som erkebiskopen hade haft på Allmarestäk. Först vände han sig till biskop Måns Sommar i Strengnäs, begärande af honom Tynnelsö, och biskopen lofvade straxt öfverlemna det; derpå till Harald Strömfelt och begärde Läckö; äfven denne jakade. Nu kom ordningen till den gamle Brasken. Konungen begärde af honom Munkeboda. Vid denna fordran pustade och suckade den gamle mannen tungt, han ville tala, men förmådde ej framkomma med något ord, hvarken ja eller nej. Då uppreste sig Ture Jönsson Roos och bad konungen *hafva anseende till biskopens ålder och förtjenster, samt låta honom få behålla sitt Munkeboda, så länge han lefde.* Men Gustaf sade der tvärt *Nej* till; och icke endast detta, utan han fordrade, att biskop Brask skulle straxt sätta borgen för sig, så väl derpå, att Munkeboda med sina tillbehör skulle riktigt öfverlemnas, såsom ock, att biskopen ej mera skulle något mot konungen stämpla. Åtta riddersmän åtoge sig denna borgen, och några fullmägtige afsändes straxt att emottaga slottet. Derpå framkallades de fyratio välbeväpnade män, som efter tidens sed hade följt biskopen dit. De måste träda fram och uppsäga sin trohet mot Brasken, samt gå uti konung Gustafs tjenst. Slutligen tillsades biskopen strängeligen och vid sin hals, att ej utan konungens synnerliga tillåtelse vika ur staden. De öfriga biskoparna lemnade sina slott, och härmed slöts denna märkliga handel.

Westerås riksdag hade ej varat länge; näppeligen 8 dagar voro förflutna, då den slutades; men aldrig har på en riksdag mera blifvit uträttadt; aldrig har ett riks-

dagsbeslut medfört en så fullkomlig omskapning. Krossad var hela den förfärliga påfvemagten uti alla sina leder; beröfvad sina rikedomar, sina privilegier, sitt stora anseende, dertill beständigt utsatt för kronans och adelns täta, ofta orättvisa fordringar; för Lutterska presternas angrepp och sjelf utan någon förmåga att kunna skydda sig mot så många, öfverallt påträngande fiender. Sverges rikes krona, från att förut vara alldeles utfattig och oförmögen att betala hälften af sina utgifter, blef på en gång rik. Konungen, förut tvungen att ofta och i de flesta stycken rätta sig efter biskopparnas och presternas vilja, fick åter vidsträcktare magt. Bönderna kände mycken lättnad uti sina skatter; men adeln vann dock ännu mer häruppå; ty otaliga gods återlöstes eller återtogos från klostren och kyrkorna; Gustaf sjelf, härstammande från de förnämsta och rikaste slägterna, eftergaf härvid ingalunda sin rättighet, utan erhöll en stor hop gods, hvilka sedan blifvit bekanta under namn af de Gustafvianska arfvegodsen. Det hände ofta, att adeliga herrar med våld och orätt ryckte till sig gårdar och ägor från kyrkorna; men de fingo dock snart erfara, att de uti Gustaf hade en sträng och uppmärksam herre. *I gode män,* skref han dem till vid underrättelsen härom, *ären fast välvillige att kännas vid många gods och gårdar, som i dock hafven föga rätt till. Skulle så tillgå, att en hvar måtte taga för sig, som han ville rappa och rycka till sig gods och gårdar utan skäl, börd och bevis, så skulle vi också kunnat bruka samma konst, det vi dock icke gjort hafva. Så måsten ock i, gode män, icke taga så till, som vore här hvarken öfverhet, lag eller rätt uti landet.*

TRETTIONDEFÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG GUSTAF OCH BISKOP BRASK.

Biskop Brask for hem ifrån denna riksdag, med tungt och sorgset mod. Han, förut en af rikets för-

nämsta herrar, kunde ej smälta den harmen, att se sitt anseende och sin magt så mycket inskränkt. Han, så innerligt tillgifven den påfviska läran, förmådde ej se, huru den dag för dag förvandlades, aftog, gäckades och alldeles afskaffades. Han beslöt att fly riket och en för honom så sorglig syn. Han ville dock, att de riddersmän, som uti Westerås för honom gått i borgen, icke skulle något lida och beslöt alltså att nyttja förställning. Då Gustaf kort efter riksdagen kom till Östergöthland, mottog Brasken honom ödmjukt och undergifvet, anrättade för honom ett präktigt gästabud i biskopsgården, och ställde sig derstädes så glad och förnöjd, att konungen slutligen började tro honom om allt godt, och det blef mycket tal och skämtan dem emellan. Då biskopen nu såg, att Gustaf var vid så godt mod, begärde han, att konungen ville befria de åtta riddersmännen från den borgen, de för honom sig åtagit, hvilket Gustaf också genast gjorde. Sedan begynte han tala om Gottland, sägande att, fast det i verldslig måtto hörde nu under Danmark, så lydde det dock uti andelig måtto under Linköpings stift, hvarföre han begärde Gustafs tillåtelse att resa dit och visitera kyrkorna. Gustaf jakade härtill gerna; det var honom ej okärt, att det sålunda bevisades, att Gottland ursprungligen hörde till Sverge.

Då Gustaf hade rest derifrån, skyndade Brasken att samla tillhopa en stor mängd dyrbarheter och penningar från kyrkorna uti Östergötland och Småland. Allt nedpackades uti stora kistor, fördes till Söderköping och lades der på ett godt fartyg, på hvilket slutligen biskopen sjelf steg om bord och afseglade. Han uppehöll sig först någon tid på Gottland, men for sedan derifrån. Då fartyget lemnade Gottlands-stranden, sade biskopen: *Nu må blåsa hvad vind, som vill, blott den icke för tillbaka till Sverge.* Resan gick lyckligt, och han landsteg uti Dantzig. Derifrån skref han straxt konungen till, återfordrade Munkeboda, beropade sig på konungens eget samvete, att Westerås recess varit

våldsam och olaglig, samt sökte afvända konungens sinne från hela religionsförändringen. Men härmed uträttade han ingenting annat, än att han fick ett skarpt och allvarsamt svar. Ja, om Brasken ej lyckats få skyddsbref af konungen i Pålen, så hade han af Dantzigsboarne blifvit utlemnad på Gustafs stränga fordran.

Uti Dantzig träffade han den afsatte erkebiskopen Johannes Magnus. De båda prelaterna uppehöllo sig der en tid tillsammans, arbetande på att omvända Gustaf från Lutterska läran. Slutligen flyttade Johannes Magnus till Italien. Biskop Brask stannade qvar och vistades någon tid uti Oliva kloster utanför Dantzig. Men sina sista år tillbragte han uti klostret Landa, längre in uti Pålen. Liksom erkebiskop Johannes deltog han aldrig uti någon af de många stämplingar, som förehades mot konung Gustaf. Men tidt och ofta skref han till sina vänner uti Sverige, förmanande dem troget och innerligt att blifva ståndaktige uti fädernes tro, den gamla katolska läran. Sjelf denna lära trogen i döden, och hafvande för henne uppoffrat allt, afled han slutligen uti nämnde kloster år 1538.

TRETTIONDEANDRA KAPITLET.

OM DALEJUNKAREN OCH DET ANDRA DALEUPPRORET.

Peder Sunnanväder hade alltid och i allt sökt konung Gustafs värsta. Korrt före sin död hade han funnit en ung bondedräng, som mycket liknade Sturarna. Hans rätta namn var Jöns, oäkta son till en bondpiga uti Björkstad socken i Westmanland. Från barndomen hade han tjent hos höga herrar, så att han lärt sig deras åtbörder och talesätt. Dertill var han vacker, qvick och vältalig; men äfven otrogen, falsk och tjufaktig, hade också redan en gång blifvit bortkörd från sina herrar för stöld skull. Denne yngling

tyckte biskop Sunnanväder vara för sina afsigter passande. Han intalade honom att utgifva sig för Sten Sture den yngres äldsta son, herr Nils, och att söka uppreta Dalkarlarna med klagomål öfver, huru konungen för afund skull förföljde alla Sturarna. Slutligen underrättade han Jöns noga och väl om allt, som angick Sturarna, på det han ej genom okunnighet härom skulle förråda sig. Efter detta blef Sunnanväder kallad till Stockholm, samt derstädes halshuggen, som förut är omnämndt.

Men Jöns beslöt att draga nytta af det, han fått lära sig, och blef ingalunda skrämd af sin mästares missöde. Han styrktes så mycket mera uti detta sitt förehafvande, som den rätte Nils Sture, en gosse om tretton år, vid denna tiden dog i Stockholm. Jöns begaf sig då långt upp uti Dalarna till Leksand, Orsa och Mora socknar. Här gick han omkring i bygden, beklagade sig högligen öfver konungens hårdhet och gudlöshet och inbillade Dalkarlarna allehanda osanningar. Sedan de sålunda hvar för sig voro uppretade, sammankallade han dem alla till ett möte, hvarest han framstod och talade mot konungen. *Han sjelf*, sade han, *hade tillika med sin moder, fru Kristina och sin yngre broder varit hållen uti konungens hof föga bättre än uti ett fängelse. Han hade för konungens afunds skull ingenting fått i sin barndom lära; ja, han var så förhatlig för Gustaf, att denne städse grep efter värjan, så snart Nils Sture kom för hans ögon. Derföre hade han nu flytt från en sådan tyrann och lemnade sig uti de redliga Dalemäns händer och beskydd. Sitt lif aktade han dock föga emot det, att konungen förderfvade hela riket; i thy att han så tungt beskattade bönderna, mördade biskopar, plundrade kyrkor, förstörde kloster och förkastade den kristna tron, varande sjelf den argaste Lutteran och hedning och uti allt olik den älskade riksföreståndaren herr Sten, hans salige fader.* Då han nämnde dennes namn, begynte han att bitterligen gråta, föll sjelf

på knä och *bad de redlige Dalemän göra sammalunda och läsa ett Pater noster för hans faders själ.* Dalkarlarne, upprörda, begynte gråta, föllo på knä och bådo med andakt för sin älskade aflidne höfdinge. Sonen, som de trodde, omfattade de med all kärlek och tillgifvenhet, gåfvo honom lifvakt och lofvade för honom hålla lif och blod osparda. Efter denna lyckliga början begaf sig Jöns ned till Rättvik, ämnande der spela samma spel. Men Rättviksboarna vore honom för sluga. De sade honom rakt i ansigtet; *att han ej var Sten Stures son, och om han det också vore, så skulle de dock ingalunda förgäta, hvad de voro konung Gustaf skyldige.* Med detta svar måste Dalejunkaren, ty så kallades han vanligen, vända om igen. Han bad då sina anhängare än en tid hålla sig stilla, medan han sjelf for öfver till Trondhem. Här lyckades det honom att inbilla erkebiskopen och flere af de förnämsta, att han verkeligen var Sten Stures son, hvadan desse, som voro konung Gustaf mycket gramse, upptogo honom bland sig, gjorde honom mycket bistånd, och lofvade än mera. Dalejunkaren friade också derstädes till en rik adelig jungfru, blef med henne förmäld, samt erhöll af hennes slägt mycket biträde och penningar. Bland annat fick han en svåra stor guldkedja, den han sedan aldrig försummade att bära, då han talade med bönderna. Slutligen återvände han till Dalarna, hafvande med sig något manskap, som hans vänner i Norrge utrustat. Mora, Orså och Leksands socknar emottogo honom med samma tillgifvenhet, som förut. I Rättvik, Tuna och Gagnef fick han det svar af bönderna, att de ville hvarken hålla med honom eller med konung Gustaf; men då han nedkom till Hedemora, Skedevi och Husby socknar, mötte honom hotande bud ifrån bönderna. Han ville skrämma dem och tågade dit, åtföljd af en hop sina anhängare, men måste snart med hugg och slag vända tillbaka. Med dessa socknar förenade sig nu de förut tvekande Rättviks, Gagnefs och Tunamännerna. De skickade bud

till Gustaf med berättelse om upproret, begärande krigsfolk till hjelp deremot; och tillika afsände de varnande bud till sina förledde bröder uti öfre Dalelaget, så att dessa började besinna sig och gjorde stillestånd, tills de kunde till visso få veta, om Dalejunkaren vore herr Stens son eller ej.

Vid första underrättelsen om denna oro, sände Gustaf på en gång bud till konung Fredrik i Danmark, att upprorsstiftaren ej i Norrge måtte erhålla något understöd; tillika skickade han en hop krigsfolk till Dalarne och med dem ett bref från fru Kristina Gyllenstjerna till Dalejunkaren och de upproriska. Desse sammankallades och brefvet upplästes för dem med hög röst. Fru Kristina bekände deruti och bevittnade för de *gode män af Dala. att denne Daletjuf for med idel lögn och bedrägeri. Han vore ingalunda hennes son.* Men till Dalejunkaren skref hon: *Jag hafver icke glömt huru många barn Gud mig gifvit hafver med min salige herre, herr Sten. Min älsta son, Nils, hafver jag sett död i ansigtet. Hvar min andra son, Svante är, vet jag väl; desslikes ock alla mina andra barn. Men dig kännes jag icke vid. Ditt eget samvete skall vittna, att du ljuger inför Gud och menniskor.* Vid dessa ord vände sig de förvånade Dalkarlarne till Dalejunkaren och frågade, *hvad han ville svara härtill.* Men den illsluge stalldrängen sade då, *att hans moder, fru Kristina, blygdes för att kännas vid honom, emedan han var född före äktenskapet; det ock de redlige Dalamän kunde se, emedan han var så mycket äldre, än sedan herr Stens bröllopp.* Men de redlige Dalamän tyckte detta vara den ädla frun alldeles för nära sagdt, och ifrån denna stund drogo sig många ifrån hans parti.

Emedlertid hade han ännu stort anhang i de norra socknarna. Dessa skrefvo till konungen, uppräknade för honom alla sina klagopunkter, somliga löjliga, andra orimliga, de fleste falska. Konungen svarade härpå med den största foglighet och tydlighet, veder-

läggande och förklarande hvarje punkt. Bönderna klagade t. ex. *öfver den nya läran och deröfver att konungen och hans folk åto kött om fredagarna.* Konungen svarade: *att bönderna ej skulle bry sig om sådana saker, dem de slätt intet förstodo.* Bönderna klagade *öfver dyr tid;* konungen svarade: *att sådant icke stått uti hans makt att hjelpa.* Bönderna klagade *öfver, att uthackade och sönderskurna kläder brukades;* konungen svarade: *att han dertill ingen tvingat; men huru han klädde sina hofmän, det ville han ej, att bönderna skulle mästra. Han måtte ju följa andra furstars sed. De svenska äro ej getter och svin mer än andre.* Med sådana svar, oftast allvarsamma och förklarande, någon gång skämtande, måste de sig denna gången nöja. Dalejunkaren for äfven ifrån dem med åt Wermland, der han föröfvade allehanda öfvervåld, samt slutligen in åt Norrge; och förblef det nu en tid någorlunda lugnt uti Dalarna.

Under denna mellantid var det, som det förut omtalade Westerås möte hölls och som Brasken flydde till Dantzig. Nu skedde också konungens kröning den 12 Jan. 1528. Ofta förut hade Gustaf blifvit uppmanad att låta kröna sig; men han, som icke ville aflägga den förut brukliga kröningseden att beskydda en hvar, och i synnerhet de andeliga vid deras privilegier, hade beständigt uppskjutit den. Efter Westerås riksdag var ej mera fråga om en sådan ed. Kröningen gick för sig med all den tiden öflig prakt och högtidlighet.

Under allt detta förspordes mycket missnöje uti landet, i synnerhet öfver den nya läran. De gamle katolikerne kunde ej utan förargelse se, huru de Lutterske åto kött om fredagarna, huru klostren öfvergåfvos, presterna gifte sig, till och med det, att messan och gudstjensten förrättades på svenska var en nyhet, den de ej kunde lida. *Messan,* sade de, *hade förut varit en helgedom, den endast presterna kände. Nu kunde hon som en gemen visa sjungas af drängarna, då de fara på sina slädar till skogen efter ved.* Uti

Småland utbröt detta till våldsamhet, och en af konungens fogdar blef af bönderna ihjälskjuten. Värst blef det dock snart uti Dalarna. Dalejunkaren började åter fara der ut och in öfver gränsen, uppäggande bönderna, så att desse utforo uti hotelser och våld emot konungens fogdar, samt höllo icke inne med åtskilligt försmädeligt och djerft tal mot honom sjelf.

Gustaf såg klarligen, att denna leken ej länge skulle duga; utan beslöt göra derpå ett hastigt slut. Han samlade 14000 goda krigsmän och red med dem upp till Dalarna, stämmande menige allmogen sig till möte vid Tuna landsting. Dalkarlarna kommo, både skyldiga och oskyldiga. De uppställdes i en hop på slätten, krigsfolket uti fulla vapen rundt omkring; några medförda kanoner riktades emot bönderna, och konungen sjelf uti glänsande harnesk, omgifven af sina rådsherrar och drabanter, tog sin plats midt framför samlingen. Först framträdde då en af konungens herrar och uppläste högt en skrifvelse till Dalkarlarna från hela rikets öfriga innebyggare. Desse förebrådde deri Dalkarlarna *deras otacksamhet mot konungen; deras lättsinnighet till uppror, hvarmedelst de ådrogo både sig och det öfriga rikets innebyggare stor tunga; deras dåraktiga högmod att tro sig hafva rätt att till- och afsätta hela rikets konung. Om Dalkarlarna ej härpå gjorde snarligen slut, så skulle rikets menige allmoge derföre veta straffa dem såsom hans nådes, rikets och allas uppenbara fiender.* Sedan detta bref var uppläst, talade Måns Bryntesson Liljehök till bönderna å konungens vägnar. Han frågade dem *hvarföre de nu brutit sitt trohets- och huldhetslöfte och sålunda glömt eller illa lönat den förlåtelse, konungen dem förra gången på Tuna hed hade gifvit, då de hade varit med uti biskop Sunnanväders uppror?* Dalkarlarna, ännu trottsiga, svarade: *att de visste sig intet hafva brutit sedan den tiden.* Måns Bryntesson sade: *Det är nog förbrytelse, att hafva ett olydigt och förrädiskt hjerta mot sin konung, och med hot och hugg möta hans*

tjenare och sluteligen bruka sin mund till spotska och försmädliga ord emot sin herre och konung, hvilket allt efter Sverges lag borde med lifvet gäldas. Sådant hade de gjort. Derest de derföre icke nu straxt ödmjukade sig och lofvade bättring, så vore de värde, att hans nåde så straffade dem, att ingen med lifvet skulle komma derifrån. Då Dalkarlarne hörde dessa ord, sågo det uppställda krigsfolket och de laddade kanonerna rundt omkring och midt framför sig den stränga konungen, så förlorade de modet och började bedja om rådets förbön. Gustaf lofvade dem då tillgift, men med det villkor, att de sjelfva skulle bland sig utmönstra Dalejunkarns förnämsta anhängare, på det skyldiga och oskyldiga ej måtte förblandas. Så skedde. Allmogen sjelf uppropade anförarna för upproret, till största delen en hop katolska prester. Dessa ställdes afsides från den öfriga hopen. Rådet ransakade på stående fot deras uppförande och dömde dem till döden; och så snart rådet fällt deras dom, framkom bödeln och fällde deras hufvuden. Då bönderna sågo blodet rinna, störtade de förskräckta på knä, tiggde af konungen nåd för Guds skull, utlofvade med hand och mund att bättra sig och hädanefter aldrig mera tro någon skalk och förrädare. Gustaf tillsade dem då sin gunst och nåde igen, lät dem svärja ny trohetsed och sedan draga hvar och en hem till sitt. Sjelf reste han genom Helsingeland och Gestrikland, hållande derstädes möte med de förut oroliga bönderna. Sedan han sålunda återställt fred och lugn uti de norra landskapen, vände han tillbaka till Stockholm.

Dalejunkaren hade, medan detta påstod, flytt till Norrge. Men då nu alla visste hans bedrägeri, fick han derstädes ingen hjelpare utan endast ovänner. Han for då på ett skepp till Rostock, sökande der sällskap med de landsflyktige svenska herrarna. Men då Gustaf fick veta, hvar Jöns var, ditsände han en sin hofman med bref till borgmästaren uti Rostock, hvarpå Jöns fängslades och anklagades, dock ej för sitt uppror,

utan för den stöld, han som stalldräng begått, öfverbevistes och blef halshuggen 1530.

TRETIONDETREDJE KAPITLET.

OM ÖREBRO MÖTE.

Konung Gustaf fullföljde emedlertid sitt påbegynta verk med all ifver. Han lät sammankalla menige presterskapet till Örebro i början af året 1526. Der blef närmare bestämdt angående flere, af de omtvistade troslärorna, samt huruledes gudstjensten skulle förrättas, ty nu var uti hela riket en sällsam blandning af Lutterska och påfviska läran. Genom konungens pådrifvande blefvo här många af de påfviska vidskepelserna och irrlärorna afskaffade, dock allt med mycken försigtighet för det enfaldiga folkets skull. Lutters namn tordes ingen nämna, ty folket, som alls icke kände hans läror, trodde på de gamla presternas ord, att han var en gudlös och förhärdad kättare. Många vidskepelser måste äfven ännu tillåtas, dock blefvo de oskadligt förklarade: så sades t. ex. att vigvatten skulle få brukas, dock ej såsom det der kunde aftvå menniskornas synder, utan som en påminnelse om dopet. — Pelegrimsresor voro onödiga, ty Gud är allestädes närvarande; dock kunna de vara nyttiga, för att på dem få bättre undervisning uti kristendomen. — Att fasta är ingen gudstjenst; det tjenar blott till att späka lekamen, o. s v. — Efter de grunder, som på detta kyrkomöte blifvit antagna, utarbetade Olaus Petri för den svenska gudstjensten en handbok, som samma år utkom. Oaktadt han uti denna bibehöll många af de påfviska ceremonierna, så föranledde den dock ett häftigt knorr. Många af de gamla presterna hade fromt och enfaldigt läst den gamla latinska messan, utan att veta eller någonsin eftersinna hvad den inneböll; men de voro från barndomen uppväxta i den fasta tro och öfvertygelse,

att den tillika med påfviska gudstjensten var helig och gudomlig. Dessa, utan att känna, utan nog lärdom, att kunna lära sig känna den nya läran, betraktade den såsom ett gudlöst kätteri; de klagade öfver, att den gamla goda tiden var förbi, och önskade sig djupt under jorden, för att slippa se det förderf och den ondska, som utbredde sig öfver verlden. Med dessa instämde en stor del af det enfaldiga folket, hälst qvinnor och åldrige, gråtande och jemrande sig öfver dessa förskräckliga nyheter och den ogudaktige konungens djerfhet. Dessas välmening, fromhet och enfald begagnades af dem, som voro konungens fiender, särdeles af några illistiga katolska 'prester, som åstundade tillbaka de gamla tiderna, då de ensamma egde all magt och alla rikedomar. Så häftigt blef detta missnöje, att konungen nödgades skrifva till de evangeliska lärarne, att de skulle med all foglighet gripa verket an hos de enfalldige; icke med onödig häftighet, långt mindre med våld uppreta dem. Enhvar måtte få följa sin öfvertygelse; ja sjelfva latinska gudstjensten måtte brukas, der sådant önskades; då valet blef fritt, skulle folket snart nog af sig sjelft heldre välja den svenska gudstjensten. Så skedde äfven; men länge qvarblefvo lemningarna efter den latinska. Ännu uti den gamla 1695 stadfästade psalmboken bibehöllos flere latinska psalmer, och i aflägsna skogsbygder får man ännu, ehuru sällan, höra gammalt vidskepligt bondfolk läsa latinska böner, dock så förvända, att man knappt kan gissa sig till, hvad de fordom betydde. Vi vilje här afskrifva en sådan med dess latinska ord, så vidt de kunna gissas.

Arie Marje grase domar i	Ave Maria gratias, domine
dike, buller i amen, Maja	, dico
i more, Mechel i brore,	— — — Mariam
Messerse,	oro, mecum labora, mise-
Böcker bree, Guds ord,	rere
Amen.	— — — — Amen.

TRETIONDEFJERDE KAPITLET.

OM GÖRAN DOMPROST.

Af hvad förut berättadt är om Ture Jönsson, kan en hvar nogsamt förstå, att han i sin stolthet var föga nöjd med konung Gustaf. Allt sedan Westerås riksdag hörde man derföre den gamle herren framkasta hotande ord om den *kätterska och tyranniske konungen*. En arftvist ökade oviljan än mer. Ture Jönsson måste efter rådets dom återbära åt Gustaf betydliga egodelar, och detta kunde han aldrig glömma. Han skref till sina vänner och anhörige öfver hela riket och uppmanade dem till resning. Hans bref verkade öfverallt hos de missnöjda, dock mest i Westergötland. Från detta landskap härstammade Ture Jönssons hela slägt. Uti tretio år hade han sjelf varit lagman derstädes och före honom flere af hans förfäder; så att westgötarna voro vane vid att anse honom såsom deras herre och höfvitsman. Han fick också straxt medhåll af de förnämsta i landet, Måns Bryntesson Liljehök, Ture Eriksson Bjelke, Nils Winge och biskopen i Skara, Magnus Strömfelt. Med dessa följde nästan hela westgöta adeln, utom Matts Kafle till Sjötorp, hvilken hvarken med lock eller pock kunde förmås att deltaga i de andras förehafvande, utan tvertom arbetade mot dem allt hvad han förmådde.

Äfven uti Småland utbrast missnöjet till öppet uppror. De evangeliska lärare, hvilka konungen efter Örebro möte ditsändt, fördrefvos med våld derifrån likasom i Westergötland. Konungens svåger grefven af Hoja och hans fru Margareta Wasa, hvilka just nu reste genom landet, blefvo af de upproriska tagna till fånga, och slutligen samlade sig folket från flere härader och Jönköpings stad vid Lekaryds kyrka den 4 April 1529. Härifrån sände de bref till de upproriska i Westergötland, begärande biskop Magnus och Ture

Jönsson till anförare och tillika till Östergötland, nemligen ett uppmaningsbref att fördrifva konung Gustaf. Många uti Östergötland hade nog lust härtill; men tvenne ting voro, som tillintetgjorde de upproriskes anslag. Först att deras egen anförare, borgmästaren Nils Arfvidsson i Jönköping, var konungen hemligen tillgifven och underrättade honom om allt. För det andra, att herr Holger Carlsson Gera till Björkvik och Måns Johansson Natt och Dag till Bro, tvenne redlige och der i landet mycket ansedde herrar, kraftigt och troget arbetade emot upproret.

Ture Jönsson fägnade sig emedlertid ej litet öfver det understöd, han sålunda väntade från Småland; mest räknade han dock på sina söner. Han ägde trenne, alla mägtiga och ansedda män. Den äldste, herr Johan Turesson, var en skön, ansenlig och tapper herre. Uti sexton år hade han med största ära tjenat hos främmande furstar, konungar och slutligen hos sjelfva kejsaren. År 1525 kom han hem, ville dock straxt fara ut igen; men konung Gustaf gjorde allt för att behålla den krigserfarne herren uti riket. Han gaf honom stora förläningar, upptog honom uti rådet, och understödde det giftermål, som snart bragtes å bane mellan honom och Sten Stures enka fru Kristina Gyllenstjerna, och sålunda fästad, stannade herr Johan qvar uti sitt fädernesland. På denna sin son byggde Ture Jönsson stora förhoppningar, hälst efter giftermålet med Kristina. Alla Sturens anhängare skulle hädanefter äfven blifva hans, och Johan samt Kristina skulle snart, af afundsjuka mot Gustaf, deltaga uti de andra missnöjdes stämplingar. Så trodde Ture Jönsson. Han bedrog sig. Sonen och qvinnan öfverträffade fadren och gubben både uti trohet och förstånd. Herr Johan varnade sin fader ömt för dessa oförnuftiga, förderfliga företag, och på Kristina Gyllenstjernas trohet mot konung Gustaf kan ej den minsta skugga af misstanka kastas. Så som hon förut visat sig, sådan för-

blef äfven den ädla fruu, dygdig, högsinnad och trofast i alla skiften.

Den andra sonen, herr Lars till Penningeby, liknade sin broder Johan. Likasom denne var han förmäld med en annan fröken Kristina Gyllenstjerna; likasom denne, var han af konungen väl ansedd och gynnad; likasom denne, afskydde han alltid fadrens baksluga stämplingar och var sin konung trogen. Till dessa tvänne sina söner skref nu Ture Jönsson flera bref och sökte uppägga dem. Det var ett svårt prof för sönerna, dock beslöto de, att icke en gång för fadrens skull bryta mot fäderneslandet. De reste genom natt och dag till konungen, lemnade honom brefven ännu ouppbrutna, samt lofvade att för konungens sak uppoffra lif, blod och allt, fastän deras far hade inlåtit sig i detta ovisa och galna företag.

Annorlunda uppförde sig herr Göran, Ture Jönssons yngsta son. Han var domprost i Uppsala, och vi hafva förut omtalat, huru han 1526 derstädes ville disputera med konung Gustaf om Decretales *). Då Göran fick sin faders bref samt underrättelsen om upproren i Småland och Westergötland, trodde han tiden nu vara inne att störta konungen, och ville Göran domprost dertill gerna göra, hvad han förmådde. Han for ut till sin sätesgård Björnö i Frötuna socken. Här samlade han en hop förlupna bonddrängar och tog hundrade af dem uti sin tjenst såsom lifvakt. Fastän ingen fara hotade, tordes han dock icke länge dröja uti gården, utan drog ut till en skog derbredvid, högg ned stora bråtar omkring sig och ditförde allehanda lifsmedel. Hat emot och fruktan för konungen ängslade den stackars domprostens hjerta.

Gustaf trodde i början, att Göran gjorde så af fruktan, att få lida för fadrens brott. Han sände honom derföre bud *att hålla sig stilla; han hade af konungen intet att frukta.* Tillika medföljde bref från

---

*) Se sidan 84.

hans bröder och anhöriga med varningar att ej deltaga uti fadrens stämplingar. Men Göran domprost blef beständig uti sitt hat mot konung Gustaf, äfven i sin fruktan. Han drog sig baklänges allt längre från konungen upp genom Roslagen och Gestrikland till Helsingeland, låtande öfverallt uppläsa fadrens bref, samt med hugg och slag fördrifva de lutterska presterna. Ju längre han kom från Stockholm, desto modigare blef han. Slutligen kom han till Bollnäs kyrka. Der fick han stort anhang af presterne och bönderne, samt lät fängsla konungens fogde der i trakten; hvarpå domprosten tog qvarter på Bollnäs prestgård. Detta oväsende försporddes snart uti socknarna omkring; och visste folket ej så rätt, hvem de skulle hålla sig till. Då var der en annan prestman, herr Erik i Norrala, en redlig man, konungen trogen och af sina bönder högt ansedd och älskad. Han sammankallade hastigt alla sina socknemän, uppmuntrade dem till trohet och tapperhet, samt tågade med dem man ur huse uppåt Bollnäs, för att fånga den oroliga domprosten. Denne stod uti ett fönster i prestgårdsloftet, då han på långt håll fick se de antågande norrala-karlarna. Han var ingen stor hjelte eller härförare. Förskräckt sprang han ned, smög sig ut genom en bakport och skyndade undan åt skogen, utan att förut ens underrätta sina män om den annalkande faran. De blefvo också öfverraskade och fängslade af norrala-karlarna, och konungens fogde befriades. Nu sammankallade herr Erik bollnäs-bönderna, förehöll dem deras lättsinnighet och trolöshet med sådan kraft, att de alla föllo till bönboken. Herr Erik sade dem, att de derigenom lättast kunde återvinna konung Gustafs nåd, om de sjelfva uppsökte och utlemnade den förrymde domprosten. Glada jakade de härtill och började straxt sin jagt. Göran domprost hade emedlertid, full af ångest och oro, irrat omkring uti den vida skogen, icke vetande hvad han borde företaga sig. Slutligen kom han till en stor skogssjö, Herten benämnd, steg der i en ökstock och rodde ut

från stranden, troende sig sålunda vara i större säkerhet. Några af de sökande bollnäs-boarne fingo snart se honom, der han satt. Tyst men hastigt togo de en hop andra ökstockar och rodde obemärkta mot honom. Då domprosten såg sig icke kunna undkomma, ville han i förtviflan störta sig uti sjön: men det gick ej fortare dermed, än att bönderna hunno fram och höllo honom qvar i båten; dock i sin förbittring ryckte han guldkedjan af halsen, strök alla ringar af fingrarna och kastade alltsammans långt ut i sjön. Hälldre ville herr Göran se sina klenoder uti vattnets djup, än uti den förhatade konungens våld.

Han nedfördes till Uppsala och Stockholm; der han fick åtnjuta all beqvämlighet, men hölls likväl uti strängt förvar, till dess fadrens uppror var slutadt. Då släpptes han på fri fot igen och fick alla sina egodelar tillbaka. För brödernas trohet ville Gustaf ej vara strängare; kanhända tyckte han sig ej heller hafva stor orsak att frukta en sådan moståndare, som Göran domprost var.

TRETIONDEFEMTE KAPITLET.

OM HANS VÅGHALS.

Westgöta-herrarna fortforo emedlertid uti sitt brottsliga företag, oaktadt bref ankommo från de andra landsorterna med varning, att ej förorsaka något obestånd uti riket. Af fruktan likväl, att konung Gustaf skulle få någon säker underrättelse om deras förehafvande, satte de vid Hofva en vakt af tusen man, som borde hindra att intet bud skulle från Westergötland komma öfver Tiveden upp till konungen. Till anförare för denna vakt förordnades en prest, benämnd Nils i Hvalstad, som förut varit biskopsfogde på Läckö och som högeligen hatade konung Gustaf. Till denne herr Nils sände de upproriske alla sina bref, och skulle han med

säkra bud förskaffa dem till deras ägare uti öfre Sverge. På sådant sätt kunde konungen icke få veta, hvad som uti Westergötland förehades; hvilket dock var honom ganska angeläget.

Det var vid denna tiden en ung stadstjenare i Stockholm, för sin djerfhet kallad Hans Våghals. Han var bördig från Westergötland och kände der ganska väl folket samt alla vägar. Denne man blef hemligen nedskickad för att skaffa konungen tillförlitlig kunskap om tillståndet i landet. På skogsvägar och hemliga stigar smög sig Hans Våghals förbi vakten vid Tiveden och kom till sina slägtingar, der han uppehöll sig några veckor. Då han förskaffat sig all den underrättelse han kunde få, köpte han tillsammans en hop westgöteostar, begaf sig upp mot Tiveden igen, och lagade med flit så, att han föll uti vaktens händer. Herr Nils i Hvalstad ansatte honom hårdt, tilltalande honom som en spejare; men Hans Våghals ställde sig helt enfaldig och svarade, *att han ej varit i Uppland på fyra år, ämnade sig dock nu dit, för att sälja sina ostar.* Denna ursäkt hjelpte ej. Han återfördes till länsmansgården vid Hofva och fyra karlar sattes till att bevaka honom. Hans Våghals låtsade ingenting om, utan åt och drack, betalande allting rundeligen, så att länsmannen var med honom väl tillfreds. Efter några dagar låtsade han blifva sjuk, pustade och höll sig mycket illa, så att han lades till sängs och alla tyckte det vara stor synd med den stackars osthandlaren; ja vaktkarlarna öfvergåfvo honom ofta långa stunder; han var, tyckte de, af sin sjukdom tillräckligen bevakad. Hans Våghals hade emedlertid sett herr Nils oförmärkt nedsätta en ask i en mörk vrå af rummet; och tyckte han sig förstå att den månde innehålla åtskilligt om de upproriskas förehafvande. Då han derföre en dag var ensam, steg han tyst upp, tog till sig asken, öppnade den och fann deruti en hop bref ifrån Ture Jönsson, Måns Bryntesson, Ture Bjelke och flere de förnämste upprorsmännen. Dessa bref voro ställde till deras vänner

i Svea rike och innehöllo fullkomliga bevis om alla deras företag. Då Hans Våghals genomögnat några af dem, nedlade han dem åter i asken och satte den tillbaka i vrån. Han började derefter sucka och jemra sig ej mindre än tillförne, så att alla trodde honom vara en dödssjuk man, den der icke behöfde vaktas. Men om natten, då alla somnat, tystnade Våghalsen med sin jemmer, steg försigtigt och tyst upp, tog asken, smög sakta ut ur stugan: begaf sig åt skogen och sedan kunde ingen taga honom fatt. På detta sätt undkom han och anlände slutligen välbehållen med sin brefask till konungen. Gustaf belönade honom rikligen, men befallde tillika den fullkomligaste tystnad. Ingen visste hvarken, hvar Hans Våghals varit, eller hvart de förlorade brefven tagit vägen.

TRETIONDESJETTE KAPITLET.

WESTGÖTA-UPPRORETS SLUT.

Westgöta-herrarna hade emedlertid kommit öfverens om att taga en ny konung och dertill utsett Ture Jönssons svåger, Måns Bryntesson Liljehök, en ung, storväxt, vacker och vältalig man och till kroppen mycket passande till konung, dock icke så till själen. Fromsinnad, obeslutsam och ej synnerligen djuptänkt, var han ingen farlig medtäflare för Gustaf Wasa. Då de sammansvurne begynte bevisa honom undersåtlig vördnad, inbillade han sig vara säker om sin höghet. Han började tillaga sin hofhållning med konungslig prakt, och der ej hans egen rikedom var tillräcklig, fick han af sina vänner, i synnerhet af Ture Jönsson, låna silfver och penningar. Då sluteligen herrarna hade allt i ordning, utsände Ture Jönsson en budkafle kring landet och stämde *Westergötlands menige allmoge att vara sig till mötes på Larfva hed, han ville der med dem om några högst angelägna ärender öfverlägga.*

Vid Larfs kyrka ligger en stor slätt, der westgötarna sedan uråldriga tider brukade hålla sina ting och möten. Det var dit Ture Jönsson äfven denna gång hade stämt dem och de kommo i stort antal. Herr Ture sjelf, omgifven af de sammansvurna herrarna, stolt öfver sin magt och myndighet, gick ut till bönderna, ingalunda tviflande, att de skulle säga ja till allt, hvad han ville dem förelägga. *Jag tackar eder, gode män!* så började han sitt tal, *att i alltid haft mig för edert hufvud och förman, samt bevist mig lydnad och välvillighet, som den äldste och förnämste bland riddersкapet, hvilket också städse eder till fromma ländt och lända skall, om i viljen mig vidare lydnad bevisa. — De fordna konungar hafva ofta velat påtvinga oss det, som menligt har varit för vår timliga välfärd. Men nu hafva vi fått en sådan konung, som söker våra själars förderf. Sjelf har han fallit från kristendomen och blifvit en Lutter, ödelägger och plundrar kyrkor och kloster, samt vill införa här i riket en ny tro, den menige man till obestånd. Nu hafver jag alltid förstått, att de goda Westgötar icke vilja blifva några lutterer, utan hålla den gamla tro, som fader och föräldrar före dem ägt. Viljen i alltså vedersaka konung Gustaf från denna dag, så skall jag gifva eder en from och mild konung, den der alla gamla goda sedvänjor bibehålla skall.* Efter detta tal, uppstod biskop Magnus af Skara, och sade: *Icke mågen i heller, gode män, mycket frukta för den trohetsed, i hafven svurit konung Gustaf. Den helige fadren i Rom hafver nog magt att från denna ed befria eder, och skall jag så beställa, att det snart månde ske.* Biskopen tystnade. *Den, som ger sitt bifall till att taga en ny konung,* sade nu åter Ture Jönsson, *han räcke upp sina händer!* Ingen enda hand uppräcktes; intet svar hördes från bönderna; blott ett sakta hviskande och rådslående. Ture Jönsson och biskop Magnus visste ej, hvad det skulle betyda; Måns Bryntesson, nyss väntande att framkallas, utropas

och hylles till konung, satt tyst och bäfvande bakom dem på sin plats. Slutligen framträdde två unga bönder för att svara på menige allmogens vägnar. *Vi bönder*, sade den ene med hög röst, *hafva ingen ting att beskylla konung Gustaf för, utan äro honom hälldre stor tack skyldige, emedan han befriat både oss och hela riket från den omilde konung Kristians tyranniska regemente, samt hållit oss vid lag och rätt, samt i god fred och rolighet. Hvad i, gode herrar, sägen om den nya tron, det kunna vi bönder ej förstå eller dömma. Törhända, är dermed ej så illa, som ryktet säger. Konungabyte plägar ock falla bönder och land kostsamt; och kunna vi derigenom ådraga oss och våra barn långlig oro och skada. Derföre synes oss bäst förblifva vid den huldskap och trohet, vi vår rätta herre och konung, Gustaf Eriksson, svurit och tillsagt hafva.* Bonden tystnade; men hela den öfriga hopen gaf med höga jarop och uppräckta händer tillkänna sitt bifall till hvad han talat.

Vid detta svar föll Måns Bryntessons konungadöme, Ture Jönssons stolthet och alla de sammansvurnas mod till intet. De visste icke, hvad de skulle säga, än mindre göra. Till allt annat började de slutligen frukta, att bönderna skulle straxt gripa dem såsom upprorsstiftare. I ångesten sade Ture Jönsson då till bönderna, *att han genom detta spörjsmål blott velat pröfva deras trohet. Herrarna ville förena sig med bönderna och bibehålla konung Gustaf. De skulle här om fjorton dagar åter mötas igen, och komma öfverens om, hvad företagas borde;* och härmed slutades mötet på Larfva hed. Bönderna gingo enhvar hem till sitt.

De sammansvurne herrarna voro qvar uti ångest och villrådighet. Det sågo de likväl klart, att det nu ej var att tänka på någon öppen fejd mot konungen. De sände alltså bud till Tiveden, att vakten derstädes skulle upphöra och Nils i Hvalstad skynda till dem. Han kom. Straxt frågade de honom, *hvart de anför-*

trodda brefven tagit vägen. Mäster Nils, som ej vågade omtala, att brefven blifvit bortsnappade, sade, *att han sjelf uppbrännt dem, sedan han fått höra den olyckliga utgången af mötet vid Larf.* Borgmästaren i Jönköping, Nils Arvidsson, uppkallades äfven och tillspordes om de många bref, han emottagit. Borgmästaren, som förut är nämndt, i hemlighet konungen tillgifven, hade väl bevarat och till honom sändt alla dessa bref. I deras ställe medförde han nu en stor bundt andra papper, hvilken han vid herrarnas fråga kastade på elden, utan att visa dess innehåll, sägande: *att de nu kunde vara trygge för brefven; de skulle aldrig mer komma dem under ögonen.* Med detta måste de gifva sig tillfreds. Måns Bryntesson, Ture Bjelke och Nils Winge voro unga, rika, vid vällefnad vana män. Det föll sig tungt för dem, att öfvergifva hustru och barn, hus och hem och flytta kring i främmande länder. Döden vore föga bittrare. De ville hellre gifva sig uti konungens hand. De hade ingenting talat på mötet i Larf; deras bref voro uppbrända; dem kunde således ingen öfverbevisa eller dömma. De beslöto alltså blifva qvar.

Icke så Ture Jönsson och biskop Magnus. Många tusende vittnen kunde intyga deras upproriska tal på heden; ej heller var konung Gustaf en man, den der kunde afspisas med samma ord som westgötabönderna, att nemligen *mötet var tillställdt för att pröfva folkets trohet.* De kunde således icke fördrista på sin hals och stanna qvar; utan samlade brådskande tillhopa alla sina dyrbarheter och penningar och skyndade dermed öfver halländska gränsen in uti Danmark.

Efter mötet vid Larf föll modet på alla de missnöjde både uti Westergötland och Småland. Upproret afstannade. Konungens trogne män foro omkring, höllo möten med allmogen, lade penningeböter på hufvudmännen, stillade alla och erböd konungens öppna bref på nåd och tillgift för dem, som ångrande erkände och afbådo sitt brott, samt lofvade trohet och lydnad

för framtiden. De flesta antogo vilkoret; dock icke Måns Bryntesson, Nils Winge och Ture Bjelke. I förlitande på, att deras bref voro brända, trodde de, att intet kunde dem bevisas; och de voro för stolte att utan nödtvång erkänna sina fel och bedja om tillgift. De skrefvo Gustaf till, *att, som de kände sig alldeles oskyldige i denna handel, så kunde de ingalunda, såsom konungen fordrat, erkänna och afbedja densamma; ty de ville vara alldeles fria från all misstanka. De begärde derföre, att han ville berama ett herremöte, der deras uppförande måtte blifva noga ransakadt.* De fingo sin vilja fram. Konungen sammankallade ständerna till Strengnäs den 17 Juni.

De trenne ofvannämnde herrarna framträdde då i allas närvaro inför den tillsatta domstolen. De förmanades att godvilligt erkänna den del, de haft uti Ture Jönssons uppror. Då svarade på deras vägnar Måns Bryntesson högt, frimodigt och vidlyftigt: *Att de icke vågat sätta sig mot Ture Jönsson, för det stora anseende, han hade uti landet. De hade väl ofta hört honom tala ohöfveliga om konungen; hvilket de aktat komma af ålderdomssvaghet, hvarföre de stundom dert hållit med honom allt för skämtans skull. Men aldrig hade de gillat något af hans förräderi. Det kunde dem aldrig bevisas.* Då sade konungen: *Hvad vågen i derpå, om sådant likväl kan eder öfverbevisas?* De svarade: *Vår hals under svärdet och vår kropp på stegel och hjul, såsom lagen kräfver.* — *Vakter eder*, sade då en af rådsherrarna, *förplikter eder icke så högt. Törhända blifven i befunna brottsliga;* men de sade korrt nej härtill och påstodo sig vara oskyldiga. Ytterligare talade konung Gustaf, fästande på dem sina allvarsamma bickar: *Väljen nu ett af dessa tu stycken! Antingen att erkänna eder skyldiga och mottaga tillgift derföre eller ock att enligt lag ransakas och dömmas.* De svarade: *Vi utvälja, att enligt lag dömmas, och, derest vi uti detta uppror befinnas delaktige, så vilja vi gerna lida och umgälla, hvad*

oss ådömdt blifver. — En fullkomlig tystnad rådde i salen; allas ögon voro fästade på de anklagade och på konungen. Han gaf en vink åt sina tjenare. Då frambaro de tvänne askar, öppnade dem och framtogo en mängd bref derur. Konungen tillsporde återigen de anklagade, *om de kändes vid dessa bref och insegel.* De nekade ännu. Då upplästes brefven, innehållande de tydligaste bevis om deras förräderi; och alla domrarna igenkände klarligen de anklagades handskrifter och signeter. Dessa hörde, bleka, bestörte och bäfvande, sina bref uppläsas, och då det var slutadt, störtade de alla tre på sina knän, greto och bådo konungen för Guds skull om nåd. Det var försent. Gustaf befallte rådet straxt ransaka och fälla utslag; och de tre anklagade dömdes efter Svea lag såsom landsförrädare till förlust af lif och egendom; hvarpå de bortfördes uti fängelse.

De inspärrades i ett rum ofvanpå skolestugan; stark vakt sattes utanför dörren, och de öfverlemnades åt sig sjelfva att betänka sitt olyckliga öde. Ängsligt sågo de sig kring efter något tillfälle till flykt; slutligen trodde de sig hafva upptäckt ett sådant. Deras fönster var ej försedt med något galler, ty det var beläget högt öfver marken; men midt framför detsamma stod uti skoleträdgården ett päronträd, så nära till byggningen, att de trodde sig kunna hoppa från fönstret, fatta tag uti trädet och sedan ur detsamma varsamt klättra ned till marken. De afvaktade derföre den stund, då alla gått till hvila: då ämnade de i den ljusa sommarnatten verkställa sin flykt. Måns Bryntesson skulle våga första försöket. Han hoppade från fönstret, men förmådde ej fatta tag uti trädet, utan störtade till marken, och afbröt dervid sitt ena ben. Dock, lifvet är kärt. Han qväfde sin smärta, teg och kröp ur trädgården in uti ett gärde bredvid. Längre förmådde han ej, utan blef der liggande, döljande sig mellan den halfväxta rågen. De andra vågade ej hoppa efter.

Då vakten morgonen derpå saknade honom, var

det lätt att i det nedtryckta gräset följa den olyckliges spår. Han blef straxt gripen och återförd till fängelset; derifrån med de andra till Stockholm. Ture Bjelke, den minst brottslige, blef förskonad, måste dock erlägga mycket höga böter. Men fåfängt arbetade de andras vänner och slägtingar, att med tårar och böner beveka konungen. Han ville betaga en hvar lusten att hädanefter med uppror störa rikets lugn. Måns Bryntesson och Nils Winge blefvo båda kort derefter afrättade och satte på stegel. Deras egendom återskänktes åt enkorna och barnen.

Ett rykte utspriddes i Westergötland och Småland, att Gustaf skulle komma ned och, oaktadt sin gifna förlåtelse, likväl hålla med folket sträng räfst, hänga, stegla och straffa dem, likasom då den omilde konung Kristian höll sin Eriksgata. Detta rykte var synnerligen utbredt af dem, som sökte uppvigla folket mot konungen. Men han nedsände sina trogna vänner, för att upplysa och lugna allmogen. Samma uppdrag gaf han åt sina fogdar. Han insåg också klart, att den nya läran, särdeles Westerås recess, var för de okunniga till mycken förargelse, mest derigenom, att de hvarken visste eller förstodo dess innehåll, utan trodde på alla de lögner derom, som konungens fiender hopdiktade. Derföre lät han trycka och uppläsa för menige man uti hela riket ett öppet och vidlyftigt bref, hvaruti han åter upptog, punkt för punkt, alla de klagomål, som gjordes mot hans regering, och visade klart, äfven för de enfaldigaste, huru de flesta, dels voro osanningar, dels rörde sådana saker, som det ej stod i menniskomagt att hjelpa. Särskildt utvecklade han uti ett sådant öppet bref orsakerna till, och rättvisan af Westerås recess. Folket insåg mestadels, att konungen hade rätt, att det skedda var till deras eget bästa, och missnöjet afstannade, ehuru många som också sökte åter uppblåsa det.

Ture Jönsson och biskop Magnus hade flytt till Danmark och uppehöllo sig i Helsingborg. Gustaf

skref sjelf till Ture Jönsson, bad honom komma tillbaka och lofvade, *att för sönernas skull förlåta fadren.* Slika bref afgingo äfven till biskop Magnus. Desse svarade, *att de aldrig skulle gå in på Westerås recess. Blefve den upphäfven, så ville de gerna återkomma i riket; annars icke.* Härjemte sände den hämndgirige Ture Jönsson några legda bofvar in uti Westergötland, hvilka uppbrände Matts Kafles gård. Då återtog Gustaf sitt lejdebref för Ture Jönsson och biskop Magnus; och de dömdes på Strengnäs riksdag förlustiga gods och lif; dock gaf konungen Tures egendomar tillbaka åt de tvänne trogna sönerna. Tillika skref han till konung Fredrik, att, enligt deras förbund, upprorsmakarne måtte blifva fördrifne äfven utur Danmark. Fredrik ville nu visa sig som skiljesman, och svarade, *att han med alla tre rikens råd skulle slita tvisten mellan konung Gustaf och de upproriske.* Gustaf afslog detta tillbud alldeles, dock vänligen. De svenska upprosmakrarna fortforo likväl, att jemte Gustaf Trolle njuta skydd i Danmark. Oroande rustningar förspordes derifrån, och den ädla fru Kristina Gyllenstjerna underrättade sjelf Gustaf om, att Ture Jönsson arbetade på att med dansk hjelp sätta hennes son, Svante Sture, på tronen. Då började Gustaf att rusta sig, och skref derjemte allvarliga ord till Danmark. Men äfven der förspordes oro i landet; och det begynte talas om, att den fördrifne Kristian Tyrann skulle komma åter med en stor krigshär. Fredrik vågade ej i sådan ställning ådraga sig Gustafs missnöje, och de upproriska blefvo fördrifna äfven ur Danmark. De vände sig då till hertig Albrekt i Mecklenburg, en ständig fiende till konung Gustaf, uppehållande sig hos honom någon tid; och hörde man der ofta Ture Jönsson med sin vanliga stormodighet säga: *Så aktad och älskad är jag uti Sverge, att derest jag hade två eller tretusende välrustade män, skulle jag lätteligen intaga hela landet.*

TRETIONDESJUNDE KAPITLET.

BÖRJAN AF KLOCKEKRIGET ELLER TREDJE DALUPPRORET.

Ännu ägde Lybeck hos kronan stora fordringar, hvilkas betalande de med mycken ifver yrkade. Derföre beslöts 1530, att stadskyrkorna skulle till detta behof aflemna sina öfverflödiga klockor. I fordna tider ansågs det nemligen vara en stor förtjenst att skänka en klocka till en kyrka, hvadan i många församlingar funnos både fyra till fem dylika. Stadsboerna, mindre vidskepliga och mera kännande rikets behof, ingingo, utan särdeles motstånd på detta förslag; men det räckte ej på långt när till hela skulden. Då beramades ett nytt möte i Örebro 1531, och der beslöts, att samma gärd skulle utgöras äfven från landskyrkorna. Der flere voro, skulle näst den största gifvas; der blott en fanns, skulle hälften af dess värde erläggas. Dertill skulle årets hela kyrkotionde, undantagande hvad, som behöfdes till vax och vin, användas till skuldens betalande. På det bönderna äfven måtte vara visse derom, att klockorna användes till riksskuldens gäldande och ej af konungen till andra ändamål, erböd han sjelf, att några gode och redlige män skulle på deras vägnar få ransaka alla räkenskaperna härvid.

Gustaf förstod likväl klart, att, oaktadt denna försigtighet, klockornas borttagande skulle väcka mycket missnöje, om icke uppror bland det vidskepliga folket. Han skickade derföre sina gamla bepröfvade vänner ut, att samtala med allmogen, upplysa densamma och så förbereda en god utgång. De trogna herrarna foro omkring; Johan Turesson Roos i Södermanland, brodren Lars i Westmanland, Måns Johansson Natt och Dag i Småland, Holger Karlsson Gere i Östergötland, Karl Eriksson Gyllenstjerna i Westergötland och Lars Siggesson Sparre i Nerke. Dessa ansedda herrars ord

verkade; bönderna gåfvo med sig; och redan samma vinter började klockorna från nästan alla rikets landskap att nedföras till de anvista sjöstäderna.

Så gick det likväl icke länge. Ju råare och okunnigare ett folk är, deste mindre förmår det fatta salighetslärans anda; det fäster sig tvärtom vid yttre ceremonier. I stället för sjelfuppoffring, ödmjukhet, menniskokärlek, tro de, att gudsfruktan består i långa böner, en praktfull gudstjenst, skänker till kyrkor, lydnad för påfven o. s. v. Så trodde Sverges allmoge den tiden. Ej underligt alltså, att det gick dem till sinnes, att se de klockor bortföras, som munkarna förut lärt dem anse såsom stora helgedomar. Äfven andra tillfälliga ting hade uppretat dem. En allmän härjande farsot, kallad engelska svetten, hade år 1529 kommit in uti riket, och anstält stor förödelse. *Det är Guds straff öfver det myckna kätteriet,* ropade de missnöjda munkarne, och folket upprepade deras ord. Dalkarlarna, tvänne gånger förödmjukade, voro dock ännu de oroligaste. Då konungens utskickade kommo, aflemnade de dock sina klockor, och dessa började redan utföras ifrån hela södra Dalelaget.

Måns Nilsson uti Aspeboda hade tillförene på åtskilliga sätt varit konung Gustaf behjelplig uti alla företag; men att låta bortföra de vigda, smorda och kristnade klockorna, det tyckte Måns Nilsson gick alldeles för långt och var en stor ogudaktighet. Det grämde honom äfven mycket, att dalkarlarna, för hvilka han ansåg sig nästan som en höfding och herre, hade så ofta blifvit förödmjukade af konungen. Måns Nilsson var nemligen blifven mägta rik, och med penningepungen svällde modet. Bönderna hafva ännu den sägen, att hans hästar voro silfskodda, och det största och rikaste malmstrecket i kopparberget kallas ännu i dag Måns Nilssons grufva.

Till honom kommo nu flere bönder från Leksands, Gagnefs och Åls socknar, spörjande, huru han tyckte de borde bete sig uti detta ärende. Han svarade: *I*

skolen gifva konungens budmän så mycket hugg, de förmå bära. Jag vill från denna dagen aldrig mera hålla med konung Gustaf, utan hellre bevisa honom allt ondt. Jag har också nog både penningar och magt, att mot honom sätta mig upp. Det må väl också förtryta oss, som bo här ofvan Långheden *), *att konungen kommer så ofta och så stark, han vill hit dragande öfver Brunbäckselfˌ oss oåtsporda; hvilket ingen konung förut dristat sig att göra. Derföre skolen i, dalemän, vara karlar för eder, ej heller låta så kätta eder i ring af konungen, som sist skedde på Tuna gärde.* Samma tal fördes också af Anders Persson på Rankhyttan, Gustafs fordne vän. Deras ord spridde sig hastigt kring bygden och gjorde stor verkan. Konungens sändemän fingo återvända med många hugg, men inga klockor. De, som redan lemnat sina, tågade ut och togo dem med våld tillbaka; tunamännen sin storklocka från Hedeboda; andra sina ända från Westerås, utan att akta konungens närvaro, tvärtom läto de honom höra många stolta och hotande ord. Uti Dalarna ville de utvälja Måns Nilsson till anförare, han nekade; men på hans inrådan valde de Nils i Söderby, en annan ansedd bonde. Denne tågade omkring med en hop folk, plundrade konungens och herrarnas gårdar, och utsatte slutligen vakt vid Brunbäcks färja, för att hindra Gustaf gå öfver.

Upprorsandan kringspridde sig; dock icke långt. Bönderna i Torsåker återtogo sina klockor från Gefle. Uti Snäfringe, Tuhundra och Åkerbo härader i Westmanland försvarade de klockorna med våld. Sammalunda i hela Nerke. Men för öfrigt var allt riket stilla och lugnt; både klockor och årets kyrkotionde betalades utan motsägelse.

Gustaf sökte i början med foglighet och förstånd rätta de förvillade. Varnande bud och bref sändes

---

*) Långheden är en skogsås, som sträcker sig ifrån Westerås norråt inemot Dalefven, der den utgör gränsen mellan Dalarna och Westmanland.

till dem, både från rådet, Stockholms borgerskap och de andra landskapen; äfven från konungen: *Der de gode dannemän visste uppgifva något annat och bättre råd att betala rikets gäld, ville han sig dermed åtnöja. De skulle dock det besinna, att, derest de icke sjelfva betala gärden, så skulle deras barn en gång få göra det.* Så skref och varnade han; men bönderna slogo hans ord i vädret, och bortjagade hans sändebud. *Det är nu dalkarlarnas tid att svärma,* sade då konungen; *när vår tid kommer, skola vi väl försöka, hvad Gud gifver lycka till;* och derpå låtsade han, som han icke brydde sig det minsta om hela oväsendet.

Deremot stämde han upplandsbönderna till gamla Uppsala den 17 Maj. Konungen, i blänkande harnesk, satt till häst på en af högarna, omgifven af rikets förnämsta herrar och följd af en väldig skara krigsmän. Framföre honom stod allmogen. Efter sin vana talade han sjelf med bönderna. De visade sig ovänliga och tvära. Slutligen frågade konungen dem, *hvarföre några bland dem voro så ovillige och tredske.* Intet svar härpå hördes; men knot och sorl uti hela bondehopen, slutligen här och der onda och hotande ord. Då vredgades konung Gustaf högeligen, drog ut sitt svärd, ristade det för deras ögon och tumlade om med sin häst och sade: *Icke vill jag längre lida eder onda mun; häldre edra slag. Derföre, hafven i mod, så huggen till. Jag med min hop skall försöka, hvilkendera må behålla platsen.* Då föllo de förskräckta bönderna på knä, bådo om nåd, och lofvade att icke mer sätta sig emot konungens vilja.

Till de andra landskapen, som förblifvit trogne, sändes skrifvelser med tacksägelser och förmaningar; äfven afskrifter af flere Ture Jönssons och Gustaf Trolles uppsnappade bref, som innehöllo åtskilliga stämplingar att få Kristian Tyrann åter in i landet. Detta var nog för att skrämma folket från all tanka på affall från konung Gustaf.

Han gjorde också allt för att hålla dem vid godt mod. Helsingarna, som troget afslagit dalkarlarnes anmaning till uppror, fingo eftergift i sin skatt; likaså westgötar, wermlänningar, dalboar och en del af upplänningarna. Dessutom kallade han till sig de ansedddaste bönder i trakterna kring Stockholm, från den ena socknen efter den andra, gjorde gästabud åt dem, än hållande med dem allehanda lustigt snack och skämt, än gifvande dem goda och gagneliga råd uti deras hushållning.

TRETIONDEÅTTONDE KAPITLET.

OM DROTTNING KATARINA AF SAXEN LAUENBURG.

Ofta hade ständerna påmint konungen, att han borde gifta sig, men han hade sådant alltid undvikit. Han ansåg Sverges tron vara ännu en allt för orolig plats för en qvinna. Nu beslöt han dock förmäla sig, likväl icke med någon af de inhemska fröknarna. De gamla adelsslägterna voro, tyckte han, nog stolta och mägtiga ändå; han fruktade att svågerlaget med konungen skulle göra dem ännu obändigare. Derföre valde han sin brud af fremmande furstehus, nemligen fröken Katrina, furstinna af Saxen Lauenburg. Hon och hennes föräldrar voro Lutterska läran tillgifna, hvilket var en hufvudsak för konung Gustaf. Hennes äldre syster var förmäld med kronprinsen Kristian uti Danmark, så att man deraf kunde förvänta fred och fast förbund från den sidan. Som nu äfven prinsessan sjelf beskrefs såsom skön och fromsinnad, så tycktes allting gynnande för detta giftermål. Hennes fader gaf också sitt bifall härtill och uti Juli 1531 utrustade Gustaf en skeppsflotta, och sände på densamma till Lybeck sin syster Margareta, åtföljd af Lars Siggesson Sparre, Birger Nilsson Grip, Gustaf Stenbock, jemte många andra adeliga herrar, fruar och jungfrur, för att hemföra bru-

den. Då dessa komme till Lauenburg, började hertigen tveka. Han hade hört dalupproret omtalas; äfvenså Kristians, af kejsaren understödda rustningar. Han fruktade för sin dotters säkerhet på en så hotad tron och började draga på tiden. Detta fick Gustaf spörja. Straxt skref han till Lars Siggesson, med sträng befallning, att utan ringaste uppskof begära ord och afsked af hertigen, och, derest denne ville förhala tiden, straxt resa derifrån och göra slut på hela handeln. Då vågade ej hertigen längre dröja. Fröken Katrina, beledsagad af sin mor och flere anhörige, gick om bord på svenska flottan, och den 8 September steg hon i land vid Stockholms bro. Den 24:de firades bröllopet på Stockholms slott med all prakt och högtidlighet. Vigseln förrättades af Laurentius Petri, hvilken nyss förut blifvit vald till erkebiskop. Efter tidens sed skulle äfven riddarspel och torneringar anställas; och på slottsbacken just nedanför danssalens fönster var platsen dertill bestämd. Först redo der herr Lars Siggesson Sparre och herr Birger Nilsson Grip emot hvarandra, med så stor och dock så lika styrka, att de båda störtade på en gång ur sadeln. Efter dem kommo många andra kämpande par. Äfven en med den unga drottningen inkommen holsteinsk riddare, Schach v. Abnefelt benämnd, stor och ansenlig till vexten. Mot honom ställde sig Peder Svenske, kallad *den lille*. Tvänne gånger redo de emot hvarandra; båda gångerna blef Schach v. Abnefelt kastad ur sadeln. Han ville ej försöka den tredje. Till ytterligare glädje uti högtiden ville äfven Gustaf med goda giften förse sina trogna män. Sålunda förlofvade han Birger Nilsson Grip med sin systerdotter, fröken Brita Brahe, och Gustaf Stenbock med fröken Brita Lejonhufvud; allt med deras närvarande slägtingars bifall. Uti åtta dagar stod bröllopsglädjen. Då tog furstinnan af Lauenburg afsked af sin måg och dotter, och reste genom Danmark hem till sitt land igen.

Så började detta äktenskap med mycken glädje. Fortsättningen blef annorlunda. Katrina, nyckfull, be-

synnerlig, kunde aldrig vinna sin gemåls tillgifvenhet. Ej heller visste hon rätt värdera honom. Kallsinnighet och missnöje herrskade beständigt dem emellan, och af detta olyckliga äktenskap föddes, till Sverges olycka, den sjelf olycklige Erik den fjortonde.

TRETTIONDENIONDE KAPITLET.

OM KRISTIAN TYRANNS SISTA KRIGSTÅG.

Under flere år hade den fördrifne Kristian dragit omkring hos Tysklands furstar, sökande hjelp, än hos den ena, än hos den andra Hos somliga fick han till svar hån och förakt, hos alla afslag; äfven hos slägtingarna. Då uti förtviflan antog han i sin tjenst en hop knektar och äfventyrare, hvilka genom en nu slutad fred voro sysslolösa. Deras antal var 12,000. Med dessa drog han omkring och härjade Holland, ett af hans svågers, kejsar Karls många land. Kejsaren, dels af ömkan med den olycklige fränden, dels för att utan större omkostnad blifva af med den besvärliga gästen, utbetalade de ännu innestående 50,000 gyllen af Isabellas brudskatt, och lemnade honom dessutom 12 krigsskepp. Äfven Holländarne sjelfva bidrogo till Kristians utrustning, mest för att blifva af med honom. Vid ryktet härom strömmade dit alla de missnöjda flyktingarna; mest de från Sverge, Gustaf Trolle, Ture Jönsson och Magnus Strömfält i spetsen. Fulle af hopp, skrefvo de till sina hemmavarande vänner och anhöriga och uppmanade dem att taga Kristians parti; och Ture Jönsson försäkrade, Kristian, *att inga hofmän skulle finnas i konung Gustafs tjenst.* Gustaf Trolle sändes straxt till Norrge, hvarest han visste så draga adeln och presterskapet till Kristian, att de sammansköto stora summor i penningar och silfver, och sände dem ut till honom. Med denna hjelp blef ändtligen hela tillrustningen färdig. Den 25 Oktober 1531 lade

han ut från Holland, med 25 skepp och 8000 man. Men hafvet och stormarna beskyddade Norden. Flottan öfverfölls, skingrades och till nära hälften förstördes af en häftig östanstorm. Med blott 15 skepp landsteg Kristian den 9 Nov. vid Opslo.

Straxt skyndade Gustaf Trolle honom till mötes från Trondhem. En riksdag utlystes i Opslo, der Kristian blef enhälligt antagen och hyllad till konung. Hela riket föll honom till, utom några få herrar; men dessa innehade också de förnämsta fästningar i riket.

Bland dessa var Magnus Gyllenstjerna, ståthållare på Aggerhus slott. Kristian sjelf ryckte med hela sin magt deremot. Då tog Magnus Gyllenstjerna sin tillflykt till list, ty fästet var illa försvaradt både med manskap och förråder. Han sade: *att han hvarken ville eller kunde försvara slottet, ty det var svagt och han sjelf såg gerna Kristians framgång. Bad dock att för sin heder skull få begära hjelp af Fredrik innan nästa första Maj. Sedan skulle han frivilligt uppgifva slottet.* Kristian, den gamle bedragaren, blef sjelf bedragen, och for derifrån. Men på Gyllenstjernas begäran kommo 1000 man hastigt och hemligt från Danmark genom berg och skogar, och lyckades slutligen att kasta sig in i Aggerhus. Kristian, harmsen och vred, skyndade åter dit och började belägra fästet; men fåfängt. Stark genom den erhållna hjelpen, afslog Gyllenstjerna kraftigt alla hans försök.

Ture Jönsson med en del af Kristians krigshär hade kommit till Bohuslän. Han lagade sig till att belägra Bohus fästning; men skref dock förut till danska höfdingen derinne, herr Klaes Bille, följande bref: *Vår vänliga och kärliga hälsan alltid försänd med Gud. Käre herr Klaes, gode vän. Må i veta, att den högborne och högmägtigaste furste, konung Kristian, vår käraste nådige herre, är kommen personligen här i sitt land och rike, Norrge, att besöka sina trogne undersåtare i den heliga trefaldighets namn.* Ytterligare skref han vidt och bredt om, *huru konung Kristian blifvit*

af sina motgångar förbättrad och alldeles förändrad, så att man af honom hade intet annat än godt att förvänta. Hvarföre nu Ture Jönsson som vän, rådde herr Klas att falla hans nåde skyndsamligen till. Brefvet slutades, såsom vanligt var den tiden: *eder härmed Gudi befallandes med eder kära husfru, barn och vänner.*

På detta bref fick han dagen derpå följande svar: *Helsan efter tidens läglighet. Må du veta Ture Jönsson, att jag fick i går din skrifvelse med några dina lösaktiga ord, dermed du aktade bedraga mig från min ära, besmitta min redlighet och ed, och göra mig lik dig sjelf, hvilket Gud förbjude, som alla ärlige mäns samvete bevarar. På det myckna och bedrägliga tal, ditt bref innehåller, bekänner jag mig af Guds försyn vara för god gifva dig andra och bättre svar än detta mitt bref förmäler. Du hafver så tidt vändt och slitit din kappa, att hon nu är så jemmerligen sliten på båda sidor, att hon icke kan tjena mer ibland någon redlig mans klädebodnad. Intet mera uppå denna tid, utan jag befaller dig den, som Gud Fader befallte den man, som hans enda son förrådde.* — Ex Bahus, *söndagen näst före vårfrudag* 1532.

Detta svar fick Ture Jönsson på sitt bref, hugg och slag åter vid sina stormningar; alla hans försök mot herr Klas Bille och Bohus slott blefvo fåfänga.

Emedlertid skickade han och de öfriga flyktingarna bref till alla orter inom Sverge, uppmanande till affall från konung Gustaf. Karlsborg, ett svenskt fäste uti Viken, belägrades, anföraren blef skjuten, borgen intagen och förstörd. Snart kom Kristian sjelf med hela sin magt nedryckande till Bohuslän; och fulle af hopp nalkades de svenska flyktingarna sitt fäderneslands gränsor.

Men konungarna Gustaf och Fredrik voro ej heller overksamma. De förenade och befästade sitt inbördes förbund på det kraftigaste, samt förmanade hvarandras undersåtare till trohet och ståndaktighet. Gu-

staf gjorde ganska stora rustningar och så mycket manskap, han kunde få, uppbådades. Men med sin vanliga försigtighet skref han till sina nedsända krigare, *att de icke skulle gifva sig till slags med Kristian, med mindre, de voro fyra- eller sexdubbelt starkare, så att man kunde säkert behålla fältet, och göra Kristian sådant motstånd, att han icke mer skulle längta hit till Sverge.*

Till alla landsändar sände han faderliga, förmanande bref. Folket blef honom också troget; Kristian Tyrann och Gustaf Trolle voro icke de namn, hvilka kunde locka svenskarna till uppror. Sjelfva de nu oroliga dalkarlarna afslogo med förakt allt förbund med dessa förhatlige herrar. *Vi minnas nog*, svarade de, *den kristendom Gustaf Trolle om Långfredagen* *) *beviste mot fattige svenske män; hvilken kristendom var ett bödels- och icke ett biskopsembete. Ty mågen i icke vända edert sinne och näsa hit. Der i med eder hop och parti gifven eder hit in i Dala, äro vi alla så till sinnes och öfverens, att, så långt skäkta och pil räcka, våga vår hals deremot, så många som här i Dala femton år gamla äro. Betänker, att i och edra medhållare aldrig varit svenske män hulde och trogne. Ty vedersäga vi, menige man, eder alldeles.*

Svenska krigsmakten samlade sig emedlertid uti Lödöse. Lars Siggesson Sparre var dess anförare, och tågade mot Kongelf, der konung Kristian var. Denne stod och såg, huru svenskarna öfver den frusna elfven ryckte in på Hisingen. Bland dem voro 3000 man uti blanka harnesk. Då vände sig Kristian till den bredvidstående Ture Jönsson och sade: *Du hafver bedragit mig, herr Ture. Du har sagt, att uti Sverge skulle inga hofmän finnas. Hvad är det nu som jag ser der borta? Månne det är käringar?* Morgonen derpå fann man Ture Jönsson liggande hufvudlös på Kongelfs gata. Ingen vet, om det varit konung Kristian,

---

*) Se Andra Delen sid. 257.

som på detta sätt lönat hans skrytaktiga lögner, eller om någon svensk man uti sin vrede så straffat den gamle landsförrädaren.

Emedlertid uppstod ett småkrig i Bohus län, i början med ömse framgång, snart endast till Kristians förlust. Han saknade proviant och hans utsände hopar blefvo af svenskarna slagne. Så förminskades hans här af svärd och hunger småningom till 2000 man, med hvilka han drog tillbaka till Opslo.

Gustaf och svenskarna hade ensamme brutit Kristians första magt och anfall. Fredrik fick också höra detta af den förtörnade Gustaf. Nu uti Mars 1532 kommo ändtligen några danska krigsskepp, uppbrände Kristians fartyg och undsatte Aggerhus. Uti Maj kom slutligen den gemensamma Danska och Lybska flottan uppseglande till Norrge. Anförare för densamma var Knut Gyllenstjerna, biskop i Odensee, broder till Magnus på Aggerhus. Biskop Knut var försedd med fullmagt att göra och låta i konung Fredriks ställe. Kristians alla återstående skepp jemte hans magasiner voro brända, hans anhängare öfvergåfvo honom hoptals. Intet hopp, hvarken om motstånd eller undflykt fanns. Då skref han till biskop Knut, bad honom om skonsamhet, samt begärde hans råd, och denne rådde honom fly till konung Fredriks barmhertighet. Emedlertid såg Kristian, att han i sin svåra belägenhet ej skulle få goda villkor af danskarna. Han inskaffade derföre oförmärkt uti dessas läger några falska bref med underrättelse, att 20 holländska örlogsskepp med 5000 stridsmän vore på vägen till hans bjelp. List och svek utmärkte äfven hans sista bragder. Det lyckades honom denna gången. Danska höfdingarna, skrämde af brefven, gjorde fred med honom på de villkor, att *alla, som deltagit i upproret, skulle förlåtas: Kristian föras till Danmark, och derest han ej kunde komma öfverens med sin farbror, äga frihet att resa derifrån till Tyskland, mot heligt löfte att ingenting mot de tre rikena mer företaga.* Då detta skulle beseglas, kom

bud från Fredrik. Denne hade fått höra Kristians utblottade tillstånd, och fordrade nu, att han skulle gifva sig på nåd och onåd. Men Knut Gyllenstjerna blef vid sin förra fullmagt och seglade med Kristian till Danmark. Då sände denne fordom så mägtige och högmodige herre ett bref till sin farbroder, fullt af ödmjukhet och ånger. *Vi komme nu*, skref han bland annat, *som den förlorade sonen till eder icke allenast såsom vår käre farbroder, utan ock som vår pånyttfödde broder i Kristo, begärandes och bedjandes hugsvalelse, hjelp och tröst. Vi hoppas till Gud, att i mildeligen se till vårt stora och långa elände, hvilket har trängt oss till denna handel. Den allsmägtige Guden vet, att den af ingen vilja till hämnd eller straff på våra motståndare föranledd är.* Fredrik med rådet kom i val och qval, om de skulle bryta det gjorda fördraget eller ej. Sluteligen försäkrade biskop Knut, att det kunde brytas, förebärande åtskilliga obetydliga svepsaker, som grund dertill. De antogos. Det blef beslutadt, att Kristian skulle inspärras uti lifstidsfängelse på Sonderburgs slott på ön Femern. Ja, både konung Fredrik och hans son, konung Kristian, måste gifva danska adeln en skriftlig försäkran på att aldrig släppa ut den fruktade och hatade fursten.

Fem dagar varade denna rådplägning. Kristian måste under tiden ligga på fartyget utanför Köpenhamn och vänta. Några rådsherrar kommo dit och sade, att konung Fredrik var uti Flensburg och der inväntade Kristian. Snart lade också skeppet ut och höll ditåt, men med förskräckelse såg Kristian, att man styrde förbi denna stad. Då fann han sig vara bedragen. Han började bitterligen gråta, och klagade, *att han fallit i händer på slika män, som aktade hvarken eder, löften eller sigill.* Man aktade icke heller hans klagan. Djupt in i Sonderburgs slott infördes han och med honom till sällskap en dvärg, som var i hans tjenst. De sattes i ett mörkt och trångt fängelsehvalf utan alla beqvämligheter, och dörren tillmurades; endast en liten

glugg lemnades öppen. Genom denna och ett litet med galler försedt fönster erhöll den olycklige fången mat och ljus, båda i sparsamt mått.

Tolf år satt han här, utan betydlig mildring eller förändring. År 1544 öppnades dörren, och han erhöll derigenom sedermera frisk luft samt åtskilliga beqvämligheter, dock beständigt under lika sträng bevakning. Men år 1549 tyckte sig ingen mer behöfva frukta den 68-åriga gubben. Han utsläpptes ur fängelset och fördes till Kallundborgs slott, erhållande tillåtelse att derstädes förlusta sig med jagt och allehanda tidsfördrif. Tio år lefde han der ännu, men år 1559 slutade han ändtligen sin långa, läro- och växlingsrika lefnad.

FYRATIONDE KAPITLET.

OM KLOCKEKRIGETS SLUT.

Det är förut omtaladt, huru konung Gustaf låtsade ej bry sig om dalkarlarnas uppror. Desse åter, då de ej fingo något medhåll af de andra bönderna, väntade hvarje dag, att konungen skulle komma dragande med en stor krigsmakt upp emot dem; och gingo derföre omkring uti fulla vapen vid gränsorna, för att möta våld med våld. Men ingen konung sågs till, ingen enda krigsman; de hörde icke ens talas om någon utrustning emot sig; och dalkarlarna visste ej hvad de skulle härmed tänka eller företaga. De ledsnade omsider att stryka sysslolösa omkring i gränseskogarna, hälst deras åkerbruk derigenom försummades. Den ena efter den andra begaf sig hemåt och, då nu ifvern började svalna, voro många, som sade, att man väl kunde behålla konung Gustaf, derest han ginge in på några föreskrifna villkor. Dessa bestämdes då på ett möte sålunda, att först, *skulle konungen aldrig oftare eller starkare rida in i Dalarna, än dalkarlarna honom tilläto.* För det andra, *skulle endast infödde dalemän*

till deras höfdingar förordnas. Så stor fruktan buro de likväl för konungen, att ingen vågade föra fram dessa bud; ja, de till och med förbödo alla, att underrätta honom härom; dock fick han det allt och snart veta, men låtsade dock ingenting derom.

Dalkarlarna, hafvande efter någon tid ytterligare besinnat sig, skrefvo till rådet och begärde dess bemedling, lofvande *att aflemna klockorna, derest de fingo rådets försäkran, att konungen ej skulle draga in främmande krigsfolk och öfverrumpla någon af dem och utrycka än den ena än den andra.* Rådet svarade strängt och varnande, visade böndernas oförstånd och brottslighet, samt konungens oskuld; allt i den klaraste dag. Då skrefvo de ångerfulla dalkarlarna ändtligen till konungen sjelf, bådo honom uti all ödmjukhet, *att han värdigas för Guds och deras böns skull öfverse med det buller, en del bland dem af oförstånd sig företagit. De bönföllo ödmjukligen, att konungen täcktes anamma klockorna från hela deras landsända, och erböd honom dessutom 2000 mark. Ville han mera hafva, skulle de mera gifva, så vidt dem möjligt var, och hädanefter alltid bevisa sig som trogna och lydige undersåtare.* Så hade tid och eftertanka nedsatt de gode dalamäns öfvermod. Konung Gustaf, nu sysselsatt med kriget mot Kristian, biföll deras begäran, gaf dem en fogde, Ingel Hansson från deras egen ort, emottog anbudet af de 2000 mark, och förklarade, *att han tagit dem åter till vänskap och nåd.* Stolta häröfver, samt glada att hafva sluppit så lätt, anställde de många gästabud, drucko och fröjdade sig öfver Dalas gamla frihet, hvarvid många öfvermodiga och otillbörliga ord hördes. Likväl blefvo de konung Gustaf trogne, och afslogo ståndaktigt alla Gustaf Trolles försök.

Men konung Gustaf ämnade ej så lätt släppa dem. Han kunde ej förgäta eller förlåta deras sturskhet och det stolta språk, de emot honom fört. Han beslöt att strängeligen straffa dem, oaktadt de redan underkastat

och förödmjukat sig; oaktadt han sjelf skulle derigenom bryta sin en gång gifna försäkran.

Ingen visste annat, än att konungen ytterligare fruktade Kristians parti, då han utsatte en allmän vapensyn i Westerås den 13 Jan. 1533. Vapensynen slutade, men folket hölls qvar. Då sporde några af krigsöfversterna konungen, *hvart det skulle gälla på?* Gustaf svarade: *Skynda dig blott efter, der du ser mig draga förut;* och han tog sin kosa åt norra sidan. Efter en dags march uppenbarade han att det gällde Dalarna, och bud och bref skickades upp till Dalamännen, att vara konungen till mötes vid Kopparberget. Så snart Gustaf kom öfvèr Brunbäcks färja, sändes knekthopar ut att gripa dem, som varit anförarna i upproret. Anders Persson på Rankbyttan, Nils i Söderby, och den nyss tillsatta fogden Ingel Hansson blefvo straxt tagna. Måns Nilsson i Aspeboda flydde till skogs och gömde sig i en kolmila. Länge sökte de utskickade honom, men förgäfves. Slutligen togo de hans hund med sig; denne vädrade sin husbondes spår, sprang glad efter dem och förrådde så med sin kärlek den olycklige. Måns Nilsson fördes också till konungen.

Då bönderna voro samlade, blefvo de, liksom förut på Tunahed, omringade af krigsfolket. Lars Siggesson Sparre och flere af rådet tilltalade dem först allvarligen. Sedan konung Gustaf sjelf. *Dragen i eder till minnes,* sade han, *hvad i för sex år sedan på Tunahed hafven utlofvat? Kommer det eder till att säga, huru långt eder konung äger att resa i sitt eget rike, efter i viljen förmena mig att gå öfver Brunbäcks elf? Eller hvem har någonsin hört, att man fordom vågat föreskrifva Sverges förra regenter och de ädla Sturarna något sådant? Men i viljen hafva mig till en lekfogel för eder; men jag lofvar eder, att detta skall blifva sista spelet. Antingen skall Dalarna blifva en stilla och lydig landsända, eller skall jag hålla sådan mönstring, att der från denna dag skall höras hvarken hund eller hane.*

Så snart bönderna förnummo Gustafs hårda och hotande ord, föllo de förskräckta på knä, och vågade icke stiga upp, förr än hela samtalet var slut. De ropade *ja* till allt hvad han sade; och skyllde Måns Nilsson förnämligast och sedan flere med honom för att hafva förvillat de enfaldiga. Konungen bad dem sjelfva uppnämna de brottsligaste. Så skedde, och dessa skildes straxt från den öfriga hopen. Efter en allvarsam förmaning lät nu konungen folket gå hem; men anföraren Nils i Söderby, jemte fyra andra af dem, som varit våldsammast mot fogdarna, blefvo straxt vid Falun dömde, afrättade och steglade; på Nils' i Söderby hufvud sattes en hög näfverkrona. — De verkliga hufvudmännen fördes till Stockholm. Då uppenbarades vid en strängare ransakning, att Måns Nilsson och hans vänner verkeligen stått i hemlig underhandling med Kristian och Gustaf Trolle. De dömdes till förlust af lif och gods. Den hjelp, de fordom i nödens stund hade visat Gustaf; den trohet, de sedan så länge bibehållit, kunde dock icke beveka honom till förskoning; enkorna och barnen återfingo de fråndömda egodelarna.

Gustafs stränghet verkade. Ingen oro, intet missnöje spordes från denna dag i Dalarna; och hela riket fick derigenom inre frid och lugn i många år. Brott kan dock icke vara rätt, om ock nyttigt; och när svenskarna med vördnad och tacksamhet betrakta sin räddares, den store Gustafs, eljest rena och klanderfria lefnad; då måste de beklaga den fläck, han denna gången satte derpå genom löftesbrott och hårdhet. Gustaf Wasa var nog den hjelte, som kunnat kufva ett uppror, utan att smyga sig öfver undersåtare, som förlitade sig på hans gifna löfte. Han var nog den man, som förmådde hålla de missnöjda i tukt, utan att behöfva skrämma dem med det utgjutna blodet af fordna vänner och välgörare.

FYRATIONDEFÖRSTA KAPITLET.

OM SVANTE STURES TROHET.

Likasom i Sverge, så började äfven uti hela Europa ett stadgadt och ordentligt regeringssätt vid denna tiden uppkomma mest derigenom, att konungarna med böndernas och borgerskapets hjelp kufvade och höllo i ordning den fordom både öfvermodiga och öfverdådiga adeln. Vildhet och våldsamhet aftogo; land och vägar tryggades; frid och förtroende knöts äfven emellan långt skilda folkslag; och alla började tydligt känna fördelen af fri inbördes handel, samt tyngden af hansestädernas förtryck. England och Holland hade redan befriat sig. Deras handel började sträcka sig vida omkring, äfven till norden, Lybeckrarna till stor harm och skada. Dessa begärde att svenska och danska kungarna skulle förbjuda sina undersåtare all annan handel än med Lybeck; men härtill voro de för sluga. Då ville Lybeck med våld fördrifva holländarna ur Östersjön och begärde Gustafs hjelp dertill; men han vägrade. Då uppblossade en häftig vrede hos den mägtiga hansestaden; och den blef så mycket våldsammare, som det gamla erfarna rådet i Lybeck fördrefs af några djerfva och listiga män, hvilka med sitt tal uppviglade folket och förledde detsamma till många obetänksamheter. De förnämsta bland dessa upprorsmakare voro Mejer, en grofsmed, och Wullenweber, en linväfvare, båda okunniga, råa, trolösa, men tillika djerfva, sluga och vältaliga män. Dessa med deras anhang hade nu bemägtigat sig högsta styrelsen i Lybeck.

Svante Sture, son af Sten Sture den yngre och Kristina Gyllenstjerna, var nu en sexton års yngling, med vackert och ädelt utseende, milda och behagliga seder. Gustaf hade städse visat honom mycken ynnest och dragit försorg för hans uppfostran. Nu var han stadd

på sina resor och vistades uti Lauenburg hos konungens svärföräldrar, åtnjutande der all hedersbevisning.

På denna yngling kastade Gustafs fiender sina ögon, sökande i honom en anförare. Så äfven Mejer och Wullenweber. Lybeck och Lauenburg äro belägna ej långt från hvarandra. En lybsk borgare, Lytke Möller, for till Lauenburg och narrade herr Svante med sig till en liten stad, Möllen benämnd, icke långt från Lybeck, under det föregifvande, att der vore ett bud från fru Kristina, jemte några till honom sända hästar. Svante väntade två dagar förgäfves både på hästar och bud, så att han slutligen började misstänka förräderi. Sista natten kom Marcus Mejer med 100 ryttare hemligt till Möllen. Om morgonen nedbjöds herr Sture på frukost af Lytke Möller. Mejer satt med vid bordet. Då sporde herr Svante, *hvem den nya gästen vore.* Lytke svarade: *Det är en riddare, herr Marcus Mejer; och hafver han mycket att tala med eder på Lybecks vägnar.* Då såg herr Svante sig vara bedragen och utbrast: *Lytke, du har förrådt mig, som en förtvifladt ärelös skalk.* Lytke log och svarade: *Gifver eder tillfreds, herr Svante; det är till edert eget bästa, fastän i icke kunnen skönja det.* När de hade ätit, steg Marcus Mejer upp och bad värden med alla de sina lemna rummet. Herr Svante ville följa dem; men Mejer bad honom vänta och sitta ned, sägande sig hafva angelägna ärenden till honom från herrarna i Lybeck. Härpå började han tala mycket och hårdt emot konung Gustaf. *Derföre,* sade han slutligen, *vilja vi föra eder till Lybeck, att i skolen biträda oss i att hämnas på denne konung. Sedan vilja vi Lybske hjelpa till, att i blifven en mägtig herre i Sverge. Till hertigen af Lauenburg skolen i allraminst återvända, ty der ämna de snarligen bringa eder om halsen.* — Härtill svarade herr Svante: *Jag är en ung oförfaren person och vill ingalunda företaga mig en sådan handel mot konung och fädernesland. Först skulle det vara min moder, slägt och*

vänner till evig sorg och bedröfvelse, och jag sjelf skulle förlora allt mitt arf och eget i Sverge. Härvid afbröt honom Mejer, sägande: *Vi lybske äro nog rika att gifva eder detta fyradubbelt igen. Och om, det Gud förbjude, Gustaf skulle få öfverhand, så vilja vi dock icke sluta fred, förrän han återgifver all eder egendom.* Men Svante nekade ändå, och kunde hvarken med hotelser eller löften lockas att frivilligt resa till Lybeck. Då utbrast Marcus Mejer: *Velen i ej i Guds namn, så skolen i dock i djefvulens.* Derpå framkommo femtio lybska ryttare, och tillika herrarnas hästar. Svante måste sitta upp; Mejer tog hans häst vid tygeln, och så bar det af, utan allt dröjsmål till Lybeck.

Här bestormades herr Svante både med löften och hot. Man gaf honom nya granna kläder, kallade honom *den unga riksföreståndaren i Sverge,* slog till och med mynt med hans namn. Men allt fåfängt. Ehuru blott en yngling, ja nästan gosse, egde han dock nog styrka att motstå alla frestelser. Han bibehöll det gamla Sturenamnets ära obefläckad. Efter någon tid måste lybeckrarna tillåta honom att återresa till Lauenburg.

Så fann konung Gustaf trohet och hjelp af den yngling, af hvilken han kunnat frukta afund och förräderi. Af sina närmaste åter blef han förrådd. Grefve Johan af Hoja, en storättad, krigserfaren herre, från Tyskland, hade genom Gustaf kommit till stor magt i Sverge, och blifvit förmäld med dennes syster, Margareta, enka efter Joakim Brahe. Efter någon tid uppkom dock ovänskap mellan båda svågrarna; Johan af Hoja fick ej klifva så högt, han ämnat. Den tyska grefven kunde ej fördraga den krönta svenska adelsmannens öfvervälde; och troligen undvek ej heller Gustaf att låta honom känna detsamma. Lybeckrarna, underrättade om missförståndet, sände uppviglande bud till grefven af Hoja. Denne lyssnade till dem, och rymde slutligen till Revel med hustru och barn. Sjelf gick han öfver till Gustafs fiender. Fru Margareta åter up-

nehöll sig någon tid i Revel. Gustaf bad henne komma fri och säker tillbaka; men hon vågade det ej af fruktan, att brodren skulle blifva för sträng mot hennes barn. Slutligen dog hon dersammastädes (1537), efterlemnande tvenne söner med grefven af Hoja, hvilka stannade i Tyskland, och en äldre med Joakim Brahe. Denne, vid namn Per Brahe, var nu den enda lefvande af detta namn. Han återkom vid modrens död till Sverge, och från honom härstammar hela den sednare Brahe-slägten.

FYRATIONDEANDRA KAPITLET.

OM GREFVEFEJDEN.

Vid denna tid, den 3 April 1533, dog konung Fredrik i Danmark. Han efterlemnade tvenne söner; den äldste, Kristian, gynnades af adeln, men hatades af presterna, emedan han var Lutterska läran tillgifven. Den yngre, Johan, gynnades af presterna, hvilka anförtrott hans undervisning åt två jesuiter, och derföre väntade i honom ett starkt stöd för katolska läran. Båda bröderna voro dock lika litet älskade af bönder och borgare, hvilka, utledsna vid adelns förtryck, önskade Kristian Tyrann åter på thronen. Sålunda blef konungavalet uppskjutet en lång tid, under hvilken oenighet och oordning rådde i hela landet.

Lybeck, uppretadt öfver Danska rådets bemödande att få fri handel, beslöt draga nytta af denna villervalla, och söka återupphjelpa sin fordna ovän Kristian Tyrann på thronen. En dennes slägtinge, grefve Kristoffer af Oldenburg *), sattes till anförare öfver en stor krigsmakt, som föll in uti Skåne och på Seland, och hyllade folket till gamle kong Kristian. Borger-

*) Efter honom bekom hela detta kriget namn af *Grefvefejden.*

skapet i alla städerna föll honom straxt till; det starkt befästade Malmö gick öfver genom förräderi; likaså rikets hufvudstad, Köpenhamn, och bönderna strömmade i tusental till Kristoffers läger. Alla adelsgårdar plundrades och brändes; deras innevånare mördades; förklädda måste de adeliga fruar och fröknar gömma sig undan, hvar de kunde. Herrarna sjelfva flydde, dels till Sverge, dels till prins Kristian, som var i Holstein; dels svuro de Kristian Tyrann trohet, tvungna för att rädda sitt lif undan böndernas raseri. Ofta hjelpte det ej. *Man skall slå ulfven ihjäl, så blir der inga ungar efter.* Så sade bönderna, och höllo nog ord. Förut behandlade af sina herrar som djur, hämnades de nu med en djurisk grymhet tillbaka. Så gick det ej blott i Skåne och på Seland; äfven till Fyen och Jutland spridde sig upproret i all sin ryslighet. Samma omenskliga förtryck födde samma omenskliga hämnd.

De danska prinsarna sågo sig oförmögna att motstå så många och mäktiga fiender. Johans anhang försvann alldeles. Kristian III hylldes väl af en del bland adeln; men han hade emot sig alla städerna samt hela den beväpnade och uppretade bondeskaran, och dertill Lybecks stora flotta, som segrande kryssade omkring de danska öarna. Mot allt detta ägde han endast en liten, fast utvald krigshär, samt en enda bundsförvandt.

Men denne bundsförvandt var Gustaf Wasa. Förut förenad med Kristian den tredje genom svågerlag, blef han det nu än mera genom fruktan för de gemensamma fienderna, Lybeck och Kristian Tyrann. Svågrarna slöto ett fast förbund om inbördes bistånd, och Gustaf var ej sen. En stark krigshär utrustades; Johan Turesson Roos blef dess anförare. Gustafs alla trovänner, Lars Siggesson Sparre, Holger Gere, Birger Grip, Peder Hård, Carl Gyllenstjerna, Måns Natt och Dag och Gustaf Stenbock voro ibland dess förnämsta höfdingar. Hären inföll uti Halland i Oktober 1534. Halmstad gaf sig efter två stormar på en dag. Bön-

derna och Lybska hären, hvilka anfördes af Johän af Hoja samt Marcus Mejer, drefvos ända ned till Helsingborg. Grefven af Hoja flydde öfver till Danmark. Marcus Mejer blef efter en kort, men hård strid tillfångatagen; likaså största delen af hans folk; hvarefter Kristian den tredje hyllades öfver hela Skåne. Så hjelpte Gustaf till lands.

Ej mindre till sjös. År 1535 den 30 April utgingo från Stockholm elfva stora, välrustade örlogsskepp; *Stora Kravelen* hette det förnämsta, utmärkt genom sin storhet, styrka och snabbhet, likasom genom sin kölherre, den modige herr Erik Flemming, amiral för hela svenska sjömagten. Utanför Karls-öar vid Gottland förenade han sig med elfva danska och tio preussiska skepp. De trenne amiralerna, Erik Flemming svenskarnas, Peder Skram danskarnas och Henrik Schonebeck preussarnas, lofvade att *lefva och dö med hvarandra, samt ärligt dela, hvad de kunde vinna.* Derpå seglade de söderut; sökande den lybska flottan. De funno den vid Bornholm. Striden började häftigt; men snart uppkom en stark storm. Då begynte lybeckrarna fly undan till Öresund. De andra följde, och främst *stora Kravelen.* Han satte i synnerhet efter fiendernas amiralskepp, Michaël eller Michel benämndt, *hvilket,* säger den gamla krönikan, *svängde för stora Kravelen, liksom en räf för två hundar.* Stora Kravelen sökte ifrigt att komma ombord med Michel, men just i detsamma blef focktåget på stora Kravelen afskjutet. Sålunda kom Michel undan ett stycke. Men snart fingo svenskarna upp sin fock igen; och då nu stora Kravelen satte upp alla sina segel i den stickande stormen, så upphann han snart Michel återigen: denna gången skiljdes de ej förr än Michel förlorat sin stormast och var så genomskjuten, att alla trodde, att han skulle sjunka. Hela den förenade flottan hade emedlertid blifvit långt efter; blott ett enda skepp hade hunnit fram, det var svenskt och kallades Kampermannen. Denne och stora Kravelen öfvergåfvo Michel, hvilken

de ansågo som ohjelplig, och styrde midt in uti den flyende fiendtliga flottan. Slutligen kom stora Kravelen i färd med en stor så kallad Holk. Åter kom ett skott och fällde ned fockseglet för stora Kravelen; men denne förföljde ändå Holken med så skarpa skott, att Holken höll på stryka segel och gifva sig, då i detsamma det kom tvenne kedjekulor, som bortsleto alla hufvudtågen på stora Kravelen, så att rån och segel föllo ned, och han sjelf blef liggande hjelp- och redlös på vågorna, lik en väl uttröttad kämpe. Qvällen skymde på och fienderna flydde. Hade de andra skeppen kunnat följa med, så hade hela lybska flottan blifvit förstörd. Det skedde dock straxt derefter uti sundet, både fort och lätt; och den förenade flottan lade sig sedan och belägrade både Köpenhamn och Malmö från sjösidan.

Äfven i andra hänseenden var Gustaf Wasa en god bundsförvandt. Allvarligt och kraftigt förmanade han de upproriske i Danmark, att underkasta sig deras rätta herre, och Gustafs ord gällde allestädes mycket. Han lånade sin svåger ganska stora penningesummor; dock mot god borgen och säkerhet. Redligt återlemnade han de länder, han under kriget intagit, och afslog ståndaktigt alla anbud af enskild fördelaktig fred med Lybeck; föraktande att rikta sig på sin slägtinges och bundsförvandts och äras bekostnad.

Sålunda, kraftigt understödd af sin svåger, samt varande sjelf en tapper, klok och rådig herre, segrade Kristian den tredje slutligen öfver det vidtutseende upproret. Med bönderna gick det efter gamla vanan. Deras ifver afsvalnade snart; många gingo hem; de som stannade qvar, höllo ingen ordning eller krigstukt. Då Kristian kom mot dem med sina öfvade troppar, blefvo de jemmerligen nedhuggna till flere tusendetal. Slutligen drabbade båda härarna tillsammans vid Öxneberget på Fyen. Kristians folk anfördes af den käcke Johan Rantzow; Lybska hären af grefve Johan af Hoja. Den sednare led ett fullkomligt nederlag; 6000 man

lågo qvar på fältet, deribland flere höfdingar; de öfriga blefvo fångna. Efter denna strid hyllades Kristian uti alla landskapen, och de fasta städerna öppnade snart för honom sina portar. Lybeck måste göra fred; och Grefvefejden tog hastigt slut, men icke så minnet af dess ryssligheter. Det blef ett ordspråk att säga: *Han kom i grefvens tid* om den, som kom i en olycklig stund *), och det fortfarande slafveri, hvaruti danska bönderna sedan länge förblefvo, påminte dem nog om detta deras sista försök att återvinna den saknade friheten.

FYRATIONDETREDJE KAPITLET.

OM GUSTAF TROLLES OCH GREFVEN AF HOJAS SLUT.

Ehvad krig och förräderi stämplades emot Gustaf Wasa, der var alltid Gustaf Trolle med. Då Kristian Tyrann fängslades i Norrge, flydde Trollen till Tyskland; och då grefvefejden utbröt, skyndade Trollen att deltaga deri. Den fordna svenska erkebiskopen kämpade nu såsom en frivillig krigare i den lybska hären, af landsmän hatad, af främmande föraktad. Slaget vid Öxneberg gjorde slut på hans oroliga lif. Midt ibland de fallna fanns han liggande, illa sårad. Han fördes ned till Gottorp, der han efter en kort tid dog af sina sår.

Grefven af Hoja blef i samma slag fången af några Holsteinska adelsmän, hvilka sedan förra tider voro hans fiender. Midt under oredan af den ännu knapt slutade striden förde de honom afsides, och efter en kort ordvexling nedhöggo de honom. Så slutades Johan af Hojas förräderi.

*) Den alltförbytande tiden har sedan ända till motsatsen förändrat detta ordspråks betydelse.

FYRATIONDEFJERDE KAPITLET.

JAKOB BAGGES FÖRSTA BRAGD.

Det var under dessa krigståg, som Jakob Bagge första gången blef känd. Han var son till Turd Bagge på Wiborg, hvilken 1523 öfvergått till konung Gustaf *). Då Johan Turesson hade intagit Halmstad, sattes Jakob Bagge till slottsherre derstädes. Medan nu svenska krigshären höll på att belägra Warberg, kom grefven af Hoja dragande med all sin magt mot Halmstad. Tvenne gånger skref han och uppmanade Jakob Bagge, att uppgifva staden. Baggen svarade begge gångerna: *att grefven var en sådan förrädare emot konung Gustaf, att han af svenska män icke kunde vänta sig något godt.* Budbäraren återkom tredje gången. Då körde Jakob Bagge bort honom utan att ens läsa hans bref, och förbjöd honom, att någonsin med så nesligt ärende återkomma: grefve Johan, häröfver högeligen förtörnad, rustade sig till att storma staden. Jakob Bagge såg det och lät med för mycket krut ladda några gamla bristfälliga kanoner. När lybeckrarna tågade fram, lät han först aflossa dessa fältstycken, hvilka dervid sprungo sönder. Fienderna gladdes häråt, och skyndade nu, utan all försigtighet, fram mot murarna; men nu lät Jakob Bagge sina riktiga kanoner spela; och kulor och skrot utbredde död och förstöring bland de stormande. Sjelf gick Jakob Bagge högst på murarna, uppmuntrade de sina, och aktade föga fiendernas skott. Slutligen träffades han dock af en kula, som gick in i lifvet och stannade i höften. Men han stod ännu qvar och höll sitt folk vid godt mod, till dess de stormande blifvit fördrifna. Då lät han uttaga kulan, och straxt derefter på en bår föra sig omkring, för att vidtaga alla anstalter till fästningens försvar. Snart kom sven-

*) Se sidan 30.

ska krigsmagten honom till hjelp. Lybeckrarna drogo sig undan till Skåne; och Halmstad var räddadt. Detta är den första krigsbragd, vi veta att förtälja om Jakob Bagge. Han blef sedan en man, den både vän och fiende noga lärde känna.

FYRATIONDEFEMTE KAPITLET.

KONUNGARNAS MÖTE.

Gustaf tyckte, att konung Kristian icke i alla ting hade uppfört sig mot Sverge med den ärlighet och tacksamhet, som Gustafs goda hjelp förtjente. Gustaf var ej heller den man, som förteg sitt missnöje, utan lät danskarna tydligen förnimma det med stränga och hotande ord. Då beslöt Kristian att sjelf resa upp till Stockholm och göra slut på allt missförstånd. Han var i Skåne, då han hastigt och oförmodadt tog detta beslut. Några rådsherrar och fem eller sex hoftjenare skulle medfölja; ingen lejd var gifven; Kristian förlitade sig på sin svågers ära och tro. Danska rådet afstyrkte honom med all ifver; men förgäfves. Han reste och det så hastigt, att svenska höfvitsmännerna knappt hunno genom ilbud förut underrätta Gustaf om hans ankomst. Denne mottog sin svåger, bundsförvandt och grannkonung med all hedersbevisning. Kanonerna på tornet Tre Kronor dundrade, då båda konungarna möttes; och flere vädersolar, som denna dag sågos på himlen, uttyddes på det höga herremötet. Kristian tackade Gustaf ärligt för det goda bistånd han åtnjutit under kriget; och båda konungarna slöto sins emellan ett fast och nära förbund. Äfven tog konung Kristian nu på sin svågers råd det beslut, att införa Lutterska läran i sitt rike, hvilket han sedan hastigt och kraftfullt utförde. Oaktadt dessa vänskapsbetygelser berättas det af några, att konung Gustaf låtit undfalla sig så allvarsamma ord angående åtskilligt, som misshagade honom,

att Kristian ej fann behagligt längre dröja qvar. Efter åtta dagar reste han åter till Danmark. Drottning Katrina, som förut ofta hört de häftiga utbrotten af Gustafs vrede mot Kristian, sade då till den resande svågern: *Broder! du må tacka Gud allsmäktig. Du hafver haft en god stjerna på himmelen: ty det är icke längesedan, då man här hade mot dig helt andra anslag.*

FYRATIONDESJETTE KAPITLET.

OM DROTTNING KATRINAS DÖD.

Det hände sig, att åtta dagar efter Kristians afresa från Stockholm sjuknade drottning Katrina både hastigt och häftigt, samt afled. Då hvilade icke förtalet och bitterheten mot konung Gustaf. Det var nogsamt kändt, att ej det bästa förhållande hade rådt mellan det höga paret. Drottning Katrina hade ofta gifvit sin gemål skäl till missnöje. Bland annat, hade hon skrifvit och varnat grefven af Hoja för Gustaf, och derigenom svärtat sin gemål samt påskyndat den förres affall och alla deraf följande olyckor. Vi hafva också nyligen berättat, huru hon på samma sätt för konung Kristian förtalat sin herre. Det är nog troligt, att Gustaf låtit henne förspörja sitt misshag med slikt uppförande, att han någon gång i sin vrede icke så noga afvägt ord och tillfälle. Den stora mannens förseelser förvandlades i hans små fienders ögon till rysliga brott. De utspridde, att han med hårda ord, ja understundom med hugg och slag bemött Katrina. Nu, sade de, hade en hofpage, som lyssnat vid dörren, hört hennes anförda ord till danska konungen och berättat dem för Gustaf. Då skulle denne i sin häftiga vrede hafva misshandlat och slagit henne med en hammare så hårdt, att hon dött deraf. Så utspriddes ryktet, och kom slutligen äfven

till Gustafs öron. Det finnes ej berättadt, att han något vårdat sig om det nedriga förtalet.

FYRATIONDESJUNDE KAPITLET.

FÖRSÅT MOT KONUNG GUSTAF.

Utvärtes krig och invärtes uppror, välmenandes oförstånd och förrädares stämplingar; allt var nu användt att störta Gustaf, eller tvinga honom att afstå från de helsosamma inre förändringarne. Men allt förgäfves. Gustaf Wasa blef lika fast på sin tron, som i sin föresats, och hans fiender måste förtvifla. De togo ock en förtviflad utväg. Mest var konungen hatad af lybeckarne, hvilkas handel och öfvervälde han så kraftigt hade inskränkt. Ännu hade de ett stort anhang uti de nordiska rikena, särdeles i handelsstäderna, och i Stockholm var ett ej ringa antal lybska borgare. Hos dessa uppkom då tanken att med lönnmord befria sig från en så förhatad, men mägtig fiende. Det gamla ansedda rådet i Lybeck var fullkomligt okunnigt om detta nidingsverk; men man har anledning att tro, det Mejer och Wullenweber kände och understödde företaget. Det gick ut på att mörda konnungen, öfverrumpla staden och slottet, nedhugga svenskarna, och förvandla Stockholm till en hansestad. Två år gammalt var redan förräderiet. Gustaf hade alla dagar ovetande vandrat vid sidan af legda mördare.

Ändteligen detta år skulle det utföras. Några tyskar voro hufvudmän, och dagligen värfvade de sig allt flere anhängare. Äfven svenskar, lockade af Lybecks guld, deltogo i sammansvärjningen, nemligen Anders Hansson, som var konungens myntmästare, och slottsskrifvaren Mårten Munk. Denne sednare nyttjades af den misstänksamma Gustaf till spion uti staden. En ärelös förrädare mot sina medundersåtare, blef han det äfven mot Gustaf sjelf. Också den af Gustaf skonade

gamle Gorius Holst hade sin hand med i spelet, dock försigtigt.

Tre försåt voro satta för Gustaf. Myntmästaren Anders Hansson, hvilken ofta var med konungen ensam nere uti silfverkammaren, hade åtagit sig att vid passande tillfälle med en dolk mörda honom. Andra skulle försöka att förgifta hans mat. Ingendera lyckades. Då skulle det tredje utföras. Under konungens stol uti storkyrkan lades en fjerding krut. Ifrån denna drogs en kopparpipa, och uti den var en lunta, som skulle brinna jemnt tre timmar. Klockan 7 f. m. skulle luntan tändas; kl. 10 var konungen i kyrkan, derpå var man säker, och då skulle krutfjerdingen springa i luften, och blodbadet begynnas. Sådan var planen. Palmsöndagen skulle den utföras; och ännu qvällen förut visste ingen, utom de sammansvurna, ett enda ord derom.

Då bodde uti Bredgränden vid Österlånggatan en svensk skeppare, eller som det nu kallas sjökapten, Hans Windrank benämnd. Han hade genom sitt oordentliga lefverne råkat i stor fattigdom. De sammansvurne underrättade honom om deras företag; och han, drifven af nöd och stora löften, ingick deruti. Förbundet beseglades med sådan dryckenskap, att Hans Windrank om qvällen måste bäras hem till sitt hus. Hans grannhustru, Brita, såg hur mannen hembars, och skyndade dit för att få veta orsaken. Öl och uppriktighet följas åt. Hans Windrank förteg icke sitt förehafvande, eller den stora lycka han ämnade göra. Knappt hade Brita härpå fått så mycken reda, som den oredige Hans Windrank kunde ge, förrän hon skyndade hem och berättade allt för sin man; han likaledes på slottet, och samma natt blefvo alla de sammansvurne häktade. Deras rättegång blef hastigt afgjord. Gorius Holst inspärrades uti lifstidsfängelse på Tynnelsö. Anders Hansson störtade sig i förtviflan ut ur tornet Tre Kronor, väljande en sjelfvillig, framför en tvungen

död. De andra blefvo afrättade och steglade, och deras egendomar tilldömdes kronan.

FYRATIONDEÅTTONDE KAPITLET.

OM DROTTNING MARGARETA.

Konung Gustaf var ej mycket öfver året enkling. Sin första gemål hade han valt efter politiska uträkningar; det hade misslyckats. Nu beslöt han välja efter eget öga och hjerta; och det lyckades.

Erik Abrahamsson Lejonhufvud på Ekeberga uti Nerke, densamme som hjelpt Kristian öfver Tiveden, och derföre fick uti Stockholms blodbad döden till lön, hade efterlemnat många barn. Hans enka, fru Ebba Wase, ville aldrig öfvergifva katolska läran, utan vistades derföre bredvid det då ännu bibehållna Wreta kloster. Hennes barn blefvo alla sedan mycket märkvärdiga. Från sönerna Sten och Abraham härstamma slägterna Lewenhaupt och Lejonhufvud. Döttrarna blefvo gifta med rikets förnämsta män, nemligen Brita med Gustaf Stenbock, Märta med Svante Sture och Anna med Axel Bjelke. De voro ock utmärkta för både fägring och förstånd; främst dock bland alla fröken Margareta. Hennes ansigte var utmärkt skönt, fast på sednare tider något magert och blekt; håret långt och ljust, ögonen blå, milda, men allvarliga; näsan hög och välbildad; munnen liten och fin; hakan klufven. Godhet och förstånd, mildhet och majestät visade sig uti hennes blick, tal och hela väsendet, och hvem hälst, som såg den sköna fröken Margareta, kände för henne den varmaste tillgifvenhet. Deribland främst den unga Svante Sture. Uppfödde tillsammans och lika till år, skönhet, förstånd och ädelmod, hade de äfven fattat för hvarandra det innerligaste förtroende och tillgifvenhet. Det sades också, att de redan voro i hemlighet sins emellan förlofvade, ehuru nästan blott barn, han ader-

ton, hon sexton år, då herr Svante anträdde sin utrikes resa, under hvilken tid hans förut omtalade fångenskap i Lybeck inträffade.

Medan han var frånvarande inföll drottning Katrinas död. Gustaf, föga sörjande, såg sig snart om efter en annan gemål, och valde den unga fröken Margareta. Slägtingars böner och Gustafs eget höga värde bevekte henne att bifalla, om hon också velat försaka kronan för kärleken. Bröllopet firades i Uppsala den 1 Oktober med all prakt och glädje; och var Gustafs första giftermål olyckligt, så blef det andra så mycket lyckligare. Margareta blef högst dyrbar för Gustaf. Hennes ljusa förstånd rådfrågade han ofta, eljest både villig och van att taga råd endast af sig. Hennes mildhet och godhet stillade hans vrede och bevarade honom från månget skadligt utbrott. Hennes ömhet afhöll från hans kunskap alla underrättelser, som kunde onödigtvis uppreta honom. Hennes bön bevekte honom till eftergift och skonsamhet mot förledda undersåtare; och många annars olyckliga slägter vördade och älskade henne såsom deras välgörarinna; hela landet såsom en moder; Gustaf sjelf såsom sin goda engel. När han var uttröttad af regeringsbesväret eller uppretad öfver motstånd och otacksamhet, då återfann han lugn, tröst och glädje vid sin älskade Margaretas sida.

Svante Sture kom snart hem till Sverge. Icke nog att Gustaf der innehade hans faders välde, äfven hans egen barndomsbrud hade samme Gustaf borttagit. Svante, ung och häftig, uppsökte sin fordna älskarinna, och kastade sig på knä för hennes fötter. I detsamma inträdde konung Gustaf i rummet. *Hvad betyder detta?* sade han. Margareta svarade hastigt: *Han begär min syster Märta till äkta.* — *Det vare honom beviljadt,* svarade straxt konungen, och ingen vågade säga ett ord mer derom. De blefvo snart förenade, utan att någondera derpå hafva tänkt det minsta. Ehuru så oförmodadt, blef dock detta äktenskap lyckligt. Inbördes ömhet och kärlek rådde ständigt dem emellan. De

hade tillsammans tretton barn och deribland de sedan under Erik den fjortondes tid så ryktbara och olyckliga Sturarna.

FYRATIONDENIONDE KAPITLET.

OM KONUNG GUSTAF OCH OLAUS PETRI.

Då Gustaf i början af sin regering ofta och hastigt afsatte katolska prester och biskopar, så gick det lätt för honom att få andra i stället. De rika biskopsstiften och goda prestgällen lockade många, att gå in på konungens afsigter, om de också icke voro så alldeles öfvertygade om deras riktighet. När nu sådana prester efter någon tjenstgöring började inse, huru mycket deras både magt och rikedom var inskränkt mot företrädarnas, så blefvo de missnöjda, begynte knota och förorsakade Gustaf många ledsamheter; dock höll han dem kraftigt i styr.

Olaus Petri var den, som i synnerhet förtörnade honom, dock af helt andra orsaker. Gustaf hade nemligen den ovanan att inblanda mycket svordomar uti sitt tal. Detta kunde Olaus ingalunda lemna opåtaldt. I en predikan i storkyrkan utfor han häftigt deremot, ej skyende att uppenbart nämna konungen. Äfven dessemellan kallade han Gustaf oförtäckt en tyrann och girigbuk. Några vädersolar syntes på himlen. Olaus lät afmåla dem och uppbänga taflan i storkyrkan; *dessa solar*, sade han, *båda ett stort straff öfver riket, för konungens synder skull.*

Gustaf harmades högeligen. *Vi hade förmodat*, skref han till Olai broder, erkebiskopen, *att menigheten borde undervisas, ej hållas i blindhet och uppröras. Predikningar borde bestå ej uti smädelser och utrop emot ceremonier, utan i kärnan af kristendomen, i läran om broderlig kärlek, gudeligt lefverne, tålamod i bedröfvelsen m. m. Kristus och Paulus predikade*

lydnad mot öfverheten; svenske prester åter genströfvighet, gifvande konungen skulden för all den svordom, som gängse är, på det allmogen må uppretas. Guds ord bjuder dock, att först hemligen varna och förmana till bättring; men här begynnes med uppenbara förbannelser både i predikningar och tryckta skrifter. Då i derföre, tillade Gustaf, *saken så ovisligen företagen, så befalla vi, att från denna dagen intet uti reformationen får företagas, intet tryckas, oss oåtsporda: och skolen i, erkebiskop, häruti noga taga eder till vara, derest i viljen undvika olägenhet.* Derpå förordnade konungen Georg Norrman till superintendent öfver rikets presterskap, samt gaf honom ett religionsråd till biträde. Härigenom nedsattes biskoparnas magt, och allt klerkeriet gjordes än mer beroende af konungen. Tvisten med Olaus afstannade.

Ett år derefter upptäcktes, att Olaus Petri och Laurentius Andreæ känt, men förtegat Anders Hanssons mordanslag mot konungen. De ställdes straxt för rätta. De hade fått veta förräderiet under hemlig bikt, och ursäktade sig dermed; ty då, likasom sedan, skulle presterna, både enligt lagen och allmänna tänkesättet, förtiga allt sådant. Gustaf ville ej godkänna ursäkten. De dömdes till lifvets förlust. Erkebiskopen sjelf måste fälla och underskrifva sin broders dödsdom. Laurentius Andreæ löste sig med all sin förmögenhet och lefde sedan i stillhet. Svårare var det för Olaus, mot hvilken Gustaf var mycket uppretad. Ändteligen, då hela Stockholms borgerskap bönföll för denne sin kyrkoherde och erlade i böter 500 ungerska gyllen, lät Gustaf beveka sig. Olaus fick nåd, och till och med efter tre år sin syssla igen. Han dog slutligen 1552. Men ännu i grafven skulle han göra Gustaf förtret. Han hade författat en krönika öfver hela Svenska historien ända till 1521. Först efter Olai död kom den för konungens ögon och behagade honom föga. Olaus hade alltför obeslöjadt framställt de fordna Wasaherrarnas tillgifvenhet för Danmark. Ej heller hade han

varit nog sträng mot de katolska prelaterna, m. m. Konungen befallte derföre, att alla afskrifter af densamma skulle samlas och uppbrännas. Några blefvo dock räddade till lycka både för Svenska historien, och än mer för Svenska språket; ty bröderna Olaus och Laurentius förbättrade modersmålet märkeligen, och lång tid förgick, innan någon svensk förmådde upphinna deras fullkomlighet häruti.

FEMTIONDE KAPITLET.

OM DACKEFEJDENS BÖRJAN.

Från 1536, då grefvefejden slutade, åtnjöt riket både yttre och åtminstone till skenet inre lugn. Gustaf använde denna tid till åtskilliga nyttiga företag. Freden med Ryssland bekräftades. Förbund ingicks med Frankrike. Alla tvistigheter med Danmark bilades vid ett personligt möte mellan båda konungarna vid Brömsebro. Flottan upphjelptes, skickliga män inkallades, såväl uti handtverken, som de fria konsterna, äfven lärda herrar för den då nästan förfallna akademien i Uppsala. Bibeln utkom 1541, första gången tryckt på svenska. Kammarverket och räkenskaperna sattes i ordning. Goda hushållsstadgar utgåfvos, och riket tycktes på allt sätt förkofra sig.

Dock rådde ännu missnöje; nu mera likväl icke så mycket uti religionssaker, som mot adelns och konungens fogdar. För att nedsätta presterskapet hade nemligen konung Gustaf på allt sätt sökt uppböja adeln både till magt och rikedom, och hans svagare söner fingo sedan erfara det. Mot Gustaf sjelf vågade efter westgöta-upprorets slut ingen af herrarna något företaga; men de började behandla bönderna och de andra stånden med ett odrägligt högmod och ofta de orättvisaste våldsamheter, hvilket uppväckte den naturliga förtrytelsen öfver företräden, gifna af födsel utan

förtjenst. Äfven konungens fogdar och öfriga embetsmän följde sin gamla vana, plågade och plundrade allmogen ofta på det hårdaste. Understundom framträngde väl underrättelsen härom till konungens öron, och då fingo adelsherrarna uppbära förebråelser, och fogdarna straff, båda i rikligt mått. Men en förmår ej allt. Missbruken fortforo och missnöjet tilltog. På ett herremöte i Örebro 1540 blef Sverge förklaradt för arfrike; också detta väckte bönders och borgares harm, att nemligen herrarna vågat afgöra en så vigtig sak, dem oåtsporda. Slutligen voro de missnöjda med en hop hushållsstadgar, som Gustaf utgifvit och hvilka väl i sig sjelf medförde gagn, men inskränkte böndernas frihet i handel och vandel; då de förut nästan halfvilda voro vana att åtminstone i slika ting göra, hvad de ville. Af dessa orsaker hade ett stort missnöje utbredt sig bland allmogen i hela riket.

Likväl mest uti Småland. Här, liksom i Dalarna, af sjöar, skogar och berg skilda från andra och hvarandra, hade innevånarne bibehållit sin fordna sjelfständighet, ofta urartad till sjelfvåld. Bonden på sin enstaka gård visste knappt af någon öfverherre. Hans söner ströfvade hela dagen beväpnade kring i skogarna; jagt och slagsmål voro deras förnämsta sysselsättning, till och med nöje. Det hörde till deras lekar, att två tillsammans fastspände en gördel omkring sig, togo hvar sin knif i handen och frågade hvarandra: *Huru långt tål du kallt jern?* Då skulle denne utmärka på knifsbladet, huru långt den andra fick skära in och efter en sådan ömsesidig öfverenskommelse började de att sarga hvarandra. Den kringspända gördeln hindrade någon att vika undan, och leken slutade, först då någon erkände sig öfvervunnen, ofta med döden. Då qvinnorna foro till stora gästabud, plägade de alltid medföra sveplinne, ovissa om deras männer skulle komma derifrån med lifvet, eller ej. Sådana voro smålänningarne före Dackefejden.

Då under grefvefejden skånska bönderna så all-

mänt reste sig mot adeln, kände smålänningarna stor lust att deltaga deruti. Det harmade dem också högeligen, att svenska krigshären gick dit ned för att hjelpa adeln och unge konung Kristian. Derföre funno äfven svenskarna föga hjelp, men mycket hinder i Småland, tvärtom fingo de upproriska skånska bönderna derifrån betydligt understöd. På detta sätt, och äfven emedan flere konungens fogdar och tjenare af det hårdsinta folket blifvit mördade, hade de ådragit sig Gustafs allvarsamma missnöje. I början af året 1537 nedsände han dit en stark krigsmakt under Lars Siggesson Sparre, Johan Turesson Roos och Holger Gere. Då ödmjukade sig smålänningarna och måste utfästa sig att betala höga böter.

Böterna vero stora och utkräfdes med stränghet; många bragtes derigenom till fattigdom och förtviflan, och skogsbygderna uppfylldes med husvilla bönder och fördrifna våldsverkare, bådadera snart af lika behof förenade till lika lefnadssätt. I stora tjuf- och röfvareband uppehöllo de sig mest på de vidsträckta skogarna mellan Småland och Blekingen; förföljde i det ena riket, flydde de in uti det andra, finnande på båda sidorna skydd och hjelp af anhöriga och lika sinnade bönder. En bland dem, Jon Andersson, satte sig 1538 i spetsen för dessa äfventyrare, reste till Tyskland och ingick förbund med Berendt van Melen och Gustafs öfriga fiender; men det lyckades honom aldrig komma till något anseende. Uti Östergötland samlade en annan bonde, Lasse Jönsson, folk 1540. Han sade sig *vilja resa en Hunahär och slå ihjäl allt ridderskap, adeln, och dertill alla Lutteraner.* Han och hans förnämsta anhängare blefvo dock snart gripne och afrättade. Så qväfdes alla utbrott; dock endast utbrotten. Missnöjet fortfor och ökades; det felades blott en skicklig anförare.

Nils Dacke, född i Blekingen, af en i dessa trakter rik och ansedd bondeslägt, hade flyttat in uti Sverge, samt bodde på Dackemåla i Sandsjö socken. Han

tvistade med en bonde i Blekingen om ett hemman. Fogden dömde Dacken från gården, hvaröfver denne så vredgades, att han sköt fogden ihjäl. För detta och flere andra brott, ty Dacken var en afskyvärdt elak man, blef han fängslad på Calmar slott och dömd att erlägga böter. De blefvo dryga. All Dackens betydliga egendom gick åt, ändå var ej allt betaldt. Återstoden var liten, likväl hölls Dacken qvar uti sina bojor. Då i förtviflan rymde han ur fängelset och begaf sig åt skogen. Här kom han snart i sällskap med de missnöjde, följde dem, och blef slutligen efter två år deras hufvudman.

År 1542 om våren utbröt det verkliga upproret. Dacken stämde bönderna sig till mötes och började med dem tåga kring bygden. Då gällde det fogdarna och adelsmännerna; de blefvo öfverfallne och mördade, den oskyldige med den skyldige, alla på ett grymt och ofta trolöst sätt. Den tappre-hjelten Arvid Westgöte blef på Woxtorp öfverfallen och fängslad; de förde honom in i skogen, klädde af honom hans kläder, bundo honom fast vid ett träd, och sköto honom så till döds med kulor och pilar. Så lönade de vildsinta och yrande bönderna den käcke Arvid, som så många gånger med mod och blod försvarat dem mot främmande fiender *). Efter denna nedriga bragd skyndade de till Gräskål, blott en fjerdingsväg från Woxtorp. Här bodde herr Gudmund Slatte. Han hade uti två år varit illa sjuk och låg nu så svag och nära döden, att samma dag bönderna kommo, hade man fyra gånger hållit honom ljuset i handen **). Bönderna kommo och sköto tre kulor genom den döende. Så foro de fram öfver hela Småland. Mord, blod, rof och brand tecknade

---

*) Enligt upptäckter af en aktningsvärd fornforskare är det troligt, att denne Arvid Westgöte varit en annan, än den ryktbare frihetshjelten, hvilken redan förut varit död.

**) Det var ett bruk, som ännu bibehölls från katolska tiden, att den aflidande skulle i sjelfva dödsstunden hålla ett brinnande ljus.

deras väg, likasom fordom Kristian Tyranns. Olyckligt det land, som faller uti gudlösa menniskors händer, de må kallas konungar, hofmän, herrar eller bönder!

Dackens förnämsta hjelp var böndernas bitterhet mot adeln och deras begär efter rof; dock sökte han äfven annat understöd. Han skref till Svante Sture och utlofvade, att smålänningarna skulle återgifva honom hans faders rike, derest han ville blifva deras anförare. Den ädle herr Svante motstod äfven denna gången ärelystnadens frestelser; han sände Dackens både bud och bref till konungen. Dacken vände sig då till konung Fredrik i Danmark, erbjudande honom Sverges krona. Kristian afslog Dackens anbud och underrättade Gustaf derom; men borgmästaren Henrik Hoffman i Rönneby gjorde Dacken god hjelp, utan att Fredrik i Danmark ville derföre straffa honom. Än mera framgång hade Dacken i Tyskland. Han började underhandlingar med hertig Albrekt af Mecklenburg. Denne sträfvade ifrigt efter svenska kronan, men kunde dock aldrig få stort anhang; nemnet Albrekt af Mecklenburg var icke älskadt i norden. Slutligen fick Dacken bref samt löfte om understöd från sjelfva kejsaren, hvilken önskade begagna dessa oroligheter för att hjelpa sin fångne svåger, Kristian Tyrann. Det blef dock aldrig mer än bref och löften; men äfven dessa bidrogo ej litet att upprätthålla Dackens anseende bland bönderna.

Vid oväsendets början sökte Gustaf att med mildhet och varningar tillrättavisa de förvillade; men förgäfves. Då beslöt han att med kraft qväfva upproret och gjorde dertill både inom och utom riket stora rustningar. Det behöfdes. Gustaf Stenbock, som med en ringa styrka från Westergötland brutit in i landet, blef innestängd på Bergqvara slott och måste ingå stillestånd. Måns Johansson, hvilken med en större hop från Östergötland infallit, blef uti Kisa socken innestängd mellan bråtar; blott genom en bondes förräderi och ändå med ganska stor förlust kunde han slå sig ut, och kom så med sina skingrade och förstörda troppar åter till

Linköping. Dackens män ströfvade efter ända upp uti Östergötland. Sjelfva hufvudhären under Lars Siggesson och Johan Turesson inträngde väl i Småland och tillfogade bönderna mycken skada; men kunde intet hufvudsakligt uträtta; tvärtom blef den nästan omringad, började lida nöd och kunde icke få något säkert bud hvarken från eller till konungen. Gustaf Stenbock, hvilken för andra gången från Westergötland gjort ett infall, blef äfven för andra gången af Dacken fördrifven. Gustaf Wasa, som sjelf kommit ned till Östergötland, fann allmogen derstädes missnöjd och färdig till uppror; äfven städerna delade det gemensamma adelshatet. Smålandsskären voro fulla af de upproriskas båtar, hvilka anhöllo och plundrade alla fartyg, de vågade sig åt. På Dalsland och uti trakterna kring Tiveden uppehöllo sig en mängd skogstjufvar, färdiga att förena sig med de upproriska. Uti Rekarna förspordes stort missnöje; och i Dalarna märktes en ovanlig rörelse bland folket. De framtogo och fejade sina vapen, höllo hemliga rådplägningar med hvarandra; och ingen visste orsaken till allt detta. Gustaf trodde, att ett allmänt uppror skulle utbrista. Bekymret häröfver förbittrades af harmen öfver trolöshet och otacksamhet. Flere bland de främmande män, som han tagit i sin tjenst, rymde och tillfogade honom både harm och skada. Detta inom riket.

Utom riket var det föga bättre. Kejsaren började åter allvarsamt yrka på de nordiska kronorna åt Kristian Tyranns barn, af hvilka en dotter var gift med hertig Frans af Lottringen, och tvisten tycktes vilja öfvergå till ett öppet krig. Gustafs stillestånd med Lybeck var just nu slut; ingen visste, hvad den gamle Hansestaden tillämnade. Med Dantzig och Preussen hade Gustaf oafgjorda tvistigheter. Hertig Albrekt af Meklenburg var en uppenbar fiende, som sökte förbinda sig med de upproriska; och det värsta var, att äfven ryssarna begynta röra sig och företaga plundrande infall uti Finland.

Vid så många, stora och tillsammanstötande faror misströstade Gustaf om möjligheten att rädda riket. Också trött vid att styra ett ostyrigt folk, började han längta efter lugn. Maka och barn gjorde det ännu mera lockande. Han beslöt att öfvergifva Sverge och nedsätta sig i Tyskland. Derföre befallte han sina fogdar på slotten kring Mälaren, att föra till Stockholm hans dyrbarheter samt allahanda matvaror. Adeln förmanade han att rädda deras förmögenhet på slotten undan *de galna bönderna.* Allt detta skedde i största hemlighet. Men slutligen gaf han befallning åt krigsmagten, att bryta upp från Småland till Stockholm för att skydda hans afresa. *Sedan han vore borta, måtte svenskarna gerna styra och ställa med deras rike, huru de kunde förlikas om.*

Vid ryktet härom intogs adeln af stor förskräckelse. Det var dem, deras företräden, rikedomar och magt, som upproret förnämligast gällde; och de insågo klart, att det svårligen någonsin skulle kunna ställas till rätta igen, utan genom konungens kraft, raskhet och anseende. De bestormade honom derföre med böner att qvarblifva, utlofvande honom det bästa och trognaste bistånd. Just i detsamma tilldrog sig, att 2000 dalkarlar i fulla vapen kommo nedtågande öfver Långheden. Alla började frukta och bäfva. Men denna gång kommo dalmännen i redlig afsigt. De hade försport oron uti riket, och sände nu det bud till konungen, *att de sjelfvilligt uttågat, för att erbjuda honom sin hjelp.* Detta trohets- och tillgifvenhet-bevis var hugnande för Gustaf. Bevekt deraf och af sina vänners böner, beslöt han att våga det yttersta och ännu åtminstone uppskjuta sin afresa; och derpå begyntes nya rustningar.

FEMTIONDEFÖRSTA KAPITLET.

OM DACKEFEJDENS SLUT.

Nu grepo sig alla med ifver an. Gustaf förstärkte sina troppar, och förlikte sig med ryssarna. Drottning Margareta, känd och älskad uti Rekarne, for dit och det lyckades henne att ställa de missnöjda tillfreds. Uti Småland tumlade Lars Siggesson och Johan Turesson så väldeligen om med bönderna, att öfver ett tusen af dem blefvo nedhuggna och deribland flere Dackens förnämsta anförare, äfven den fruktade Lille Jösse*). Men, när hösten kom, vågade krigsfolket icke stanna qvar, utan drogo sig upp åt Östergötland. Gustaf tilltrodde sig ej upplösa hären, utan lade den der uti vinterqvarter för att skydda landet mot smålänningarna.

Dacken sjelf kom emedlertid i en bekymmersam ställning. Han utförde en stor hop, som skulle under vintern angripa och oroa krigshären i Östergötland. Men de upproriska blefvo allestädes slagne, och Dacken, en uti öppen strid feg man, vågade icke förnya försöket. Sedan vände han sig med en väldig skara mot Kalmar, men äfven der blef han modigt och blodigt tillbakavisad. Han skulle företaga sig att införa sträng ordning och krigstukt uti sin här, och förböd all plundring. Detta gjorde han för att likna Engelbrekt, och som man äfven tror för att vinna förtroende hos herrarna; ty Nils Dacke lär på den tiden hafva ämnat upphäfva sig sjelf till konung. Men, då Dacken skulle handhafva detta sitt påbud, och lät fängsla och aflifva några mägtiga bönder, som brutit deremot, så väckte det stor harm hos den rofgiriga, oordentliga hopen. Många öfvergåfvo honom. Ja, tre hela härader nekade

*) Han var utmärkt för sin tapperhet, ordhållighet och mod äfven för sin skapnad; han hade 12 tår och 12 fingrar.

till att vidare understödja honom. Vid denna tiden var det, som Dacken sökte förlikning med Gustaf på det villkor, att Dacken sjelf skulle få en stor förläning i Småland. Ehuru böndernas anförare mot adeln, var han färdig öfvergå till konungen, blott han sjelf blefve lika mägtig, som de afundade herrarna.

Våren 1543 började. Dacken hade användt hela vintern på tillrustningar. Likaså Gustaf. Så snart vägarna blifvit torra, inryckte hans härar i landet. Gustaf Olsson från Westergötland, Svante Sture från Söderköping och Lars Siggesson samt Johan Turesson med hufvudhären från Wadstena. Förut hade Gustaf alltid befallt skonsamhet mot bönderna och den strängaste krigstukt, troende, att han med mildhet skulle stilla oväsendet. Men, då hans godhet blott lockat bönderna till öfvermod; då de med trolöshet och falska hyllningseder under detta krig så ofta bedragit och skadat honom, och då de sjelfva framforo med en omensklig grymhet; så befallte också Gustaf denna gång sina härförare, att, då de kommo in uti de upproriska häraderne, bränna gårdarna, borttaga säd och boskap, samt straxt och strängt straffa de brottsliga. Äfven förböd han folket deromkring att sälja några matvaror åt upprorsmännen. *De må en gång få lära sig veta, hvad uppror och örlig hafva att innebära.*

Gustaf Olsson och herr Svante funno föga motstånd. Bönderna gåfvo sig öfverallt, i synnerhet åt Sturen, för namnets skull. Men icke så lätt gick det för hufvudhären. När den kom in i Småland, voro blott trenne socknar, som underkastade sig. I de öfriga hade folket flytt till skogs, upprifvit broarna och visade sig som fullkomliga fiender. Ehvar hären tågade fram, plundrade den derföre och brände gårdarna, men öfverallt följde stora beväpnade bondehopar med vid sidan, sökande tillfälle att göra krigsfolket någon skada. Dock mest förgäfves; de svenska herrarna hade lärt sig försigtighet. Inga småtroppar fingo aflägsna sig från hären, och trossen var alltid betäckt af en stark

vakt. Så snart anförarna mötte någon stor förhuggning, togo de en annan väg omkring, så att bönderna måste öfvergifva sin med så mycket besvär nedfällda skog. Slutligen träffade båda härarna hvarandra. Dacken stod lägrad uti en tjock skog vid sjön Åsunden; svenskarna kommo tågande deremot, och det dröjde ej länge, innan den skarpaste strid begynte. Hakeskyttarna på ena och dalkarlarna på andra sidan satte hårdt åt smålänningarna. Efter en timmas fäktande blef Dacken skjuten tvärtigenom begge låren och måste af de sina bäras ur striden. Femhundrade af hans anhängare lågo på platsen; de öfrige flydde, öfverallt förföljda af knektarna. Då sågo smålänningarna sig ingen hjelp mer. Konungens härar hade på alla sidor trängt djupt uti landet, och allestädes såg man der uppstiga den mörka röken af brinnande bondgårdar. Hunger och brist väntade dem uti skogarna hos deras landsmän; strid och död, om de vågade sig fram på slätterna mot konungens folk. Och mot allt detta ingen hjelp. Det utlofvade understödet från kejsaren hördes ej af. Dacken sjelf var sårad och försvunnen och kunde icke finnas, hvarken af vänner eller fiender, ehuru ifrigt eftersökt af båda. Då förbannade smålänningarna den stund, de lånat örat åt Dackens lögner, och föraktat konungens varningar. Det ena häradet efter det andra begärde nåd och nedlade vapen. Konungen beviljade deras begäran på det villkor, att de skulle hjelpa till att fånga och straffa Dacken och hans förnämsta anhängare; tillika tog han tolf de anseddaste bönder från hvart härad för att vara säker om de hemmavarandes trohet. Derpå lät han hela sin krigsmagt tåga bort igen, lemnande blott några små hopar qvar för att utöda de band af skogstjufvar och röfvare, som ännu uppehöllo sig här och der i landet.

Men knappt var krigshären borta, förrän Dacken kom fram, frisk och färdig, och straxt vid ryktet härom, äfven många hans förnämsta anhängare och släg-

tingar, hvilka med sina hopar förut legat gömde i skogarna, och flere af de nyss lugnade socknarna visade lust, att åter vilja hjelpa honom. Konungen måste således återigen nedsända krigsfolk; men denna gången blef ej striden så svår. Många af smålänningarna sjelfva, ledsna vid den långa fejden, gjorde honom godt bistånd. Flere af Dackens förnämsta höfdingar fängslades och aflifvades. Han och hans folk blefvo nästan allestädes slagne, i synnerhet af den tappre Jakob Bagge. Denne kom en gång Dacken sjelf på spåren och jagade honom framför sig genom den ena socknen efter den andra, sju mil på ett enda dygn. Slutligen blef Dacken öfvergifven af alla. Skrämd och förföljd hade han nödgats kasta från sig alla vapen. En grof rönnpåk var det enda han bar i handen. Så smög han ensam och rädd omkring uti skogarna, dragande sig in åt Blekingen. Men i hans spår skyndade en frimodig krigsman, Ragvald Persson benämnd, åtföljd af en hop knektar, hvaribland äfven några Dackens fordna anhängare. Uti Rödeby skog hunno de honom ändtligen. Han låg dold mellan några stubbar och qvistar; men, seende sig upptäckt, sprang han upp från sitt gömställe, och ville sticka sig undan i skogen. De skyndade efter, för att få honom lefvande; men, då han höll på att undkomma, sköto de flere pilar efter honom och han störtade genomborrad och död till marken. Kroppen fördes till Kalmar och steglades, och på hufvudet sattes en kopparkrona *). Så slutade Nils Dacke och med honom den blodiga Dackefejden. Detta krig var det sista likasom det svåraste uppror, konung Gustaf hade att bekämpa under hela sin regering; folket började anse honom oöfvervinnerlig; och fruktan förskaffade honom lydnad, der kärlek och tacksamhet ej kunde det.

Detta uppror var också det sista försöket af Sverges allmoge, att med våld tillintetgöra de tryckande

*) Det finnes äfven en annan berättelse om Dackens slut, neml. att han blifvit fången och insatt på Stockholms hospital, och der aflidit af pesten 1580.

företrädesrättigheter, som adeln tillskansat sig; och hvilka sedan på ett fredligt och lagligt sätt så småningom blifvit till största delen afskaffade.

FEMTIONDEANDRA KAPITLET.

OM KONUNG GUSTAF.

Konung Gustaf var en välskapad och ansenlig herre, något öfver tre alnar lång. Han hade fast och fyllig kropp, utan fläck eller fel; starka armar, smala ben, små och vackra händer och fötter. Håret var ljusgult, nedkammadt och tvärklippt öfver ögonbrynen, pannan medelhög med två lodräta streck emellan ögonen; dessa voro blå och skarpa; näsan rak, ej lång; röda läppar och blommor på kinderna, ännu i ålderdomen. Skägget var uti yngre åren brunt och tvådeladt, vid en hands bredd långt och tvärklippt; i de sednare växande fritt, att det slutligen nådde honom till medjan, blifvande tillika äfvensom håret isgrått. Såsom hans kropp var väl bildad uti allo, så passade honom också hvad klädebonad, han anlade. Uti allt, hvad han företog, följde honom lyckan åt, i fiske, jagt, åkerbruk, boskapsskötsel, bergverk, ja till och med uti tärningsspel, då man dertill kunde locka honom, hvilket likväl fast sällan hände.

Likasom till kroppen, så var äfven konung Gustaf till själen utrustad med de yppersta gåfvor. Hans minne var ganska starkt. Så snart han sett en person, det måtte vara för 10 eller 20 år sedan, igenkände han honom genast. Der han en gång hade färdats fram, villades honom aldrig vägen; han visste namnet på byarna, till och med på de bönder, som bott der under hans ungdomsfärder. Likasom minnet, så ock förståndet. Då han såg någon målning, byggnad, eller bildhuggarearbete, så kunde han straxt skarpsinnigt döma om dess fel och förtjenster, ehuru sjelf deri utan all

undervisning. När mycket folk var på slottet, talade han med en hvar, och visste göra det om sådana ting, som den, han tilltalade, bäst förstod. Sjelf förstod han alla. Ingen uti hela riket kände detsammma så väl som han, ingen visste så väl som han, hvad der i hvarje del felades. Af denna orsak, och emedan han, särdeles i början, saknade kunniga och dugliga embetsmän, måste han sjelf uppsätta alla förordningar och kongliga bref, och riket förlorade icke derpå.

Försigtig var han i hög grad. Blott en gång, såsom vi nämnt, då Gustaf Trolle höll på att fånga honom i Uppsala, visade han sig försumlig och lättrogen. Annars var han så omtänksam, att han snarare kunde kallas misstänksam. *Sen eder visliga före! Tron allom väl, men eder sjelfvom bäst!* så förmanade han sitt folk. Också var det, som en gammal författare om honom säger: *att han beräknade hvarje steg, och vid hvarje kunde stå fast, som hälleberget.*

Fasthet och ihärdighet, uti hvad han föresatt sig, var en utmärkande egenskap hos honom. Exempel nog är hans häftiga, långvariga, men redligt utförda strid mot påfveväldet. De fleste andra skulle hafva tröttnat, eller velat med ett hugg våldsamt afgöra saken. Gustaf lät tid och eftertanka verka. Fastän långsamt gick han dock alltid framåt. Sällan eller aldrig ändrade han sitt beslut. Det var hans ordspråk, som han ofta upprepade: *Bättre en gång säga och dervid förblifva, än hundrade gånger tala.*

Han var en skarp och allvarsam herre, som väl visste att taga sin värdighet i akt. Det dugde för ingen, hvarken hög eller låg, att komma honom för nära. Han afvisade i sådant fall lika kraftigt bönder, biskopar och konungar. Mot sina embetsmän var han rättvis, men äfven sträng, så att af den orsaken många rymde från honom. Då någon äflades och arbetade för att få visa sina kunskaper och förmögenheter, samt derigenom svängde sig upp och andra begynte berömma skickligheten hos en sådan, svarade den skarpsynte

konungen: *Det är ändå en fjesker, en odåga med alla sina pund af vår Herre.*

Gustaf aktade noga penningen; *ty,* sade han, *den kostar undersåtarnas svett och arbete.* Uti hans hof var ganska tarfligt. Oftast uppehöll han sig på kungsgårdarna och lefde af deras afkastning. Barnen höllos strängt. Skinkor och smör sändes från kungsgårdarna till frukost och aftonvard åt prinsarna i Uppsala. Drottningen sydde sjelf deras skjortor; och det ansågs som en stor gåfva, då någon bland prinsessorna fick en blank riksdaler. Gustafs behag till penningar förledde honom understundom till flere orättvisor, hvilka dock på den tiden ej voro så i ögonen fallande, som nu. Han lät stundom prestegäll stå obesatta, skötte dem genom vikarier och tog sjelf inkomsterna. Alla sina undersåtare förböd han att handla utrikes med oxar. Sjelf köpte han dem nu för lågt pris af bönderna, och sålde dem sedan till utlänningen med stor vinst. Detta sednare förhållande var också en bland orsakerna till Dackefejden. Äfven flere sådana mindre rättvisa tilltag berättas efter honom; men folket öfversåg dermed, för hans många dygders skull. De visste också att dessa penningar ej onyttigt bortslösades; herr Eskils gemak och de andra skattkammarhvalfven voro fulla med goda silfvertackor vid konungens frånfälle. Då det likväl, efter tidens sed, fordrades prakt, så sparade han icke; utan visade sig jemngod med alla andra konungar: *Herrans smorda,* sade han, *bör omgjordas med härlighet, så att allmänheten håller honom i vördning, och icke inbillar sig vara majestätets like, landet till föga fromma.*

En ren och oskrymtad gudsfruktan bodde i hans hjerta, visade sig i hans vandel. I hans rum gjordes bön morgon och afton. Gudstjensten försummade han aldrig. Bibelns och katekesens läror kände han närmare än de fleste prester uti riket. Derföre skref hans franske läkare Le Palu om honom till Paris: *Min konung är en Guds furste, som näppeligen har sin like*

i andelig eller verldslig måtto. Han är så förfaren uti Guds ord, att han vet deri rätta sina prester, och rikets styrelse känner ingen menniska såsom han. Under Dackefejden skref Gustaf till de upproriska: *I kunnen hota oss, så mycket i viljen, i kunnen fördrifva oss från vår konungsliga tron, i kunnen beröfva oss vår egendom, hustru och barn, ja sjelfva lifvet; men från den Guds kunskap, som vi bekommit, skolen i oss aldrig skilja, så länge vårt hjerta är helt och vårt blod varmt.*

Äfven uti sin enskilda lefnad var han vördnadsvärd. Inga laster fläcka hans minne. Han älskade väl gerna att tala med sköna qvinnor; men ingen frilla, inga oäkta barn, ej den ringaste utsväfning kan tillvitas honom, ehuru 41 år gammal, innan han första gången blef gift. Sina äktenskap höll han obrottsligen. Fråsseri, dryckenskap, spel eller lättja kunde han aldrig lida hos andra, än mindre hos sig sjelf.

Såsom han uti de yngre åren var af ett ganska gladt och lustigt sinne, då göromålen voro slutade, så höll han äfven ett lifligt och muntert hof, dock uti allo ärligt. Hvar eftermiddag skulle på en viss timma alla herrar och fruntimmer vid hofvet komma upp i stora salen, då konungens spelmän lekte dansen för dem; *ty,* sade han, *ungdomen bör icke vara några oxemiklar, utan höfviske med fruntimren och med alla.* Ofta voro de tillsammans ute för att promenera eller jaga. En gång i veckan hölls fri fäktskola för de unga adeliga herrarna. Sedan anställdes tornerspel, då åt de segrande hvarjehanda belöningar utdelades af de skönaste fruntimmer vid hofvet. Med musik, så väl sång, som strängaspel, förlustade de sig ofta; ty konungen älskade det högeligen. Han förfärdigade och spelte sjelf flere instrumenter, dock hälst lutan. Ingen afton, då han var ensam, gick förbi utan att han dermed sysselsatte sig någon stund.

Ofta reste han kring landet, mest till stora marknader och sammankomster. Der samtalade han med

allmogen, undervisande dem ibland om troslärorna, ibland om deras hushållning, åkerbruk, boskapsskötsel m. m. Bönderna insågo snart, att konungens lärdomar voro goda, och hörde honom gerna; äfven emedan han var en ovanligt vältalig man. Hans röst var stark, klar och uttrycksfull, äfven behaglig; orden enkla, men tydeliga och kraftfulla. Då han stundom vid allmänna riksmöten lät någon annan föra ordet, började bönderna straxt bedja och bönfalla, att han sjelf ville tala till dem. Så älskad af allmogen, som han, har väl ingen Sverges konung varit, ej heller förtjent att vara. Hvarje förmögnare bonde plägade testamentera något silfver efter sig åt konungen, så att man vid dennes död fann i herr Eskils gemak en hel liten skatt af sådant testamentsilfver; och under de kommande oroliga åren talade folket alltid med saknad om *gamle kong Gösta* och hans lyckliga tider.

Gustaf älskade och beskyddade lärdom högeligen. Främst ifrade han dock för folkets undervisning, och sökte på allt sätt att förskaffa sig en förståndig och kunnig allmoge. Hans egna barn fingo en noggrann undervisning, så att de voro bland de lärdaste på sin tid. Likaså barnen efter dem, hela Wasa-ätten utföre ända tid Kristina; så att det konungsliga huset var det förnämsta, ej allenast i prakt och tapperhet, utan äfven i vett och kunskaper, och detta sednare, icke allenast i Sverge, utan i hela Europa.

Då konungen blef äldre och barnen begynte växa upp, hände det ofta, att han efter måltiden satte sig framför eldbrasan och samtalade med dem, gifvande dem allehanda förmaningar. Det var en *konungaskola*, både till lärare, lärjungar och lära. *Varen ståndaktige i tron, enige sins emellan*, sade han. *Om i bristen i det förra, så förtörnen i Gud; och genom det sednares vederspel blifven i ett rof för menniskor. — Gören nödde krig, onödde fred. Men hotar grannen, så slån till. Redan i min barndom och alltsedan har jag varit i örlig, oftast med landsmännen, sorgeligt;*

och jag har grånat i harnesket. Tron mig! söken frid med allo! Då han såg dem yfvas af deras konungsliga börd och stam från Oden, sade han: *Menniska som menniska; då skådespelet är allt, äro vi ock alla lika.* — En annan gång: *I skolen alla saker väl begrunda, fort verkställa och dervid blifva, skjutande ingenting till morgondagen. De rådslag, som ej i rättan tid blifva utförda, likna moln utan regn i svår torrka. Låter allting ske på sin tid, så räcker eder tiden till, likaså för embetsmännen ända neder; annars blir förargelse, hafs och eftersättning i alla delar.* Åter sade han: *Det är den befallandes fel, om den lydande icke lyder, ty lagen skall utan krus följas och städse. Ingen göre, hvad han vill, utan hvad han bör. Ingen embetsman må lidas, som ej är tarfvelig, nyttig och flitig. Morgonstund har guld i mund. Dagdrifvaren bort! men den gode arbetaren i vingården ske heder och belöning. Edra män skola lefva i tukt och Herrans förmaning, hålla ålderdomen i vördning. Den det ej gör, må utstötas, likaså örontasslaren. Omgifven eder alltid med dugliga män och af en ren lefnad; man tror om eder. hvad man vet om dessa.* Om adeln sade han: *Dygd, förnuft och mandom göra adel. Svensken,* sade han vidare, *är högsint, ofta i ogjordt väder, och regeringssjuk. De behöfva en orädder konung med karlasinne. De lida icke orättvisa eller träldom, ej eller gerna en meser. Dem höfves en glädtig, men ock basker; ej fingret emellan. I krig vilja de veta af blod, men ingen parlamentering; och skämmas vid att hafva litet gjort. Älsken och hedren derföre detta gamla rike, hvars innevånare varit vida omkring, och tuktat dem derute i öster, vester och söder. Vidmagthållen och förmeren hospitaler, skolor och knekteväsendet både till lands och sjös. Älsken och hedren landtbruk, bergverk, handel, äfven boken och konsterna; och undersåterna skola göra så med; man apar eder. Älsken derföre sjelfve och håller undersåtarne till Guds rena*

ord, bön och kyrkogång; der ligger stor magt på både för själens och landets ro. Älsken undersåtarna, så älska de rättsinnte eder, och med dem kunnen i styra de andra. Så har jag gjort. Käre barn! jag hafver med Guds nåd arbetat på edert tillhörliga upptuktande. Förblifven sådana till eder och andras fromma! och besinnen, att en konungs minne ej bör löpa bort med klockeljudet, men förblifva i undersåtarnas hjertan!

FEMTIONDETREDJE KAPITLET.

OM LEFNADSÄTTET.

Tarflighet och enkelhet i hvardagslag, utsökt prakt, ofta smaklös och löjlig, vid högtidliga tillfällen, sådant var tidens kännetecken. Många af våra beqvämligheter saknades. Fönsterglas var ännu högst sällsynt; i stället för de fordna skjutluckorna, användes fint gallerverk, lärft eller pergament. Spisar i stället för kakelugnar bibehöllo sig ännu öfver tvåhundrade år. Mattor, hos de fattiga grofva, hos de rika stickade med guld och silke, betäckte timmerväggarna. Kring desamma voro tjocka väggfasta bänkar, hos de förmögnare af ek. Framför dem stodo stora långa bord, lika tjocka. Inga stolar, utan lösa bänkar och smärre pallar flyttades kring rummet. Tallrikar voro sällsynta; de ombyttes ej, äfven om rätterna voro aldrig så många och olika. Knif, gaffel och sked måste hvarje gäst medföra *). Urverk voro så sällsynta, att, då storfursten i Ryssland vid denna tiden erhöll ett sådant till skänks af konungen i Danmark, trodde han det vara ett trolldomsdjur, ditsändt till hans och rikets förderf; hvarföre han med största hast skickade det åter till Danmark igen. Mid-

*) Derföre var det ett gammalt ordspråk:
Den, som vill till hofva naska,
Måste ha knif och sked i taska.

dagen åts klockan tio, qvällen klockan fem. — Klockan nio à tio gick man till sängs, steg så mycket bittidare upp. Kläderna gjordes till det mesta af ylle; linne räckte knappt till nästkläder. Helgdagsdrägterna voro dyrbara, men starka. En kjortel tjenade ofta mormor, mor och dotter efter hvarandra till högtids. Qvinnorna hade uppstruket hår, långa, tätt åtsittande klädningar med höga spetskragar. Karlarna nyttjade spanska drägten. Deras hår var i början långt och skägget rakadt; men det förändrades snart, så blott presterna bibehöllo det långa håret och släta hakan. De andre började hafva kort hår och långt skägg. Blott kyrkorna nyttjade vaxljus, de förnämaste talgljus, folket torrvedstickor. Sängarna voro breda, väggfasta, icke många; gästerna lades flere tillsammans, ofta med värden sjelf. Så skedde till och med hos fursteliga personer. Vägarna voro ganska dåliga och få, så att vagnar sällan kunde nyttjas. Under Johan III:s tid inkom den första öfvertäckta vagn. De flesta resor skedde till häst, och då det regnade, togo de kongliga prinsessorna stora vaxdukskappor öfver sig. Höga titlar brukades icke. Konungen kallades *hans nåd*, prinsarna *junker*, prinsessorna *fröken*. Om adelsherrarna nyttjades ej deras slägt- utan fadersnamn; t. ex. i st. f. *Ture Roos* eller *Lars Sparre*, skref och sade man *Ture Jönsson*, *Lars Siggesson*, eller ännu kortare, *herr Ture*, *herr Lars*. Hos hela folket rådde mycken vildhet och oordning, följder af tiden sjelf och de många inbördes krigen. Näfrätten anlitades mer än lagen. Vapen och vapenöfningar nyttjades beständigt. Enligt gammal sed stego riddarna helt och hållet jernklädda i brudsängen. Men likasom de fordna riddare voro de äfven högst okunniga, i synnerhet de äldre. Många af konung Gustafs höfdingar och ståthållare kunde ej ens läsa, ännu mindre skrifva. De måste hålla en särskild man för att läsa och besvara konungens bref. Katolska läran var väl afskaffad, men mycket af dess vidskepelse blef qvar, och icke blott allmogen utan äf-

ven de förnämare och högste trodde på trolleri, skogsrå, tomtegubbar, necken, m. m. Läkarekonsten bestod också till det mesta uti böner och besvärjningar.

FEMTIONDEFJERDE KAPITLET.

DROTTNING MARGARETAS DÖD.

Som förut omnämndt är, var Dackefejden det sista uppror konung Gustaf hade under sin regering att bekämpa. Sedan det stillades, fick han uti sju år sitta i god fred och ro. Inga lysande krigsbragder, inga utomordentliga företag äro från dessa åren att omtala; men väl mycket, som bidrog till landets välfärd; hvilket dock var gladare för samtiden att känna, än för efterverlden att höra berättas om. Gustaf fortfor att med karlahand styra sitt rike, och befordra allt som lände till dess bästa. Också förkofrades det dagligen. I lugn och fred skötte bonden sin jord, säker att under Gustafs beskydd åtnjuta dess rikliga afkastning. Sverges handelsmän, förut inskränkta uti Östersjön och beroende af lybeckrarna, började nu sjelfva utföra sina varor till vesterländerna och inhämta andras; ty Gustaf hade ändteligen fått fred med kejsaren och alla främmande riken, samt förstod att allestädes skaffa aktning åt svenska namnet. Den renare läran utspridde sig alltmer under det nya presterskapet, och adeln utvidgade sin rikedom med hvarje dag. Knotade en och annan anhängare af den gamla tiden, så blef han knappt hörd; allmänt välstånd qväfver snart det enskilda missnöjet.

Med sitt älskande fädernesland var också Gustaf sjelf lycklig; äfven inom sitt eget hus. Margareta fortfor att städse utgöra hans lefnads sällhet. Tio barn gaf hon sin gemål; hvaribland åtta växte upp och utgjorde föräldrarnes glädje och hopp. Dessa voro de enda lugna och lyckliga år, konung Gustaf under sin

regering åtnjöt; de voro den enda hvila ifrån, den enda belöning för alla hans mödor och bekymmer.

Detta lugn varade dock icke länge. Sorgerna återkommo, och nu bittrare och tyngre. År 1551 insjuknade drottning Margareta på Tynnelsö. Fåfängt bemödade sig läkrarna om hennes räddning; fåfängt bådo om densamma hennes man, barn, undersåtare. Hon var blott trettiesju år gammal, men fåfäng var äfven ungdomens kraft; snart sågo alla, äfven hon sjelf, att döden nalkades. Då fattade hon Gustafs hand och tog afsked af honom. *För den höga ära och kärlighet*, så talade hon, *du, min herre, mig bevist hafver, i det jag genom dig blifvit på majestätets tron upphöjd och vid din konungsliga sida älskad, derföre tackar jag dig af kärligt hjerta ödmjukligen. Och efter menskligt är att fela, så förlåt mig, om jag af qvinlig svaghet ej alltid kunnat vara dig fulleligen till nöjes. Våra barn befaller jag dig näst Gud uti händer. Den Högste, som är en Konung öfver alla, beder jag troligen, att för dig, deras fader, lifstiden så mycket förlänges, som den för mig, deras moder, förkortas.* Härvid brusto tårarna utur alla de närvarandes ögon. Men drottningen vände sig till de unga furstarna och fröknarna, förmanande dem till dygd och enighet. Derpå fattade hon åter Gustafs hand, kysste den, och i detsamma flydde hennes sköna oförgängliga själ ifrån den sköna förgängliga kroppen. Det var den 26 Augusti. Då hennes ögon slocknade, började dagen att aftaga på himlahvalfvet. En solförmörkelse inträffade. Folket uttydde den såsom ett bevis på himlens deltagande i jordens sorg; och de många olyckor, som från detta år började åter besöka riket och konungahuset, gjorde hennes död uti allmänhetens ögon ännu mera betydelsefull och beklagad.

FEMTIONDEFEMTE KAPITLET.

OM DROTTNING KATRINA.

Den, som såg Gustafs sorg vid Margaretas död, den som besinnade, att han nu var sextioett år gammal, den skulle väl icke vänta att snart åter se honom förälskad och förmäld. Menniskosorg, liksom menniskoglädje, är föränderlig, konungens som bondens.

Det är förut ofta taladt om Gustaf Olofsson Stenbock till Torpa, huru denne alltid beviste sig mot Gustaf som en trofast vän, hvadan han också var satt till ståthållare öfver Westergötland, och städse stod högt uti konungens ynnest. Härtill bidrog äfven svågerlaget. Gustaf Stenbock var nemligen gift med drottning Margaretas syster Brita; hvilket giftermål af konungen sjelf tillställdes, på hans eget första bröllop, såsom förbemäldt är *). Tolf barn hade dessa makar tillsammans och flere voro vid drottning Margaretas död redan fullväxta, deribland fröken Katrina, nu 18 år gammal, utmärkt för sina behag, älskad för sin godhet och högt aktad för sitt förstånd utaf alla.

Gustaf blef snart så betagen af hennes skönhet, att han beslöt gifta sig med henne, och under förevändning att med slägtingarna uppgöra arfskifte efter drottning Margareta, reste han ned till Torpa. Ingen utom den kloka fru Brita och hennes man visste ännu konungens afsigt. Deras dotter lärer dock hafva anat densamma. Den sköna flickan var förut förlofvad med unga Gustaf Roos, son till herr Johan Turesson och Kristina Gyllenstjerna. Hon såg alltså med förskräckelse den konungslige friarens ankomst, som hotade att rycka henne ifrån den älskade Roosen. I ångsten gömde hon sig undan bakom en häck i trädgården, men konungen sökte sjelf upp och förde henne till slottet.

*) Se sid. 132.

Hvad sedan fader och moder sade henne, veta vi ej; men hon blef framställd för konungen och måste säga ett ödmjukt ja till hans begäran.

Förlofningen hölls dock tyst till en tid. Ett stort hinder företedde sig för äktenskapets fullbordande. Fröken Katrina var nemligen systerdotter till konungens förra gemål, Margareta, och sedan den katolska tiden var ännu den tron allmänt rådande både hos höga och låga, att ett äktenskap mellan så närskylda vore alldeles emot Guds lag. Gustaf framställde för presterskapet den frågan i allmänhet, *om det var lofligt för en man taga sin förra hustrus systerdotter till äkta.* Erkebiskopen, Laurentius Petri, och alla nekade. Konungen gaf nu tillkänna, att frågan rörde honom sjelf. Erkebiskopen jemte flera fortforo dock uti sitt vägrande, och afrådde honom högeligen från detta äktenskap. Rådet, redan kufvadt och vandt att lyda, gaf likväl straxt efter och ett kyrkomöte utsattes uti Wadstena för detta ärende. Der gick biskopen i Linköping jemte största delen af presterskapet öfver på hofvets sida. *Ett sådant äktenskap,* medgåfvo de, *vore väl emot Guds bud. Men för att ej åstadkomma obestånd i riket, måtte det ju denna gång tillåtas.* Erkebiskopen med biskoparna i Strengnäs och Skara stodo faste. *Hvad stadgadt är som ärligt och skäligt för alla,* så skref erkebiskop Laurentius, *må icke eftergifvas för höga och myndiga personer, likasom icke de så väl som alla andra kristne skulle vara ärligheten och skäligheten undergifna. Då vore bättre att för alla efterlåta sådana närskyldas giftermål; eljest blifver det icke lag utan privilegium.* Han gick upp till konungen för att söka afvända hans sinne från denna sak. Men den sextietvå-åriga älskaren var dertill alldeles för häftig. Tvertom måste erkebiskopen utstå många häftiga utbrott af hans sjudande vrede; båda männerna skiljdes obevekliga från hvarandra.

Gustaf brydde sig nu mera icke om hans motstånd; rådets och det öfriga presterskapets bifall var

honom nog. Den 22 Aug. 1552, enklingsåret var ej ännu fullt förflutet, firade han uti Wadstena sitt bröllop med fröken Katrina, och den för konungens vilja undergifne biskop Klas Hvit i Linköping förrättade hela högtidligheten. Erkebiskop Laurentius ville ej deruti deltaga, och största delen af landet betraktade detta äktenskap med åtlöje eller missnöje.

Det blef dock icke olyckligt. Katrina omfattade snart sin herre med den ömmaste och renaste tillgifvenhet; dottrens dock mera än makans. Hon tog det höga beslut att göra sig värdig sin plats vid den store och vördade mannens sida; att söka blifva för honom, hvad Margareta varit, och hela hennes äktenskap egnades sedan häråt. Dock kunde hon ej glömma sin ungdomskärlek. Hon bevarade den uti ett rent hjerta och derföre så mycket längre. Det berättas, att den unga drottningen ofta talade i sömnen. En natt, då Gustaf af ålderdom och bekymmer låg vaken, märkte han att hon sade något. Han lyssnade och hörde då dessa afbrutna ord: *konung Gustaf håller jag mycket kär, men Roosen förgäter jag aldrig.*

Det dröjde också länge innan denne kunde glömma henne, om han annars någonsin gjorde det. Liksom den af konungen äfven utträngde Svante Sture, gifte han sig sedan med systern till sin förlorade brud; och lefde med henne, fröken Cecilia Stenbock, uti ett nöjdt och lyckligt äktenskap.

Erkebiskopen och biskoparna fingo emedlertid plikta för, att de vågat sätta sig emot konungens vilja. Redan förut hade han, för att ännu mera minska deras anseende, gifvit dem namnet *ordinarius* i stället för *biskop*. Dessutom blefvo stiften delade. Nya så kallade ordinarii tillsattes uti Gefle, Örebro, Tuna, Jönköping, Kalmar och Wiborg.

Efter någon tid stillade han likväl sitt sinne, och försonade sig med erkebiskopen. Ja, han måtte sjelf hafva insett, huru rätt denne hade, ty år 1560 utgaf

han, på erkebiskopens ord, en förordning, som förböd presterna, *fästa olika folk, ett ungt och ett gammalt.*

FEMTIONDESJETTE KAPITLET.

OM RYSKA KRIGET.

Sverges grannar i öster, de talrika men råa och vilda ryssarna, hade lemnat svenskarna i ro allt sedan den 50-åriga fredens afslutande under Svante Stures tid. Nu började dock att förspörjas oroligheter och fiendskap från deras sida. De gjorde härjande infall i Finland; finnarna bos dem tillbaka; och snart stod kriget i full låga hela gränsen utefter. Gustaf, som i det längsta ville spara sina undersåtare, skref och frågade efter orsaken till ryssarnas fiendtligheter. De svarade, att svenskarna uppburit skatt i ryska lappmarken. Gustaf forskade efter. Då befanns verkeligen, att svenska uppbördsmännen så gjo t, men denna skatten hade de i tysthet stoppat i sina egna fickor. Gustaf skref då återigen till Ryssland om fiendtligheternas inställande och erböd sig att straffa brottslingarna och betala det de tagit. Det var för sent. Stora hopar af ryssar till flere tusende man inföllo, härjande här och der uti landet, och storfursten, så kallades på den tiden ryska regenten, påstod, att Gustaf skulle till honom afträda ett stycke land, som tillförene länge hade hört under Sverges krona.

Då Gustaf ej såg någon möjlighet mer att kunna få fred, rustade han sig på det allvarsammaste. Matförråder anskaffades, vapensmederna sattes i rörelse, flottan utrustades, främmande krigsfolk införskrefs, det inländska mönstrades; och en del öfversändes till Finland. Sjelf ämnade den gamle konungen om någon tid komma efter; emedlertid skref han till sina fältöfverstar derstädes de trägnaste förmaningar, *att icke utan nödtvång gifva sig i strid mot en öfverlägsen fiende.*

Den 2 Jan. 1555 inföll en stor skara ryssar. De härjade landet, misshandlade och mördade innevånarna på det omenskligaste sätt, och lagade sig slutligen till att belägra Wiborg. De samlades på Räflanda sjön, men i så stort antal, att isen brast och största delen drunknade. De återstående skyndade med sitt rof hem till Ryssland igen.

I Mars samma år kom åter en annan hop, 30,000 man stark, under Ivan Bibikoffs anförande. Den delade sig i fyra hopar; den största innehöll 12,000 man, och vände sig till Wiborg. Mot denna tågade en finsk adelsman, Jöns Månsson, med näppeligen 1000 man, och några små kanoner, förda på slädar. Ryssarna kommo antågande under högt skriande; men då de sågo, att svenskarna stodo stilla och tyste, så stannade äfven de på ett pilskotts afstånd, och båda härarna betraktade hvarandra. Då tog ryssarnas fältöfverste ett stop med brännvin, drack Jöns Månsson till och slängde derefter stopet ifrån sig utefter marken. Men Jöns Månsson fyrade till svar af sina kanoner, hvarvid de förnämsta ryska höfdingarna föllo. Deras folk, bestörta och utan anförare, blefvo straxt fördrifne af de anfallande svenskarna. Två gånger försökte de stanna och göra motstånd, men förgäfves. Jagad af en så ringa hop, flydde hela skaran in till Ryssland med förlust af vapen, hästar, förråder och byte. Vid underrättelsen härom drogo sig äfven de andra hoparna tillbaka, dock med allt sitt tagna rof. Sedan började åter småkriget mellan gränsebönderna, mest för att bränna hvarandras gårdar, röfva kor, hästar, säd och hö, likasom man läser, att de vilda folkslagen ännu i dag föra sina krig. Många berömde högeligen ofvannämnde Jöns Månssons dristiga och lyckliga bragd; men den försigtiga konung Gustaf tyckte, att den var alltför öfverdådig. *Oss synes rådeligt,* skref han till krigsöfverstarna, *att man icke vill låta Jöns Månsson rusa åstad med folket efter sitt eget hufvud, eller lita på, att han fick öfverhanden sist, han var i mangel med ryssarna.*

Uti Augusti for Gustaf sjelf öfver. Prins Johan följde honom, Erik skulle hemma styra riket. På vägen mötte han sändebud från Liffland, hvilka ånyo erbödo härmästarens hjelp mot ryssen, så att Gustaf började sitt fälttåg med tämligen godt hopp. Straxt i Oktober företog sig Jakob Bagge ett äfventyrligt tåg. Med endast 4000 man bröt han in uti Ryssland, slog en krigshär, som mötte honom, och inträngde ända till Nöteborg; men detta slott var för starkt befästadt och nejden deromkring ödelagd, så att Baggen fann för godt draga sig tillbaka. Då mötte honom åter en krigshär af mellan 30 till 40,000 man. Äfven denna gången vann han en härlig seger och kom åter med sina svenskar till hufvudhären.

Gustaf anlände sjelf i September till Wiborg. Der förordnade han om allt, som till kriget hörde, och tillsatte krigsöfverstar. De förnämsta voro Jakob Bagge, Klas Kristersson Horn, Henrik Klasson Horn och Nils Boije, alla uti framtiden mycket ryktbara härförare. Men i November yppade sig bland krigsfolket en smittosam sjukdom, så att konungen for tillbaka till Helsingfors och Åbo, sedan han gifvit noggranna och ömma föreskrifter om folkets vårdande. Derefter skref han till sina efterlemnade höfdingar allehanda förmaningar, i synnerhet att de ej skulle inlåta sig uti onödiga skärmytslingar och vågspel. Äfven inskärpte han hos dem åtskilliga krigsknep. *Oss synes rådligast,* skref han, *att vårt folk bekommer några starka drycker, antingen brännvin* *), *renskt vin* **), *mjöd eller pryssing* †), *så att hvar finge en god drick, på det de måtte vara destomera oförfärade och lättsinnige till att gripa fienden an med allo magt, när man med honom kommer till mangels.* Äfven skref han: *att man borde utspri-*

*) Detta lärer vara första gången, denna dryck finnes vara nämnd i Sverge.

**) Han skickade också verkeligen 14 åmar renskt vin för detta behof till Wiborg.

†) En då bruklig dryck.

la, att de svenske ryttare, som varit fångade i Ryssland, blifvit så ynkeligen och obarmhertigt handterade, att en ärlig karl hällre ville vara död, än blifva så jemmerligen plågad. Genom sådant tal skall den menige hop blifva dess hetsigare på ryssarna, när så omtränger, och icke gifva sig till fångar.

Snart fick Gustaf större och svårare bekymmer. I Januari 1556 inbröt en här af 150,000 ryssar öfver gränsen och efter en kort, men skarp skärmytsling med förposterna, blef Wiborg af dem inneslutet. Svenskarna voro knappt en tjugondedel; finska bönderna, begifna på dryckenskap och oordning, föga pålitliga. Den utlofvade hjelpen från Pålen och Liffland hördes ej af; tvärtom hade härmästaren, glad öfver att se ryssen sysselsatt, slutat med honom en förmånlig enskild fred. Då skref konungen, full af bekymmer, till den hemmavarande Erik sålunda: *käre son Erik. Vi äre nu i en sådan stor fara utsatte, att vi aldrig tillförene i en sådan nöd varit, och kunna oss icke nogsamt deröfver beklaga. Gud allsmägtig må veta, hvad råd vi finna skola. Ty derest han icke besynnerliga vill göra oss hjelp och bistånd, så är det plätt ute med oss. Käre son, hvar du hafver något oss till hjelp och bistånd, antingen med yttermera krigsmagt eller goda råd, så begära vi ganska kärligen, att du ville dig derom beflita. Du skall ock flitligen förmana alla ordinarios* *), *att de allvarligen tillsäga och på det högsta förmana alla kyrkoprester, att förehålla menige man deras och allas våra synders straff; och att de troligen bedja Gud allsmägtig, detta straff åter nådeligen ifrån oss afvända.*

Denna stora fara försvann dock lika hastigt, som den kommit. Då ryssarne först kringrände Wiborg, försummade de att bemägtiga sig ladugården, hvilken låg utanför slottet, och hvarest mycket hö var förvaradt. Andra natten efter ryssarnas ankomst beslöto

---

*) Gustafs nya namn på biskoparna

svenskarna att införa allt höet uti slottet, hvilket de också gjorde, och räckte detta körande nästan hela natten igenom. Det var skarp köld, men barvinter, så att höet måste köras på vagnar, och hela vägen mellan slottet och ladugården bestod af en lång kafvelbro; ty Wiborgs slott ligger på en ö, men ladugården på fasta landet. Härigenom uppkom ett stort buller och dån, som trängde ända till ryssarnas öron. De lyssnade, men i den mörka natten kunde de ej utforska eller begripa orsaken. Slutligen, då bullret blef så långvarigt, inbillade de sig, att en stor svensk här till många tusende man inryckte på slottet. Hastigt bröto de derföre ännu under nattens mörker upp, och tågade tillbaka till Ryssland. Några tusende lemnades qvar i lägret för att dölja de andras afgång; men Jakob Bagge gjorde om morgonen ett utfall, märkte då hufvudhärens flykt och jagade de qvarlemnade med blodiga hufvuden efter. Så återvände hela den stora krigshären, utan att hafva uträttat något annat, än att på det grymmaste förhärjat de socknar, som lågo mellan Wiborg och gränsen. Det var den största krigshär, som ännu någonsin hotat Sverges gränsor.

Den gamle konungen kunde ej rigtigt glädja sig öfver denna lycka, ty han fruktade beständigt ett nytt lika öfvermägtigt anfall. I denna tro styrktes han äfven af en komet, som då syntes; sjelf den katolska öfvertrons fiende, var han dock ej fri från tidens vidskepelse. *Käre son,* skref han till Erik, *vi kunne dig icke förhålla, att en stor kometa hafver synts här uti Finland en lång tid, och hafver stått från nordosten till sydvesten. Efter nu sådana förskräckliga himmelstecken pläga gemenligen något ondt betyda, derföre såge vi gerna, att du ville låta genom ordinarios förmana alla kyrkoprester till allmänneliga böner till den allsmägtiga Gud, att han värdes nådeligen afvända hvad straff och plåga, som samma kometa bebådar.* Gustaf fruktade, att ryssarna skulle öfversvämma hela landet; ämnade derföre resa hem rundt

omkring Bottniska viken, emedan Ålands haf var osäkert för isens skull. Sedan, af fruktan för att blifva genskjuten i Österbotten af ryssarna, ändrade han föresats, och for till Kastelholm på Åland; hvarifrån han skref till Erik om fartyg för sin öfverresa. Men det blef alltsammans öfverflödigt.

Ryssarna läto förmärka, att de blifvit benägne till fred; Gustaf hade alltid varit det; sålunda drog det ej länge om, innan underhandlingarna kommo i gång. Ryssarna fordrade först, att konungen eller en af hans söner skulle sjelf komma och underhandla med storfurstens ståthållare i Nowgorod, ty storfursten var sjelf högt öfver alla konungar. De läto dock sedan beqväma sig med mindre. Konungens svåger, Sten Eriksson Lejonhufvud, och erkebiskop Laurentius reste tillika med några andra till Moskau och afslutade med storfursten freden. Ibland andra ryssarnas fordringar var äfven, att Gustaf skulle låta slå hufvudet af Jakob Bagge, som de beskyllde för att hafva börjat kriget; och hvilken de både fruktade och hatade. Svenskarna nekade härtill. Man kom då ändtligen öfverens om det villkor, att gränsen skulle blifva som förut, och alla ömsesidiga våldsamheter vara förgätna; hvilken fred året derpå af ryska sändebudet uti Stockholm med korskyssning bekräftades.

Medan beskickningen var i Moskau, begärde storfursten att få höra ett samtal mellan svenska erkebiskopen och ryska patriarken om deras lära. De kommo båda upp på hofvet och skulle börja. Då blef det fråga om, hvad språk borde användas. Storfursten önskade ryska eller tyska, hvilka båda han förstod; men erkibiskopen kunde icke ryska, patriarken icke tyska. Då beslöts, att det skulle ske på grekiska, och storfurstens tolk fick befallning att öfversätta det på ryska. Denne man var dertill alldeles för litet hemma i grekiskan; men vågade ej för tsaren bekänna sin okunnighet. Samtalet begynte och tolken öfversatte, så godt han kunde. Många gånger förstod han icke alls, hvad

de sade; men för att ej röja sin okunnighet talade han för storfursten hvad, som han tyckte passade någorlunda ihop. Utom patriarken och biskop Agricola i Åbo fanns ingen, som märkte hans list, ty endast desse tvenne kunde både ryska och grekiska. Patriarken teg dermed, ty han hade svårt att reda sig från erkebiskopens invändningar. Agricola teg också länge; men då tolken slutligen en gång pratade alldeles i vädret och helt annat än de vördige fäderna, utbrast han i löje. Storfursten frågade och fick veta orsaken. Han började då sjelf skratta, befallte samtalet upphöra, och hängde en tung guldkedja öfver erkebiskopens axlar; han hade hela tiden fattat stort välbehag för dennes värdiga uppförande.

FEMTIONDESJUNDE KAPITLET.

OM VAPNET TRE KRONOR.

Det gick sent och svårt för danskarna att glömma den magt, de haft öfver Sverge, likaså att afsäga sig allt hopp derom för framtiden. Då Sverge förklarades för arfrike 1544, sågo de deruti ett stort hinder för unionens återupprättande. För att dock i framtiden ej sakna all anledning dertill, beslöts, fastän hemligen, att de svenska Tre kronorna skulle införas i danska vapnet. Dock skulle det ske oförmärkt. Då konung Kristian firade sin dotters förmälning 1548, lät han på hennes vagn måla det svenska vapnet Tre kronor, jemte det danska och norrska. Detta var första försöket. Gustaf, underrättad härom, gjorde en allvarlig påminnelse; Kristian ursäktade det, som en småsak, en oskyldig frihet som målaren tagit sig, och härmed afstannade det den gången.

Medan Sverge var sysselsatt med ryska kriget, infördes de tre kronorna allt mer i Danmark. Arfprinsen Fredrik, ung och häftig, satte dem uti sitt sigill,

och en dansk adelsman lät i sin stolthet förnimma dessa ord, *att den borde hafva starka tänder och klor, som skulle utskrapa de Tre kronorna ur danska vapnet.* Gustaf, nu så hindrad med ryska kriget, tog intet steg deremot.

Men ändteligen år 1557 insattes de Tre kronorna i sjelfva danska rikssignetet, och kommo snart som sådana för Gustafs ögon. Då tog den gamle konungen illa vid sig. Han skref till Kristian och *lade honom på hjertat och sinnet, hvad skäl han hade till detta förehafvande. Hvarken han eller hans fader, konung Fredrik, hade förr nyttjat detta vapen. Konung Gustaf hade regerat före både Kristian och Fredrik, hade hjelpt båda till regementet; i synnerhet Kristian. Konung Gustaf hade derföre af dem ingalunda väntat sig sådan lön, minst af Kristian, som borde minnas Gustafs trohet under grefvefejden.* Kristian svarade undfallande, *att de tre kronorna brukades endast som ett tecken af det gamla förbundet,* och härvid förblef det; bägge konungarna voro gamla och älskade lugnet.

Då Kristian dog 1559, begärde Gustaf af hans efterträdare Fredrik, att han skulle bortlägga de tre kronorna. Förgäfves. Ett danskt fartyg med detta nya tillökta vapen, måladt på spegeln, uppkom till Stockholm. Prins Johan lät uti vredesmod hugga sönder det förhatliga skilderiet, och en häftig ovilja uppkom mellan begge folkslagen. Sedan de gamle dött, och unga konungar kommit på thronen, utbrast det snart i öppet krig, och båda rikenas innevånare finge sedan många år med sitt blod och sina tungt förvärfvade egodelar betala konungarnas stolthet och ärelystnad.

FEMTIONDEÅTTONDE KAPITLET.

OM PRINS ERIK.

Den 13 December eller Luciedagen år 1533, kl. 9 e. m., föddes af Katrina af Lauenburg, prins Erik,

Gustaf Wasas äldsta son. Tremne dygn låg modern dervid i de svåraste plågor. Sista aftonen kom konungens lifmedikus, som ock efter tidens sed var stjerntydare, för att efterfråga hennes tillstånd. Då han i förmaket fick höra, att förlossningen ej var förbi, utropade han: *Faller alla på knä och beder med mig, att den icke sker på denna timman, ty på himmelen äro så svåra och onda tecken, att föddes han nu, så blefve han allt Sverges rike ett sorgebarn.* Och medan han ännu talade, föddes barnet, och dess skri hördes ut från sängkammaren. Den gången slog stjerntydarens spådom olyckligtvis allt för väl in.

Den unga konungasonen gaf det bästa hopp om sig, medan han växte upp. Han hade af naturen ett vackert och raskt utseende, en vig och stark kropp, öfvad genom härdad uppfostran. Såsom yngling öfverträffade han nästan alla sina jemnåriga uti vighet, kapplöpning, simmande, dans, boll- och tornerspel, och allehanda kroppsöfningar. Det var en lust, men tillika en förskräckelse att åskåda, huru han tumlade om med hästen. Äfven med själsförmögenheter var han i rikt mått utrustad, och blef en på sin tid utmärkt lärd herre. Han skref en lätt och prydlig latin; men i synnerhet var han stark uti stjernkunskapen och matematiken. Likt fadren älskade Erik tonkonsten mycket, och sammanskref äfven sjelf musik; också verser, de bästa som finnas sedan den tiden. Hans lärare var först den af Lutter och Melanchton insände Georg Norrman; sedan, då konungen behöfde denne i regeringen, fransosen Dionysius Beurreus och äfven den af Gustaf aldrig rätt lidna Göran Persson från Sala; dessa två sista prinsen till föga båtnad. Beurreus fyllde hans hufvud med den då gängse stjerntyderi-vidskepelsen, och gaf honom först det olyckliga förslaget, att fria till Elisabet. Göran Persson åter var den, som sedan lockade honom in uti så många farliga företag och gjorde hans regering så förhatlig.

Erik sjelf hade äfven sina fel, och dem icke rin-

ga. Likt fadren var han häftig och misstänksam; likt modren nyckfull, ombytlig, stundom mjeltsjuk; dertill älskare af nöjen, och slösare. *Eriks bollar blifva en gång hans gunstlingars gulläpplen,* sade Gustaf, då Erik mycket roade sig med bollspel. Konungen öfverflyttade så mycket lättare missnöjet med modren på sonen. Johan deremot, barn af den älskade Margareta och henne lik, fick fadrens hela kärlek och förtroende. Erik märkte snart detta förhållande, och hans sinne förbittrades både mot fader och broder. Det säges äfven, att Johans slägtingar hemligt underblåst missförståndet i hopp, att den uppretade fadern skulle utestänga Erik och nämna Johan till sin efterträdare. Detta skedde väl icke, men den gamles partiskhet lade dock första grunden till det brödrahat, som sedan gjorde Erik till tyrann och Johan till brodermördare.

Vid slutet af ryska kriget öfverlemnade konungen hela Finland åt Johan, att enligt Gustafs testamente derstädes styra och hafva sitt fursteliga säte. Tillika började det underhandlas om ett giftermål mellan en pålsk prinsessa och Johan, genom hvilket allt dennes anseende steg mycket. Erik, afundsjuk häröfver, önskade också äga land att styra. Han erhöll Kalmar med dess län, måste likväl, innan han fick tillträda det, gifva sin försigtiga fader en utförlig och edelig försäkran, att ingenting derstädes mot honom företaga. Vid den tiden Erik skulle fara dit ned, hände det sig, att han under någon lek i slottssalen i Stockholm gjorde ett högt språng, och dervid stötte hufvudet ganska hårdt mot en ljuskrona. Man tyckte sig finna, att de anfall af besynnerlighet och nästan vansinne, hvilka man förut, fastän sällan förmärkt, blefvo efter denna olyckliga stöt både tätare och våldsammare.

Nedkommen till Kalmar, började Erik att derstädes hålla ett lysande och lustigt hof. Många, förutseende den gamle herrens snara död, skyndade att ställa sig in hos den blifvande nya. De smickrade hans stolt-

het, uppretade hans bitterhet mot fadren och brodren, och deltogo uti hans många utsväfningar, hvilka spridde mycken förargelse kring landet. Erik utsatte spioner på sin fars alla yttranden och företag, och då Gustaf lät något ord falla mot Erik, buro de straxt fram det. Den obetänksamme Erik dolde ej sitt missnöje deröfver, utan lät det utbrista både i häftiga ord och i sina bref till den gamle. Gustaf harmades högeligen. *Det är mig fast misshageligt*, skref han, *att du låter sådana paddor löpa med sina lögner för dig. Vi kunne, Gudi dess lof, nog skicka oss tillbörligt mot våra barn, ändock vi icke så höglärde äro i det latinska tungomål, som du kan vara. Det är ett gammalt ordspråk: «Om barnen också äro fyra och tjugu år, så är dock fadren äldst.»* Erik började slutligen hålla möten med folket, insamlade penningar, samt utkräfde äfven särskildt tro- och huldhetsed af adeln, allt utan fadrens vilja och vetenskap. Gustaf tog detta illa vid sig. Fruktande uppror, inkallade han en stor hop tyska ryttare till sin lifvakt, och klagade högt och bittert öfver Erik, kallande honom för sin Absalon. Nära var, att denne blifvit förklarad arflös. Han räddades likväl och blef återtagen till nåd för mångas, i synnerhet den af Erik så hatade hertig Johans förböner. Dock ökades ej brödrakärleken deraf. Att tacksamt erkänna en hatad fiendes välgerningar, dertill fordras en mycket högre och ädlare själ än prins Erik ägde, och de flesta äga.

FEMTIONDENIONDE KAPITLET.

OM PRINSESSAN CECILIA.

År 1559 om hösten blef prinsessan Katrina, den äldsta af konung Gustafs döttrar, förmäld med grefve Edzard af Ostfrisland. Hon var en god och förståndig furstina, dertill vacker och välskapad, liksom alla ko-

nung Gustafs barn. Främst i detta hänseende var dock fröken Cecilia, äfven utmärkt för sin qvickhet och lifligheten. Hofvets skalder då för tiden prisade henne skönare än Venus, och kunde ej nog lofsjunga hennes hvita hy, gullgula hår och glänsande ögon, och de försäkrade, att hennes själ var med dygder lika beprydd.

Med grefve Edzard hade följt hans broder, Johan af Ostfrisland, en ung, liflig och skön herre, derföre städse gunstling hos sin moder och hos qvinnor i allmänhet. Han fattade snart behag till fröken Cecilia, hon till honom. De voro hvarandra lika till skönhet, qvickhet, äfven ålder; han 21, hon 19 år gammal. Städse såg man dem uti slottets salar tala och skämta med hvarandra; hoffolket spådde, att de en gång skulle blifva ett par, och konungen samt slägten ansågos ej vara emot en sådan förbindelse.

Emedlertid ledo bröllops-högtiderna till slut. Prinsessans rikliga brudskatt var utbetalad, grefve Edzard skyndade på hemresan, och Cecilia samt Johan sågo med sorg afskedsstunden nalkas. Erik fick sig uppdraget att ledsaga de afresande till gränsen; och Cecilia utbad sig af fadren att äfven få följa sin syster dit. Den gamle, misstänkande ingen ting, gaf sitt bifall, och resan begyntes. Den gick långsamt. Öfverallt blef det resande furstliga herrskapet emottaget med högtidligheter och stora gästabud. De rika adelsherrarna, ofta nära slägtingar till bruden, ville bidraga till hennes heder och äfven landets, i synnerhet i utländingarnes ögon. Efter en hel månads färd hade de resande ej hunnit längre än till Wadstena, hvarest de dröjde någon tid, undfägnade af Gustafs tredje son, Magnus, sedermera hertig af Östergötland. Emedlertid hade förbindelsen mellan grefve Johan och fröken Cecilia blifvit allt mer och mer förtrolig; snart brottslig, ty de liknade hvarannan äfven i lättsinnighet. Cecilia, den högbjertade drottning Margaretas, den oförvitlige konung Gustafs dotter, glömde slutligen både sin egen och sin slägts heder ända derhän, att hon i hemlighet

mottog nattliga besök af sin älskare. Vakten kring Wadstena slott upptäckte först, huru han under de mörka nätterna klättrade på en stege upp till Cecilias fönster och smög derin. De vågade ej angifva det, men ryktet spridde sig i staden och kom snart till Eriks öron. Han gick då till råds med sin broder, hertig Magnus och några andra herrar, och stannade vid det beslutet, att söka öfverraska älskaren. Vakten befalltes hafva noga akt på fröken Cecilias fönster. Efter tre nätter fingo de åter se grefven klättra in genom detsamma. Straxt togo de sakta bort stegen och underrättade Erik, att de hade fågeln fången i jungfruburen. Erik och Magnus ville först sjelfva gå och taga ut honom, men de andra afstyrkte det af fruktan, att de retade bröderna skulle skrida till blodsutgjutelse. I deras ställe sändes Karl de Mornay med några andra. De trängde hastigt in i Cecilias rum, och funno grefven uti en lätt och föga anständig klädnad. Erik lät straxt kasta honom i fängelse, och, som några tro, på det skamligaste handtera honom. Derefter skickade han honom fängslad genom hela landet upp till konungen tillika med bref och ett ordentligt protokoll om hela denna händelse. Grefve Edzard inställde sin afresa för att söka hjelpa brodren, och kring hela landet blef stor uppståndelse och häpnad öfver denna skändliga sak.

Den gamle fadren mottog med yttersta smärta underrättelsen om dottrens brott, utspridt genom sonens obetänksamhet. *Vi bedje Gud*, skref han till Erik, *att han ville hafva oss af denna verlden, på det vi måge förskonas från sådana bedröfvelse af dem, som skulle oss mest hugsvala och trösta.* Då emedlertid Erik hade kommit saken uti den ryktbarhet, att den ej mer kunde nedtystas, så måste Gustaf taga sig utseende af den största stränghet. Johan sattes i hårdt fängelse på Örbyhus, hans broder Edzard med sin gemål fick ej återvända till Stockholm, utan måste stanna på Westerås slott. De fingo väl sedan komma till konungen, då

de med knäfall både om Johans förskoning, men fåfängt. Det syntes, som den djupt förolämpade fadren ämnade straffa honom till lifvet.

Då nu Erik förnam, att saken blef så allvarsam, och kanske insåg sitt eget förhastande, ville han godtgöra det igen. Han skref och sade öfverallt, att gref Johan hade sökt någon af kammarjungfrurna, ej fröken Cecilia sjelf. För att försvara hennes heder mot det iråkade förtalet, lät han slå en skådepenning med hennes bröstbild på ena och Susanna i badet på andra sidan. *Cecilia var, skulle det betyda, lika oskyldigt förtalad, som fordom den sköna Susanna.* Ingen trodde honom. Många uttydde penningen som ett gäckeri; Cecilias rykte var och blef förloradt.

Emedlertid fick gamla grefvinnan af Ostfrisland veta, i huru stor fara hennes mest älskade son sväfvade. Full af ångest, anropade hon många af de kringboende tyska furstar om deras bemedling, och snart kom från dem det ena sändebudet efter det andra till Stockholm för att utverka Johans befrielse. Gustaf hade ej annat att göra än bifalla deras begäran. Men förut måste grefve Johan upp för konungen. Denne mottog honom, omgifven af sina söner Johan och Magnus samt rikets råd och de högste hofmännen, och i deras närvaro måste han aflägga en högtidlig ed på både sin och prinsessan Cecilias oskuld. Härefter blef han förklarad fri, och hastade utur riket.

Eriks beständiga tilltagande obetänksamhet och bitterhet mot fadren ökade med hvarje år dennes bekymmer. Cecilias vanheder rågade slutligen sorgekalken och gjorde året 1560 till det bittraste, likasom det sista. Denna olycka träffade Gustaf djupt. Straxt vid första underrättelsen kallade han sin biktfader, mästar Johannes *) till sig. Då denne kom, trädde konungen emot honom med dessa ord: *O, Johannes, min själ är bedröfvad allt intill döden;* hvarvid tårarna brusto

---

*) Han var pastor i Storkyrkan.

honom ur ögonen. Stundom utbröt hans fordna häftiga sinne uti vrede mot de två vanartiga barnen. Stundom åter bjöd han till att med undergifvenhet foga sig i sin olycka. Så stod han en gång och betraktade den böjda regnbågen, och begynte dervid tacka Gud, som genom olyckan hade likaså kufvat hans fordom höga och hårda hjerta. *De stolta och oböjda*, sade han, *känna icke himmelens nåd.* Vrede och undergifvenhet vexlade i hans själ; sorgen satt alltid qvar, och tärde på hans lynne, helsa och lefnadstråd. Hans betjening öfverraskade honom stundom, samtalande med sin unga drottning, och de märkte både af rösten och ögonen, att han gråtit. Af enskilda uppsnappade ord förstodo de, att det var barnens uppförande, som prässat fadrens tårar. Han föll slutligen i en svår sjukdom, från hvilken han väl åter på en kort tid tillfrisknade, men som snart återkom och lade honom i grafven.

Grefve Johan skyndade från denna olyckliga färd tillbaka till Ostfrisland. Han blef aldrig förmäld; ja han afskydde från denna stund allt sällskap med qvinnor. Då Cecilia såsom gift kom för att besöka sin syster Katrina, undvek han hennes samtal och åsyn. För öfrigt lefde han älskad och vördad af de olyckliga, i synnerhet af dem, som för tros-saker förföljdes, hvilka hos honom städse funno skydd och försvar.

Vi vilja här äfven förtälja Cecilias lefnad och slut; det var likt begynnelsen. Efter konung Gustafs död glänste hon ännu en tid uti Eriks lysande och lättsinniga hof, sjelf lysande och lättsinnig Hennes skönhet och rika hemgift lockade likväl friare. En pålsk grefve af Teczin ansågs vara gynnad af henne; men icke af Erik. Han dog på en af sina friare-resor. Storfursten i Ryssland friade sedan, men fick afslag både af Erik och Cecilia. Slutligen blef hon förmäld med Kristoffer, markgrefve af Baden, hvilken då länge varit i svensk tjenst, och sålunda väl visste Cecilias fel. Han fick dyrt betala sitt oförstånd. Cecilia trifdes aldrig hemma, utan var beständigt på resor, öfverallt i bör-

jan väl emottagen för slägtens anseende och egna behag, men snart föraktad för sitt dåliga uppförande. Under dessa resor förspillde hon helt och hållet både rykte och förmögenhet. Hela den stora hemgiften var nära slut, då hennes man 1575 dog, sedan han längesedan erfarit hennes otrohet. Efter hans död öfvergick hon till katolska kyrkan, erhöll derföre understöd af Johan den tredje, men sönk småningom ned till den föraktligaste lefnad och största fattigdom.

Hennes barn blefvo alla olyckliga eller brottsliga. Edvard, den äldste, en våldsam, orättvis, utsväfvande herre, var känd under namn af den *galne markgrefven*. Han föll slutligen rusig utför en trappa och bröt halsen af sig. Den andre, Kristoffer, var halt och blind. Den tredje, Filip, hade en beständigt orolig lefnad. Den yngsta hette Johan Karl, och blef Malteser-riddare. Vid 23 års ålder kom han till Antwerpen 1594, hvarest han fann sin nu femtiofyra-åriga moder, som fortsatte sitt skändeliga lefnadssätt. Han begärde och erhöll magistratens tillåtelse att föra henne dädan. Sonen dref då modren ut från hennes herberge, och då hon gjorde motstånd, sparkade han henne och drog henne vid det fordom besungna gula håret ut efter gatan, oaktadt hennes jemmerskri, och handterade henne så våldsamt, att hennes ena arm rycktes ur led. Härefter instängde han henne på landet från menniskors ögon. Modrens nesa och kanske ånger öfver egen hårdhet verkade dock så på honom, att han från denna stund föll i en tvinsot, som snart lade den förut blomstrande ynglingen i grafven. Cecilia lefde sedan utan man, utan barn, utan anseende, utan skydd. Det är till och med obekant, huru och på hvad ställe hon tillbragt de sista åren af sin lefnad. En ringa anteckning underrättar oss blott, att hon dött 1627. Hon var då åttiosju år gammal.

SEXTIONDE KAPITLET.

ERIKS FRIERI TILL ELISABET.

Uti England regerade på denna tiden en drottning, benämnd Maria. Hon var förmäld, men barnlös, hvarföre systern Elisabet skulle blifva hennes efterträdare på tronen. Maria betraktade Elisabet med misstroende och hätskhet, så att denna sednare måste lefva liksom uti ett fängelse på ett ensligt slott; men äfven härifrån spridde sig vida hennes rykte och beröm, icke så mycket för skönhet, som icke mer för förstånd, kunskaper och dygd. Många bland Europas furstar kastade sina blickar på en sådan arftagerinna till ett sådant rike, och det försporde ingen brist på höga friare. Bland dem var äfven prins Erik. Hans lärare, Dionysius Beurreus, som med den reformerta Elisabet ville införa hennes religion, bragte honom först på denna tanke; den unge herrens egen njutnings- och ärelystnad fästade honom dervid. Hans inbillning lockades nemligen både genom öfverdrifna målningar om Elisabets behag, och af tanken att blifva konung öfver tvenne riken, och med häftighet och ifver begärde han fadrens bifall till detta förehafvande. Den gamle ogillade förslaget. *Om äfven*, sade han, *Erik erhåller Elisabet, hvilket jag dock icke tror, så torde det lända båda rikena mera till skada än gagn.* Men Erik var häruti så ytterst envis och häftig, att Gustaf slutligen måste gifva efter, och ständerna gåfvo då också snart sitt bifall. Dionysius Beurreus först och sedan Sten Eriksson Lejonhufvud utsändes till England. Elisabet svarade i början undvikande, men sedan, att hon ansåg lyckligast ständigt lefva ogift. Med detta svar återkom Sten Eriksson, och Gustaf ville ej mer höra talas om saken.

Emedlertid dog drottning Maria i England och Elisabet uppsteg på tronen. Eriks äregirighet blef härigenom än mera retad. För att med större fram-

gång, kunna fria till en drottning, antog han från denna tiden titeln *arfkonung*. Hans förtrogne Dionysius Beurreus, hade stannat qvar i London, lefde der med stor ståt och höll öppen taffel på Eriks bekostnad. Beurreus sökte beständigt tillfälle att tala med drottningen om sin herres sak; och alla vänliga ord, som den sluga Elisabet då och då lät undfalla sig, uppsnappades af Beurreus, sammansattes och berättades för Erik, såsom osvikliga bevis på hennes tillgifvenhet. Denne i lättrogen glädje utverkade åter hos sin fader en ny beskickning. Gustaf Roos, Karl Gera och Karl de Mornay affärdades. Erik misstänkte, att brodren Johan af afund motarbetade detta giftermål; men tvertom. Johan gynnade detsamma på det högsta. Han gjorde allt för att öfvertala fadren till bifall, och åtog sig att sjelf resa till England i denna sin broders sak. Man misstänker att den sluge Johan gerna sett Erik uppstiga på Englands tron, för att sjelf sedan så mycket lättare uppsvinga sig på den svenska. Högst ogerna ville Gustaf sända sin mest älskade son ifrån sig, men den åldriges betänksamhet måste vika för ynglingarnas ifver. Johan utrustades på det dyrbaraste, och afreste i Sept. 1559. Till denna sorg kom äfven det för konung Gustaf ej ringa påkostande, att nemligen nödgas utbetala så stora penningesummor, ty dessa friare-resor gjorde djupa hål uti herr Eskils gemak. Kostnaderna, i sig sjelfva nog stora, ökades ej litet genom Eriks obetänksamhet. Förledd af Beurrei bref, ansåg han giftermålet så säkert, att han till detsamma beställde uti Antwerpen 100 de präktigaste och dyrbaraste klädningar.

Då Johan kom till London, blef han på det bästa sätt emottagen af Elisabet, men kunde af henne intet bestämdt svar erhålla. Än talade hon om sin vedervilja för giftermål, än om, huru svårt det var att gifta sig med den, man ej sett. Om konung Eriks förträffligheter yttrade hon sig dock alltid med höga loford, prisande sig lycklig att erhålla en sådan herre, om hon någonsin skulle förmäla sig. Svenska sändebuden foro

nu tillbaka, det ena efter det andra; utan att veta något riktigt besked. Hemkomne, kallades de först till Erik, att aflägga räkenskap, och föreskref han dem, hvad de sedan skulle för konungen, hans fader, förtiga eller berätta. På sådant sätt sökte Erik föra den gamle bakom ljuset, sig sjelf till största skada. Det lyckades dock icke länge. Snart kommo bref från Elisabet till både Erik och Gustaf, begge slutande med den förklaring, att hon städse ville lefva ogift, hvarförutan hon särskildt bad Gustaf, att, *som en högt upplyst herre, söka en annan brud åt sin son.* Gustaf insåg nu tydligt, att härvid ej var något mer att göra, och skref ett långt bref till Erik, föreställande honom alla farligheter härvid, uppräknade de dryga penningesummor, som för denna angelägenhets skull voro utbetalade, och afstyrkte honom från alla ytterligare friare-försök på det stället, inskärpande tillika, *att Sverges arfkonung ej borde behöfva ligga sig till en brud.* Fåfängt. En tid derefter kom äfven Sten Eriksson Lejonhufvud hem från England. Honom mötte straxt tvenne bud, ett från Gustaf och ett från Erik; båda befallte, att först och straxt få tala med honom. Herr Sten reste till Gustaf och berättade der, huru föga hopp han hade om frieriets framgång. Öfver detta konungens och Sten Erikssons förhållande blef Erik ganska uppretad, och beklagade sig deröfver med många och bittra ord.

Sten Eriksson hade sagt, att drottningen uti England aldrig skulle gifva Erik ja, så framt denne ej med sin egen person kunde helt och hållet hänföra hennes hjerta. Straxt var Erik färdig med nya förslag. Han skulle sjelf resa öfver till England; men okänd, och förklädd till en främmande herres tjenare, så ville han intaga för sig Elisabet. Alla hans vänners varningar och föreställningar voro fåfänga. Slutligen kom förslaget för konungens öron. Han förböd straxt hela resan såsom ett vådligt och föga betänkt företag.

Sedan Johan länge hade varit uti London och derstädes fått många fagra ord, men intet bestämdt löfte

måste han slutligen vända hem igen. Vid afresan lät han med konungslig frikostighet utströ silfverpenningar bland folket. *De skola förvandlas till guld*, sade han, *då min broder sjelf kommer hit.*

Johan berättade, att drottning Elisabet hade en gång sagt till honom: *att hon väl icke hade någon håg för giftermål; men, att hon likväl ej kunde svara för hvad, som skedde, om Erik sjelf komme för hennes ögon.* Dessa ord upptände åter dennes hopp. Fast med mycken möda, utverkade han sig slutligen fadrens bifall till en resa i egen person till England. Denna blef väl uppskjuten den ena gången efter den andra, och slutligen alldeles inställd, men det kostsamma, fåfänga och efter så många afslag förnedrande frieriet fortfor länge, äfven sedan Gustaf dött, och blef en icke obetydlig orsak till Eriks sednare olyckor.

SEXTIONDEFÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG GUSTAFS ÅLDERDOM.

Alltifrån drottning Margaretas död märkte man förändring i konungens krafter och lynne. Ännu mer efter det bekymmersamma ryska kriget och hjertesorgerna af Erik och Cecilia. Härtill ålderdomens vanliga olycka. Han såg sina ungdoms- och mannaålders vänner falla undan. Den älskade Margareta först; sedan 1554 Lars Siggesson Sparre, den trogne vännen, bepröfvad i mot- och medgång. Så Måns Johansson Natt och Dag, Axel Bjelke, Johan Turesson Roos och flera af hans jemnåriga. År 1559 dogo slutligen, inom kort tid, hans svåger och granne, Kristian den tredje, hans fordna motståndare, den gamle Kristian Tyrann, och sist den ädla fru Kristina Gyllenstjerna. Konungen blef ensam qvar, likt ett gammalt återståndsträd bland det unga uppväxande slägtet.

Bekymmer och ett ihärdigt arbete hade uttömt

hans krafter; kanske i förtid. Hans fordom starka minne förslappades. Man märkte, att han famlade efter namnen och ändrade sina befallningar, en förut högst ovanlig sak. Hans lynne blef allt mera svårt och oroligt; han knotade öfver sina embetsmän, särdeles fogdarna, och sade sig vara en i allo olycklig man. Då nu ingen kunde göra honom i lag, måste slutligen biktfadren taga bladet från munnen. Vid ett skrifternål föreställde han konungen, huru föga orsak han hade att gräma sig, huru Gud i så mång måtto och så underbarligen hade välsignat honom, att han borde förr med gladeligt hjerta tacka för sådan nåd, än med otillbörliga klagomål synda mot Gud och uttrötta sina medmenniskor. Gustaf tog emot förmaningen med ödmjukhet, efterskänkte mycket af de förut så strängt utkräfda skatterna, och tystnade med sin klagan; men den fordna munterheten återkom aldrig. Han fann ej mer något nöje uti sin förut så omtyckta luta och skickade alla sina musikalier och instrumenter till sönerna. Uti allt såg han förebud till sin död. En komet syntes i Augusti 1559, och några vådeldar och andra olyckor stötte tillsamman. *Det gäller mig*, sade han, *Gud unne mig tid att bereda mig.* Nyårsdagen 1560 sade han: *Detta år blifver mitt sista. Dem, som spå af stjernorna, behöfver jag icke. Jag känner de förebådande planeterna i min egen kropp.*

SEXTIONDEANDRA KAPITLET.

KONUNG GUSTAFS SISTA TAL TILL SVEA RIKETS STÄNDER.

Erik yrkade allt jemnt på sin resa till England, så att fadren nödvändigt måste samtycka dertill. För denna angelägenhets skull, samt äfven för att låta bekräfta sitt testamente, lät Gustaf påbjuda en allmän ständernas sammankomst till Stockholm i Juni månad.

Den 25 uppkallades de på rikssalen. Då de voro samlade, inträdde konungen, åtföljd af sina söner. Han uppsteg och satte sig på tronen. De tre äldre sönerna stodo hvar efter annan vid venstra sidan: den yngsta tioåriga Karl vid fadrens fötter. Då tog konungen till orda, som följer: *Jag vördar Guds magt, som i mig åter på Sverges gamla tron upplyftat Sverges gamla konungaslägt från Magnus Ladulås och Karl Knutsson. De bland eder, som något till ålders komne äro, hafva twifvelsutan förnummit, huru vårt kära fädernesland förut i många hundrade år varit i stort elände och betryck under främmande herrskap och konungar, enkannerligen under den omilde tyrannen, konung Kristian, och huru det täckles Gud genom mig befria oss från detta tyranni. Derföre bör oss, hög och låg, herre och tjenare, gammal och ung, samma gudomliga hjelp aldrig förgäta. Ty, hvad man var jag, att fördrifva slik mägtig herre, den der ej allenast regerade öfver tre konungariken, utan ock var med kejsaren och de väldigaste furstar nära förbunden och befryndad? Ej kunde jag mig denna ära föreställa, då jag i skog och ödefjell måste sticka mig undan för fiendernas blodtörstiga svärd. Men Gud dref verket och gjorde mig till sin underman, på hvilken hans allsmägtighet skulle uppenbar varda; och må jag väl likna mig vid David, hvilken Gud från en ringa herde gjorde till en konung öfver allt folket.* Härvid brusto honom tårarna utur ögonen.

Jag tackar eder, trogna undersåtare, att i mig till konungslig höghet velat upphöja, och till en stamfader i edert konungahus. Ej mindre tackar jag eder för den trohet och bistånd, som i mig bevisat hafven uti min regering. Att under denna tid Gud låtit sitt rena och klara ord inkomma, och att han också uti timmelig måtto riket med allsköns välsignelse begåfvat hafver, såsom nu för ögonen är, derföre skola vi, gode män och undersåtare, alla med största tacksamhet och ödmjukhet gifva Gudi ärona.

Det är mig nogsamt bekant, att jag i mångas sinne varit en hård konung. Men de tider skola komma, då Sverges barn skulle vilja rifva mig upp utur mullen, om det i deras makt stode. Dock må jag icke blygas att bekänna mensklig svaghet och skröplighet, ty ingen är fullkomlig och utan bräck. Derföre beder jag eder, att i såsom trogne undersåtare viljen för Kristi skull förlåta och öfverse ehvad brist, som varit med min regering. Uppsåtet hafver alltid varit till rikets och dess innebyggares bästa. Mina gråa hår, min skrynkota panna bära nog vittne om de många faror, vedervärdigheter och bekymmer, jag under min fyrtiåra regering utstått.

Jag vet nog, att de svenske äro snara till att samtycka, sena till att utransaka. Jag kan ock grannt förutse, att många villoandar framdeles varda uppkommande. Derföre beder och förmanar jag eder: håller eder hardt vid Guds ord, och förkaster, hvad dermed icke öfverensstämmer. Varen öfverheten hörsamme, sins emellan enige. Min tid är snart förbi. Ej tarfvas mig derom stjernor eller annan spådom. Jag känner i min egen kropp tecken, att jag snart skall gå hädan, och för Öfverkonungens fötter nedlägga och redogöra för Svea rikes härliga men förgängliga krona. Följen mig då med edra trogna förböner, och när jag laggt mina ögon tillsammans, så låten mitt stoft hvila i fred. Härvid sträckte han ut sina händer, för sista gången välsignande sitt folk. Hans gråa hår, hans fallna men dock majestätiska utseende, tårarne, som stundom kommo honom i ögonen, hans behagliga men nu af ålder och rörelse darrande röst, och slutligen den tanken, att de nu skulle för alltid förlora denne deras fader, lärare och välgörare; allt detta väckte den djupaste rörelse hos hela församlingen. Tårarne strömmade från hvarje öga, och med möda kunde de hindra sina snyftningar att förtaga ljudet af den älskade rösten. Gustaf steg upp, och stödjande sig på sina båda äldste söner, vandrade

han ut, vände hufvudet då och då, tegande med nickningar och tårfulla ögon ännu en gång det sista afskedet. Församlingen följde honom tätt efter; de som ej kunde det, följde dock med sina blickar hans gråa hufvud under tårar och tusende välsignelser.

SEXTIONDETREDJE KAPITLET.

OM GUSTAF WASAS DÖD.

På denna riksdag blef konung Gustafs testamente af hans söner och undersåtare antaget och besvuret. Gustaf öfverlemnade sedan regeringen åt Erik. Som denne oaflåtligt yrkade att få resa till England, så blef det äfven bestämdt, att i fall konung Gustaf under Eriks frånvaro fölle undan, skulle hertig Johan under tiden föra riksstyrelsen.

Den 14 Augusti tog Erik afsked af sin far för att anträda resan. Den gamle förmådde ej följa honom ned af slottet; men, då om någon stund kanonernas dunder förkunnade Eriks afresa, föll fadren uti sådan ångest, att han kände sig illamående. Sorgen och sjukdomen ökades dagen derpå, då grefve Johan af Ostfrisland måste, som förbemäldt är, inför hela hofvet aflägga ed på sin och prinsessan Cecilias oskuld. Den gamle kunde ej bära allt detta; han lades på eftermiddagen till sängs. Det blef hans dödsbädd. Sjukdomen var i början lik den, han nyss förut hade haft; men tilltog snart och kunde icke dämpas. Den 25 Augusti lät han kalla för sig sönerna, Johan, Magnus och Karl. Han förmanade dem till enighet, och påminde dem, huru sönerna efter Magnus Ladulås genom inbördes afund vållat rikets ofärd och konungahusets fall. *Viljen i*, sade han, *behålla inom eder slägt kronan, så skolen i också ära och lyda den, som henne bär; och alltid främja hvarandras bästa.*

Konungens läkare, Le Palu, var i början borta

Biktfadern, magister Johannes, tillkallades och började med en lång förmaning om tålamod. Konungen afbröt honom och begärde i dess ställe *läkemedel för en sjuk mage och ett brinnande hufvud*. Magister Johannes grep sig an, så godt han kunde, men fåfängt. Snart kom Le Palu, men äfven hans hjelp var förgäfves. Gustaf sjelf skämtade så åt deras bemödande, att de närvarande måste le deråt. Under sin sjukdom var han annars ojemn och ofta ganska kinkig. En gång då hertig Magnus, som var en oförarglig, men föga dugelig yngling, kom in, sade han: *Du är mig kär, du har aldrig förtörnat mig*. Han klagade en gång, att till och med hans barn skydde honom. Drottningen svarade då: *Taler icke så, min herre! De vilja gerna vara här, men eders nåde förtörnas straxt och tilltalar dem så hårdt, att de med tårar frukta sig ej kunna vara sin fader i lag*. Han hade förut, innan sjukdomen tilltog, sjelf föreskrifvit, på hvad sätt magister Johannes skulle bereda honom till döden. Den 23 September blef han ganska hårdt angripen, och begärde att få bikta. Då Johannes allvarsamt och länge förehöll honom hans menskliga ofullkomlighet, afbröt honom konungen, sägande: *Du har nu nog skärpt lagen emot mig, det är nu tid att med evangelium trösta ett qvidande samvete*. Sedan begick han nattvarden, lät sätta några fångar på fri fot, och bad de närvarande förlåta, hvad han mot dem brutit. En liten stund derefter inkom hertig Johan, för hvilken konungen berättade, att han nu gjort sin trosbekännelse. Hertigen bad honom hålla sig dervid fast och stadig. Fadren, som ej mer förmådde tala, begärde en penna, och skref orden: *En gång säga och dervid blifva, är bättre än hundrade gånger tala*. Hans hand förmådde ej skrifva till slut det välkända ordspråket. Hertig Johan emottog och förvarade sedeln; dock icke lärdomen.

Hos konungen voro mest inne, utom läkarne, magister Martinus, kyrkoherde i Uppsala, riksrådet Sten Lejonhufvud, biktfadren magister Johannes och erkebi-

skop Laurentius Petri, dessa skiftevis; drottning Katrina beständigt. Hon hade aldrig under hela sjukdomen varit från konungens sida. Den 27 September fick hon slutligen af läkaren det svar, att konungen ej mer kunde vederfås. Samma dag sjuknade äfven hon; men kunde ej öfvertalas att låta flytta sin säng utur konungens rum, och ständigt voro hennes ögon fästade på honom. Den 28 låg han mest stilla, ville ej mer taga in något, tecknade blott åt sin biktfader, att denne skulle tala till honom. Hela natten till den 29 låg han uti dödlik dvala. Då och då lutade sig magister Johannes ned till hans hufvud och läste sakta tröstande språk utur den Heliga Skrift. Slutligen fram på morgonen, sade Sten Eriksson Lejonhufvud: *Det är förgäfves allt, hvad i talen; herren kan ej mer höra något deraf.* Magister Johannes åter påstod, att konungen ännu förstod dem. Han lutade sig ned, sägande något högre: *Min herre! tron i på Jesum Kristum och hörer i mitt tal, så gifver oss något tecken dertill.* — *Ja*, svarade konungen till allas häpnad med hög röst, och efter några andedrag var han död. Det var 1560 den 29 September klockan åtta förmiddagen.

Uti December firades den högtidliga likbegängelsen. De tvänne förut aflidna drottningarna voro bisatta i storkyrkan, men hämtades derifrån för att, tillika med konungen föras till Uppsala. Tåget utgick den 17 December från Stockholm. Först en tropp soldater, derpå studenter och prester, sjungande psalmer; sedan alla svenska landskapens fanor, burna af dertill förordnade adeliga herrar, hvaribland sist Birger Grip med riksfanan; derefter Gabriel Oxenstjerna med hjelmen, Ture Bjelke med harnesket, Svante Sture med svärdet och Gustaf Roos med hästen. Sedan konungens lik, buret af de förnämsta bland presterskapet; derpå konung Erik, följd af sina bröder, sedan rådsherrarna, så enkedrottningen med alla fruntimren, sedan adeln, borgare m. m. Tåget gick långsamt. Under nätterna insattes det kungliga liket i kyrkor, och hvarje natt

vakade tre biskopar och trettio prester öfver detsamma. Den 21 Dec. intågade de i Uppsala och till domkyrkan, åtföljde af en otalig folkmängd. Tvenne predikningar höllos. Derpå bars kistan af riksråderna ned uti grafven, och erkebiskopen förrättade jordfästningen. När den var slut, stötte Svante Sture trenne gånger svärdet mot stengolfvet, utropande hvarje gång: *Nu är konung Gustaf död!* Derpå lemnade han svärdet åt Erik, hvarvid pukor och trumpeter dånade uti kyrkan och kanonerna utanför. Sedan gick tåget ut igen och skildes.

Uti Uppsala domkyrka, den största och förnämsta i riket, ligger konung Gustaf begrafven. Hans hviloplats är uti det öfversta koret, inom högaltaret. Öfver grafven lät konung Johan resa en minnesvård, ofvanpå hvilken konungens bild i kroppsstorlek ligger, emellan hans båda första gemåler. En eldsvåda har stympat minnesvården. Minnet blifver oförgängligt.

Andra Berättelsen.

OM KONUNG ERIK DEN FJORTONDE.

FÖRSTA KAPITLET.

OM KONUNG ERIK.

Erik hade på sin friareresa till England hunnit nära Elfsborg, då han fick underrättelse om konung Gustafs frånfälle. Straxt begaf han sig på återvägen till Stockholm. Det gick långsamt, ty allestädes, der han drog fram, stämde han folket sig till mötes, och mottog af dem tro- och hyllningsed, likasom hade han gjort sin Eriksgata. Han ville nemligen försäkra sig om deras trohet, ty redan fruktade han hemligt sina bröder, i synnerhet hertig Johan. Af denna orsak skickade han också några tillgifna tjenare till de förnämsta slotten, att bemäktiga sig dem. För att på sin sida vinna adeln, som var närmare slägt till hertigarna, utgaf han en förordning, hvarigenom det tilläts för alla herrar, att återfå de egendomar, som de kunde bevisa sig hafva med orätt förlorat vid gamle konung Gustafs räfst. Den 30 November höll han slutligen sitt intåg i Stockholm.

ANDRA KAPITLET.

OM KONUNG ERIKS SAMTIDA.

Genom Kristian Tyranns blodbad och katolska presternas rofgirighet hade de adeliga herrarna blifvit både få och fattiga. Under Gustafs tid hade de ansenligen tilltagit både till antal och rikedom.

Den förnämsta bland dem var Svante Sture, både genom förfäders ära, egen oförvitlighet och svågerskapet med den aflidne konungen. Han var en from och redlig herre; hans maka, Märta Lejonhufvud, deremot stolt och tilltagsen; kallades också vanligen *kong Märta*. De hade tillsammans många barn. Döttrarna blefvo gifta med de förnämsta herrar, tre med Bjelkar, en med Erik Stenbock och en med Gustaf Banér. Sönerna artade sig väl. Denna slägten bodde på Hörningsholm i Södermanland.

På Rydboholm bodde Peder Brahe, en lärd, redlig och sparsam herre, ansedd för sin gamla ätt och sin dubbla slägtskap med gamle konungen. Han var nemligen Gustafs systerson, och tillika svåger, ty han var gift med Beata Stenbock, drottning Katrinas syster.

Gamle Gustaf Olofsson Stenbock, på Torpa, lefde ännu. Döttrarna hade fått förnäma giften; sönerna voro stolta öfver sitt svågerskap med gamla konungen, dertill häftiga och råa, i synnerhet Olof.

Gustaf Wasas svåger, Sten Eriksson Lejonhufvud, var en på denna tiden högt ansedd herre, äfven för sin egen klokhet och erfarenhet. Eburu morbroder till hertig Johan, visade han sig dock trogen mot Erik i det längsta. Hans gemål var Ebba Liljehök, dotter af den halshuggne Måns Bryntesson och af Ture Jönssons syster. Det ärfda hatet mot Wasarna ökades än mer genom hennes eget lynne. Hon var nemligen känd öfver hela riket för sin trätlystnad, girighet och högmod, samt omtalades alltid under namn af *gref Ebba*. Barn och barnbarn ärfde lynnet efter henne och utmärka sig som sådana i sednare tider. Denna slägten bodde på Gräfsnäs.

Kristina Gyllenstjerna efterlemnade med sin sednare gemål, Johan Turesson Roos, en enda son, herr Gustaf, hvilken, såsom förut är omtaladt, blef gift med Cecilia Stenbock. Han var en klok herre, men dog snart, och denna förut så mägtiga slägt sönk derefter i obetydlighet.

Från sin faders tid ärfde konung Erik många skickliga och trogna embetsmän både i rådkammare och fält. De förre hafve vi här ofvan omtalat. Bland de sednare märkas Jakob Bagge, Nils Boje, Klas Kristersson Horn och dess farbror Henrik Klasson. Men från sin egen ungdomstid hade han äfven många gunstlingar. Bland dem märkas den sluge Nils Gyllenstjerna, som sedan blef rikskansler; Eriks fordna lärare, Dionysius Beurreus, som nu blef riksråd; Karl de Mornay, en fransman, stolt, ihärdig och tapper, samt Erik trogen i döden. Men högst bland Eriks gunstlingar stod Göran Persson. Han var son af en prest från Sala, hvilken vid reformationens början gift sig. Emedan sådana äktenskap af många ännu ansågos olofliga, så blefvo barnen föraktade, och Göran Persson fick ofta hålla till godo spenamnet *Göran Presteklåpp*. Genom trägna studier och utländska resor förskaffade han sig utmärkt stor både lärdom och skicklighet i alla ärender. Härigenom och medelst sitt inställsamma väsende, hade han helt och hållet vunnit Eriks förtroende, hvilken, så snart han blef konung, gjorde honom till sin vice kansler och procurator. Göran var en slug, ihärdig och hårdsinnt man, dertill baktalare och, då det kräfdes, lögnare. Han afundades och hatade den gamla adeln. För Erik, som sjelf fruktade densamma såsom slägtingar och hemliga anhängare af hertig Johan, var Göran med sådana tänkesätt högst välkommen. Gerna lånade han sitt öra åt dennes hemliga angifvelser. Göran deremot sökte på allt sätt vända konungens sinne från hans bröder och adeln, för att derigenom sjelf med de sina komma till högsta magten. Bland dessa voro de märkligaste Görans broder Krister och mäster Petrus Caroli. Denne sistnämnde hade som hofpredikant så innästlat sig i hertig Eriks gunst, att han genom dennes förord ganska tidigt erhöll Skenninge pastorat. När Erik sedan fick Kalmar i förläning, ditkallade han strax mäster Petrus till ordinarius. Ehuru hatad af både prester och adel, förblef dock mäster

Petrus allt stadigt i gunst hos konungen, liksom i vänskap med Göran Persson. — Dessa voro de förnämsta män, af hvilka Erik omgafs vid sitt uppträde på tronen. Det skall framdeles visa sig, antingen han förmådde styra dem, eller de honom.

TREDJE KAPITLET.

OM KONUNG ERIK OCH HANS BRÖDER.

Konung Erik mottog af sin fader ett mägtigt, till lydnad och ordning vandt rike, en stor krigsmagt till lands och sjös och en öfverfull skattkammare, med hvilket allt han kunde göra sig fruktad både in- och utrikes. Ådeln, ehuru stolt öfver sin rikedom, var dock af gamle konungen vand till vördnad för majestätet. Allt var gynnande för Erik. Blott en enda sak kunde blifva vådelig; nemligen det gamla barndomsagget mellan honom och Johan, samt hertigarnas stora magt.

Gustaf hade nemligen utnämnt sina yngre söner till hertigar, Johan öfver Finland, Magnus öfver Östergötland och Dal, Karl öfver Södermanland, Nerike och Wermland. Huru stor magt de skulle äga inom sina hertigdömen, och huru vida de skulle vara konungen undergifna, det var i testamentet icke bestämdt; det blef också tvistepunkten.

Erik fruktade Johan mest, emedan denne var äldst, anseddast och hade största hertigdömet. Han skickade derföre straxt ett sändebud till Finland, att förmå folket derstädes svärja sig trohetsed. Detta skulle ske hemligt; men Johan kom under fund med sändebudets resa och ärende, skickade derföre genom dag och natt ett annat i förväg med befallning till ståthållaren på Åbo, att ingalunda tillåta Eriks sändebud utkräfva den nämnde eden. Då beslöt Erik söka i godo förmå hertigarna till ett billigt jemkande. Svante Sture och Gö-

ran Persson underhandlade derom med dem; men de voro obevekliga. Erik på sin sida hade ej heller visat sig billig, icke ens ordhållig mot dem. Straxt efter fadrens död begärde alla syskonen att enligt testamentet utbekomma sina arfvedelar i penningar, lösören, jordagods och hertigdömen. Erik tog då lika stor del i penningar och lösören, som de andra. De påminte honom, att han högtidligen lofvat fadren, att de stora omkostnader, som blifvit gjorde för frieriet i England, skulle afdragas på hans lott i arfvet, men han brydde sig hvarken om sitt löfte eller syskonens missnöje. Då jordagodsen skulle delas, påstod han, *att konung Gustaf med orätt ansett de från klostren indragna godsen, som sin enskilda egendom. De voro af fordna Svea konungar bortskänkta. Då de vid räfsten återtogos, borde de derföre anses som kronans, icke konungens egendom. Derföre ägde de kongliga barnen ej någon arfrättighet till dem.* På detta skäl behöll han alla dessa egendomar ensam.

Hertigdömena voro ännu qvar. Dem kunde han ej komma ifrån, ehuru de voro af alltsammans det vådligaste så väl för konungens, som rikets säkerhet. Erik gick till råds med sina förtrognaste i denna sak, Svante Sture, Per Brahe och Göran Persson. De uppsatte en skrift, som noga bestämde konungens och hertigarnas magt och inbördes skyldigheter, samt betydligen inskränkte de sednares alltför stora välde. Derpå sammankallades en riksdag uti Arboga till d. 10 April.

Här upplästes de af konungen föreslagna artiklar om hertigdömena. Per Brahe talade för ständerna och visade tydligen, huru mycken oro och obestånd kunde uppkomma, om icke konungen ägde tillräcklig magt, äfven inom hertigdömena, och öfver hertigarna. Alla insågo sanningen häraf, och hertigarna måste underskrifva föreningen, ehuru mycket det än gick dem till sinnes.

FJERDE KAPITLET.

OM KONUNG ERIKS KRÖNING.

Eriks kröning utsattes i början till den 17 Mars 1561. Men skattkammaren var full, och Erik ung samt praktälskande; tillredelserna blefvo ej färdiga förr än den 29 Juni. Så mycken ståt och rikedom hade ej heller någonsin varit sedda förut i Norden. Nya regalier, krona, spira och äpple voro beställda från Holland; jemte dem inkommo de präktigaste med guld och juveler smyckade klädningar för konungen och hans systrar, samt dyrbara drägter för hela hofvet, och många kistor, fulla med perlor, galoner, fjedrar, silfverkäril, välluktande vatten, viner, fyrverkerier, m. m. Några främmande furstar kommo, än flera voro budna. Folket strömmade dit från alla håll, och plägades ståteligt samt förlustades med åskådande af lejon, kameler och andra sällsynta djur, som Erik till högtidens prydnad införskrifvit. Sjelfva kröningen skedde med alla de ceremonier, som den tiden voro hos andra folk öfliga.

Erik hade beslutat att införa grefve- och friherrevärdigheterna uti Sverge. Han ville derigenom, dels vinna den högre adeln, som annars genom slägtskap var förbunden med hertigarna, dels också i folkets ögon borttaga den stora skillnaden mellan hertigarna och adeln. Trenne herrar blefvo vid kröningen förklarade grefvar, nemligen Svante Sture, Per Brahe och Gustaf Roos; nio blefvo friherrar, bland hvilka må nämnas Sten Eriksson Lejonhufvud, Gustaf Olofsson Stenbock med sonen Erik och Klas Kristersson Horn. De erhöllo äfven grefve- och friherredömen, dock små, samt utan magt och arfsrätt. När de voro till grefvar och friherrar slagne, utropade härolden med hög röst: *Det vare allom kunnigt, att en konung är i Svea och Göta rike, hvilken Gud oss gifvit och vi för ögonen*

se: den stormägtigste furste och herre Ericus den fjortonde; och änskönt flere kronor blänka för edra ögon, må ingen det så taga, som skulle flere än en konungslig krona finnas. Ty efter loflig sed, har Kgl. Maj:t velat låta hvarje stånd, så väl hertigar, som grefvar och friherrar, blifva benådade med sina äretecken. Men en är Sverges, Götes och Wendes konung, och ej flere. Derefter blefvo en hop herrar dubbade till riddare af St. Salvatorsorden, som konungen nyss stiftat. Efter sex dagars lustbarheter, reste han från Uppsala till kongsgårdarna kring Mälaren. Den 12 Juli höll han med icke mindre ståt sitt högtidliga intåg i Stockholm. Så var nu Erik blifven konung. Det hade skett med stor prakt; många trodde också, att det skulle lända Svea rike till stor båtnad.

FEMTE KAPITLET.

OM KRIGET I LIFFLAND.

Korsherrarna i Liffland hade af veklighet och oenighet blifvit så försvagade, att de ej mer mägtade värja sig mot sina fiender. Ryska tsaren, Ivan, var farligast. Han hade med en stor krigshär infallit i landet, plundrade öfverallt och intog den ena fästningen efter den andra. Riddarnes härmästare sökte hjelp hos Erik, antingen med förbund mot ryssen eller penningelån. Erik nekade till det förra; riddarne hade en gång förr dermed narrat hans far; penningar ville han ej heller gifva, utan mot pant af slottet Pernau. Härtill vägrade sändebuden och foro bort. Som de emedlertid ej längre kunde försvara sig mot ryssen, så öfverlemnade härmästaren sig och hela landet åt konungen i Pålen. Men denne saknade både penningar och soldater att hjelpa dem. Erik hade båda delarna. Derföre öfverenskommo borgrarna i Rewel och riddarne

deromkring, att uppsäga härmästaren tro och lydnad samt underkasta sig svenska konungen och begära hans skydd *). Så skedde. Erik mottog deras anbud, och ditsände Klas Kristersson Horn med något manskap att besätta staden och landet. En dansk prins, benämnd Magnus, hade på samma tid köpt öarna Dagö och Ösel, och sökte att med bistånd af konungen i Danmark derifrån utvidga sitt välde på fasta landet. Det var således fyra herrar, nemligen Erik i Sverge, Sigismund i Pålen, Ivan i Ryssland och Magnus på Ösel, som tvistade och sletos om det olyckliga landet. Snart delade de sig uti tvänne stora förbund. Erik och Ivan på ena sidan; Sigismund, konungen i Danmark och Lybeck på den andra. Ett krig uppkom, som mellan Pålen och Sverge fördes i Liffland med omskiftande lycka. Det varade hela Eriks regering, men som dessa krigshändelser ännu voro af mindre vigt, så vilja vi ej med deras berättande borttaga tid och rum för angelägnare ärenden. Vi nämna blott korteligen, att de förnämsta svenska anförare voro, de två första åren, Klas Kristersson Horn, hvilken gjorde stora framsteg; sedan hans farbroder Henrik Klasson, hvilken ej heller var olycklig. Detta krig var det, som först grundlade Sverges besittningar på andra sidan Östersjön. Dessa åter drogo Sverge in i alla europeiska krig, i hvilka det länge vann stor krigsära och många besittningar, men förslöste sina krafter och slutligen förlorade alla sina vunna eröfringar.

*) Härtill bidrog ock att Rewel var afundsjukt på Rigas handel.

SJETTE KAPITLET.

KONUNG ERIK FRIAR I ENGLAND, SKOTTLAND OCH LOTRINGEN.

Konung Gustafs död afbröt Eriks friare-resa till England, men ingalunda sjelfva frieriet. Nils Gyllenstjerna och Beurreus måste uti December resa till London för att anmäla det inträffade förhindret. Straxt derefter afsändes Nils Sture, den äldsta af gref Svantes söner, för att fortsätta Eriks talan, och konungen sparade hvarken på sändebud eller penningar. Den sluga Elisabet blef sig lik; hon gaf Erik hvarken bestämdt löfte eller afslag, men drog emedlertid för sig och sitt land all möjlig vinst af hans bevågenhet. Så gjorde hon ock med alla de herrar och furstar, hvilka nu till ett stort antal täflade om hennes hand. Ibland dessa var en i England, mycket mägtig och ansedd man, grefven af Arundel. Erik befallde Nils Gyllenstjerna, att tillbjuda prinssessan Cecilia åt denne grefve, om han ville befrämja Eriks frieri hos Elisabet. Vi veta ej, hvad grefven svarat på anbudet; men det berättas, att Erik på samma tid har lofvat samma prinsessa åt pålska grefven af Teczin, om denne ville befordra Eriks afsigter vid pålska hofvet.

Erik beslöt slutligen att sjelf resa öfver till England. Lejdebref erhöllos, en välrustad flotta af fjorton skepp väntade vid Elfsborg; och Erik anlände dit, åtföljd af sin broder, hertig Karl, samt grefvarne Brahe och Roos, alla på det prydligaste utstyrda. Den 1 September 1561 stego de ombord och afseglade. Men redan dagen derpå blefvo de vid udden Skagen öfverfallna af en ganska häftig storm, så att de vände om och kommo den 2 September åter in i Göteborgsskären. Erik sade då, att det var Brahe och Roos, som befallt vända om skeppen; men dessa svarade, att det var Erik sjelf, som gjort det, emedan han icke kunde

fördraga den häftiga sjögången. Tvisten afstannade, men Erik ville ej mera till sjös, utan beslöt fara landvägen. Till den ändan begärde han lejdebref genom Danmark, och deraf uppkom åter ett dröjsmål.

Det var på denna tiden föga vänligt mellan regenterna i England och Frankrike; och den sednare sökte så mycket, han förmåddé, att minska Elisabets magt. Då derföre Mornay var i Frankrike på någon beskickning, bragte man honom så oförmärkt på de tankar, att konung Erik kunde fria till den unga franska enkedrottningen, den för sin oförlikneliga skönhet så vidt beryktade Maria Stuart, hvilken dessutom var arftagarinna till Skottland. Fransmännen ville nemligen genom denna Maria Stuart stöta Elisabet från tronen. Mornay kom hem och utförde sitt ärende, dock lär Erik i början ej hafva fästat något uppmärksamhet derpå; men efter den olyckliga sjöresan, skickade han ett sändebud till Skottland att höra och se sig före; och året derpå i Mars brefvexlade han om detta ärende med konungen i Frankrike; så att Erik nu friade på en gång till tvenne drottningar. Elisabet tycktes likväl blifva honom allt mera obenägen, och Gyllenstjerna sade i sina bref, att förnämsta orsaken dertill var Elisabets gunstling, den unga och sköna hertigen af Leicester. Erik upptändes mot honom af den häftigaste vrede; först utmanade han honom till envig; men, då detta ej kunde utföras, befallde han Nils Gyllenstjerna, att uti London lega någon, som skulle mörda hertigen; Erik lofvade säkerhet och rik belöning i Sverge åt lönmördaren, men hotade Gyllenstjerna med sin onåd, om han ej ville utföra befallningen. Detta bref skref Erik tre veckor sedan han hos konungen i Frankrike hade begynnt fria till Maria Stuart. Gyllenstjerna vägrade att utföra nidingsverket. Äfven Erik lärer hafva ångrat sig; ty Gyllenstjerna blef i nåd efteråt likasom tillförene.

Uti England utspridde Erik, att han företagit sig skottska frieriet endast för att skrämma Elisabet till att

gifva sig ett snart *ja*. Det hade motsatt verkan. Hon gaf honom ett både snart och bestämdt *nej;* hvarefter Nils Gyllenstjerna ändteligen fick resa hem från sin långvariga beskickning, och allt tycktes vara slut.

Då Erik fått Elisabets formliga afslag, sände han straxt till Edinburg en stor legation, anförd af Per Brahe och Karl de Mornay; de skulle utföra hans frieri till Maria Stuart.

Men under tiden fick han höra talas om prinsessan Renata af Lotringen. Hon berömdes för både skönhet och goda egenskaper, var dessutom dotterdotter af Kristian Tyrann och arfvinge till alla hans anspråk på både Danmark och Norrge. Detta stack konung Erik i ögonen. Några veckor efter Brahens bortresa till Skottland, sände han ett hemligt bud till kejsaren, och började der underhandlingar om nämnde prinsessa.

Knappt hade detta bud afgått, förrän Nils Gyllenstjerna kom hem. Den sluga Elisabet låtsade, som hon nästan ångrade sitt afslag, och yttrade vid Gyllenstjernas afresa missnöje med, att saken så slutade. Gyllenstjerna berättade detta för Erik, hvarvid denne återtog eld, föredrog saken i rådet, fick dess förnyade samtycke till engelska frieriet, och Nils Gyllenstjerna, som knappt varit hemma en månad, måste återigen begifva sig på vägen till England. Nu hade således konung Erik på en gång friarebud till Elisabet i England, Maria Stuart i Skottland och Renata i Lotringen. Han besinnade sig likväl och återhämtade Nils Gyllenstjerna från Elfsborg, och härmed tycktes återigen hela frieriet i England vara förbi.

Både från Skottland och Lotringen kommo gynnsamma svar, men Erik sjelf hade under tiden ändrat tankar och beslutat att fria till prinsessan Kristina af Hessen. Af denna orsak brydde han sig icke mera om, hvarken Maria Stuart eller Renata. Emedlertid hade han på dessa tredubbla frierier förspillt otroliga penningesummor och, hvad än mera var, sitt eget anseende.

att han slutligen mot pant af några liffländska slott lånade 125,000 daler i hårda silfverkakor. I sjelfva verket sökte Johan att genom denna förbindelse göra sig sjelfständig inom Finland, och lofvade äfven sådant uti sjelfva giftermålskontraktet. Han skyndade derpå hem med sin gemål. En betydlig pålsk trupp följde dem ända till Liffland, ty de fruktade, att den uppretade tsaren skulle på vägen röfva bort dem. I Liffland blef Johan på Eriks befallning ingalunda väl emottagen; hvadan han skyndade derifrån och ankom till Åbo den 4 December. Han skickade straxt och bjöd konung Erik till sig på hemkomstöl; men der blef ett annat gästabud utaf.

ÅTTONDE KAPITLET.

HERTIG JOHAN KOMMER I FÄNGELSE.

Det gamla barndomsagget mellan Erik och Johan ökades ej litet genom tvisterna om hertigdömena och arfskiftet. Johan fruktade Erik, och Erik Johan. Detta sista dock mest. Erik trodde sig hafva läst uti stjernorna, att en man med ljust hår skulle sätta honom från regeringen; och han trodde sig kunna uttyda det på Johan. De misstankar, som denne olycklige konung ej sjelf föll på, visste den illsluge Göran Persson att så oförmärkt bibringa honom. Nu tycktes dessa misstankar öfvergå till visshet. Henrik Horn och Herman Flemming inberättade båda, den förre från Finland, den sednare från Liffland, att Johans förbindelse med Pålen syntes vara rigtad mot Erik; och i en dansk visa nämnes Johan uttryckeligen såsom den der skulle blifva Danmarks bundsförvandt. Ett danskt sändebud var också ett bland de få gästerna vid Johans bröllop, hvarföre Erik så mycket mer fruktade, att Johan der ingått i förbund med rikets fiender, samt nedsatt sina penningar i Pålen, för att kunna fritt uttaga och an-

vända dem, då det behöfdes. Det är svårt att säga, huru härmed förhöll sig; ty om Johan förehaft något förräderi, så var han nog slug att dölja spåren deraf; men det stora penningelånet, han just vid krigets utbrytande lemnade Sverges fiende, och det giftermål, han tvertemot Eriks befallning ingick, gifva stor anledning att tro, det Eriks misstankar ej voro ogrundade.

Snart visade Johan uppenbart, hvad han förde i skölden. Han fick veta, att Erik ämnade allvarligt beifra och bestraffa hans uppförande. Då finnarna vid Hindersmässan voro samlade uti Åbo, höll han derföre till dem ett vidlyftigt och häftigt tal mot sin bror, görande denne de svåraste beskyllningar, de flesta alldeles osanna, t. ex., *att Erik friat och fått korgen af Katrina, derföre vore han henne och hertig Johan så gramse; att Erik ej hade någon rättighet till Liffland, som tillhörde konungen af Pålen; att Erik föraktade de erfarna herrarna, och rådförde sig endast med sotare- och skräddare-pojkar; att ryssarna nästa sommar skulle göra ett blodigt infall i Finland, emedan Erik onödigtvis retat dem; att Erik hade ådragit sig så många fiender, att han hvarken kunde försvara sig sjelf eller finnarne. Derföre,* fortfor hertigen, *har jag sökt ett mägtigt giftermål i Pålen, att jag skulle förmå hjelpa mitt olyckliga fädernesland.* Slutligen bad han *de redliga finnarna göra honom ett godt bistånd emot Eriks orättvisa och öfvervåld. Det skulle lända till allas deras välfärd.* Finnarna, som trodde konungasonens ord, ropade högt *ja* till hans begäran, svuro honom ny trohetsed, samt beseglade densamma med ett öppet bref. Ifrån denna stund beredde han sig på motstånd. Åbo slott befästades; soldater och lifsmedel anskaffades; hjelp begärdes af Pålen, och folket retades på allt sätt mot Erik. För att öka antalet på sina anhängare och deras mod, brukade Johan äfven åtskillig list. Uti hans hof var en son af Svante Sture, benämnd Erik. Då misshälligheterna mellan konungen och hertigen tilltogo, skref grefve Svante till denna sin

son, att han skulle resa hem ur hertigens tjenst. Brefvet kom i Johans hand, som bröt, läste och undanhöll det. Då han likväl misstänkte Sturen för hemlig böjelse att vilja öfvergå till Sverge, lät han noga bevaka alla hans steg, så att denne blef tvungen mot sin vilja stanna qvar på Åbo slott, ända till det blef eröfradt.

Erik såg nu, hvad han hade att vänta, och beslöt möta våld med våld. Öfverallt söktes efter vittnen emot Johan. Flere hans tjenare fängslades i Sverge, anklagades af Göran Persson och förhördes, ofta med pinliga medel. En ung man bland dem, benämnd Johan Bertilson Hästsko, marterades länge, och bekände slutligen, *att hertig Johan hade för afsigt att sätta Erik från regeringen.* Den 1 Juni sammankallades ständerna till Stockholm. Der anklagade Erik sjelf sin broder. Saken var klar. Johan dömdes, *att såsom riksförrädare mista lif och gods, så framt ej konung Erik af synnerlig gunst och nåde ville honom häruti någon skoning bevisa.* Samma dom fälldes också öfver hans anhängare. De, som redan voro fängslade, fördes ut på Södermalm och afrättades. Då den unge Johan Hästsko utleddes, begynte han öfverljudt ropa, *att han vittnat falskt emot hertigen. De grufliga plågorna hade dertill tvingat honom.* Det hjelpte ej. Han blef afrättad och steglad med de öfriga.

Så snart ständernas dom var underskrifven, sändes Hogenskild Bjelke med densamma till Åbo. Honom följde Anders Sigfridsson Rålamb och Jakob Henriksson Hästsko med en betydlig krigsmagt. Herr Hogenskild erbjöd då på konungens vägnar, att om hertigen utan motstånd ville gifva sig, skulle han få behålla lifvet, men gå i ett evigt fängelse. Johan valde, att försvara sig och gjorde det tappert. Belägringen varade två månader, men den 12 Augusti måste ändteligen slottet uppgifvas. Johan hade begärt undsättning från Pålen och Preussen. På det sednare stället utrustades också en flotta, men dermed gick för långsamt. Då skeppen skulle utlöpa, kom bud, att Johan redan var tagen.

Det berättas, att då krigshären afreste till Finland, har konung Erik adlat Anders Nilsson Sabelfana, och på samma gång gifvit honom det hemliga uppdrag att under belägringen eller sedan på något sätt undanrödja hertigen. Då nu Hogenskild Bjelke, åtföljd af flera herrar, vid slottets öfvergång, inträdde i hertigens rum, skall denne Anders Nilsson hafva sprungit fram med en blottad dolk för att mörda hertigen; men Klas Boje stötte honom tillbaka, och räddade Johan.

Sedan Åbo var intaget, fördes hertigen med sin gemål och tjenare sjöledes till Sverge. När de kommo till Waxholmen, mötte dem Göran Persson och några andra utskickade. De stego ombord på det fartyg, der hertigen var. Göran förehöll då denne i ett långt tal hans brottsliga uppförande, samt orsakerna, hvarföre han blifvit dömd. Till slutet blef Johan uppretad och afbröt Göran, sägande: *Om mig och min säk skola kejsare, konungar och furstar dömma; men icke du, din presteklläpp!* Då svarade Göran, *att hertigen var redan tillräckligt dömd och fången på konungens nåd och onåd; ingen kunde honom nu mera hjelpa. Det var konungens befallning, att han skulle sättas på Gripsholm och endast hafva en tjenare hos sig.* Derpå bortskickades hans folk, och Göran begynte låta tillreda hans eget fängslande. Då hertigen såg detta, brast han ut i tårar. *Han förbannade Henrik Horn och Herman Flemming såsom de der förrådt honom,* och frågade Göran, *om han var kommen att aflifva honom nu straxt eller framdeles?* Häruppå ville ej Göran inlåta sig i något svaromål, utan begärde att blifva förd till furstinnan. De gingo in i hennes kajuta. På konung Eriks vägnar framställde Göran tvenne vilkor för henne. *Hon skulle med allt sitt hoffruntimmer få tillbörligt underhåll på ett af konungens slott, om hon så ville. Men, om hon önskade åtfölja hertigen, så finge hon medtaga endast tvenne pigor i fängelset.* Då Katrina hörde detta, ropade hon, *att hon förr ville dö, än skiljas från hertigen,* hvarvid hon svim-

made af. Då hon sansat sig, frågade henne Göran om igen, hvad hon ville besluta. Då drog hon af fingret sin trolofningsring, höll den upp mot Göran, sägande: *Läs hvad der står!* Göran läste då på ringens inre sida de orden: *Ingen utan döden* *). *Dervid vill jag förblifva,* tillade Katrina; och hon förblef det **).

Göran Persson lät nu borttaga alla de skrin, hvari det fursteliga paret hade förvarat sina dyrbarheter. Derpå fördes de sjelfva ombord på en jakt, som seglade in åt Gripsholm. Då den skulle gå genom Söderström, måste hertigen sitta uppe på däcket och låta se sig af den otaliga folkmängd, som på båda stränderna strömmade till. Detta skedde för att vederlägga ett utspridt rykte, att han undkommit, och att fången vore blott en föregifven hertig Johan. Vid Söderström kom Göran Persson åter ombord. Han hade fått höra, att hertigen dolt några dyrbarheter bland matvarorna. Göran genomsökte derföre återigen alla kistor och fann verkeligen och borttog några skrin med klenoder. Detta allt under hela folkhopens ögon. När jakten sedan kom upp på Riddarholmsfjerden, fick Johan se högt på Skinnarviksbergen flere stegel och hjul, hvarest den olycklige Johan Hästsko och hans medtjenare voro uppspikade. *Se der,* utropade han, *mina trogna vänner!* Tårarna strömmade från hans ögon, och han vände sig bort från den sorgliga synen. Så snart Johan anländt till Gripsholm, kom Göran Persson efter och lät tillaga hans fängelse; golfvet beslogs med tjocka plankor; för fönsterna sattes nya och täta galler, hvarpå det fursteliga paret dit infördes.

Johans fångna tjenare anklagades af Göran Persson inför konungens nämnd. Somliga hade hört till hertigens hemliga råd; andra hade talat förklenligt om konungen; alla hade deltagit uti upproret. De blefvo också nästan alla dömda till döden och afrättade.

---

*) Orden stodo på latin: Nemo nisi mors.

**) Handlingar rör. Skandinaviens historia, 3: 21.

Stockholms-boarna ryste vid åsynen af det grymma mördandet. Det berättas att öfver hundrade steglade kroppar sågos på Södermalmsbergen.

Emedlertid väntade alla att få se Johans eget öde. Erik hade under dessa ohyggliga uppträden hållit sig undan nedre vid danska gränsen, och sysselsatte sig med rustningar till kriget. Alla Johans syskon och anhöriga vände sig till Erik med de enträgnaste böner om den fångna hertigens förskoning, från lifsstraffet åtminstone. Men Erik gaf dem bestämdt afslag; han syntes obeveklig. Inom sig tvekade han dock. Göran Persson rådde ifrigt till hertigens död, ett råd, som öfverensstämde med Eriks fruktan och hat. Karl de Mornay, åter, föreställde huru hertigens död skulle reta alla slägtingarna och fördunkla konungens ära. Erik tvekade och uppsköt den ena gången efter den andra; och det blef slutligen afgjordt, att Johan skulle få lefva, men i evigt fängelse. Han behandlades mildt. Fängelserummet var efter tidens sed väl omsedt och måladt, samt hade en glad och ljus utsigt öfver den vackra Gripsholms-viken. Fångarna erhöllo böcker, bläck och penna, vin, korteligen allt hvad de behöfde för sin helsa och tidens förkortande. Furstinnan fick stundom, fast under vakt, lustvandra i slottsträdgården. Hertigen måste blifva i sitt rum. Der satt han i 4 år.

NIONDE KAPITLET.

HERTIG MAGNUS BLIFVER VANSINNIG.

Hertig Johans dödsdom var beseglad af ständerna, men ännu felades underskrift af hertig Magnus. Ehuru svag och veksinnad, var han dock högst svår att öfvertala härtill. Göran Persson, Hogenskild Bjelke och Dionysius Beurreus reste fram och tillbaka i detta ärende. Man smickrade den svaga prinsen. Erik lät vid riksdagen öfverflytta arfsrätten till riket från Johan

på Magnus. Han lät gifva honom en rik och präktig hofhållning, och tjusade honom med hoppet om den sköna Maria Stuart, till hvilken det äfven sändes flera beskickningar i denna afsigt. Så lockad och bestormad från alla sidor, gaf Magnus slutligen efter, och skref under. Men från denna dag hade han ej en enda glad stund mera. Han tärdes af ständiga samvetsförebråelser och ansåg sig för en brodermördare. Med sin svaga själ kunde han ej bära dessa plågor, utan blef slutligen alldeles vansinnig. Han bodde under denna tid på Kongsbro gård i Östergötland, der Motala å faller ut i sjön Roxen. Der tyckte han sig ofta se, huru den sköna hafsfrun höjde sig öfver vattnet och började en sång så ljuf, att han slutligen säges hafva hoppat ur det höga fönstret midt i vågorna. Lyckligtvis blef han oskadad, och väktaren fick upp honom igen, men en visa om denna händelse sjunges i hela Sverge. Folket berättar deri saken på sitt vis; de säga att hafsfrun trollat svagheten på Magnus till straff för det, han ej ville stanna hos henne. En annan orsak uppgafs af jesuiten Possevinus, då han under Johans tid var i Sverge. Denne försäkrade neml., att Magnus blifvit af Gud slagen med vansinnighet derföre, att han i sin ungdom velat utdrifva nunnorna ur Wadstena kloster. Magnus förblef i detta olyckliga tillstånd hela sitt öfriga lif, eller ännu 42 år. Först år 1595 gjorde döden slut derpå. Han blef begrafven i Wadstena kyrka.

TIONDE KAPITLET.

OM FRIERIET I HESSEN.

Den 24 Augusti 1562 sände Erik sina första bud till landtgrefven af Hessen, för att fria till dess dotter. Landtgrefven gaf godt svar, i Maj månad nästa år skulle bruden komma. För att ytterligare bedrifva detta värf, sändes i Februari 1563 Sten Eriksson Lejonhuf-

vud med flere betydande män. De hade ej begärt lejd af danska konungen; men fred var ännu mellan båda rikena, och danska sändebudet i Stockholm hade försäkrat dem om allsköns välvilja. Men, då de kommo till Köpenhamn, fingo de tillsägelse att afvakta konung Fredriks pass för en fri resa genom landet. De väntade länge; men förgäfves. Dag från dag narrades de af den danska kansleren. Slutligen förlorade herr Sten tålamodet. Han beslöt resa utan pass, satte sig med sina svenner till häst, och red till tullen. Der framsteg vakten, slog portarna igen, och satte värjspetsarna mot svenskarna. Herr Sten drog i ifren upp sitt sadelrör *), hotade vakten dermed; men sansade sig och insatte röret. Han och de öfriga svenska sändebuden fördes i häkte, der de fingo sitta öfver tvenne år. Konung Fredrik klagade öfver deras uppförande; konung Erik försvarade dem och klagade öfver Fredrik. Så fortfor man, tills kriget utbröt. Det sågs tydligen, att allt var af konung Fredrik tillställdt för att hindra giftermålet emellan Erik och Hessiska prinsessan.

Det led nu fram i Maj månad 1563, den tid, på hvilken den utlofvade bruden skulle komma. Erik utrustade en flotta af tolf örlogsskepp. Amiral blef Jakob Bagge med amiralskeppet Elefanten; underamiral Per Banér på skeppet Svanen. Flottan sades vara ämnad att afhämta bruden från Lybeck; dock var den så rustad, att den äfven kunde bestå uti strid. Ja! Baggen hade Eriks hemliga befallning att uppsöka och angripa danska flottan. Den 24 Maj utlopp han från Stockholms-skären; den 30, då han seglade framom Bornholm, fick han se hela danska flottan framför sig; Joakim Brockenhusen på amiralskeppet Herkules var dess höfdinge. Då flottorna kommo nära hvarandra, sköt Brockenhusen några skarpa skott mot Jakob Bagge; men Baggen besvarade dem genast, och redan vid det tredje flög stormasten på danska amiralskeppet öfver

*) Pistoler kallades den tiden sadelrör.

bord. Derpå begyntes den häftigaste strid. Den varade fem timmar. Då måste danskarna begifva sig på flykten. Deras amiralskepp och tvenne andra blefvo tagna; och tvenne dessutom förlorade sina anförare och blefvo så sönderskjutne, att de med möda kunde komma undan. Svenskarna ledo ringa förlust. Jakob Bagge seglade med hela sin flotta och de eröfrade skeppen till Lybeck, och landsatte der sändebuden till Hessen, afvaktande sedan deras och brudens återkomst. Under tiden kommo flera danska skepp seglande till och från Lybeck, men Baggen lät dem fritt passera. *Han var ej sänd,* sade han, *att angripa Danmark. Vid Bornholm hade han stridt endast för att försvara sig sjelf.* På detta sätt ville Erik och Baggen kasta hela skulden till fredsbrottet på konung Fredrik. Efter fjorton dagars väntan återkommo sändebuden från Hessen, men utan brud. Hennes utrustning var icke färdig, hette det; rätta skälet var, att landtgrefven icke vågade nu sända henne upp till det oroliga norden. Då återvände Baggen till Stockholms-skären, dit han ankom midsommarsdagen. Några dagar derefter lät Erik honom hålla ett högtidligt intåg. Främst gick Jakob Bagge, omhängd med en gyllene kedja, dernäst alla de öfriga svenska höfdingarna i ståtelig rustning, och med dem alla i slaget tagna fanor. Derefter kommo fångarna med rakade hufvuden och hvita käppar i händerna; främst amiralen Joakim Brockenhusen, derefter sju danska ädlingar, bland hvilka man igenkände Otto Krumpe, som 1520 anförde Kristian Tyranns krigshär, och nu var en utlefvad gubbe. Sedan kommo danska fångarna till ett antal af 600 man, tillsammankedjade med hvarandra. Före dem gick konung Eriks hofnarr, Herkules benämnd, och spelte fiol; på sidan och efter dem alla svenska trupperna. Tåget gick från Jerntorget upp till slottet. Konung Erik hade sjelf förordnat om allt, som dertill hörde.

Härigenom blef emedlertid giftermålshandeln fördröjd, men icke afbruten. Landtgrefven begärde af

konung Fredrik fri lejd för prinsessan att resa genom Danmark. Det nekades. Han begärde säkerhet för sina sändebud; också det nekades. Danmark fruktade högeligen för denna förbindelse. Erik befallte emedlertid Nils Gyllenstjerna och Göran Gere, som vistades i Tyskland, att fara till Hessen; de skulle medtaga till prinsessan en förlofningsring af 6000 dalers värde. Denna befallning utgaf Erik den 11 Oktober; och fyra dagar derefter skref han ett bref till Elisabet i England, hvaruti han förnyade sitt gamla frieri, och sade, *att han aldrig haft allvar med giftermålet i Hessen.* Han fruktade dock mycket att detta bref skulle blifva upptäckt. Det gömdes uti en käpp och med detsamma afreste ett hemligt sändebud. Kriget med Danmark var nu redan utbrustet. En kapare uppfångade sändebudet i Nordsjön, och förde det till Köpenhamn. Olyckligtvis upptäcktes brefvet; man vet ej huru. Det var ej till ringa fägnad för danska konungen. Han skickade det straxt med ett sändebud till landtgrefven.

Nils Gyllenstjerna och Göran Gere hade emedlertid af denne fått goda svar, och hoppades snart för allo afsluta saken. Då kom hastigt och oförmodadt danska sändebudet med Eriks olyckliga bref. Landtgrefven blef högst uppbragt öfver att se sig och sin dotter så gäckade. De svenska sändebuden måste innan solens nedgång lemna staden.

Oaktadt allt detta trodde Erik ändå, att han kunde erhålla denna så bedragna furstinna. År 1565 hade han åter sändebud der; de blefvo med förakt tillbakaviste. — Denna Kristina blef sedan gift med hertigen af Holstein och ägde med honom dottren Kristina, som blef förmäld med Karl den nionde. Hon blef således mormor åt Gustaf den andre Adolf, och farmorsmor åt drottning Kristina, samt stammoder för de tre Karlarna, den 10:de, 11:te och 12:te.

ELFTE KAPITLET.

OM DANSKA KRIGET.

Gammalt hat och unga konungar, detta var rätta orsaken till kriget mellan Sverge och Danmark. Gustaf och Kristian älskade båda freden, men kunde med möda bibehålla den. Sönerna, oförsökta och stolta, trodde det mot sin ära, att söka fred, ens på billiga villkor. Freden borde vara neslig för den ena, om den andra dermed skulle vara nöjd. Så underhandlade de några år. Första stridsämnet var svenska vapnet tre kronor, som Danmark nyttjade. Fåfängt skref Erik derom. Fredrik behöll dem. *Han hade ärft detta vapen*, sade han, *efter sin far. Det var ett minne sedan den tiden, alla tre rikena voro förenade.* Då lät Erik år 1561 insätta Danska och Norrska vapnet i sitt sigill. Nu klagade Fredrik; men Erik svarade, *att de tre lejonen icke voro Danmarks vapen utan Revels, som nu lydde under Sverge. Norrska vapnet åter var infördt, som ett minne af Magnus Erikssons och Karl Knutssons tider, då Sverge och Norge voro förenade.* — Ingendera ville gifva efter. Till detta tvistämne kommo sedan mångfalldiga andra, om Gottland, Skåne, Halland, Blekingen och Liffland, sändebudens fängslande i Köpenhamn och slutligen slaget vid Bornholm. Om detta sista sade Fredrik, att Brockenhusen blott ämnat skjuta dansk lösen, men att kanonerna genom misstag blefvo rigtade mot Baggen; det var osanning. Erik sade, att han önskat freden, men hade blifvit öfverfallen vid Bornholm, det var också osanning; om ej Brockenhusen anfallit, hade Baggen gjort det. Efter några fåfänga underhandlingar, kommo härolder från Danmark och Lybeck att förklara krig. Den danska härolden fördes upp till slottet. Allt ifrån storkyrkan leddes han af två adelsmän genom en dubbel rad soldater upp till rikssalen, der konungen satt på sin tron,

och ridderskapet stod rundt omkring uti präktiga rustningar. Härolden blef härvid så bestört, att han ej förmådde framföra ett enda ord. Erik uppmuntrade honom med ord och blick; hvarefter han uppläste sin krigsförklaring. När han slutat, tog Erik till orda, och vederlade, uti ett tydligt och kraftfullt tal, danska konungens skäl. Derefter fördes sändebudet ned igen. Härolden från Lybeck fick ej komma inför konungen, såsom den der var sänd endast från några krämare. Han leddes upp på rådstugan, der han inför borgmästaren och rådmännerna fick läsa upp sin krigsförklaring. — Härefter utbröt kriget med så mycket större förbittring, som både konungar och folk batade hvarandra. Låga smädeskrifter utspriddes på båda sidor. Man har ännu qvar en sådan emot konung Fredrik, hvarest är ett kopparstick, som skall förlöjliga hans antagna vapen. Det innehåller t. ex. tre narrkåpor, i st. f. Sverges kronor; tre räfvar, i st. f. tre leoparder; en apa med en slaga, i st. f. Norrska lejonet med hillebården; en gås upphängd i ett rep, i st. f. svanen, Stormarns vapen o. s. v. I sjelfva boken står *Freddbreckt* den andre, i st. f. *Fredrik* den andre, o. s. v.

Kriget till lands fördes med ombytlig lycka. Strax i början fick Fredrik in den starka fästningen Elfsborg genom befälhafvarens, Erik Kaggs, feghet. Sedan inföll Erik och härjade Halland, samt belägrade Halmstad, men fåfängt. För öfrigt bestod fälttåget detta och nästföljande år uti inbördes härjningar. Svenskarna föllo in och plundrade uti Danmark, men drogo sig tillbaka, då danska hären samlades. Sedan danskarna på samma sätt i Sverge. Krigshärarna möttes aldrig. Endast små enskilda fäktningar höllos der och hvar med skiftande lycka. På danska sidan utmärkte sig Daniel Rantzow, såsom en både klok och tapper härförare. Bland svenskarna Klas Horn, Karl de Mornay, Åke Bengtsson Färla, Lars från Skara, och Nils Silfversparre.

TOLFTE KAPITLET.

OM JAKOB BAGGES SLUT.

Så snart kriget var förklaradt, utrustades svenska flottan ånyo. Jakob Bagge blef åter amiral och gick ut den 4 Augusti. Den 11 samma månad mötte han vid Öland danska och lybska flottorna förenade. Amiral för dem var den gamle Peder Skram, densamme, som under Gustafs tid i förening med Erik Flemming slog Lybecks flotta. Jakob Bagge var 63, Peder Skram öfver 70 år, båda likväl oförtrutna och ifriga som ynglingar. Striden varade hela dagen, dock utan någon synnerlig förlust; mot qvällen ville Baggen draga sig inåt skären, men Peder Skram satte ifrigt efter. Då vände Jakob Bagge om, och emottog honom så, att danska amiralskeppet blef illa skadadt, och underamiralen, Frans Bille, skjuten. Mörkret skiljde flottorna åt. Den svenska drog sig till Elfsnabben, den danska till Gottland. Ingen kunde berömma sig af seger.

Jakob Bagge begärde nu att få lägga flottan i vinterqvarter, och laga de skadade skeppen; men det blef illa upptaget af konungen. Baggen måste uppbära hårda tillmälen för feghet och lättja. Ja, Erik befallte, att han skulle på ett skamligt sätt emottagas uti Stockholm. *Han skulle införas med spott och spe uppå fisksumpar och andra släta farkoster.* Det lyckades dock, att afstyra denna tillställning.

År 1564 den 28 Maj utgick åter flottan under Jakob Bagge. Han hade nu fått ett nytt amiralskepp, benämndt *Mars Jutehataren*. Det kallades äfven *Makalös*, ty dess like hade förut aldrig funnits i Östersjön; det förde 200 kanoner, till största delen gjutna af de i Gustafs tid uttagna klockorna. Straxt vid utloppet skingrades svenska flottan af en storm, så att skeppen voro långt skilda från hvarandra, då Baggen med endast några få stötte på hela danska och lybska

flottan den 30 Maj. Jakob Bagge, mera djerf än försigtig, vek dock icke undan. Danska amiralen Herlöf Trolle med sitt höfdingeskepp, benämndt Fortuna, började straxt beskjuta Makalös, men fick sådana svar, att han förlorade styret, och måste låta Fortuna draga sig bakom de öfriga. Skjutningen fortfor; mot qvällen blef ett af de största lybska skeppen så sönderskjutet, att det just vid solgången hastigt sönk med allt, som derpå fanns, undantagande några få man, som räddade sig i båten. Derpå blef det natt och lugnt; striden upphörde och svenska flottan samlades. Men mot morgonen uppkom åter en stark vind, och då solen uppgick, såg Jakob Bagge midt för sig de båda fiendtliga flottorna i den bästa ordning; men svenska skeppen voro åter vidt kringspridda. Blott tvenne, nemligen Svanen och Elefanten, hade följt Makalös; de andra höllo sig långt undan. Men Jakob Bagge flydde ej. Han gaf befallning till sitt folk att hålla sig färdiga, och redan mellan kl. 5 och 6 på morgonen började striden. Hela förmiddagen fortfor skjutningen utan någon synnerlig verkan; men på aftonen vände vinden sig så, att lybska skeppen kommo framom Makalös och han blef omringad: på ena sidan lågo två lybska skepp, hvaribland amiralskeppet; på andra sidan två danska, nemligen amiralskeppet Fortuna samt Böselejonet. Då flydde de tvenne sista svenska skeppen Svanen och Elefanten. Jakob Bagge med Makalös blef ensam. Men han försvarade sig tappert. Fienderna försökte springa in på Makalös, men blefvo kraftigt tillbakavisade med värjor och båtshakar. Danska amiralskeppet Fortuna måste nu laga sig sin kos. Det var så sönderskjutet, att vattnet steg flere alnar upp i skrofvet. Derefter måste Böselejonet också hålla undan, det hade fått alla sina bjelkar sönderkrossade. Då det ej lyckades att äntra Makalös, började lybeckrarna klättra upp i sina master och derifrån kasta lansar och fotanglar ned på Makalös. En lans for tätt förbi örat på Jakob Bagge. Då begärde han fram några bössor, och begynte sjelf

skjuta på dem, som kastade, så, att den ena efter den andra föll ned, som döda foglar, från masterna, och ingen vågade klifva dit upp i stället. Emedlertid kom Otto Rud och Görgen Brahe med tvenne nya danska skepp, lade sig der Fortuna och Böselejonet legat, kastade sina ankare ombord på Makalös; och höllo sig fast vid honom. Otto Rud med flera af sina män sprang ombord derpå. Nu uppstod en förtviflad strid. Esbjörn, som var arklimästare på Makalös, hade hela dagen varit så betagen af ångest, att han ej kunde företaga sig något. Nu blef han af den nära faran och stridslarmet så förvirrad och förtviflad, att han sprang upp, fyrade af en kanon, lade sig sedan öfver krutkammaren och förgjorde sig sjelf. En af kanonerna på Makalös sprang sönder, hvarvid elden kom lös. Branden ökades af lybeckrarnas fyrbållar och nalkades krutdurken. Då Jakob Bagge fick veta detta, såg han, att skeppet ej längre kunde försvaras, utan gaf sig till fånga, och gick med en del af svenskarna ombord på ett af de lybska skeppen. Lybeckrarna åter sprungo hastigt och till stort antal in på Makalös för att plundra. Men knappt hade de kommit dit, förrän elden fattade i krutkammaren. Med en förskräcklig knall flög fockmasten som en pil upp i luften. Makalös brast sönder och sönk i hafvets djup, med 300 lybeckare och deras amiral, 800 svenskar och slutligen de 200 kanonerna. Då detta berättades i Sverge, korsade de gamla katolikerna sig. *Det var*, sade de, *ett ögonskenligt Guds straff, för det helgonrån, konung Gustaf föröfvat. Det var ingen välsignelse med de från Guds hus bortröfvade klockorna.*

Konung Erik befallte, att en sträng räfst skulle hållas med anförarne på de andra skeppen, hvilka så skamligt öfvergifvit sin amiral; men de föreburo allehanda ursäkter, och blefvo ostraffade. Danskarna åter gladde sig mycket åt sin seger, i synnerhet, att de fått den fruktade Jakob Bagge till fånga. Han fördes till Köpenhamn, der han bjöd till att skrämma danskarna

med stora, nästan öfverdrifna berättelser om konung Eriks magt. *Dock*, tillade den gamle sjömannen, *lärer det hädanefter blifva föga bevändt med svenska sjömagten.* — Erik ville återlösa Baggen, men det vägrades. Han insattes i ett evigt fängelse. Man har ännu qvar ett bref, som han derifrån skref till sin hustru. Med enfalldiga men hjertliga ord tröstar han *sin kära Anna, anbefaller henne vården om deras barn, att de skulle hållas i tukt och skola. Det vore hans högsta återstående önskan.* För öfrigt vet man intet mer om honom, ej en gång när och hur han dött. Lefnaden hade varit desto ryktbarare.

TRETTONDE KAPITLET.

OM KONUNG ERIK.

Konung Erik var till växten något mindre än fadren, fullkomligen välbildad, och kanske vackrare. Han hade ljust hår, hvälfda ögonbryn, stora blå ögon, hög näsa, vacker mund, hyen fin och frisk, knäfvelbårar och skägg rödbruna, det sednare tvådeladt, spetsigt och ett qvarter långt. Uti vighet, styrka och alla slags kroppsöfningar fanns icke hans like.

Han hade godt minne och godt förstånd. Derom vittnar hans ovanliga lärdom, och många förträffliga förordningar, särdeles i början af hans regering. Han arbetade på vägarnes uppröjning, och anlade de första ordentliga gästgifvaregårdar. Till rättvisans skipande inrättade han i Stockholm en beständig öfverdomstol, kallad *Konungens högsta nämnd,* der alla högmål och vädjade rättegångar skulle afgöras. Denna domstol blef af Göran Persson ofta missbrukad. Derföre och af hat till Erik, afskaffades den af Johan. Men Gustaf den andre stiftade sedan hofrätterna lika med denna konung Eriks högsta nämnd. Adelns rusttjenst hade varit mycket försummad särdeles i slutet af Gustafs regering.

Erik förordnade, att en adelsman skulle få hafva en, en friherre två, en grefve tre gårdar fria *). För hvarje gård derutöfver skulle det rustas. För krigshären och flottan anlade han goda vapensmedjor, skeppsvarf, krutqvarnar, m. m. För sina höfdingar både i krig och fred uppsatte han långa egenhändiga föreskrifter; oftast djuptänkte, men också bindande höfdingen genom allt för mycken småaktighet. I de sednare åren tilltog hans underliga lynne allt mer, och öfvergick allt oftare till en vansinnighet, som förmörkade hans förstånd och förstörde hans lycka.

Prakt och högtidlighet älskade han mycket. Det är taladt om hans triumftåg, hans lysande kröning, samt de nya regalierna, som dertill köptes. Gustaf kallades *hans nåde*, Erik införde benämningen *hans majestät*. Hans ordspråk var: *Magnos magna decent* **). Göran Persson sökte hämma öfverflödet; men fåfängt. Från hofvet spridde det sig först i Stockholm, sedan till landsorterna, de gamla till harm, de unga till förförelse, alla till skada. Karl den nionde lyckades först att återföra den fordna tarfligheten, åtminstone till en del. Med prakten följde äfven lättsinnigheten. Eriks lefnad var i detta hänseende högst klandervärd. Agda, en borgaredotter från Stockholm, för sin skönhet kallad *Caritas*, var i början hans offentliga frilla, och gaf honom tvenne barn. Sedan var han i detta hänseende likaså ombytlig, som i sina frierier. En allmän förargelse väcktes, och erkebiskopen, den gamle Laurentius, varnade honom icke en utan flere gånger; men förgäfves.

Han misstänktes att af sin lärare Beurreus hafva fått smak för Kalvinska läran; men om så var, inverkade den ej på hans regering. Både i tro och gerning var hans gudsfruktan mattare, än fadrens. Vidskepelsen deremot, så mycket starkare, i synnerhet an-

---

*) Dessa kallades sätesgårdar eller säterier.
**) Stort passar åt de stora.

gående stjernspådom. Sällan förbigick någon dag, att han ej i sin dagbok antecknade planeternas ställning.

Han var högeligen misstänksam. De, som omgåfvo honom, måste iakttaga den största försigtighet. Ingen fick hviska, spotta eller skratta i hans närvaro; han trodde då, att det gällde honom. Till och med om strå eller något dylikt kom att ligga i vägen för honom, blef han misslynt, och ansåg det antingen som ett ondt tecken eller som ett begabberi. Han kom en gång på ett rum, dit man plägar gå ensam, och fann för sig tvenne käppar lagda i kors och i de fyra hörnen ett gammalt stop och annat husgerådskräp. Han blef alldeles utom sig af vrede. De strängaste undersökningar efter upphofsmännen anställdes. Slutligen upptäcktes de, ett par ringa hofbetjenter. De drogos för högsta nämnden; fåfängt föregåfvo de, att det skett af oaktsamhet. De dömdes till döden. Man vet ej om domen verkställdes. — Den, som utmärkte sig för vacker klädsel, blef misstänkt för fruntimrens skull. Då Eriks frierier utomlands misslyckades, sade Göran Persson och trodde Erik, att det var adelns tillställning för att tvinga honom till en af deras döttrar. Då han stundom blef uppretad, trodde han, att det skett på systrarnas tillställning. Slutligen 1566 tillsatte han ständiga spejare i de förnämsta husen i Stockholm.

Likasom Gustaf var Erik häftig; men Gustaf öfverilade sig sällan, Erik nästan alltid, och skydde då hvarken grymhet eller nedrighet. Vi hafva talat om mordanslagen mot hertig Johan och hertigen af Leicester. Det var en vanlig utväg för Erik att lega lönmördare åt dem han ville, men ej annorlunda kunde blifva af med. Hans undersåtare dömdes för ringa fel till svåra straff. Köpmän, som ej fullgjorde åtagna leveranser, fälldes till grufarbete; att fogdar hängdes och steglades var icke sällsynt. — Måhända var dock Eriks hjerta bättre än hans gerningar; man finner sällan någon länge öfveflagd grymhet hos honom. Det tidtals

rubbade förståndet torde ursäkta något. Man ser i hans dagbok stundom antecknadt: *Då och då begick jag fel af hastig vrede.* Man finner, att han ångrat sig, att han tagit läkemedel för *hjertängslan.* Under sin sednare vansinnighet sade han, *att han i sin vrede frestades af den onde anden Kopp-af* *).

En stor olycka för Erik var, att han föll i händerna på Göran Persson. Denne hade väl stor del uti de goda författningarna vid början af Eriks regering; men ännu större i det olyckliga slutet. Göran hade en omätlig lystnad efter magt och penningar, hatade derföre adeln, som ägde båda. Detta gemensamma hat förenade honom med konungen. Först skulle hertigarnas magt nedsättas. Det skedde genom Arboga fördrag och grefve- och friherre-värdigheterna. Sedan skulle adeln kufvas. Till den ändan smickrade konungen det lägre folket. Då han gick ute, nickade han vänligt åt hvarje gumma, och hälsade högt sitt *Guds fred, god vänner.* Förtroende och sysslor gaf han så litet som möjligt åt adeln; de ofrälse stånden fingo båda, tillika med penningarna, som han frikostigt utöste. Adeln såg detta, drog sig tillbaka och kallade Erik sins emellan en *Bondekonung.* Ändteligen i Uppsala 1567 skulle de förnämsta herrarna falla, Göran taga deras gods och embeten och Erik känna sig trygg för deras stämplingar; men vi få framdeles se, huru hans själ ej var nog förhärdad till all den grymhet, som fordrades till planens utförande.

En gång stod konungen och lutade hufvudet mot sin hand, ganska eftertänksam. *Min salige fader,* sade han, *gjorde mig svåra dagar, när han stiftade hertigdömena.* Göran Persson svarade: *Ja! men salig kungen ville göra sina söner mägtiga, på det ej rådet skulle rycka till sig riksrodret, och landet slutligen falla i främmande furstes hand. Riket kunde oaktadt tvister i konungahuset äga bestånd; med herrevälde*

---

*) D. v. s. Hufvudet af.

skulle det upp- och nedvändas, eller komma till utrikes konungar. Dock tror jag, att salig konungens kärlek till hertig Johan framför eder, nådige herre, till det mesta stiftade hertigdömena; hvilka nu likväl synas tämligen oskadliga efter Arboga fördraget. Efter en korrt tystnad, svarade konungen: *Svenskarna kasta sig förr i främmande armar, än de lida herre- och mångvälde. En Gud och en kung, tänka de. Af alltsammans ser jag, att kyrkan bör stå midt i byn, att jemnan bör hållas mellan hertigarna, herrarna och de lägre stånden, att ingenderu ser mig öfver axeln.* Göran sade: *nådigste herre, de enda farliga äro hertigarna och herrarna.* Konungen inföll: *Ja, nu så länge.*

En annan gång, då Göran allt för ifrigt talade mot herrarna, sade konungen häftigt: *Du vill lura mig, att drifva dem allesammans undan och taga dig och de dina i stället; men kommer påddan till välde, så pöser hon. Vi skola nog hålla er stången, att ingen hvarken bättre eller sämre kommer ofvanpå, ty då vore vi sjelfva snart f—n i våld.* Erik insåg hvad som borde göras, men ägde ej kraft dertill. Ju längre desto mera lyssnade han till de elaka rådgifvarna inom sitt bröst och sitt hof. De onda böjelserna och Göran Persson kommo ofvanpå, och det gick, som Erik förutspått.

FJORTONDE KAPITLET.

OM KARIN MÅNSDOTTER.

Bland Eriks lifvakt fanns en bondeson från Medelpad vid namn Magnus, som först var knekt, sedan korporal. Han hade en dotter, Katrina, hvilken ännu ganska ung satt på stortorget och sålde nötter, förtjenande dermed sitt uppehälle. Erik gick en dag förbi, blef uppmärksam på den omkring 13-åriga flickans ut-

märkta skönhet, och lät upptaga henne bland sin systers, prinsessan Elisabets, hofjungfrur. Den lilla Karin fattade lätt all undervisning, och utmärkte sig för ett sedigt och i allo älskvärdt uppförande. Hennes skönhet tilltog också med hvarje dag. De målningar, vi ännu hafva öfver henne, måtte vara misslyckade, ty der finnes hon ingalunda så utmärkt; men alla författare från den tiden, äfven Eriks fiender, instämma i hennes beröm, såsom den skönaste bland de sköna. Så tyckte äfven Erik; hans hjerta fästades allt mer och mer vid henne. Han iakttog alla tillfällen att visa henne sin tillgifvenhet; och det verkade så mycket lättare på henne, som Erik sjelf var en skön och, då han ville, älskvärd herre. Tjusad af högheten och ännu mera af kärleken, öfverlemnade hon sig helt och hållet åt sin älskade Erik. En verklig inbördes tillgifvenhet förenade dem. Erik öfvergaf från denna stund sina andra frillor; Karin blef hans allt i alla. Frierierna till främmande furstinnor drefvos allt mera lamt; och då Karin snart födde en son till verlden, beslöt Erik inom sig, att vid tillfälle upphöja henne till sin drottning.

En fendrik vid namn Maximilian hade också blifvit betagen af hennes skönhet, och redan först, då hon kom till hofvet, friat till henne; somliga säga, att de varit förlofvade. Han måste sedan vika för konungen, och fick befallning att resa till krigshären i Norrge. Den olycklige kunde ej förmå sig att fara, förr än han än en gång sett sin förlorade, men dock alltid älskade fästmö. Han smög sig upp på slottet till fruntimmernas rum, i hopp att derstädes träffa henne. I dess ställe blef han gripen af Eriks tjenare. Denne upptändes af en rasande svartsjuka. Maximilian blef af Göran Persson på falska skäl anklagad, lifdömd och straxt derefter stoppad i en säck och kastad i strömmen.

Folket kunde ej förstå den starka tillgifvenhet, Erik hyste för Karin. De trodde, att hon med en kärleksdryck förtrollat honom. Karin brydde sig aldrig om regerings-ärenderna; likväl började Göran Persson

att frukta hennes inflytande hos konungen; hon kunde der störta honom. Han och hans anhängare sökte derföre genom falska beskyllningar och mera dylikt bringa henne i onåd, men det misslyckades. Deras elakhet blef röjd, Erik vredgades högeligen, och om icke den godsinta Karin sjelf bedt för dem, hade det varit förbi med dem och deras magt.

Hans kärlek till henne blef oföränderlig. Vackra sommaraftnar for han med sina förtroligaste på båtar uppåt Mälaren. Karin var då med och utgjorde föremålet för hans uppmärksamhet och ömhet. Aftnarna tillbringades i det gröna med sång, lekar och skämt. Då de om qvällen rodde hem, satt Erik vid sidan af sin Karin och betraktade aftonrodnaden och de framblickande stjernorna, än på den klara himmelen, än i det klara djupet, och lyssnade derunder till de sånger, som hördes från stränderna eller aflägsna båtar. De uppfördes på hans befallning, ja oftast hade han sjelf satt både ord och ton. Ända till våra dagar har en af dessa hans egna sånger bibehållit sig, hvarur vi vilja afskrifva några verser.

Har Karin ej land, ej stora skatter,
Så har hon dock, det jag begär;
Den kärlek, hon mig med omfattar,
Är mig fast mer än guldet kär.
Hvar må följa sitt eget sinn;
Kär håller jag herdinnan min.

Blänker hon ej af gyllne smycke,
Så blänka dock hennes ögon skön.
Alldeles är hon i mitt tycke,
Fast hon för andra syns gemen.
Hvar må följa sitt eget sinn;
Kär håller jag herdinnan min.

Den, som vill, må i luften flyga.
Mina vingar gå ej så högt.

Jag verlden vill fast öfvertyga,
Till Karin är mitt hjerta böjdt.
Hvar må följa sitt eget sinn;
Kär håller jag herdinnan min.

Farväl, farväl min hjertans lilla
Med sinom tusende god natt!
Det sker dock efter Herrans vilja,
Jag blifver den, som jag har sagt.
Hvar må följa sitt eget sinn;
Kär håller jag herdinnan min.

FEMTONDE KAPITLET.

OM KLAS KRISTERSSON HORN.

Under Magnus Smeks tid inkom ifrån Brabant till Sverge en man, kallad Sigmund de Horne. Från honom härstamma alla de ryktbara svenska slägterna Horn *). Sigmund bodde på Öland; hans son och afkomlingar i Finland, hvarest Åminne i Haliko socken var deras stamgods. Slägten steg till stort anseende der i landet, och vid denna tid funnos tvenne ryktbara män af densamma, nemligen Henrik Klasson till Kankas samt hans brorson Klas Kristersson till Åminne. Redan under konung Gustafs tid hade de utmärkt sig i ryska kriget, särdeles Klas, hvilken ofta deltog i Jakob Bagges företag. Han blef slutligen fältöfverste för allt infanteriet. Samma förtroende hade äfven båda Hornarna hos konung Erik; de visade honom också samma trohet. Då Henrik Klasson, som vistades i Finland, märkte hertig Johans stämplingar med Pålen, yppade han oförskräckt förräderiet, såsom vi redan sett. Hans trohet blef honom dyr, som vi framdeles få se.

Klas Horn vistades mest ute i fält, sällan vid hof-

*) Undantagande Horn af Rantzien, som är från Pommern.

vet, och deltog då aldrig i de stämplingar, som derstädes den ena förehade mot den andra. Behöfdes det, så skyggde han icke för att säga sanningen. Han såg konungens olyckliga vana, att tro somliga för mycket och andra för litet; hylla den ena och hata den andra, båda delarna utan skäl och mätta. Då sade han till Erik: *Här i landet skall en konung vara varsam och icke gifva den ena ett synbart företräde framför den andra; annars följer tadel, missnöje och oro, derföre Gud bevare eder, nådige herre, och oss alle!*

Klas Horn nämndes till anförare för de troppar, som konung Erik år 1561 sände till Estland. Här innehade han det högsta befälet två år, ofta under de bekymmersammaste omständigheter. Än utbrast sjukdom i hären, än myteri och uppror, så väl bland svenska knektarna, hvilka ropade efter hem, som bland de tyska och skottska, hvilka ropade efter penningar. Esternas trohet var föga pålitlig; fienderna mägtiga och nära, hjelpen hemifrån liten och aflägsen. Detta oaktadt hade Klas Horn en nästan oafbruten framgång. Innan han for derifrån, hade han intagit slotten Revel, Padis, Pernau, Wittensten och Karkhus m. fl., samt kringliggande länder. Karl de Mornay gjorde honom härvid godt bistånd.

År 1563, då kriget med Danmark utbrast, hemkallades både Horn och Mornay. I deras ställe skulle Åke Bengtsson Ferla och Henrik Klasson Horn föra befälet i Estland. I kriget mot Danmark sattes Klas Horn och Mornay till anförare, men konungen följde med och förde högsta befälet. Fälttåget gick ej lyckligt. Erik underkufvade Halland och lät hylla sig af folket. Sedan började han belägra Halmstad; men rönte ihärdigt och tappert motstånd. Det började lida fram på hösten. Soldaterna sjuknade, knotade och ville gå hem; många gingo verkligen. Höfdingarna rådde Erik att göra slut på belägringen. Dertill kom äfven underrättelse, att konung Fredrik med en dansk krigshär var i antågande. Erik sammankallade då de

förnämsta i hären och beslöt på deras råd att sjelf resa. Han gjorde så, och tog med sig en del af tropparna. Klas Horn och Mornay skulle efter några dagar följa med de öfriga. Men så snart konungen rest, upplöstes all ordning hos det utledsna folket; de började att hoptals smyga sig hem. Horn och Mornay måste derföre oförtöfvadt draga sig tillbaka. Danska hären kom efter och upphann svenskarna vid Fjällgrenna den 10 November. Westgötarna och en del annat rytteri flydde hufvudstupa så snart de sågo danskarna. Svenskarna ledo en betydlig förlust. Hela deras här hade troligen blifvit förstörd utom Mornay's tapperhet. Han, tillika med ett regemente svenska knektar, hvilka konung Erik sjelf inöfvat, försvarade sig tappert, räddade de öfriga och gjorde segern dyrköpt för danskarna.

SEXTONDE KAPITLET.

KLAS HORN BLIR AMIRAL.

År 1564, sedan Jakob Bagge blifvit fången, hade konung Erik satt Klas Flemming till amiral, och under honom Peder Banér och Nils Grip med nästan lika magt. Desse togo väl några handelsskepp, men kunde för öfrigt intet synnerligt uträtta. De tre amiralerna ville ingendera lyda, kunde ingendera befalla. Då danska flottan syntes, flydde de inom skären, och läto fienderna ostraffadt härja Öland. Jakob Bagges spådom om svenska sjömagtens förfall tycktes gå i fullbordan.

När konung Erik sporde detta, vredgades han högeligen. Han utnämnde Klas Horn genast till öfverste amiral. Den 12 Augusti kom Horn till flottan, som låg vid Öland, och steg om bord på Elefanten, hvilken nu åter blifvit amiralskepp efter Makalös. Knappt hade han inträdt på fartyget, förrän danska flottan kom dragande fram emot den svenska. Vinden var icke

fördelaktig för Horn, derföre höll han undan uppåt Gottland; men vinden vände sig. Då vände också Klas Horn om och angrep danskarna; striden fortfor hela dagen utan att någon segrade. Den fortfor andra dagen. Men då blefvo 3 eller 4 af fiendens skepp tagna, några andra förstörda, och hela flottan flydde ned till Öresund och vågade sig ej mera ut mot den svenska. Under striden for konung Erik med något krigsfolk öfver till Öland för att skydda landet i fall danskarna hade vunnit. Han fick nu sitta på stranden och betrakta, huru Horn segrade. Efter slagets slut blef denne på det vänligaste emottagen af konungen. Som man ej mer behöfde frukta danska flottan, tog konungen Klas Horn med sig till det förestående landtkriget. Blott tre dagar hade Horn styrt flottan. Nu återlemnades den åt Klas Flemming, som förde henne till Elfsnabben.

SJUTTONDE KAPITLET.

OM KRIGET TILL LANDS.

Konung Erik inföll nu med en krigshär i Blekingen. Med honom följde Åke Bengtsson Ferla; från flottan tillkallades Klas Horn, och från Småland Mornay. I danska hären hade myteri och uppror inkommit bland de tyska knektarna, så att den ej mägtade göra betydligt motstånd. Då blef Lyckeby och Rönneby intaget, det sednare efter ett så hårdt motstånd, att vattnet i ån vardt helt rödt af blod. Här fångades den gamle borgmästaren Henrik Hoffman, som för öfver 20 år sedan gjort Dacken så mycket bistånd *). Nu fick han derföre sin lön. Han fördes till Kalmar och aflifvades på samma ställe, som hans fordna vän. Sedan Rönneby var intaget, återvände Erik upp åt lan-

*) Se sid. 164.

det. Hären lemnades åt Horn och Mornay. Vid ryktet om deras ankomst tände danska höfdingen i Sölvitsborg på sitt slott och flydde. Svenskarna kommo efter och brände staden. Sedan brände de köpingen Elleholm, togo brandskatt af Åhus, härjade Skåne 15 mil bredt utefter gränsen; derpå äfven Halland. Slutligen återvände de lastade med byte. Erik lät kungöra öfver hela riket dessa segrar. Ja, han höll sjelf såsom segerherre en triumf i Stockholm, ehuru många tyckte, att äran för det mesta tillkom Klas Horn. Tåget gick från söder upp till slottet. Främst redo svenska kurassiererna med pukor och trumpeter; dernäst buros alla både till lands och sjös tagna fanor, tillhopavecklade och upp- och nedvända; sedan de danska fångarna; adeln bundna med hvita silkesband; de andra med hampsnören. Sedan red svenska adeln, så konungen sjelf ståtligt smyckad och omgifven af sitt hoffolk. De öfriga ryttarne slutade tåget.

Midt under denna härlighet, stod det illa till vid gränsen. Konung Fredrik hade afskedat de legda höfdingarna, och tagit Daniel Rantzow till anförare. Han ville hämnas Horns plundringståg i Skåne, inföll i Småland och härjade vidt och bredt. Men det led sent på året, och smålandsbönderna gjorde starkt motstånd, så att Rantzow måste snart återvända.

ADERTONDE KAPITLET.

KLAS HORNS SEGRAR ÅR 1565.

Straxt i början af året sattes Klas Horn till anförare för landthären. Den 21 Januari inföll han i Danmark. Laholm, Engelholm och Ystad brändes; hela landet härjades ända ned till Helsingborg. Derifrån återvände han liksom förut rik på byte. Segrar hade han ej kunnat vinna. Danska krigsfolket vågade ingen strid. De flyddé öfver sundet till Seland, fruktande

både för Horn och för pesten, som nu begynte visa sig. I April deremot företog danska hären ett lika ströftåg inåt Småland och Westergötland, och härjade allt hvad den kunde.

Konung Erik lät detta år utrusta sin örlogsflotta så, att dess like förut aldrig varit sedd i Östersjön. Den bestod af femtio skepp. Amiralskeppet kallades St. Erik och var efter förlusten af Makalös det största. Klas Horn kallades från landthären och blef amiral; Matts Törne underamiral. Fölle någon af dem, skulle Peder Banér på skeppet Svanen träda i stället. I medlet af Maj gick flottan utur Stockholms skärgård, och nästan med hvarje dag vann Klas Horn någon fördel.

Den 18 Maj. Togs ett danskt skepp vid Gottland.

Den 21 Maj. Togs ett lybskt fartyg vid Öland.

Samma dag. Klas Horn höll till Rygen. Der lågo sex danska och två lybska örlogsskepp och lurade på svenska handelsfartyg från Stralsund. Då de fingo se svenska flottan, flydde de; två danska och två lybska kommo undan in i viken vid Gripswald; de andra fyra danska, som voro längre ute, blefvo innestängda i en vik under Jasmund. Danskarna styrde med fartygen på grund, förde kanonerna i land och började så skjuta på svenskarna. Men då de ej kunde uträtta något, uppbrände de sjelfva sina skepp. Allt, hvad som var bärgadt, tog Klas Horn.

Den 25 Maj. Klas Horn sände fem skepp, att förfölja de fyra, som lupit in i Gripswaldsviken. Hertigen af Pommern lofvade att utlemna dessa med deras tillbehör, derest Klas Horn ej ville förfölja dem upp i Oderströmmen. Horn antog vilkoret, och seglade samma afton från Rygen med flygande fanor, pukor och trummor, samt höll sin kosa åt sundet.

Den 26 Maj. Horn tog fyra danska handelsfartyg vid Möen.

Samma dag. Horn styrde till Falsterbo, der lybska flottan låg. Hon flydde undan in åt Öresund.

Den 27 Maj. Horn seglade efter och kom utan-

för Köpenhamn. Det var en Söndag. Alla voro i kyrkan, konungen lät fira en af sina hofmäns bröllop. Då kom först den förföljda lybska flottan, sedan den förföljande svenska. Den största förvirring och förskräckelse uppstod. Alla sprungo ur kyrkorna. Konung Fredrik sjelf gret af ångest och harm, men förmanade sina undersåtare till ett tappert motstånd. Hans egen flotta var ej ännu färdig; men han for på en båt till lybeckrarna och bad och besvor dem att försvara hufvudstaden; hvilket de lofvade. De svenska styrmännerna voro okunniga om farleden, och vågade ej gå närmare; Horn hade ej heller nog troppar för en landstigning.

Samma dag. En stor hop danska skutor, lastade med allahanda mat- och drickesvaror, kommo sundet utföre, ämnande sig till Köpenhamn. De seglade rakt på svenska flottan, troende att det var den danska. Alla blefvo tagna. Matvaror, tackel och tåg öfverfördes på svenska flottan. Sjelfva skutorna höggos sönder och sänktes.

Den 29 Maj. En holländsk spannemålsflotta af 250 skepp kom från Dantzig till sundet. De måste alla betala den vanliga tullen, men icke åt danskarna, utan åt Klas Horn. Fyra af skeppen voro danska, ett hörde till Hansestäderna, desse blefvo tagna.

D. 30 Maj. Klas Horn fick veta, att lybeckrarna hade byggt ett nytt amiralskepp, lika stort som St. Erik. De hade kallat detsamma *Styr-Schweden*, d. v. s. *Styr-Sverge*. Det låg nu färdigt att afsegla från Travemynde. Klas Horn seglade dit med sin flotta.

Den 1 Juni. Klas Horn kom till Travemynde. Då lybeckrarna fingo se honom på långt håll, kastade de all barlast ur Styr-Schweden, samt lade det på sex alnars djup vid stranden, så att svenskarna ej kunde komma nära intill det. Sedan sköto svenskar och lybeckare på hvarandra, dock utan någon skada. Klas Horn seglade slutligen derifrån för att ej blifva innestängd i den trånga viken.

Den 3 Juni. Klas Horn tog ett lybskt handelsfartyg.

Den 4 Juni. *Slaget vid Buchow.*

Danska flottan hade ändteligen blifvit färdig. Herlöf Trolle på skeppet Jägmästaren var dess amiral. Den förenade sig med lybska flottan och gick så ut i Östersjön, varande tjuguåtta skepp stark. Den 4 Juni kl. 12 f. m. mötte dem Klas Horn utanför staden Buchow i Mecklenburg. Svenskar och danskar började straxt att oförtrutet beskjuta hvarandra; lybeckrarna gingo rundt omkring och lurade. När slaget varat en stund, ville Herlöf Trolle komma sin fiende närmare på lifvet. Han styrde derföre med full vind mot svenska flottan, sökande att komma ombord med skeppet Svanen. Men Svanen höll undan och sköt på långt håll mot Jägmästaren. Då styrde denne mot ett annat, benämndt Herkules; men det gjorde på samma sätt som Svanen. Sedan likaledes Engelen och Pelikan. När Herlöf Trolle ensam så hade trotsat en del af svenska flottan, stötte han slutligen mot ett litet svenskt fartyg, benämndt Troilus och fördt af Nils Skenk. Jägmästaren kom med en sådan fart, att Troilus förlorade sin mesanmast, fick kajutan krossad och tog in vatten på ena sidan. Troilus låg under Jägmästaren, som en and under en hafsörn. Herlöf Trolle lät kasta sina ankare ombord på Troilus. *I svenske förrädare,* ropade han, *stryker för konungen af Danmark.* Derpå befallte han sitt folk äntra. Men svenskarna afhöllo dem tappert med långa båtshakar. Der voro äfven sjuttio finnar med sina stålbågar. De sköto så mot danskarna, att pilar ruko som hagel. Herlöf Trolle uppmuntrade sitt folk, sjelf ingalunda skygg för faran. Han stod högt på Jägmästaren, lätt igenkänlig i harnesk af djupblått stål, samt en hatt med fjäderbuske och tre kronor på. Nils Skenk fick ögonen på honom, fattade sin bössa och gaf honom en kula, som gick genom hakan och armen. Den tappre Herlöf Trolle hade dock icke vikit, om han ej fruktat, att något af de större svenska

skeppen skulle komma. Han högg af ankartågen, och vände åter till de sina. Det började skymma och striden upphörde. Utom Herlöf Trolles färd med Jägmästaren, hade den hvarken varit liflig eller blodig.

Den 5 Juni. Flottorna kunde för vindens skull ej komma till strid, ehuru de lågo midt framför hvarandra och båda önskade det.

Den 6 Juni. Herlöf Trolle blef allt svagare af sitt sår. Danska flottan hade äfven lidit under slaget. Då derföre Klas Horn ånyo sökte strida, drog sig danska flottan undan till Öresund. Horn gick till Jasmund.

Den 10 Juni. Klas Horn tog ett lybskt fartyg.

Samma dag. De skepp, som den 25 Maj förföljt danskarna in i Gripswaldsviken, återkommo. Danska fartygen med all deras utrustning voro för konung Eriks räkning tagna i förvar af hertigen i Pommern.

Under nära en månads tid kryssade nu Klas Horn omkring utan att finna någon fiende. Herlöf Trolle hade dött af sitt sår, och danska flottan behöfde åter upphjelpas. Under tiden uppbragte Horn alla fiendtliga skepp, han träffade. En gång gjorde han också landgång på Möen, och tog hvad för folket behöfdes,

I början af Juli kom danska flottan åter ut. Otto Rud styrde nu som amiral Jägmästaren, och danskarna voro begärliga att hämnas sina förra nederlag, samt den förskräckelse och nesa Klas Horn tillfogat dem i sundet. Den 7 Juli möttes båda flottorna emellan Bornholm och Rygen. Otto Rud styrde med Jägmästaren straxt emot St. Erik och lade sig om bord med honom. Då kom Banér med Svanen och angrep Jägmästaren; men på Svanen kom danska underamiralen Kristofer, på honom åter Svenska Jungfrun. Der lågo således tre svenska och två danska skepp, sida vid sida i den skarpaste strid.

På ett annat håll lade sig lybska amiralen bord om bord med Sv. Hector. David och Troilus kommo Hector till hjelp; men ett lybskt satte åt David. Honom till hjelp kom Svenska Gamla Gripen; men då kom

ett annat lybskt fartyg och styrde med frisk vind midt på Gamla Gripen, så att denna bröts alldeles sönder och sönk med manskap och utredning. Efter tre timmar drogo sig de lybska fartygen från Hector och David, men den lilla Troilus dref med sin fiende för vinden ned till de förstnämnde stridande skeppen och blef liggande bord om bord med danska Kristofer. Der blef nu den häftigaste strid. Troilus fick i fyra timmar kläda skott från alla sidor; men Nils Skenk blef hvarken mod- eller svarslös. Han rigtade sina kanoner hela tiden mot danska Kristofer, och icke utan framgång. Underamiralen Nils Trolle mistade ena benet, och måste nedbäras i en kajuta, och snart började vattnet strömma in genom hålen efter kulorna från Troilus. I detsamma kom svenska St. Göran dit. Som danskarna sågo att Kristofer begynte sjunka, sprungo många öfver på St. Göran, slogo ihjäl svenska besättningen och styrde så bort okända midt igenom svenska flottan. De, som voro qvar på Kristofer, ville göra likaledes med Svanen; hvarvid det uppstod en skarp strid. Peder Banér blef med en falkonetkula skjuten tvärtigenom veka lifvet och föll; men Sten Sture, som efter honom tog befälet, fick förstärkning; danskarna drefvos tillbaka till Kristofer, och knappt hade de kommit dit, förr än detta skepp hastigt sönk i djupet. I detsamma hade danskarna skjutit eld i svenska Gyllene Lejonet. Lågan grep oemotståndeligt omkring sig; skepp och manskap uppbrunno. Den häftigaste striden var dock, der båda amiralerna lågo. Otto Rud på Jägmästaren försvarade sig länge och väl. Sten Sture, med Svanen, angrep honom häftigt på ena sidan, men fick en kula tvärtigenom pannan. Slutligen fanns på Jägmästaren af 9000 knappt 150 man qvar; då blef han öfvermannad och tagen, de öfriga danska skeppen flydde, men flere eröfrades i flykten af de förföljande svenskarna. Härmed var slaget slutadt. Svenskarna hade förlorat fyra skepp och öfver 1000 man; danskarna sju skepp och deribland deras amiral- och under-ami-

ralskepp samt 4000 man, deribland underamiralen Nils Trolle, som var dränkt, och amiralen Otto Rud, som blef fången. De öfriga danska skeppen flydde till Öresund, de lybska till Lybeck; ingendera ville mer hålla stånd. Af denna orsak, och emedan pesten började visa sig bland svenskarna, förde Horn flottan till Dalarön igen.

Erik emottog Klas Horn med synnerliga ynnestbetygelser. Han skulle hålla ett högtidligt intåg i Stockholm, liksom Jakob Bagge förut gjort, men med ännu mera prakt. Klas Horn, hans höfdingar, ja till och med de soldater, som deltagit i striden, blefvo *rikeligt* belönade. De fallne begrofvos med stor högtidlighet; i synnerhet Peder Banér och Sten Sture. De fingo sin hviloplats i Uppsala kyrka, och de förnämaste i riket, ja, sjelfva de kungliga personerna följde med i begrafningståget. Konung Erik lät uppresa öfver dem en präktig minnesvård, och skref sjelf deras grafskrifter. Den öfver Peder Banér lyder sålunda:

Peder Axelsson Banér, den ädla man,
Adels ära och trohet aktade han
Mer än vällust och egen välfärd,
Gods och ägor och deras värd.
Som en adelig hjelte, vig och stark,
Sökte han de skepp af Dannemark.
Ridderligt lät han sin flagga flyga,
De fångna skepp skola det betyga.
Tappert att strida, det var hans sed.
Der striden var starkast, der var han med.
De svenska förde han troligen an.
På Svanen var han en höfvitsman.
Den dag hans hufvud lades nid,
De svenske gåfvo sig illa dervid.
Gudi hafver han offrat sin själ,
För Sverge föll han och är nu säll.

Så hedrade och belönade Erik sina trogna män; de danska fångarna blefvo ej så ädelmodigt behandlade. Danskarna hade gifvit ut en smädevisa, der på titelbla-

det var föreställdt en bonde, som blåste säckpipa, och innti visan stod, *att de svenska skulle dansa efter danskarnas pipa*. Till att löna detta begabberi gick nu uti triumftåget framför Otto Rud och de danska fångarna en bonde, som af alla krafter blåste på en säckpipa. När Otto Rud leddes inför konungen, mottog denne honom ogunstigt och utfor i onda ord både mot Danmark och dess konung. Herr Otto Rud svarade då frimodigt för sin kung och sitt fädernesland. Häröfver uppretades Erik så, att han i raseri grep till värjan och rusade mot Otto Rud; men Klas Horn, som var närvarande, fattade konungen i armen, föreställde honom, att herr Otto förtjenade snarare beröm än tadel, hvarvid Erik sansade sig. Fångarna sändes ut kring landet att arbeta, mest till Salaberget. För att igenkännas skulle deras hufvuden hvar åttonde dag rakas. Många dogo dock af pesten, som började utbreda sig. Bland dessa äfven den hjeltemodige Otto Rud.

Den 5 September afseglade Klas Horn åter ut med flottan, men han träffade endast några få fiendtliga skepp. Dessa antingen flydde eller fångades. Danska flottan låg i sundet redan aftacklad och ämnade sig ej mera ut det året. Klas Horn besköt Hammerhus på Bornholm, tog några fartyg; men som höstnätterna började blifva långa och mörka och dessutom pesten visade sig bland manskapet, så återvände han och förde flottan in till Elfsnabben den 1 November.

NITTONDE KAPITLET.

OM WARBERGS ERÖFRING.

Vid samma tid, som Klas Horn utseglade andra gången med flottan, drog konung Erik med sin krigsmagt med mot danska gränsen. Der fick han höra, att konung Fredrik ej sjelf skulle komma i fält emot honom. Det beslöts derföre, att det var hvarken pas-

sande eller nödvändigt, att konung Erik vågade sig personligt mot en underhöfding. Han for tillbaka till Orreholm, men hären under Nils Boje tågade till Warberg; hertig Karl, nu 15 år gammal, följde, som anförare för artilleriet. Danskarna uppfordrades flere gånger, men gåfvo stolta svar. Då började svenskarna att beskjuta staden både med kulor och fyrbollar. I början släckte danskarna elden, men det var stark blåst; frampå natten grepo lågorna oemotståndligt kring sig. Svenskarna, som först morgonen derpå ämnat storma, begagnade tillfället och angrepo staden häftigt. Danskarna försvarade sig tappert, kastade fyrkranser, stenar och sjudhett vatten på dem. Kanhända hade det lyckats att afslå stormen, om ej den unga hertig Karl varit närvarande. Han uppmuntrade svenskarna med ord och efterdöme, och ändteligen efter fem timmars strid kommo de upp på vallarna; det var just klockan 8 d. 28 Augusti. Staden plundrades och brändes. Allt stridbart manfolk nedhöggs, utom 150 tyska, skottska och franska knektar, som ingingo i svensk tjenst. Bland dessa var den fransyska adelsmannen, Pontus De la Gardie, då kapten för en del af dessa soldater, sedan en lycklig svensk härförare och stamfader för den ryktbara ätten De la Gardie.

Warbergs slott var ännu i danskarnas händer. D. 10 September började det belägras, den 13 beskjutas, den 14 uppfordrades det; men fåfängt. Skjutningen fortsattes till den 15, klockan 10 förmiddagen; då lupo svenskarna till storms. I tre timmar försvarade danskarna sig; slutligen blefvo de öfvermannade och allesammans nedhuggna, förutan några bland höfvidsmännerna, som flydde in i frustugan och skonades för qvinnornas böner och tårar. På slottet fingo svenskarna stort byte, ty folket från landet deromkring hade ditfört alla sina dyrbarheter. Karl de Mornay förordnades till slottshöfdinge, och lät straxt åter iståndsätta de nedskjutna murarne.

Om en kort tid kom Daniel Rantzow, troende att

lätt kunna återtaga det skadade slottet. Tre gånger stormade han, alla tre gångerna blef han återslagen. Han måste med betydlig förlust draga sig derifrån.

TJUGONDE KAPITLET.

SLAGET VID SVARTERÅ.

Konung Erik samlade i Westergötland en ansenlig krigshär, under Jakob Henriksson Hästsko. Han befallte denne falla in i Halland och angripa den danska hären i ett öppet fältslag. Jakob Hästsko lydde, och sände Knut Hand med något folk, att förstöra Falkenbergs bro. Några danska troppar, som ville försvara den, fördrefvos och bron brändes. Åtra-åen var af det myckna höstregnet så uppsvälld, att den icke kunde öfvergås på något ställe. Daniel Rantzow, som just nu tågade tillbaka från de olyckliga stormarna mot Warberg, var således innestängd i norra Halland och det var just detta, som Jakob Hästsko åsyftade. Det var för Rantzow blott en möjlighet att undkomma. Vid Axtorna by i Svarterå socken är nemligen ett vad öfver Åtran. Hit skyndade båda: Rantzow för att komma öfver, Hästsko för att hindra honom, och båda kommo på en gång. Rantzow vågade ej gå öfver i svenskarnas åsyn. Han lägrade sig fördelaktigt på en höjd, omgaf sitt läger med en vagnborg, och besatte den med fältstycken. På en höjd midt emot i lika fördelaktig ställning lägrade sig svenskarna. De voro öfver dubbelt så många som danskarna. Ingendera anföraren ville öfvergifva sin fördelaktiga ställning, utan väntade, att den andre skulle angripa. Men länge förgäfves. Slutligen började svenskarna, stolta öfver sitt stora antal, ropa på strid. Jakob Hästsko mindes också konung Eriks uttryckeliga bud att söka ett fältslag, och beslöt angripa. Han tågade ned från höjden med fotfolket midt uti och de tyska ryttarna på flyglarna.

Då Rantzow såg deras antågande, drog han tillsammans sina troppar inom vagnborgen, och uppmanade dem, *att straffa svenskarnas djerfhet, och försvara sitt fosterland. Sin anförare skulle de alltid finna före sig i striden. Måtte de tappert följa honom!* Derpå föll han med hela sin här på knä, och gjorde en kort men innerlig bön, om seger mot den öfvermägtiga och öfvermodiga fienden. Då svenskarna sågo danskarna på knä och med uppräckta händer, ropade de högt om hvarandra: *Se! jutarna ligga på knä för oss. Se! de ligga om nåd. De gifva sig redan till fånga.* Med dessa ord rusade de mot fienden.

Daniel Rantzow ordnade emedlertid hastigt sitt folk, och nedsköt många af de angripande. Men svenska fotfolket trängde dock tappert fram, till och med inom vagnborgen, och bemägtigade sig kanonerna. Men i detsamma vände det tyska rytteriet om och flydde. Rantzow passade på och angrep svenska fotfolket på båda de öppna sidorna. Härigenom kom det i oordning och nödgades draga sig tillbaka från vagnborgen och lemna hvad, som blifvit eröfradt. Svenskarna måste allt mer och mer vika tills natten slutligen gjorde slut på striden. Båda parterna tillegnade sig segern. På en tysk skådepenning sedan den tiden står, att 5000 svenskar blefvo på platsen samt, att svenskarna voro sex gånger så många, som danskarna; och konung Fredrik höll tacksägelse för den vunna segern. Konung Erik höll deröfver en triumf, och svenskarna påstodo, att de blott förlorat 1,700, men danskarna 2,300 man. Att båda lidit dryg förlust, är säkert. Svenskarna togo många danska herrar till fånga och eröfrade flere fanor. Deremot togo danskarna lika många fångar och fanor, och dertill 30 kanoner. En svensk berättelse säger, att svenskarna drogo sig tillbaka med flygande fanor och i god ordning. Men en annan berättelse nämner uttryckligen, att, då ryttrarna flydde, visste herr Nils Sture ej, huru han i hast skulle rädda fanan, som han bar. Han ref henne derföre från fanstången, kastade

bort stången, men stoppade sjelfva fanan i byxorna, och skyndade sig sedan undan så fort, han förmådde. Svenskarna, i sjelfva verket slagne, drogo sig tillbaka. Danskarna stodo qvar, som segervinnare, dock vågade de ej, förfölja de ännu efter nederlaget talrikare svenskarna.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

BELÄGRINGEN AF BOHUS.

Från Bohus och Elfsborgs fästningar gjorde danskarna ofta härjande infall uti Westergötland; derföre var konung Erik ganska angelägen om att intaga dessa båda ställen.

I början af år 1565 anförtrodde han detta värf åt *Åke Bengtsson Ferla.* Denne angrep Bohus, besköt och stormade det, men förgäfves. Efter tre månader blef han afsatt, ty Erik ansåg det vara herr Åkes fel, att intet uträttades.

Efter honom förordnades *Per Brahe.* Men nu gick det ännu sämre. Brahen förmådde ej hindra danskarna att undsätta Elfsborg med mat och manskap. Brahen sade, att knektarna ej kunde förmås, att löpa till storms mot det väl befästade slottet. Då befallte Erik, att Brahen under någon förevändning skulle locka en hop af dem öfver till den holmen, som slottet låg på. Sedan skulle han hastigt föra båtarna tillbaka och lemna folket utan mat och tillika utan skydd mot slottets kanoner, så att de af hunger och förtviflan skulle drifvas till att storma. Per Brahe ville ej utföra en så grym befallning; hvadan han också föll i onåd, och blef afsatt.

Efter honom förordnades *Karl de Mornay;* men efter en kort tid blef Erik missnöjd och afsatte honom.

Sedan kom *Ivar Månsson Stjernkors.* Äfven han kunde intet uträtta och blef snart afskedad.

Nils Boje kom i stället. Han nedsköt ett af tornen, och löpte storm; men förgäfves. En stor hop af de anfallande sprängdes i luften, genom en mina, som danskarna anlaggt. Erik vredgades. Endast Bojens fordna förtjenster kunde rädda honom från ett skymfligt straff. Han blef dock afsatt.

Karl de Mornay ditsändes åter, men kunde ingenting uträtta. Detta var det femte höfdingabytet inom mindre än ett och halft år. Höfdingarna blefvo härigenom tröga och misslynta. Soldaterna satte ingen lit mer hvarken till den ombytliga konungen eller de ombytta anförarna. Dertill blefvo de ofta missnöjda för soldens uteblifvande. Det började blifva tomt uti herr Eskils gemak.

Om våren 1566, då krigshären skulle tåga ut, ville konung Erik ej nyttja någon af sina förra fältherrar, ty han ansåg dem alla odugliga. I deras ställe valde han herr Hogenskild Bjelke; men denne afsade sig ett så vådeligt värf; och ingen annan ville gerna åtaga sig detsamma.

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

OM KONUNG ERIK OCH STURARNA.

Konung Gustaf och hans söner buro alltid en viss farhåga för Sture-slägten. De fruktade, att Sturarna ej skulle kunna motstå de många frestelser till uppror, som fordna minnen, folkets kärlek och egen magt erbjödo. Konung Gustafs klokhet dolde hans fruktan; hos konung Erik stucko stundom fruktan, stundom klokheten fram.

I början visade han mycket förtroende för Svante Sture och satte honom till styresman öfver Liffland. Men då derstädes ej allt gick så väl, som Erik önskade, blef han missnöjd med Sturen. Denne afsade sig då sitt värf. Erik blef än mer uppretad och uppsatte mot

honom ej mindre än 79 klagopunkter, mest rörande obetydliga fel i förvaltningen; men snart träffades förlikning.

Under de första åren och just medan Erik friade som bäst utomlands, låtsade han äfven tänka på giftermål med en af fröknarna Sture. Detta skedde väl mest för att smickra och vinna slägten; Erik lär dock på allvar hafva tänkt derpå; men många arbetade deremot, mest dock Göran Persson. *De stora husen*, sade han, *äro ändock nog mägtiga, de böra icke sättas i bredd med kongl. majestät.* Konungen följde hans råd; men rådgifvaren blef desto mera förhatad hos Sturarna. De förföljde honom och han dem; stämplingar och bitterhet omgåfvo på alla sidor konungen.

För att blidka dem, förlofvade han sin oäkta dotter Virginia med en af de unga Sturarna. Troligen hafva de dock ej härmed varit alldeles tillfredsställde. Det hände sig 1564, att Olof Stenbock och de unga Sturarna höllo ett möte med bönderna. Stenbock utfor då uti grofva smädelser emot konungen; Sturarna icke allenast icke motsade honom, utan sägas till och med sjelfva hafva framkastat upproriska ord. Saken blef angifven och dragen för konungens nämnd, som dömde Olof Stenbock från lif och gods. För enkedrottningens skull återskänkte Erik honom båda. Mot de icke oskyldiga Sturarna anställdes inga klagomål *).

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

OM NILS STURE.

Bland alla Sturarna var herr Nils den, som konung Erik mest fruktade. Han var äldst, dertill skön, kunnig, skicklig, samt af alla älskad, och hvad som för

*) Andra säga, att Sturarna likaledes anklagades, dömdes och förlätos.

Erik var värst, han hade ljust, ja nästan hvitt hår. Konungen tänkte alltid med förskräckelse på sin stjernspådom: *Det hvita hufvudet*, sade han, *bringar mig till slutet i olyckan.* Han kunde så litet dölja sin vedervilja mot herr Nils, att denne slutligen lemnade hoftjensten för att ej falla konungen besvärlig. Han begaf sig till krigshären; men äfven der väckte han misstankar. De understöddes äfven af andra. Jakob Hästsko påstod, *att slaget vid Svarterå förlorades genom Nils Stures förräderi.*

Erik dolde likväl sina misstankar. Straxt efter slaget vid Svarterå kallades Nils upp till Wadstena, och emottogs ganska nådigt. Göran Persson till och med gaf honom på konungens vägnar 200 gårdar, samt lofvade andra 200 dertill, om Nils ville utföra ett konungens uppdrag. Detta var tvåfalldigt. *Först*, att Nils Sture skulle med sitt folk öfverrumpla och nedhugga de tyska ryttarne, som flytt vid *Svarterå*. *Sedan* att han skulle utkräfva höga böter af några härader i Westergötland, som underlåtit att göra dagsverken vid Warbergs slott, och om bönderna ej ville böta, skulle deras byar brännas och land härjas. Man vet ej, hvad Nils Sture svarat derpå. Endast det är bekant, att tyska ryttarna blefvo straffade, och Westgöta häraderna härjades, men af en annan. Nils Stures slägtingar påstodo sedan, att Eriks vrede kom förnämligast deraf, att Nils vägrat utföra dessa grymma värf.

Nu sändes han till att hjelpa Bojen vid belägringen af Bohus; men ej heller der blef hans tjenst väl ansedd. Bojen sade, *att Nils Sture hela tiden uppförde sig, såsom den der med flit ville förhindra svenska vapnens framgång.* Nils Sture kallades derifrån, att ofördröjeligen infinna sig på Svartsjö hos konungen.

Denne emottog honom väl och bjöd honom till middagen. Öfver bordet började talas om Svarteråslaget, men herr Nils gjorde sin undskyllan, hvilken blef väl upptagen af konungen, som till och med drack

herr Nils till. Efter måltiden begärde denne och erhöll tillstånd att resa till Stockholm, för att skaffa sig nya kläder; de gamla voro i kriget alldeles förslitna. När han varit tre dagar i Stockholm, fick han tidigt en morgon bud från Göran Persson, att denne ville komma till herr Nils för ett angeläget samtal. Sturen lät köpa vin och laga mat samt väntade på Görans ankomst. På eftermiddagen kom Sturens tjenare inspringande och berättade, att härolder redo omkring på gatorna och utropade, *att Nils Sture vore en landsförrädare.* Straxt derpå kom Göran sjelf, åtföljd af en hop tyska knektar. Han bad då herr Nils välja, *antingen han ville, krönt med halmkrona och ridande på en åkarehäst, hålla ett skymfligt intåg i Stockholm; eller också inför rätta svara till de beskyllningar, Göran på konungens vägnar kunde göra, och lida hvad derföre ådömdt blefve.* Nils valde det sednare och uppleddes straxt i nämnden. Tyska knektar sattes för dörren och ingen fick slippa in och höra rättegångens förlopp. Nils Boje, Anders Rålamb och Nils Sture voro de, som anklagades för åtskilliga fel under förra krigståget, särdeles slaget vid Svarterå och belägringen af Bohus. Tvenne dagar varade förhöret. Bojen och Rålamb förlätos eller frikändes. Sturen dömdes från lif och gods, derest konungen ej ville benåda honom. Den nåd, Erik bevisade, var ett skymfligt intåg.

Den 15 Jan. 1566 tidigt om morgonen sammankallade Göran Persson de tyska knektarna, och tillsade dem strängeligen, att de ej skulle taga herr Nils i försvar. På eftermiddagen fördes denne af några rotar knektar utom Söderport, hvarifrån intåget skulle ske. En gammal utsvält åkarehäst framleddes; men Nils Sture ville ej godvilligt sitta upp. Knektarna vräkte honom med våld i sadeln, hvarvid hatten föll af honom och näsan flög i blod. Knektarna höllo så hans armar, att han ej fick torka det af sig. Nu började tåget från Söderport till Jerntorget. På båda sidor stodo knek-

tar uppställde; framföre gick en lång rad med tiggarebarn och käringar, två och två i ledet, efteråt en gammal hvit åkarehäst, dragande en vedslip, vid hvilken voro tvenne granruskor fästade med topparna, så att rötterna släpade efteråt. Dessa skulle sopa gatan efter landsförrädaren. På Jerntorgsgatan kom Sturens tjenare springande med hatten, och satte den på sin herre och aftorkade det rinnande blodet. Som tåget kom fram på Jerntorget, började några der uppställda finnar, att blåsa i lurar och horn. Öfverst vid torget bodde Göran Persson. Der stannade tåget. Jakob Teist, en af Görans anhängare, kom ut, hafvande i ena handen en halmkrona, i den andra ett rent pappersark. Kransen satte han på Sturens hatt, papperet lade han framför honom i sadeln, sägande: *Här, Nils Sture, din förrädare, har du den ståteliga föräring, du förtjenat ute i marken, och här har du ett register på de gods, som äro dig lofvade.* Då svarade herr Nils: *Ett bastrep kring din hals vore dig en mera passande belöning, än denna är för mig. Jag hafver fast annat af konungen förtjenat. Det kunnen j nogsamt bevittna,* sade han, vändande sig till knektarna, *j som hafven varit med mig ute i kriget.* Då svarade först en qvartermästare och sedan flere andra, ropande högt, *att herr Nils hade förhållit sig som en ärlig svensk emot fienden.* Göran Persson stod på lur i sitt hus för att se, hur allt skulle aflöpa. Då han hörde knektarnas rop, sprang han ut och sade: *Hvad, Nils Sture, förtalar du konungen, din förrädare! Det skall ditt lif plikta för.* Sturen svarade: *Jag har ej talat något mot konungen; det kunna alla, som tillstädes äro, veta och vittna.* Knektarna ropade, *att Sturen ingenting hade sagt mot konungen, att han vore oskyldig.* Göran Persson hotade dem, men de ropade allt ifrigare. Då sprang Göran in i sitt hus och gaf ett öfverenskommet tecken, hvarvid finnarne blåste i sina lurar, och tåget fortsattes. Det gick öfver Westerlånggatan,

Stortorget, Köpmansgatan och stannade slutligen vid Sturens hus, dit han infördes.

Natten derpå mellan kl. två och tre uppväcktes han och bortfördes så hastigt, att han ej hann rigtigt kläda sig. Han leddes till sjön, sattes i en båt, som skulle föra honom till Örby, att der hållas i fängelse. Då Jakob Hästsko fick veta detta, tyckte han, ehuru sjelf Sturens ovän, att konungen gick för långt. Han skyndade upp till slottet, men det var ej lätt att träffa Erik. Denne hade låtit stänga portarna, i synnerhet för adeln; men efter mycket besvär slapp Hästsko in. Han bad då konungen *för Guds skull icke låta Göran Persson handtera svenska män så som honom lyste. Der kunde aldrig följa något godt af.* Erik urskuldade sig och sade, att han ej visste af, det Sturen var bortförd. Befallning utfärdades straxt om hans återhämtande, och efter tvenne dagar kom han åter till staden.

Knappt en vecka härefter sände Erik bud till Nils Sture, att han skulle fara till Lotringen och fullfölja Eriks frieri till prinsessan Renata, hvilket nu var i full gång. Herr Nils svarade, *att han vore pligtig lyda konungens befallning; tyckte dock att en så skymflig och förnedrad man föga passade till en konungs friarebud.* Erik svarade, *att intåget skett på onda menniskors tillstyrkan. Konungen ville nu blifva honom en nådig herre.* Han fordrade blott, att Sturen skulle underteckna en skrift, hvari han erkände sig brottslig, och att sex ansedda herrar skulle gå i borgen för hans trohet. Sturarna påstodo sedan, att herr Nils och borgesmännerna aldrig undertecknat denna skrift; men försoningen gick dock för sig, och inom två veckor efter intåget uppslogs på gatuhörnen och utropades af härolder på gator och torg, *att ingen vid lifsstraff skulle förebrå herr Nils hans intåg, eller tala om honom något annat, än det godt vore.*

Nils Sture gick straxt om bord; men skeppet blef för motvind en dag qvarliggande vid Waldemars-ön. Under denna tid kommo ganska många af hans släg-

tingar och vänner för att besöka honom och dricka faröl. Det är nog troligt, att de inom sig ej hyst de bästa tankar mot Erik, att de äfven genom ett och annat yttrande tillkännagifvit det. Alla deras ord blefvo noga uppsnappade, emedan skeppskaptenen, en Göran Perssons handtlangare, aldrig lemnade dem allena. Ändtligen afseglade fartyget. I Östersjön blef det angripet af danska kapare, kunde med möda försvara sig, och måste sedan dröja någon tid vid Kalmar för att bota sin skada. Sedan gick det åter till sjös. Sturen fick då en så svår sjukdom, att håren föllo af på största delen af hufvudet. Sturepartiet säger, att han af kaptenen fått förgift i en stekt gädda, och att han med möda kunde räddas af läkrarna i Stralsund. Då han något hämtat sig, fortsatte han resan till Lotringen.

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

KLAS HORNS SISTA FÄLTTÅG.

År 1566 utrustade Erik en ännu större flotta än de förra åren. Den bestod af 68 skepp. Klas Horn på St. Erik var amiral. Den 23 Maj gick han ut från Elfsnabben, kryssade omkring i Östersjön, borttog en hop fiendtliga köpmansfartyg och väntade på den förenade danska och lybska flottan. Denna var ej mer än 34 skepp. Hon vågade sig icke ut mot svenskarna, utan låg stilla i sundet och anhöll alla saltskepp, till ett antal af flere hundrade, hvarigenom det i Sverige uppkom stor brist på denna vara. Då fienderna ej ville ut emot Klas Horn, seglade han in till dem; men de höllo sig under landet, så att han ej kunde angripa dem. Saltskeppen blefvo emedlertid befriade, och Horn sände en stor hop af dem till de svenska hamnarna, Tillika uppbar han tullen i sundet midt för danskarnas ögon. Men då han såg, att fienden

undvek all strid, styrde han derifrån och anlände d. 6 Juli till Dalarön.

Den 15 Juli, sedan han intagit förfriskning, seglade han åter ut. Den 26 träffade han fiendernas flotta vid Ölands norra udde. Der blef en skarp skärmytsling. Klas Horn med St. Erik kom i färd med lybska amiralskeppet Styr-Schweden. Efter en liten stunds skjutande sprang Klas Horn till en stor fältslanga, som låg öfver bogen på St. Erik, rigtade sjelf och afsköt den, för hvilket skott stormasten på Styr-Schweden föll öfver bord *). Lybeckrarna förde sin amiral undan; Klas Horn ville väl förfölja och taga den; men vågade ej, emedan han var ensam mot flere fiendtliga skepp. Fienderna drogo sig dock undan åt Gottland och svenskarna förföljde dem, men nödsakades afstå dermed, ty en förfärlig storm uppväxte, som sedan varade i tre dagar. Danska och lybska flottan, som flytt för nära under Gottland, led der skeppsbrott, miste 16 fartyg med last, utrustning och besättning af öfver 7000 man, bland dessa danska amiralskeppet Samson, det lybska Styr-Schweden, och båda nationernas underamiraler. Blott en ringa qvarlefva återstod af hela flottan.

De svenska skeppen höllo sig under stormen i öppna sjön, hvarest de väl skingrades, men dock ledo obetydligt. Den 6 Augusti förde Klas Horn sin flotta välbehållen in till Elfsnabben.

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

LANDTKRIGET 1566.

Det är förut omtaladt, huru Erik var missnöjd med sina krigsöfverstar och de med honom. Han fick nu underrättelse, att Rantzow härjade Westergötland.

---

*) Somliga säga, att det var Klas Flemming, som rigtade och afsköt skottet.

Erik satte hertig Magnus af Saxen till anförare för svenska hären; men denne kunde ej ingifva folket något mod, allting gick för honom långsamt och illa. Då beslöt Erik att sjelf fara dit ned; men resan gick så långsamt, att han var öfver 14 dagar på vägen mellan Stockholm och Örebro. Härigenom fick Rantzow tid att draga sig tillbaka, men Mornay med det ringa krigsfolk, han hade, tillfogade honom ett betydligt nederlag på skogen vid Alingsås. Vid denna underrättelse vände Erik om och upplöste den stora krigshären, att förekomma pestens tilltagande. Några troppar skulle dock inbryta i Halland; till anförare öfver dem förordnades Klas Horn; men på vägen dit sjuknade han af pesten i Åby prestgård och afled. Denne ädle hjelte är begrafven uti Uppsala domkyrka i koret bredvid Gustaf Wasas. Deras minnen följas åt till odödligheten.

Litet härefter tilldrog sig, att Mornay och Jokob Hästsko voro ute att kunskapa om fiendens förehafvande. De blefvo af några danska troppar öfverraskade och fångade; och nu tycktes konung Erik verkeligen hafva skäl att beklaga sig öfver brist på goda fältherrar. De behöfdes ej heller. Pesten grep allt mer och mer omkring sig *), och konungarna nödgades inställa alla fiendtligheter.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

RÄTTEGÅNGEN MOT STURARNA.

Eriks missöden ökade hans misstänksamhet. Af gammalt fruktade han sina bröder och adeln; efter de sista uppträdena äfven de andra stånden. Han hade förut alltid och gerna lyssnat till örontasslare; nu satte han all sin lit till sådana. Han förordnade hemliga spe-

*) Endast i Stockholm dogo 1,800 personer.

jare i alla hus i Stockholm, och hvarje morgon förspilde han sin tid och sitt lynne med att afhöra dessas berättelser, om hvarje skämt, hvarje anletsryckning, hvarje förfluget ord mot honom och hans regering.

Sturarna och i synnerhet herr Nils med sitt hvita, men nu nästan kala hufvud, fortforo dock att vara förnämsta föremålet för hans farhågor. En dag, då konungen var ute på Norrmalm, mötte han Svante Stures jägare, som bar i ena handen en bössa och i den andra dess lås, för att inlemna båda till lagnings hos en böss-smed. Erik inbillade sig, att jägaren var en af Sturarna mot honom utsänd mördare. Göran Persson fick befallning att fängsla och förhöra honom. Denne försökte både med plågor och mutor att förmå jägaren vittna mot Svante Sture. Han lät bränna upp två skjortor, doppade i brännvin, på den arma mannens kropp, men fåfängt. Han lofvade honom penningar, också fåfängt. Då ämnade han låta döda honom, på det hela saken skulle blifva hemlig, men Erik ville ej tillåta det. Jägaren skickades ned i Sala grufva och endast efter lång tid kunde hans hustru med böner och tårar utverka hans befrielse.

Vid denna tiden var det också, som konung Erik uppslog den förlofning, som varit mellan hans dotter, Virginia, och en af de unga Sturarna.

Ändtligen trodde Erik och Göran Persson, att de fått fulla bevis emot Sturarna och flere af den högre adeln. De höllo dock detta hemligt och utlyste en riksdag till Stockholm den 1 Maj 1567. Kallelsebref utfärdades till alla de herrar, som skulle anklagas, men i brefven nämndes ingenting om sådant, utan de försäkrades tvertom om konungens *synnerliga gunst och nåde*. Dessa herrar voro: Svante Sture med sönerna Nils och Erik, Sten Lejonhufvud, gamle Gustaf Stenbock med sönerna Abraham och Erik, Per Brahe, Sten Banér, Klas Tott, Ture Bjelke och Ivar Ivarsson.

Konungen och Göran Persson förutsågo, att riksdagen skulle kanske blifva våldsam, och flyttade den

derföre till Uppsala, der den skulle börja den 18 Maj. Emedlertid stämdes de kallade herrarna till konungen på Svartsjö. Först kom Erik Sture; han blef straxt satt i fängelse. Vid ryktet härom skyndade hans mor, fru Märta, dit; men Göran lät henne ej komma inom slottsporten, än mindre för konungen. Hon sattes i fängsligt förvar först vid slottet, sedan uti bondgården Nybble der bredvid. Härifrån skref hon den ena gången efter den andra ödmjuka bref till Karin Månsdotter och till Virginia, bedjande om deras bemedling; men de kunde ej hjelpa henne. Emedlertid kommo Sten Lejonhufvud, Sten Banér, Abraham Stenbock och Ivar Ivarsson; slutligen gamle herr Svante sjelf; på ditresan fick denne höra, huru det stod till med hans maka och son. Han skriftade då och gick till nattvarden i Södertelje kyrka, och fortsatte derpå sin väg. Alla fängslades, undantagande Abraham Stenbock. Han blef vid sin ankomst bjuden till gäst hos konungen, väl undfägnad och slutligen förd uti ett präktigt sofrum. Men dit följde Göran Persson och framlade för honom ett bref till Josua Genewitz, en tysk adelsman, med begäran, att herr Abraham ville underskrifva det. Brefvet handlade om guldkedjor och några harnesk, som skulle anskaffas. Det tycktes sålunda vara oskyldigt, men herr Abraham ville dock först ej skrifva under, ehuru Göran hotade honom med pinbänken. Slutligen gjorde han det dock, men med det villkor, att Göran gaf honom ett af två vittnen utfärdadt betyg, att underskriften skett på konungens befallning genom Göran Persson. Detta bref användes sedan som bevis mot herrarna; *guldkedjor* skulle betyda penningar, *harnesk* soldater, så inbillade man Erik. Härefter blef Stenbock fängslad likasom de öfriga, och undersökningen begynte. Man känner blott oredigt dess gång. Abraham Stenbock och Ivar blefvo lifdömde, ovisst på hvad skäl. Svante Sture var två gånger för rätta, men kunde ej öfverbevisas om något brott. Domrarna ville dock fälla honom. Men Erik var närvarande, antingen rörd

af rättskänsla och medlidande, eller ock för skenet af båda befallte han, att, innan domen afkunnades, närmare undersöka målet. Herr Svante tackade för denna nåd, och sade sig hafva något högst angeläget att säga konungen. Men härvid kom Göran Persson emellan och hindrade samtalet.

Riksdagen i Uppsala skulle nu öppnas. Alla fångarna jemte fru Märta ditfördes, noga åtskilda och bevakade, hvar och en på särskild båt. Erik hade befallt, att de skulle behandlas väl. Göran utförde det så, att fru Märta måste under vägen åhöra mycket smädeligt och skamligt tal af sina vaktknektar, och herr Svante fick i Uppsala ett rum, hvarest golfvet var så öfverhöljdt med orenlighet efter hundar, att hans dräng måste med en granqvist torka rent det hörn, hvarest hans herre skulle hvila. Sedan fick han på Eriks befallning ett bättre rum. Alla herrarna sutto fängslade på slottet; fru Märta i sitt hus i staden.

Under tiden kom Nils Sture hem från Lotringen; han hade nyss fått bref och försäkran om konungens ynnest; tillika medförde han gynnande svar från prinsessan, ja, till och med en ring, och trodde sig således endast hafva godt att vänta. Då han nalkades Uppsala, fick han veta att hans anhöriga voro fängslade. Likväl reste han dit, men för att undvika misstankar tog han ej in hos sin moder utan hos erkebiskopen, hvilken han bad straxt följa sig till slottet. Denne gjorde så, men de släpptes ej in; det var för sent på qvällen. När de kommo åter ned till erkebiskopsgården, voro der flere herrar, bland andra *Petrus Caroli*. Som denne fick se Nils Sture, smög han sig ut, ilade upp till slottet och in genom en bakport till Göran Persson. Om en liten stund nedkommo knektar och fängslade herr Nils samt förde honom upp till slottet.

Den 19 Maj skulle riksdagen börja. Göran och hans anhang gjorde allt för att upphetsa Erik. Då han ankom från Svartsjö, voro blott några få ute att emottaga honom. Han fick med ringa sällskap gå från Flöt-

sund till Uppsala. Aftonen före riksdagens öppnande, lyckades det dem att, tvärtemot Eriks vana, narra honom till rus. Han hade skrifvit för sig det tal, hvarmed riksdagen skulle öppnas. Detta kom bort samma qväll. Erik saknade det först dagen derpå, men ingen visste, hvart det tagit vägen. Han höll då i dess ställe ett oförberedt tal, som mest handlade om Nils Stures och hans kamraters förräderi. Det blef ej väl emottaget. Ett sorl af missnöje hördes i hela församlingen, dock mest bland presterskapet; förebråelser mot konungen och hans regering framstöttes här och der. Bullret tilltog så, att Erik nödgades upplösa församlingen.

Härefter gick han ej mera ned till ständerna. Göran Persson förde hans talan mot herrarna, kraftigt understödd af Dionysius Beurreus. Vi vilja upprepa anklagelse-punkterna och bevisen derför.

Hertig Magnus af Saxen vittnade, att han hört Sten Lejonhufvud, Abraham Stenbock och Ivar Ivarsson uppenbarligen säga, *att herr Nils Stures intåg i Stockholm var orättvist och skulle hämnas; konung Erik finge väl en gång erfara, huru det skulle gå med honom derföre.* Hans Wolff, en tjenare hos Abraham Stenbock, vittnade, att en dag, då många herrar sutto till bords hos gref Svante, hade alla tjenare blifvit utviste utom Hans Elers. Om en liten stund hade denne kommit ut, full af glädje, och sagt: *nu är beslutadt att vedergälla den smälek, som den gode herr Nils i Stockholm lidit.* Gamle gref Svante hade flere gånger oförtäckt yttrat, *att han ville hämnas sin sons orättvisa behandling.* Allt detta skulle bevisa Sturarnas upproriska anslag mot Erik. De fingo aldrig svara inför ständerna; sedan hafva deras anhöriga invändt, *att den hämnd, hvarom de talat, skulle utkräfvas endast af Göran Persson.*

Vi hafva talat om de besök, som Nils Sture fick ombord på sitt skepp, då han skulle resa till Lotringen *).

---

*) Se sid. 267—268.

Göran Persson sade, att der hade sjelfva sammansvärjningen skett. Som vittne åberopades Petter Sastrop, en ung tysk handelsman. Han berättade, att han hört Josua Genewitz, en tysk adelsman, säga, att han, *Josua, sammansvurit sig med Nils Sture, Klas Tott, Abraham Stenbock och Ivar Ivarsson, för att afsätta och döda konung Erik.* Konungens organist, Alexander, vittnade, *att han i Tyskland hört talas om en sammansvärjning mot konung Erik.* Konungens lifmedikus, Wilhelm Lemnius, vittnade detsamma. Om dessa vittnen sade Sturarnas parti, dels att de voro föraktliga menniskor, mutade af Göran Persson, dels att deras vittnesmål ej voro bindande, såsom grundade endast på lösa rykten.

En Paul Smed vittnade, *att Nils Sture på sin resa till Lotringen hade uti Stralsund med Josua Genewitz förehaft stämplingar mot konungen.* Sturarna säga, att denne Paul Smed någon tid derefter blef under dryckenskap oense med förut omnämnde Hans Wolff, då de under vreden och ruset skola förebrått hvarandra att hafva vittnat falskt i denna sak.

Någon tid före rättegången höll Sivard Kruse sitt bröllop. Der hade en af de adeliga jungfrurna för ro skull tagit en fana och burit kring salen. Då kommo herr Erik Sture och Sten Banér fram och begynte skämta, kallande henne allt jemnt *herr fendrik.* Morgonen derpå skrefvo de till henne följande bref: *Efter det oss fattige krigsfolk ovetterligt är, hvar j, käre herr fendrik, vele uppsätta eder lofliga fännika, så begäre vi på det lifligaste få sådant att veta, på det vi fattige landsknektar, som äro komne under käre fendrikens regemente, kunne veta, hvar vi vår käre fendrik finna måge, för hvars regemente vi gerna vele dö,* m. m. Då Erik Sture fängslades, letade Göran Persson igenom alla hans saker och fann deribland denna breflapp. Göran trodde, eller låtsade tro, att den under otydliga talesätt handlade om de sammansvurnes

krigsrustningar. Såsom sådan blef den framlagd och antagen af ständerna.

Dessa voro de fyra anklagelse-punkterna med deras bevis. Alla ständerna utom presterskapet anfördt af erkebiskop Laurentius Petri, togo dem för goda, och dömde de anklagade öfverhufvud, som ärelösa landsförrädare. Detta gjorde ständerna 1567, för att göra Erik till viljes. Efter Eriks afsättning 1569 upphäfde de domen, för att göra Johan till viljes. De ursäktade sig dermed, *att de blifvit tvungne underskrifva domen utan att hafva läst eller hört den.* En tom ursäkt! Man har ännu qvar presterskapets protest. De säga: *att de väl hört saken sig föredragas, men att dem icke tillkom fälla någon dom. De hoppades, att konungens högsta nämnd skulle häri förfara efter dess pligt, som ärliga, kristliga, rättälskande männer, så att de kunde det en gång försvara för Gud,* m. m. Detta bevisar nogsamt både, att domen var känd, och att tvånget till underskrift ej var oemotståndligt.

Vi hafva här anfört hvad kändt är om rättegången, på det läsaren sjelf må dömma i denna så ryktbara och omtvistade sak. Att afgöra om och i hvad grad Sturarna voro brottsliga, lärer nu vara omöjligt; ty alla berättelser från denna tiden äro påtagligen partiska, antingen emot eller ännu oftare för Sturarna. Att Erik aldrig hvarken varit eller förtjent vara älskad af dem, är väl temligen säkert; liksom, att de yngre inom sig afundats hans krona; men näppeligen fanns hos dem någon tanka på uppror, före Nils Stures skymfliga intåg 1566. Denna orättvisa, jemte Eriks allt mer besynnerliga uppförande, torde nog hafva lockat dem på sådana tankar. De enda bevis, som nu kunna anföras mot dem, äro först, att den redlige och ansedde Åke Bengtsson Ferla sade uppenbart under deras rättegång, att *om ingen annan funnes, så skulle han vilja vara Nils Stures bödel.* Det andra är, att Nils Sture under resan till Lotringen skref till sin moder, *att han ej ville emottaga det vittnesbörd, som knektarna*

erbjudit om hans tapperhet i slaget vid Svarterå. Jag hoppas, skrifver han, *en gång försvara mig med annat än bref och sigill.* Gamle herr Svante var troligen oskyldig; att sönerna efter 1566 tänkt på uppror, ehuru ännu utan någon bestämd plan, det är sannolikt. Att de blefvo dömda på svaga eller inga skäl, det är säkert.

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

OM STUREMORDEN.

Under denna rättegång kom Jakob Hästsko en gång upp på slottet och talade med Erik derom. Hästsko sade då: *Nådige herre! gå endast varliga till väga, så hafven i lagligen Nils Stures hufvud mellan hans fötter; ty en förrädare är han, och det är visst. Men låt icke upphetsa eders majestät af hvarken hög eller låg, ty edra ovänner begära ej bättre än våldförning.* Konungen svarade: *Jag är som en orm i en myrstack med det packet, och jag får akta mig, att de ej göra kol på mig.* Göran och hans anhang, som ville störta herrarna, hindrade sedan alla förståndiga och ansedda män att tala vid Erik, på det ej denne skulle hejdas och herrarna räddas. Den olyckliga konungens sinne kastades emedlertid fram och tillbaka, än plågadt af misstankar ända till raseri, än rördt af samvete och medlidande ända till att förlåta de anklagade. Den 22 Maj skref han verkligen till Svante Sture, och sade sig *vara öfvertygad om hans oskuld. Bådas ovänner hade tillställt hela missförståndet. Erik skulle nog skaffa herr Svante rätt.* Karin Månsdotter fick äfven tillstånd att trösta fru Märta med hopp om ett godt slut på saken. Herr Svantes och hans frus glädje blef stor, men ej långvarig. Göran Persson och misstänksamheten fingo åter magt med Erik; och de fångne blefvo sittande, der de suto.

Den 24 Maj blef den olyckliga dagen för både Erik och Sturarna. Konungen hade klädt sig i en svart spansk sammetsklädning, med mantel öfver skuldrorna, värja vid sidan och på hufvudet en svart mössa med styfva svarta fjädrar uti. På förmiddagen ville han förlika sig med herrarna. Han gick vid middagstiden först till Sten Lejonhufvuds fängelse, kastade sig på knä för honom och bad honom förlåta, *att han blifvit oskyldigt fängslad och illa bemött.* Herr Sten, förskräckt, föll sjelf på knä, bedjande konungen om nåd. Derpå stego de upp och följdes åt till Svante Sture. Der upprepades samma åtbörder. Erik begärde och erhöll förlåtelse för det oförtjenta fängelset, och för att bekräfta försoningen begärde han en af gref Svantes döttrar till gemål. Sturen svarade, *att han sjelf, hans dotter, och allt hvad han ägde, tillhörde hans konung.* Nu skulle de gå ut och herr Svante samt Sten befrias. Men i dörren vände Erik sig om och sade: *I kunnen dock aldrig förlåta mig herr Nilses skymf.* I detsamma kom Göran Persson och sade: *Nådigste herre, här ute är en part, som icke menar eders majestät väl. Hvem är det?* ropade konungen, och sprang ut. Härvid innestängdes herr Svante återigen, och Sten Lejonhufvud sändes till sitt fängelse. Då berättades för konungen, man vet ej af hvem, att hertig Johan kommit lös och börjat uppror. Straxt afsändes några knektar med befallning, att taga hertigen död eller lefvande. I detsamma kom Petrus Caroli, hvilken konungen tog med sig på en spatsergång till Sandviken. Hvad de härunder talat, vet ingen. Mäster Petrus påstod sedan, att de hållit ett *kristligt samtal;* men då Erik kom tillbaka mot slottet, sägs att han var ganska upprörd. Han tryckte mössan djupt ned i ögonen och gick in så fort, att drabanterna, som följde honom, kunde nästan tränga ihjel hvarandra i porten. Han skyndade till Nils Stures fängelse.

Sten Lejonhufvuds rum var bredvid Nils Stures, och med så tunn vägg emellan, att herr Sten kunde

höra, hvad som sades och gjordes hos herr Nils. Herr Sten har berättat, att en liten stund innan konungen kom, hade herr Nils sjungit spalmen:

Må jag olyckan ej undgå,
Men ogunst få
Af verlden och dess försto;
Så vet jag dock en säker konst
Att söka gunst
Hos Gud, som mig kan trösta. m. m.

Sedan lade han sig på sängen och läste i en bönebok. Medan han låg så, trädde konungen in med en blottad dolk i handen. *Är du nu här, din riksförrädare?* sade han. Herr Nils sprang ur sängen, kastade sig på knä och sade: *Allernådigste konung! jag är ingen förrädare, utan har troligen tjent och vågat mitt lif för edera majestät.* Men konungen till svar stötte honom dolken genom armen. Herr Nils drog ut den, aftorkade blodet, kysste på fästet och återlemnade den åt konungen, sägande: *Nådige herre, skona mig, jag har ej förtjent onåd.* Erik ropade: *Hör hur den skälmen kan bedja för sig.* Nu framsprang drabanten Peder Wiljamsson och sade: *Du är ändå en förrädare och derföre skall du hafva detta,* hvarvid han stack honom med sin billebård i ena ögat *). Sturen störtade till golfvet och bad qvidande: *Nådige konung! Skona mitt lif!* men Erik sade: *Hör, den förrädaren talar ännu.* Då fulländade Peder Wiljamsson mordet med sju styng genom kroppen.

Knappt var detta slutadt och Erik utkommen, förr än han fattades af ångest och samvetsförebråelser. Han sprang till gref Svantes fängelse, kastade sig på knä och sade: *Käre frände! vi bedje eder för Guds skull, att i velen tillgifva oss allt det, vi hafva gjort*

---

*) Peder Wiljamsson var enögd; deröfver hade herr Nils ofta skämtat. Nu hämnades drabanten med att göra Nils sjelf enögd. Somliga berätta, att det var Erik, som gaf Nils också detta andra såret.

eder emot. Vid denna ömkeliga syn började Sturen att bitterl gråta, sägande: *Allernådigste konung! om min son ej lidit skada till lifvet, så vill jag af hjertat eders majestät gerna tillgifva; men, är hans lif förspilldt, så skolen i derföre svara mig inför Gud.* — *Ja se der!* sade Erik och sprang upp, *i förlåten oss det aldrig; derföre måste eder detsamma öfvergå**). Derpå sprang han ut, befallte vakten hafva noga vård om fångarna, och skyndade sjelf, åtföljd af några drabanter, utur slottet på vägen åt Flötsund. Han visste ej mera, hvad han gjorde.

Nu tyckte Göran och hans anhang, att de voro på god väg. Det behöfdes blott att ytterligare locka eller skrämma Erik för att narra af honom befallningen om alla herrarnas död. Krister Persson yrkade, att då nu Nils blifvit mördad, hvilket de andra aldrig skulle förlåta, så var det nödvändigt att äfven dessa skulle dödas. Men Dionysius Beurreus, förskräckt öfver dessa våldsamma blodsanslag, och ängslig för konungen sjelf, skyndade efter honom ut åt landet. Han fann Erik på ett gärde vester om Ålsike by. Beurreus *påminte honom om hans kungliga värdighet, och bad honom ej springa så omkring, utan återvända till Uppsala.* Erik nekade; Beurreus fortfor under knäfall med sin begäran, och bad tillika, *att konungen ej skulle i öfverilning låta mörda herrarna på slottet, såsom Beurreus hört att det var frågan om.* I stället för svar, stack Erik häftigt med värjan efter honom; men Beurreus vek undan. *Spåker mig den skälmen!* ropade då Erik åt drabanterna. Beurreus började springa utefter gärdet för att rädda sitt lif; men Per Wiljamsson sprang efter, hann honom snart och högg ena vaden af den flyende. Då vände Beurreus sig om, föll på knä och bad för sitt lif. Per Wiljamsson svarade med hille-

---

*) Eriks besök hos Svante Sture berättas olika. Somliga säga, att Erik var hos Svante endast före, andra åter endast efter Nils Stures död.

bårdstötar, för hvilka Beurreus signade död till jorden. Tre dagar låg hans kropp på gärdet, öfverhöljd af några granrisqvistar. Sedan fördes han till Ekerö kyrka och begrafdes. På gärdet, der han mördades, finnes en källa, som länge till hans minne kallades *Dionysii källa.*

När Beurreus var dödad, sände konungen befallning till slottet, *att alla fångarna skulle aflifvas, undantagande herr Sten.* Derpå begaf han sig sjelf längre bort in i skogar och utmarker, så att ingen visste, hvart han tagit vägen.

Peder Gadd hade befälet på Uppsala slott. Då han fick Eriks befallning om de andra herrarnas aflifvande, gick han till Göran Persson och begärde dess råd. Göran satt då och spelte kort. Han svarade korteligen: *Jag hvarken vet eller vill veta något i denna sak. Råd dig sjelf!* Peder Gadd sammankallade då knektarna och tillsporde dem: *om de ville rätt hålla sin trohetsed mot konung Erik.* De svarade *ja!* Ytterligare frågade han, *om de kände den dom, som på Svartsjö blifvit fälld öfver de fångne herrarna.* De nekade härtill. Peder Gadd sade: *Men jag känner den domen, och vet, att den går på dessa herrars lif. Konungen vill ej låta utföra dem på afrättsplatsen för deras fruars skull, utan har befallt mig att döda dem här. I skolen dertill hjelpa, derest i ej viljen falla i konungens ogunst.* De vågade ej säga deremot, utan gingo till gref Svantes fängelse. Först toge de af sig alla sidovapen, att ej Sturen skulle kunna rycka till sig ett af dem och dermed försvara sig. Sedan öppnade de dörren och en af knektarna gick in, låtsade vara rusig, raglade och stötte till Sturen. Denne sade vänligt: *Min vän, har du druckit ditt öl, så gack och hvila dig!* Knekten sade då till de andra: *Jag kan icke göra det. — Kan ej du, så kan jag,* sade en annan, och befallde så Sturens dräng komma ut efter maten. Då denne ej skyndade sig nog, ryckte han ut honom så häftigt, att han mot dörren stötte näsa

och mun i blod. När Sturen såg det, bleknade han och sade: *Hvi slår du min dräng?* Knekten svarade: *Du får nog värre sjelf.* Sturen sade då: *Hvarföre kommen i hit? Hans majestät har i dag tillsagt mig sin gunst och nåde. Jag måtte väl få hafva frid i mitt fängelse?* Peder Gadd svarade: *Liten frid är eder detta. Befaller eder i Guds händer, ty oss är ålagdt taga eder af daga.* Sturen sade: *Görer då som ärlige och kristelige män, och låter mig först få skriftermål och aflösning.* — *Det är för sent på dagen,* svarade Peder Gadd, *vi kunna icke få någon prest.* Sturen sade: *Då befaller jag min själ i Guds händer, min kropp är lemnad i menniskors.* Vid han talade, stack en af knektarna till honom med en hillebård. Det träffade i axeln. Sturen sade: *Gud vare mig nådig! Du arma man stack ej rätt.* Han föll härvid i sängen, vecklade sparlakanet om sig, och pekade sjelf på sitt hjerta, att mördarna skulle hitta rätt. Nu framsprungo flere och genomborrade honom.

Derpå gingo de till Abraham Stenbock. Han blef också mördad i sitt fängelse, och i hans kläder fanns det betyg, som Göran gifvit honom, då han tvangs skrifva under det falska brefvet till Josua Genewitz. Erik Sture och Ivar Ivarsson leddes ut för att, som det sades, få bättre boning. De infördes i ett rum på bottnen af södra sidan, hvarest mördarna angrepo dem; men der låg en hop vedträd inne. Med dem försvarade herrarna sig både länge och väl. Två af knektarna blefvo ihjelslagna, innan Erik och Ivar, öfverhopade af sår, sönko döda till golfvet. Ned i detta rum buros de andra mördade herrarna, och fingo ligga der i fjorton dagar utan någon tillsyn.

Sten Lejonhufvud och Sten Banér undsluppo båda, emedan Peder Gadd ej visste, hvilken honom Erik menat med den *herr Sten,* som skulle skonas.

Flere dagar härefter höllos slottets portar stängda, så att hela staden var i okunnighet om hvad som tilldragit sig. Under denna tid var det, som Göran Pers-

som öfvertalade ständerna, att underskrifva domen, ämnande sålunda göra de redan verkställda morden lagliga. Fru Märta Lejonhufvud och andra anhöriga till de fångna fortforo, att dagligen sända mat och kläder till slottet. Peder Gadd och hans knektar togo och behöllo det alltsammans för sig, och lefde i sus och dus.

TJUGONDEÅTTONDE KAPITLET.

KONUNG ERIKS VANSINNE.

På ett par dagar hördes ej Erik något utaf. Hans drabanter den ena efter den andra återkommo till Uppsala, sedan konungen smugit sig ifrån dem. Då blefvo Göran Persson och hans anhang oroliga och började söka honom öfverallt. Han fanns slutligen i Odensala socken, förklädd till bonde, samt alldeles från sina sinnen. Då de ville återföra honom till Uppsala och kallade honom konung, ropade han: *Nils Sture är Sverges riksföreståndare.* Emellanåt klagade han: *Jag har, som Nero, mördat min lärare.* Hans olyckliga tillstånd ökades deraf, att han på flere dagar hvarken ätit eller sofvit, och kunde nu till ingendera förmås. Han fruktade i maten förgift, under sömnen lönmord. Ändtligen kom Karin Månsdotter, och det lyckades henne öfvertala Erik, att intaga någon förfriskning, hvarpå han somnade in. Han vaknade, mera sansad, men ock mera olycklig, ty nu öfverfölls han af samvetsförebråelser öfver sin grymhet, och af fruktan för uppror. Han lät hämta sitt guldskrin från staden och utdelade derur stora skänker åt dem, som voro tillstädes. Derpå återfördes han till Uppsala.

Der var allt i villervalla. Somliga reste till, somliga ifrån riksdagen. Ingen ordentlig regering fanns. Då Erik kom tillbaka, kastade han sig ångerfull i armarna på adeln, och sökte förlikning med de mördades slägtingar. Hogenskild Bjelke åtog sig att medla

härvid. Stora penningesummor utdelades; fru Märta fick 1000 mark lödig i silfver; Sten Lejonhufvud 1000 gyllen, och så de andra, allt som de voro nära slägt till de mördade. Dessas begrafning firades med all prakt, och konungen lät utropa, *att ingen skulle få tala illa om de aflidna herrarna.* Häremot afgåfvo dessas slägtingar ett bref, hvaruti *de för sig och sina efterkommande förklarade sig alldeles försonade och förlikta med konungen, samt lofvade honom all undersåtlig tro och huldhet.* Han for slutligen till Svartsjö, så nedslagen och förvirrad till sinnes, att han ej förmådde befatta sig det minsta med regeringen. Per Brahe och Sten Lejonhufvud förestodo den, utan fullmagt, men utan motsägelse.

Göran Persson och hans anhang trodde sig vid herrarnas död blifva deras arftagare i magt och egodelar. De bedrogo sig. Konungen afskydde sina förra rådgifvare, och då de hämndlystna herrarna begärde att få ställa Göran Persson för rätta, gaf Erik straxt sitt bifall. Han fördes för en domstol af 48 adeliga herrar och anklagades för både många och ohyggeliga brott. Öfver 120 menniskor, alla i domen nämnda vid namn, skulle denne hafva låtit afdagataga, antingen utan eller emot dom och ransakning. Många af dem hade blifvit, antingen hemligt i fängelser mördade eller nattetid dränkta; deras egodelar hade Göran till största delen roffat åt sig. Partiskhet och hämndlystnad hos domrarna torde hafva öfverdrifvit mycket; men så stor rök kommer ej utan eld. Denna dom är ett rysligt bevis på, huru våldsamt Göran farit fram. Nu dömdes han och hans bror Krister till förlust af lif, ära och gods. Domens verkställande uppsköts tills konungen med återvunnen helsa kunde bekräfta den.

Denne tillbragte emedlertid sina dagar på Svartsjö, nästan som i ett fängelse; ty man fruktade, att han kunde skada sig och andra. Hans själ plågades oupphörligt af ånger öfver det förflutna, misstankar vid det närvarande och fruktan för det tillkommande. Slutli-

gen sjönk han i en nedslagenhet, som öfvergick till vansinne. Vi vilja afskrifva följande anteckningar ur hans dagbok under denna tiden.

12 Aug. Reste vi till Svartsjö.

18 Aug. Skref jag till rådsherrarna, att de skulle öfverlägga om de artiklar, som blifvit sända till hertig Johan om hans befriande.

25 Aug. Plågade de mig med våta lakan.

27 Aug. Hertigen af Saxen yrkade på sitt giftermål, ganska opassande.

29 Aug. Kommo två höfvidsmän, som föreburo, att deras knektar väntade i Östergötland.

30 Aug. På denna tid gåfvo de mig surt bröd.

1 Sept. Några smålands-knektar sade, att svek var för handen, men på hvad sätt ville de ej upptäcka.

2 Sept. Kommo bref från landtgrefven. Han talade i gåtor om min systers brudskatt och lotringska handeln.

3 Sept. Dessa dagar äggade de min hustru att träta på mig. Äfven plågade de mig med våta lakan.

4 Sept. Trumpetaren Blasius skickades till mig. Han talade mycket mörkt och genom gåtor, att jag ej förstod honom.

6 Sept. På denna tiden uppäggade de kammarsvennerna att plåga mig.

7 Sept. Rådsherrarna begärde af mig, att jag skulle återtaga regeringen. Göran Gera försäkrade med många eder, att det var deras allvar.

8 Sept. Skref jag till min broder, att om han vore konung, han måtte gifva mig det tillkänna, så skulle jag gerna visa honom all lydnad, o. s. v.

Man har ännu qvar ett bref från Erik till Johan, en sällsam blandning af förstånd och vansinne. Det lyder sålunda: *Vi äre fast bedröfvade och bekymrade och fördriste oss ingenting företaga, att vi till äfventyrs icke måge komma i stor olycka, ty vi kunne intet annat veta, än att vi af alle menniskor öfvergifne äro och stadde i fast större jemmer än, om vi i fän-*

gelse vore; och vete vi ej rättsligen orsaken till detta vårt förderf. Det är oss derföre endt att förlossa eders kärlighet, ty vi hafve sjelfve ingen magt. Vore det så, att eders kärlighet visste, hvem som regementet hafver här i Sverge, eller om Gud hafver så försedt, att eders kärlighet råder öfver oss och riket, så bedje vi ödmjukeligen, att eders kärlighet ville tillgifva oss all den ovänskap, hvarmed vi sjelfva eller våra tjenare eder förtörnat, efter djefvulens och onda menniskors tillskyndan; men Gud skall veta, att häri mycket blifvit gjordt utan vår vetskap och vilja. Derföre, om ock andra åstunda vårt lif och blod, så bedje vi för Kristi skull, att eders kärlighet det icke tillstädjer, utan oss all ovilja af ett broderligt och kristeligt hjerta tillgifver, öfvervinnande oss häldre i dygd och mildhet, än i hat och vrede; deraf varder eder kärlighets regemente lyckosamt och berömligt både för Gud och menniskor. Vi begära ej annat än att få stanna i riket, utlofvande, att blifva de trognaste undersåtare. Hvar detta icke ske kan, att vi måtte få draga hädan, då vi lofva att aldrig något mot eders kärlighet och hans lifsarfvingar företaga. Tillstädjes oss icke detta, så begära vi ett ett ärligt fängelse för oss, hustru och barn. Detta hafva vi i vår nöd och bedröfvelse icke velat förhålla. Gud nådeligen bevare från allt ondt eders kärlighet och hela hans omvårdnad. Svartsjö den 26 Aug. 1567.

TJUGONDENIONDE KAPITLET.

OM HERTIG JOHANS BEFRIELSE.

Johans många och mägtiga slägtingar iakttogo detta tillfälle att utverka hans frihet. Erik, nedslagen af ånger och svagsinthet, gaf dertill lätt bifall. Vilkoren uppsattes. De förnämsta voro, *en allmän och ömsesidig försoning,* hvarifrån dock hertig Johan ville un-

dantaga Göran Persson, Henrik Horn och Herman Fleming, men fick blott undantaga den första. *Hertigen lofvade Erik undersåtlig tro och lydnad efter Arboga fördrag, samt att erkänna dennes söner med Karin Månsdotter som tronarfvingar.* Då detta var öfverenskommet, öppnades Johans fängelse, och han med gemål och barn reste till Wentholmen ej långt från Svartsjö. Den 8 Oktober var bestämd för brödramötet. Johan med gemål, son och bröder rodde i en slup till Svartsjö. Knappt hade de landstigit på bryggan, förrän Erik med sitt sällskap mötte dem i porten. Han kastade sig på knä för Johan och kallade honom *sin herre och konung.* Johan knäböjde tillbaka och sade, *Erik vara konung, men Johan en fattig fånge, som begärde hans konungsliga nåd.* Så fortforo de på knä mot hvarandra, tills ändtligen deras stjufmor, Katrina Stenbock, giek till och *bad dem uppstå, och icke göra sig sjelfva till ett åtlöje för de närvarande.* Bröderna lydde och följdes till slottet; men deras samvaro blef hvarken glad eller lång. Erik, ängslig och nedslagen, började bedja sin svägerska och sin lilla brorson, Sigismund, om förlåtelse för deras fängelse och föll dervid åter på knä. Furstinnan upplyste honom och sökte med ord, ja smekningar, lugna honom. Men förgäfves. Han lemnade salen. Äfven Johan, fruktande, att brodrens ånger skulle vändas i raseri, höll för rådligast att aflägsna sig; han återreste till Wentholmen. Förlikningen fullbordades skrifteligen på förut nämnda vilkor, ehuru Erik i känslan af sitt elände erböd sig att nedlägga regeringen. Härefter for hertig Johan bort och uppehöll sig mest i Arboga eller Eskilstuna; Erik åter på Svartsjö eller Stockholms slott; och så slutades året 1567. Uti sin dagbok har Erik skrifvit öfver detsamma: *Det olyckligaste år för konung Erik.*

TRETTIONDE KAPITLET.

KRIGET MED DANSKARNA.

Om sommaren 1567 utgick svenska flottan under Peder Bagge, en slägtinge till den namnkunnige Jakob. Men på Östersjön visade sig ingen fiende mer. Danmarks och Lybeks flottor voro af Baggen, Horn och förra årets storm förstörda; lemningarna lågo för det mesta qvar i hamnarna. Svenskarna ensamma voro herrar öfver Östersjön.

Under dessa krig hade svenskarna flere gånger gjort infall i Norge icke utan framgång. Norrmännerna, ledsna vid både gränsekriget och danska öfverväldet, voro ej obenägna för en förening med Sverge. Erik blef underrättad om denna deras sinnesstämning och sände i början af år 1567 några troppar dit, under Johan Siggesson. Denne hade hela våren stor framgång; men då inträffade Eriks vansinnighet. Norrmännen fingo sjöledes hjelp från Danmark; Johan Siggesson ingen från Sverge. Han måste draga sig tillbaka. Om Erik den gången haft bättre anförare, och sjelf bättre understödt honom, så är ovisst, om ej Norge kunnat redan då förenas med Sverge.

Konung Fredrik i Danmark hade väl i Daniel Rantzow en tapper och klok härförare; men deremot ingen eller liten här. Han hade ej som Erik sin faders skattkammare att tillgripa. Af denna orsak blef hans försvar allt mera lamt. Härtill bidrog ock pesten, som ännu härjade. Så gynnande för Sverge stodo sakerna, då Sturemorden och Eriks vansinne inträffade.

Som nu allting inom Sverge var i fullkomlig oreda, beslöt konung Fredrik deraf draga fördel. Han utrustade en krigshär, med hvilken Daniel Rantzow den 1 November inföll i Sverge. Han tågade härjande genom Småland; Jönköping togs och brändes. Sedan likaledes genom Östergötland; Wadstena, Linköping, Söderkö-

köping och en del af Norrköping brändes, somliga af danskarna, andra af svenskarna för att hindra danskarna. I Skenninge, midt i den bördiga hvetebygden, tog Daniel Rantzow sitt högqvarter.

Erik skulle nu försvara riket; men han ville ogerna sända knektarna från sig; ty han fruktade, att de då skulle förledas till uppror mot honom sjelf. Svårt var ock om anförare. Åt sina bröder tordes han ej anförtro hären; de kunde dermed afsätta honom sjelf. Herrarna voro af samma skäl misstänkta. Slutligen utnämndes Per Brahe och Hogenskild Bjelke till höfvidsmän för de troppar, som sändes ned till Östergötland. Dessa herrar voro dock inga stora härförare. De lägrade sig vid Kungs-Norrby, troende sig fullkomligt säkra på norra sidan Motala-ån. Men de bedrogo sig. Daniel Rantzow hade utspanat ett vad ej långt från Norrby. Den 15 Januari 1568 gick han öfver och angrep svenska lägret just i dagningen. Lägret var illa befästadt och ej bättre bevakadt. Danskarna bröto sig snart derin och svenskarna, utan att försöka motstånd, begynte fly, både knekt och höfdinge. De hunno ej alla i hast få reda på sina stöflor och skor, utan började springa barfota i snön, men detta blef för kallt. Då togo några sina bälgskinnsvantar, satte dem på fötterna och sprungo sedan så länge krafter och vantar räckte. Rantzow fick 150 fångar, sju kanoner och svenskarnas fältkassa samt all deras tross.

Det var ej heller lätt att vara fältherre åt konung Erik. Hans misstroende var så stort, att han skref till sina hemliga vänner i hären, att ej lyda andra befallningar än dem, han sjelf undertecknat. I samma afsigt sände han ned några af sina drabanter, hvilka, förklädda till bönder, sålde matvaror i hären, och under detsamma hemligt varnade och tillsade knektarna strängeligen att icke låta föra sig någorstädes, förr än konungen sjelf kommit ned. Härigenom uppstod missnöje och oro inom hufvudhären, så att den förblef

overksam. Emedlertid samlade sig bönderna i Småland och södra Östergötland och fällde stora bråtar på återvägen för de danska. Desslikes nedskickades äfven från konungen flere höfvidsmän med knektar, som skulle härvid biträda. När Rantzow fann sig sålunda innestängd, begärde han hjelp från Danmark. Den kom, men blef vid Wernamo öfverfallen och nedgjord af Smålandsbönderna. Hela landet mellan Rantzow och Danmark var noga besatt. Ej ett enda bud kunde komma till eller från honom. Han sjelf förtviflade. I Köpenhamn berättades redan, att hären var förstörd och Rantzow fången.

Vid denna tiden tog konung Erik mod till sig och beslöt att i egen person anföra tåget mot Rantzow. För att göra det med så mycket större eftertryck, ville han samla till sig allt krigsfolket på ett ställe. Till stora Malm i Södermanland stämdes alla troppar, äfven de som lågo söder om Rantzow och innestängde honom. De måste lyda, och med detsamma var Rantzow befriad. Den 24 Januari midt i natten uppbröt han från Skenninge. Erik skulle förfölja honom, men framtågade så långsamt, att han föga skada kunde göra. Rantzow höll likväl på att blifva fången. Då han först kom till Holveden, fann han der stora bråtar framför sig, omöjliga att genomtränga. Rantzow var nära att i förtviflan vända om igen till Östergötlands slätter; men samma natt kom så stark köld, att sjön Sommen blef farbar. Rantzow gick öfver den och undslapp så det första bakhållet. Då han kom in i Småland, blef hans eftertropp nära Eksjö öfverfallen af Henrik v. Minden, som hade hos sig några Smålandsknektar och fyra hundrade bönder. Endast med ganska stor förlust och efter en lång omväg kunde danskarna komma förbi detta andra bakhåll. Striden stod vid Röda-sjön. Danskarnas fältprest sade i nästa predikan, *att de nu ändtligen kommit öfver Röda hafvet; men Jordans flod återstode ännu.* Det tredje bakhållet väntade vid Elisbult. Der var en stark tropp församlad under Hogenskild Bjelke

och Sten Banér. Men dessa herrar gjorde sin sak ej bättre, än att Rantzow öfverraskade dem tidigt en morgon." Utan att försöka motstånd sprungo båda anförarne till skogen, Bjelke med en värja, Banér med en bössa i handen. En ensam dansk dräng sprang efter, hann dem och åt honom gåfvo de sig till fånga. Många hafva ej kunnat tro dem så fega, utan säga, att de af förräderi sjelfva ville fångas. Deras folk fick betala, hvilket det var, fegheten eller trolösheten. De blefvo slagna, och så, segrande öfver alla hinder, återkom Rantzow till Danmark. Väl hade han lidit mycken förlust; men den skada, han tillfogat Sverge, var ojemnförligt större. Han blef på det högtidligaste emottagen af konung Fredrik.

När Rantzow väl sluppit ut, kom konung Erik med hären efterdragande. Då han ej mötte någon fiende, föll han in i Skåne och härjade landet. Men, som det led fram på våren och vägarna begynte blifva svåra, återvände han snart.

TRETTIONDEFÖRSTA KAPITLET.

KONUNG ERIKS FÖRHÄRDELSE.

Under detta krigståg hade Erik återvunnit helsa och mod. Nu ångrade han ej sina begångna brott, utan sin ånger öfver dem. Så snart han återkom till Stockholm, var hans första göra att frikänna Göran Persson. Erik sade, *att Göran blifvit anklagad och dömd af samma personer. Anklagelsen hade äfven rört Erik sjelf, och kunde således ej gillas.* Han lät en härold utropa, att Göran Persson var en *ärlig, oskyldig man; deremot, att de i Uppsala mördade herrarna varit förrädare, de der förtjent sin död.* Tillika utgaf han befallning, att alla Sturarnas slägtingar skulle återbära de böter, konungen utbetalat, likasom att bönderna i Odensala skulle återgifva det guld och

silfver, han under sin sjukdom der utdelat. Till hertig Johan skref han och förklarade *deras förlikning ogilltig, emedan den under Eriks svaghet blifvit uppsatt. Hertigen skulle nu säga, om han ville hålla sig till svenska eller pålska partiet.* Slutligen utfärdade han påbud om en allmännelig tacksägelsefest, som öfver hela riket skulle firas för konungens återvunna helsas skull.

Med sin helsa hade Erik återfått sin förra grymhet. Redan före sitt fullkomliga frikännande hade Göran Persson under fälttåget kommit ned till konung Erik. Det hände då en dag, att Göran och en annan sekreterare vid namn Mårten Helsing voro ensamme inne i tältet hos konungen. Då aflossades utanför i lägret en kanon. *Ack!* utropade konungen, *om den kulan ginge tvärtigenom den trolösa rödskäggingen.* Han menade hertig Johan. Mårten Helsing sade då: *Vare en sådan olycka långt från eders majestäts broder! Måtte kulan häldre gå tvärtigenom Göran Persson, som åter stämplar oenighet!* Vid dessa ord rusade Erik upp, fattade en eldgaffel och genomborrade dermed Mårten Helsing. Någon tid derefter dog denne af såret; och Erik ångrade sin öfverilning, men försent.

Ivan i Ryssland hade ej glömt den smälek, han af pålackarna under sitt frieri lidit. Han eftersträfvade högeligen att få prinsessan Katrina i sitt våld, och begärde derföre en gång, att Erik skulle sända honom denna furstinna. Erik, angelägen om hans vänskap, var nog oförståndig att jaka härtill. Han ämnade i nödfall låta verkställa dödsdomen öfver Johan och sedan sända Katrina till Ryssland. Detta löfte gafs i hemlighet år 1566. Nu, år 1568, kom en stor rysk beskickning och yrkade offentligen på fullgörandet deraf. Erik kom i den största förlägenhet. Om han ock velat, så kunde han ej nu hålla sitt löfte; Johan och Katrina voro båda fria. Han sökte förmå ryssarna att afstå från deras orimliga begäran; ja, han erkände sitt löfte hafva varit förhastadt och okristligt. Men ryssarna ville

ej gifva efter. Erik föreslog i stället sin dotter Virginia till gemål åt storfurstens son, men ryssarna afslogo det med förakt. Vi få framdeles se, huru han befriades från detta svåra val.

TRETTIONDEANDRA KAPITLET.

OM DROTTNING KATRINAS KRÖNING.

Eriks kärlek till Katrina ökades allt mer. Då hans utländska frierier misslyckades, begärde och erhöll han ständernas tillåtelse att gifta sig med hvem han ville, in- eller utrikes, hög eller låg. Derpå lät han hemligen viga sig vid Katrina, och hertigarne och rådet måste lofva att erkänna hennes barn såsom tronarfvingar. Våren 1568 födde hon en son, som kallades Gustaf. Hans döpelse skedde ganska högtidligt. Per Brahe och Sten Lejonhufvud måste stå faddrar. Katrina sjelf och hennes slägtingar upphöjdes i adeligt stånd, med en halfmåne i vapnet.

Efter sista fälttåget beslöt Erik att offentligt fira sin förmälning med Katrina och tillika låta kröna henne till drottning. Till högtidens ökande skulle på samma gång firas hertig Magnus' af Saxen förmälning med prinsessan Sofia. Dagen utsattes till den 4 Juli. Alla de förnämsta i riket bjödos till frillans och den fordna pigans kröning; ingen tordes säga något häremot; alla lofvade komma, äfven hertigarna. Men då tiden nalkades, kommo hvarken de sjelfva, eller något deras bref. Erik brydde sig ej derom. På utsatt dag och stund firades förmälningarna. Erkebiskopen Laurentius Petri förrättade vigseln. Peder Brahe ledde fram bruden, tre riddare buro framför henne kronan, äpplet och spiran, fyra öfver henne en förgylld himmel; tvenne riksråder höllo de båda oäkta barnen under pellen, hvarigenom de skulle förklaras äkta. Dagen derpå skedde Katrinas kröning i Storkyrkan med all prakt och

öfliga ceremonier. Vid dess slut skulle riddareslag ske. Dertill voro utsedde Åke Bengtsson Ferla och två bönder från Medelpad, Katrinas morbröder. Herr Åke tyckte hvarken om tillfälle eller sällskapet, och undanbad sig. Men Erik yrkade derpå, och herr Åke tordes ej längre neka; ridderslaget gick för sig. Vid den högtidliga spisningen, som följde efter kröningen, hände sig den olycka, att Nils Gyllenstjerna, som, medan den varade, stod och höll kronan, svimmade af mattighet och fällde henne i golfvet. Folket mumlade sins emellan: *att det var ett ondt tecken för den nykrönta.*

Det behöfdes inga järtecken för att båda Eriks fall. Det ansågs af de skarpsyntare redan länge troligt, efter Sturemordet säkert, vid frillekröningen oundvikligt.

TRETTIONDETREDJE KAPITLET.

HERTIGARNAS UPPROR.

Samma ovisshet råder om första början af hertigarnas uppror, som om Sturarnas brottslighet. Missnöjet med Erik hade troligtvis varat länge, och ökats med tiden och orsakerna. Någon upprorsplan fanns dock icke, ej eller anförare; Sturarna voro döda, hertig Karl för ung, de andra utan nog anseende. Då Johan kom lös, vände sig de missnöjde till honom; men äfven han vågade i början ingenting företaga.

Erik misstänkte honom likväl. Den fångna fransmannen, Pontus de la Gardie *), hade gått i svensk tjenst och genom klokhet, mod och skicklighet kommit i stor gunst. Erik sände honom nu till Johan med befullning att stanna der qvar, utforska hertigens förehafvanden och derom underrätta Erik. Göran Persson och Herman Fleming afrådde Erik och varnade honom, att ej lita på De la Gardie; men fåfängt.

---

*) Se sid. 258.

Då De la Gardie kom till hertig Johan, var ännu intet beslut fattadt om Eriks afsättande. De la Gardie var skarpsynt. Han förutsåg att Erik skulle och kanske borde falla, och lärer hafva varit den första, som dristat öppet föreslå Eriks afsättande. Förslaget blef ej illa ansedt; med De la Gardies hjelp uppgjordes vidare hela planen; gevär anskaffades, anhängare värfvades, bland dessa sednare hertig Karl och de flesta af högre adeln.

Straxt efter Eriks bröllop samlade hertigarna sitt folk i Eskilstuna och redo ned till Östergötland. Deras plan var att taga Wadstena. Den utfördes lyckligt af hertig Karl, som öfverraskade slottet, medan besättningen satt vid frukostbordet. Johan omfamnade i glädjen budbäraren härom, och skyndade dit. Han kom den 13 Juni, och på samma tid en mängd hans anhängare. Sten Eriksson Lejonhufvud och Ture Bjelke först, sedan Gustaf och Erik Stenbock, Gustaf Banér, Axel Bjelke, Göran Gyllenstjerna; äfven den olyckliga Märta Lejonhufvud, ledd af sorg och hämnd. Det krigsfolk, som först öfvergick till hertigarna, voro 300 af de tyska ryttare, som Erik hade straffat för feghet i slaget vid Svarterå. De sammansvurne hade stämt allmogen på en viss dag till Wadstena. Johan framträdde då på borggården, och talade *om rikets olyckliga tillstånd, så olika mot för åtta år sedan. Då fyllda, nu tomma skattkamrar. Då frid, nu krig på alla sidor. Då allmänt och enskildt välstånd; nu riket utarmadt, land och städer härjade, innevånarne utblottade, husville, sårade, fängslade, eller slagne. Att anklaga sin konung och broder är svårt; svårare att se fäderneslandets fall. Eget lidande ville Johan förlåta, äfven fosterlandets i det längsta; men kunde det ej mer. Oskyldiga undersåtares blod ropade hämnd. Förlikningar voro fåfänga. Erik har sjelf slutit och brutit sådana, icke en utan flere gånger; ingen kunde tro honom; ingen kunde heller vänta bättre regering af honom, som tog råd af nedrigt födda och sinnade*

personer. Ingen inom eller utom riket kunde vörda honom, som på sin moders plats, på Sverges konungatron uppsatt en vanbördad frilla. Bevekta af allt detta, hade hertigarna beslutat att skilja honom från tronen. Riket kunde då återvinna fred och sitt fordna välstånd. Erik hade utspridt, att Johan af sin gemål blifvit lockad till katolska läran. Det vore en nedrig lögn. Om Johan någonsin omfattade påfveläran, önskade han att både han och hans son fördrefvos från Sverges rike.

Johan var en storväxt, vacker och vältalig herre; men här var allt sådant öfverflödigt. De församlade, för det mesta Eriks hätska fiender, ropade ja till allt och lofvade hertigarna sitt bistånd.

Sins emellan gjorde dessa den öfverenskommelse, att, om de lyckades öfvervinna Erik, skulle de regera riket gemensamt. Detta aftal skedde under en gammal ek vid Wadstena. Till tecken togo båda hertigarna några eklöf och fästade i sina hattar; likaså deras anhängare. Detta blef ett förbundstecken; om sommaren bars det af friska löf, om vintren utsydda med silke.

Nu rustade de med all ifver. Bud sändes, som begärde och erhöll stillestånd med Danmark; likaså med Pålen. Mynt samlades. Hertigarna gåfvo allt sitt silfver, likaså de sammansvurna herrarna, dessutom lånades ur kyrkor och af de förmögnare. Från den svagsinte hertig Magnus på Kongsbro togos alla hans dyrbarheter. Det mesta understödet erhöllo de dock af Märta Lejonhufvud. Hon lånade dem mycket reda penningar; dertill flere kanoner med ammunition, och slutligen blodspenningarna för Nils Sture, d. v. s. de 1000 mark silfver, som konung Erik betalat henne i böter. Af detta silfver myntades klippingar, hvarpå voro präglade hertigarnas namn inom en eklöfskrans. Med dessa penningar drefs brödrakriget. De skulle

kallas Wadstena klippingar. Folket kallade dem *Blods-klippingar* *).

Hertigarnas folk drog kring landet. Med dem följde en qvinna, som trodde eller ville inbilla andra, att hon ägde en spådomsanda. Hvar hon kom, profeterade hon *förderf öfver den gudlöse Akab, konung Erik, men nåd och välsignelse öfver hertigarna, som räddade det förtryckta Israel.* Somliga rättade sig efter hennes ord, andra efter hertigarnas knektar, de flesta efter sitt eget missnöje; i det nyss härjade Östergötland var Erik ingalunda älskad. Hela landet tillföll bröderna, och Stegeborg öppnade sjelfmant sina portar för hertig Karl, hvarefter denne tågade upp mot Södermanland.

TRETTIONDEFJERDE KAPITLET.

UPPRORETS FRAMGÅNG.

Eriks bröllopsglädje blef snart störd. På fjerde dagen kom ett rykte till Stockholm, att hertigarna rest bort från Eskilstuna, och troligen rymt till Danmark. Erik sände bud till gränsen att taga dem lefvande eller döda. Några dagar derefter förspordes, att de bemägtigat sig Wadstena och börjat uppror. Erik skickade då vid samma tid förlikningsbud till hertigarna; några rikligt betalade bofvar, som skulle lönmörda dem; befallning till alla slottsfogdar om trohet och vaksamhet; och sist Åke Ferla, att förekomma affall bland konungens knektar i Östergötland. På förlikningsbuden svarade hertigarna, *att med Erik kunde ingen förlikning ingås, ty man kunde ej tro hans ord, icke ens löften och eder.* Lönmördarna behöllo pengarna och läto hertigarna behålla lifvet. Åke Ferla kom för sent; alla

*) Till underpant för dessa penningar erhöll fru Märta af Johan några förläningar, hvilka sedan återkallades, men det olyckliga myntet blef aldrig hvarken henne eller hennes arfvingar återbetaladt.

knektarna hade redan gått öfver; han kunde sjelf med med möda gömma sig undan. Förmaningen till slottsfogdarna blef ock kraftlös; Läckö gaf sig åt hertigarnas höfdingar, Nyköping åt Karl sjelf. Då skref Erik i förtviflan och utmanade denne till ett envige, dem sjelfva personligen emellan, men Karl nekade.

Nyköping hade varit skådeplatsen för brödratvisterna inom Folkunga-ätten. Der började ock samma tvister inom Wasa-ätten. Då Erik ej kunde förlika sina bröder, drog han mot dem till Nyköping. Hertig Karl innehade slottet. Erik intog och brände staden. Några dagar stodo de med lika krafter mot hvarandra; men kommo ej till strid. Erik satte då Ivar Stjernkors till anförare och for till Stockholm. Karl fick förstärkning, angrep och slog Stjernkors, först på Svärta ängar, sedan på Hölö skog. Konungens folk flydde på vägen till Stockholm, och hertigarnas följde efter. Vid underrättelsen härom samlade Erik sitt folk och skyndade ut mot fienden. Vid Botkyrka mötte han deras förtraf, anfördt af Pontus De la Gardie. Der blef en skarp strid; Erik valde sin ställning och ordnade slaget ganska väl, samt uppmuntrade sitt folk både genom ord och efterdöme. Hans hvita hjelmbuske fladdrade alltid midt i det hårdaste handgemänget; och mången hertigarnas hofman störtade för hans hand ur sadeln. Slutligen måste hertigarnas folk gripa till flykten. Erik följde efter och förskansade sig på det smala edet mellan Bornsjön och Aspen, hvarest han lätteligen kunde slå sina fienders hela magt tillbaka.

Hertigarna beslöto nu angripa Stockholm från norra sidan. De tågade kring Mälaren, intogo Gripsholm, Örebro, Westerås och Uppsala; hvarifrån de genom Uppland vände sig åter mot Stockholm.

Vid hofvet sväfvade emedlertid alla i ovisshet och ångest. Somliga rådde Erik att fly till Liffland och försvara sig der; men han ville ej så lätt släppa sin spira. Ryssen erböd 10,000 man hjelptroppar. Erik afslog det. Emedlertid utspriddes det rykte, att han

ämnade sända enkedrottningen och sina systrar till ryssen; han kunde derigenom af bröderna tvinga sig till bättre villkor. Fruntimmerna började derföre högeligen frukta; likaså hertig Magnus af Saxen, som förutsåg Eriks fall, och de beslöto fly. Enkedrottningen och prinsessorna foro en dag ut att förlusta sig på Mälaren. De lade till lands vid ett öfverenskommet ställe, der hertigen af Saxen med 90 ryttare väntade dem; hvarpå de redo hastigt öfver till hertigarna, som nu redan voro halfvägs mellan Uppsala och Stockholm. Äfven andra flydde Eriks sjunkande lycka. Klas Fleming gick öfver vid ett utfall mot Gripsholm. Ivar Stjernkors sändes af Erik att bibehålla Finland; knapt ditkommen intog han Åbo slott och samlade krigsfolk för hertigarnas räkning. Likaså flere andra. Den bedragne Erik lät då spänna ett tåg tvärtöfver Stortorget, och på detsamma upphänga alla de bref med försäkringar om trohet och tillgifvenhet, som han fått af de nu upproriska hertigarna och herrarna. Han gick der bredvid, och pekade på de öppna brefven och derunder hängande stora sigillen. *Nu kunnen i se,* sade han till borgrarna, *om jag haft skäl till mina misstankar.*

Den 17 September kom underrättelse, att hertigarnas folk nalkades staden. Erik och Göran Persson stego upp i tornet Tre Kronor för att se, om så förhöll sig. Knapt voro de uppkomna, förr än de tydeligen kunde skönja, först hertigarnas fanor och sedan deras folk, huru det ryckte fram på Rörstrandsängen. Vid denna syn tego konungen och gunstlingen en stund. Slutligen sade Göran: *Om J, nådigste herre, hade följt mitt råd, och straxt efter domen laggt hertig Johans hufvud mellan hans fötter, så vore detta ogjordt.* — *Du säger något,* svarade konungen.

Hertigarnas folk drog fram ända till Brunkeberg. Då gjorde konungen emot dem ett skarpt utfall. Sjelf anförde han sitt folk och fäktade med utmärkt tapperhet. I höjden af sitt raseri sökte han ifrigt att komma i handgemäng med hertig Johan; men denne var

ej i striden. Erik sökte då De la Gardie, mot hvilken han var högeligen uppretad. Denne anförde hertigarnas troppar, både modigt och väl, men måste för Eriks vilda tapperhet draga sig tillbaka från Brunkeberg till Rörstrand. Här försvarade han sig, och Erik måste återvända till staden.

TRETTIONDEFEMTE KAPITLET.

GÖRAN PERSSONS SLUT.

Hertigarna och herrarna hatade Göran Persson lika högt. De hotade Stockholm med storm, och ville ej ingå i någon underhandling, förr än Göran blifvit utlemnad. Borgerskapet, som fruktade plundring, yrkade derpå, så mycket mera, som äfven de hatade honom. Likaså dalkarlarna, som hade vakten på slottet. Den olycklige flydde till konungen, hans enda beskydd. Erik ville, men förmådde ej hjelpa. Det uppretade folket kunde icke bevekas. Slutligen gaf Erik efter och tillät dalkarlarna, att uppsöka och utlemna Göran. Han gjorde motstånd, men man använde våld, så att hans kläder blefvo sönderrifna. Då han fick veta, att han utlemnades på Eriks befallning, ropade han: *Förr hade jag trott, att himlen skulle falla ned, än konung Erik öfvergifva mig. Sen mitt slut och lären eder att mer söka Guds än konungars nåd!* Han fick ej tala mer; en kafle lades honom i munnen. Så utleddes han och hans lika hatade moder till Norrport, hvarest de lemnades åt hertigarnas folk.

Här lades Göran straxt på pinbänken. Han bekände då mycket om konung Eriks regering, samt äfven om lönmordsförslagen mot hertigarna. Man sökte få honom att säga, det *Erik velat mörda hertigarna vid Karin Månsdotters kröning: att Erik ämnat sända sin stjufmor och sina systrar till ryssen; att Erik ännu var sinnad lemna hertig Johans gemål åt Ivan;*

men Göran nekade ihärdigt till allt detta, ehuru hårdt plågad och det tvenne gånger. Hvad han bekänt tillsammans med hans förra rättegång ansågs vittna nog. Han dömdes till en pinsam och skymfelig död. Öronen afskuros och uppspikades jemte hans adelsbref på pålen. Derpå hängdes han, men han nedtogs ännu lefvande, rådbråkades långsamt, halshöggs och steglades; allt detta på Brunkeberg, så att Erik från slottet skulle se det. Åt modern var samma död ämnad; men då hon utfördes, kastade hon sig med flit från hästen och bröt halsen af sig. Den döda kroppen genomborrades med en påle och nedgräfdes i närmsta träsk.

TRETTIONDESJETTE KAPITLET.

KONUNG ERIK TAGES TILL FÅNGA.

Erik ville försvara sig i det yttersta. Anders Rålamb, anförare för besättningen, hade gifvit honom förnyad trohetsed, likaså borgerskapet, och erkebiskopen, som var i staden, förmanade alla till beständighet. Så fortfor belägringen en vecka; kanonerna på Tre Kronor och Brunkeberg dundrade beständigt emot hvarandra; och Erik gjorde flere utfall dels till sjös, dels till lands, men utan framgång.

Under tiden fick stadsfolket höra, huru det ena landskapet, det ena slottet efter det andra gifvit sig åt hertigarna. Hela riket hade fallit dem till. Stockholm ensamt försvarade den öfvergifna, hatade och slutligen halft vansinniga konungen. Dessutom kommo bud från hertigarna, med löfte, *att borgerskapet skulle befrias från allt straff, och bibehållas vid sina privilegier, derest de sjelfmant gåfvo sig.* Detta gjorde dem tvekande. Vid samma tid kommo förlikningsanbud från hertigarna. De erbjödo Erik *att få behålla Åland och Borgo län, så länge han lefde; om han ville för sig*

och sina barn afsäga allt rätt till kronan. Borgerskapet rådde honom härtill, likaså erkebiskopen, ja till och med Eriks ifrigaste anhängare. Alla sågo, att han eljest skulle duka under. Men Erik nekade. Han ämnade att på något ställe hemligt nedgräfva 50,000 dukater och en hop silfver; sedan gömma sig undan, och vid tillfälle återupptaga dessa penningar och med dem uti någon landsort värfva knektar och försvara sig.

Nu begynte något hvar tänka på sin egen räddning; Erik tycktes ohjelplig. De frågade erkebiskopen och han sade, *att de nu kunde med godt samvete öfvergifva konungen.* Tvenne riksråder, Nils Gyllenstjerna och Bengt Gylta, fingo af konungen i uppdrag att gå till hertigarna och medla bättre vilkor. Innan de utgingo, höllo de en hemlig sammankomst med Anders Rålamb. Der beslöts att öfverlemna staden följande morgon åt hertigarna. Söderport skulle öppnas just vid den tid, konungen var i ottesången i Storkyrkan. Då kunde hertigarnas folk intåga, öfverraska och taga honom till fånga, innan han hunne till slottet. Om denna plan skulle Gyllenstjerna och Gylta underrätta hertigarna. Så skedde. Den 28 på eftermiddagen utgingo de båda herrarna. Om natten derpå fördes en stor hop af hertigarnas krigsfolk öfver till Långholmen. Hertig Karl ämnade vara med. Men Sten Lejonhufvud ville hafva äran af konungens fängslande och skyndade så, att hertigen kom försent. Klockan 8 följande morgon öppnade Rålamb med sina knektar Söderport, och de förenade tropparna, anförda af honom, Sten Lejonhufvud och Pontus De la Gardie, tågade skyndsamt till Storkyrkan.

Här satt verkeligen Erik, hörande predikan och anande intet ondt. Men någon trogen undersåte förbarmade sig, och underrättade honom hastigt om den öfverhängande faran. Han skyndade ut med sina drabanter. Då sågos redan fienderna på Stortorget. Erik sprang för att komma före dem till slottsporten, men Sten Lejonhufvud till häst hann honom snart, riktade

sitt sadelrör emot honom, och befallte honom *gifva sig fången, eljest gällde det lifvet.* Erik fällde värjan, räckte ut sin hand och sade: *Jag är eder fånge, herr Sten.* I detsamma kom en drabant och stack herr Sten genom lifvet, att han föll af hästen och straxt derefter dog. Konungen, sålunda befriad, fick se De la Gardie, sprang dit och ränder honom värjan genom armen. Anders Rålamb blef äfven sårad. Sålunda hejdades de anfallande, och Erik med sina drabanter kom in uti slottet och fick stänga portarna om sig.

Han vände sig nu till dalkarlarna på slottet; *han påminte dem den trohet, de i nödens stund visat gamle konung Gustaf; och bad dem nu göra sonen samma goda bistånd.* Dalkarlarna lofvade det, och Erik började rusta sig till ytterligare försvar. Nu kom Per Brahe och började underhandla med de dalkarlar, som stodo på muren. Dessa syntes ej obenägna att uppgifva slottet. En drabant sprang med underrättelsen härom till Erik, som nu var sysselsatt i rustkammaren. Denne ville då med sina drabanter kasta sig in i tornet Tre Kronor, der försvara sig, och slutligen hällre spränga sig i luften än nedstiga i fängelse. Då kom bud, att hertig Karl vore utanför slottet och begärde ett samtal med konungen. Erik ändrade föresats och steg upp på muren, hvarest han fick se Karl till häst i full harnesk; äfven i full vrede öfver morbroderns, herr Stens död. Erik sade sig häri oskyldig, och erböd sig att utlemna den drabanten, som stuckit herr Sten*). Härpå följde en underhandling. Erik begärde *Svartsjö och Färingsöen samt en mild medfart.* Karl säges hafva lofvat detta, hvarpå Erik steg ned af muren, gick ut ur slottet och följde Karl till Storkyrkan för att ytterligare afhandla saken. Der blef en skarp ordvexling; alla tadlade, ingen försvarade Erik, utom hans lifmedi-

*) Denne drabant, som troget försvarade sin lagliga konung, men nu af denne öfvergafs, blef sedan af herrarna dömd till en pinsam död, och måste undergå den.

kus Lemnius, som bad dem hafva medlidande med konungens svaghet. Han måste afsäga sig regeringen mot löfte om ett hederligt fängelse. Under tiden hade dalkarlarna uppgifvit slottet åt Per Brahe. När samtalet i kyrkan var slut, sattes Erik i fängsligt förvar, först i sina förra rum, sedan i det nu tömda herr Eskils gemak. Detta skedde på samma dag och nära samma timma, på hvilken fadren, konung Gustaf, för åtta år sedan dött.

Hertigarnas krigsfolk företogo sig emedlertid att plundra Göran Perssons och några hans anhängares hus. Då ingen hindrade dem, fortforo de dermed hela dagen, och angrepo äfven de ryska sändebuden. Men hertig Karl fick veta det, och förstod, att mycket ondt kunde komma af sändebudens oförrättande. Han skyndade dit, och befallde knektarna upphöra. Då de ej ville lyda, sprang han in och svängde svärdet bland dem, låtande dem smaka, somliga flatan, andra eggen deraf, tills de alla sprungo ut. Så återställde han fred och lugn i staden innan aftonen.

Hertig Karl hade alltid gått före med krigsfolket och intagit slotten, slagit konungens troppar och slutligen fångat honom sjelf. Johan, omgifven af herrarna, hade följt efter, och under tiden hemligt tagit deras löfte, att han ensam skulle blifva konung, tvärtemot förbundet i Wadstena. Karl såg och förstod förberedelserna härtill. Johans trolöshet harmade honom mest. Att yrka på sin andel uti regeringen och riket, dertill hade han ej nog magt; kanske ej heller vilja; en sådan delning hade ej blifvit förmånlig för fäderneslandet. Han biföll derföre, att Johan ensam skulle blifva konung; hvaremot denne måste lofva Karl hans hertigdöme enligt fadrens testamente, utan de inskränkningar i magt, som Erik infört genom Arboga fördrag. Då detta var afgjordt, höll Johan, dagen efter Eriks fängslande, sitt högtidliga intåg i Stockholm, utropades till konung och hyllades af hertig Karl, rådet och borgerskapet.

Så slutades Eriks regering. Vi hafve derom anfört, hvad vi funnit i gamla handlingar. Det är ej osannolikt, att något af det myckna onda är honom pådiktadt; ty Erik regerade så, att han lemnade efter sig få vänner, men många och häftiga fiender; dessa fingo efter honom magten, och hafva skrifvit hans historia.

TRETTIONDESJUNDE KAPITLET.

OM ERIKS FÄNGELSE.

I början af sitt fängelse skref Erik flere gånger till Johan och dess gemål; erinrande, *huru bojorna och kronan dem emellan växlat. De skulle nu icke vedergälla ondt med ondt; utan förbarma sig öfver en olycklig broder. Han begärde stundom, att få Färingsöen, som först blifvit honom tillsagd, stundom, att få resa utrikes; han lofvade att intet mot Johan företaga. Han skulle begifva sig till Pålen, till Johans svåger, så kunde denne vara säker.* Men Erik kunde ej förmå sig att i brefven kalla Johan konung, utan endast *arffurste eller riksföreståndare.* Johan afslog också Eriks begäran. Fängelset blef allt strängare. Erik sökte med en glasbit fila af gallret, men det upptäcktes. Ensam och sysslolös, företog han sig att uppsätta åtskilliga punkter till sitt försvar. Man har ännu qvar sådana anteckningar af honom, bland hvilka vi vilja anföra några.

Dom bör ej gå mot dom af samma personer.
Mig är en gång af rikets ständer tilldömd rätt emot hertig Johan.
Alltså måga ej rikets ständer det nu ogilla.

Den, som förstärker mina fiender, han bevisar mig fiendskap.

Hertig Johan har med penningar förstärkt mina fiender.
Alltså har han bevisat mig fiendskap.

Rikets skada bör konungen ej lida.
Johan begärde, att finnarna skulle svärja honom trohet, riket till förminskning.
Jag var då vid regementet i Sverge.
Alltså borde jag det ej lida.

Den, som rymmer med konungens baner, han har brutit edsöre.
Alltså var Nils Sture döden värd.

Men ingen aktade Eriks slutsatser. I Januari 1569 sammankallades ständerna för att dömma honom från kronan. Johan hade dertill behöft uppgifva blott ett enda skäl: *att Erik ofta var svagsinnt,* ett skäl tillräckligen både bevisande och bevisadt. Men förbittringen emot Erik var för stor att nöjas med detta. Mångfalldiga osanningar, den ena orimligare än den andra, utspriddes kring riket; t. ex. *Erik hade 1568 för andra gången lofvat hertiginnan Katarina åt tsaren. Han ämnade först att vid sitt bröllop mörda sina bröder och adeln. Då bröderna uteblefvo, ville han mörda hertigen af Saxen, skylla det på adeln och sedan aflifva den. Under upproret ville han plundra och bränna Stockholm; bränna inne sin stjufmor och systrar eller föra dem till ryssen. Eriks förordningar voro snaror att fånga de enfalldiga. Han hade önskat danska kriget blott för att få pläga svenskarna. Han hade med flit ställt så till, att svenskarna skulle blifva slagna. Han hade med egen hand mördat eller sargat sextio personer. Han hade låtsat vara vansinnig, för att få rasa så mycket friare,* o. s. v. Detta står allt i ständernas slutdom, och berättas af Johan i bref till utrikes orter, ehuru både han och största delen af ständerna väl visste, att det var alldeles osannt.

Erik stod till rätta för ständerna i Storkyrkan den 9 Januari 1569. Han försvarade sig både häftigt och kraftigt. Hans tal syntes verka. Då afbröt honom Johan, sägande: *Men du är ju alldeles från vettet.* Erik svarade: *Blott en gång var jag från vettet, och det var, då jag släppte dig ur fängelset.* Undersökningen slutades. Erik dömdes från kronan, och till beständigt, men fursteligt fängelse.

Han sattes först på Stockholms slott. Men snart yppades en sammansvärjning till hans fördel. Nils Silfversparre och Baggarne voro deri inveckiade. Då flyttades Erik 1569 till Åbo. Ivan i Ryssland hade emedlertid ej glömt sin gamla fiendskap mot Johan och vänskap för Erik; han lät förmärka någon lust att hastigt och med våld befria denne sednare. Johan förde honom derföre från Åbo till Kastelholm 1571; men äfven der ansågs han icke tryggad mot Ivan. Efter några månader fördes han till Gripsholm; derifrån 1573 till Westerås och sist 1574 till Örbyhus. Under tiden vaktades han af sina gamla fiender och behandlingen blef derefter. Bland dessa utmärkte sig Olof Stenbock för sin vildsinnthet. Han var Eriks väktare medan denne ännu satt på Stockholms slott. Han plägade taga kläderna från honom för att pina honom i kölden. Härom uppstod en ordvexling dem emellan, hvarvid Stenbock stötte till Erik, men denne stötte till Stenbocken igen, att han föll baklänges mot dörren; striden öfvergick till örfilar och hårdragningar. Slutligen fattade Stenbock i raseri en bössa, rigtade den mot Erik och sköt af; med möda hann Erik vika undan. Kulan gick likväl genom armen, så att han föll till golfvet, badande i sitt blod. Stenbock sprang ut och lät honom ligga flere timmar utan hjelp. Ett korrt fängelse var det enda straff, som Johan ålade Stenbock för denna grymhet. Eriks öfriga väktare voro mildare, men dock hårda. Ture Bjelke *begärde jern och koppar till Åbo, för att deraf göra fjettrar åt Erik.* I Westerås bar han om sina fötter en ovan-

ligt tugn jernblack, som der ännu visas. Johan uppmanade dem till stränghet. *Den fogeln*, skref han, *bör noga aktas, att han ej kommer ur buren.* Hans rum voro allestädes illa omsedda, på Gripsholm sämst. Golfvet var af illa täljda, icke sågade, än mindre hyflade, plankor. Murarna groft rappade. Rundt om kammaren var en gång, der en vaktkarl beständigt gick omkring. Blott ett enda litet fönster fanns, hvarifrån Erik plägade sända sina blickar ut i den fria rymden; man kunde en lång tid efteråt i fönstersmygen se de i tegelstenarna innötta hålen efter hans armbågar. Som fängelserummen, så var ock hans behandling, ingalunda furstelig. Tvärtom den vanhedrade Johan och dess vänner. Erik älskade musik och läsning; man tog ifrån honom hans instrumenter och böcker, till och med bibeln; äfven bläck och penna; man har bref af honom, skrifna med en träpinne och kol rifvet i vatten; på flere månader fick han ej höra predikan; maten var dålig; likaså betjeningen; läkarevård saknades ofta.

Erik skref flere gånger härom till Johan. *Jag kan aldrig tro, att så mycken hårdhet är af en broder befalld. Ingen dag aflöper utan nytt elände. Om du aldrig så brottslig, så synes dock en kunglig kropp nog straffad. Jag beder derföre min broder på det bevekligaste låta mig få veta, hvad af mig äskas. Jag lofvar allt, som ej strider mot Guds ord, min heder och mina barns bästa. Verlden är stor nog. Hatet mellan blodsförvandter kan af länders aflägsenhet stillas, om det ej redan af tidens långvarighet svalnat.* Stundom lyckades det honom att utverka lindring; han återfick instrumenter och böcker; men en annan gång borttogos de; allt efter som den herre var sinnad, hvilken förestod vakten.

Den största hugsvalelse var, då hans maka och barn fingo besöka honom i fängelset, hvilket på hans enträgna böner stundom tilläts. Då de bortfördes föll han i den djupaste sorg. Deras sista besök skedde på Westerås, då de bodde i ett rum under Erik. De

bortfördes utan att han visste deraf; och han fortfor länge derefter, att dageligen flera gånger genom fönstret ropa och tala till sin Karin; och då hon ej svarade, beklagade han sig bittert, än öfver Johans hårdhet, än öfver hennes trolöshet, allt som hans misstankar vändes. Emellanåt skref han till henne långa bref, innehållande, än försäkringar om hans kärlek, än förmaningar om barnens uppfostran, men alltid skarpa varningar om otrohet i äktenskapet.

Utom dessa bref sysselsatte han sig med att skrifva musik, och anmärkningar vid de böcker, han läste. Stundom utgjöt han sin sorg i psalmer. № 180 och 373 i Svenska Psalmboken äro af honom författade. I den sednare klagar han sålunda:

O Gud, hvem skall jag klaga
Den sorg jag måste draga,
Så arm och syndafull?
Ack! hvad jag har bedrifvit,
Kan endast bli tillgifvit
För Jesu Kristi skull.

Jag är en fattig fånge
I denna verlden vrånga,
Som fåret på en ö.
Jag kan ej hädankomma,
Min frihet ej bekomma,
Förr'n Gud mig låter dö.

I nätter som i dagar
Mitt hjerta mig anklagar,
Och af dess dom jag fälls.
O Gud, du mig bevara
Från satans falska snara!
Mig från förtviflan fräls.

O Gud, i dina händer,
Ehvart min verld sig vänder,

Förtror jag lif och själ.
Ack! jag ej kunde tänka,
Hur djupt sig allt kan sänka,
Så länge allt gick väl.

TRETTIONDEÅTTONDE KAPITLET.

KARL DE MORNAY'S SLUT.

Efter Eriks afsättning antog Mornay tjenst hos konung Johan, och steg högt uti hans gunst. Han kunde dock aldrig glömma sin förra herre och välgörare, ej heller liknöjdt höra dess hårda och omenskliga behandling. Slutligen mognade hos honom det beslut, att söka störta Johan och befria Erik. Han blef skickad till England att värfva knektar. Det säges, att Elisabet, rörd af deltagande för sin fordna friare, uppmuntrat Mornay. Allt nog; han återkom 1573 till Stockholm med 5000 skottar, anförde af Arkibald Ratvin, Gilbert Bafour och Kuningham. Dessa och flere andra bland skottarna hade Mornay lockat till en sammansvärjning mot konung Johan. Flera missnöjda öfver hela riket deltogo deri. Utförandet skulle ske sålunda: Den skottska svärdsdansen var vid denna tiden mycket beryktad. Den bestod deri, att flere männer, väpnade med hjelm, harnesk och dragna svärd, utförde en ganska konstig dans. Mornay visste att väcka Johans nyfikenhet härpå, och det beslöts, att till konungens förlustelse skulle denna dansen en afton på slottet uppföras.

Nu öfverenskom Mornay med de sammansvurne om följande. Han sjelf skulle deltaga i dansen, och alla borde hafva sina ögon fästade på honom. Då han nedfällde sitt hjelmgaller, skulle hvar och en bland dem göra likaledes, och derpå rusa fram och nedhugga de herrar, hvilka ansågos mest fiendtligt mot Erik. Mornay sjelf åtog sig att döda Johan. I detsamma

skulle en annan hop af de sammansvurna skynda till Gripsholm och befria Erik. Sådan var planen. Den blef ej utförd. Johan, troligen misstänkande förräderi, lät straxt förut inställa hela svärdsdansen *); hvarefter upprorsförslagen afstannade..

En bland de sammansvurne, Kuningham, gifte och satte sig ned här i Sverge. Han kom straxt i stor gunst hos Johan och blef öfverhopad med många välgerningar. Rörd häraf, upptäckte han sammansvärjningen, och på hans vittnesbörd anklagades Mornay och de öfrige. De nekade alla och ihärdigt. Kuningham mägtade ej framföra något giltigt vittnesbörd emot dem. Då fordrade de tillbaka, att Kuningham, som genom falsk anklagelse stämplat efter så många redliga mäns lif, borde sjelf straffas till lifvet. Johan ville nedlägga hela tvisten, han bad länge för Kuningham; men Mornay och skottarna ropade högt och trottsigt efter hans blod.. Johan gaf efter och den oskyldige blef halshuggen.

Johan hyste dock stort misstroende till Mornay och skottarna. För att blifva af med dem, sändes de till Liffland. Någon tid efter Kuninghams död hände sig, att dessa skottar ledo ett betydligt nederlag. De återstående voro drifna till förtviflan. Deras missnöje vände sig mot Mornay främst, och de påstodo, att han undanhållit deras sold. Slutligen förebrådde de honom öppet den gemensamma sammangadduingen mot Johan. Detta berättades straxt i Stockholm. Några af de sammansvurna rymde dervid ur riket; men den djerfve Mornay reste till hertig Karl i Nyköping, sade sig vara oskyldig och begärde beskydd, som han ock fick, ehuru Johan utfordrade honom. Slutligen blefvo ryktet och bevisen för hans brottslighet allt för starka, så att Karl lät sätta honom i fängsligt förvar. Då bröt Mornay sig ut, och tog till flykten. Karl skickade folk efter

*) Enligt en annan berättelse blef den verkligen uppförd. Flere gånger derunder ämnade Mornay gifva tecknet, och stöta till Johan, men hvarje gång fattades han af en rysning, och kunde ej förmå sig dertill.

honom åt alla håll, både till sjös och lands. Han blef gripen, förd till hertigen och erhöll af honom skarpa förebråelser. Derpå blef han sänd till konungen, öfverbevist och jemte sina förnämsta anhängare halshuggen den 4 September 1574.

TRETTIONDENIONDE KAPITLET.

KONUNG ERIKS DÖD.

Johan fruktade städse, att Erik skulle återvinna friheten och tronen. Han sammankallade derföre 1569 rikets råd, erkebiskopen och flere biskopar och förelade dem den frågan: *Om ej rikets välfärd fordrade, att, i händelse något uppror utbruste, låta aflifva konung Erik i fängelset. Han hade genom sina många brott tillräckligt förtjent döden, och var blott för sin konungsliga värdighet skull skonad.* Alla gåfvo sitt bifall härtill, utom Johan Bjelke, och beslutet underskrefs och beseglades.

Emedlertid upptäcktes det ena förslaget efter det andra till Eriks befriande. Slutligen Mornays mordförsök. Härtill kom, att Eriks uppförande i fängelset var oroande. Oaktadt sina jemrande bref ville han ej rätt ödmjuka sig. Åt Johan gaf han aldrig konungatitel, men väl sig sjelf. På Gripsholm fick han bref från sina anhängare om deras förslag. Sitt svar började han med orden: *Vi Erik med Guds nåde, Sverges, Götes, Wendes samt flere dess tillbehöringars konung.* Emellanåt utstötte han hårda och hotande ord, samt visade ett stolt och hämndlystet sinne. Det sägs, att han sträfvade både efter frihet och hämnd. Då sammankallades rådet och biskoparna för andra gången 1575 och förnyade det förra beslutet mot hans lif. Denna gången biföll äfven Johan Bjelke. Båda dessa beslut höllos dock hemliga. Hertig Karl fick ej offentlig del af dem.

Det var vid denna tiden, som konung Johan började arbeta på återinförandet af katolska läran. Han fick derigenom många fiender, som begynte kasta sina ögon på den fångne Erik, hvilken städse varit påfveläran obenägen. Folket i allmänhet kände medlidande med den nu i så många år innestängde fursten. Hans hårda behandling ökade deras deltagande, än mera jemförelsen emellan Eriks och Johans fängelsen. I synnerhet hos det lägre folket förspordes detta missnöje; de knorrade öfver de företräden, adeln nu erhållit. Allt detta undgick icke Johan. Han kom i stor ångest och qval. Hans begär efter magt, hans fruktan för eget fall, hans hat mot Erik, allt uppmanade honom att låta döda denne; men tankan och hjertat ryste tillbaka för brodermord. Slutligen segrade herrsklystnaden, och han beslöt Eriks död, fastän intet uppror var å färde. Johans kammartjenare Filip Kern tillagade giftet. Mordet skulle utföras af hans handskrifvare, Johan Henriksson. Denne man var ett sådant värf värdig. Han hade mördat en, benämnd Johan Kempe, och sedan gift sig med enkan, för hvilka brott han erhöll syndernas förlåtelse af jesuiterna. Slutligen söp han sig till döds af brännvin.

I Februari 1577 kom denne till Örbyhus och uppviste för befälhafvaren derstädes Johans befallning om Eriks död. Den innehöll, *att gifva Erik en dryck opium eller mercurium, så att han tre timmar derefter skulle dö. Ville Erik ej detta, så skulle man sätta honom på en stol, slå upp ådern på händer och fötter och låta blodet förrinna. Vill han ej detta med godo, eller förmår man ej göra det med våld, så skall han i sin säng qväfvas under bolstrar. Dock skall han alltid först få göra sitt skriftermål och anamma det heliga sakramentet. De trogne män och undersåtare, som detta utföra, lofvar Johan sitt kongliga hägn och beskydd.* Johan har med egen hand underskrifvit brefvet.

Det behöfdes intet våld. Erik såg allt motstånd vara förgäfves, och valde giftet. Han aflade sitt skriftermål den 24 Febr., gick till nattvarden, uppförde sig härvid med all vördnad, och svarade väl på alla frågor; utom då det angick att förlåta förra fiender. Dertill ville han ej beqväma sig.

Den 25 Febr. tog han slutligen in förgiftet, blandadt i en ärtsoppa. Dess verkan yppade sig snart; Erik föll i svåra plågor. Då dödens annalkande kändes, frågade presten honom åter, *om han ej ville af hjertat förlåta sina ovänner? Jo,* svarade Erik, *af hjertat gerna.* Presten läste några bibliska språk; Erik upprepade dem, tills han blef mållös. En timma derefter dog han. Det var klockan 2 om morgonen den 26 Februari 1577.

Ett ilbud underrättade Johan straxt härom. Denne lät då den 1 Mars från predikstolarna i Stockholm förkunna Eriks död, tilläggande, *att den härrört från en långlig sjukdom.* Detta bestyrktes genom betyg af höfvidsmannen på Örby och Eriks hofpredikant. Afskrifter deraf sändes med kungörelserna.

Då dessa papper kommo till hertig Karl, blef han högeligen misslynt, och dolde det ej heller. Till Johan, hvilken nu som bäst bråkade med katolska läran, och dervid fortfor våldsamt och orättvist, skref han: *Gud hafver i vår broders person satt oss, som qvarlefva, en spegel och varnagel före, att icke något företaga emot hans gudomliga bud och vilja. Säll är den, som af en annans olycka blifver vis.* Vidare: *Ändock vi på vår sida ingen tvifvel hyse, att ju vår broder genom en rätt naturlig död afsomnat, likväl frukte vi, att många både inom- och utomlands skola fast annorlunda tro, nemligen att han genom onda menniskors tillskyndan är afdagatagen. Efter vårt betänkande hade det derföre både för eders majestäts, vårt och fleras goda namn och rykte varit godt och rådeligt, att vid den tid, då vår broders svaghet började ökas, några ansedda män utom och inom rådet*

hade blifvit sända till Örby och sett alla lägenheter vid hans aflidande. Men, efter så ej skedt är, vilja vi låta den meningen fara. Vi vänta dock för visso, att eders majestät låter hans döda lekamen en hederlig begrafning bekomma, sådan hans person anständig är. Förr än den skedde, såge vi gerna, att eders majestät ville oss derom tillkännagifva. Härpå svarade Johan, *att han väl hade sändt rådsherrar till Eriks dödssjukdom, om han i tid blifvit derom underrättad.* Detta öfverensstämde illa med hvad Johan förut skrifvit om Eriks *långliga sjukdom.* Om begrafningen skref han, *att den redan hade tillbörligen gått för sig i Westerås, hvilken lägerplats icke måtte vara Erik för ringa, då så många andra konungar hvila på fast ringare ställen, såsom Allvastra, Wreta, Warnhem, m. m. Att Erik ej blifvit begrafven i Uppsala och med sådan vördning, som deras salige herr fader, skedde för den stora åtskilnad, som var i deras både lefverne och regemente. Dock hoppades Johan hafva så beställt om Eriks jordefärd, att det skulle vara oförvitligt för alla, som den sett hafva.*

Med jordefärden var så beställdt, att en hop adel, prester och studenter följde liket från Örby till Westerås. Der utsattes det till allmänt åskådande, på det en hvar måtte öfvertyga sig om, att det var den verklige konung Erik. Sedan firades begrafningen d. 13 Mars. Allt stiftets presterskap var ditkalladt. Biskop Erasmus höll predikan. Filip Kern, densamma, som tillagat Eriks förgift, tillagade äfven hans sista boning. Liket var svept i svart sammet. Kistan, inuti klädd med taft, bestod af ohyflade furubräder; ett kors och bokstäfverne E. R. med en krona öfver, voro medelst guldgaloner tecknade på det platta locket. Den insattes vid södra sidan uti ett lågt och ohyfsadt hvalf, som sedan igenmurades. Öfver detsamma fästades en plåt med denna påskrift: *Riket är förvändt och vordet min broders.*

Af Herranom är det hans vordet *). 1 Kon. Bok. 2 Kap. 15 v.

Hertig Karl blef ganska missnöjd med allt detta. Han skref till Johan: *Oss är för sanning berättadt, att konung Eriks lik skall vara satt i ett oansenligt rum och inhägnadt med ohyflade bräder, o. s. v. Det synes efter vårt betänkande, som vår broders döda kropp väl hade kunnat få en höfveligare begrafning. Han var dock vår broder, af konungslig härkomst och sjelf en smord och krönt konung, den der med allt det onda, han, Gud bättre, råkade bedrifva, dock mycket godt och manligt i sitt regemente uträttat. Ändock han, sorgligt att ihogkomma, varit både eder majestäts och vår fiende, så tro vi för vår person, att all fiendskap bör vara fullkomligen förlåten, då själen skiljes från kroppen. Det är ingen berömmelse att fiendteligen förfölja en död kropp i grafven; ej heller sköter den döde derom; men de, som efterlefva, akta deruppå, och taga sig tillfälle att förtala och utskrika slägtingarna. Sådant hade vi gerna förekommit, derest vi efter vår begäran blifvit förut rådfrågade. Men emedan det ej skedde, böre vi för Gud och alla menniskor vara härutinnan ursäktade, såsom vi hoppas allaredan vara. Vårt betänkande är nu, att konung Erik måtte få en annan tillbörligare begrafning antingen i Uppsala eller Gråmunkekyrkan i Stockholm; hvilket väl ännu kan ske. Derest eders majestät icke är sinnad våga någon bekostnad derpå, så ville vi gerna efter vår förmögenhet dertill lemna vårt bistånd.*

Brefvet blef ej välkommet hos Johan; men han kunde derpå ingenting svara. Karls förslag till en ny begrafning afböjdes dock. Erik fick ligga i sitt låga rum ännu 200 år, då en sednare konung skiftade lika ära mellan bröderna; såsom vi framdeles vid konung Johans begrafning skola berätta.

---

*) Inskriften står på latin.

FYRATIONDE KAPITLET.

OM GUSTAF ERIKSSON DEN YNGRE.

Erik hade med Karin Månsdotter en son, benämnd Gustaf, hvilken, som förbemäldt är, hade blifvit erkänd som tronarfvinge. I början af Eriks fängelse hyste Johan ej någon synnerlig fruktan för det knappt årsgamla barnet. Gustaf fick följa sin mor, och understundom med henne besöka fadren i fängelset. Men i samma mån, som upprorsförsöken, ökades också Johans farhågor både för bror och brorson. Efter upptäckten af Mornays sammansvärjning beslöt Johan att låta hemligt döda den nu sexåriga gossen. En hofbetjent erhöll uppdraget. Gustaf kallades till hofvet. Tidigt om morgonen tog betjenten och stoppade honom i en säck, och gick ut åt Södermalm, ämnande derutanför dränka honom; men på vägen mötte han en herre af Sparre-slägten. Denne frågade, *hvad som var i säcken.* Drängens svar voro orediga och förvirrade. Sparren tvang honom att nedsätta säcken, öppnade den, fann och igenkände det olyckliga konungabarnet. Han anade hvad som var å färde, och uppfylldes af vrede och medlidande. Hofbetjenten dref han med hot och hugg tillbaka till staden; gossen förde han med sig till landet, gömde honom der och sände honom sedan utrikes. Johan måste tiga, och var glad om Sparren gjorde detsamma *).

Gustaf uppfostrades utomlands af jesuiter. De hoppades att kanske genom honom en gång uti Sverge återinföra katolska läran. I början lefde han helt och hållet på deras bekostnad, men sedan hans vistelseort blef känd i Sverge, skickade modern och systern ho-

*) En annan berättelse säger, att Johan låtit föra Gustaf till Pålen och der utsätta honom i en skog, hvarest han fanns af två munkar från Braunsberg, som upptogo och uppfostrade honom.

nom penninge-understöd. Stundom kom det ej rigtigt fram, hvarvid Gustaf råkade i yttersta torftighet. Medan han om dagarna bevistade föreläsningarna, gick han om nätterna till värdshuset och förrättade klädesborstning och allehanda uppassning åt resande, förtjenande så sitt uppehälle. Han gjorde emedlertid stora framsteg i studier. Utom svenska, talade han italienska, fransyska, tyska, pålska, ryska och latin. Särdeles stark var han uti kemien. Han hade ärft sin faders lust för lärdom, äfven för qvinnor. I öfrigt var han en sedig och välartad yngling, men mycket blödig och vekhjertad. Då Sigismund kom, som konung till Pålen, vandrade Gustaf, förklädd till tiggare, att betrakta kröningen i Krakau. Hans syster, Sigrid, var bland Sigismunds hofstat. Hon såg brodren bland en skara af tiggare, och rördes af hans utseende, eburu hon ej visste, hvem han var. Han gaf sig hemligt tillkänna, och fick företräde hos sin syster, då de under tårar berättade hvarandra sina lefnadsöden. Han erhöll af henne något understöd och for derpå till Tyskland, hvarest han vann så stor kännedom i kemien, att han kallades *den andra Paracelsus.*

Då Johan den tredje började åter vända sig från katolska läran, bragtes af katolikerna och Eriks gamla vänner ett förslag å bane att störta Johan från tronen. Det skulle ske med fransk hjelp, och Gustaf skulle i Sverge blifva en fransk lydkonung Förslaget förföll i sin början; men hade redan kommit till Johans öron, äfvensom åtskilliga gäckerier af Gustaf. Detta uppretade Johan så, att han sökte beröfva Gustaf allt understöd. *Fjedrarne på en sådan fågel,* skref han, *borde ej få blifva för långa.* Ja, han bad sin son Sigismund, hvilken nu var konung i Pålen, att till yttermera säkerhet innesluta Gustaf i fängelse; men Sigismund lemnade den olycklige åtminstone friheten.

Johan dog. Då begärde Gustaf och hans mor, att det måtte tillåtas honom komma till Sverge och förblifva der. Både Karl och Sigismund, som nu stridde om

svenska kronan, fruktade en tredje medtäflare och nekade. Mor och son begärde då att få mötas antingen i Finland eller i Revel; men Klas Fleming, som på Sigismunds vägnar herrskade i Finland, hotade, att derest Gustaf satte sina fötter inom gränsen, skulle han föras fången till Åbo. Då for Katrina öfver till Revel; der såg och omfamnade hon under tårar sin son, för första gången efter 22 år. Snart måste de åter skiljas och nu för alltid. Katrina återvände till Finland, Gustaf till Pålen.

Af sin mor hade han erhållit något understöd, men det blef snart slut och han råkade i ytterlig torftighet. Han hade fått en hop angelägna papper och handlingar om sin faders regering. Dessa pantsatte han för penningar. Konung Eriks egenhändiga dagbok för åren 1566 och 67 pantsatte han för sin förtäring på ett värdshus i Wilna. Sigismund förbarmade sig slutligen öfver honom, och gaf honom inkomsterna af ett abbotsstift. Men, då Gustaf begärde att 1598 få följa med till Sverge, fick han afslag.

Ryska tsaren hade emedlertid flere gånger bjudit honom till sig. Nu sändes ett ordentligt lejdebref, att Gustaf skulle få komma och fara obehindrad, och när han ville. På dessa villkor reste Gustaf 1599 till Moskau. Han blef med furstlig prakt emottagen, uppvaktad och underhållen. Om någon tid gjorde tsaren honom följande förslag. *Gustaf skulle afsäga katolska och antaga grekiska läran, derpå förmälas med tsarens dotter Axinia, och fordra Finland och Lifland, såsom sitt fädernearf. En rysk krigshär skulle härvid understödja honom.* Gustaf vägrade, dels af blödighet, dels af kärlek till sin tro och sitt fädernesland. Då tsaren ej kunde beveka honom, förvandlades gunsten till hat, hjelpen till förföljelser. Man bortstal lejdebrefvet, öfverhopade Gustaf med falska beskyllningar och kastade honom i fängelse, der han lefde i stort elände i flere år. Nu utbrusto invärtes oroligheter i Ryssland. Tvenne gånger blef Gustaf fri, tven-

ne gånger åter fängslad. Slutligen fick han befallning att uppehålla sig i Cassin, en liten stad i Ryssland. Hans helsa hade länge varit skadad af det myckna kemiska arbetet. Sorgen och fängelseluften fullbordade dess förstöring. Han dog i sistnämnde stad 1607. Den då varande tsaren skickade en betydlig penningesumma till hans begrafning. Höfdingen på stället behöll guldet sjelf, och gjorde Gustafs jordefärd så ringa som möjligt. Han blef begrafven i en björklund utanför staden.

FYRATIONDEFÖRSTA KAPITLET.

OM KARIN MÅNSDOTTER.

Drottning Katrina hade aldrig laggt sig i Eriks regering; om det någonsin skett, så var det blott för att afhålla honom från grymheter. Hennes mildhet och oegennytta var allmänt känd, och förföljelserna emot Erik sträckte sig derföre icke till henne. Hon fick ett underhåll för sig och barn, dock i början litet. Så ofta det tilläts, var hon hos Erik i fängelset och förmildrade således hans öde; men deltog ej i några af upprorsförsöken. Denna stilla och rena lefnad förvärfvade henne allt mer välvilja. År 1577, sedan Erik dött, fick hon fyra hemman i Finland jemte något silfver; 1578 rättighet till 100 dagsverken; 1581 Ljuxala kongsgård i Satagunda med 26 bondgårdar; 1582 åter elfva hemman. Johans ånger öfver brodermordet visade sig i mildhet mot enkan. Mot slutet af sin lefnad tänkte han åter på henne; 1590 fick hon en ny tillökning i sina inkomster. Hertig Karl visade henne äfven beständigt välvilja.

Så lefde Katrina aktad och älskad. Tvenne af hennes barn, Henrik och Arnold, dogo unga. Gustaf vistades städse utrikes. Dottren Sigrid blef gift med

lagmannen i Finland Henrik Klasson Tott *). Omgifven af måg, dotter och dotterbarn, framlefde Katrina sin ålderdom glömd men lycklig, på det aflägsna men sköna Ljuxala. Höga skogbevaxta berg, löfviga kullar, leende åkrar och blomstrande dalar, deremellan klara sjöar öfver hvarandra och förenade med slingrande bäckar och brusande vattenfall, alltsammans bildade ett paradis kring den fallna men återförsonade qvinnans boning. Minnet af hennes dygder och välgörenhet lefver bland allmogen deromkring ännu efter tvåhundrade år.

Emedlertid rasade det inbördes kriget i hennes fäderneslaud. Sigismund och Karl kämpade om kronan. Äfven till Finland, till det aflägsna Satagunda, sträckte sig den blodiga fejden. Olof Stenbock, densamme, som fordom förföljde Erik, och behandlade honom så omenskligt i fängelset, var då i den trakten anförare för Sigismunds parti. Ehuru öfver femtio år, behöll han dock sitt vilda sinne och hade både i ord och bref utöst de plumpaste skällsord mot hertig Karl. Han blef nu tillfångatagen och genast bunden vid ett träd, med flera kulor genomskjuten och sedan nedgräfd, lik ett vilddjur, i marken straxt bredvid. Detta skedde ej långt från Ljuxala. Katrina fick snart veta sin fordna fiendes öden. I tysthet skickade hon några sina tjenare, lät upptaga och svepa den döda kroppen, samt gifva honom en anständig begrafning i vigd jord.

År 1612 dog hon, och fick sin hviloplats i Tottska grafkoret i Åbo domkyrka, der en minnesvård öfver henne upprestes.

*) Sedan med Nils Nilsson Natt och Dag.

1562	4/10 Johans bröllop. Krig med Pålen.
1563	30/5 Slaget vid Bornholm. 9/8 Krig med Danmark. 26/8 Johan fången på Åbo. 10/11 Slaget vid Marekärr.
1564	30/5 Slaget vid Öland; Bagge fången. 15/8 Slaget vid Öland, Horn segrar.
1565	Horns segersommar. 7/7 Slaget vid Bornholm, Rud fångas. 15/9 Warberg intaget. 20/10 Slaget vid Svarterå.
1566	15/6 Nils Stures skymfliga intåg. 26/7 Slaget vid Öland. 9/9 Dog Klas Horn Mornay, Hästsko fångne. 20/6 Föddes Sigismund.
1567	Johan Sparres infall i Norge. 24/5 Sturemorden. 8/10 Johan befrias. 14/10 Rantzows infall.
1568	24/1 Rantzow drar sig tillbaka. 9/6 Gustaf döpt. 5/7 Karins kröning. 12/7 Hertigarnas uppror i Wadstena. 29/9 Erik fången.
1569	24/1 Erik dömd af ständerna. Erik flyttad till Åbo.
1570	
1571	Erik flyttad till Kastelholm, till Gripsholm.
1572	
1573	Mornays sammansvärjning. Erik flyttad till Westerås.
1574	4/9 Mornays död. Erik flyttad till Örbyhus.
1575	
1576	
1577	26/2 Eriks död. 13/3 Eriks begrafning.

